

આ માટે

ગાંધી
સંસ્થા
૬૨ મું.

તંત્રીઓ
શ્રી પુતળીબાઈ કાબરાજી
શ્રી. કેશવભાઈ દેસાઈ
બી.એ. એમ.એમ.બી.

અંક
૧

J.M./TB.

જ્ઞાન અને શબ્દગાર માટે સુધાંશુ કેશવર્ધન તેલ ઉચ્ચ
 ૩ વૈદ્યકીય પદ્ધતિથી બનાવેલું હોવાથી લાગે સુંદર કેશકલાપ
 ઉગાડવામાં મદદ કરે છે. જો હેર યોનિક હોવાથી ધ્રુવતન
 ખરતા વાળને ચાટકાને છે, મજા અને આંખોને દૃઢક
 આપે છે, માથાનો દુખાવો મટે છે, સ્મરણ શક્તિ વધે છે.

મોટી બોટલી કી. રૂ. ૩-૮-૦

નાની બોટલી કી. રૂ. ૧-૪-૦

શુદ્ધરથી કુટુંબો-સ્રોતો અને બાળકોનું મારીતું ને જીનામાં જીવું મારિક પત્ર—

વર્ષ ૬૯ ::

૧૮૪૮ ::

અંક ૧ લો.

વર્ષ - નવું અને જીવું

આ અંક સાથે સ્ત્રીઓનું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે લેખકો અને જાણકારોના શુભ સહકારથી. આ પત્ર પોતાના બાણમાં વર્ષમાં પ્રવેશ પામે છે. તે આનંદની વાત છે.

આપણા દેશને માટે ગયું વર્ષ અનેક રીતે સ્મરણીય રહેશે. દરેક - મનુષ્યની તેમજ પ્રજાની અભિલાષા સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાની હોય તે સ્વાભાવિક છે. હિંદી પ્રજા દસકાઓથી સ્વાતંત્ર્ય માટે મથતી હતી. અને ગયા વર્ષમાં તેને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ થઈ. પરંતુ તે માટે પ્રવલ્ન મોટો લોગ આપવો પડ્યો. હિંદના ભાગલા-પાકીસ્તાન અને હિંદુસ્તાન-એમ ભાગલા પડ્યા ત્યારે સ્વાતંત્ર્ય મળ્યું. આ લોગ ઘણાજ મોટો છે, પણ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ માટે કેટલેક લોગ આપવો પડે તે તો જાણીતું છે. ભવિષ્યમાં હિંદના આ ભાગલા પાછા જોડાય કે ના જોડાય તોપણ જો ધાન્ને ભાગલામાંથી વેરઝેર, કમી-ધાય અને ધાન્ને સાથે મળીને પ્રગતિના કાર્ય હાથ-ધરે તો ભાગલાથી તુકેશન થાય નહિ. પંદરમી ઓગસ્ટ, હિંદી પ્રજા સ્વતંત્ર થઈ. તે દિવસથી દરેક હિંદીએ સ્વમાન પ્રાપ્ત કર્યું. લગભગ પંદર વર્ષમાં આ ભનાવ હિંદ માટે સર્વથી અગત્યનો ગણાય.

તો આપ મેળેજ આન સાથે જોરાઈ જવામાં જ સાંભ છે, જે થોડાં વર્ષો પછી કયાં
વિના છુટકો નથી તે જો:આજથી જ કરવામાં આવે તો હોક કંઠ્યાણના કાર્યો વધુ
સરળતાથી સાધમાં લેવાય.

નવનંદ્ર મરફાદ સત્તા ઉપર આપ્યા પછી મોટલી ગંધી મુશ્કેલીઓના જાનની
તેગતે કંઠ્યો પડ્યા છે કે હોક કંઠ્યાણના કાર્યો, જોડેય તંદલી અડપથી જેમનાથી
હોય ધરામાં નથી. છતાંયે તેગની તે માટે નૈયારીઓ છે. વણ મોટી નહેરો માંધવાની
યોજના તૈયાર છે અને તે માટે જરૂરી કાચકા પણ પસાર થયા છે. શુભસતમાં પણ
તાપી અને નર્મદાની વચ્ચેની ખીણમાં બંધ બાંધીને શેલાઈ વહી જતાં પાણી
સંઘરવાની યોજના તૈયાર થઈ છે. દેશના ઉદ્યોગમાં વધુ ઉત્પાદન થાય તે માટે
પણ પગડાં લેવાય છે. મુઠી અને મગુદી વચ્ચે આપ્યારે એકરાગ નથી. કરનાઓને
લીધે કાગ્ગાનાં છાંબા સમય મુખી બંધ રહે છે. તે માટે પંચના ન્યાયથી મધદા
પતાવીને, હડતાળો વારંવાર ના પડે તે માટે ખાસ કાયદાઓ ઘડવાના વિચાર ધાય
છે. મજુરોને નફામાંથી કંઈક ભાગ પણ આપીને ઉત્પન્ન વધારવાના પણ વિચાર
ધાય છે. ખેતીયાડીમાં સુધારા ધાય. અને સાડાં ખાતર મળે તે માટે પણ પ્રયત્ન
ધાય છે. આમ અનેક દિશામાં પ્રગતિ સાધવાની આશા નવા વર્ષમાં છે.

૬૨ મા વર્ષ

‘શ્રી-ગોધ’ આ અંકથી જોતા ૬૨ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. શુભરાતના નારી-સમાજના ઉત્કર્ષ અને નારીને નરતાં સમાજ બાંધેના માટે તે સદા લડતું ગાથું છે અને રહેશે. ગત વિધિમુદના પરિણામે સૌની સાથે ‘શ્રી-ગોધ’ને પણ શોધાવું પડ્યું છે. કાગળોની અછત, છપાઈ-કામની સુરકેલી વિગેરેના હીધે અમે પુરવી વાંચન સામગ્રી અને જોને આધુનિક રીત પ્રમાણે શુશોભિત કરી શક્યા નથી. એ માટે દિલગિરી જાહેર કરીએ છીએ.

‘શ્રી-ગોધ’ તેની ગાજ સુધીની લાંબી, હૃદયજલમાં અનેક આફતો અને સુરકેલીઓનો સામનો કર્યો છે અને તે હજુએ વધારે દૃઢ બની ગઈ છે. શુભરાતના સંસ્કારી, સુશિક્ષિત અને આમ નારી-સમાજની સેવા કરવાનું ફરીથી પણ લે છે અને હૈયે હમેશાં સૌ સમાજની ઉન્નતિની શાવના જતી રહી છે, પરંતુ સાથે સાથે એક શોચનિયં વાત કહેવી પડે છે કે શુભરાતની સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓ-તેમની લેખન સામગ્રીનો પ્રસાદ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં ‘શ્રી-ગોધ’ને આપી શકતી નથી.

‘શ્રી-ગોધ’ શ્રી-સમાજનું એક અને અવનન માસિક બની રહે એ અમારી ખુબ લાંબા મુશ્કેલી મકસદ છે. સૌ જાહેનો અને પુરતો સહકાર આપશે એવી અમે જરૂર આશા રાખીએ છીએ. સાથે જ પણ જણાવવાનું કે માસિક પત્રને સેવાલાભે કામ આપી શકે તેવી જો જાહેનો સહકાર આપે એવી અમારી અરજ છે. આજે કેટલાક મોટા ધર્મા કાનપુરમાં વસતાં થી તરૂમતી કે રાવજ પોતાનાથી જાનતી સેવા આપે છે તેમને કાર્યાલય તરફથી અલીનંદન આપવામાં આવે છે.

ગ્રાહક બાઈ જાહેનો પોતપોતાનાં લવાજમો રૂપે તાકીદે મોકલાવી આપે અને જેમને વી. પી. કરવામાં આવે તે તેને સ્વીકારી લઈ અમને પ્રોત્સાહન આપવા સાથે નકામા ખર્ચમાંથી ઉગારી લે એવી આશા છે.

દરેક ગ્રાહક અમને એક એક નવો ગ્રાહક વધારી આપી ‘શ્રી-ગોધ’ને હજુ વધારે રસસામગ્રીથી ભરપુર જનાવવામાં અમારી અભિલાષાને ઉત્તેજિત આપે. જય હિંદ.

મંત્રી.

હીરો અને મોતી

લેખક : શ્રી. પ્રેમચંદ્રજી.

અનુવાદક : શ્રી. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

ઝનનવરોની જાતમાં અધેડો સર્વથી વધારે જીવિહીન કહેવાય છે. કાંઈને આપણે પહેલા નંબરનો મુરખો કહેવો હોય તો એને “અધેડો” કહીએ છીએ. અધેડો ખરેખર આટલો બધો જીવિહીન છે, કે એની સાદાઈ તથા પીરજને લીધે એને માટે આવી હાપ પડી ગઈ છે, એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે. સરીખ કહેવાતી માથ પછુ બીજાને મારવા શીખ્યાં હોય છે. એનાં વાહરનાં બચાવ માટે એ વાક્યો માફક વિકસે છે. કુતરો પણ નરમ દેખાય છે, છતાં વખતે ગુસ્સો કરે છે. પણ અધેડો આમાં કશું શું કરતો જણાયો નથી. એને કશું મારે કે ફોતરા ખવડાવે તોયે કાંઈ એનાં મુખ ઉપર અસંતોષની છાયા પણ જોઈ શકતું નથી. વસંતઋતુમાં કદાચ એકાદ બે વાર એ ઉઝાળા મારતો હશે, પણ કાંઈ એને આનંદ દર્શાવતો પણ જોયો નથી હંમેશાં એના મુખ ઉપર હીલગીરી હવાઈ રહેતી હોય છે.

મદાત્માઓ અને મદતોના સર્વ સદ્ગુણો અધેડામાં સર્વોચ્ચ શીખરે પહોંચેલા છે. એને છતાંયે મનુષ્યો એને જીવિહીન કહે છે. સદ્ગુણનું આનું અપમાન અન્યત્ર જોવામાં આવતું નથી. આ દુનિયામાં સાદાઈની કદર નથી. જીવોને, દક્ષિણ આફ્રિકામાં દિંદીઓનાં કેવાં અપમાન થાય છે ! અમેરિકામાં દિંદીઓને કેમ નથી કાપલ મવા દેતા ! બિચારા દિંદીઓ નથી ફાર પીતા. નથી રસ્તેજતાં લડવા ધોરતા-કોઈ તેમના ઉપર હમદાઈ કરે તો નીચે મેળે સીંધી લે છે. આ કાંઈ એમનું હક્કનું અપમાન કરે તો પણ બોલતા નથી. ત્યારે કહે છે કે એમનું જીવન ધીરજ નીચું છે, તેઓ મુશ્કેલ નથી. કદાચ તેઓ સામે બોલતા હોત કે છંદનો જવાબ છંદથી આપતા હોત, તો એ સુધેરલા કહેવાત !

અધેડાનો એક નાનો ભાઈ છે. અધેડા કરતા કદાચ એ ઓછો ‘અધેડો’ હશે ! એનું નામ છે બળદીયો. કાંઈવાર મુરખાઈના પ્રદેશમાં વસનારને ‘બળદીયા’નું ઉપનામ : પણ આપવામાં આવે છે. કદાચ એક દોષ બળદને મુરખાઈમાં સર્વોચ્ચ સ્થાન આપે છે. પણ હું એમનાથી જુદો પડું છું. કાંઈ કાંઈવાર બળદીયો મારકણી બને છે. કાંઈકાંઈવાર એને અપમાન પણ લાગે છે. એ પોતાનો અસંતોષ અનેક રીતે દર્શાવે પણ છે. એકદમે મુખાંધમાં એનું મ્થાન અધેડા કરતાં તો જરૂર ઉતરતું છે.

(૨)

જુરી નામના માળી પાસે બે બળદ હતા. એમનાં નામ હતાં હીરો અને મોતી. બન્ને સારી ઝોલાદાર હતા, દેખાવમાં રૂબારૂ હતા, કામમાં મહેનતુ અને ચાલાક હતા, અને કદમાં ઉંચા હતા. લાંબા વખત બેગા રહેવાને લીધે એ બેની વચ્ચે પ્રેમભર્યાં એમણાંસ દતો. સામઘામે બેસીને અથવા પાસે પાસે બેસીને એ બે જગ્ય મુંગા મુંગા વાતો કરતા. એક બીજાના વિચાર એ કેરી રીતે સમજી જતા હતા તે તો કાણ જાણે ! પણ એમની પાસે કાંઈક છુપી શક્તિ હતી તે વડે તેઓ સમજી જતા હતા. ખરા માણસ પોતાને સહિતો અધિષ્ટાતા માને છે તોપણ એની પાસે આવી શક્તિ નથી. એકબીજા તરફનો પ્રેમ દર્શાવતા તેઓ એકબીજાને ચાલતા અથવા સુંધતા. કાંઈ કાંઈવાર તેઓ સામેસામે દીંધાં બસતા

એકબીજને થપાક મારે છે, તેમ આવા દેખાવો વિનાં તો દોસ્તી ફીકકો પડી જાય. જ્યારે ઘીરા અને મોતી ગાંઠે જોડાયા હોય કે હળે જોતરાયા હોય, અને ડાલતા ડાલતા ચાલતા હોય, ત્યારે દરેકની પ્રત્તિ જોઈ હોય કે પોતે જ બધો બાર ખેંચે. બપોર કે સાંજે જ્યારે એમનાં જોતરાં છુટે ત્યારે બન્ને જણા એકબીજને આડીને અથવા તો જેલ કરીને સામાનો થાક ઉતારવા પત્ત કરતા. ગમાણમાં તેઓ સાથેજ મોં ધાલે અને સાથેજ કહાડે એવે કે જોડે પણ એક સાથેજ જો એકના ખાણ તો બીજે પણ નાજ ખાય.

એકતાર, મોત્તજે. ઝુરીએ જળદની આ જોઈ પોતાને સાથે મોકલી. પોતાને શ્યા માટે મોકલે છે એની આ બળદોને ખખર પણ નહોતી એવો જણે કે શેડે અમને વેચી નાખ્યા. કદાચ એમને વેચાવું નહિ હોય. કોણ જણે એમના મનમાં શુભે દશે પણ ઝુરીનો સાળો ગયા એમને દાક્ષી જતો ત્યારે એને ખુશ વિશું. એ જો એમને પાછળથી દાકે તો તેઓ જમણે કામે વળે. એ જો આગળથી દોરડી ખેંચે તો એ જણ નીચું માણું કરી શીમડીઓ નમાવીદે. એમને જો વાચા હોત તો તેઓએ જરૂર ઝુરીને પ્રુછું હોત કે બાપ! અમને તું ધરમથી કેમ કહાડી મુકે છે? અને તન તોડીને તારી મજૂરી કરી છે. તેથીયે તને સતોષ થયો નહિ તો તારે હળે વધારે કામ અમારી પાસેથી લેવું હતું. તારી મજૂરી કરતાં કરતાં અમે પ્રુછીથી અમારો પ્રાણ આપત. અમને જ મળ્યું તે અમે ખાઈ લેતાંતા. અમે કાપ દહાડો જોરાઈ સખથી ફરોયાદ કરી નથી. તો પછી તેં આ જુલમીને શ્યા માટે અમને વેચ્યા?

ઘીરા અને મોતી નવે ઘેર ગયા ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી. આખા દીવસમાં એમને કાંઈયે ખાંધા મળ્યું નહોતું એટલે તેમને શુખ તો કહીને લાગી હતી. પણ મગાણ આગળ એમને કાંઈ જવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે ડાકે પણ નીચી કરી નહિ. એમનું મન બરાણ આગળ હતું કારણ કે પોતાના માતેલા ધરથી એમને વિપ્રુટા પાડવામાં આવ્યા હતા. અહિં તો એમને પરજોમ જેવું લાગતું હતું.

એમણે અંદર અંદર મૂકવાઈ કરી કાંધી. પછી એતાડું જોઈને સુઈ ગયા. જ્યારે આખું ગામ હાંધી ગયું ત્યારે બન્ને જણે દોરડા તોડી નાખ્યા. અને ધરભણી દોડ્યા. એમને બધેલા દોરડા બહુજ મજબુત હતા અને એ તુટે તેવો તો કાંઈને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. પણ આ બન્ને અત્યારે એવા તો જોસમાં આવ્યા હતા કે એક આંગળે એમણે દોરડાં તોડ્યાં.

(૩)

ઝુરી સવારે જાગ્યો ત્યારે એણે જોયું કે ઘીરા અને મોતી બન્ને બારણે ઉભા હતા. એમના ગળામાં દોરડીને દુકડો હતો અને પગ બધા કાદવથી ખરડાવલા હતા; એમણે ઝુરી સાથે માફવહરી અગિયો જોયું. ઝુરીને તો આનંદ આનંદ થઈ ગયો. એ તો દોડ્યો અને બન્ને બળદને જળે દાખ નાખી પ્રેમથી બેટ્યો અને એમને ફેતથી પ'ખાળ્યા. આ દેખાવ ખરેખર બહુજ સુંદર અને અસરકારક હતો.

થોડોવારમાંજ ગામનાં છોકરાં ત્યાં ભેગાં થઈ ગયાં અને હોમટા કરીને તથા તાળીયો પાડીને ઘીરા તથા મોતીને તેમણે બાવલોઈ આવધાર આપ્યો. આ બતાવ કાંઈ અવનવો નહોતો પણ છોકરાંઓએ તે પુરજદારમાં ઉજાવ્યો. સૌએ ઘીરા અને મોતીને કાંઈને કાંઈ બેટ આપી. કાંઈ જોળ લાવ્યું, કાંઈ રોટલો. લાવ્યું, કાંઈ ઘાસ લાવ્યું એમ દરેક જણે કાંઈ ને કાંઈ ખાવા આપ્યું.

એક કહ્યું : આવી બળદની જોડ તો કાઢની પાસે નથી.

બીજાએ કહ્યું : કેટલે છેલ્લી તેજા એકલા પાછા આવતા રહ્યા.

ત્રીજાએ કહ્યું : એ કાંઈ જોવાતેજા બળદીયા નથી. ગયે જન્મ જરૂર માણસો હશે
આની વિરૂદ્ધ કાંઈ કશું બોલી શક્યું નહિ.

જુરોની ધૈર્ય આ બધું જોઈને બહુ યુરસે થઈ ગઈ એણે કહ્યું : આ મુઆ બળદીયાતે
કંઈ જાતના જાનવર છે. મારો માને ઘેર એક દલાડોએ જામ કર્યા વગર પાછા નાશી આવ્યા
પોતાના બળદ સાથે આવી દીક્ષા જુરોથી સાંખી શકાઈ નહિ. એણે કહ્યું : એમને ત્યાં
ખાવા નહિ મળ્યું હોય એટલે પાછા કર્યા વિના છુટકા નહિ.

સારે થું તમારે ઘેરજ ખાવા આપતા હશે. બીજાનો પાણી ઉપર ઢોર રાખતા હશે.
એની વહુએ યુરસામાં કહ્યું

જુરો એને વધુ ચીડવવા બોલ્યો; પણ જો એમને ખાવા મળ્યું હોત તો અહિં શું
કરવા નાસી આવત ?

જુરોની વહુએ યુરસા સાથે ઉત્તર આપ્યો; તમારો માફક મારાં પીંચરીમાં ઢોરને ખોટા
લાઈ નથી લાગવતા માટે એ અહિં પાછા આવ્યા. મારે પીંચરે ઢોરને ખાવા એ આપે છે
અને એમની પાસે સખ્ત કામ પણ લે છે. આ તમારા બળદીયાતો બાળમુ છે એટલે ત્યાંથી
નાશી આવ્યા. હવે એમને ખોળ કે કુદાસ ખાવા નહિ મળે સુકા કાસ ખાવું હોય તો ખાવ
નહિ તો છા જુએ મરે.

આ બાઈએ નોકરોને આ પ્રમાણે કુકમ આપી દીધા. બળદોએ જ્યારે અમાણ્યમાં મોં
લાદ્યા ત્યારે રક્ષ કે કસ વગરનો ખોરાક જોઈને મોં પાછા ખેંચી લીધા અને આંધાબારી
નજરે બારણા તરફ જોઈ રહ્યા. જુરોએ આ જોઈને સારે નોકરને કહ્યું : અસ્મા થોડો ખોળ
તો આમને આપ.

જો બાઈના કુકમ સાથે હું ખોળ આપું તો મારું મોત જ આવે ને ! પણ ખાનગીમાં
આપ, જુરોએ કહ્યું.

ના આપજી ના. વાત ખુલ્લી થાય ત્યારે તમે પણ બાઈની તરફ થઈ જાવ. બીજો
દિવસે જુરોનો સાંચો આવ્યો અને બળદને પાછા લાઈ ગયો આ વખતે તો એમને માટે
જોડમાં હતા. રસ્તામાં મોતીએ માફુ ખાદામાં ધકેલવા વિચાર કર્યો, પણ હીરા જરા ખામો-
ચવાળો હતો એટલે એણે તેમ ના થતાં દીધું. ઘેર પહોંચીને ગયાએ બન્નેને જાડા દોરકાથી
સખ્ત બાંધ્યા આમ એમને બાગલા દીવસના પરાક્રમનું ફળ મળ્યું. ખાવામાં એમને સુકા
કાસ મળ્યું પણ અમાનસ પોતાના બળદોને ખોળને ફેરવું મળ્યું.

હીરા અને મોતીનું આખું અપમાન આગળ કહી થયું નહોતું. જુરોએ એમને એક-
વાર પણ બાકડી મારી નહોતી, કારણ કે ફક્ત એક જ કચકાર એ દોડવા માંડતા હતા પણ
ગયા તો એમને મારવા લાગ્યો એમને આ અપમાન હાડોહાડ લાગ્યું હતું તેમાં વળી
ખાવાનું પણ લુણસુકું મળ્યું એટલે એમણે અમાણ્ય તરફ નજર સુદાં નાખી નહિ.

બીજો દિવસે ગયાએ એમને હજી જોડ્યા. પણ હીરા અને મોતીએ નિશ્ચય કર્યો હતો
કે ગમે તેમ થાય પણ કચકાર વારવું નહિ. ગયાએ ધણાએ સાટકા મોંમાં, મારતા મારતા

એ યાકયો, પણ બળદોએ ડગલું પણ ના લાવ્યું. પછી તો એણે હોરાના નાક ઉપર ભેરથ માયું. મોતીને ધણો જ ક્રોધ ચડ્યો અને એ હજ લઈને નાઠો અને પછાઈને હજ તુટ્યો. બે એમને બાંધેલાં દોરકાં લાંબાં ના હોત તો એ હાથમાં પણ ના આવત.

હોરાએ મોતીને પોતાની મુંગી બાપામાં કહ્યું 'નાસવામાં માલ નથી.

મોતીએ કહ્યું: એતો તારો જીવ કાઢી નાખત. હવે આપણને ખૂબ મારશે.

હોરાએ કહ્યું: ભલે મારે બળદોને અવતાર લીધો એટલે મારતો કરમે જડેલો છે. મયા અને તેના બે નોકરો આમની પાછળ પડ્યા. સૌના હાથમાં લાકડીઓ હતી એમને જોઈને મોતીએ હોરાને કહ્યું 'પેલા લાકડીઓ લઈને આવે. બે તું કહેતો હોય તે મયાને મારું જોર બતાવું.

હોરાએ એને સમજાવીને કહ્યું કે આપણે જાત જ ઉશ્કારેલું. પણ મને બે એ મારશે તો હું એક બે જણને છુંડી નાખીશ મોતી બોલ્યો.

હોરાએ કહ્યું: ના, બાઈ ના. બળદ મતથી એમ ન કરાય.

મોતીએ ખીચારો કોધયો ધુવાં. ધુવાં યતો હતો.

એજ વખતે મયા ત્યાં આવ્યો અને તેમને ઘેર દોરો મયો. આ વખતે મુશાએ એણે એમને ના માર્યા નહિતો કદાચ મોતી બોલ્યો ના રહેત. મોતીના કપાળ પરની કરચળા અને એની મારકણી બાંધો જોઈને મયા તથા એના માણસો ગમ ખાઈ મયા,

ફરી પાછા એમને ફેતરારા ખાવા આપ્યા, પણ બન્ને પત્થરની માફક ઉશ્કાજ રહ્યા. ધરનાં સા જમવા બેઠાં. એજ વખતે એક નાની છોકરી બે રાટલાં છાતામાના લઈને આવી એક હોરાના મોંમાં અને એક મોતીના મોંમાં મુકીને એ યુપયુપ ચાલી ગઈ, આટલેથી કાંઈ એમની જીભ ટળે એમ નહોતું. પણ આ ધરમાંએ એકજણ એમની તરફ જાવ રાખતું હતું એવી લાગણીથી એમને. માતા વળી. આ હતી ભેફની છોકરી. એની મા મરી ગઈ હતી, અને આપે ફરી લગ્ન કર્યું હતું. સાવકો મા એના તરફ જરાયે માયા નહોતી બતાવતી. એટલે એને આ ધરમાં સાવકા જેવા આ બળદો તરફ મમતા યઈ.

દીવસે આ બળદો જોતરાતા હતા, અને જરાયે અજાણે બતાવે તો માર ખાતા હતા. એજ એમને ખુટે બાંધવામાં આવતા હતા. અને રાત્રે પેલી છોકરી એમને બે રાટલાં આપી જતી હતી. આ છોકરીના સાચા પ્રિયને બળદ એવો હતો કે એક એક રાટલે બાંધને ઘોડી સુકી લાકડાં જેવો વજોળતા હતા, તો રજુ બાટલી બધી મલુની કરીને રજુ એમને ચાક લાગતો નહોતો. છતાંયે એમની બાંધ તો ક્રોધ અને વેરથી ભરેલી હતી.

એક દહાડો મોતીએ કહ્યું: હોરા ! હવે તો આ બધું નથી ખમાતું.

પણ ત્યારે શું કરીશું ? હોરાએ પ્રુછ્યું.

આ કુટુંબના એકાદ માણસને શીંગડે બરાલી ધુળમાં રજોળવાનું મને મન છે.

પણ પેલી બહાલસોઈ છોકરીનો વિચાર કર્યો ? એના મા કે બાપને કાંઈ ચામ તો એ બીચારો અનાય બને. હોરાએ કહ્યું.

મોતીએ જવાબ વાલ્યો કે એની મા તો દોરમાન છે. એટલે એનેજ શીંગડે ચઢાવી હોમ તો કાંઈ દરકત ના આવે. એ તો છોકરીને રાજ ટીપે છે.

પણ આપણી જાતમાં કીચાને શીએ મદનવાની તો મનાઈ છે.

તું તો રાજ હું જે કહું છું તેના વિરોધ જ કરે છે, સાંઘ ત્યારે આપણા દોરમાં તોડીને આજે જ સાંધી જઈએ.

કણવ પણ આટલા જાડા દોરડા ઘટશે શી રીતે?

એનો રસ્તો હું બતાવું. મોતીએ કહ્યું. પહેલાં દોરડું એક ઠેકાણેથી ખુબ આવવું. ત્યાં કુચો થવા માટે એટલે ઝટકે તોડી નાખાશે.

રાત્રે પેલી છોકરી રોટલા આપી ગઈ પછી એમણે દોરડા ચાવવાનો ચત્ત કર્યો. પણ આટલું જાડું દોરડું ઘાંતની પકડમાં આવતું જ નહોતું. એટલામાં ખારણું ઉધાંચું અને પેલી છોકરી ત્યાં આવી. આ જે જણે તો ઘરમથી, નીચું માથું ક્યું પણ પેલી છોકરી બોલી: લાવો, હું તમને છોડું. આજે જ ઘરમાં બધા કહેતા હતા કે તમને બન્ને નાથવાના છે. પછી તો તમને એ લોક ખુબ દીપશે. આટલું કહી એણે તેમને યાજમા, નાક પંખા-જ્યા, અને દોરડાં છોડી નાંખ્યા. પણ બન્ને બળદ સિંધર ઉભા જ રહ્યા.

મોતીએ પ્રુછ્યું: તું કેમ નાસતો નથી?

હીરાએ ઉત્તર આપ્યો: નાશી તો જવાબ પણ આ છોકરીનું શું. એનો વાંક કદાહીને એ લોક એને દીપશે.

એકાએક એ છોકરીએ જૂમ પાડી બાપા, આબાપા, ભુવોને મામાના બળદ નાંકા. પકડો મિળાને જલહી પકડો.

હીરા અને મોતી છોકરીની યુક્તિ સમજ્યા. મથા પણ ધસતો આવ્યો. બાજળ બળદ અને પાછળ એ. ગયાએ ગામમાંથી માણસો ભેગા કરવા માટે જરા આડો રસ્તો લીધો. બળદોને જરા વખત મળ્યો તેઓ સીધા જ નાંકા. અણીતો ચીસો બાલુએ રહી ગયો અને એ જોરથી નાંકા, એમના ખ્યાલમાં એકાએક આવ્યું કે આતો શાંત અગવડું મામ આવ્યું. એટલે એ વિચાર કરવા લાગ્યા.

હીરા બોલ્યો: આપણે રસ્તો જૂલ્યા છીએ.

મોતીએ કહ્યું: તું વગર વિચારે જ દોડ્યો. પહેલાં એને કચરીને પછી જવાનું હતું.

હીરા બોલ્યો: અરે આપણે એમ કયું દોત તો દુનિયા શું કહેત? એ બસેને ક્યા ધરમ છોડે. પણ આપણાથી કેમ છોડાય?

બન્ને જણ જૂમથી અકળાતા હતા. પાસે જ ખેતરમાં વટાણા ઉગેલા હતા. એમણે તો નીચું લાંબીને ખાવા માંડ્યું. થોડી થોડીવારે આવતા જતાની તપાસ કરતા હતા.

પેટ ભરાયું એટલે નવી રત્નતંત્રાની ખુમારી ચઢી. તેઓ ગેલમાં આવી ગયા. એક બીજાની મગફ કરવા લાગ્યા અને પછી ખુદાલીમાં જરાક લાગ્યા. એક બીજાના માથા પકેલ્યા, શીંગડા ભરાવ્યા, અને પકેલવા લાગ્યા. અંતે હીરા એક ખાડામાં પડ્યો એટલે ખુબ ઘુસ્સે થયો. મોતી ખસીવાણો પડો ગયો અને પછો વટાણાના ખેતરની કારે હોતો રહી ગયો.

એ થાક્યો, પણ બળદોએ કમલું પણ ના લધું. પછી તો એણે દીરાના નાક ઉપર ભેરથી માથું. મોતીને ધણે જ ક્રોધ થયો અને એ ક્રોધ લઈને નાદો અને પછાઈને ઢળ તુટ્યો. જો એમને બાધેલા દોરકાં લાંબા ના હોત તો એ હાથમાં પણ ના આવત.

દીરાએ મોતીને પોતાની મુંગી બાપમાં કહ્યું 'નાસકામાં માલ નથી.

મોતીએ કહ્યું; એને તારો જીવ કાઢી નાખત. દેવે આપણને ખૂબ મારશે.

દીરાએ કહ્યું; બલે મારે બળદોને અવતાર લીધો એટલે મારતો કરમે જડેલો છે.

ગયા અને તેના બે નોકરો આમની પાછળ પડ્યા. સૌના હાથમાં લાકડીઓ હતી. એમને જોઈને મોતીએ દીરાને કહ્યું 'પેલા લાકડીઓ લઈને આવે. જો તું કહેતો હોય તો મશન મારું ભેર બતાવું.

દીરાએ એને સમજાવીને કહ્યું કે આપણે જાત જ હિમા રહેવું પણ મને જો એ મારશે તો હું એક બે જીવને છુંદી નાખીશ મોતી બોલ્યો.

દીરાએ કહ્યું; ના, બાઈ ના. બળદ મતથી એમ ન કરાય.

મોતીતો બીચારો ક્રોધથી ધુવાં ધુવાં થતો હતો.

એજ વખતે ગયા ત્યાં આવ્યો અને તેમને ઘેર દોરી ગયો. આ વખતે સુભાગ્યે એણે એમને ન માર્યા નહિતો કદાચ મોતી કાઢ્યો ના રહેત. મોતીના કપાળ પરની કરચળી અને એની મારકણી આંખો જોઈને ગયા તથા એના માથાસો ગમ ખાઈ ગયા,

ફરી પાછા એમને ફેરારાજ ખાવા આપ્યા, પણ બંને પથરની માફક ઉભાજ રહ્યા. ધરનાં સાં જમવા બેઠાં. એજ વખતે એક નાની છોકરી બે શેટલા છાનામાના લઈને આવી એક દીરાના મોંમાં અને એક મોતીના મોંમાં મુકીને એ શુપ્તુપ ચાલી મઈ, આટલેથી કાંઈ એમની બુખ ટળે એમ નહોતું. પણ આ ધરમાંએ એકજણ એમની તરફ આવ રાખતું હતું એવી લાગણીથી એમને ચાતા વળી. આ હતી ભૈરવી છોકરો. એની મા મરી મઈ હતી, અને પાપે ફરો લગન કયું હતું. સાવકો મા એના તરફ જરાયે માયા નહોતી બતાવતી. એટલે એને આ ધરમાં સાવકા જેવા આ બળદો તરફ મમતા થઈ

દીવસે આ બળદો ભેટરાતા હતા, અને જરાયે બજા પો બતાવે તો માર ખાતા હતા. સાંજે એમને ખુટે બાંધવામાં આવતા હતા અને રાત્રે પેલી છોકરી એમને બે શેટલા આપી જતી હતી. આ છોકરીના સાચા પ્રેમનો જાદુ એવો હતો કે એક એક શેટલો આંછી, ચેડી, ચૂડી, પાટ, નેચો, નરેશાળા, જાત, તે 'પથુ' આઠી, ખંપી, ખલુરો, 'કરિતે' 'પથુ' એમને થાક લાગતો નહોતો. છતાંયે એમની આંખ તો ક્રોધ અને વેગથી સરેલી હતી.

એક દહાડે મોતીએ કહ્યું. દીરા ! દેવે તો આ બધું નથી ખમાતું.

પથુ ત્યારે શું કરીશું ? દીરાએ પુછ્યું.

આ કુટુંબના એકાદ માથાસને શીગડે બરાબર ધુળમાં રગોળવાનું મને મન છે.

પથુ પેલી વ્હાલસોઈ છોકરીના વિચાર કર્યો ? એના મા કે બાપને કાંઈ થાય તો એ બીચારી અનાથ અને. દીરાએ કહ્યું.

મોતીએ જવાબ વાળ્યો કે એની મા તો દોરગાન છે. એટલે એનેજ શીગડે ચઢાવી હોય તો કાંઈ હરકત ના આવે. એ તો છોકરીને શાજ દીયે છે.

પણ આપણી જાતમાં સ્ત્રીઓને શીંગડે-મઢવવાની તો મનાઈ છે.

તું તો શબ હું જે કહું છું તેનો વિરોધ જ કરે છે, ચાલ ત્યારે આપણા દોરમાં તોડીને આજે જ ચાલી જઈએ.

કણુવ પણ આટલા બડા દોરમાં તુટશે શી રીતે!

એનો રસ્તો હું જતાવું. મોતીએ કહ્યું. પહેલાં દોરકું એક ઠેકાણેથી ખુબ આવવું. ત્યાં કુચો થવા માટે એટલે જટકે તોડી નાંખાયો.

ચાલે પેલી છોકરી રાટલા આપી ગઈ. પછી એમણે દોરમાં આવવાનો યત્ન કર્યો. પણ આટલું બડું દોરકું ઘાંતની પકડમાં આવતું જ નહોતું. એટલામાં બારણું ઉઘડ્યું અને પેલી છોકરી ત્યાં આવી. આ એ જણે તો ઘરમથી, નીચું માથું ક્યું પણ પેલી છોકરી બોલીઃ લાવો, હું તમને છોડું. આજે જ ઘરમાં બધા કહેતા હતા કે તમને બન્ને નાચવાના છે. પછી તો તમને એ લોક પ્રખ ટીપરો. આટલું કહી એણે તેમને યાત્રામાં, નાક પંખા-ખ્યા, અને-દોરમાં છોડી નાંખ્યા. પણ બન્ને બળદ સ્થિર ઉભા જ રહ્યા.

મોતીએ પ્રુછ્યું: તું કેમ નાસતો નથી?

હીરોએ ઉત્તર આપ્યો: નાશી તો જવાય પણ આ છોકરીનું શું. એનો વાંક કઢાડીને એ લોક એને ટીપરો.

એકાએક એ છોકરીએ જૂમ પાડો. બાપા, આબાપા, ભુવોને મામાના બળદ નાંકા. પકડો મજબૂતે જલદી પકડો.

હીરો અને મોતી છોકરીની યુક્તિ સમજ્યા. ગયા પણ ધસતો આવ્યો. બાજળ બળદ અને પાછળ એ. ગયાએ ગાયમાંથી માણસો ભેગા કરવા માટે જરા બાડો રસ્તો લીધો. બળદોને જરા વખત મળ્યો. તેઓ સીધા જ નાંકા. અણીતો ચીસો બાણુએ રહી ગયો અને એ જોરથી નાંકા, એમના ખ્યાલમાં એકાએક આવ્યું કે આતો શાંત અજણું ગામ આવ્યું. એટલે એ વિચાર કરવા ઉઠ્યા.

હીરો બોલ્યો: આપણે રસ્તો ભૂલ્યા છીએ.

મોતીએ કહ્યું: તું વગર વિચારે જ દોડ્યો. પહેલા એને કચરીને પછી જવાનું હતું.

હીરો બોલ્યો. અરે આપણે એમ 'ક્યું' દોત તો દુનિયા શું કહેત? એ કહેને દવા ધરમ છોડે. પણ આપણાથી કેમ છોડાય!

બન્ને જણ જૂબથી અકળાતા હતા. પાસે જ એતરમાં વટાણા ઉગેલા હતા. એમણે તો નીચું ધાલીને ખાવા માંડ્યું. થોડી થોડીવારે આવતા જતાની તપાસ કરતા હતા.

પેટ ભરાયું એટલે નવી સ્વતંત્રતાની ખુમારી ચઢી. તેઓ એકમાં આવી ગયા. એક બીજની મજાક કરવા લાગ્યા. અને પછી ખુચાલીમાં જરાકવા લાગ્યા. એક બીજના માથા ધોલ્યા, શીંગડા ભરાવ્યા, અને ધકેલવા લાગ્યા. અતે હીરો એક ખાડામાં પડ્યો એટલે ખુબ ચુસ્તે થયો. મોતી ખસીવાણો પડો ગયો અને પછો વટાણાના એતરની કારે ઉભો રહી ગયો.

મજાસુત હતો. જોનાશનું સકળ જળ એનામાં લાકું લાગતું હતું અભિમાન ભરી-મદમાતી માણે એ એમની નજીક આવ્યો. એને જોઈને જ આ બે જળદાતા મોતીયા મરી ગયા. પછો તેઓ વીચારવા લાગ્યાઃ આ લપકેર દુશ્મનની સામે યવું એટલે તો નિચે મોતને જ મોતરવાનું અને સામે ન યવું તેથી કંઈ આફત ટળવાની નથી. આ તો ખરેખરી ફસામણ થઈ ! !

મોતીએ પોતાની મૂઠ્ઠા બાધામાં હીરાને પૂછ્યું. આ ફસામણમાંથી કંઈ રસ્તો નીકળે તેમ છે !

હીરાએ કહ્યુંઃ એ રાક્ષસ જગરે અભિમાની છે. આપણી વિનવણીને એ કંઈ મણકારે નહિ,

ત્યારે આપણે નાસી કેમ તા જમ્યે ? મોતી બોલ્યો,

એ તો બાપલાપણું કહેવાય.

ત્યારે ઉભા રહો અહિં, અને મરણને મોતરો.

પણ એ જ આપણને દોઢાને તો !

ત્યારે જોઈ લખશું !

ના. આપણે માટે તો ફક્ત એક જ રસ્તો છે. આપણે જ એના ઉપર એક સામ્રાટ હલ્લો કરીએ. હું જાઉં એની સામે. તું આવ એની પાછળથી, એ મારી તરફ ધસે એટલે તું એના પેટમાં શીંગડાં બોકળે. અત્યારે આપણી છાંયી લપમાં છે.

એકાએક આ બન્ને મિત્રોએ આખલા ઉપર હુમલો કર્યો. આવા હુમલાનો અનુભવ એ બાઈને થયો નહોતો. એક એક જનવરની સામે તો એણે મણયે યુદ્ધ કર્યા હતાં. પણ બે દિશાથી બે જળદાતા હલ્લો તો એણે પેલીવાર જ જોયો. એ મોતીની સામે ધસ્યો એટલે હીરાએ એને શીંગડાં લગાવ્યાં એ લોકોએ એને એક એકની સામે સાઠમારી કરવા દીધાં જ નહિ. એટલે એને બન્ને તરફથી ધા સઢન કરવા પડ્યાં આમ આમળ અને પાછળ ખેંચું યુદ્ધ આપવાથી એ જગરજસ્ત આખલો પણ યાકયો. જેમ એ યાકયો તેમ એને વધારે માર પડ્યો. ઉપરે એ ત્યાંથી એકદમ લાગ્યો. આ બન્ને એની પાછળ પડ્યા. અંતે કેવળ યાકયી એ મહાકાવ આખલો પડી ગયો. આ બે જણા પણ ચંબી ગયા.

આ બે મિત્રોને વિજયથી આત મદ થાયો.

મોતીએ કહ્યુંઃ મારો વિચાર તો એને પુરોજ કરી નાંખવાનો હતો

હીરાએ કહ્યુંઃ પડેલા યવુ ઉપર હુમલો કરાવ જ નહિ.

એ બધા ખ્યાલ ખોટા છે. પડેલો હોય તો પણ યવુ છે. ફરી ઊંડે જ નહિ એમ કરવું જોઈએ.

હવે એ વાત રહેવા કે કંઈક ખાવાની તજવીજ કરવી જોઈએ.

મો આમળ જ વટાણાનું ખેતર હતું. મોતી તો એકાએક અદર ગયો. હીરા ના કહેતો જ રહ્યો. હજી તો એમણે ખાવા માંડ્યું નહોતું એટલામાં મે માણસો ક્યાંકથી લાકડીઓ સાથે દોઢી આવ્યા અને એમને મારવા મડયા હીરા તો ખેતરને કંઠે હતો એટલે બહાર નિકળી ગયો. પણ મોતી એક પાણીની નીકમાં હતો એટલે દોઢાં દોઢાં

એની ખરીબો કાદવમાં ખુપી અને એ પકાઈ ગયો. એને પકાવતો નેમ હોરો પાછો આવ્યો અને કહ્યું કે પકાઈએ તો એ સાથે જ. મોઝીદારે એને પણ તરત પકાડી લીધા. બન્ને જથ્થાને રખડતા દોરના ડાઆમાં ધુસી.

૫

આખા દિવસમાં ધાસતું તથ્યખદ્યે ના મળ્યું હોય, તેવો અનુભવ, હોરો અને મોતીને આજે પહેલ વહેલો જ હતો. એમના આ નવા શેડની રીતની એ લોકોને કાંઈ સમજણ પડી નહિ. આના કરતાં તો ગયા પણ સારો હતો. કંપાઉંમાં ગાયો હતી, મેંસો હતી, બકરાં હતી, ગધેડાં હતી, ઘોડા હતા, પણ કોઈનાએ એ આજળ ધાસ નહોતું, ધણાં તો મારાં માફક જોઈ પડ્યાં હતાં. જે હોર્મો હતી તે કમમતી હતી. હોરો ને મોતી તો એકો નજરે બારણા તરફ જોવા કરતા હતા. પણ કોઈ આવ્યું જ નહિ. છેવટે તેમણે બીંત ઉપર મોટી આટવા માંડી. પણ તેથી એમનું કાંઈ વધ્યું નહિ.

એમ કરતાં કરતાં રાત પણ પડી. તોયે કાંઈ ખાવાનું મળ્યું નહિ. હોરાને તો અતિશય ક્રોધ ચાલ્યો હતો. એણે કહ્યું. મોતી ! આતો હવે નથી ખમાતું.

મોતી બોલ્યો હવે તો આપણો અંત આવી જાય એમ લાગે છે.

એમ હોંમત ના હાર. આપણે નાસવાનો માર્ગ જોણી કઢાડીશું.

ચાલો આ બીંત તોડીયે.

એમ કરવાનું હવે જોર નથી.

તારા જોરની તો તું મોટી મોટી બકારી મારતો હતો.

હવે મારું અભિમાન કુળમાં રંગોળાઈ ગયું છે.

હોરામાં હજી કાંઈક જોર રહ્યું હતું. એણે બીંત હાથે સીંચ્યાં પડ્યાં, થોડી બધી માટી લખાંડી. થોડા પોપા નીચે પડ્યા. એટલામાં એકોદાર દોરની મણતી કરાવાં આવ્યો. તેણે આ બમસાણુ જોઈને હોરાને ખુબ ફટકાર્યો. અને તેને વધારે મજબુત દોરડે બાંધ્યો.

મોતી તો જમીન ઉપર જ પડ્યો હતો. આ જોઈને એ બોલ્યો : જોયું તારા બળતું પરિણામ !

પ્રપલ્લ કર્મોના સંતોષ તો થયેાને !

આવો પ્રપલ્લ કર્મોમાં સાર શો ! માર પડે અને બંધન વધે !

યવાનું હોય તે માવ, પણ હું તો આ દિવાલ તોડવાનો જ.

તો, થોડા સમયમાં જ તારે પસ્તાવો કરવો પડશે, અને તારો જીવ જોખમારી.

હું તેની દરકાર કરતો નથી. આજની શુભાશી અને આ બંધન મરણ કરતાંજે શુર છે. ધારો કે દિવાલ તુટી, તો કેટલાં બધાં જીવ જમી ચકરી ! આપણાં સંખ્યાગણ બાંકુઓ અહીં પુરાવાં છે. તેઓ સૌ છુપાયો અધમુઆ યદ્ય જ્યાં છે. ને આ સ્થિતિ તથા ચાર દિવસ વધારે ચાલશે તો આપણે સૌ મરી જઈશું.

તારી વાત તો સાચી છે. ચાલ તારે આ દિવાલ તોડવામાં હું પણ તને મદદ કરીશ. મોતીએ પોતાના શીંગડાંથી તે નજળી હિવાલ ખજવા માંડી. થોડી માટી ખરી

પડી. એને દિવસ આવી. થોડીવારમાં તો એ પોતાના સપ્તજાળ બળથી અને જીવ સાથે, એ દિવાલ સાથે લટકવા મંડ્યો. એ કથાકની મહેનત પછી એ દિવાલનો ઉપલોભ માત્ર એ એકાદ ફૂટ જેટલો હતો તે પડ્યો. આથી તો એનામાં બેવડું જોર આવ્યું અને તરતજ અશ્વેશ દિવાલ ભેંસભેંગી ચક્ર.

અદરનાં બીજાં પ્રાણીઓએ જ્યારે આ જોયું ત્યારે તેમનામાં જીવસંચાર થયો. તથા ઘોડીઓએ સૌથી પ્રથમ કુદકા માર્યો અને આરણ્ય તરફ ગઈ. ત્યાર પછી બકરા ગયાં. પશુ ગધેડાં તો બેસી જ રહ્યાં. આથી હીરાને નવાઈ લાગી અને તેણે પુછ્યું : તમે કેમ જતા નથી ?

અમને તો ફરી પકાવાની બીક લાગે છે; એક ગધેડો બોલ્યો.

ત્યારની વાત ત્યારે, પશુ હમણાં નાસવાનો વખત છે.

અમને તો બીક લાગે છે. ત્યાં છીએ ત્યાં જ ઠીક છે.

મધરાત થઈ ચક્ર હતી. મોતી એના મિત્રનું દોરડું ધસતો હતો. એ ગધેડા ઉભા ઉભા વિચાર કરતા હતા કે નાસવું કે નહિ. મોતીથી દોરડું તુટી ચક્રનું નહિ ત્યારે હીરાએ કહ્યું કે તું હવે આ માથાકુટ રહેવા દે. તું તારી મેળે જતો રહે મને અહિં રહેવા દે. ફરી વળી કોઈકવાર મળીશું.

મોતીની આંખમાં આંસુ ધરાયાં અને એ બોલ્યો, તું મને એવો -સ્વાથી' સમજે છે ? આટલો વખત આપણે મેત્રા રહ્યા અને આજે તું આટલા નેખમમાં છું તે વખતે જ હું તને તજ જઈ ?

હીરાએ કહ્યું કે અહીં રહીશ તો આપણને ખૂબ માર પડશે. આ બધું કારસ્તાન આપણું જ છે એમ ચોક્કસરો સમજી જશે.

મોતી બોલ્યો; જો મારા આજના કાર્યથી મને માર પડશે તો તેની મને કાંઈ જ ચિંતા નથી. આ કાર્યને લીધે આપણા નવ ફસ કાકુઓને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થઈ છે અને તેઓ જરૂર આપણને આશીર્વાદ આપશે. આટલું બોલી એણે પેલા ગધેડાઓને શાંતિ મારી બહાર હાંકી કઢાડ્યા; અને પછી તે પોતાના મિત્ર પાસે આંતરિયા ઉભો.

સવારમાં જ્યારે કાળો કારકુન અને તેના સીપાઈ તથા ચોક્કસરો ત્યાં આવ્યા ત્યારે થું થયું તેનું વર્ણન કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. મોતીને ખૂબ માર પડ્યો અને તેને મજબૂત દોરડે બાંધ્યો. આમને આમ એક અકવાદીયું ચાલી ગયું. ધાસનું તરણું પશુ તેમને ખાવા મળ્યું નહીં. રોજ થોડું પાણી પીવા મળતું હતું. એટલું નશીબ. પરીણામે અને જશુ હાંકનાં માળખાં જેવાં થઈ ગયાં.

એક દિવસ કાળા આગળ ઢોલ પીટયો અને બપોર સુધીમાં પચાસ માઠ માણસો ત્યાં મેળા થઈ ગયા. હીરા અને મોતીને બહાર લઈ જવામાં આવ્યાં. થોડા માણસો એમને તપાસવા આવ્યા. એમના હાકાં નિજોઈ જોઈને, સૌ નિસાસા મુકતા ચાલી જતા હતા. છેવટે એક દહાડીવાળો માણસ આવ્યો. એની આંખો લાલચોળ હતી, અને એનો દેખાવ ધાતકો હતો. એણે હીરા તથા મોતીના પાંસળામાં આગળાં ઘોડ્યાં અને પછી કારકુન સાથે વાતો વળાવ્યાં. હીરા અને મોતીને આ સાચુસના આસપાસ ખમર પડી અને તેમને કંપારી

આપી. બીકથી ભરેલી આંખે એમણે એક બીજા તરફ જોયું અને પોતાની ડોક નમાવી દીધી.
હીરાએ કહ્યું : ગયાના ધરમાંથી આપણે નકામા નાકા. હવે તો આપણા અચાવની કંઈ જ આશા નથી.

મોતી બોલ્યો : અથા કહે છે કે પ્રશ્ન દયાળુ છે, એની દયા આપણા ઉપર કેમ નહિ ઉતરતી હોય ?

આપણે જીવિયે કે મરીયે એ બધું એને તો સરખું જ છે. હવે થોડા દિવસ આપણે એની સાથે રહીશું. એકવાર પેલી હોકરીના રૂપમાં આપણી મદદે આવશે હવે! ફરી એ આપણને બચાવશે !

આતો ખાટકો છે. એતો જરૂર આપણને વહાડી નાંખશે.

એમાં શું યાદ મળું ! એમ પણ આપણું માંસ, આપણું, શીંગડાં, વગેરે કાંઈનાએ કામમાં આવશે તો ખરાં ને !

દરાજી ઘઈ અથા પછી તેઓ એમના નવાં ધણીની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. બીકથી એમના આખા સરીર ધુભરી છુટી, અને તે એટલી તો વધી મઈ કે એમના પગ ધરની ઉપરથી ઉપડતા પણ નહોતા, પણ જો ધીમા પડે તો માર ખાવો પડે એ બીકને લીધે તેઓ જેમતેમ ઠોકરાતા આમળ વધ્યા.

રસ્તે જતાં એક દરીવાળુ ઘોડરતું ખેતર આવ્યું. ગાયો અને આખલા નિશ્ચિતે ત્યાં ચરતા હતાં. એ બધાં આખીડ, સંતોષાવતાં, અને સુખી દેખાતાં હતાં. કાંઈ નિશ્ચિતે એકાં હતાં. કાંઈ કુદાકુદ કરતાં હતાં અને સા આનંદો બહાતાં હતાં પણ એ બધાં કેટલાં ફવાથીયે હતાં ! એમનાં જ જાતજાત હીરા અને મોતી ખાટકોના કળખમાં સપાયા હતા, તેમનું દુઃખ બાંધવાની પણ એમને કાંઈ દરકાર નહોતી !

થોડું આમળ ચાલતાં, દીન અને મોતીને એકાએક લાગ્યું કે જે રસ્તે તેઓ જતા હતા તે તો એમને જાણીતો હતો. આ રસ્તે યદને જ અથા એમને લઈ ગયો હતો. એજ ખેતર, એજ બગીચા, અને એજ ગામ. એમના પગમાં એકાએક જોર આવ્યું. એમનો યાક કયાંયે જતો રહ્યો. અને એમણે ઉતાવળા ચાલવા માંડ્યું. ચર ! આતો એમનું પોતાનું જ ચરવાનું ખેતર !

પછીતો જે કુવામાંથી એ પાણી ખેંચતા હતા તે કુવો નજરે પડ્યો.

મોતીએ કહ્યું : આતો આપણા ધરનો રસ્તો.

હીરાએ કહ્યું : ઉપકાર માનો ભગવાનનો.

હું તો ધર તરફ જવા માંડ્યું છું.

પણ આ ખાટકો આપણને જવા દેશે !

એને કોણ પુછે છે ! ચાલ આપણે એ એકાએક દોડી જઈએ.

એકાએક જન્ને દોડ્યા. નાનાં વાછાની માફક પુંછાં હયાં લઈ, નાકથી સીકારી બેલાવતાં, જન્ને દોડ્યા. પેલો ખાટકો દોડારા કરતો એમની પાછળ દોડ્યો, પણ તેઓતો સીધા ધર આમળ એમને બાંધવાની બગાંએ જઈને ઉભા રહ્યા. ખાટકો પણ ત્યાં પહોંચ્યો.

મેટી પડે, અને એમની ડેકે જન્ને હાથ નાખીને તેમને ખૂબ હજુદણાવ્યા હીરા અને મોતીની આંખમાંથી અસિની પાર ચાલી. એકે તો એને હાથ ચાટવા માંડ્યો,

પેલા ખાટકોએ તો જન્નેની રાક્ષ હાથમાં લીધી. એટલે ઝુરી ગોલ્ડો આતો મારી ભેડ છે.

ખાટકોએ કહ્યું : આ બળદ મારા છે, ઢોરના ડાળાની દરાજમાંથી મેં એ વેચાતા લીધા છે.

પણ હું વેચું નહિ ત્યાંસુધી તું રવી રીતે ખરીદે ?

એ તો ચોરીને માલ કહેવાય. માટે જાનોમાનો આલ્યોજ મારે માલ વળી કાણુ દરાજ કરવાનું હતું !

હું થાણા ઉપર જઈને ફરીવાર ફરીશ. ખાટકો બોલ્યો.

પણ આ બળદતો મારા છે, એતો નથી એ મારે બારણે આવીને ઉભા રહ્યા અને મારે હાથ ચાટે છે !

એ ખાટકો તો આ ન સંભળતા, બળદોને બળજબરીથી લઇ જવા એ તરફ વળ્યો, પણ મોતીએ એને શી મક્ક માર્યા એ જરા પાડે હકો કે મોતી એ તરફ ધર્યો. પછીતો આગળ ખાટકો અને પાછળ મોતી, એમ બાજોળ સુધી તેઓ પહોંચ્યા, બાજોળ મોતી અટક્યો. દૂર રહ્યા રહ્યા ખાટકોએ એને ખૂબ ગાળો દીધી, કમકોઓ આપી, અને હાથ ઉગામ્યા. પણ મોતીતો ર્માં વગર, પહોળા પગ, અને લઠાઈ માટે તૈયાર થઈને ત્યાં જ ઉભો રહ્યો. ગામલોક બેંચું થઈ ગયું. અને આ તમાસો ભેળને સૌ દસવા લાગ્યા. અતે હાથો યાકયો પેલો ખાટકો ત્યાંથી ચાલી ગયો. વિજયો સરદારની માફક, ડોલતો ડોલતો મોતી ઘેર આળો.

હીરાએ કહ્યું : મોતી ! તે તો બારે કરી. મને લાગ્યું કે તું તો એને મારીજ નાખીશ.

એ મને હાથ તગાડ્યો હોત તો જરૂર હું એને જીવ લેત મોતી બોલ્યો. હવે એ આમ ફરી આવે નહિ.

ને આવશે તો હું એને માફ નેર જતાલીશ.

હું પણ જલે મારે જીવ જાય, પણ એના કામમાં તો નહિ આવું

અરે પણ આપણને જીવ છે, એમ આ લેખો ક્યાં માને છે ?

આપણે ભોળાયા છીએ એટલે જ તો.

થોડીવારમાં તો તમાણુમાં, કુરકી, જાલાં, બોજ, તપું આવી પહોંચ્યું. માસના પુજા પણ ત્યાં છુટ્યા. હીરા અને મોતીએ સ્વાદથી સૌ ખાવા માંડ્યું ગામલોક અર્ધા ત્યાં ભેગા થઈ ગયા. ઝુરીએ હીરા અને મોતીના જડેચોક વખાણ કરવા માંડ્યા ગામલોકે પણ તેમાં પોતાનો સર પુરાવ્યો અને સર્વેજ આનંદનું વાતાવરણ છતાઈ ગયું

એજ વખતે ત્યાં ગૃહિણી આબા અને એમણે વારાફરતી બન્નેનાં કપાળ ચુમ્યાં.

પૂજારી

લેખિકા:—શ્રીમતી નલિની ઘનશ્યામલાલ શાહ; કલકત્તા.

સુવર્ણ નગરીની પૂર્વે એક જીર્ણ દેવળ આવેલું હતું. બનાવિ કાળથી વંદ્યપર-
પરાગત તેમાં એક કુટુંબ રહેતું હતું, ગામલોક દેવળને ભક્તિભાવથી—આદરથી જોતા.
શ્રદ્ધાળુશક્તિ દ્વારા મંદિરનો ખર્ચ નીકળતો—તથા તે કુટુંબ પેવાતું.

વૃદ્ધ વિધવા માતા તથા નાના બાઈ સાથે પૂજારી આ મંદિરમાં રહેતો હતો. પૂજારીને જોતાજ સૌને તેને માટે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થતો—મગ્ય દેહ કાઈ મદાન યોગીનો ખ્યાલ કરાવતો, મસ્તક પર મોટી જટા રાખી જ્યારે હાથમાં તથા કંઠમાં રૂદ્રાક્ષની માળા રાખી, બાલ પ્રદેશ પર કુંકુમ ચાંદસો કરેલો જોવામાં આવતો. ત્યારે બહોતો પૂજારી આગળ નમી પડતા—પોતાની જાતને આવા પૂજારીના ભક્ત થવાનું અભિમાન લેતા પૂજારીના મુખમાંથી જ્ય જ્ય અને રામ રામ અચુક ફરકને સંભળવા મળતું. સૌને સદુપદેશ આપતા—તથા નવરાયનો સપ્તો સમય લગ્ય અને મમતારી એવી રામ મૂર્તિના રમર-લુંબાં માળતો—કયા કિર્તન કરતો અને દુઃખોને આશ્વાસન આપી પ્રશુનામ લેવા કહેતો, આ રીતે પૂજારી સૌને પ્રિય થઈ પડ્યા હતા.

સવારના મળરકે વહેલા ઉઠી, નદી તરફ પોતાની સહચરી પાવરી પર સ્વાર થઈને જતા—ન્હાઈને આવ્યા બાદ મંદિરમાં પોઢેલા દેવને જાગૃત કરી પુષ્પાદિ વજેરેથી પ્રસન્ન કરવા અંતઃકરણપૂર્વક પ્રશુની પૂજા કરતા. ત્યારબાદ ધાર્મિક તેમજ અન્ય પ્રજામાં તેઓ જોડાતા.

ગામલોક પૂજારી માટે સૌ કંઈ કરવા તત્પર રહેતા—સૌને પૂજારીના ભક્ત થવાની તમન્ના જમી, જાણે દેવને જુલો સૌ પૂજારીને પૂજવા લાગ્યા, પૂજારી દેવને જોડો પોતાને ન પૂજવા માટે ગામલોકને જલ્દાજલ્દ સમજાવવા લાગ્યો. આથી પૂજારી દેવના અવતાર તરીકે પૂજવા લાગ્યા. લોકો તેની તરફ વધારે ને વધારે આકર્ષાવા લાગ્યા. પૂજારી શુદ્ધ ભક્તિથી—સ્વાર્થત્યાગથી, દિવસે દિવસે મંદિરમાં વધુ ને વધુ માનવ મેલની ઉમરાવા લાગી—મંદિરની આવક પણ પૂજા વધી બાંહેલાં જીર્ણ મંદિરે પોતાનું અસહ્ય સ્વરૂપ જોડો નવું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.

દિન પ્રતિદિન મંદિરની આવકમાં ઘટતી થતી ચાલી, ધન કાને અચળ રાખે જોડો કાઈ વિરલાભ ન—અહીં પણ પેસાતો રૂક પૂજારીને લાગવા માંડ્યો, પૂજારી પણ માર્મ જૂલવા લાગ્યો, તેમની દેવ પ્રત્યેની ભક્તિમાં જોડો આવડા લાગી, જો કે પોતે તો માનતો ને મનાવતો કે તે પહેલાનાં જેવો જ શ્રદ્ધાથી દેવપૂજા કરે છે, લોકોની પોતા પ્રત્યે ઉપ-

જેલી થકા જરા જેટલી પણ ઓછી ન થાય તેની તે ખૂબજ માગજી રાખતો—કારણકે તે જાણતો હતો કે જનતાને એકજ વખત અથવા ઉત્પન્ન થશે તો પોતાની વધતી જતી આવક હંમેશા માટે બંધ થશે. આમ માની મુજ શુદ્ધ ધર્મ અને ભક્તિ હતાં તે હવે હંભમાં પરિણમવા લાગ્યાં. બાહ્યાદંબરથી સૌને પોતાનામાં પ્રીત કાઢમ રહે તેવું વર્તન રાખવા લાગ્યો.

લક્ષ્મી લાલસાએ તેનું ચિત્ત દેવપૂજથી અગચ્છ કરી ચારે બાજુ બટકવું કર્યું. હવે તો માત્ર પોતાને શું મળે છે તેની જ ખબર રાખતો અને ઇશ્વરને જુલો કેવળ દરિકાકતો કે જે તેની જરૂરિયાત પૂરી પાડતા તેની તારીફ કરવામાં સમય ગાળતો. અને હવે ઇશ્વર કરતાં આમજનોને વિશેષપણે રીઝવવામાં તત્પર રહેવા લાગ્યો. હવે તો પળે પળે તેનું ચિત્ત વૈરાગ્ય આદિકમાંથી ચળા મોહ, મામાને મમતામાં પલટાવા માંડ્યું. તે એટલી દહે પહોંચ્યું કે જે મામલોકોના ખ્યાલમાં પણ ન હતું.

મહાત્ કહેલા આમજનોનીજ સ્ત્રીઓ પ્રતિ કુદૃષ્ટિના અને તેથી પણ આજીવ વધીને સ્ત્રીસહવાસના કોક જગ્યા અને પ્રુષ્ઠ કુચળતાથી પોતા પાછળ મારાપિતા બનેલા રામ-ભકતોની મેલણનો દુરઉપયોગ કરવા લાગ્યો. આમ કર્યા સૂધી ચાલે ? સમય જતાં ગામના મુલક જુથે આ માથા જાણી અને અધ્યક્ષદાણુ રામભકતો—પોતાના વાંસો—ની સામે પક્ષા ને સત્ય વસ્તુ સપજાવવા લાગ્યા. અનેક સમયે પૂજારીને ગામજહાર કાઢવા નહીં કર્યું, પણ જુલોની આંખ બંધી નહિ—તેઓ પૂજારી વિરૂદ્ધ કષ્ટ સંભાળવા—માનવા—મામતા જ ન હતા.

પરંતુ.....! એક રાત્રે પૂજારી તેની માતા તથા નાનો ભાઈ સમય વિચારી સુવર્ણનગરી છોડી ચાલી ગયાં. આ સમાચાર પ્રગટ થતાં જ દેવજમાં તપાસ કરી તો દેવજનું સબળું ધન અને કિંમતી વસ્તુઓ પણ પૂજારી સાથે અલોપ થયેલી જણાઈ. દેવજમાં કેવળ રામમૂર્તિ રહી છે. આમજનો પોતાની જાતે દેવપુજા કરે છે. આમ થોડા વર્ષો ચાલે છે—સૌ પૂજારીને જુલે છે.

ત્યાં તો.....પૂજારીના નાનો ભાઈ પોતાના મોટાભાઈએ 'પૂજારી' નામને જે કબજે લગાવ્યું હતું તેને કાઢવા—કબજને ધોવા—એક નિશ્ચયથી તે જ દેવજમાં આવી, ભકતજનો પોતાના મોટાભાઈને કૃત્ય માટે માફો માર્ગે છે અને પોતે ભકતોને ખાત્રી આપે છે અને પોતે ભકતોને ખાત્રી આપે છે કે શુદ્ધ અને ધાર્મિક—સાધુ જીવન જીવી જીવંતી પર્વત પૂજારી તરીકે કામ કરશે આમજનોને હવે તેનામાં પણ વિશ્વાસ નથી પડતો. પરંતુ બ્યારે તે એકદમ મળમળો મર્ડ જનતાને કહે છે કે માત્ર એક જ વાર પૂજારી તરીકેનું જીવન જોઈ, થોડાં જાણે તોજ પૂજારી પટે કાલમ રાખવો. ભકતો તેને પણ સ્વીકારે છે.

બાળે પણ સુવર્ણનગરીની પૂર્વે આવેલા મહિરમાં તે પૂજારી રામધૂન લગાવે છે.

આજ તું મારો અતિથિ થા

કૃપાળુ !

પથાત જન્મોમાં હું માયામાં રમણતી, ત્રિશુલના બંધમાં બંધાતી જરાધુજ, અંકજ, સ્વેદજ અને ઉદ્ધમિજ યોનિઓમાં જન્મ મરતી દત્તી. તેવામાં તારા / એક શુભ સમયે તારું સ્મરણ પ્રકટ્યું.

શુભતોષ !

વૈભવોના ઘેનમાં મોહભર્ષા આમંત્રણે તને આપ્યાં. તું આવશે માની તને નિસાવવા વૈભવથી આજવા-સમાવવા મેં પંથે વિવિધ રંગી ફૂલાં ખીજાવ્યાં. દરવાજે હીરા મોતી, નિલમ જડોત સુવણું તોરણ સટકાવ્યાં, આગળે મોતીમાં ચોક પૂર્ણાં. અનિલ ગુલાબના સાથિયા કાદયા ખીતે ખીતે કમો સંસ્કૃતિના સુરમ્ય ચિત્રો દોર્ષાં, ચોરડે ચોરડે હેમના દિડોળા બાપ્યા. ટાકડે ટાકડે મોર બપેયા બેસાપ્યાં.

દશમય !

તને આવકાર આપવા માટે શશુશાર સજતા કંઈ કંઈ જન્મોના અખંડ ઉગ્મજરા થયા, નયન ઘેનભર્ષા બન્નાં, છતાંયે મારા આત્માના આધાર અતિથિ ! તું ન આવ્યો, ચેતન્ય !

ઉત્સુકતાથી રાહ લેંછે દિવ દિવાનું બન્યું. આટલો તલસાટ, બાની ઉતમ સામગ્રી છતાં તું ન આવે એ કમ અને ? બ્રહ્મ સ્વરૂપ !

ઉર ખુબ રહો ઉઠ્યું, યુગો પર યુગો ત્વરીત નાસવા બાગ્યા. સાધન સામગ્રી વણસી મધ. શશુશાર જાજરીત બની નષ્ટ થયો. આત્મ સ્વરૂપ !

આજ એ વૈભવનો મોહ ઉઠો જતાં, ખરું તત્ત્વ કાચ બાગ્યું આને તારા પંથ સ્વચ્છ કરી શોભાવવાની જરૂર નહીં. આને કેદરૂપો ગજરીને જ પવિત્ર કર્મોથી પવિત્ર બનાવી છે. આને હું ભક્તોમયર અને ભક્તોઃ મારામય ભાસે છે. આને પાપ પુણ્યનો અલંબાની કચરો ત્યાગતાં નિર્મળ, શુદ્ધ સ્વરૂપમાં હું રચિત બની છું, આજ મારા આપવિત્ર આત્મ દિડોળા પર ત્રિશુલના તું મારો અતિથિ થા. મનોરમા મંગળજી શાક્તી

માંતના દરેક શહેરોમાં મહિલા સ્વાસ્થ્યોન્નતિ માટે પાર્ક બનાવરાવો
ફિલ્મોમાં સ્ત્રીઓના અશ્લીલ તથા અપમાન જનક ચિત્રા ઉપર
પ્રતિબંધ મુકો, કાનપુરમાં મહીલા સમિતિનું વીસમું વાર્ષિક

અધિવેશન

અખીલ ભારતીય મહીલા સમેલનની અગ્રેયી યાજ્ઞા કાનપુર મહીલા સમિતિનું ૨૦ મું અધિવેશન તા ૧૬ બપોરના ૨ વાગે અહીંના મહિલા પાર્ક સરણેમાં ઘાટ ઉપર શ્રીમતી વીણ્ણકુમારી મંજુના પ્રમુખપદે આરંભ થયો હતો. અધિવેશનનું સ્થાન બહેનો તથા બાલીકાઓથી ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું. અધિવેશનમાં મહિલાઓની સમસ્યાઓ ઉપર અધ્યા કાન જેટલા પ્રસ્તાવ પાસ થયા હતા. અનંતમાં બાલીકાઓના ધણેજ સુદર નૃત્ય-ગાયન તથા સવાદ થયા હતા.

અધિવેશનની કાર્યવાહી વહેંચાતરમના ગાનથી શરૂ થઈ હતી. શરૂઆતમાં શ્રી સુચિલા શેઠતગીએ કાનપુર મહિલા સમિતીની નવેમ્બર ૧૯૪૬ થી ઓક્ટોબરની ૧૯૪૭ સુધીના વાર્ષિક રીપોર્ટ આપતાં અને સમીતીની કાર્યવાહી પર પ્રશંસા ફેલાવી રીપોર્ટમાં બતાવ્યું હતું કે અમલકાઓને માટે શિક્ષાકેન્દ્ર સ્થાપિત કરેલું છે. જેમાં ૨૫-૩૦ સ્ત્રીઓએ શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે. પરંતુ સામગ્રિક અસહિષ્ણુતા કારણે કેન્દ્ર ચાર મહીના બાદ બંધ કરવામાં આવ્યું હતું. કેન્દ્ર માટે ઉચિત સ્થાન ન મળવાથી ગયા શેઠતગી અને સીમતી ઇન્દિરા મહેર્તાએ કેન્દ્ર સચાલન કયું હતું.

શરણાર્થીઓની સહાયતાના કામ માટે સમિતીને એક હજારથી વધુ રૂપીઆ મળ્યા હતા. જેમાંથી ગરમ કામળા, ગરમ કપડાં સાથુ તથા બીજી જરૂરી વસ્તુઓની વહેંચણી કરી હતી. જે કામગીરી હજુએ ચાલુ છે.

ગયા વર્ષમાં સમિતિમાં શ્રીમતી સરોજીની નાયકુ; શ્રીમતી વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત; શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય અને શ્રીમતી સાવિત્રીદેવીનું આગમન થયું હતું

અધિવેશનમાં પસાર થયેલા પ્રસ્તાવો

(૧) અધિવેશનમાં પહેલા પ્રસ્તાવદાર પાસ કરવામાં આવ્યું હતું કે આજકાલ સસ્તી ફિલ્મોમાં સ્ત્રીના અશ્લીલ તથા અપમાનજનક ચિત્ર ઉપર ધોર દુઃખ પ્રગટ કરી અને માંડ કરી કે આવા ચિત્રો ઉપર પ્રતિબંધ લગાવવો. અને એના સ્થાન ઉપર શિક્ષા-પ્રદ તથા રાષ્ટ્રીય ચિત્ર બતાવવાની ભલામણ કરી. આ પ્રસ્તાવ શ્રીમતી સુશીલા શેઠતગીએ મુક્યો હતો અને શ્રીમતી રાજરાણીએ તેનું સમર્થન કયું હતું.

(૨) બીજા પ્રસ્તાવમાં માગણી કરી હતી કે એક લાખથી વધુ આબાદીવાળા પ્રાન્તમાંના શહેરોમાં મહિલાઓની સ્વાસ્થ્યોન્નતિને માટે માહવા પાર્ક બનાવવા માટેની ભલામણ કરવામાં આવે છે. કાનપુર કેમ્પ બોર્ડ પાસે માંડ કરી કે તિલકનગર પાસેના

“રેના પાક” કેવળ મહિલાઓ માટે નીચત કરે કારણકે નગરની પશ્ચિમ બાગમાં આંખાદી વધી રહી છે.

કુમારી ગંગા રોહતગોએ કરાવ મુક્યો હતો અને શ્રીમતી કમલાં સુદેએ તેનું સમર્થન કર્યું હતું.

૪ આ પ્રસ્તાવમાં મંજૂરી કરી છે કે શીક્ષા યોજના માટે એવી ભલામણ કરવામાં આવે છે કે કાનપુર મહિલા સમિતિ ધ્રુવે છે. કે નગરમાં દરેક મહોલ્લે શિક્ષા કેન્દ્ર ખોલવા પ્રસ્તાવમાં મ્યુ. બોર્ડને અપીલ કરી કે આજે રાતથીજ આ શિક્ષા મેળવવાની આગા છે.

આ પાઠતાપ શ્રીમતી રાજરાણી દંકને મુક્યો હતો અને શ્રીમતી કુશીલા રોહતગોએ સમર્થન કર્યું હતું.

૪ માંગણી કરી હતી કે મહિલા શરણાથીઓ માટે એક મહિલા આશ્રમ ખોલવી અને તેની હેપરેખ મહિલા શરણાથીઓ ચોતે જ કરે.

પ્રાસ્તાવોકા શ્રીમતી દરવિલાસરાય. અનુમોદયિતા શ્રીમતી દારોકાસીંધ.

૫ અખીલ ભારતીય સંમેલનને અપીલ કરી કે આપણું સમજી કામકાજ “હિંદી”માં ચડે કરે.

પ્રસ્તાવીકા-શ્રીમતી રત્ન દેવીમલ્લા

અનુમોદયિતા-શ્રીમતી રંજા અર્જુનદેવી.

૬ આ ઉક્તિ પ્રસ્તાવદ્વારા મંજૂરી કરી કે કહેરમાં એક મહિલા પુરતકાલ્ય ખોલાવ અને એક “મહિલા અંગલન મંડળ સ્થપાવ જેમાં ઓએને આંતરીક વિકાસના માટે વાહનીવાહ વ્યાખ્યાન વોગેરેનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે.

અહેવાલ મોકલનાર-તરુમતી રાવળ

ચામડીના દર્દોના શર્તિયા ઇલાજ

તમારી ચામડીમાં સમાયેલાં પાંચ રોગ જોટલા હિલો છે, જેમાં ખુજલીના જન્તુઓ છુપાઈ જાય છે, અને ખુજ ખુજલી, ખસ, ફાદર, ખજતરા અને ખીજ અનેક તંકડીકો એ જન્તુઓ પેદા કરે છે. સામાન્ય સારનાર કમચલાઉ રોહત આપે છે. દીર્ઘચીન એ જન્તુનાશક અરખી રહિત હીલો મલમ છે. અને તે થોડાકજ સમયમાં એવા જન્તુઓને મારી નાખવાની શક્તિ ધરાવે છે. એકજ ખાટલીના વપરાયથી ખસ, ખુજલી, ફાદર, ખજતરા, ફાદલા વગેરે નાશુદ કરી તમારી ચામડીને સુવાળી, સાફ, અને આકર્ષક બનાવે છે. દરેક રોગકે અને દવાખાળા વેચે છે. એજન્સી માટે લખો:—

સોલ એજન્સ, —વિક્રમ ટ્રેડિંગ કંપની, કે રીલીફેશ, અમદાવાદ.

પ્રણવ, વ્યાહૃતિ સહિત ગાયત્રી મહિમા

અર્થ અને વિવરણ સહિત

લેખક : શાસ્ત્રી કમલાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી

પ્રિય પાઠક મધુ !

આ વખત આપ સમક્ષ અનુક્રમે પ્રણવ, વ્યાહૃતિ સહિત ગાયત્રી મહિમા કેવળ વેદ અને ઉપનિષદના પ્રમાણના અર્થ વિવરણ સાથે આપી સમજાવવા પ્રયાસ કરે છું. આશા છે કે-જો આપ વાંચક જુદાને રસિક થઈ પડશે જ અરુ.

“ ઓમ્કાર મહિમા ”

ૐકારં ચિન્દુ સંયુક્તનિત્યં ધ્યાયન્તિયોગિનઃ ॥

કામદં મોક્ષદં શ્રૈવ ૐકારાય નમોનમઃ ॥ ૧ ॥

વિવરણ સહિત અર્થ:—ૐકારનું જે યોગી ધરૂનો નિત્ય ધ્યાન કરે છે. તે કામ અને મોક્ષને આપનાર ૐકાર રૂપ પરમાત્માને વારંવાર નમસ્કાર કરે છું. (૧)

ૐકારના વિષયમાં:—ગૌકપાદં કારિકાકાર લખ્યું છે કે—

પ્રણવં હૃદયરંવિદ્યાત્ સર્વસ્ય હૃદિ સંસ્થિતમ્ ॥

સર્વં વ્યાપિનં મોમ્કારં મત્વા ધીરો ન મુહ્યતિ ॥

વિવરણ સહિત અર્થ:—પ્રણવ (ૐકાર) રૂપ હૃદયને સર્વના હૃદયમાં સમગ્ર પ્રકારે સ્થિત થયેલા જણતા, એવા સર્વ વ્યાપિ ૐકારને જાણીને વીર-પુરૂષ મોહ પામતો નથી.

વળી કહે છે કે—

ૐમિત્યેકાક્ષરમિદં સર્વં તસ્યોપવ્યાહવાનં મૂલં મયદ્ ભવિષ્યદિતિ સય મોમકારણ્વ ।

યદ્યાન્યત્રિકાલાતીત તદપ્યોમકાર ણ્વ ॥

(માણુકયોપનિષદ)

વિવરણ સહિત અર્થ:—એવી રીતે આ બધર આ સર્વ છે. તેનું ક્ષયગ્યાબ્યાન જણતા યોગ્ય છે. જૂત વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ સર્વ ૐકારજ છે. અને અન્ય ત્રિકાલાતીત છે.

ૐકાર જણવાનું કારણ હવે વેદમાં જોઈએ.

ઋચો અક્ષરે પરમે વ્યોમન્યસ્મિન્દેવા અધિવિદ્યાનિપેદુઃ ॥ યસ્તન્નવેદ કિમૃચાકરિષ્યતિ

યદ્ય તદિદુસ્તદ્દમે સમાસતે ॥

(રુ. મં. ૧ સુ. ૧૬૪ મં. ૩૧)

વિવરણ સહિત અર્થ:—આ મંત્રના અર્થ ત્રણ પ્રકારના છે: જેમાં ઈશ્વર પરત્વ, આદિ પરત્વ, અને આત્મ પરત્વ. એમાં પણ કેટલાએક મત મતાન્તરો છે. તેમાંથી “શાક યજુર્” નામના નિરૂક્તકારના મત મુજબ—ઈશ્વર પરત્વ નિર્ણયાત્મક અર્થ આ પ્રમાણે છે. જે પ્રસોત્તર રૂપે દર્શાવાય છે.

. મંત્ર—જે પરમબોધ સંતુક અક્ષરમાં દેવ વિગેરે રહ્યા છે તે અક્ષર કાણ ?

ઉત્તર—ૐ આ વાક્ય નામ શબ્દ પરમ ઉત્કૃષ્ટ (બોધન) નામ સર્વગ્રાંથી રહ્યા કરનાર જે ઈશ્વર છે. તેમાં જ સંપૂર્ણ રૂપે વિગેરે વેદોના મંત્રો જાણવામાં આવે છે. અને જે નાના પ્રકારના જે દેવતાઓ છે તે સર્વે મંત્રોમાં રહેલા છે. એ મંત્રોમાં કારણ હોવાથી આ અક્ષર બ્રાહ્મ છે. કારણ કે સામ, યજુ, રૂક્ (વેદત્રય) વિદ્યાની પ્રતિ આ અક્ષર બ્રાહ્મ છે. એવું-બ્રાહ્મણ (વેદનો એક ભાગ-વેદ એટલે—“મન્ત્ર બ્રાહ્મણયોર્વેદ નામ ધેયમ્ ” એ મુજબ “મન્ત્ર ” કહેતાં સંહિતા અને “બ્રાહ્મણ ” કહેતાં બ્રાહ્મણ મન્ય) નામના મન્ય પણ એજ પ્રતિષ્ઠાન કરે છે.

ભાવાર્થ એ છે કે—ઈશ્વરના સમ્યક્ પ્રકારના જ્ઞાન વગર રૂપે વિગેરે વેદોના મંત્રોનું ઉચ્ચારણ થતું નથી. આથી—બોધ સંતુક જે અક્ષર છે તેમાં અનેક પ્રકારના શબ્દ સમુદાયો રહેલા છે.

પ્રશ્ન—મંત્ર તથા ઈશ્વર શબ્દરૂપે છે. જેથી આ એકે બ્રાહ્મમાં રહેલા છે. યાવત્ શબ્દનો સમુદાય ઈશ્વરમાં રહેલો છે, એ થાથી કહો છો ?

ઉત્તર—ઈશ્વર નામના અર્થ આ અક્ષર વિગેરે જ્ઞાન યતાં જે પરિશિષ્ટ રહે છે તે સર્વ સામાન્ય બોધ નામનો અક્ષર તેનો છે. આથી તે અક્ષર શબ્દ સામાન્ય નાદરૂપ ઈશ્વરમાં જ્ઞાની સુધી મંત્ર રહેલો છે અને તેમાં સખ્યા દેવતા રહેલા છે, કારણકે—મંત્રોમાં દેવતા રહેલા છે. અને મંત્ર પૂર્વે કહેલા નાદ નામના અક્ષરમાં રહેલા છે. આથી મંત્ર મારકૃત બધા દેવતાઓ અક્ષરમાં રહેલા છે. અથવા—

પ્રથમ ભાગમાં—પૃથ્વીલોક, અગ્નિ, રૂપે અને પૃથ્વીલોક નિવાસી માણસો રહેલાં છે.

બીજા ભાગમાં—અન્તરિક્ષ લોક, વાયુ, યજુર્વેદ અને અન્તરિક્ષ નિવાસી માણસો રહેલાં છે.

ત્રીજા ભાગમાં—દુલોક, આદિત્ય, સામવેદ અને સ્વર્ગલોક નિવાસી માણસો રહેલાં છે.

. આટલા માટે જ—

ઈશ્વર એવં સર્વમ્ (માણ્ડુ કયોયનિપદ)

અર્થ—ઈશ્વરજ આ સમગ્ર છે, એમ કહ્યું છે, મારે—

જે મનુષ્ય આ વિશ્વતિ સહિત ઈશ્વર રૂપ અક્ષરને સમ્યક્ પ્રકારે જાણતો નથી તે પુરુષ—રૂપે વિગેરે વેદોના મંત્રોને અને તેના અર્થોને જાણી શકે શકે ? અર્થાત્—

૧૨જી સહિત યથાર્થ:—વાચ્ચની પ્રધાનતાવાળો ઈકાર ચાર પાદ વાળો આત્મા જ. એમ પૂર્વે કહ્યું છે. તેની માત્રા અકાર, ઉકાર અને મકાર છે. કહ્યું છે કે:—

सर्वदेतद् ब्रह्मायमात्मानसतो ऽयमासचतुस्पादः ।

વિવરણ સહિત અર્થ:—સર્વ (કાર્ય અને કારણ) ને આ ધરા છે. સર્વ ને કારણ માત્ર છે. તેમ શ્રુતિઓએ કહ્યું છે. તે આ બ્રહ્મ છે. આ આત્મા બ્રહ્મ છે. તે આ બ્રહ્મરૂપો (વાચ્ચ) અને ૫૨ (અધિષ્ઠાન) અને અષ્ટ (પ્રત્યગાત્મા) રૂપ હોવાથી સ્થિર થયેલો એવો આત્મા તે ચાર પાદ વાળો છે. તે આ આત્મા અધ્યક્ષ છે. વાચકની પ્રધાનતાથી અધ્યક્ષનો આશ્રય કરીને વર્ણન કર્યું છે. આથી તેને અધ્યક્ષ કહેલ છે. નન્તર તે અધ્યક્ષ શું છે? એ પર કહે છે. તે અધ્યક્ષ ઈકાર છે.

તે આ ઈકારના પાદ (ચરણો)થી વિભાગને પામેલતે અધિમાત્ર છે. ને કારણ માત્રાને આશ્રય કરી રહેલ છે. તેને અધિમાત્ર કહે છે.

પ્રશ્ન:—આત્મા ૪ પાદોથી વિભાગને પ્રાપ્ત થાય છે. અને માત્રાનો આશ્રય કરીને ઈકાર રિપત થાય છે. આકારથી પાદથી વિભાગને પ્રાપ્ત થયેલ બ્રહ્મરૂપ અધિમાત્ર કેવી રીતે છે?

ઉત્તર:—આત્માના ને પાદ છે તે ઈંકારની માત્રા છે. અને ઈંકારની ને માત્રા છે તે આત્માના પાદ છે, આથી—પાદ અને માત્રાની એકતાથી આ કહેલું સત્ય છે.

હવે ઈંકારની માત્રા ઉપર કહે છે. ને—અકાર, ઉકાર, મકાર આ ત્રણ ઈંકારની માત્રા છે.

હવે—આવૃક્ત્ય ઉપનીષદમાં માત્રાના અર્થ ને રીતે ક્યાં છે તે અનુક્રમે કહેવાય છે.

જાગરિત સ્થાનો વૈશ્વાનરોઽકારઃ પ્રથમા માત્રાઽઽત્તેરાદિમત્વાદ્વાઽઽમોતિહૃવૈસર્વાન્
ક્રામા નાદિશ્ચ મવતિ યદ્વેવેદ ॥

॥ માં. ૩. ॥

વિવરણ સહિત અર્થ:—ને આ જાગરિત સ્થાનવાળો વૈશ્વાનર છે. તે ઈંકારની અકારરૂપ પ્રથમ માત્રા છે. કેવી વૃત્તતાથી ઉભવની એકતા છે તે ઉપર કહે છે. આત્મિયથી અથવા આદિવાળો હોવાથી નેમ અકારથી 'સર્વ' પ્રાણ માત્ર વ્યાપ્ત છે. તેમજ વૈશ્વાનરથી પણ જગત્ વ્યાપ્ત છે.

"તે પ્રસિદ્ધ આ વૈશ્વાનર રૂપ આત્માનું મસ્તક સ્વર્ગ છે." વિગેરે શ્રુતિ વાક્યોથી વાચ્ય વાચકની એકતાને કહીએ છીએ.

નેની આદી તે આદિવાળો કહેવાય છે. તેમજ આદિવાળો અકાર નામ અક્ષર છે. આકારણ વૃત્તતા હોવાથી વૈશ્વાનરને અકારત્વ છે પણી આની એકતાના ચાતાને કહ્યું કહે છે. એવી ઉત્ત પ્રકારની વૈશ્વાનર અને અકારની એકતા જાણે છે તે નકીજ સપગા ભોગોને પામે છે. તેજ અસાધારણ પુરુષોની વચ્ચે સૌ પ્રથમ પંક્તિમાં આવે છે.

સ્થમ સ્થાનતૈજસ ઉકારોદ્વિતીયમાપ્રોક્તપાંદુમયત્વાદ્રોક્તપતિદૃવૈજ્ઞાનસન્તતિં

સમાનશ્ચ મવતિ નાસ્ત્યત્રહાવિત્ કુલે મવતિ યદ્વેવેદ ॥

॥ માં. ૩. ॥

વિવરણ સહિત અર્થ:—સ્થમ સ્થાનવાળો તૈજસ છે. તે ઈંકારની ઉકારરૂપ દ્વિતીય માત્રા છે. ઉભવની એકતા કેવી રીતે છે? તે કહે છે. ઉત્કર્ષથી અથવા ઉભવ (દ્વિતીય) રૂપ હોવાથી નેમ અકારથી ઉકાર-પાદના ક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ છે. તેમ રમ્ય ઉપાધીવાળા વિશ્વથી સૂક્ષ્મ ઉપાધીવાળો તૈજસ ઉત્કૃષ્ટ છે તે ઉત્કર્ષથી આની એકતા છે. અથવા નેમ અકાર અને મકારના મધ્ય વિષયે રહેલ ઉકાર છે તેમ વિશ્વનેજ પ્રાપ્તના મધ્યમાં તૈજસ છે. આથી તેની ઉભવ રૂપતાની વૃત્તતા એકતા છે પણી તેની એકતાના જાણનારને ને રૂપ મળે છે તે કહે છે. ને આ પ્રમાણે જાણે છે તે જ્ઞાનની સન્તતીને વધારે છે. અને વૃત્ત યાય છે. મિત્રના પશ્ચી અપેક્ષા કરૂના પશ્ચી શ્યેયને પણ દેખ કરવાને અપેક્ષા યાય છે. અને આના કુળમાં બહુને નહિ જાણનાર એવા ઉત્પન્ન થતા નથી. અર્થાત્ બહુને જાણનારજ ઉત્પન્ન થાય છે.

સુપ્ત સ્થાનઃ પ્રાજ્ઞોમકારસ્તૃતીયા માત્રા મિતેરપિતેર્વા મિનોતિહૃવોદ્વદઃ. સર્વમપિતિશ્ચ
મવતિ યદ્વેવેદ ॥

॥ માં. ૩. ॥

વિવરણ સહિત અર્થ:—ને સુષુપ્તિ સ્થાન વાળો પ્રાજ્ઞ છે. તે ઈંકારની મકાર રૂપ તૃતીય માત્રા છે. આનુવૃત્તતાથી ઉભવની એકતા છે. તેમાં કહે છે કે—પરિમાણથી, વા

એકતાથી અહિંસા બેઠી સમાનતા છે જેવી રીતે—પ્રથમ (અનાજ માપવાનું વાસણ અથવા માપનું પાત્ર) થી વધુ અનાજ માપવાના પાત્રની શાન્તિ જેમ લઘુ અને ઉત્પત્તિમાં પ્રવેશ અને નિકળવાથી પ્રાપ્ત થાય અને તેજસ પરિમાણ કર્યાની શાન્તિ થાય છે. તેવીજ રીતે—અકાર અને ઉકાર આ ઉભય અક્ષર ઈન્કારની સમાપ્તિમાં અને નન્તર ઉચ્ચારણ વિષે મકારમાં પ્રવેશ કરીને નિકળતા હોવાથી સમાન થાય છે આથી તે મકારથી પચ્ચિમામ કર્યાથી સમાન હોય છે આથી આ ઉભયની તુલ્યતાથી એકતા છે અથવા જેમ ઈન્કારને ઉચ્ચારણ કર્યે મકારરૂપ અન્તના અણુમાં અકાર અને ઉકાર આ ઉભય એક રવરૂપ થવાની સામ્યતા થાય છે, આજ પ્રકારે વિશ્વ અને તેજસ સુશુભિ કાલમાં પ્રાપ્ત વિષે એક રૂપ થવાની પેઠે થાય છે આથી તુલ્યહોવાથી પ્રાપ્ત અને મકારની એકતા થાય છે. પછી આની એકતાના નાણનારને કૃણ કહે છે જે ઉપર પ્રભાણે જાણે છે તે નિશ્ચય કરી આ સર્વ જગતને યથાર્થ જાણે છે અને તે જગતના કારણરૂપ થાય છે. અહિંસા મધ્યના (અવાન્તર) કૃણનું કથન સુખ સાધનની સ્તુતી અર્થમાં છે.

અમાત્ર ધતુર્યોડ્યવહાર્યઃ પ્રપચોપશમઃ શિવોડ્દૈત્ત એવ ઈન્કાર જામૈ વ સંવિશ-
ત્યાત્માનાડ્ડમાનં ચણ્વેવેદ ચણ્વેવેદ ॥

॥ માં. ડ. ॥

વિવરણ સહિત અર્થઃ—જેવી માત્રાથી એવો જે ઈન્કાર તે અમાત્ર છે એને ધતુર્ય અર્થાત્ તુલીય કૃણ થયો એવો જે કેવલ આત્મા જ છે. અને વાચ્ય વાચક રૂપ વાણી અને મનને મુલાકાતના ધ્રુવથી કૃણ હોવાથી વ્યવહાર કરવાને અર્થોગ્ય છે. અને પ્રપચના ઉપચય વાળો છે એવે શિવ (કલ્યાણરૂપ) છે અને અદૈત છે એવા ઉક્ત પ્રકારના જ્ઞાનવાળા પુરુષથી ઉચ્ચારણ કરેલો ઈન્કાર તુલીય માત્રાવાળો અને તુલીય પાદવાળો આ મા જ છે. જે એમ જાણે છે તે પોતાના જ આત્માથી પોતાના પરમાર્થરૂપ આત્મામાં પ્રવેશ કરે છે અર્થાત્ સુષુપ્તિ નામક તુલીય રચાનકૃણ બીજ કાવને આધ કરીને પરમાર્થ દર્શક સ્વભવેતા બ્રહ્મજ્ઞાનના આત્માને અર્થે પ્રવેશ પામેલો કૃત્રીથી જન્મ પામતો નથી કેમકે તે તુલીય અને બીજરૂપ હોવાથી જેમ રમ્યુ અને સર્પના વિવેકને હોવામાં રસિસ વિશે પ્રવેશ પામેલો સર્પ કૃત્રીથી તે વિવેકો પુરુષોને બ્રાહ્મિ જ્ઞાનના સરકારથી પૂર્વની સમાન થતો નથી તેમ અહિં પણ જાણવું. સાધક કાવને પ્રાપ્ત થયેલ અને સન્માર્ગમાં વર્તવાવાળા માત્રા અને પાત્રોની નિશ્ચિત તુલ્યતા જાણવાવાળા બ્રહ્મજ્ઞ સુષુપ્તિને તો યથાર્થ સારી રીતે ઉપાસનાથી સિદ્ધ કરેલા ઈન્કાર બ્રહ્મની પ્રાપ્તિને અર્થે આશ્રય થાય તે જ.

આ પ્રમાણે કૃત્વેદમાં અને માણુકમ ઉપનિષદમાં ઈન્કારનું તજ્જન કરવામાં આવ્યું છે.

હવે પછી વ્યાહતિ અને માયત્રી ઉપર લખવામાં આવશે.

(અપૂર્ણ)

ભોભિયા

“ ઉમા ! યવનોનું આક્રમણ અને તો લાશદાસી નીવડ્યું હો ! ” ગૂંપચૂંપ ઉમેલી ઉમાનાં લાઝોંસુ ફૂલ જેવાં ગાલ ઉપર રંઝરાયે ધીમી ટાપલી મારી.

“ હેવું બોલો હો તમે તો, ” ઉમા જરા અજુગમાધી બોલી : “ જે પળે દેશ ઉપર, ધર્મ ઉપર, ભગવાન સોમનાથ ઉપર અને નારીઓના શીલ ઉપર ઇસ્લામી દૈત્યોનો કૂર પંજો પડી રહ્યો છે, તે પળે તમે આંતુ કદી જ કેમ શકો છો ! ” ઉમાનું રત્નમંડુ વડન વધુ લાલ થયું.

“ તને ખોટું લાગ્યું ઉમા ! ” ઉમાની વધુ નિષ્ઠ આવી રંઝરાય બોલ્યો.

“ ન લાગે ! આ ગઝલીનો દૈત્ય શું કરશે ને શું નહિ કરે તે જ મને તો સમજતું નથી, મારી આંખ સવારથી ફરક્યા કરે છે. ”

“ એ તો અમરતુ ! તું તો એવી વહેમી જ રહી. ” રંઝરાય હસ્યો.

“ પણ તારા પિતા-આ યવનસેના ચડી ન આવી હોત તો તારો દાંધ આટલી સરખતાથી મને સોંપી દેત ખરા ? ” રંઝરાય ફરી બોલ્યો.

“ હવે એ વાત છોડો ! ભગવાન સોમનાથનું અને આપણું સૌનું શું મશે તેનો વિચાર કરો. ” ઉમાએ મંબીર સ્વરે કહ્યું. મેધાગ્જાહિત આગ્રાણી પેટે ઉમાનું હૈયું મનધોર બની મથું હતું.

ઉમા પ્રભાસપાટણના સોમનાથના મંદિરના એક વૃદ્ધ પૂજારીની લાકડી પુત્રી હતી. રંઝરાય તથા તે એકબીજાને દિલથી આહતાં હતાં, પણ તેના વૃદ્ધ પિતા રંઝરાયને ધૂતી કુવાન ગણી ઉમાનો દાંધ તેને સોંપવા મક્કમપણે ના પાડી રહ્યા હતા. પણ ગઝલીનો સુસતાન મદંમુદ મોટા હસર સાથે સોમનાથ ઉપર ચડી આવે છે, એવી વાત ફેલાતાંની સાથે જ પૂજારીઓ અને ખીજાં દિંકુઓ મહા ચિંતામાં પડી ગયા. તે આકૃતમાં કુમારી છોકરીઓને સાચવવાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવા માટે દિંકુ માગ્યાં નાનીમોટી છોકરીઓને અખિા મીંચી પરણાવી દેવા માંડ્યા. આ આકૃતમાં ઉમાનો દાંધ પણ કટપટ રંઝરાયને સોંપી દેવાની તેના આપને ફરજ પડી.

પણ ઉમા અને રંઝરાય જેવાં નવદંપતીઓની સન્મુખ મધુરજનીના આનંદ-ગીતને નહીં કુદનો કોણ રણનાદ માંજ રહ્યો હતો. હવેન મરણ વચ્ચેનું અંતર બોણું સર્પ મથું હતું. સોમનાથ ચોંદાઓના રણનાદથી અને કુચમોતોથી માંજ જોડ્યું. ઉમા, બોળા ઉમા સોનંદની પૂતળી હતી. તે પોતાંની તથા દેશની રક્ષા માટે સોમનાથ ભગવાનને રાતરિવસ પ્રાર્થો રહી હતી. રંઝરાયને પણ સાવચેત જની રહેવા તે વખતોવખત

સમજાવતી. પણ ધૂની અને નામ પ્રમાણે કંઈક રંગીલો રંગરાખ બદ મંહીર બન્યો ન હતો. તે એક સાદસિક યુવાન હતો. પણ સાદસ કરવા જેવો પ્રસંગ આવે ત્યારે જોઈ લેવાથી એમ તે માનતો હતો.

“ગુજરાતની રાજપૂત સેનાને હાથે મરનસેના ધૂળચાટતી થશે. ઉમા ! હું પણ આપણી બોમકા ને સજવાન સોમનાથના રણજી માટે સમન આવે પાછો પડીશ એમ માને છે તું !” રંગરાયે ઉમાને આશ્વાસન આપ્યું.

“ના, પ્રિયતમ ! તમે પ્રેમ અને રોષ બેઉ “ના ઉપાસક છો એ હું જાણું જ છું. છતાં મારા હૃદયમાં કોણ જાણે એવી ભીતિ લાગે છે કે છું” થશે !” ઉમા રંગરાયની જાતીમાં મોં લપાવી ચૂપ થઈ ગઈ.

(૨)

મઝનીની મવન સેના તોફાની વટોળની જેમ એકાએક પ્રભાસ આવી ઘેરા નાંખી પડી. આજુબાજુનાં ગામો આજ, લૂટફાટ અને અત્યાચારથી તારાજ થઈ ગયાં. સોમનાથના કુર્મમાં રજપૂતોએ સામનો કર્યો, પણ અંતે તેઓ હાર્યા મવનસેના સાગરનાં તોફાની મોજાંની પેઠે કીલ્લામાં પેસી ગઈ. દેવમંદિરમાં રહેલા યુવાનોએ તથા રણજીએ રિતાથી સામનો કર્યો પણ સાગર જેવી સેના આગળ મૂકીબર માણુમે ક્યાં મુઘી ટકી શકે ?

મુર્તિબંધક મહમુદ સોમનાથના મંદિરમાં ફાખલ થયો. કરગરતા બ્રાહ્મણોને આપા દહસેલી તેણે મૂર્તિને બાંધી નાંખી અને ત્યાંથી અદગક ધન હાથ કપ્યું. લોકો સુલતાને નગરમાં પણ લૂટ ચલાવવા રજા આપી. પરિણામે બૃહ્મા પરદેશી સીપાઈઓ નગરની ગરીબ પ્રજાને હુલવા તથા રંજાવવા લાગ્યા. આજ, હુલફાટ, કતલ અને અત્યાચારની પરંપરા ચાલી રહી. ધરખાર કે સ્ત્રીઓના કોલની ગદ્યાને માટે યનાર સામા યુવાનોને રહેસી નાંખવામાં આવ્યા. અને લોકોનું સર્વસ્વ લૂટવા માંડ્યું. કાઈ રાજસૂતા કે સેના આ અત્યાચારીઓને સામનો કરવા નગરમાં મોજૂદ ન હતી.

પરમ સૌન્દર્યવતી ઉમાનું ધર હુલારું રંગરાયને જાણ્યું થતાં તે ડોડી આવ્યો. પણ તેને મુશ્કેલાટ બાધી તેની નજર સમક્ષ ઉમાના ધરને આજ લગાડવામાં આવી. ચોંદરકા માટે ધરમાં સંતાયેલી ઉમા આગમથિ બચવા નહાર નીકળી અને તે મુસલમાન સરદારની નજરે પડી. ઉમાનું પરમ લાવણ્ય જોઈ તે સરદાર સ્થંભિત થઈ ગયો. તેણે ઉમાને પકડીને હાવણીમાં લઈ જવા સીપાઈઓને હુકમ કર્યો.

હતભાગી રંગરાય ત્યાં હાજર જ હતો. પણ તેને મકાનના એક યાંત્રણા સાથે તેના પોતાના જ ફેંટા વડે બાંધવામાં આવ્યો હતો એટલે તે વચ્ચે કુડી પડવાની રિયતિમાં ન હતો. તેણે ઉમાને પકડાતી જોતાં જ ત્રાક નાંખી: “અરે સરદાર, એને ન પકડશો, ન પકડશો, એને પકડનારનો હું જાન લઈશ તે વાદ રાખજો.”

“લીધા લીધા હવે જાન !” સરદાર અવગ્રાથી દરયો અને તેણે ઉમાને પકડવા મથી રહેલા સીપાઈઓને કહ્યું: “એ બુલ્લુદને મારા લશ્કરમાં જગપદી લઈ જાઓ.”

રંજરાય ઝાળ ઘઈ ગયો પશુ લાચાર હતો. તેણે છુટા થવા મજા પાડ્યા માર્યા, ઠાંતપી ખેંધ કાપવા માંડ્યા તથા મજી ખેંચતાણુ સ્નાયુઓનાં બગયી કરવા માંડી. પશુ તે છુટા ઘઈ ચક્ર્યો નહિ. નજીકમાં તેને છુટા થવામાં મદદ કરે તેવું બીજું કોઈ હતું પશુ નહિ.

“સરદાર, હું આ નગરમાંથી તમને ભેંધ્યો તેટલું ધન અપાવીશ તમે ન ભેંચાં કે સંભળ્યાં હોય તેવાં રૂનો લાવી આપીશ. પશુ તમે આ મારી પત્નીને છોડી દો.” રંજરાય હેવટે સરદારને સમજાવવા માંડ્યો.

“આ નગર હવે અમારું જ છે. તું છું અપાવવાનો હતો!” સીપાઈઓ હસ્યા.

પશુ હિમા તેજસ્વી યુવતી હતી. તેણે પહેલાં આજીજ કરી અને તે નિરર્થક જતાં ચોતાની પાસેની છૂપી કટારી ખેંચી કાઢી. “દહો, નહિ તો જાન લઈશ!” તેણે સિંદણની પેટ મજના કરી.

જોમિંતી કટારી ભેંતાં સીપાઈઓ જરા પાછા પડ્યા. તે તકનો લાભ લઈને હિમા રોડીને નજીકના ઉંચા ચોતરા ઉપર ચડી ગઈ. રંજરાય હતાશ બની આ ભેંધ રહ્યો હતો, થવનો ચોતાને હેવટે બેઠે ક્યો વગર નહિ રહે એ વાત સમજી જઈને હિમાએ પગમાં નિશ્ચય કરી લીધો. આખંનારોને પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલો સીંધરણાનો આખરી ઉપાય એકજ છે. મરણ! મરણને ભેટતા પહેલાં હિમાએ રંજરાય તરફ નજર કરી શુભ પાઠી: “પ્રિયતમ! હું તમારું યુગ ભેંતાં ભેંતાં જ સીંધરણા માટે પરલોકમાં જઈને છું. તમારી પાસે છેલ્લો માગણી કરું છું કે, આ અભ્યાચારીઓને આનો યોગ્ય જાહેરો અને તે ઉપાયે આપજો. જૂલમો ના પ્રિયતમ! જય સોમનાથ!” આટલું બોલીને હિમાએ ચોતાની છાતીમાં ચોતાની જ કટારી દુલાવો દીધી. પગમાં જ તે નિશ્ચેષ્ટ ઘઈને પડી.

સીપાઈઓ હતાશ થઈ ત્યાંથી બીજો ચાલતા થયા. રંજરાય ભેલાનની જેમ કાઢી આંખે ભેંધ રહ્યો, તે ભેંતાં હતો છતાં તેને કંઈજ દેખાતું ન હતું. માત્ર હિમાના છેલ્લા શબ્દો તેના કાનમાં રણુકી રહ્યા હતા.

રંજરાય ઉઘાની પાછળ પાગલ થઈ ગયો છે, એમ લોકો માનવા લાગ્યા. પશુ તેના હૃદયમાં તો “વેર, વેર!” નો અંત અગ્નિરૂપે વસી રહ્યો હતો. તે વેરની ધુનમાં જ તે જતની બીજી બધી વાતો બૂલી ગયો હતો.

(૩)

સોમનાથનું સિંગલિંગીને તથા અડગ સંપત્તિ લુટીને કેટલાક દિવસ બાદ સુલતાન મહમુદ સિંધને દૂક રસ્તે વિજયની બધા નીકળ્યો. તેની વિજયી સેના પણ તેની સાથે જ હતી. ગુજરાતની સમૃદ્ધ ભૂમિની લુટનો અંત મલવાથી. સીપાઈઓ પણ આનંદમાં હતા. વિજયની ખૂમારીનો નયો દરકને ચડી ગયો હતો.

સિંધને રસ્તે પાછા વળતાં ગુજરાતની સરહદ છોડતાં જ રણુની સુરુઆત થતી હતી.

તે રસ્તે અનુભવેા દત્તો, પણ દેહો હોવાથી ઝટપટ લૂંટ સાથે ઘેર પહોંચી જવાના ઉત્સાહમાં મદ્યમુદ્દના સીપાઈઓએ તેજ માર્ગ પસંદ કર્યો. ગુજરાતમાંથી તળગુજરાતના થોડાક ભોમિયા માર્ગમાં મદદગાર યાજ તે વારતે સાથે સેવામાં આવ્યા હતા. મિઝનીથી દિંદની જૂઓની માહિતી ધરાવનાર ભોમિયા સાથે આવેલા તો હતાજ, પણ તે આ રજુ-પ્રદેશના પૂરેપૂરા માહિતગાર ન હતા. છતાં એ મારગે પૂર્તો અજ પાણી સાથે રાખીને જવાથી વાંધો નહિ આવે એવી એમની પણ માન્યતા હતી.

ગુજરાત-સોમનાથથી પવન સેના ઉપડી ત્યારેજ સોમનાથ છૂવ દેંક હેઠા બેઠા. મદ્યમુદ્દની વિજયી સેનાની પીઠ પકડી ધા કરવાની કોઈની પણ દામ ન હતી. એટલે તે નિર્ભયપણે કૂચ કરી રહી હતી.

રજુપ્રદેશમાં રેતી ભર્યો પવન, લૂ અને તાપથી સીપાઈઓ જરા દેરાન તો થતા હતા. પણ સાથે ખાનપાનના સાધનોની પૂરતી સજવક હોવાથી સરૂમાં કાંઈ દરકત પડી નહિ. પરંતુ સેના જેમ જેમ આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ રજુ વધુ રેતાળ, વેરાન આવવા લાગ્યું અને વંદોળાનાં તોફાન તથા અગારા જેવી સજગતી લૂના કપાટા વધુ હિમ બનવા લાગ્યા. ધણીખરી મુસાફરી રાતેજ કરવાનું ગમ્યું તો પણ લૂનો કપાટો તો આનુજ રહ્યો.

“હવે આ રજુ ક્યારે પૂરું થશે ? તોઆદ આ ધનધનતા પવનથી તો ” કંટાળેલા સુલતાને સેનાપતિને પૂછ્યું.

“જદાપનાદ, હવે એ ત્રણ દિવસમાં રજુપ્રદેશ પૂરા થશે એમ ભોમિયા જણાવે છે.” સેનાનાયકે ખુલાસો કર્યો.

મિઝનીના ભોમિયાઓની ભુદ્ધિ આ રજુમાં કાંઈ દામ કરતી નહતી. તેમણે જાણેલા તથા માનેલા રજુ કરતાં આ રજુપ્રદેશ વધુ ભયંકર અને અપ્રતિજનક જણાતો હતો. ખીજે ત્રીજે દિવસે ગુજરાતના મુખ્ય ભોમિયાને જાહેર થયું કે તેઓ માર્ગ જૂલ્યા હતા. આથી પ્રવાસની દિશા બદલવાની તેણે સૂચના કરી અને તે સૌએ માન્ય કરી.

ખીજા એ ત્રણ દિવસ પાછી રજુની બીધલુતા વધવા માંડી. તંત્રીઓને ઉગડી મુકે એવા નાવાહોઠાં ચવા લાગ્યાં અને તાપની જવાળા પણ વધુ હિમ બની સેનાની સાથેનો અજ-પાણીનો પુરવઠો પણ ઘટવા માંડ્યો હતો. સુલતાન અને આખી સેના ગરબાવા લાગી કે હવે શું થશે ? પણ ભોમિયો પ્રણે આલાક દત્તો. તેણે પોતાના કૌશલિક જ્ઞાનની મુલતાનને ખાતરી આપી કે ત્રીજે દિવસે તેઓ ખીનચૂક જળાશયવાળી સપાટ જમિને કિનારે પહોંચી જશે. હવે તો ખીજે ઉપાય પણ ન હતો, એટલે દિમત રાખીને સૌ ભોમિયાની સૂચના પ્રમાણે માર્ગ કાપવા લાગ્યા.

૮

પણ એ ત્રણ દિવસમાં તો સજગતા વંદોળ તથા લૂ અને પાણીની તગીને લીધે તરસથી ધણી સેનિકા અને જનવરો મરવા લાગ્યા. ત્રીજે દિવસે ભયંકર કટોકટી આવી પડી. રજુ દહણે વધુ ભયંકર-દાવાનળ જેવું આવવા લાગ્યું. પાણીનો પુરવઠો હવે બહુ જ ઓછું થયો હતો. સેનાની સાથેનાં ધણાં ઉંદ પણ પાણીને માટે રહેસાઈ ચૂક્યા હતાં.

સુલતાન અને તેના અંગરક્ષકોને માત્ર એક દિવસ ચાલે એટલું પાણી દેવે રહ્યું હતું.

“પુત્રા તોહા! આ તે કી આકત ?” સુલતાન પોકારી ઉઠ્યો. “પાણી વગર મારી સેનાનો અને મારો શ્રવ આ રજુમાન્ નીકળી જઈ કે શું ?”

“ના નામવર, લોભિયો કહે છે કે કાલે સવારે તો પાણીવાળા સપાટ પ્રદેશમાં આપણે પહોંચી જઈશું.” સુલતાન સરદારે ખૂલાસો કર્યો.

“કાણુ લોભિયો ? કયો પેલો ગુજરાતી લાખ્યા છે તે ? બોલાવો અને મારી પાસે” સુલતાન તપી ઉઠ્યો. કારણુ તે રજુમાન્ દસ બાર દેહાઠથી ખૂન સેકાઈ ગયો હતો. તાપ, રોષ, ચિંતા અને ઉજાગરાથી એનું બદન સળગી રહ્યું હતું.

લોભિયો કુરનીસ બખ્શીને સુલતાન આગળ ઉભો હતો. તેને ખારીકોથી તાકતો ને વીધતો સુલતાન પૂછવા લાગ્યો : “અરે કમખખત ! દેવે આ રજુમાન્ સૌને રાખવા છે ને ?”

“એવું તે હોય જહાંપનાહ ! કાલેજ આપણે આ કમ્હી રજુમાંધી સદીસલામત બહાર નીકળી જઈશું.” લોભિયો નમ્રતાથી બોલ્યો.

“અને કાલે એમ ન બન્યું તો સોથી પહેલાં મારી તરવારથીજ હું તારું માથું ઊઠારી દઈશ બચ્યા !” સુલતાને મારો હાથો.

“જરૂર નામવર ! કાલે આપણે રજુ ઝોળંગી જઈશું. મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. હું બાણું છું કે, મારું માથું સુલતાનની તરવાર ઉપર છે.” લોભિયો કુરનીસ બખ્શી આલ્થો ગયો.

પણ બીજો દિવસે મધ્યાહ્ન સુધી રજુનો અંત ન આવ્યો. પાણી લગભગ ખૂટવા આવ્યું. સુલતાન અને બીજા પાંચ પચીસ માણસેજ પાણી મેળવી સંકતો દેતા. બીજાઓ તોરસ અને લૂથી મરવા લાખ્યા. સુલતાન મોટી સેના તરસ અને સળગતો હોને લીધે નાસ પામી ગઈ. સારા સારા સરદારો પણ તરસથી મરી પડ્યા. સુલતાન દેવે જરીયે ધીરજ રાખી રહે તેમ ન હતું.

અખિમાંથી આવતા તજખા વેરતા સુલતાન આગળ પેલા લોભિયાને ખડો કરવામાં આવ્યો. તરવારની મઠ પર હાથ સરકાવતા સુલતાને દાંત ખોસી કહ્યું : “નાપાક ફૂતરા ! તે મને હજો દીધો, ખરું ને ?”

“હા નામવર ! દેવે આપે અને આપના સરદારોએ પાણી વગર રજુમાન્ મરવાનું છે.” લોભિયાએ ઠંડે કલેને જવાબ આપ્યો.

આ જવાબ સાંભળી સુલતાન અને બધા સરદારો ઠંઠાગાર થઈ ગયા શું લોભિયાએ ખરેખર હજોજા કર્યો હતો ? સૌના હૈયોમાં કહી ગયા.

“તારા હું રાઈ રાઈ જેવા દુકા કરી નાંખીશ પણ ફૂતરા ! બોલ, તે શા માટે આ હજો કર્યો છે ?” સુલતાન ફરી તપ્યો.

“મારા ધર્મેના, મારી લોભના અને જાનવાન સોમનાથના કવૂને જુરે મોતે મારવા માટે એ આ પ્રપંચ કર્યો છે, અરે ! મારી ઉમાને ખાતર, તેનો આજુ ઝૂંટરી લેનાર આ

યવન સરદારને હુદે મોતે મારવા માટે મેં, ઉમાના પતિ રંગરાયે આ કપટકળા યોજી છે. હવે હું તે તમે બધા સાથે મરીશું." બોમિયા વેશે આવેલો રંગરાય રૌદ્ર રૂપ બની હુરસાચો બોલતો હતો.

"પકડો, કેદ કરો એ નાપાકને! એ જીવતો ન જાય!" સુલતાને હુકમ ઠાક્યો.

"મારું કાર્ય હવે પૂરું થયું છે. ઉમાના વૈરનો બદલો મેં લીધો છે. તેને તે સદૃશ પહોંચાડના હું આ ચાલ્યો મારી મેળે." ક્ષીને રંગમય એ ચાર કમરો પાછો હકી ગયો અને તેણે વીજળી વેગે પોતાની છાતીમાં કટાર બોહો દીધી.

"ઉમા, પ્રિયતમા! હું આવ્યો!" એ બોમિયાના ઉત્સાહ ચંપટો હતો.

રણની લૂ અને વંટોળમાં સેકાતા, સુલતાન અને તેના સરદારો કિંમ્મદ બની જોઈ રહ્યા. ઉમાને છંદેનાર સરદાર થોડી જ વારમાં તૂટી તથા લૂપી ઉત્સાહ તરફડિયાં મારવા લાગ્યો. બીજા સૈનિકો પણ ટપોટપ મરવા લાગ્યા.

"મુઠિ...મુઠિ" કરતો રણનો બોવણ વંટોળ ઉતી રેતથી સુલતાનનાં આંખ કાંન પૂરી તેની હાંસી કરવા લાગ્યો.

પણ આજા સૈનિકો સાથે સુલતાન એ રણમાંથી મહા મુશીબતે જીવતો નીકળ્યો. ગુજરાતના એ બોમિયાને તે જીવનભર યાદ કરતો રહ્યો.

જેઠાલાલ ત્રિવેદી

૦

સ્ત્રીઓ માટે સર્વોત્તમ શક્તિવર્ધક

દવા.

જોખરો

બહેનો! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે ચેટ કે ચેટુમાં થતી પીડા, સુવમાર્જમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને થતી જવો, કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર ઉપર અભાવ, ઉબ્બી, ઉમકા, છાતીમાં દાહ, અમુગજી, ઠેકે રેતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડમાં નખળાઈ, સુવાવડની નખળાઈ, સુવારીય, ધાવણીની અછત, ઉધ ન આવવી, હીસ્ટીરીયા વિગેરે માટે જોખરો વાપરો. બીજી નિષ્ફળ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો બધા દવાવાળા વેચે છે.

જોખરો :—કચ્છનલાલ વાણીલાલની ઝુંઝ :: મંગળદાસ રાઠ - મુંબઈ. ૨

તમારા નશીબમાં શું છે?

૬	૭	૧	૮
૫	૧૨	૧૧	૪
૧	૮	૨	૧૦

પુરુષો માટે

જો તમે તમારા નશીબમાં શું છે તે જાણવા માગતા હો તો બંને આંક સંખ્યા પર કંઈપણ વિચાર કર્યા વિનાય આંકણી મુકો જે આંકણ પર આપની આંકણી ફરે તેનું ફળ નીચે વાંચો

૧	૨	૩	૭
૫	૮	૧૧	૧૨
૧૦	૮	૨	૬

સ્ત્રીઓ માટે

૧. જેનું તમે બહુ કરવા ચાહો છો તે તમારું 'સુર' કરવા તૈયાર થાય છે.
૨. તમે શરમના માર્ગો મિત્રોને ઉધાર રૂપીયા આપો છો પરંતુ પાછળથી તમે હેરાન થાઓ છો.
૩. તમે મોટી મોટી આચાર્યોના મિત્રના ખાંધો છો પરંતુ કોઈ ખાતરમાં પડવું ભરી શકતા નથી.
૪. ધીરજ રાખી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરો.
૫. ભાંખી યાત્રા કરવા તૈયાર રહો.
૬. રસ્તે ચાલતાં તમારા પર કોઈ કુમલો કરે સાવધાન રહો.
૭. બધા જાણે ત્યાં તમારું સ્વાગત થશે. પણ ફરક જગ્યાએ એક જે વ્યક્તિ એવી મજાશે જે તમારી ઈર્ષ્યા કરશે તેમનાથી સાવધ રહો.
૮. બહાર મિત્રો સાથે તમે મીઠી મીઠી વાતો કરો છો પણ ઘેર આવતાં જ તમે કટુભાષી બની જાઓ છો આ આવડત છોડી નહિ દો તો પરિણામ ખરાબ આવશે.
૯. તમારા પર આવતાં જાણીત આફત આવી મઈ હવે સુખમાં જિવસો જશે.
૧૦. તમે જેટલું સમજો છો એટલું નેતા બનવાનું સહેલું નથી.
૧૧. બાહ્યગ પર ભરોસો રાખો બીજાઓની મદદની આશા ન રાખો.
૧૨. તમારા હાથે પ્રણી ચીજો ખોવાઈ જાય છે આ સાથે કોઈ નવો કે કિમતી વસ્તુ ખોવાઈ જવાનો સંભવ છે.

૧. જેની સાથે તમે પ્રેમ વધારો છો તે તમારાથી દૂર જાય છે.
૨. તમે 'ના' કહી શકતાં નથી એના લીધે તમારે બહુ દુઃખ વેઠવું પડે છે.
૩. તમે મેંચિથી કઠની વાત ન નીકળે એમ દંભેશાં ઉઠા છો પણ એ નીકળી જાય છે.
૪. જે વાત તમે મનમાં વિચારો છો તે સાચી બની જાય એમ ઈચ્છો છો.
૫. તમારા આજુપણો સંભાળીને રાખો.
૬. તમે તમારા સ્વાસ્થ્યની અભિમાન રાખી બંધવા કરી નથી. સાવધ રહો. બગડના સંભવ છે.
૭. તમારા ઘર કામની સૌ પ્રથમ કરો છો પરંતુ જેના મોંએ તમે ખાતર પ્રથમ સંભાળવા માગો છો તે તમારા દોષ બને છે.
૮. તમને શરીર સખવટ કરવાનો શોખ છે પરંતુ ઘર મંદુ રહે છે. આનંદમાં રાખો.
૯. તમારા જીવનમાં બહુ મોટું પરિવર્તન થવાનું છે.
૧૦. તમારી આશા ફગશે. ધ્યેય રાખો.
૧૧. ખોળાઓની આડી-ચુરનોની ખાતરમાં તમે રસ દો છો અને પરિણામે સાખો મેળવો છો.
૧૨. તમારા હાથે આ સાલ કામની વસ્તુઓ મુટશે. સાવધાન રહો.

❁ તમે સન્નારી છો ? ❁

દરેક પ્રશ્ન વાંચો. જો તમે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં 'હા' કરી શકો છો તે પ્રશ્નની સામે ૨ ગુણ આપો.

જો તમે જે પ્રશ્નનો બેધડક જવાબ ન આપી શકો છો પ્રશ્નની સામે ૧ ગુણ આપો. અને જો પ્રશ્નનો જવાબ તરત જ 'ના' માં આપી શકો તો તે પ્રશ્નની સામે ૦ લખો.

જ્યારે તમે બધા પ્રશ્નોના જવાબ આપી દો ત્યારે બધા જવાબના કુલ ગુણનો સરવાળો કરો.

જો તમારા જવાબના ગુણનો સરવાળો ૨૧ થી ૨૮ સુધી થાય તો તમે, આદર્શ પત્ની છો. જો ૧ થી ૨૦ સુધી થાય તો તમે એવા પત્ની છો કે તમારે તમારા પતિ સામે કોઈ જાતની ફરિયાદ નથી અને જો ૦ થી ૭ સુધીનો સરવાળો આવે તો તમારે તમારા અન્યાયકરણની પરીક્ષા કરવી જોઈએ અને તમારી રીતભાતને બદલવી જોઈએ નહિ તો તમારે અને તમારા ઘરવાળા બંનેને મટે અયોગ્ય થવાનો ભય છે.

૧. દર વર્ષે પતિની વર્ષગંદિ ઉજવે છે ?
૨. નવાં વસ્ત્રો ખરીદવાનું પ્રયત્નશીલ રાશી રાખી જુનાં વસ્ત્રો વડે ચઢાવી શકો છો ?
૩. જેટલો લગ્નની સરખાતમાં પતિ પર પ્રેમ હોય તેટલો જ પ્રેમ પતિ પર અત્યારે રાખો છો ?
૪. જે વસ્તુ તમે માંગો છો અને પતિ કહે છે કે એ બહુ મોંઘી છે તો તમે એની એ વાત માની શકો છો ?
૫. જ્યારે તે તેના નિયમસર ઘેર આવે છે ત્યારે તમે શજા ધેર હો છો ? બોજન તૈયાર રાખો છો ?
૬. શું તમે કૌટુંબિક કપડાઓથી પર છો ? અને તમારી સાહેલીઓને ધર કંકાસની વાતો કહેવાનું રોકો શકો છો ?
૭. શું તમે સરસ રસોઈ કરી જાઓ છો ? અને તમારો કશોય રસોઈ જમી તમારા પતિ ખુશ અને છે ?
૮. શું તમે તમારા પતિનાં કપડાંની ફેબ્રેશન રાખો છો ? અને એ સારાં અને સ્વચ્છ રહે એ માટે પ્રયત્ન કરો છો ?
૯. જ્યારે તે ચિંતાગુસ્ત હોય છે અથવા કોઈ વાત બમડી જાય છે ત્યારે તમે તેમને સાન્નિધ્ય અને સહાયતા આપો છો ?
૧૦. શું તમે બહાર જતાં જોવાં સાફ અને સ્વચ્છ રહો છો તેવાં ધરમાં હો ત્યારે પણ રહો છો ?
૧૧. શું તમે તમારા પતિનાં પગરખાં, પહેરણ વિગેરેમાં જ્યાં ત્યાં અસ્તવ્યસ્ત પડી રહેવા દો છો ?
૧૨. જ્યારે તમારા પતિ ગમીત હોય છે ત્યારે શું તમે પ્રસન્નતા પૂર્વક બહાર જવાનું મંજૂરી આપો છો ?
૧૩. જે રીતે તે તેમના ટેમ્પર પર વસ્તુઓને રાખે છે, તેને શું તમે ખરાબ તો નથી સમજતાં અને એને જેમને તેમ રહેવા દો છો ?
૧૪. જ્યારે જ્યારે તમારા પતિ તમાકુ પીવાનું કહે છે ત્યારે ત્યારે શું તમે તેમને શું પીવા દો છો ?

" પાંચેવું "

ભણેલી લલનાઓ

વર્ષગાંઠ ને દિવસે
પતિ પાસે
ભેટ
માગે છે

★ પુસ્તકોની,
ધરણીની નહિ !

આ વરસગાંઠે તમે માંગો :—

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કવે કૃત
હસાહસથી ભરપૂર

રંગ તરંગ ના આગોતું ગુચ્છ

તમારી વરસગાંઠ એટલી ખુશખુશાલ જશે કે ન ખૂંટો વાત.
છ ભાગ—ઠરેકના રૂા. ૧૧૧

બીજાં હાસ્ય પુસ્તકો : લંબોદર શર્મા કિં. રૂા. સના બે
કથાહાસ્ય કિં. રૂા. ૩૦ : બકોર પોલ (ચોવીસ ભાગ) કિં. રૂા. ૧૩

ગાંડીવ બાળપણવાડિક

તમારાં બાળકો માટે મંજાવો

ઘરમાં ખોદું સોફાન થતું અટકશે.

બકોર પોલની રમુછ વાર્તા દર મહિને અપાય છે.

વાર્ષિક લનાજમ રૂપિયા સાત વી. થી. થી જાન પદ્દેશ શિલીંગ ૧૬

થોડાક જ નવા ગ્રાહકો લેવાના છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદીર : : સુરત

અમદાવાદ :— ડું. તલુમતી બહેન, રાજભાષા શેઠ. અત્રેની શ્રી જૈન વિદ્યાઓશ્વાળા શાંતિમાં પહેલાંજ એમ. બી. બી. એસ. ની ડોક્ટરની પરીક્ષામાં પાસ થઈ હાલ એમ. ડી. નો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે.

એલીસબીજીમાં રહેતી એક સગીર વિદ્યા-યિની કાકસં હાઈસ્કૂલમાં ભર્તે છું. કહી અંતે તે ગુમજ થઈ ગઈ.

શ્રી. ભારતી બહેન, અંબાલાલ સારાભાઈ ગુજરાત યુનિવર્સિટીના મંત્રી પદે નિમ્મ્યા

મુંબઈ :—તા ૧૫-૧૨-૪૭ના રાજ સંજો પા વાગે. ભગીની સમાજના કલ્પના સભ્યોનું એક સંમેલન નવા મહાનમાં ચોખવામાં આવ્યું હતું જેમાં સંગીત વિજેરેનો કાર્યક્રમ રખાયો હતો.

તા. ૧૯-૧૨-૪૭ સંજો ૭ વાગે સુંદરા-બાઈ હોલમાં અગ્નિ સમાજ સેવા મંદીરના સાભાઈ એક “ મનોરંજન કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં નાટક, ગરબા, નૃત્ય, સંગીત, ભાષણો વિજેરે રાખવામાં આવેલાં તેમાં ફી રાખવામાં આવી હતી.

ભગીની સમાજ તરફથી તાલીમ કેન્દ્ર પણ ચાલી રહેલ છે.

આ રીતે મુંબઈમાં આ સંસ્થા સ્ત્રી જગત માટે સારી પ્રવૃત્તિ આદરી રહેલ છે તે માટે સંસ્થા સંચાલકોએને અભિનંદન.

શ્રી. વંદિતાગૌરી દેસાઈનું અવસાન “ રસોઈનું રસાયણ ”ના લેખિકા તા. ૨૯-૧૧-૪૭ના રાજ હુંકે મહિની બોમ્બે મુંબઈ મુકામે ગ્રજરી ગયા છે.

આ બહેન સુરતની નામર ય જન્મેલાં. પોતાના સ્વાતુકાવે હિપરાશત પોતે તૈયાર કરી છપાવેલું જેની બે = અપી છતાં હાલમાં ત્રીજી આવૃત્તિ રહી છે.

પ્રશ્ન સદમતના આત્માને ચિર અપે એજ અભ્યર્થના.

સુરત—અંબાજી હરિપુરા ગદસંઘ સ્કુલનો વાર્ષિક મેળાવડો સાળાના મ થયો હતો.

હલકત્તા—ઈમ્પીરીયલ બેંકમાંથી ૯૮૦૦ની હુટ કરવા માટે એક બંગાળી ધરપકડ થઈ છે.

વડોદરા—નરસિંહજીની પોળમાં યુવાન સ્ત્રી એ કુવામાં પડી આપધાત ક

બોટાદ—એક બાઈએ પોતાનો બેકાર હોઈ કાંઈ નકમાવાથી ત્રણ દિ અપવાસ કરી પોતાના નાના બાળક સાં પડી આપધાત કર્મના સમાચાર મળે છે

શ્રી. ધં. વિજ્યાલક્ષ્મીની બદલે મોસ્કો ખાતે નીમાયેલા એલચી શ્રી વિજ્યાલક્ષ્મીને મોસ્કોના હવાપાણી અનુ આવવાથી તેમની નિમણુક લંડન પોલીસ્ટન થવા સંભવ છે.

પુના :—સાધન સંપત્તિ ગૃહસ્થના શુદ્ધિ ગૃહલેક્ષથી કંટાળી દોરમાંથી ખાઈ આપતધાત કરવાના બનાવ બન્યો

રાજકુમારી શાહુજીનું અવસાન અગ્નિતરતાનના રાજ બંદીરચાહની બ અને કાણુલના સ્વ. ચર્વનર સરદાર બધી

મહાનના પત્ની રાજકુમારી શાહસુતું અવ-
ધાન થતાં તેમના શબને પુનાથી વિમાન માગે
મથુરા મોકલવામાં આવ્યું છે.

સુરત :—એડી અને મેના નામની એ
ઓએ દૂધમાં બેળસેળ કરવા બદલે દંડાયા છે.

મહિલા આપક નિવારણ સમિતી—
પી. મોંટ એટને મળવા માટે ગયા અક-
ાંદીએ બે મહિલા આપક નિવારણ સમિતીની
એક મીટીંગ બોલાવાઈ હતી.

શ્રીઓના અપહરણ :—લાંબા સમય
થી આવા બનાવો બન્યા જ કરે છે. હમણાં
જ સમાચાર મળે છે કે—મીરપુરમાંથી ૫૦૦૦
શ્રીઓના અપહરણ થયાં છે. બ્યારે એક
બાળુ અમદના શ્રીઓ પાછી મેળવવા પ્રયાસ
થઈ રહ્યા છે. અપહરણ થયેલી શ્રીઓ પાછી
મેળવવા શ્રી મુદુલા બહેન સારાભાઈ દીકડીક
પ્રયાસ કરી રહેલ છે.

એક પ્રસંસનીય સગપણ—મળુર
મધાન શુભાગ્રીલાલ નંદાના પુત્રી ડો. પુષ્પા-
બહેન L. C. P. & S. નું સગપણ શ્રી.
ડો. હાદુભાઈ નાયક M. B. B. S. M. R.
C. P. સાથે થયું છે ડો. પુષ્પાબહેન પંચ-
બના છત્રી છે. બ્યાં શ્રી. ડો. નાયક અન્ય-
વિદ છે.

ટ્રેનમાંથી ફેંકી દીધી—નજલપુરના
સમાચાર મળે છે કે—પંચજ મેલમાં મુકાફરી
કરતી એક સ્ત્રીને ટ્રેનમાંથી ફેંકી દીધી હતી.
એને તેણીને છુટી લેવામાં આવી હતી તે
સ્ત્રીના ઘરેર ઉપર સંજ્ઞાજનક ધા પડેલા
મોલુમ પડ્યા હતા.

અપહરણ શ્રીઓ :—એક પત્ર જણાવે
છે ૨૫૦૦૦ દિનુ શ્રીઓ અને ૧૨૦૦૦
મુસ્લીમ શ્રીઓના અપહરણ થયાં છે. આમ
૩૭૦૦૦ શ્રીઓના અપહરણ થયાના આંકડા
મળે છે, આ અપહરણો પાછી મેળવવા

ઉકામ સરકારના ઉપરી અધિકારીઓની પરી-
યો પર પરીયો મળે છે પણ—કાંઈ આશ્વાસપદ
પરિણામ આવતું જણાતું નથી.

વડનગર લાગિની સમાજ—તાં શર-
ત્સવ સૌ ઇન્દોરા બહેન બીડેના પ્રમુખપદે
ઉજવાયો છે.

અ. હિ. મહિલા પરીષદ શાખા
પાટણ—સૌ, તારાબહેન મુલચંદ સાહેબા
પ્રમુખપદે વાર્ષિક ઉત્સવ ઉજવાયો જેમ
પ્રમુખે સંરંજાને રા. રંગુનું દાન આપ્યું
હતું. સૌ. લલિતાબહેન, સૌ. રમેશલાલ દેશપાંડે
તથા વસંતિકા દેસાઈએ સારો ઝમ લીધો
હતો.

(ઓમોષ પ્રતિનિધિ મારફત પ્રાપ્ત)

નવી દીલ્હી—તા. ૭ મધ્યમ સરકારની
જાહેરાતમાં જાતાવવામાં આવ્યું છે કે ડો.
બી. સી. રાયને સંયુક્ત પ્રાંતના મર્વનર પદ
સ્વીકાર કરવાની અસમર્થતા પ્રગટ કરી છે.
મર્વનર જનરલને શ્રી, સરોજની નાયકુને
અર્ધિના મર્વનર તરીકેનું કાયમી નીમણુંક
કરી છે.

કાનપુર—મધ તા. ૩૦ નવેમ્બરે
આદર્શ સમીતિ મારફત ગૌર બ્રાહ્મણની સલા
થઈ હતી જેમાં લગભગ બધી બક્ષિતઓ
હાજર હતી, સલાએ વિધવા વિવાદના વિષય
પર ખડુ ભારી. ખડુમતિથી સ્વીકારી લીધું છે
વિધવા વિવાદના સરવે બાઈ બહેનને સમીતિ
સહકાર આપશે.

અદલુખાદ—તા. ૭ સમાચાર છે કે
દાયળામાંથી ૬ વર્ષની છોકરીની ચીસ (અવાજ)
સંકળિતા ટેલિગ્રાફ લોકોએ રેલ્વે ક્વાટરની
પાસે પહોંચીને બે બક્ષિતઓને પકડવામાં
આવી છે.

કહેવાય છે કે રેલ્વે ક્વાટરમાં રહેવા વાળા
સ્ત્રીસવારની દોકરી હતી. બ્યારે તેણી ધરની

卐 સપાદક 'તારક' 卐

જાત જાતની જોડી

★

આઠિ, આઠિ મિધી કરતી,
ઉદર કરતો ચુ ચુ,
જાઠિ, જાઠિ, કુતરો કરતો,
ખર બકે છે હેચુ, હેચુ
ઝાય, ઝાય ગાય ગણકતી,
ઘોડો કરતો હણકણક,
કુર્ફ-કુર્ફ કોયલ કરતી,
ને માખી કરતી ગણકણક
કા, કા કા કાગરો જોલે,
ભુ, ભુ, ભુ, ભમરો ચુલે,
જે જે બકરી કરતી,
ને ચી" ચી કરતી ચકરી
કકક-કકક મેચ ગરજે
જાણે ગરજે જગન સિંહ
મારુ તને જો એક તમાચો,
ગડી પડીય છે દહીરા કેવો ?

★

જરૂર હુમો

માત્ર -નિરુ ! મરજી કાને મડ ?
નિરુ -સાહેબ, જ્યાં ઘાત પાન ન ચાય એને
મરજીમ કહે છે
માત્ર :-ગિરિશ ! તું કહે 'મરજીમ' કેવી
હોય છે ?
ગિરિશ :- (માત્ર સાહેબની માયાની ટાવ
દેખી) સાહેબ, તમારા માયા જેવી

આગેના શુભાંશુ.

વિદ્યા હોજે હોજે 'લાણી,
વૃદ્ધીનોની આત્મા પાળી
મેઘાને માન આપુ
ગૌ સાથે એક ગખતો
અગ્નિ ન જોનુ
ચોરી ન કરી
સ્વચ્છતા ગખતી
સાગ દામ કરવા,

★

ઉમાચાં

કપડી, મકરી, લકડીમા, મારુ નામ
રા માવના મુજ વિના દે, એલુ મારુ મમ

★

મોડર રમક લજો બાગકા પછી કાપો એનુપેટ
પછી મુજ બની જગ, ઉતર આપો નેટ

★

પ્રાર્થના

પ્રભુ ! આપને બગે શુભિ,
કરી સકુ મુ ગાગ દામ
દુનિયા બધી જગ બને ને,
યાગે સુખી લોક તેમામ

★ દેશ પ્રેમ રગે રગમાં ભરતાં શીખો. ★

પ્રકાશક :- અદ્યક્ષ-નંદ કવનવાન મહેતા 'અનિષદ' દાર્શનિક પીંગમશા નંડ-અર્જુનવાદ
મદક-મહિનાય છાનવાય શાક નવપ્રભાત પ્રીતીજ પ્રેમ ધીકાલ શાક-અમદાવાદ

મદનનના પત્ની રાજકુમારી શાદધુનું અવ-
સાન થતાં તેમના શબને પુનાથી વિમાન માર્ગે
કાશુલ મોકલવામાં આવ્યું છે.

સુરત :—એડી અને મેના નામની બે
ઓઝો દૂધમાં બેળસેળ કરવા બદલે દંડમાં છે.

મહિલા આપદ નિવારણ સમિતી—
શ્રી. મહિન્દ બેટનને મળવા માટે ગયા અડ-
વાડોએ જો મહિલા આપદ નિવારણ સમિતિની
એક મીટીંગ બોલાવાઈ હતી.

શ્રીઓના અપહરણ :—શાંખા સમય
ધર્માં આવા બનાવો બન્યા જ કરે છે. હમણાં
જ સમાચાર મેલે છે કે—મીરપુરમાંથી ૫૦૦૦
શ્રીઓના અપહરણ થયા છે. બ્યારે એક
બાલુ અમદના ઓઝો પાછી મેળવવા પ્રયાસ
થઈ રહ્યા છે. અપહરણ થયેલી ઓઝો પાછી
મેળવવા શ્રી મુદુલા બહેન સારાભાઈ દીકરીકે
પ્રયાસ કરી રહેલ છે.

એક પ્રસંગીય સંગપંચ—મજુર
પ્રધાન મુલકારીલાલ નંદાના પુત્રી ડો. પુષ્પા-
બહેન L. C. P. & S. નું સમયજી શ્રી.
ડો. હોદુસાઈ નાયક M. B. B. S. M. R.
C. P. સાથે થયું છે. ડો. પુષ્પાબહેન પંજ-
બના દુરોષ છે. બ્યાં શ્રી. ડો. નાયક બના-
વિલ છે.

ટ્રેનમાંથી રૂંકી દીધી—જાલપુરના
સમાચાર મેલે છે કે—પંજબ મેલમાં મુસાફરી
કરતી એક અને ટ્રેનમાંથી રૂંકી દીધી હતી.
અને તેણીને છુટી લેવામાં આવી હતી. તે
ઓના શરીર ઉપર સંખ્યાબંધ ધા પડેલા
માંદુમ પડ્યા હતા.

અપહરણ ઓઝો :—એક પત્ર જણાવે
છે ૨૫૦૦૦ હિન્દુ ઓઝો અને ૧૨૦૦૦
મુસ્લીમ ઓઝોના અપહરણ થયા છે. આમ
૩૭૦૦૦ ઓઝોના અપહરણ થવાના આંકડા
મેલે છે, આ અપહરણો પાછી મેળવવા

ઉલ્લેખ સરકારના ઉપરી અધિકારીઓની પરી-
ષદો પર પરીષદો મેલે છે પણ-કાંઈ આશ્વાસ
પરિણામ આવતું જણાતું નથી.

પડનગર ભગિની સમાજ—નાં શર-
ત્સવ સૌ ઈન્દીરા બહેન બીડેના પ્રમુખપદે
ઉત્તવાયો છે.

અ. હિ. મહિલા પરીષદ શાખા
પાટણ—સૌ, તારાબહેન મુલચંદ સાદના
પ્રમુખપદે વાર્ષિક ઉત્સવ ઉત્તવાયો જેમ
પ્રમુખે સંસ્થાને રૂ. ૨૦૦૭૦ દાન આપ્યું
હતું. સૌ, લલિતાબહેન, મૌ. રમેશલાલ દેવપાંડે
તથા વસંતિકા દેસાઈએ સારો શ્રમ લીધો
હતો.

(ઓગ્રેષ પ્રતિનિધિ મારફત પ્રાપ્ત)

નવી દીલ્હી—તા. ૭ મધ્યરથ સરકારની
બહેરાતમાં જતાવવામાં આવ્યું છે કે ડો.
બી. સી. રાઈને સંયુક્ત પ્રીતના ગર્વનર પદ
સ્વીકાર કરવાની બસમર્થતા પ્રગટ કરી છે.
ગર્વનર જનરલને શ્રી, મરોહની નાયકુને
અર્ધિના ગર્વનર તરીકેનું કાયમી નીમણુંક
કરી છે.

દાનપુર—ગઈ તા. ૩૦ નવેમ્બર
આદર્શ સમીતિ મારફત ગૌડ બાલકાનુની સમા
ચઈ હતી જેમાં લગભગ ધણી વ્યક્તિઓ
દાનર હતો, સજાએ વિધવા વિવાદના વિષય
પર બહુ બારી જાદુમતિથી સ્વીકારી લીધું છે
વિધવા વિવાદના સરવે બાઈ બહેનને સમીતિ
સહકાર આપશે.

અદુહાખાદ—તા. ૭ સમાચાર છે કે
કાયળામાંથી ૬ વર્ષની છોકરીની ચીસ (અવાજ)
સાંભળતા દેલકાંક લોકોએ રેલ્વે ક્વાટરની
પાસે પહોંચીને બે વ્યક્તિઓને પકડવામાં
આવી છે.

કહેવાય છે કે રેલ્વે ક્વાટરમાં રહેવા વાળા
કૌસવારની દીકરી હતી. બ્યારે તેણી ખરની

પ્રદાર નીકળી સારે ઉપરની વ્યક્તિઓએ તેને પકડી લીધી અને “લોકા દ્રાક્ષિક ક્વેટર” માં લઇ જઈ તેણીના હાથ પગ બાંધી લીધા. રક્ષાના માટે એને હુમાયુન સર કરી આ સાંભળીને લોક બેમા યર્ષ ગયા અને બે માણુ-સોને પકડી લેવામાં આવ્યા છે છોકરી હવતી નીકળી મધ પકડાએલી વ્યક્તિમાં ૧૫ મુસલ-માન છે અને એક જોસવાર છે. કૈયી મટન પોલીસ આ બાબત તપાસ કરી રહી છે.

x

આશ્રા—તા. ૭ શ્રીમતી સરોજીની નામક મારફત અધીસ કરવાથી શ્રીમતી કૃષ્ણદત્ત પાલે-વાલના પ્રમુખ પદે આશ્રા હસ્તાના માટે એક સરજાંથી સમિતિ નિર્માણ યર્ષ છે. સમિતિના સભ્યોને હસ્તાના જુદા જુદા “સરજાંથી શિખીર” ની નિરીક્ષણ કરી ૨૫૦ મરમ ત્યા સુતરક કપડાંની વહેચણી કરી

અને ક્વા માટે પ્રજાપ કલમ છે. બહેન પ્રવત્નો દ્વારા ૪૦ ગામકોને સ્કુલમાં લા કરવામાં આવ્યા છે. અને કેટલાક સર થીઓને કામ પણ આપ્યું છે.

ગર્ભ તા. ૨૨ નવેમ્બરે એક રચના કાપકેમ દ્વારા સરજાંથીઓ માટે ૩૦ રા. એકકા કરવામાં આવ્યા હતા.

x

અહલુઆદ—તા. ૯ આશ્રા વિશ્વવિ-લયની એક પ્રવાસ મહિલા વિદ્યાપીઠની વિ અને વિદ્યુષી વિશેષ પરિણાઓની મા-દેવાના ઉપર વિચાર કરી રહી છે. ૫ કેટલાક વિશ્વવિદ્યાલયોએ આ પરિણાઓ પહેલેથી વિચાર કરી લીધા છે.

x

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ જાળવાન અને છે. ગાઠ નિંદ્રા આ- છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતાં અટકે છે. ટાલર વાળ ઉગે છે. ખોડો મટે છે. યાદશક્તિ અને આંખની દષ્ટિ વધે છે. દરેક જીવન બહેનો, પુરુષો અને જાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે માથાનો દુઃખાવો મટે છે

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩—૮—૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨—૦—૦

બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૬ ૪૪૮, સેન્ટ હર્સ્ટ રોડ, સુઅર્ષ-૪

સવાલ - જવાબ.

★

૧. સ :—એવું કંઈ થયું, કે જે અચ્ચત્તા પુરે નહિ.

જ :—વિલાપન.

૨. સ :—પણિત શવાનો ઉપાય શે ?

જ :—પોતે કંઈ સમજતો નથી, જેમ સમજને બીજાને પુછતો રહે, અન્નાસ કરતો રહે તો પણિત થવાય.

૩. સ :—અગ્નિ વગર માણસનું કોઈ શાંતી બળે ?

જ :—ચિંતાથી.

૪. સ :—જેમ તેહલી ખીસાસ પાછળથી બેળ-વવા જાણે પણ કડવાસ ન મરે એવું શું છે ?

જ :—કડવું વચન.

૫. સ :—કોને કોઈનાં મુખ ?

જ :—અતોષોને.

૬. સ :—એણે અમર છે !

જ :—પ્રીતિ, આગર.

૭. સ :—કરો દુરમન કોઈથી ન છતાંય ?

જ :—મોત.

૮. સ :—એનું એસક નહિ ?

જ :—સ્વભાવનું, જ્ઞેમનું.

૯. સ :—કોણ કોઈ વધારે બળવાન ?

જ :—સમય.

૧૦. સ :—કળયુગ ક્યાં સમજવો ?

જ :—કુસંપ કોય ત્યાં.

૧૧. સ :—કોથી ઉત્તમ કૃષ શનું ?

જ :—માણુ.

“શ્રીગાય”

મત્રી : ચંદ્રકાન્ત શ. મહેતા

ગોરમશાદ રોડ, અમદાવાદ.

પૃષ્ઠ ૨૭

★

જાન્યુઆરી

અંક, ૧

૧૯૪૮

હિંદ

★

(સ્થાપના ગીત)

કરીશું હિંદ તણું ઉત્થાન

હિંદ છે જે જ્ઞાન અમારી,

હિંદ છે જે આણુ અમારી.

હિંદ છે જે જાન અમારી.

હિંદ છે જે માન.

ધ્યારી જન્મ-મોમ અમારી,

મન-ભાવન ઉદ્યાન અમારી;

મણિ-માણેકની ખાણ અમેરી

છે એ સ્વર્ગ અમાન.

ખુશખુલનો જેમ ધ્યાર અમન પર,

ભમરો જેમ બલિહાર સુમન પર,

અમે છીએ તરહ્યાર વતન પર.

ચાવાને દુરજાન.

“તારક.”

★

મારું આંગણું.

આ મારું ઘર છે. નાનું ઘર માટીનું ઘર છે. લી પેટું-શું પેટું અને સાફસૂફ
ર છે. ઘર બહાર આંગણું છે લાણુ પડોળું આંગણું છે. સાફસૂફ આંગણું છે.
આંગણામાં તડો છે ને છાંયડો છે.

આંગણા સાથે મારે ગાઢી દોસ્તી છે. આંગણામાં હું ખેલું છું. મારી બહેન
ખેલે છે. મારો ભાઈ ખેલે છે, મારાં સાથીદાર ખેલે છે.

આંગણામાં બેસી હું લાલું છું. આંગણામાં હું કસરત કરું છું. આંગણામાં
હું કાંતવા બેસું છું. આંગણામાં હું ગાઈ છું. અને રાતે આંગણામાં જુઈ છું.

આંગણુ સુશોભિત છે. આંગણું મન-લાવતું છે અંધારી રાતે આંગણામાં
અંધારું રહે છે. અજવાળી રાતે આંગણામાં અજવાળું રહે છે

અંધારાથી હું ડરતો નથી ખાટલો ઢાળું છું દીવો સળગાવું છું સુઈ છું
અને સુતાં સુતાં તારાઓનો ખેલ જોઉં છું.

ઝોહ ! કેટલા તારા છે ? અગણિત તારા છે નાના અને મોટા ટમટમતા
અને ના ટમટમે ઝેવા

જોઈ છું ને નાખ પામું. એમને કોણે બનાવ્યા ? ક્યારે બનાવ્યા ? શુ કામ
બનાવ્યા ? વિચાર કરું છું બહુ વિચાર કરું છું અને વિચારતાં વિચારતાં થાકીને
સુઈ જઈ છું.

વળી અજવાળી રાત આવે છે ચંદ્ર ચમકવા લાગે છે. ચાંદની રેલાય છે.
જાણે ચાંદી વરસે છે ! બધુંએ ચાંદનીમાં નહાતું હોય એમ નજરે પડે છે ઘર
અને બહાર, ગાડ અને ઝાખરા, નદી કે પહાડ, હાટ અને વાટ સૌ
ચાંદનીમાં નહાઈને નવાં બની જાય છે ચમચમ ચમકવા માંડે છે

આકાશમાં ચંદ્ર ખિલખિલાટ કરી પડે છે કોઈ કોઈ વાર તે સ્થિત કરે
છે. કોઈ કોઈ વાર તે અડધા મોંએ હસે છે કોઈ કોઈ વાર પોણા મોંએ હસે છે.

હુંયે એના હસવા સાથે હસું છું. મારે એની સાથે હસવું પડે છે

આંગણામાં ખાટલો પાથરી દઉં છું. હસતા ચાલતું હસતું મોં જોઈ છું.
જોઈ-જોઈને ખુશ થઈ છું. વિચારું છું, કેવો શીળો, કેવો લલો, કેવો ભોળો અને
કેવો મોહામણો એ ચાંદો છે.

લોક કહે છે : ચાંદામાં અમૃત છે. હું, પણ કહું છું ચાંદામાં અમૃત છે.
હું એને જોઈ છું તે ગાંડો ઘેરો બની જઈ છું

મારું આંગણું કેવું સરસ છે ? તાપ આવે છે

બકરીનાં બચ્ચાં

સરસ્વતી નદીના કિનારે એક બકરી રહેતી હતી. તેને ત્રણ બચ્ચાં હતાં. બકરી રોજ ચારે ચરવા અને લેવા લાયક સાંજે ઘેર આવે.

કિનારા પાસે એક કુંડ હતો. એમાં એક મગર રહે. તેણે એક દિવસ પેલાં ત્રણ બચ્ચાંને જોયાં. તેમને દેખી એના મોંમાં પાણી આવી ગયું. તે ત્યારથી બકરીનાં બચ્ચાંને ખાઈ જવા લાગ્યો શોધતો હતો.

એક સાંજે તે બકરીના ઘર પાસે સંતાઈ ગયો. એટલાં બકરી બહુ પાંદડાં અને ફળ લઈને આવી. તેણે એક બચ્ચાંને ગોલાવી કહ્યું.

“જોલો કમાડ, મારા બચ્ચાં,
લાવી છું હું ફળ-પાન કચ્ચાં,
ઉછળો, ફેંદો, એને ખાઓ,
પલંગ બીછાવી પછી મુઠ જાઓ.”

ત્રણ બચ્ચાં દોડતાં આગ્યાં. કમાડ જોડી નાખ્યાં. માની આસપાસ ફરી વળ્યાં. અને પાંદડાં અને ફળ ખાવા લાગ્યાં. થોડીવાર પછી એડી-ફુડીને બકરીને તેનાં બચ્ચાં મુઠ ગયાં.

મગરે આ બધું જોયું. બીજો દિવસે બકરીને થોડીવાર આવવા પહેલાં, તે જઈ જોડ્યો.

“જોલો કમાડ, મારા બચ્ચાં,
લાવી છું હું ફળ-પાન કચ્ચાં,
ઉછળો ફેંદો એને ખાઓ,
પલંગ બીછાવી પછી મુઠ જાઓ.”

એક બચ્ચું બહુ ચતુર હતું. તેને સાંજે કે આ માનો અવાજ ન હોય. તેણે અંદરથી જવાબ દીધો.

“માની જોડી હું જાણું,
નહી જરા હું તને પીછાળું,
જુલું જોલે જાને કાજ
તારો નહિ ગાલે મલાજ.”

આ સાંભળી મગર શરમાઈ ગયો. તે છોનો માનો નાસી ગયો. અને બકરીનાં બચ્ચાંને પકડવા નયો ઉપાધ વિચારવા લાગ્યો.

દેવ યોગે થોડા દિવસ પછી બકરી મરી ગઈ. બચ્ચાં એકલાં પડ્યાં. હવે તે આમતેમ ફરવા-ફટવા લાગ્યાં. એક દિવસ એક બચ્ચું નદી કિનારે ફરી રહ્યું હતું.

નત નતની બોલી

★

મ્હાઉં, મ્હાઉં ગિલ્લી કરતી,
ઉંદર કરતો ચું ચું;
ઘાઉં, ઘાઉં, કુતરો કરતો,
ખર બૂકે છે હેચું, હેચું.
ઝાપ, ઝાપ ગાયે રજૂકતી,
ધોરો કરતો દણ્ડણાટ;
કુદ્દ-કુદ્દ કોયલ કરતી,
ને માખી કરતી, ગણગણાટ
કા, કા, કા. કાગરો બોલે,
બુ, બુ, બુ, જમરો ચુન્ને;
બે...બે બકરી કરતી,
ને ચી. ચી...કરતી ચકલી
કકક-કકક મેઘ ગરજે
નણે ગરજે જગજગ સિંહે
મારું તને નો એક તમાચો,
રડી પડીશ તું કહીશ કેવો ?

★

.જરા હસો.

માસ્તર :-નિરુ ! મરબમિ કેને કહે !
નિરુ :-સાહેબ, ત્યાં ઘાસ પાન ન ગાય એને
મરબમિ કહે છે.
માસ્તર :-ગિરિશ ! તું કહે, મરબમિ કેરી
હોય છે ?
ગિરિશ :- (માસ્તર સાહેબની માયાની ટોચ
દેખી) સાહેબ, તમારા માથા જેવી.

આગકોનાં શુક્રકાંબુ.

વિંદા હોશિ હોશો લણ્ણરી,
વુંડીલોની આગ પાળવી.
ગોદાને માન આપવું.
મો સાથે એક રાખવો.
અરાન ન બોલવું.
ચોરી ન કરવી.
સ્વચ્છતા ગળવી.
સારા કામ કરવાં,

★

ઉખાણાં

કકડી: મકડી, લકડીમાં, મારું નામ
ઉખાવતા મુજ વિના કે, એવું મારું કામ

ગોદર સખ્ત લણો પાગદ ! પછી કાપો એનુપેટ
પક્ષી-મુદર બની બજે, ઉતર આપો નેહ

★

અર્થનો.

અણુ ! આપણે બળને છુદ્ધિ,
કરી શકું મુ ગાગં કામ.
દુનિયા બધી દગ બને ને,
ચાગે મુખી લોક લગામ.

* દેશ પ્રેમ રંગે રંગમાં ભરતોં શીખો. *

ત્રીસમી જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ અને શુક-
વારનો દીવસ હિંદ માટે અતિ કઠણ
નિવડ્યો. સાંજે છ વાગ્યાની લગભગ લોક
એક જીભને પુટે:

“જુ એ ખરી વાત છે?”

“ના, ના, એ જાનેજ નેહિ.”

“એ વિભૂતીને તો ગોળીનો સ્પર્શ થાય
જ નહિ.”

“અરે! હું શાક્રસ કહું છું. વાત ખરી છે.”

વાયુવેગે સમગ્ર ચાર પ્રસરી ગયા. ન મનીષ
તેવી વાત સત્ય કરી. કેમકે અંધ, નાદાન,
મૂર્ખના કૃત્યનું ખચકર પરિણામ આનું.

અહિંસાના પયજાગર કિંસાના ભોગ જાન્યા.

આપણા શાપ્ટપિતા, આપણા ગાપુ;
મહાત્મા ગાંધી, ગયાં. શાપ્ટજીને પોતા
નું અંતરનું માણસ ગયું હોય તેનું
લાગ્યું. અને આખોયે દેશ ઉંડા શોકમાં
ડુબ્યો. જાણે સૂર્યાસ્ત પછીની માત્રમ રાત!

સત્ય, અહિંસા, ખાદી, અસ્પર્શતા
નિવારણ; અને હિંદુ સુસલમાન અંકય,
એ પચવિધ રચનાત્મક કાર્યક્રમ માટે
તમના આગ્રહ હતાં. આ આગ્રહને
આપણે વગળી મૂકવું એમયે

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ

મહાત્મા પર ગોળીચાર કરી રીતે ચલાવાયો
તેનું જ્ઞાન આપતાં ગાંધીજીના પૌત્રી કે. મનુ
ગાંધીએ યુ. પી. એ. ના પ્રતિનિધિ સમક્ષ કહ્યું
હતું; પ્રાર્થનાએકના પગથિયાં પર મહાત્માજીએ
પગ મક્યો કે બાલુ પર ઉમેલા લોકોના
સમુદમાંથી અચાનક જ એ હમલાગાર આગળ
ધસી આવ્યો. આવીને તે બાપુજીનો ચરણસ્પર્શ
લેવા નમ્યો. તેને ચરણ રજા લેતાં વારવાનો
મેં પ્રયાસ કર્યો ગાંધીજી હલુ પળુ આસી રહ્યા
હતાં. મેં એ માણસનો ડાબો કોથ પકડી ગ્રાખ્યો
હતો. પળુ તેમણે મને ધક્કા મારી બાલુ પર
ખેસવી દીધી અને પછી તરત જ ને ગોળીએ
હોડવા લાગ્યા.

પહેલી જ ગોળી મહાત્માજીના પેડમાં વાગી
મહાત્માજી “હે રામ...હે રામ...” બોલી
ઉઠ્યા, ત્યાર પછી ઉપગ્રહપરી બે ગોળી માર-
વામાં આવી અને મહાત્માજી જમીન પર પીકમર
પડી ગયાં તેમના અસ્ત્રા ખસી ગયાં અને પગ
ના ચપરો પળુ દુર ઉડી પડ્યાં.

તેક પરના ધામથી દગલાગધ લોહી વહી
રહ્યું હતું. આ પછી તેમને તેમના જોરડામાં
લઈ જ્યાંમાં આપ્યા. જોરડા સુધી પહોંચતા:
પહેલા રસ્તામાં જ તેઓ બેશુદ્ધ બની ગયા
હતાં. ત્યાર પછી વીસ મીનીટ બાદ તેમણે
દેવ હોડ્યો.

કે. મનુ ગાંધીએ વિશેષમાં ઉમેર્યું હતું કે,
ગઈ કાચે રાત્રેજ મહાત્માજીને પોતાના મૃત્યુની
ઓગાવી ચલેસી જણાતી હતી. રાત્રે સુવા જતાં
પહેલાં તેમણે પોતાની પૌત્રીએને તીસેના અર્થ-
ની એક ગુજરાતી કવિતાની પ્રક્રિતિ ગાઈ
સંજાગવી હતી.

“આશ્વિન્યુ” દિને તે જગત આ! તેમાં
હશે ક્યાં સુધી આ રમંત રમવાની મારે?

આ પછી પહેલા પ્રાર્થાએ સાકરણ
વાગ્યાની પાર્થના પછી મહાત્માજીએ પોતાના
અતેવાસી થી. “મીશનને” કહ્યું હતું. “આજે
મદવનના બધા જ પત્રો મને આપો. એ સર્વેનો
નિહાલ ને” આજેજ દેડી નાખીયા...”

૫૪૬ હજી

જુલાઈ ૧૯૪૮

૧ માર્ચ, ૨

— પુણ્ય ગાંધી —

卐

પુણ્ય ગાંધીજી તા. ૩૦ ની મૃત્યુઆરી ૧૯૪૮ ની સાંજે પાંચ વાગ્યે એક પામલ
 હિંદુ નવલખાની કોપીએ બોમ બચ્ચા. જ્યારની ડેશની છુટાઈ ગઈ. એમના મૃત્યુનું
 વર્ણન કરવાને શરૂ થયું. તેઓ જગતની એક મહાન વિશુદ્ધિ હતા. વિદેશ નો મુખ્ય પુરુષ
 એમની પ્રતિષ્ઠા હતી. એમના સવસાનથી વિદેશો તેમજ જગતના માનનીયતાના હૃદયમાં
 મખત આપાત લાગ્યો છે.

પુત્ર્ય ગાંધીજી સુધ્ધ જેવા સત્ય, અંદર જેવા શિશુ અને ધ્રુવતારા સમ જગતના સાચા રાહબર હતા. ભૌતિકવાદને પથે વળેલી દુનિયાને આધ્યાત્મ શક્તિના ક્રોધ માગે દર્શક હતા. માનવી લોકમાં તેઓ ખરેખર માનવ નહિ પણ માનવ સ્વરૂપે દેવ હતા.

એમના સત્ય અને અહિંસાએ જગતને નવો પ્રદાશ આપ્યો છે. પ્રેમ અને સહિષ્ણુતા એમનો મત્ર હતો. તેઓ જગતને યુગેયુગે સાંપડતી એક મહાન વિભૂતી જેમ હતા. એ વિભૂતીનો આપણા અને જગતના કમ નસીબે વહેવો અંત આવ્યો છે. જગતનાં હૈયાં અને હોઠ અખંડ ધારે રડી રહ્યાં છે.

પુત્ર્ય ગાંધીજીએ મારીમાંથી મર્દ સર્જ્યો છે, દિવને સ્વતંત્રતા અપાવી છે. એમનો લખાણો અને અમરણે જગત પર નાદુષ્ક અસર કરી છે. ગાંધીજી જગતનું મધ્યગિંદુ બની ગયા હતા. જ્યારે માણસો જ્ઞાન બુદ્ધી બાદ બાદ અને માણસ માણસનાં ગળાં કાપી રજા હતા ત્યારે તેઓ એક અવધુતશા અગત યતુ રહી જગતમાં પ્રદાશ ફેલાવી રતા હતા.

પુત્ર્ય ગાંધીજી અમર યદુ ગયા. “શ્રી-ગોવિંદ” પૂ. ગાંધીજીને અનુભવીની અજલિ આપી એમના આત્માને યાન્તિ મળે એવી પરમકૃપાળુ પરમાત્મા પ્રત્યે વિનમ્ર કાવે પ્રાર્થના કરે છે અને આપણે સૌ એમના સાચા અનુયાયીઓ બનીએ એવી પ્રભુ આપણને શક્તિ આપે. —□ લુગ લુગ છવો ગાંધીજી. □— ‘મંત્રી’

પાપુંજને અંજલી

(શાર્દૂલ વિકીરિત) — નાલે આબ તૂટી દિશા કડકડી દિગ્પાળ સો ડોલિયા,
ઉંચા શૃંગ હિમાદ્રિનાં ધણુધણ્યાં, અંજા પ્રયાતો છુટમા,
જાગ્યો કાલ કરાલ રોદ્ર રૂપથી, અંધાર છાઈ રહ્યો,
આજે ‘મોહન’ વિશ્વનો વડ મહા રે હાથ ભાંગી પડ્યો !
વિશ્વે માનવતા હણાઈ રહી ને હુઆ પશુત્વે બધા,
એ ભેઈ પશુતા હણી જગ વિષે સંસ્થાપવા શોચને,
આવ્યા મોહન, મોહને પગહરી હિંસા નિષેધી તમે,
સ્વામી માનવમાનવે જા અને જાતૃત્વની સાધના,
જ્યાં જ્યાં અંત તણા પરે શુચિ પદો શેતાન ભાગી જતો,
ને દુષ્ટો પથ દુષ્ટતા તણ નમે, એવો મહાત્મા હતો;
ભાગી ભારત વર્ષની ચિર શુભાગી ઉધ જે મોહને
તેતું સ્વર્ગપ્રયાણ હાથ વિધિ ! શે સાધ્યું મહાયે કહે ?

(મિશ્રભક્તિ) —

પ્રભાવવાને પશુતા જનોની
આવેલ ગાંધી જડલોમાં આ,
અહો, અહિંસા જ્ઞાની મશાલે
ઉત્તવી એણે જગવાટ આપી

હરિદ્ર-હીનો પ્રતિ પ્રેમવાણી
ના નાન, આશુ નિજ સર્વ શોભે;
તપોવને ભારતના તપીને
મહામને આહુતિ દેહની વિધી.
બુધે જળેલા જળની મુ આશા,
હે વિશ્વપ્રેમી ! નિરખી તને સો
શાતા લભે, તે રહી ના હવે તો,
અંધાર નાહો જગમાં છવાયો.
આશા તણો દીપકે દીન કેસે
અંધારથી જગમાં હતો તું !
સુખે અહો ભારત ભાગ્ય કેસે
સર્વજ્ઞ તું માનવતું હતો તે !

(અનુબંધુપ):— વિશ્વશાંતિ તણો પાયો, હિંદ કેસે તપોવને
નાખ્યો બાપુ તમે, દીધો મંત્ર અહિંસા મનુષ્યને.
દેશ ને દુનિયા આજે, નેતા આદર્શ શોધતી;
એવી વેળા તમે બાપુ, તણે કેમ નિશ્ચય ?
પૂજ્યા આ શે મુખે બાપુ ? બાન ભૂલા અમે બની
વળાબ્યા આપને હાથ ! સંવહિણી કિધી ધરા.
આર્થ રીતિ નીતિ આજે, કલંકિતા કિધી અમે;
પિતાને પુત્ર સંકારે, પશુથી ચે પડ્યા નીચે
ભૂમણે સૂર્યના ડાઘ, કાલિમા ચંદ્રની ઠદા,
પિતૃ હત્યા તણો ડાઘ, ભૂમણે કિન્તુ આ તહિં.

(ઉપજાતિ):— પેગંબરના ગિરતાજ ગાંધી
બાંખો કિધો છસસને અરે તે,
નિવાસનાને જડતા પદ્મપ્પ
હાની ગયો તું નિજ દેહ અતે.

(અનુબંધુપ):— છેડેશ શબ્દ 'સગા' બાપુ ! તમારે મંત્ર મોતશુ,
અહિંસા સત્યને ઓડી, અન્ય પથે ન ચાલશું.
સંદેશો આપનો બાપુ, અમે સહુ દેસાંવશું;
વિશ્વજંધુત્વનું સ્વપ્ન કરીને સિદ્ધ જંપશું.

નારી

- ૧, સુકું રણ સંસાર આ, ને સંતાપ અપાર,
ત્યાં શીતળ જળની મરિત વહે અનેરી નાર.
- ૨, છિન્નભિન્ન થઈ જત મારો યે સંગાર જો,
હોત ન નારી જત સ્નેહ તંતુથી માંધતી
- ૩, માતા મંગળ મીઠડી, ભગિની ભાવ ભરેલ,
ગૃહલક્ષ્મી કોડામણી, નારી કલ્પતરૂ વેલ
- ૪, જેને પારણિયે હુલ્યા ભુવન વિજેતા વીર,
ધન્ય ધન્ય તે નારને, ધાવણ ધન્ય ખમીર.
- ૫, જેનું પય પી લિછ્યા માધુ પુરૂષ ને મંત,
તે નારીને નમન હો ભક્તિભાવનાવંત.
૬. રામ, કૃષ્ણ ને બુદ્ધ મમ અવતારોની માત!
રત્નખાણ નારી! નમન, જગદંબા સાક્ષાત!

卐

સુખ થવાનું તેને ફક્ત એક જ કારણ હતું અને તે એની ડોકરી વિજ્ઞાનો જન્મ દિવસે દેખાવે સુંદર હતી કારણ જન્મતાં તેની સુંદરતાની જોડ મળતી મુરદબ હતી વિશ્રીય અવસ્થામાં જ ડોકરી હતી સવાગના પહેલા હોડી, આજો દિવસ એતરે કામ સાંભળના ઘોડાક દાણા લઈ ઘેર પાછા આવતુ એજ તેનો કાર્યક્રમ હતો ઘેર આવી પોતાના વૃદ્ધ પિતા સાથે જમતી અને વાળુ કર્યા આદ તેઓ નિરાંતે હોંઘી જતાં જ વૈશ્વવિદ્યાણું જીવન વિજ્ઞા પસાર કરતી.

વિજ્ઞ આપણા રાજવીનું નામ હતું શિક્ષકથી પાછાં ફરતાં રાજ વિજ્ઞાને નિદ્રા અને તેને માટે તેનામાં પ્રેમની લાક્ષણિકતા રચાન ક્યું હતું. ખરેખર રાજપુરની રા જનવાને કાષ્ટ લાગક હોય તો આપણા રાજવીને મન તો વિજ્ઞાજ હતી

સમનો કરાવેલો દિવસ પાસે આવ્યો, ઘોડા મારે મારે વાત કરતા કે કદાચ આપ રાજવી આપણને છેતરે પણ ખરા જ્યારે બીજી ગાજી વિજ્ઞ વિજ્ઞાના હિંમતની ડોકરીનું માપ લઈને મરેણું તેમજ લુગડાં તૈયાર કરાવતો હતો.

સમના દિવસની સવાર કષ્ટ વિજ્ઞ તેના અમીર વર્ગ તેમજ ગણના સાથે ફાપ મામ તરફ જવા નિકળ્યો. વિજ્ઞાને જાગ્યે જ ખબર હતી કે કવિધ્વના પદા પાછળ રાજપુરની રાજી ધના છે

પોતાના રાજને પરચુતા જતો જોવાને તેને ધણા જ દોઢ હતો અને પોતાના મામમાં જ રાજ પસાર થાય છે જાણી ખુદી ધના કુવાપત્રી જઈ પાછી કરી લાવી ધર પાછી ફરી ફટલીક જોનપણીઓ સાથે તે રાજવીને નિદ્રાજવા ખારણામાં ઉભી સ્વારી પ આવી અને અચાનક વિજ્ઞાની ખુપરી પાસે જ ઘોડી

વિજ્ઞ નીચે ઉતર્યો અને કહ્યું “તારા પિતા કર્યા છે વિજ્ઞા ?”

“ખુપરીમાં છે ! મારા રાજવી.” કહી તે ડોકરી વૃદ્ધ પિતાને કાથરી ઝાલો બદ તેડી લાવી

વિજ્ઞે કહ્યું “રૂપા માગ અંતરની ઇચ્છા હું વધુ વખત રોકી શકતો નથી. જો ત સંમતી હોય તો તારી વિજ્ઞાને મારી રાજી જનાવવાની મારી ઇચ્છા છે. શું રાજપુર ગળ તારો જમાઈ થાય તે તને ગમે છે રૂપા ?”

આમ અણધારે પ્રશ્ન રૂપા ચરચરતો ઉભો જ રહ્યો બેથણ પછી સમગી દિવસ એક કરી કહ્યું “તારી ઇચ્છા મારી છે મારા ધણી તને હાથે તે કર”

આમ વૃદ્ધ માણસની સંમતી મેળવી વિજ્ઞે વિજ્ઞા તેમજ તેના પિતાને ખાન વાત કરવા ખુપરીમાં પ્રવેશવા કહ્યું વિજ્ઞા હજુ ઉપલી વાતથી અચાંતજ હતી જ પોતાના રાજવીની મહેમાનગીરી કરવાતો તેને આ પહેલોજ પ્રસંગ મળ્યો હતો જે આશ્ચર્યકિત બની વિજ્ઞે વિજ્ઞા અને તેના પિતા સાથે ખુપરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

“વિજ્ઞા તને મારો રાજી જનાવવાની માગી અભિયાન છે, તે માટે તારા પિતા મેં સમતી મેળવી છે હવે તારી ઇચ્છા જાણવા મળ્યું હું, તે રાજવીને કહ્યું” તને મ રાજી જનાવનું પસંદ છે ? જવાબ આપતા પહેલાં અને કહેકે ગમે તેવા સંજોગમાં ત

મારાં મને તેવા દુઃખને માન આપવું પડશે. એ શરત ને તને કશું હોય તોજ તું પરજીવાને માટે કહેજે.

વિજ્ઞાએ કુન્વતી કુન્વતી પોતાને સંપત્તિ આપ્યા બદલ પોતાની સાચી જાતલાંબને કહ્યું “ભાઈ રાજવી તારે માટે મારા દેહ પડે છતાં પણ તારો એકેએક સેવા ઉઠાવવાનું તૈયાર છું અને રહીશ.” આમ પ્રતિજ્ઞા લઈ તેઓએ લગ્ન જૂનની મહા દિવાળી મહાકવ્ય કર્યો. પછી વિજ્ઞા વિજ્ઞાને લઈ બહાર આવ્યો અને કહ્યું “આ રહી મારો રાણી જે મને આપે છે તે એને આદરી અને માન આપશે.”

આમ એક એકની છાંદરીને તે રાજવીએ પોતાની પ્રિયતમા તરિકે પસંદ કરી તેને તેણે બેઠેથી નવાજી તેના ચિંતેદાસ કપડાં તેની ખુંપોમાં પાછા મુકી પોતે આજેલા નવા કપડામાં તેને કશુમારી અને ખરેખર વિજ્ઞા આ મુંદર વસ્ત્રાલંકારમાં સ્વર્ગની મુંદરી સમ શોભતી હતી.

રાજવી પોતાની પ્રિયતમાને લઈ રસાલા સાથે પાછો ફર્યો. લગ્નનો તે દિવસ આનંદથી ઉજવાયો. આ નવીન મળેલા દોઢાંથી વિજ્ઞાના સમુદ્ધેમાં ઘોર વધારો થયો અને તેને જોવાને દેશદેશના લોક રાજપુરમાં આવતા તેણે સુખ જાનિતું સંત્રાસન રચાવ્યું. વધેના મહેલા સાથે તે વધારે સમુદ્ધેને મુંદર દીસવા તાગી અને ઘોડા વખતમાં તેને ત્યાં એક બાળકોનો જન્મ થયો.

૩

આમ દિવસ પસાર થતા હતા તૈયામાં તે રાજવીને લગ્નને દિવસે આપેલાં વિજ્ઞાના કાલની પ્રતિજ્ઞા કરવાનો વિચાર થયો.

એક રાત્રે વિજ્ઞા એકલી બેઠી હતી રાજવી ખંડમાં આવ્યો. વિજ્ઞાને કહ્યું “તને તારા લગ્ન પ્રસન્ન આપેલા કાલ માટે છે? જવાબ હાથમાં આવ્યો અને ખરેખર વિજ્ઞા પોતાની પાછલી રિયતિ સુધી જમ એવી નયજી તો નહોતી જ.

“અને તો તું જહુંજ બહાડી છે પણ મારો રૈયત તને આહતી નથી” તે રાજા એ કહ્યું. તારો પુત્રો ના જન્મથી તો તે જહુંજ નારાજ થઈ છે અને ખરેખર એક હલકા કુટુંબની છાંદરીની બાળકોના પિતા મનમાં અને પણ તેઓ પિત્રાર છે. મારો રૈયતને મુખી કરવાને કાજ તારી જાળકીને ખલાસ કરોએ તો કઈ અઘરું છે? કસોટીનો પ્રથમ રહેલ રજુ કરતાં તે રાજવીએ કહ્યું. તારી સંજતી વચર તો કું કહું કરી જહુંજ નહિ પણ લગ્ન દિવસે દીપેલા તારા કાલને સંભારીને તું સંમતી આપ.

વિજ્ઞાએ આ સજ્જો સંભારી કુન્વતી એક પણ ચિન્હ જાતલાંબા વચર કહ્યું “હું અને મારી પુત્રો પણ તમારી છીએ નાચ તમને જે સુખ આપી શકે છે તે કદાપી મને દુઃખી કરી શકે જ નહિ” તમને કહે તે કરવા તમારું છે.

રાજવી જવાબ સંભારી ખુશ થયો અને દીશગીરી સાથે ખંડમાંથી બહાર નીકળ્યો. આ જવાબથી જ ફક્ત સંતોષ નહિ પામતો તેણે કસોટી લખાવવાનો વિચાર દ્રઢ કર્યો અને પોતાની યોજના પાર પાડવા એક વિશાલ માણસને વોજાના ખંડમાં મોકલ્યો. સંકેત મુજબ તે માણસે કહ્યું. “રાણી સાહેબ દીશગીર છું કે તમારી વહાલી જાળકીને મારે લઈ જવી પડે છે. પણ મારા રાજવીના દુઃખને માન આપવાને માટે જ મારે આ

કામ કરું ને પેડે છે, કહી તે માણસે વિજ્ઞાના હાથમાંથી તે બાળકોને નિર્દોશથી ખેંચી, વિજ્ઞા આ બેઈ જ રહી આખરે છુટી પડી પુત્રોને આર્લાંગન કરી વદાલથી સુખન ક્યું. તેના પેટ પર ધાર્મિક નિહાની કરી પોતાનો પ્રિયતમના હૃદયને માન આપનાર તે હૃદ માણસના હાથમાં પોતાની બદલી બળકોને જતી કરી. તેણે દુઃખની લાગણીનો આ વખતે કોઈ પશુ છોડી ગતવલ્યો નહોતો. પણ આખરે તેણે ક્યું. “ તારા રાજવી હૃદય આપે ત્યાં સુધી બદલી બાળકોને કાઈ દિવસ પ્રાણીનો વાલ મના અટકાવને કાલા સરદાર ! ”

જવાબ આપવાની સરદાર ક્યાં વગર તે સરદાર બાળકોને લઈ રાજવીના ખંડમાં આવ્યો. અને રાણી જે જે સંદો બોલી હતી તે બધા રાજવીને કહી નવા હૃદયની રાહ બોલો ઉભો રહ્યો.

અરેબર વિજયના કપાળ હૃદયમાં વિજ્ઞાને માટે પ્રેમની લાગણી વધી જ ગઈ. જે પગ વિચાર કરી તેણે પેલા વિજ્ઞાન માણસને પોતાની પુત્રોને પોતાની બહેનને ત્યાં લઈ જવા ક્યું. અને બહેનને કહેજે કે આ છોકરીને તેના મોઝા પ્રમાણે ઉઠેજે અને કાંઈ પણ માણસ બળે નહિ કે એનો પિતા કાલુ છે

આમ છૂપો સંદેશ લઈ તે સરદાર તે નિર્દોશ બાળકોને તેની ફાઈનાને ત્યાં લઈ ગયો.

વિજ્ઞાને કાલે જ ખબર દશે કે આમ પુત્રો છુપી રીતે નજીકને ત્યાં ઉઠેરાશે અને રાજવી તેની કસોટી કરતો હતો, પણ તેના ચહેરા પર તે એક પણ દુઃખની નિશાની નોતો નહિ અરેબર વિજ્ઞા કાંઈ દેવી છે ને વારંવાર બપડતો. વિજ્ઞા પહેલાંના જેવી જ આનંદી અને આરાકિત હતી અને પોતાની પુત્રોના ચતુરને માટે તેણે વિજયને એક પણ સંદેશ કહ્યો નથી.

૪

આમ ચાર ચાર વર્ષનાં વદાલ્યાં વામાં અને સુવાન મજબીને ત્યાં એક સુદર પુત્ર રતનના સાથીવા પુરાવા બાળક જે વર્ષોથી થયો નહિ હોયને વિજયના મનમાં ફરી પોતાની પ્રિયતમની કસોટી કરવાનો વિચાર રહ્યો.

તેણે ક્યું. “ બદલી આપણા લગ્નથી લોહો નાગજ થયા છે, અને એક હલકા કુટુંબની છોકરીના પુત્રના રાજ્યમાં રહેવાનું તેઓ કષ્ટન કરતા નથી તો તેમના સુખને માટે તારા બાળકનાં તેની બહેનના જેવા જ કાલ થાય તો કાંઈ વધી છે ? તે કંઈ હલકા રાજવીએ કસોટીનો વધુ રફોટ રંજુ કર્યો

આ સંજોગે કાલો વિજ્ઞા બોલી “ મેં ” તો કહ્યું જ છે કે તમારી ઇચ્છા એ મારી ઇચ્છા, મારાનાય ! તમને કાલે તે લયે કરી ચોકો વેદ તમાગ સુખને માટે મારા આ બદલા બાળકને પણ મારી નાખવામાં આવે તો હું વધી લઈ સકું જ નહિ અને કદાચ તમારા સુખને માટે મારું પણ ચતુર થાય તો મને દુઃખ નથી. ” તેણે નિઃશ્વરતાથી કહ્યું.

રાજવી અરેબરો જતો રહ્યો પણ ફરી એકવાર પેલા સરદાર વિજ્ઞાના ખંડમાં આવ્યો અને પહેલાં માફક તેના બદલા બાળકને જી ચકી લીધી. વિજ્ઞા એક પણ સંદેશ બોલ્યા વગર પોતાની પુત્રો માફક તે આગકના પેટ પર ધાર્મિક ચિન્હ કરી તેને આર્લાંગન

કહ્યું અને વ્હાલ લખી એક સુખનથી તેના મુલાખી ગાલ લીંભવી દીધા અને તે સરદારને કહ્યું. “આ બાળકને પણ કેમ દિસેલે પ્રાણીના બચ્ચ યતાં બચાવજો! સરદાર પહેલાં જોવા બવાબ આપ્યા વગર જતો રહો અને બાળકને લઈ એ રાજવીની બહેનના દેશ તરફ પ્રેમથી કરી ગયો.”

આમ વિજાએ પોતાના પ્રિયતમને કાજ પોતાનાં બે વ્હાલાં બચ્ચાનાં કિલે આપ્યો. વિજાની આ ધીરજ અને પ્રેમથી ખરખર રાજવી આશ્ચર્ય થયો. વિજાનો પ્રેમ વિષમને માટે અમાધ હતો અને તે તેને પોતા કરતાં પણ શહેરમાં વાત ઉઠી કે વિષમને તેનાં બે વ્હાલાં બચ્ચાને છુપી રીતે મારી નાખ્યાં છે, કારણ કે તેમની મા એક દેસકા હતી એની છે. અને વિષમને માકતી પ્રભુ હવે તેને પિછારવા લાગી.

આટલાથી તે ક્યો નહિ. તેણે તેની કસોટી લખાવવા માંડી. અને હજુ વિજાને કસોટી પર ચઢાવવાનો તે વિચાર જ કર્યા કરે છે.

પોતાનો બહેનના ત્યાં મોકલેલી પુત્રી બાર વર્ષની થઈ. તેણે ફરી વાર પરચવાંની પોતાના કુળજોરની પરવાનગી મેળવી, ખરખર પરવાનગી તેણે કુળજોર પાસેથી લીધી નહોતી પણ બનાવટી જ હતી, અને આ તેની કસોટીનું એક સાધન હતું.

શહેરમાં વાંત થઈ કે વિષમ ફરીવાર લગ્ન કરે છે, અને કુળજોરની પરવાનગી પણ લીધી છે. વિજાને કાને આ ખબર પડેલી પણ તે જરાક પણ કુખી થઈ નથી. પોતાના વ્હાલા વિષમના સુખ માટે આ કપળું સહન કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

જ્યાર રાજવીએ પોતાની બહેનને ત્યાં પોતાના બાળકને મોકલવાનો પત્ર લખ્યો. અને તેને કપળું કે બાળકને તેમના જન્મ સંજ્ઞાથી હોકીતંથી વોકે કરાવી નહિ. અને બહાર કરાવી કે આ હોકીને રાજપુરના મુલક રાજવી કાઢે પરણાવવા લઈ જઈ જુ.

બાર વર્ષની તે બાળકને સાત વર્ષના તે મુંદર છોકરાને બધ રાજવીનો બનેલી રાજપુરમાં આવવા નિહાળ્યો.

૫

વિજાની આટલાંટકી કસોટીથી સંતોષ નહિ પામતાં તે મુલક રાજવીએ શહેર દરબારમાં કહ્યું. “વિજા! તારા પિત્રને માટે હું તને પરણ્યો હતો પણ તને મળેલા આ બાળકો તું હવે કુલાઈ ગઈ દેખ એહું અને લાગે છે તેથી હવે હું એક બેકુતની દુવાલે મારી સો તરીકે વધુ વખત રાખી રાખી નહિ. કુળજોરનો પરવાનગી મેં લીધી છે અને ફરીવાર લગ્ન કરવાની મારી મંજૂ છે.”

વિજાએ પ્રત્યુત્તરમાં જરાક પણ હીલમીટી બતાવ્યા વગર કહ્યું. “મારા નાથ! મરીનું કુંપડીમાંથી રાખના મહેલમાં જાતો હું મારી મનને જરાક પણ કુલો મેલ નથી. ત્યાં પણ હું તંમારી દાસી તરીકે રહેતી હતી, આંહ પણ રહું છું એને વકીલ! પ્રશુનો આવાર માનું છું કે મને જે જગ્યાને માટે હું તૈન નાનાયક હતી તે એનાયક કરવામાં આવી હતી. મારી પાછળ આપની ચતાર મનો રાણીને હું મારી જગ્યા પુરીથી આપીશ.”

મારા વ્હાલા રાજવીને કાજે એટલી જ અંતરની મુએચ છે કે પ્રશુ તમને હમેશાં સુખ શાંતિમાં રાખે!

આમ વિજ્ઞાની પ્રાર્થના સંભળ્યા છતાં પણ તે કંઈક કાળજીના માણસનું હૃદય પલ્લવનું નહિ અને કહ્યું. "તું જ ત્યારે, હુમ્મસ અને ઢાંગોના પાછા સોંપી દેજે."

વિજ્ઞાએ કહ્યું. "જો પ્રભુ તે સાચીન ક્યું" છે કે Love grown old is Love grown Cold. પણ મારી પાસે મારાં છુનાં કપડાં તો નથી. હું તમને માગ સપળા ઢાંગોના તેમજ સપળાં હુમ્મસ આપી દઉં છું. એક વખત પત્ની તરીકે સ્વિચારેલી યુવતી ને કાંઈ પણ માણસ તેને નગ્ન જવા દેવાનું ભાગ્યે જ પસંદ કરશે તો ફક્ત આ એક હુમ્મસને આપને ત્યાંથી જવાની રજા આપશો તો આભાર."

"તારી પાસે પહેરણું હુમ્મસ રહેવા દે ત્યારે" તે રાજવીએ કહ્યું અને તે આશી નીકળી

નેના જવા બદલ લોકોએ આસુ સાર્યા પણ તેણે એક પણ આસુ સાધું નથી.

વૃદ્ધ રૂપા રાજવીના આ વર્તનથી અરેખર નાગજ થયો,

પોતાના પિતા સાથે થોડો વખત વિજ્ઞાએ પહેલાંની જેવી રિયતિ પસાર કરી.

ધન્ય છે એની ધીરજને ! અરેખર રાજવીની કસોટીમાં તે પાર ઉતરી છે,

૬

બાર વર્ષની તે બાળકી અને સાત વર્ષનો તે બાળક બે ખૂંટામુરત ઊંઠરાં લઈ ધોળપુરનો રાજ (તેમના કુળો) રાજપુર આવે છે એ વાત સારામ સહેરમાં ફેલાઈ ગઈ. અને આપણા રાજવી તે યુવતી સાથે લગ્ન કરવાના છે એમ પણ વાત થવા લાગી.

વિજ્ઞાને ત્યાં નવા આવનાર મહેમાનોની મહેમાની કરવાને કાંઈ ઓ હતી નહિ તેથી તેણે વિજ્ઞાને તેજવા મોકલ્યું. અને તેમાં પણ તેનો કાંઈ છૂપો ઈરાદો હતો.

આત્મકિત વિજ્ઞા તરત જ હાજર થઈ. તેણે કહ્યું. "વિજ્ઞા આજ મારી નવી રાણીને સહ ધોળપુરનો રાજ આવે છે તો તેમનું સ્વાગત સારી રીતે કરવા મેં તને બોલાવો છે."

પોતાને આટલું દુઃખ દેનાર માણસની દુષ્ટતા જુદી જઈ નેણે કહ્યું. "નાથ ! આપના મુખને માટે જે કહેણો તે કરવા તૈયાર છું."

વિજ્ઞાએ મહેલ સજ્જમારવા મોકલ્યો. પહેલાંના જેવું સજ્જનું વ્યવસ્થિત જ બનતી કીધું.

બીજે દિવસે ધોળપુરનો રાજ બે ઉમદા બાળકોને લઈ સહેરમાં આવ્યો. લોકોએ બાર વર્ષની બાળકી નીહાળીને કહ્યું. અરેખર આપણા રાજવીએ આ યુવતીની પસંદગી કરવામાં કીક ક્યું છે. કેટલી સુદર યુવતી !

વિજ્ઞા પોતાનાં છુનાં કપડામાં સરમાયા વગર મહેમાનોનું સ્વાગત કરવામાં મહેલ બહાર આવી.

વિજ્ઞાના દેખાવથી સપળાં આશ્ચર્યચકિત બન્યાં. પણ વિજ્ઞા પોતાનાં મહેમાનોને અરેખર સરમાયા વગર સરમારમાં તેથી મઈ.

આટલીયે કસોટીથી સંતોષ નહિ મતાં. રાજવીએ કહ્યું. “વિજ્ઞા નવાં રાણી તને ગમે છે કે ?”

પ્રજ્ઞા જ મુશ્કર છે; વિજ્ઞાએ કહ્યું. પણ તમારી પાસે એક વિનંતિ છે કે તમારી પાછલી સોના જેવી રંગે એની રિયલિટી કરતા. એ વિચારો ધક્કો નામુક છે. પ્રજ્ઞા તમને મુખી રાખે જેવી જ અભિલાષા !

વિજ્ઞા ! આટલી ધીરજને સહનશીલતા એક વિજયે કહ્યું. વ્હાલી વિજ્ઞા બસ થયું. વધુ વખત દુઃખી થઈ શક નહીં. અરેબર આ બધો તારી કસોટી મેં કરી છે અને તેમાં તું પાર ઉતરી છે. વિજ્ઞા ! તેણે આ વિનંતિ આપતાં કહ્યું, તું જ ફક્ત મારો જી છે. આ જે તું મારી નવો રાણી માને છે એટલે તારીજ પુરી છે અને આ તારો બાળક છે.

જે મારા પછી ગાદી વારસ થશે. અરેબર તારી કસોટી કરવાને ખાતર એમને છુપા ઉછેરવામાં આવ્યા હતાં.

આમ અણધારે સુખથી વિજ્ઞા ખુશ થઈ. ફરી એકવાર વિજ્ઞાના ચિર પર રાજા મુકદ મુકાયો અને તે દિવસ વિજ્ઞાના અન્ય દિવસ કરતાં પણ સારી રીતે દેખવાયો.

પ્રજ્ઞા સારાય દેશમાં આમ વિજ્ઞા જેવી મુવતોગો જન્મે એ જ અભિલાષ !*

* અમીરપરથી.

૭

રમીઓ માટે સર્વોત્તમ શક્તિપદક

ટવા

જેનેા મુશ્કર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં વેલી પીડા, મુવમાર્ગમાં બળતરા કે કબજતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને અગ્રી જવો, મહુવાવક, સગર્ભા અવસ્થામાં અત ઉપર અસર; ઉરડી, ઉમકા, હાતીમા દાદ, અધુજા, કેડે રતવા, મસાવ સમયે પીડાવું, મુવનશમાં નયમાર્ગ, મુવાવડતી નયમાર્ગ, મુવાર્ગ, ધાવજાના અકત, ઉથ ન આરવી, લીલીલીઆ. વિગેરે માટે જોમણાં વાપરો. ખીછ મિદ્ધા બનાવટથી સાવધાન રહેજો. બધા દવાવાળા વેચે છે.

એમનો :—કંચનલાલ લાડીલાલની કુંઠો :: મંજીલાસ રોડ — મુખર્ધ. ર.

એક નાગકન્યાની વાર્તા

જ ર ત ક ર

લે : " તારક "

જરતાર એક ઋષિ હતા. એમનો જન્મ યામાવર બ્રાહ્મણ કુળમાં થયો હતો. તે મોટા તપસ્વી, બ્રહ્મચારી, બ્રહ્મવેતા, સ્વપાદારી, ધર્મી, મનશીલ અને પ્રજાપતિના જેવા શક્તિ-શાળી હતા. મહાકાશરતમાં એમની મનોદ્વંદ્વ શ્યા આ પ્રમાણે છે:-

જરતાર એકવાર પૃથ્વી પ્રદિશ્વજ્યો નીકળ્યા. ત્યાં સાયંકાળ થતો ત્યાં તે મુકામ કરતા. તે કાંઈ કાંઈવાર ફક્ત વાલુ સેવન કરીને રહેતા અને કંઈ પણ આહાર-ભોજન કરતા નહિ, તો પણ તપના પ્રભાવે તેમનું મુખ મંદત અગ્નિની જેમ દીપ્તિમાન રહેતું હતું.

ફરતા ફરતા એક દિવસે જરતારએ એક વિચિત્ર દ્રવ્ય જોયું. રસતા ॥ છેડે એક કૂવો હતો. એમાં કેટલાક મનુષ્યો પથ ઉપર અને માયું નીચું રાખી એક વાવાઈને પકડી લટકી રહ્યા હતા. વાવાઈના મૂળને એ ઉંદર કાપી રહ્યા હતા. એક ઉંદર સફેદ હતો અને બીજો કાળો.

જરતારએ નવાઈ પામી પૂછ્યું ! તમે લોકો કાણ છો ! અને આ કૂવામાં અધોમુખ કેમ લટકી રહ્યા છો ! આ વાવાઈ હવે તૂટી જઈ ખરી પડવાની છે.

લટકનારાઓએ કહ્યું ' અમે યામાવર બ્રાહ્મણ-કુળના પૂર્વજો છીએ. અમે પિતૃલોકથી અધોમુખિ પામી મૃત્યુશોકમાં જઈ રહ્યા છીએ. આ એ જિંદગી દિવસ અને રાત્રિ છે, જે અમારી આયુરથી જઠને કાપી રહ્યા છે. જર કપાઈ જતાં જ અમે પૃથ્વી પર ગમડી પડીશું.

જરતારએ સાથપ' પૂછ્યું. ' તમે પિતૃલોકથી કેમ અધોમુખિ પામી રહ્યા છો ! '

પિતૃલોકએ કહ્યું. ' સંતાનના અભાવથી અમારા વંશમાં ફક્ત જરતાર નામનો એક મનુષ્ય શેષ રહ્યો છે, જરતુ તે એવો મુખ' છે કે સંતાન પ્રાપ્તિ માટે પણ એ સ્ત્રીને પરણતો નથી અને ઋષિ બની ત્યાં ત્યાં ફરે છે. એના હોવા છતાં અમે પાપીઓની જેમ અનાથ છીએ. પણ એ તો કહો કે તમે કાણ છો ! તમે ક્યાણુ જણાવો છો આ રસતે જનારા કોઈએ પણ અમે કુઃખીઓની સાથે આવી મહાનુભૂતિ મતાવી નથી. જરતાર તમને મળે તો અમારા કુઃખની વાત એને કહેજો.

જરતારએ કંઈક દુઃખ અનુભવતાં વિનમ્ર સ્વરમાં કહ્યું. ' એ જ જરતાર હું છું. તમે સૌ માંગ પિતૃલોક જા. જોતો હું શું કંઈ ? ' તમને કુઃખમાં પડેલા દેખી મને બહુ દુઃખ થાય છે.

પિતૃલોકએ કહ્યું ' હે પ્રજા, તારા તથા અમારા હિદ્વાને માટે તથા વંશ વૃદ્ધિને માટે સંતાનવંશો જન. આ અમારો અનુરોધ છે.

મનુષ્ય કેમ કેમ અને તપ વઠે એ ઉત્તમ મતિને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, જેને પ્રવચન સદગુણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અમારું હિત તું સ્ત્રી પરણી સંતાન પ્રાપ્તિનો પ્રયત્ન કરે એમાં છે.

જરતકારએ કહ્યું, 'હે પિતૃઓ ! હું મારા જીવન માટે સ્ત્રી અને પુત્રસંચય કરી શકતો નથી પણ તમારા કલ્યાણને માટે જો મને પત્ની મારા નામની જ અને બીજાની જેમ કોઈ આપશે તો પરણીશ ! આમ કહી જરતકાર ચાલ્યા ગયા. તે પૃથ્વી દરી આવ્યા પણ તેમની સર્તો અંતુસાર તેમને કોઈ કન્યા ન મળી.

એક વનમાં યજ્ઞ તે બ્રહ્મા ચાલ્યા જતા હતા ત્યારે તેમને નાજોતો રાજા વાસુકી મળ્યો. તેણે કહ્યું, 'મારી બેનનું નામ જરતકાર છે અને હું તેનો દાસ્ય : આપના દાસ્યમાં સોપું છું. આપ એનો વિધિપૂર્વક સ્વીકાર કરે.

જરતકારએ કહ્યું, 'હું વિવાહ કરી બઈ પરંતુ એના બરણ પોષણનો ભાર હું ઉઠાવી શકું નહિ. વાસુકીએ સરત માન્ય કરી.

ત્યારપછી, વાસુકીએ જરતકાર કન્યાને વસ્ત્રાભૂષણોથી વિભુષિત કરી જરતકાર અગ્નિને અર્પણ કરી.

જરતકાર મોઝાના અસિસાણો હતા. એટલે વિવાહથી તે વિચલિત બની ગયા હતા. વિવાહ સમયે તેમણે એક ખીજી સરત પણ કરી હતી કે કન્યા અને અગ્નિ એનું કામકરણ તો હું એનો ત્યાગ કરીશ.

નાયરાજ વાસુકીએ જરતકારને એક સુંદર નિવાસસ્થાન અને વસ્ત્રોથી શુશોભિત કન્યા ભેટ આપ્યા.

પરમા પ્રવેશ કરતી વખતે પણ જો કન્યા તેમને અગ્નિ દાન કરશે તો તે એનો ત્યાગ કરશે એવો નિર્ણય બહાર કર્યો.

ઓ જરતકાર સદા સાવધાન રહેતો. તે પતિની સાધારણમાં સાધારણ વાત પર પૂર્ણ ધ્યાન રાખતો એ પતિને સ્નાન કરવા માટે જો ઉજ્જોલક રાખતો તે કવચિત વધારે ગરમ કે ઠંડું ન રહે એની પણ ખાસ કાળજી રાખતો. કદાચ બૂલ થાય ને એમને અગ્નિય લાગે તો !

તે રાજ ધરને વાળી ઝૂંડી સાફ રાખતો અને ક્યારે જાળું પણ ન બાઝવા દેતો; કારણ કે ક્યારે જાળું રહે અને કદાચ એમને અગ્નિય લાગી જાય તો !

અગ્નિયતાની કોઈ પરિકાષા ન હતી કે કોઈ રૂપ-રેખા ન હતી. ઓ બિચારીને સ્વયં અનુમાન કરીને સતર્ક રહેવું પડતું. તે કુતરા, હરણ અને કામડાની જેમ ચમકતી રહેતી હતી.

એક દિવસ મહાત્મા જરતકાર સ્ત્રીના યોગામાં માથું મુકી સુષ્ટ ગયા હતા. સુપ્રસિદ્ધ થવા આવ્યો. તો પણ તે ગમ્યા નહિ.

સંસ્થાવંદનનો સમય નજીક આવેલો જાણી પતિવ્રતા જરતકાર વિચારવા લાગી કે આ વખતે પતિને જગ્યાંવા એ ધર્મ-દુરજ ખરી કે નહિ. જગ્યાં અને તેમને અગ્નિય લાગે તો પણ ભય હતો. અને ન જગ્યાં તો ધર્મનો નાશ થાય છે. એ પણ અગ્નિય લાગે. શું કરું ?

આખરે તપસ્વિની જરતકારએ નિશ્ચય કર્યો કે કાલે મારું સુખ નષ્ટ થાય પણ સ્વામીના ધર્મનો નાશ ન થવો જોઈએ. તેણે મધુર શબ્દો વડે કહ્યું, 'હે મહાત્મા ! સુપ્રસિદ્ધ થવા

‘જરતારુ જાગ્યા. તેમણે શાલ આંખો કરી સકોષ કહ્યું. ‘હે નાગકન્યા, ત્હે’ મને અગ્રિય કામ’ ક્યું’ છે. હવે હું તારી સાથે નહિ રહું.’

પતિના વચન સાંભળી નાગકન્યા કંપતી બોલી હે નાય ! ધર્મનું પાલન તમને પ્રિય લાગશે એવું વિચારી મેં તમને જગાડ્યા છે.

ઋષિએ કહ્યું. હું મિથ્યા લાપણુ કદાપિ કરતો નથી. પર પ્રવેશ કરતાં મેં તારી સાથે સરત કરી હતી મારો નિશ્ચય અટલ છે.

ચિંતા અને શોક વડે ખિન્ન નાગકન્યા ધીરજ રાખી બોલી. ‘હે ધર્માત્મા ! તમારા દિનકારી કાર્યોમાં સદૃશ્ય કરવાવાળી નિરપરાધિની જીનો ત્યાગ ન કરો. મારા કુટુંબીઓ મને અપરાધિની માનશે. હું તેમને મારું મોં શી રીતે બતાવીશ ! તમે જાણો છો કે હું સગર્ભા છું’ આ સ્થિતિમાં તમે ધર્મતરવને જણુતા હોવા છતાં મારો ત્યાગ કરી શી રીતે જરો ?

ઋષિએ કહ્યું. તારા મર્મથી એક મહા તેજસ્વી યુવ પેલ થશે તે નામકળનો ઉદાર કરશે એમ કહી જરતારુ ઋષિ ચાલ્યા ગયા.

સમય જતાં નાગકન્યાએ આરતીક નામના યુવનો જન્મ આપ્યો. આરતીકે અવન કૃષિનાં જમી સહિત વેદનું અભ્યસન ક્યું’ હતું. તે મહાન તેજસ્વી અને તપોવિદ્ય થયા, જન્મેજ્યે જ્યારે નાયકન કયોં ત્યારે આસ્તીકના કહેવાથી તેણે નાગવંશ સમાપ્ત કર્યાં સિવાય અપૂર્ણ રહેવા દીધો હતો.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે જરતારુ ઋષિએ પોતાની પત્ની સાથે જે વ્યવહાર કર્યો એમાં આચિત્ત કેટલું છે. પત્ની તો નક્કી જ નિરપરાધિની જણાય છે. પતિને ક્યું કામ’ પ્રિય લાગશે, ક્યું અગ્રિય લાગશે એનો નિષ્કૃષ્ણ અનુમાનના આધાર પર કરવો એ એક જીને માટે ખરેખર કઠણ કામ’ છે. અને એવી સરતની સાથે જીનો જીવ તો સદાય અજંપામાં પડી જાય. ઋષિને પણ દોષ શી રીતે ર્ષ સકાય ? તે સત્યવાદી હતા. એક એક સબ્દનો અર્થ સમજીને તે બોલતા હતા. અને એનું પાલન કરતા હતા. તેમણે પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું અનુસરણ ક્યું’ તે અપગાધી કેમ કરી કહેવાય ?

જાન્યે પણ વજનદાર છે ‘શ્રી બોધ’નાં વિચારવાન અને તકંજની વાંચક શ્રી-પુરુષો પોત-પોતાના પદ્ધતિ સર્મચન કરી જુઓ કે ન્યાય ક્યાં છે

તાલ-હીંચ

સખી ચાલો જમુનાને તીરે જળ લાવવા,
ધરી હિરમાં અનેરી આશ રનેહ સીંચવા;

કહાનો આને (૨)
અલી જાન કાં જુલા.....વે...સખી

જાડુ જરી મુરહીની તાનથી રીઝાવતો,
જળ યજ સદુ મુઝબ ખનતાં જાડુ કાંનનાં;
સખી ચાલો

રનેહ સલીલ સીંચવા સ્વામ સુધા ઝીલવા,
પળ પળ જલજલથી પારિ ઘેલી જોપીકા,
સખી ચાલો

જોને સ્વામ મુંદરની મુતિ મોહની જરી,
મામ મામ, પંછી જામ કુંજ વનમાં,
સખી ચાલો જમુનાને

મેખિયા, સો. હમુમતિ ધી દસાઈ.

તું જનેતા બલે હો વિજેતા ન ખનજો
તું ચાતા બલે હો ચાતાકપ થઈ રહેજો,
તું મુદરાણી બલે હો દિલરાણી ખની રહેજો,
તું અભિસારિયા બલે હો દિલ-દાની યદ રહેજો,
તું વિધવા બલે હો વિવાતા રૂપ ખની રહેજો,
તું અખળા બલે હો સખળા થઈ રહેજો,
તું દુઃખી બલે હો સુખી સંચારને કરજો,
તું અજક બલે હો સંહારક ન ખનજો,
તું સતિ બલે હો પતિત કાંધને ન જોજો,
તું આ બલે હો ઇશિ રૂપ ન હોજો,
તું નારી બલે હો મહાકાળી ન ખનજો,
તું જાંઘ બલે રહે કદિ નિંદા તું ન કરજો!
યશુ પટેલ 'આ'

હરને આંગણિયે

(રાસ)

દેવા આમંત્રણ હરોવને,
આજ હેયે માંડવો કાનર,
હરને આંગણિયે.

સમજાં આવે છે રોહીનીં ચામડાં,
ધેલુ હેયું મચાવે તોફાનર;
હરને આંગણિયે.

કાટી કાટી તે જનમનાં વિલોચીઆં,
નક્યા ક્યા જનમનાં પાપર;
હરને આંગણિયે.

જયરા હજારું કુંતો જાળેકા,
કરે પૂજા વિધિના કાઠર;
હરને આંગણિયે.

રસિયા રીઝાવું રુકા માનતાનથી,
માને માને સુધારસ પાનર;
હરને આંગણિયે.

આળ્યો દેવાનો આધાર અલખેલડો,
એ તો જાણકો ભગનારર;
હરને આંગણિયે.

ખાંધુ બધેન પ્રિયતમ પ્રેમનાં,
નહિ હવે જટકવા દારર;
હરને આંગણિયે.

મનોરમા મંગળજી રાસી.

વગોવધ રહેલું અને ચાનેક કલ્પનાઓને રંગે રંગાએલું

કૉલેજ નું શિક્ષણ

લેખક : અખિલાલ વૃ. શાહ

સ્થળ : પ્રો. પરીખનો અંગસો

સમય : રવિવારે અર્ધોરનો વખત

પાત્રો : પ્રો. પરીખ, અંચલા અને પાછગથી કુમારી સુસ્મિતા.

[અંગસોના આગળના લાગતું દીવાનખાતું. આરામપૂરણીમાં પ્રો. પરીખ બ્રૂજતા પડેલા છે. હાથમાં પુસ્તક છે. કંઈક ઊંડા વિચારમાં છે. એટલામાં પ્રો. નાં પત્ની અંચલા અંદરના ઝોરડામાંથી પાલતથી હાથ લૂછતાં અંદર આવે છે.]

અંચલા—આ તમારા નોંધોમાં હું તો યાદી. બોલવામાં અને ગ્રંથવામાં નથી કંઈ આઠી, બોલીને જીમ થાકી, મારી હિમર પાકી, પણ તમે તો એના એ, હાથ !

પ્રો. પરીખ—પણ છે શું ?

અંચલા—તમને જ્યારે તે ત્યારે 'છે શું ?' એટલું જ આવડે છે ને ? તમને ધરતી શી પડી છે ?

પ્રો. પરીખ—હું તારા ધરના રાત્રીમાં ક્યારે માથું મારું છું. તેણું મારી આવતમાં માથું મારે છે.

અંચલા—શું કહ્યું તમે ? તમારો રાત્રો આને આવ્યો નથી તે વાત તમને ન કડું તો કેને કડું ?

પ્રો. પરીખ—કેમ, આને પાછી એને શી ચૂંક આપી ?

અંચલા—એને ચૂંક આવશે, માથું દુખશે અને જીભું ઘણું થશે. તમને રાખતો શોખ છે, પછી તમારા એ શોખનો લાભ એ રાખાઓ શું કામ ન લે ? હું તો તમને હજી પણ કહે છું કે એને હવે સડું નાળિયેર આપી દો એટલે પાતું.

પ્રો. પરીખ—પછી શાજ શાજ નોકર લેવા કાણુ જરો ? જેમ ચાલે છે, એમ ચાલવા દેને !

અંચલા—(ધન દળને એક ખૂરશીમાં બેસી જાય છે) એ આવશે, હું તો તમારાથી થાકી, રાંધો કામ ન કરે અને છતાં તેને મફતનો પગાર આપવો. આ ક્યાનો ન્યાય ? એને રાખ આવે. આપણે બીજો નોકર જ રાખવો નથી. હું અહીં હાથે કરી લઈશ. હાથ, હું તો તમને સમજવી સમજવીને થાકી.

પ્રો. પરીખ—એમ તે કંઈ ચાલે ? કોઈ આવે જાય તે વખતે તું હાથે કામ કરતી હાથ એ કંઈ સારું લાગે ? મારી હિમર થઈ જાય !

અંચલા—કોઈ આવે તેમાં થઈ શું ગયું ? મને એમાં એમાં નથી જાણતું. મારે તો કંઈક કામ બોલજો. એમ તો સરીર આળસુ બની જાય. મને કંઈ થાક લાગતો નથી. અને વળી એટલા રૂપિયા જાયશે.

પ્રાં. પરીખ—એ કરકસર નથી, પણ હંજુસાઈ કહેવાય. મારા મોઝા ગમણે મારે નોકરચાકર ન હોય એ કંઈ ચાહે!

ચંચલા—તમારા આ મોઝાએ જ મહેકાણુ કરી છે ને! રામાને ખાવુંપીવું ને રંધ રૂપિયા એટલે મદિને ખાણા રૂપિયા વીસ થયા. વંધે બસો રૂપિયા એને ખાને મદાના મદવાના. એટલા રૂપિયાં તમે મને જ આપજોને!

પ્રાં. પરીખ—(હસીને) તારે રૂપિયાને શું કરવા છે?

ચંચલા—એવા ૨૦૦-૨૫૦ માં તો હીરાકંઠી થાય. મારે એવો એક હીરાકંઠી મળાવવો છે.

પ્રાં. પરીખ—તારે હીરાકંઠી પહેરવી છે?

ચંચલા—એવી હીરાકંઠી હું પહેરું તો તેમાં ખોદું શું છે?

પ્રાં. પરીખ—તને શોભશે?

ચંચલા—એવું એવું વસાવી મૂક્યું હોય તો અંધી રાતે કામમાં આવે તમે આ રંધની પાટલુન ને મગાની રંધની ટાક લાખા છે તે વેચવા ગુઝો ભોજમે! એ ચોંચ-ગિના પેસોય નહિ કોપજે. મારે જ કહું છું કે કાગિનો મળાવવો સારો.

પ્રાં. પરીખ—એમ! તારે તું અમારી કેલેન્ડરમાં કરકસરના પાક શીખવવા આવ! સાતસો આઠસો રૂપિયા સહેજે મળી જશે.

ચંચલા—પાછી મશરી કરવા માંડી ખરી!

પ્રાં. પરીખ—હું મશરી નથી કરતો. કરકસર કેમ કરવી તેનું આરામાં સારું શિલ્પ શું જ આપી શકે એમ છે.

ચંચલા—ભસીને તમે મશરી કરો, પણ હું ખરું કહું છું કે કરકસર તો મારા ખાપની જ. એમ ચોપડીઓ વાંચીને અને લાંબા ટાંટીયા કરીને કરકસર આપવાની નથી.

પ્રાં. પરીખ—(ખારીમાં નજર કરી) જો સારું, તું જા! તું જટ ચંદરે જા! પડી પડી બહાર આવતીના! અંધર તું ડોઝાતો પણ નહિ! વારંવાર તું પૂછવા માટે. અંધી આવતો જ નહિ. જો તો મારો આગરનો સલામ છે. જો, જો આવે છે.

ચંચલા—જો તમારી આગરું કું છું કંઈ વચાઈ છું કે મને તમારી પાસે આવતાં સરખ આવે! અલ્યા તમારા કેલેન્ડર આ લખાયા!

[સુસ્મિતા દલતી દલતી અંધર આવે છે. તેને સિમતથી સહારે છે. નજીકની ખૂર-ચીખાં તેને બેસાડે છે.]

સુસ્મિતા—આજે રંગ હતો. કંઈ જ નમતું નહોતું. તમે આજે ઘેર આવવાના પણ નહોતા. એટલે મને વિચાર થયો કે ચાલ હું તમારી પાસેથી એક વાંચવાની ચોપડી લઈ આવું!

પ્રાં. પરીખ—પણી જ ખુશીથી. વાંચવાનું બચન જોને પડે છે તેને ચોપડી વિના નથી જ ચાલતું.

સુસ્મિતા—તમે પણ કંઈક વાંચતા હતા કે શું!

પ્રેાં પરીખ—હા, હું હમણાં અર્થસાગર ઉપર ગંભીર વિચાર કરી રહ્યો હતો!

સુરિમતા—તમે એકલા હતા કે એકલા?

પ્રેાં પરીખ—હું એકલો નહિ પણ બેઠો હતો!

સુરિમતા—તમારી કાચે એ વિચાર કરવામાં બીજા કોણ હતું?

પ્રેાં પરીખ—તમે ક્યાં બેઠો! એ બીજા કોણ હશે?

સુરિમતા—તમારા પત્ની!

પ્રેાં પરીખ—તમારી ભૂલ છે. મારો આ ચોપડો!

સુરિમતા—એ કયો ચોપડો છે?

પ્રેાં પરીખ—આજની રાત્રી અનેક ચર્ચાઓથી બપુનું વાપુનું પુસ્તક છે.

સુરિમતા—તો એ પુસ્તક મને વાંચવા ન આપો!

પ્રેાં પરીખ—તમને એ વાંચવાની સી ઉતાવળ છે? તમે હજી વિદ્યાભ્યાસ કરો છો. તમારે માટે આ વિષય નહામો છે.

સુરિમતા—માણસે આ વિષય કાપી ન ચર્ચી શકે! વિદ્યાભ્યાસમાં આ વિદ્યાનો સમાવેશ ન થઈ શકે!

પ્રેાં પરીખ—તમને જેની મના કરવામાં આવે તેજ પરવડે આગળ વિદ્યેય હોય એ બનવા ભ્રમ છે.

સુરિમતા—તો હું આ પુસ્તક લઈ જઈશ!

પ્રેાં પરીખ—અરે.

સુરિમતા—હવે હું રજા લઉં!

પ્રેાં પરીખ—તો આવજો હો! [સુરિમતાની જવાની રીત પ્રેાં પરીખની નીકળી રહે છે.]

(અંદરથી ચર્ચના આવે છે.)

ચર્ચના—આ આવો હતી તે કોણ હતી?

પ્રેાં પરીખ—હું કાણુવવા જઈ છું તે.

ચર્ચના—હાથ હાથ! આવડી મોટી બાપડી બણે છે! તમારી કોલેજમાં આવડી મોટી બાપડીઓ કાણુવા આવે છે? એમના ધણી તે મૂઆ કેવા હશે?

પ્રેાં પરીખ—પણ આ તો હજી કુંવારી છે.

ચર્ચના—કુંવારી! છે તો મોટી જાણા જેવડી. બહુ બણી બણીને તે સા પાદશા શાહવાના હતા! બહુ આ કાણુવતર!

પ્રેાં પરીખ—અને અમારે ખર્તા તે બહુ નજાવી લેવાનું!

ચર્ચના—મોઝવો તમારે! હું તો હવે આ ચાલી! રમો આગ્યો નથી, એટલે કપડાં પોતાં છે, વાજણ મોઝવાં છે. અને બીજાં પાણું છે!

પ્રેાં પરીખ—પધારો. (ચર્ચના જાય છે.)

નવા શિક્ષણની આવી અનેક મૂંઝવણો છે. જો નવી અને જૂની વચ્ચે આસમાન જમીનનો ફેર રહેવાને કારણે શું એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે! અધ્યાપકો ઉપર મોટો આધાર છે.

સ્વદેશી: મિત્ર સુસ્મિતાનો રૂમ

અમય: સવારના નવ વાગ્યાનો

પાત્રો: પ્રો. પરીખ અને મિત્ર સુસ્મિતા

(પ્રો. પરીખ મિત્ર સુસ્મિતાને અભ્યાસમાં મદદ કરી રહ્યા છે. પૂછાતા પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે.)

સુસ્મિતા—મને આવા શુદ્ધ અભ્યાસ કરતાં નવાં નવાં પુસ્તકો વાંચવા ક્ષાધી થયેલી છે ?

પ્રો. પરીખ—એ તો માનવ સ્વભાવ અનુસાર છેને જે મને તે તે વાંચી પરીક્ષાની નજરે જે વાંચવાનું હોય છે તે વાંચવું એણે મને છે.

સુસ્મિતા—જા અધી પરીક્ષાઓ ન હોય તો કેવું કારુ ?

પ્રો. પરીખ—તમને પરીક્ષાથી આટલો બધો ડંટાળો આવે છે ? તમને ખીન પુસ્તકો વાંચવા મને છે તેવો રસ પાડે પુસ્તકોમાં તો તેની જ વિશિષ્ટતા છે.

સુસ્મિતા—પણ આટલાં બધાં બધાં જ કા માટે ? એવું ન હોય તો છવન કેટલું પ્રિય મને ?

પ્રો. પરીખ—બધન છે એથી જ આનંદ છે. બધન નથી ત્યાં રસગ્રાસાર છે. રસગ્રાસાર કાવંયા ત્યાં જ છે.

સુસ્મિતા—સગનમાં પણ ? એ તો કમો સોને મને તેમ થવા લાગ્યા છે. હું તો એ વાત નથી સ્વીકારતી.

પ્રો. પરીખ—અને જા નવી દુનિયા એવાં બધન નહિ સ્વીકારે ત્યાં સુધી દુઃખી થવા જ કરશે.

સુસ્મિતા—હું તો તમને નવા વિચારની ધારતી હતી. તમે આવા છેક જૂનવણી ક્યાંથી ?

પ્રો. પરીખ—હું તો એક મારો અભિપ્રાય આપું છું. તમને શું કચરી તે હું આ રીતે નક્કી કરતો હતો.

યામ તેટલે દરજ્જા ઉડ્યન જ કર્યા કરું, એમ જ મને થયા કરે છે. તમને મારી આ ક્ષપતા કેવી લાગે છે ?

પ્રાં. પરીખ—ક્ષપતા એટલે ક્ષપના; વાગ્ધતિતા નહિ.

[એટલામાં સુસ્મિતાની માતા આવે છે અને તેના અભ્યાસ માટે પ્રાં. પરીખને પૂછે છે.]

(સ્વગત) ખતે વચ્ચે આસ જમીનનો ફેર છે, એ તરત જ ક્ષપનામાં એસી જાય છે, માતા ક્યારે છે કે, પુત્રી ક્યારે બસે; પણ સંસારના બંધનમાં જકડાય અને જીવનને આદર્શમય રાખે.

સુસ્મિતાની માતા—અભ્યાસ બરાબર થાય છે ને ?

પ્રાં. પરીખ—હમણાં તેજ વાત ચાલી રહી છે,

સુસ્મિતા—મેં એમ કહ્યું કે આટલી બધી પરીક્ષાઓ તો મારું માથું ખાઈ જાય છે, સુ. માતા—હા પ્રોફેસર, આ પરીક્ષાઓ જાય એમ નથી !

સુસ્મિતા—અને દશે તોય ઓઠરીઓને શું ! કેમ બા, તમે તો એમજ કહેશો ને !

સુ. માતા—ઓઠરીઓ ક્યારે કે નહિ ક્યારે તેમાં આટલી બધી ચિંતા આપણે શું કામ કરીએ ! એમને ક્યાં તોઠરી કરવી છે ? ક્યારે રજશે. અને પછી ઉપર પછી ચઢાવી ઓઠો વાતો કરશે.

સુસ્મિતા—મારે તો પરજીવું ચે નથી અને પછી ઉપર પછી ચઢાવી વાતો ચે નથી કરવી. બોલ, હવે તારે શું કહેવું છે ?

પ્રાં. પરીખ—નવા જમાનામાં હવે આવુંજ લાગણવા મળશે. જમે કે ન જમે, પણ એ બધું આપણે નભાવી લેવું રહ્યું.

સુ. માતા—હું તો એના બાપને કહું છું કે, આટલું બધું સહાવીને કરેશો શું !

સુસ્મિતા—હવેની દુનિયા અમારી છે. ઓઠો રજશે અને પુરુષો રહશે.

પ્રાં. પરીખ—તેમાં પુરુષો રહે યા માટે ?

સુસ્મિતા—એમની સ્ત્રી પરની ઝોહકમી ગુમાવવા માટે. અમેને હિંદને ગુમાવીને આજે રહે છે તેમ.

.. પ્રાં. પરીખ—જાહો, તમે તો કહો કહી નાખ્યું. એક કંકરે એ પક્ષી માર્યાં !

સુસ્મિતા—એ જે હોય તે. કેમ બા, હું તો મૂંઝી મંતર જ બની મર્ડ કે શું !

સુ. માતા—હા, છે તો એવું જ. મને તો હું સાતમા આસમાને પહોંચી મર્ડ લાગે છે.

સુસ્મિતા—તો એમાં શોક શાને ! એ તો હજોનો વિષય ગણાય. તને એધી લગીરે બાનંદ થતો નથી ?

સુ. માતા—ના.

પ્રાં. પરીખ—એ વાત આજે કરવાથી શો ફાયદો ! એ દિવસ આવવા તો થો !

સુસ્મિતા—કહો તો મને લાલું.

સુ. માતા—એ કેવી રીતે !

સુસ્મિતા—જગન કરીને અને લગન તો કરીને

પ્રેમ પરીખ—આ વાક્ય જરાય સમજાયું નહિ.

સુરિમતા—લગ્ન બ્યવહાર સાચવું, પણ લગ્ન ન હોય એ રીતે.

સુ. માતા—મારે આ 'જય' નથી સાંભળવું. આતો નકટાર્થ કહેવાય હું તારાથી યાદી, હું તો આ માલી !

[સુરિમતાની માતા કંટાળી ચાલવા માંડે છે.] ક્ષી મેં એને બહોળી ભગાડી ! એ નવા જમાનામાં શું સમજે ! આપણી વાતમાં એ શું રાખજે !

કહો, આપણે કી વાત કરતા દતા ? વારુ તમે મારું કહેવાનું સમજ્યા ખરા ?

પ્રેમ પરીખ—હા અને ના.

સુરિમતા—એ વાક્યનો મર્મ તમે નથી સમજ્યા એમ તો હું તજ માનું હમણાં જ આપણા આ નગરમાં આવું લગ્ન શું થયું નથી !

પ્રેમ પરીખ—આ અધૂરી વાત આપણે પ્રલે પૂરી કરીશું. મારો વખત થયો અને હવે હું જઈશ. મને તમારી વાતમાં ખૂબ રસ પડ્યો છે; પરંતુ મારે બીજો જવું છે એટલે આ કિંમતી વાતની ચર્ચા આપણે આવતી કાલે નિરાતે કરીશું. છતાં એટલું માફ રાખજે કે, પૂર્વની સંસ્કૃતિ સાથે પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ ધૂળ છે !

[સુરિમતા તેને રોકે તે પ્રહેલાં તે બહાર પસો આવે છે અને અપહી ચાલવા માંડે છે.] [રસ્તામાં]

નૂતન શિક્ષણ એ આવું જ હોય તો આ શિક્ષણ બહોળી વહેલું ભાગવા માંડે એમાં જ દિ'હોજોનું કલ્યાણ છે. અને મારે મારું શિક્ષણમાં પણ ખૂબ સંભાળેથી કરવું રહેશે. આ સુરિમતાને મારે આર્થિકની સુરિમતા મહિલા બનાવવાના પ્રયત્નો આવતી કાલથી કરવા જ રહ્યાં. પ્રભુ મને એમાં જરૂર સાથ આપશે.

નિમંત્રણ

'ઓ-ઓધ' ઓજોનું જુનામાં જુનું માસિક છે. ઓજોની ઉત્પત્તિ અને તેમના જીવનમાં સાંપડતી મુશ્કેલીઓમાં માર્ગદર્શન કરે એવું સાદિત્ય પીંચવાની એની ધમક છે. આ વખતથી યરૂ કરવામાં આવેલ. ઓ અને તંદુરસ્તી, મનની સુમરણ, રસોઈ બર વિ. વિપથો સતત આપવામાં આવશે. દરેક બહેનો એનો હાસ ઉઠાવશે અને સાથે સાથે યોગ્ય લેખન સહકાર પણ આપશે.

'ઓ-ઓધ'માં હવે ઓજોના પ્રમને જણાવક કરતી નવલકાઓ નાટિકાઓ, નિગધો ગીતો તથા તેમના રેઝાંદા જીવનમાં ઉપયોગી થાય તેવી સામગ્રી પીંચવામાં આવશે. સૌ લેખકોને એવું લખાણ લખવા વિનંતિ.

મનની મુઝવણ.

"ક"

[આપના મનની મુઝવણ રજુ કરે. યોગ્ય જવાબ આપવામાં આવશે. આ જાતને પત્રવ્યવહાર ખાનગી રખાય છે. તાત્કાલિક જવાબ જોઈતો હોય તો ટીપ્પટ ખીંચી. સવાલ લખોને મોકલેલા કવર પર "ખાનગી" લખવું.]

સવાલ:—મારી નાની બેનના માથામાં જુ અફ પડે છે. એના ત્રાસથી જાગવાનો કાંઈ ઉપાય બતાવશે ?

જવાબ:—માથાના વાળ એ કે ત્રણ દિવસે છાસ કે ચરીડા વડે ઘોંટ સાફ ગમવા. માથું સ્વચ્છ રાખવાથી જુ તેમજ ફાતરી વગેરે ચર્તા નથી. તેમ છતાં માથામાં જુ પડતી હોય તો એક છટકે શુદ્ધ કોપરેશનમાં જે ત્રણ શીનાઇઝની ઝાળા (નિર્પર્યાયિન પીલ્સ) અથવા કામરની ઝાળાને વાટી તેનો ખારીક જુકા નાખવો ત્યાર પછી એ મિશ્રણ પારદર્શક કાચની લીધીમાં ભરી લઇ સખત સુચ માલવો અને પછી એ બાટલી તરફમાં એક દિવસ સુધી રાખવી. જેથી તાપના લીધે એ મિશ્રણ એકરૂપ બનશે.

આ તેલનું મિશ્રણ રાત્રે સુતી વખતે માથાના વાળમાં ધસવું અને પછી માથા પર કપડું વીંટળી રાખવું જેથી ચાદર તથા જિજ્ઞાસુ બગેડે નહિ. આ તેલથી જુ મરી જશે.

સવાલ:—મારે ફટલાક સંતાન યર્ધ ગુજરી ગયાં છે લોકો કહે છે, ભૂતપ્રેતનું નકતર છે. મારે શું કરવું ?

જવાબ:—ભૂતપ્રેત મનની નર્વજાઈ છે. જે તમને પરમાત્મા પર વિશ્વાસ હોય તો ભૂતપ્રેત જેવી કાંઈ ઝીજ નથી. પ્રેત હોય તો પણ તે પરમાત્માથી તો મોડું ન હોય એટલે તમે પરમાત્મા પર વિશ્વાસ રાખો અને તમારા જે જાણદો મરી ગયાં છે તેમના શ્રુત્યુનાં કારણો શોધી કાઢો અને પછી એ કારણોનું નિવારણ કરો. અગર્ભાવસ્થામાં સઘન અત્યંત જરૂરી છે. ખાવા પીવામાં નિયમિતતા અને શુદ્ધતા તથા સગર્ભાવસ્થામાં આનંદી સ્વભાવ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

સવાલ:—મારી આમદી બહુ જરૂરત યાદ મળે છે, શું કરું ?

જવાબ:—સાચુનો ઉપયોગ એણે કરે અને ખીજે વીજે દિવસે તેલની માલીસ કરે. મોં પરની આમદીને ગુણકારી હોય એવો 'કોમ' લખાવો 'મરદો લાઇક વેક્સ' ઠીક પડશે.

સવાલ:—હું બહુજ નાંદી હું નાંધિનો ભાગ તો બહુ જાડો છે. કાંઈ ઉપાય સુચવશે ?

જવાબ:—તમારા મોટે કસરત આવશ્યક છે અને બોજનમાં પણ ફેરફાર કરવાની જરૂર છે. મેલ્લર્થક પદાર્થોનું બહુ સેવન ન કરવું જોઈએ ફરવા જવાની કસરત અને ઉત્તમ બોજન જરૂરી છે. યાક અને ફૂળોનું સેવન વધારે પ્રમાણમાં કરવું.

માલીસ કરવાથી પણ ઘણો લાભ થાય છે. કઠીપ્રદેશ અને નાંધો પર પૂખ્ત નેસથી માલીસ કરવાનું રાખો-તમને જરૂર સારો ફાયદો થશે.

મૈડમ ચ્યાંગ કાઈ શેક

વર્ષો પહેલાંની વાત છે. નિર્દોષ ઝોળ મુખકું, કાળી ચમકતી અંખિ અને કાળા વાળવાળી એક ચીની છોકરી ને એક સભ્યને પૂછ્યું કે તું મોટી થઈ શું કરવા ઇચ્છે છે ! વિના સંકાય અને ક્ષુભર અટક્યા સિવાય, છોકરીએ જવાબ આપ્યો ' હું દાકતર બનવા ઇચ્છું. હું. ' છોકરીના કંઠ સ્વરમાં નિશ્ચયની દૃઢતા હતી. પ્રશ્ન પૂછનાર અસ્તિ બની ગયા કારણ કે એ વખતે નિર્દિત ચીની જાતિની નાની શી છોકરી પાસેથી તેનજે આવા ઉત્તરની આશા રાખી ન હતી. છોકરી મોટી થતાં દાકતર, તો તો ન બની પરંતુ લેક્ટિસેવા અને ડેસમેનની જે ભાવના વડે પ્રેરિત બની એજે દાકતર બનવાની ઇચ્છા

પ્રગટ કરી હતી એ ઝિનામાં એટલી બધી પ્રજા જાગી મધ્યે આજ તે કોરોડો ચીની હુંદો પડે શાન્ત કરી રહી છે. તેની-એ ભારનાઓએ તેને આજ એ પદ પર-રથાન આપ્યું છે. કે જ્યાંથી તે સારાણે જગતના દલિતોમાં સદાનુભૂતિ અને પ્રેમનો પ્રકાશ ફેલાવી રહી છે. તે છોકરી આજે મૈડમ ચ્યાંગ કાઈ શેકના નામે જગતમાં પ્રખ્યાત છે. તે જગતની એક મહાન ઓ છે. અને પોતાના પતિ જનરલ ચ્યાંગ કાઈ શેકનો જમણા હાથ છે.

વિવાદ પહેલાં, મૈડમ ચ્યાંગ કાઈ શેકનું નામ સેલિંગ મૈડમ હતું. તે ચીનના વિખ્યાત મૈડમ કુર્ડુજની પુત્રી છે. તેના પિતાનું નામ ચાઈસ જોન્સ મૈડમ હતું. તે ખૂબ પૈસાદાર હતી. તેમજ સખનાત સેન. (જે આધુનિક ચીનના પિતા કહેવાય છે) ને ચીની પ્રજા તંત્રની સ્થાપના કરવા અને પેશીંગના સિલ્કરૂનો અંત લાવવામાં પૈસાની ખૂબ મદદ કરી હતી. ચાઈસ જોન્સ મૈડમ નાનપણમાંથી પોતાના ધેરથી કાળી ગયા હતા. અમેરિકા જઈ પોતાના જ પરિશ્રમે સિલ્ક મેળવ્યું અને સ્વેચ્છ પાછા આવી પોતાની લુદિ સક્રિય ચીનના એક સ્વતંત્રતાવાળી પ્રજા બની ગયા. તેમની પુત્રીઓ અમેરિકામાં જ સિલ્ક મેળવે તેવી તેમની ઇચ્છા હતી. તેમની ત્રણ પુત્રીઓએ અમેરિકામાં જ સિલ્ક મેળવ્યું. ત્યાં તેમજ ' મેકન હાઈક્રુસ ' અને ' વેલેસ્ટી કોસેજ 'માં સિલ્ક મેળવ્યું. પોતાના ડેકથી દર રહેણા છતાં તેમનામાં ' ડેક્સેમની ભાવના સહેજ પણ ઝોળી થઈ ન હતી. પરંતુ ઉન્નત અને જનશુભ અમેરિકામાં તેઓ જે કંઈ શીખ્યા તેના ઉપયોગ પોતાના ડેકમાં આવીને ક્યો.

ઈ. સ. ૧૯૧૭માં તે ચીન પાછી ફરી. અને સ્વતંત્રતામાં ધાર્બંજનિક કામ કરવા કાળી. ત્યાં તે શીમ સેનકર મોડની સભ્ય પણ બની ગઈ. ત્યાં તેને જનરલ ચ્યાંગ સાથે મુલાકાત થઈ ગઈ અને તેઓએ ૧૯૨૫ર સગન વિધિથી જોડાવાનો નિશ્ચય કરી નાખ્યો. મૈડમ કિમ્પન હતી જ્યારે ચ્યાંગ કાઈ શેક જોડે દતા. આના લીધે મેડમની માતાએ તેમના

લગ્ન કરવામાં અસમર્થતા ન આપી વ્યાજ કાંઈ શેકે ખિસ્તી ધર્મ સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કર્યો તેમજે કહ્યું કે જ્યાં મુઘી ખિસ્તી ધર્મ પશુ તેમના વિચારોને અનુકૂળ છે એવો વિશ્વાસ ન હાશે ત્યાં સુધી ન્તે તેનો સ્વીકાર નહિ કરે. છેવટે દસ વર્ષની લાંબી પ્રતીક્ષા પછી ઇ. સ. ૧૬૨૭માં તેઓ લક્ષમગીથી જોડાયાં લગ્ન પછીના ત્રણ વર્ષ બાદ વ્યાજ કાંઈ શેકે ખિસ્તી ધર્મ સ્વીકાર્યો, ત્યારબાદ મૈસમ સુખ-દુઃખ. યુદ્ધ અને શાન્તિ, ધર અને બહાર આમ સર્વત્ર અને સહજી પરિસ્થિતિમાં તે તેની સાચી સહધર્મિણી રહી છે. આ પતિ-પત્ની દુઃખી, દરિદ્ર અને નસીમાં ચક્રચુર ચીનને જાગૃતિ દારા એક નૂતન દેશનો સ્વામી સમજાના કામમાં લાગી ગયાં છે દેશની નસીખારી, અસહ્ય અને સારોએ અધકાર મિટારી ને જાગૃતિ, કાર્યકુશળ અને સભ્ય ચીનનું નિર્માણ થશે એમાં સૌથી મહાન ફાળો આ દંપતિનો હશે.

મૈસમ પોતાના પતિના જીવનમાં કયું સ્થાન ભોગવે છે એનો ખ્યાલ તમને આ બટના માંથી મળશે સિયાનના તોફાનીઓને દમારવા માટે વ્યાજ કાંઈ શેકે 'ગયા' હતા. મૈસમ એ વખતે નાનકોમમાં હતી. માસ'લ વ્યાજ અને વિદ્રોહને દાવાવવા મોકલેલો હતો તે વિદ્રોહીઓ સાથે બળો ગયો અને તેણે વ્યાજ કાંઈ શેકને પકડી લીધા. જનરલ વ્યાજ કાંઈ શેકે પોતાના દુશ્મનને એક વાન કહી જો તું મારો સમોવશિયો હોય તો મારી આઠાતું પાંધન કરવો એ તારો ધર્મ છે અને જો તું મારો દુશ્મન હોય તો મારી હત્યા કર. હું કદી ખતી જીવવા માગતો નથી. હું કબુલિત આત્માને લઈને મારા પૂજ્ય માતા-પિતાની પાસે પાછો જવા માગતો નથી. વિદ્રોહીઓના નેતાએ વારંવાર કહ્યું કે તે આવી મહાન વ્યક્તિના જીવનનો અત લાવવા ઇચ્છતો નથી. પરંતુ કષ્ટક સમન્વિતી કરીએ. 'પશુ વ્યાજ કાંઈ શેકે કહ્યું કે જો તમારી વાત માની લઈ હું સન્યાસ સેનનો ઉત્તરાધિકારી બનું તો મારા માતા-પિતાનો પુત્ર કહેવાવવામાં યોગ્ય હતું નહિ !

તેમજે જેલખાનામાંથી મૈસમને લખ્યું કે 'હું એવું કાંઈ કામ નહિ કરું કે જેથી મારી પ્રિય પત્નને સરમાવું પડે.' આ પત્ર વાંચી મૈસમ પોતાના ઓરડેસીઅન સહાધકાર કાન-હકની સાથે હવાઈ જહાજમાં સિયાન પહોંચી ગઈ તેણે કાનહકની હાથમાં પિસ્તોલ આપતાં કહ્યું. 'હું વિદ્રોહીઓની વચ્ચે જઈ રહી છું' જો તેઓ મને ગોરકતાર કરી લે તો મને ત્યાજ જોખાથી વીધી નાખજો.' આખરે તે તેના પતિને હોઠાવી લાવી. તેની વીરતા અને પ્રેમ દેખી સાતી આંખો ઉજારાઈ આવી.

આજા ટેલરએ અવસરેમા મૈસમે પોતાની વીરતા, શાહસ અને તીવ્ર જીદનો પરિચય આપ્યો છે. એક વખતે તેને મોટરમાંથી નીચે નાખી દેવામાં આવી કેટલીએ વાર તે બેઠોજ પડી રહી તેની પાંસળીનું એક હાકકું ટુગી થયું હતું. પશુ હિંમત અને સ્મિતને તે કદાપિ છોડતી નથી. એ એનાં હાથી છે આ કષ્ટકાળમાં પશુ એને વિશ્વાસ છે કે ચીન વિજયી જનશે. મૈસમનું કહેવું છે કે આપત્તિના સમયમાં આમ વિશ્વાસ અમોને સહાય કરે છે.

સાત વર્ષના ચીન-જાપાન સંઘર્ષમાં તેણે એક દિવસ માટે પોતાના પતિનો સાથ છોડ્યો નથી. તેની પ્રેરણાના લીધે આજ અસખ્ય ચીની સ્ત્રીઓ શાઓનાં કારખાનાં, અનાયાજોમાં, દવાખાનાં, હવાઈ મથકો, કારખાનાં અને ખેતરોમાં જીવ દળને કામ કરે છે. તેના અધ્યક્ષપણા નીચે પચાસ લેટી ૭૦૦૦ સ્ત્રીઓ અને ૨૦,૦૦૦ સ્વયંસેવિકાઓ કામ કરી રહી છે. યુદ્ધમાં જો સ્ત્રીઓ અને બચ્ચાંઓ અનાય જની ગયાં છે તેમની દેખભાળ

લેનારી જેટલી સંસ્થાઓ છે તે બધી મૈકમના અજ્ઞપણ પછા હોઈને કામ કરી રહી છે. આર્થિક પતિએ એક નવું કામ પણ શરૂ કર્યું છે. એ છે 'ન્યુ-લાઇફ મુવમેન્ટ' એના હેતુ છે કે પ્રાચીન અને નવીન પશ્ચિમી અને પૂર્વીય સભ્યતા અને સંસ્કૃતિનું નિર્માણ કરાય આ જાગૃતમાં તે હાનરે આલેકાઓ અને 'યુવતીઓને બહુવા-લખવાનું અને રમત-મમત' શિક્ષા આપી રહી છે, મૈકમ આર્થ કાર્પ ચેકમાં અસાધારણ આકર્ષણ અને શક્તિ છે. આ તે ચીનની નારીઓનો આત્મા જ નથી પણ તે આખાએ પૂર્વ દેશોની નારી માતિ આસા અને હિંસાહનો સંચાર કરવા વાળી છે.

મોઠા વખત પહેલાં અમેરિકાવાસીઓએ તેને ચીનના માટે લશ્કર એકઠું કરવા તો બોલાવી હતી. તેમણે તાર કરી જણાવ્યું કે 'તમે ચીનીઓના માટે इस લશ્કરી ટુકડીએ જેટલી તાકાત ધરાવો છો.' આજે તેને કહ્યું કે તું ઉત્તર આપકે તે પોતાના પતિના માં વીસ લશ્કરી ટુકડીઓની ગરાજર છે; એટલે તે આવી શકતી નથી.

જનરલ આર્થકાર્પેને ચીની અને જાપાની બાષા સિવાય બીજી કોઈ બાષા આવડત નથી, એટલે મૈકમ એના દુભાષિયા તરીકે કામ કરે છે. મૈકમે વિદેશીઓ અને ચીનીઓ વચ્ચે અનેકવાર સમજુતી કરી સંબંધ સ્થાપિત કરવા મહત્વપૂર્ણ કામ કર્યું છે. એક વખત તેણે અમેરિકન રાજદૂતને પોતાના પાક-ચાનની વાત કહી. રાજદૂતને વિશ્વાસ ન પડ્યો. રાજનૈતિક, આર્થિક અને અન્ય કાર્યોમાં શતદિવસ મશગુલ રહેનારી સ્ત્રી શુદ્ધકાર્યને પણ જાણતી હશે. તેણે પોતાની શંકા રજૂ કરી. મૈકમ એ વખતે ઘેબી ઘણ અને ચીની ખાત્ર કરાના રસોઈશુદ્ધકાર પહેાંચી ગઈ. સાંજે આર્થ એક સભામાંથી પાછા આવ્યા ત્યારે તેમને જોયું કે મૈકમ અને અમેરિકન રાજદૂત 'એપ્રન' (રસોઈમાં પહેરવાનું સફેદ કપડું) ગાંધી 'કેક' બનાવી રહ્યાં હતાં.

તે કહે છે કે વર્તમાન પુષ્પે સાંજીત કર્યું છે કે સ્ત્રીઓમાં પણ વખત આવત પુરોની જેમ કષ્ટ વેઠવાની અને જવાબદારી ઉઠાવવાની ચોખ્ખતા અને શક્તિ છે, એટલે સ્ત્રીઓને જીવનમાં પુરુષો જેટલા જ અધિકાર મેળવા જોઈએ. તે એકવાર જે કાર્પ કા કરવાનો નિર્ણય કરો લે પણી દુનિયાની કોઈ શક્તિ તેને અરકાવી શકતી નથી. તે કહે છે કે સ્વયમ, શિશુ અને મુંદરમ જીવન અને સંસારને માટે એ સૌથી પહેલું જરૂરી છે. સ્ત્રીઓમાંથી નિઃશક્તાઓ, અધ્યક્ષ દુર કરી, એકબીજાં બંધનોમાં માર્ગ કરી તેમને સ્વતંત્રતા આપ લેવા દેવાય.

તે જગતની સૌ સ્ત્રીઓને કહે છે કે સૌ દેશની સ્ત્રીઓ સંઘટિત બની એક એક સંસ્થા બનાવે કે જેને ઉદ્દેશ્ય સંસારમાં શાન્તિ સ્થાપવાનો હોય અને આપણા બાં સંતાનોને પુઠની પાસવતા, નિર્દયતાથી બચવાનો હોય.

આપણા સૌનો ધર્મ છે કે આ શાન્તિ, પ્રેમ અને મુક્તિ સદેશને અપનાવીએ.

નિર્દોષ મુખકું, ચમકતી આંખો અને કળા વાળ વાળી જે ચીની હોઠરી હાકતર બનવું પડતી હતી તે વાસ્તવિક રીતે આજ પોતાના દેશના માનસ હૃદય પર સહાનુભૂતિ આપે મેમનો મહત્ત્વ લગાવી રહી છે. શં એની અભિલાષા ધરો ન બની ?

શ્રી અને તંદુરસ્તી

પેટ અને તેની રક્ષા.

શ્રીઓનું પેટ નાનું, કંઈક ઝાળ અને મુલામમ હોવું જોઈએ. એટલા માટે સંસ્કૃત કવિઓએ શ્રીને 'ધમોદરી' કહી છે. શ્રીઓનું પેટ છાતીથી મોટું હોવું ન જોઈએ. નાસિ ઝાળ, ઉઠી, નાની અને જમણી તરફ વળેલી સુંદર મનાય છે.

જનુ' પેટ થા ફાંદ શ્રી-પુરુષ બધાને અમલ્ય લાગે છે, સાચું કહીએ તો એ એક પ્રકારની ભાર કુરપતા છે. શ્રીઓ ને માટે તો નિઃસરિદ એ બહુ ખરાબ છે. શ્રીમંત મહિલાઓ ઉત્તમ માલમણીઓ ખાત્ર છે અને જે શારીરિક શ્રમ કરતી નથી તેમની ફાંદ પુરુષોની જેમ વધી જાય છે. શરીરના સર્વ અંગો હાડકાના અધારે ઠીક સ્થિતિમાં રહે છે. પરંતુ પેટને પોતાની માંસપેશીઓનો આધાર હોય છે. જે માંસપેશીઓ દબ હોય તો પેટ નિરાશી રહે છે નહિ તો ફાંદ નીકળે છે. જે તમે ઝટઝટ બોળન કરતાં હશો. એક જગાએ વજર કામે વધારે વખત બેસી કે પડી રહેતાં હશો અને કરતાં દરતાં નહિ હો તો તમને ફાંદ નીકળશે અને પાચનશક્તિ નબળી પડી જશે. એટલે બોળનમાં સાવધાની રાખો, રાજ થોડુંક ફરવાનું રાખો. તદુપરાંત જાણી શ્રીઓને માટે ઉત્તમ દવા મગદળ ફેરવવાનો આયામ છે. અને વધારામાં પ્રતિદિન સૌઆદિથી પરવારી થોડીક વાર પછી થોડું ઠંડુ પાણી પી પત્ર લાંબા કરી સીધાં સુધં જવું ધીરે ધીરે પેટ ને સડોચકુ અને પછી ધીરેધીરે હીલું કરવું. આ પ્રમાણે થોડો વખત દરરોજ પ્રયોગ કરવો.

ફાંદવાળી શ્રીઓએ જમતી વખતે પસારીવાળીને બેઠવું નહિ પરંતુ પમ'થોડા થોડા પહોળા રાખી બેસવું જોયી પેટ પર વજન રહેશે અને ફાંદ વધશે નહિ. સરઆતમાં આમ બેસતાં તાલીક પકશે પરંતુ ધીમે ધીમે ટેવ પાઠવી પછી જેમ જેમ પેટ ઠંડકું થતું જાય તેમ તેમ પસારી વાળતાં જવું.

સોદશની પ્રતિયોગિતામાં લામ લેનારી એક વ્યાયામ પ્રેમી મુવતિનું કહેવું છે કે શરીરને સુંદર અને સુડોલ જનાવવા માટે કસરત જોવો એક ઉપાય નથી. 'અલ્પચર' અને સંયમની સાથે કાષ્ઠપણ-વ્યાયામ દ્વારા શરીર સુંદર અને સુડોળ જનાવી શકાય છે.

ફાંદથી બનેલ બેડોળ શરીરને સુડોળ અને સુંદર જનાવવા વ્યાયામની-નીચેની રીતો બધીજ ફાયદા કારક છે.

રીત નં ૧. જમીન પર ચિતાં સવળાં, સુધં જાઓ બે હાથ 'ઉંચા' કરી માથા તરફ સીધા બંધ જાઓ. આસને-ધોરધીરે અંદર બેચતાં જાઓ, હાથને બહુ મંદમતિયે ઉંચા ઉઠાવવાનો પ્રયત્ન કરો-સાથે સાથે, માથું અને છાતીને પશ્ચ ઉંચા કરો. પરંતુ-હાથ-પ્રત્યેક બાજુએ સીધા રહે. આ રીતે ધીરે ધીરે છોડીને એકા અને જાઓ હાથ વડે પગના જાઓ અંગુઠા પકડો-આ વર્ષતે, આસને ખૂબ જોડથી અંદર બેચવો જોઈએ પછી હાથ અને પગને

અંગૂઠા પકડેલા હોય એ દશામાં ટટાર રાખે અને પેટ નોટલું અંદર જઈ શકે તેટલું બંધાવે અને શ્વાસને અંદર ધુટી રાખે. વધારાકિત આ સ્થિતિમાં રહી ધીરે ધીરે શ્વાસ બહાર કાઢતાં પૂર્વવત્ સ્થિતિમાં સુષ્પ જાયો. આ રીતે બોજામાં બોજા પાંચ-સાત વખત નિંત્ર નિયમસર કરવું જોઈએ.

રીત ૨ : જમીન પર સીધાં સુષ્પ જાયો. સરીર ઢીલું કરી દો અને પછી બન્ને પગોને ધીરે ધીરે ઊંચા કરી માથા તરફ લઈ જાયો. પગ ઝડપથી ઊંચા કરી લઈ જઈ સંકોચ પરત્વે ધીરે ધીરે ઊંચા કરવાથી લાભ વધારે થાય છે. જ્યારે જમીનથી એકાદ હાથ નોટલા પગ ઊંચા રહે ત્યારે તેમને સ્થિર કરો. નોટલો વખત આ સ્થિતિમાં રહેવાય તેટલો વખત રહો પછી ધીરે ધીરે પગ દતા તેમ નીચે લઈ જાયો.

રીત ૩ : સીધાં ઊભાં રહો. બન્ને હાથ માથાની પછવાડે. આંગળીમાં આંગળી પરાંતી રાખો અને પછી કમરને જમણી અને ડાબી તરફ મરોડો.

રીત ૪ : એક ટેબલના છેડે બેસો. પગ સામેની ગાબુએ જમીન પર મુકો. પાછગની ગાબુએ વળેલ માથું ટેબલના ખીલ છેડેથી આમળ નમતું રહે તેમ પાછગ લઈ જાયો. પછી ધીરે ધીરે ઊંડવાની કોશિશ કરો અને દતાં તેવી પહેલાંની સ્થિતિમાં આવી જાયો. આ કસરત દરરોજ બોજામાં બોજી પાંચ મિનિટ સુધી કરો.

આ રીતે કસરત કરવાથી તમે થોડાક સપ્તમાં સંપૂર્ણ સ્વસ્થ બની જશો. જો તમને સંતાન ન થતાં હોય વા ગર્ભ ન રહેતો હોય તો આવા પ્રકારની કસરત રજા લઈને અવસ્થ કરો. આનાથી સ્ત્રીઓને મહાધારણની શક્તિ પણ વધે છે. જે ડોક્ટરો નથી કરી શકતા તે આવાપ કરી શકે છે.

ઉપરે વધારામાં એટલું કહી લઈ કે પાછીનાં તરવાની કસરત કરવાથી પેટની ફાંદ મંદ પડી જાય છે. ફાંદવાળી બક્તિ એ તાગ્મ રૂબ અને ડાચી ળાજીનો આવમાં ઉપયોગ કરવો અને ડાઈ-કોઈ વાર પેટને આરામ પણ આપવો. પેટને આરામ આપવો એટલે બોજન ન કરવું અગરતો ફક્ત પેચ પદાર્થનું સેવન કરી અવાવડું અથવા અડવાડિયે એક ઉપવાસ કરવો.

મુળરાજ સોલંકી તેજ કર્મયોગી રાજેશ્વર

ને નવલકથાથી શ્રી. યુનીસાલ વર્ધમાન યાહે : અપુર્વ કીર્તિસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું તે ગુજરાતના ઇતિહાસની આ નવલકથા માટે શ્રી. વિજયરામ કલ્યાણરામ વેદે પોતાના માનસી પત્રમાં અભિપ્રાય લખેલા તે અત્રે ઉતારો છે.

ઇતિહાસની પાતળી શી પોથી દારા એ નાના દાઢકા ત્રીશક વર્ષ પર માસ્તરે રજૂ કરેલા યાદ આવે છે. તેલંગજુના, રાજના સેનાપતિ ત્યારપે મુળરાજ સોલંકીને કાળો દાથી ભેટ મોકલી તેનું અપમાન કરવાથી મુળરાજ અને એના કુંવર ચામુડે લાટ પર ચઢાઈ લઈ જઈ ખારપને દરાગ્યો અને માર્યો હતો; આજના અવદીય બાહણો એટલે મુળરાજે ઉત્તરમંથી બોલાવી ગુજરાતમાં વસાવેલા સેંકડો બાહણોના વશજ...આને પ્રાગૈતિહાસિક લાગતા એ કાળાજીવનના અવશેષોમાં આ રસવંતી નવલનું વાચન માંસકષિર પૂરી એને સોનલવર્ણા અર્થે મઠે છે-આરવની દાર અને વધ પછી તુર્ત શરૂ થતી 'કર્મયોગી રાજેશ્વર' ઉત્તરપથની સદસાધિક સંસ્કાર મૂર્તિએ ગુજરાતમાં પદ-ધારવા સાથે અતિપૂર્વક સંકલન પામતી જાય છે. એ બે હેઠાની વચ્ચે તથા ઔદિઆગમન પછીના દશ પ્રકરણમાં શું શું છે એનો સારાંશ પણ અહીં આપવો નથી; કેમકે નવલ તમે વાંચી હશે તો સારની જરૂર નથી; નહિ વાંચી હોય, તો તમારી પાસે એ વંચાવવી છે માટે, ને વાંચો ત્યારે એની ધિજનત પૂરેપૂરી શાણો માટે એ સાર નથી આપ્યો.

સાર-આરને સારે આટલું જ. વાર્તા પૂરી કર્યા પછીનો દિવસો ને દિવસો જમી એના પાત્રોએ મારો ડેડો મૂક્યો નહોતો. આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ જ થવા કરતો હતો એ ચામુડ-પદ્મવતી અને લલ્લ-કેતહીનાં યુગલોને. એ પરમાર્થપથી યુવરાજ અને રિધતપ્રદ કંઠનનો એ વિચક્ષુજ જગદેવ અને અદ્ભુત વિલાસોયોગી વચનલલવેરનો, એ લલુ ચાલુક્ય વિષ્ણુપદમ્ભનો. એ તેજસ્વિની છતાં પતિપરાયણ ચોલાદેવી અને રમતિયાળ વાવિષ્ણીનો. વાયકની ચિત્તશ્રમિમાં આમ જીવતાં ખની જતાં સંખ્યાગ્રંથ પાત્રો પ્રસંગાનુકૂળ ધટતા રસને-અબકિત હોય ત્યાં અનુમિલ છે. સૂચાર હોય ત્યાં પણ મર્મોદિત છે. અણજતી અચોટ કસાથી જમાવતી ધટનાઓ, તટરથભાવી રહીને, એમાં ગમ્યા વિના અપાયલો ખટપટો અને કાવતરગી વાસ્તવિક ચિતાર, મખ્યાકાલીન ગુજરાતને ખડું કરી દેનાં નકશીદાર વર્ણનો, રથજો, સમારંભો, વજેરનાં ચાતુર્ભય છતાં વાફ આપલરહિત, છુતિમળ છતાં અંજનમણી રહિત સંભાવણો, મધારચાન મર્મગ્રાહી ધર્મતત્ત્વચર્ચા, ખોટી ચમકદમક વિનાની અને તેથી સમનોલપણે વહેતી રસાળ લેખનશૈલી: આવાં મુખ્ય મુખ્ય લક્ષણોવાળી આ ઇતિહાસિક (એનાં વીસ બાવીસ મુખ્ય પાત્રોમાંના સોળ પાત્ર તો શુદ્ધ ઇતિહાસિક અને ઇતિહાસને વફાદાર રહીને સર્જાયેલાં છે.) નવલકથા દરેક સામાન્ય તેમજ અસામાન્ય નવલકથાચકનું પ્રતિકાજન થવાને યોગ્ય છે.

આ નવલકથા નરી, સુધાગ્રહી, ગુજરાતના તે વેળાના નકશાવાળી આદિતિ હમણા જ પ્રગટ કર્યું છે ને તેની કિંમત રૂ. ૪૫ છે. સુરતના 'ગાંડિય સાહિત્ય મંદિર' માંથી અગર ફોઇ પણ મોપડીવાળને ત્યાંથી એ મળશે.

[લેખિકા:-શ્રીમતી જયાવતી પ્રાજ્ઞાલ પદ્મ રૂ. ૪-૦]

ક્રેયસી:-

શ્રેયસી એ માનવસમાજના હેલાણી. હિદારની ભાવનાને સમતોલપણે આલેખતી સુંદર સર્જન વાતો છે. એક બહુમત લેખિકાની કલમ લંપૂર્ણ સમજાવથી આપણા ગૃહજીવનની સાચા ચિત્રો દિપસાવી, આપણને વિચાર કરતાં કરી મૂકે છે. સ્ત્રીઓની આર્થિક અને બૌદ્ધિક ઉત્તિ, સામાજિક વિકાસ વગેરે પ્રશ્નોથી રાખે કામચિત્તર રૂપાય છે, તે સાચા આ પુસ્તકમાં કલાત્મક રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. અલગત, એમ કરવા જતાં સૌ, જયાવતી મહેને પ્રશ્નોની વ્યાખ્યા રીકા કરી છે પણ ને પૂરા સમજાવથી કરેલી છે. એમાં કડવારા કે દુષ્કરતા અંશ જરાયે રહેલો નથી. એ સ્પષ્ટ જોઈ જાય છે.

સ્ત્રીઓને સદન કરવા પડતા સામાજિક અન્યાયો અને પુરુષોની મોટા ભાગનાં પ્રશ્નોમાં વ્યાપી વહેલી જોડકાં સૌ, જયાવતી મહેને તે બહુ મદદ સ્વરૂપે આલેખી છે. પણ તેમની એ મદદ જુલુઆત જ તેમના દર્શનને વધુ અચોટ, વધુ દીર્ઘસ્પર્ધી અને વધુ ઉત્કટ બનાવ્યું છે. પ્રશ્નો સામે આલેખ કરતી, કહેવાતી ખડખાર સ્ત્રીને આ વાતોનાં આદર્શ ન બનાવતાં વીજા જેવી તેજસ્વી છતાં અંબીર, વિચારશીલ નારીને વાતોનાં મધ્યખિંદુએ સ્થાપીને લેખિકાએ પોતાની કલમને રસમય બનાવી છે.

વીજા સ્ત્રીની યોજના દ્વારા લેખિકા બહેને સ્ત્રીઓની ઉત્તિ અને વિકાસની એક સુંદર કલ્પના રજૂ કરેલી છે. સરસ્વતીચંદના સુપ્રસિદ્ધ લેખક સ્વ. ગોવર્ધનરામભાઈની કલ્પાણકામતી યોજનાનું આ વર્ણિત સદને રમણ યાચ છે. અલગત, સરસ્વતીચંદનારની યોજના વધુ વ્યાપક અને ગમનગામી છે, પણ એકની ભાવના લગભગ સરખી જણાય છે. સૌ જયાવતીબહેન તેા સ્ત્રીસમાજના પ્રશ્નોના ત્રોડ પછરચ આદર્શોની વાતથી નહિ પણ વહેવાર પ્રયોજોની ગદ્યાત્મક ભૂમીમાં પર ઉર્ધ્વા રહી કરવા માંગે છે.

મુલાનગસ મેડના પદ્ધતાપના પ્રસંગ રાખે પણ સમજી પ્રશ્નને બાબત બનાવે તેમ છે. પણ તે પ્રસંગના અંતે વીજાને જે વિજ્ય મળે છે તે મળે તે સ્ત્રીને ઈર્ષ્યા પેદા કરાવે તેવો છે. તેજા વિજ્ય માટે સુધીલ સ્ત્રીઓએ વીજાની ભૂતિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ, એવો ધનિ પણ સાચોસાચ જ પ્રગટ થાય છે.

જૂદી જૂદી પ્રતિભા સ્ત્રીઓનાં પાત્રો દ્વારા જયાવતી સ્ત્રીઓની કાર્યશક્તિનો સરસ ખ્યાલ આપેલા છે. વિદ્યાવહેન, મેના, વીજા વગેરે પાત્રોની કાર્યશક્તિ અને નૈતિક ગુણ ખરેખર પ્રેરણાતીલ છે. એવી નારીઓ ખરેખર, આપણા સમાજનું સાચું કૈશ સાધનારી નીવડશે. પણ એ સૌમાં શ્રેયસી વીજાનું તપ વધી જાય છે. એના દંડ સંકેત અને મનોગમથી મુલાનગસ પણ બદલાઈ જાય છે અને સ્ત્રીકલ્પનાના કૌશલ્ય છે.

સેવિકા બહેનનું મુખ્ય કાર્ય સ્ત્રીઓને યથા સમયે અને તેમના કુટુંબની વાત રજૂ કરવાનું જ જણાય છે. પણ તેમ કરવા માટે તેમને કાંઈ જાતના આધિનિયંત્રણ નથી કરવા પડતાં—પુરુષ સામે જાળવેા પોશ્વરીને તેમને નિઃકૃત સ્વરૂપે ચિતરવાની પણ તેમને જરૂર જણાતી નથી. એ તો સ્ત્રી અને પુરુષ બેઉને જેવાં છે તેવાં ચિતરી બતાવી કાઢ અકલ્પ્ય રીતે ચોતાતી રજૂઆત સિદ્ધ કરે છે.

આથી જ તો તેમણે ચોતાતી વાતમાં પ્રવેશને પણ સ્ત્રીઓની વિરુદ્ધ બોલવા દીધા છે. તેમણે કે તેમનાં સ્ત્રી પાત્રોએ પુરુષોના કથનમાં પણ સત્યાશ્રય રહેલો હોવાનું સ્વીકાર્યું છે. એટલે આ સમજાવશીલ સેવિકાની સમગ્ર વાર્તા સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ગણને સરખી આદરણીય યથા પદથી, એમાં કંઈક નથી.

વાર્તામાં આદિથી અંત સુધી એક સરખો રસ જગવાઈ રહેલો છે. છેવટના ભાગમાં પ્રશ્ની આશ્ચર્યાઓ એકી સાથે ખાદ્ય છે તે વાર્તાના કથાનકને સદૃશ મંદ કરતી જણાય છે, છતાં તે કથાઓ વચ્ચે સ્ત્રી અને પુરુષના અનુરોધની ચર્ચા કલાત્મક અધુરી રહી જતી એમ પણ કહેવું જોઈએ.

મિથ્યા પ્રેમાલાયોધી ગદિના, આશ્ચર્યમુક્ત, સરળ શૈલીનું ખાતું મંદર સુરચિપૂર્ણ પ્રસ્તુત આપવા માટે સૌ જમાવતીનહેનને ખરેખર અસિદ્ધ પડે છે. તેઓ આવાં વધુ પ્રસ્તુતો લખી ચોતાતી સેવિકાની હૃદય વધુ પ્રવિંદા બનાવે એવી શુભેચ્છા છે.

જેઠલાલ ત્રિવેદી બી. એ. (સાહિત્યભાર્ત ૬૨).

‘પહેલું’ પારણું:—

[લેખક : એક અનુભવી ડોક્ટર અને મધુકર રાહેરીઆ એમ. એ.

પ્રકાશક : એન. એમ. હક્કરની કુખી, પ્રિન્સેસ રોડ મુંબઈ. દિ. ૨૮ ૬-૧૨]

લગ્ન જીવનમાં પગલાં માંડવા પછી ‘પહેલું પારણું’ એ સ્ત્રીજીવનનો એક ધન્ય પ્રસંગ છે. એ પ્રસંગની પૂર્વે સીમંતનો સંસ્કાર આજંબાવના અનુસાર યોજાયેલો છે તે લિખિત જ છે. સીમંતિની સીને ‘ધન’ (ધન્યા=ભાગ્યલાગી નારી) કહેવામાં આવે છે તે ઉપરથી પણ આ મંગલ પ્રસંગની મહત્તા કદાચ સ્પષ્ટ થઈ શકે છે. પણ આવા મહત્વપૂર્ણ પ્રસંગના કેન્દ્રેષ નારીને આને ચોતાના જીવનને ધન્ય બનાવનાર માનવપદની જવાબદારીનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન કે જ્ઞાન મલતું નથી એને માનવક પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં અને પછીની જવાબદારીઓની સુઅવસ્થિત માહિતી મલવી જ જોઈએ.

આનો માહિતી નારી જરૂરે આપવાના શુભ આશયથી “ પહેલું પારણું ” એ પ્રસ્તુત લખાયું છે અને પ્રગટ થયું છે. સર્ગભાગ્યથી લઈને જાલકના લાલનપાલન સુધીની મહત્વની ગુણનાઓ સરળ ભાષામાં અને સુવાચ્ય રીતે આ પ્રસ્તુતમાં ગૂંથવામાં આવી છે, તે દરેક માતાએ અને કન્યાએ પણ અવલોકવા જેવી છે. આવાં પ્રસ્તુતો દરેક ઘરમાં રહે અને તે સ્ત્રીવર્ગના વંચનનો વિષય બને એ ઈચ્છવા યોગ્ય છે.

પ્રસ્તુતને બે વિભાગમાં વહેંચી નાંખવામાં આવ્યું છે. ભાગ ૧ લામાં ‘જાગૃત’ મહત્વ, તેનું લાલનપાલન, વિદ્યાશ્ર, માવજત વગેરે બાબતો ચર્ચેલી છે. બીજા ભાગમાં સર્ગભાગી માવજત અને પ્રસન્ને લગતી દૃષ્ટિકોણ તથા જાળકનાં ઔષધોનો વિષય આવે છે. બીજા ભાગની દૃષ્ટિકોણ બે સ્ત્રીઓના સંવાદરૂપે ગોઠવી તેને વધુ રસમય બનાવવા પ્રયાસ

કરેલો છે. સમજી અને માણ્યો એ સંવાદ સુવાચ્ય બનેલો છે, એમ જરૂર કરી દેશાય.

મોટા ટાઇપમાં સુખ રીતે જાણેલું અને અનેક ચિત્રો તથા સુશોભનોવાળું આ ફળદાર પુસ્તક ખરેખર દરેક ગૃહસ્ત્રી ધરમાં વસાવવા જેવું છે.

પુસ્તકના પહેલા કાગળમાં જટલોક વધારે પડતો વિસ્તાર થયેલો જણાય છે. તેને બદલે સંક્ષેપ કરીને પુસ્તકને થોડું વધુ સરલ બનાવી રાખ્યા હોત. છતાં જે સ્વરૂપે આ સુંદર અંથ પ્રગટ થયો છે તે જોતાં તેની કિંમત જરાય વધુ પડતી લાગે તેમ નથી. કાગળમાં સેતા જ વાંચવાનું ગમી જાય એવું આ પુસ્તક અવલોકતા દરેક બહેનને કાલામણુ કરીએ છીએ.

જોશાસ ત્રિવેદી

ક્ર

મકારાકોને

તમારા પુસ્તકો અણીપ્રાપ્ય માટે અવશ્ય મોકલતા રહો. તેની સમાલોચના અનુક્રમે આપતા રહીશું.

સ્ત્રીબોધ ઓફિસ : અમદાવાદ

રામતીર્થ પ્રાહ્લીતેલ

સ્પેશિયલ નં. ૧

મનુષ્યની શાન્તતંત્ર્યો જગવાન બને છે, ધોળા વાળદંભળા થાય છે, ખરતાં અટકે છે, વધે છે અને ટાકમાં વાળ બીજે છે, ખોડો મટે છે, શાસ્ત્રકિત અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે. ગાંઠ નિદ્રા બાવે છે, સાધાનો દુઃખાવો માટે છે. દરેક અગ્રમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મકાન ફાવડો કરનાર છે. મોટી બ્રાહ્મીના રા. ૩-૮-૦: નાની બ્રાહ્મીના રા. ૨)

: બધે મળે છે :

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, સુબર્બ-૪

કીર્તિગ્રીનંત્રામડીના દર્દોના શતિયા ઇલાજ ઓઈનમેન્ટ

તમારી આંડીમાં સુમારે પાંચ દોઢ જેટલા ડિંદો છે. જેમાં ખુમલોના જુલોમાં છુપાઈ ગય છે અને ખુમ ખુમલી, ખસ, દાદર, બજતરા અને બીજા અનેક તકલીફો એ જન્મીએ પેદા કરે છે. સામાન્ય સાગવાર કોમનલકે રાહત આપે છે કીર્તિગ્રીન એ જન્મનાશક ચરબી ગંદીન લીધો મનમ છે અને થોડાકજ સમયમાં એવા જન્મીએને મારી નાખવાની શક્તિ ધરાવે છે. એકજ બાટલીના વપરાશથી ખસ, ખુમલી, દાદર, બજતરા, ફાંસા વગેરે નાશુક કરી તમારી આમડીને સુવાળી, સાફ, અને આકર્ષક બનાવે છે

કીર્તિ પેઇન બ્રામ

દરેક સ્ટોર્સ અને દવાવાળા વેચે છે.
માથાના દરેક દરદો માટે

માથાના તેમજ શારીરિક દુઃખાવા માટે તાત્કાલીક ઉપાય એકજ છે. તે 'કીર્તિ પેઇન બ્રામ' નો અનુભવજ કરવાથી પુરેપુરી ખાતો થશે.

બરડાનો દુઃખાવો, માથાનો દુઃખાવો વી માટે અસરકારક છે.

કીર્તિ અગરબત્તી

દેવમંદીરા ને પવિત્ર સ્થળોએ વપરાતો "કીર્તિ અગરબત્તી" • સુગંધીત • સુવાસીત • મનમોહક, શુદ્ધ ને પવિત્ર વસ્તુઓ તેમજ કરવામાં આવેલી છે

ખરાબ દવાને દૂર કરી દવામાન શુદ્ધ અને સુગંધીત કરે છે. હંમેશાં વાપરવાની ખાસ લાલામણ છે.

સરસ્વતી કેમીકલ વર્કસ

જવાહર હોટલ સામે ..... રીચીરોડ

ક્ર આમદાવાદ ક્ર

હદાયાદ ખાતેના એન્ટ જનરલ શ્રી કે. એમ. મુન્શી તેમના પતિની લીલાવતી બેન સાથે ૫ મી જાન્યુઆરિએ ખાસ વિમાનમાં હૈદરાબાદ ઉપડી ગયા હતા.

અમદાવાદ શ્રી કેશવલાલ ચાંપડીસાહેબ નામના એક વણીકે તેમની પત્ની કાન્તા પાસેથી છુટાછેડા લેવા માટે અદાલતમાં અરજી કરી હતી. આ પછી અદાલતે છુટાછેડાના કાયદા પ્રમાણે કેશવલાલને છુટાછેડા લેવાની મંજૂરી આપી હતી.

આજ પ્રમાણે બાઇ સરસ્વતીએ તેના પતિ જંદાવન દુર્લભજી પાસે છુટાછેડાની માગણી કરી હતી જે કોર્ટે માન્ય કરી છે.

x

અમદાવાદ, કાળુપુર પાંચપટ્ટીમાં મોઝીના ખાંચામાં રહેતો બાઇ નર્મદા તેના ધણીને જાળના ૬-૭ વાગે જોરકામાં ખાવાનું આપવા ગઇ ત્યારે તેના ધણી જયતિલાલે ખુસ્લા ચાકુ સાથે તેના પર હુમલો કરી ચાકુના ધા કપાં હતા. અને પછી નાસી ગયો હતો બાઇને દવાખાનામાં મોકલાવી હતી ત્યાં તેનું કાર્ડમ ડેકલેરેશન લેવામાં આવ્યું હતું. પોલીસ તપાસ ચાલુ છે.

x

ઈંગ્લેન્ડથી એક મદિલા ક્રિકેટીમ ઓસ્ટ્રેલીઆ અને ન્યુઝીલેન્ડ ગઈ હતી તેનાં સોળ મજૂરો હતા. ટીમના કેપ્ટન તરીકે મીસ ઇ. એલ. પેરીસ હતા. તે મદિલા ક્રિકેટ ટીમનાં સને ૧૯૪૮ થી ઓ. સેક્ટરી છે આ ક્રિકેટ ટીમની બહેનોની ઉંમર ૨૫-૨૬ વર્ષથી વધારે નથી. અને બધી કુંવારી છે ટીમના પોચાકમાં લુટલુ સુધીમાં મોજ, સૈનિક જેવો પેટીકોટ, ખુસ્લા ગળાનું ખમીયત તથા હેટ હતો ઈંગ્લેન્ડમાં મદિલા ક્રિકેટ ટીમની પ્રવૃત્તિ સારી ચાલે છે અને સદર મદિલા ટીમ સરસ રમી જાય છે.

‘તરુમતી રાજગ’

અમદાવાદના અંબીમ મીલનાળા સ્વ. શેઠ હરીવલ્લભદાસના પત્ની મહાલક્ષ્મીબેન દેવલોક પામાં છે.

x

એલોસિઓઝ મદિલા સમાજ આ વર્ષની કળક અરખા હરિફાર્ધમાં વિજેતા નીવડવાથી સમાજના મકાનમાં એક મેળાવાડો યોજવામાં આવ્યો હતો. નર્મદા બહેન જીવજીવાવ પટેલ તરફથી અગામી જામ લેનારી ગહેનોને લઢાણી આપવામાં આવી હતી.

સમાચાર છે કે જમ્મુ અને કાશ્મીરની રાષ્ટ્રિય મદિલા સંમેલનના અધ્યક્ષતા શ્રીમતી કાન્તા કુમારીએ પોતાના વ્યક્તિત્વ મારફતે રાજ્યની સ્ત્રીઓ અને દીકરીઓ ઉપર પાકીસ્તાનના હુમલાઓનો મરફતે જે આમાનુષિક ગીમરત એવા કાયકર અલ્લાચારો ધીક્કાર પાત્ર છે.

શ્રીમતી કાન્તા કુમારીએ જણાવ્યું કે તે વખતે અમારી આંખોમાં લોહિ અને આંસુ હતાં. જ્યારે જે વખતે કાશ્મીર અને જમ્મુની સ્ત્રી, દીકરીઓ ઉપર અલ્લાચારો ફેખ્યા અને સાંભળ્યા ઉપરાંત જણાયું કે જો અમારે તાલુકાની સેકડો લુવાન મુવતિઓએ પોતાના સતીત્વ અને માનવી રક્ષાને માટે કમલામાં વખતે એર આપને પોતાની કુરખાની કરી દીધી. કેટલીક સ્ત્રીઓએ તો તે વખતે સગ સમઘી ઓળખીતાના હાથે મરવાનું પ્રશ્નન કયું. કેટલેક દેશણે તો માખાપોએ હુમલાઓનાં હાથમાં જાય તે પહેલા પોતાની ખુબ સુરત છોક્કરીઓને મારી નાખી.

શ્રીમતી સાંતાએ એ પણ લખ્યું છે કે હીકરીઓ અને જુવાન સ્ત્રીઓને હુમલાખોરો પકડી મેંયા છે. પેસાવર અને બનુના બબરોમાં લઈ જઈ અને અરેકો ઉપર બોલકુલ નાગી કરી અને ઉભી રાખી. એવી રીતે પકાણાને કાશ્મીર પર હુમલો કરવા માટે ઉત્સાહીત થયાં. આ અપહૃત હીકરીઓની સાથે જેને પ્રદારના અભ્યાસો થયાં છે. તેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી. છેવટમાં શેખ અબ્દુલ્લા અને બારતીવ સરકારની મદદ ન હોતી તો કાશ્મીર જમ્મુનું અસ્તીત્વ પણ ન હોત. (મજેલા સમાચાર) લખતી બનુચારી ૨૭ અમારા મંદાન નેતા મહાત્માગાંધીજીને અહિંસાની શિક્ષા દીધી છે એ પણ ચોક્કસ છે કે અમે અહિંસક રહીશું પણ એનો અર્થ એવો નથી કે દેશના કિતમો પણ અમે હથિયારોનો ત્યાગ હોય. જરૂરત ઉપર દેશના કરેક સ્ત્રી અને પુરૂષ પોતાનું સોહી વહેવાવશે.”

ઉપરના કબ્જો (અમારા) મુક્ત પ્રાંતના મર્વનર શીમતિ સરોજીની નામકુએ જુત પૂર્વ સેનિકાની સમય, સ્વતંત્ર ભારતના નામરીકાની સમિતિ દ્વારા ઉપર જાણી દીધી.

લખનૌ, તા. ૧૪ એક ૭ નર્વની હોકરીએ એક હવાઈ કાર્ગરને, જે ખીમારીયા અથવા ઘઈ ગયા હતા, પોતાની એક આખત્રા હાન તે હોકરીએ આપ્યું છે. ડોક્ટરનું કહેવું એવું છે કે હવે તે કાર્ગરની આખત્રા તેજ આવી જશે, જે. ઇ. એફ. રાપ્ટ, જે હવાઈ, સેનાના અંમદદાર હતા અને ફેટલોક સાલથી ઇરપીતાલમાં હતા. પ્રસિદ્ધ આખત્રા ડોક્ટર બી. કમલુ, રાઈ કાર્ટે આખત્રા આપરેકન કરીને તે હોકરીની આખ લગાડી છે. આપરેકનની સફળતા અને તેજ આખત્રા બ્યારે પટ્ટી બોલશે તે વખતે બહુશે.

હાનપુર તા. ૧૬ ડો. સેન આલિકા વિદ્યાલયની આશરે ૧૧૦૦ વિદ્યાર્થીનીઓ પોતાની શિક્ષિકાઓ સહીત મહાત્માજીના જીવન માટે પાર્થના કરી અને એમના આદર્શો ઉપર ચાલવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હોકરીઓએ મહાત્મા ગાંધીને ઉપવાસ હોંડવા વિનંતી તારથી કરી હતી.

ગોરખપુર તા. ૨૪ સિસવા બબરના પ્રમુખ મારવાડી ક્રીમિસ કાર્યકર્તા શ્રી રામપ્રસાદ બલોહાયાના સારા પ્રયત્નથી સિસવા બબરમાં અમરનાથ મારવાડી સમાજમાં એક વિધવા વિવાહ તા. ૨૨ બનુચારીએ શરૂ. એવી રીતે તેમના પ્રયત્નથી ખીજ પણ વિધવા વિવાહ લાવિષ્યમાં થવા સંભવ છે.

પટણ તા. ૨૪ મહાત્માગાંધી પંક્તિ નહેરૂ અને ડો. સ્વામી પ્રસાદ મુકેરજી તથા અહિંના ખીજ આર્મસમાજના નેતાઓ મારફતે જે અપીલ કરી કે અપહૃત હોકરીઓને અપનાવે, અહિંયા લગભગ એક કરોડ અવિવાહીત જુવો આવી હોકરીઓ સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર છે.

તા ૨૬ હાનપુર તા. ૨૪ મીએ નેતાજીના જન્મ દિવસે પોંદીસોએ જનતાઓ ઉપર લાદી અને જોળીયાર થયાં. તેમાં ફેટલોક હોકરીઓને તેમજ સ્ત્રીઓને પણ ઇગ્ન થયાનું જાણવામાં આવ્યું છે.

સાત રૂપીઆમાં પુસ્તકો

હાસ્યકથા મંજરી ભા. ૧ લો	૨-૦૦
યૌવનના સંરમ્ભો	૧-૦૦
નિરંજના (નિરૂપમાદેવી)	૩-૦૦
વીર શાહુ (નાટક)	૦-૧૨
સત્યભામા (સામાજિક નાટક)	૨-૦૦
વાત બહેના	૦-૮
અલીબાબા	૦-૬
પ્રભાવતી (નાટક)	૧-૦૦
બાલબટુક	૦-૬
મેના	૩-૦૦
ઈલા	૨-૦૦

૧૬-૦૦

દ.ખ.જુદું ઉપરના પુસ્તકો રૂ. સાતમાં મેળવો.

જીવનલાલ અમરશી મહેતા

પીરમથા રોડ, અમદાવાદ

૧૦ રૂપીઆમાં સેટ પુસ્તકો

લોખામુકો (મુનશી)	૪-૮
જીવન સુધારણા	૨-૦
વિવેકાનંદ (નાટક)	૨-૦
સત્યભામા	૨-૦
પ્રભાવતી (નાટક)	૧-૦
વીર શાહુ "	૦-૧૨
વીનોદ વાટીકા	૨-૦
રૂઢારાણી (બંડીમયંદ)	૦-૧૨
ધતી વજ્રકર	૨-૦
મેના	૩-૦૦

૨૦-૦૦

ઉપરના પુસ્તકો રૂ. ૧૦ માં ખરીદો. દ.ખ.જુદું.

લોહસ પ્રિન્ટરી,

પીરમથારોડ, અમદાવાદ

પ્રગટ થયું છે! ગુર્જર ગ્રંથલેખનનું અપૂર્વ પ્રકાશન

બાલણનાં પદ

ગુજરાતનાના અર્વિજ્ઞ કવિ બાલણનાં વાતસંસ્કરણથી નીતરતાં પદ, દ્વિપદ્ય અને કવિજીવનની મોધ સાથે આ પુસ્તકમાં રજૂ કરેલાં છે. બાલણ કવિનો વાતસંસ્કરણ ગુજરાતનાજ નહિ બલ્કે ભારતના કાવ્ય-સાહિત્યમાં અપૂર્વ છે, તે આ પદોની વાનગી ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

ગુજરાતીના આદિ કવિ કાણુ! નરસિંહ ૧ બાલણ ૧ બાલણને આઘ કવિપદે રચાપના આ કાન્તિકારી પુસ્તકનું મૂલ્ય તેના વિદ્યારૂપણ ઉપેદ્યતાથી અનેક રીતે વધી જાય છે

કિંમત રૂપિયા ત્રણ [સુદર કવર બેકટ સાથે.]

મુખ્ય વિદેશ:-

જીવનલાલ અમરશી મહેતા

પીરમથા રોડ, અમદાવાદ.

સવાલ - જવાબ

★

૧ સંદે-પવનથી વધારે વેગવાન કોણ ?

જા:~મન

૨ સ:~હૃદ સ્ત્રી સ્થિર નથી

જા:~લક્ષ્મી (ધન)

૩ સ:~સૌથી પહેલું સુખ કયું ?

જા:~શરીરની સુખાકારી

૪ સ:~કરકલા ખાડામાંથી કોણ બચાવે

જા:~કરકસર

૫ સ:~ઉપમ હથિયાર કયું ?

જા:~આમલ, બુદ્ધિ

૬ સ:~વેડ કોણ કસાવે ?

જા:~પેદ

૭ સ:~વશ કરવાની રસ્તા કયા ?

જા:~શામ, દામ, દંડ અને મેદ.

૮ સ:~મોઢું મુલ્ય કયું ?

જા:~પરેષપકાર.

૯ સ:~આખરે છત કોની થાય ?

જા:~સાચાની.

૧૦ સ:~કો પ્રાણી સાથી વશ થાય ?

જા:~પ્રેમની લાલડીથી.

૧૧ સ:~માણસનો મોટો દુશ્મન કોણ ?

જા:~આગત.

“શ્રીગાથ”

મંત્રી : વ્યંકજાન્ત છ. મહેતા

પીરમશાહ શેઠ, અમદાવાદ.

વર્ષ ૨૭

★

ફેબ્રુઆરી

અંક. ૨

૧૯૪૮

સ ર દાર

★

સૌનો બનીશ હું સરદાર

સૌનો બનીશ હું સરદાર

હિંમત માઈ, હથિયાર મોઢું

શ્રદ્ધા કેરી ઢાલ;

સાચા પંથે આગે આગે

આગે હું વધનાર. સૌનો:

નિડર, નિર્મળ; ધીરજ જેવા,

સાથી મારી પાસ.

પ્રેમ તણા રે જહું શસ્ત્રે

જગને હું જીતનાર. સૌનો.

સ્વાર્થતણો હું દુશ્મન મોટો,

પરમાર્થે તૈયાર.

લોકહિતે હું લડતાં લડતાં

પાડીશ મારા પ્રાણ.

મરેનો બનીશ હું સરદાર

“તારક.”

★

તંદુરસ્તી

જીવનમાં ઘણા જરૂરી કામ છે. એમાં સૌથી પહેલું જરૂરી કામ, પોતાની તંદુરસ્તીનું છે. વખતસર રમવું, ખાવું અને સુવું એ તંદુરસ્તીની આવી છે. નિયમિત આંધાર-વિચાર અને આહાર-વિહાર એનો આધાર છે.

તમારી ખુદ્દિ આરી હોય, તમારે લખવાનાં મથળાં સાધન હોય, પણ તમે નિર્ગોળો ન હો તો ગધું નકામું છે થોડા ઓજવામાં કે લખવામાં તમોને અંકર આવતાં હોય તો લખાય ચી રીતે? તમારા ઘેર કુળેના ધનભંડાર હોય, પણ તમે નિર્દોષી ન હો તમે ગરીબ મજૂર કે જે દિવસભર મહેનત કરી, ગાર છ આના કમાઈ, સાંજે રાટી ખાઈ નિરાંતે ધમધમ્મટ સુઈ જાય છે તેનાથી પણ ગયા. તમારા નસીબમાં માલપુઆ, મોહનધાર અને ગદામનો હલવો હોય પણ તમે નિર્દોષી ન હો તો ખાવાનું ના પડે, ઘડી ઘડીમાં પેટ ભારે થઈ જાય અને ઊંઘેન રહો. પછી ખમું ધન શા કામનું? ધનનો ઉપયોગ કરવા નિર્દોષી રહેવું જરૂરી છે.

એટલે વડાકાં યાજકો તંદુરસ્તી ન ગણે એની ખાસ દરકાર રાખજો. લણવું, દિલેથી લણવું પણ તંદુરસ્તી ગણાડીને લણવું મહા પાપ છે. તમે ધારો કે માતા પિતા પૈસા ખરચી લણાવે છે તો જીવની પણ પરવાહ ન કરી લણવામાં અશિશુલ રહેવું પણ તમારી એ ધારણા ખોટી છે. જે દિવસે તમે લણી ગઈ ઘેર એસશો ત્યારે તમારી તંદુરસ્તી આરી નહિ હોય તો તમને નોકરી નહિ મળે, તમે શારીરિક મહેનત કરવાને લાયક નહિ બનો ત્યારે શું? ત્યારે માતા પિતાની આજ્ઞાઓ પર પાણી કરી વળશે તમારી આજ્ઞાના મિત્રારા તરી પડશે.

તમારી નજરમાં અમર્ય જગતમાં એક અલણ ગામડિયો મહેનત મજૂરી કરી ચાર છ આના કમાઈ તેના પરિવારનું શુભગન ચલાવી શકે છે પણ તમે બી. એ. પાસ હોવા છતાં જો રોગી હો તો નકામો યુવક બની જશો. જેને લણાવવા માતા-પિતા ખુબર થઈ જાય એ ઘરને તમે દવાખાનું બનાવી દેશો સ્કુલ-કોલેજનાં મુખનો પાન-ળીંડી, સિગારેટ અને મીનિમામાં પૈસા ખર્ચી બિમારીને ખરીદે છે ખોટો ખર્ચ કરે છે, નકામી રેવો પાડે છે.

અને મહેનત કરવામાં નાનમ અનુભવે છે અને આખરે માત-પિતાને આકૃતમાં મુકી દે છે એટલા માટે તમારી વિદ્યા ત્યારેજ અકળ બનશે કે જ્યારે તમે તમારી તંદુરસ્તીને સૌથી પહેલાં જરૂરી ગમ-જો.

અંકશાન્ત મહેતા.

કાજના પાણન પાણના કાજ

એક રાત હતો. એની રાજધાની પાસે એક જંગલ હતું. એમાં એક રાક્ષસ રહેતો હતો. તે જંગલનાં બધાં જનવર ખાઈ ગયો જંગલમાં ખાવાનું ખુટ્યું એટલે આસપાસનાં ગ્રામોમાં જઈ લોકોને ખાવા માંડ્યો. એમ કરતાં કરતાં રાજધાનીનાં લોકોને કનડવા લાગ્યો તે શહેરમાંના હાથી, ઘોડા, બળદ, ગાય વગેરે જનવરો ખાઈ ગયો પછી લોકોને ખાવા લાગ્યો. હવે રાત બહુ ગભરાયો. તેણે રાક્ષસને તેની પાસે જોડાવ્યો અને કહ્યું. તું લોકોને શા માટે ખાય છે? ભગવાનનો તને ડર નથી?

રાક્ષસે વિચાર કરી કહ્યું. તું મારા ત્રણ સવાલનો જવાબ આપે તો હું કેમ ખાઈશ નહિ. રાત્રીએ કહ્યું: તારા સવાલ શું છે? રાક્ષસે કહ્યું. ભગવાનનું રૂપ કેવું છે? તે કોને જુએ છે? તે શું કામ કરે છે?

રાત્રીએ કહ્યું. હું તારા સવાલોનો જવાબ એક મહિનામાં આપીશ. ત્યાં સુધી તું કેમ ખાઈશ નહિ. રાક્ષસ 'વાડે' કહી ગયો. રાત્રીએ તેના કાજને સવાલના જવાબ પૂછ્યા. તેને જવાબ ન આવડ્યા. રાત્રી દાઝ મૂકી ભરે નવા નવા વિદ્વાન તોડાવે અને સવાલો પૂછે પણ કોઈ સાચો જવાબ આપી શકે નહિ.

મહિનો થયા આવ્યો. રાત્રીની ગભરામણ વધી. એવામાં એ શહેરમાં એક દેખરતો છેકડો આવી ચડ્યો. એનું નામ પાણ હતું. તેણે લોકોને ડિલગીર દેખી પૂછ્યું. 'ભાઈ, આમ નિરાશ કેમ થઈ ગયા છો? એવી તે કઈ ચિન્તા છે?

લોકોએ ગંધી પાત તેને કહી. પછી પાણ જોડ્યો. હું સવાલોના જવાબ આપીશ. આ વાત રાત્રીના કાને ગઈ. તેણે પાણને તેડાવી અને પૂછ્યું. તું જવાબ આપી શકીશ? પાણએ કહ્યું. હા. પહેલાં મોટી આગ લગાડાવો. મોટી આગ લગાડાઈ. એમાંથી મોટી મોટી જ્વાળાઓ નીકળવા લાગી. તે દેખી પાણએ કહ્યું. ભગવાન આવા તેજસ્વી છે, જે ભગવાનને દેખે છે તેને ભગવાન દેખે છે.'

એ સવાલના જવાબ સાંભળી રાત્રી પાણ પર ખુશ થયો. તેણે પાણને કાજની જગ્યાએ નીમ્યો અને જુના કાજને રજા આપી. પછી રાત્રીએ તેને ત્રીજા સવાલનો જવાબ પૂછ્યો ત્યારે તેણે તરતજ કહ્યું. કે ભગવાન. કાજને પાણ જનાવે છે અને પાણને કાજ જનાવે છે.

મહિનો પુરો થતાં રાક્ષસ આવ્યો. તેણે રાત્રી પાસે તેના સવાલના જવાબ માગ્યા. રાત્રીએ પાણના જણાવેલ જવાબ દીધા. રાક્ષસને સંતોષ થયો. તેણે પૂછ્યું. મારા સવાલના જવાબ કેણે દીધા?

રાત્રીએ પાણનું નામ દીધું. રાક્ષસ પાણ પર ખુબ ખુશ થયો અને કહ્યું. મારું, મારે તે આપું.

પાણએ કહ્યું. મારે તો કંઈ ન જોઈએ. પણ તું મારા મન્યની હદમાંથી જતો રહે. રાક્ષસ 'વાડે' કહી ચાલી ગયો.

મોતીની માળા

૧.

દળીમળીને ચાલવું, મપી કરવા કામ;
અરે નાની કીડીઓ, દરતી પનનગ પ્રાણ.

૨.

કોઈ મદા અવગુણ છે, કોઈ હરકત, હાણ,
કોઈ ક્ષે સોહી ગણે, ઘટે ગળ કુદિને પ્રાણ.

૩.

લોભ ક્ષે ભોભ વધે, લોભને થોભ ન હોય,
અતે આકત આવતી, થોડ તણ ગર્હ જોય.

૪.

મગજ દદિના હપકે, મોપાગ હાકાં પૂજ;
માય મદા મગજ સમુ, છતતણુ એ મગ.

૫.

પ્રેમ પ્રણુનો અંશ છે, પ્રેમે પ્રણુ જગ્યાય,
પ્રેમતી લાકડી કાલતાં, સૌ પ્રાણી વગ શાય.

—શક્તિયો.

બે ભાઈ

નિર, ગિરિશ બે લાઈ લાઈ,
૨મતાં ૨મતાં કરી લાઈ;
લાડતાં થયો મોર બંધાર,
ખીજવે બેઉ ખતી નહોત ૧
ધરમાંથી માતા આવી ધાઈ.
પૂછે છે કેમ કરી લાઈ!
ગિરિશ ને મા પામું સપાઈ,
ભોલે : કે' ગણેડો નિર ભાઈ. ૨
આંખળી માતા કહે છે પકડી,
કવુ એને લાતમ લાત;
એટલે નિર કહે છે દમી,
આમળ માતા તુ મારી વાત. ૩
ગિરિશ કહે મને કુંભાર,
મા કે' તુ એને કડજીં માર;
સુળી ખડખડ એ તો દમ્યા,
ને ગળે દગમે ફૂદી પડ્યા. ૪

—ભોલિયો.

આંકડા બોધ

ગોક, બે:

આગળ વધજે

ત્રણ, ચાર.

હિંમન ધાર

પાચ, છ:

બીટો કંચ

સાત આઠ;

અવગુણ કાઠ.

નવ, દસ;

મગશે યગ -

—દીલડી

જુદા જુદા અવાજ

હમ હમ હમ હમ હમરૂ જાગે.
કડ-ધડ, કડ-ધડ મેઘજ જાગે;
હમ હમ હમ હમ કોતક વાગે,
તાતા. ધીનધીન, તાતા, તળલાં વાગે
બોબો લપ્-પૂ... ભોં. મોટર બોલે,
પીંછેકંક ... પીપ ... ગાડી બોલે
છનનન છન આંઝરૂ ઝમકે,
ખનનન ખન ખંજરી ખાધકે,
માણુન સુખડે કમે, રડે ને બોલે,
પણ આગળી દળાવો: દચાક બોલે

—રચાક

મારો દેશ

હિંદ મારો દેશ છે. કૃષ્ણકુલથી આપતો, પશુપંખીઓથી ઘુન્નતો, નદીનાળાં અને પહાડોથી શોભતો હિંદ મારો દેશ છે. એ રૂઢા અને રણિયામણો છે. એનાં રસ-કસ વડે મારો દેહ વડાયો છે. હિંદ મારી માતા છે. હું એવું સંતાન છું.

અમે સૌ હિંદનાં સંતાન-હિંદીઓ છીએ. એક માનાં સંતાન જેમ લાઈ બાઉન છે તેમ અમે હિંદીઓ એકબીજાનાં લાઈબાઉન છીએ. લાઈબાઉન જેમ સંપ અને સ્નેહથી રહે છે, એકબીજાને સુખદુખના સમયે સહાયરૂપ બને છે, તેમ અમે સૌ હિંદીઓ સંપ અને સ્નેહથી રહીશું. લીડ સમયે એકબીજાને મદદ કરીશું.

હિંદમાં જન્મે તે હિંદી. પછી લહે તે હિંદ હોય, મુસલમાન હોય, પારસી હોય કે ઇસાઈ હોય. સૌ સૌના ધર્મ પાળે, સહાકર્યપથી રહે અને મોટાં થઈ હિંદમાતાની સેવા કરે માતૃદ્રોહ કરનાર મહાપાપી છે. તેને ભગવાન કે ખુદા કદાપિ માફી આપતો નથી.

હિંદની આબાદી એ મારી આબાદી છે, હિંદનો વિજય એ મારો વિજય છે, હિંદનું ગૌરવ એ મારું ગૌરવ છે. હિંદને ડાઘ લાગે, એવું કામ હું કદાપિ કરીશ નહિ.

હિંદમાતાની સેવા એ મારી પહેલી ફરજ છે. હું એના મુખે મુખી અને દુઃખે દુઃખી થઈશ. હું એનાં દુઃખ મટાડવા હુંએમાં દેહ બાંધીશ. હિંદમાતા જગતમાં અનોદ બને અને સૌ દેશોની સરદાર બને એવા ઉજ્જાં કામ હું કરીશ.

હું સ્વદેશપ્રેમ રમેરંગમાં ભરીશ. મને દેશસેવા કરતાં નાત-જાતનાં લેદ મંદ્યો નહિ. હિંદનો દ્રોહ કરનારને મારો દુશ્મન ગણીશ. હિંદ માટે સર્વસ્વ છે.

હું હિંદમાતાનું હૃદય ખાઈ એક પણ પર્ણ હૃદયકેરામી નહિ બનું હું હિંદના રક્ષણ માટે, હિંદનાં કિત માટે, હિંદને અણનમ રાખવા મારો પ્રાણ આપતાં અચકાઈ નહિ.

મારો મન, લયન અને કર્મમાં સદાયે “જમહિંદ” રહેશે. હિંદ આબાદ રહે. હિંદ આબાદ બનો.

ગયા એકનાં ઉપાણનાં જવાબ:- (૧) કલમ, (૨) માર. જવાબ આપનારોઓમાં સૌથી નાની ઉંમરનાં બેન-રવન પરાગજી દેસાઈ છે.

ક્ર મપાદન 'તાલક' ક્ર

મારા બાળકો કોણ ?

અભિલાષા

જે મદદચારી હોય તે
જે પરોપકારી હોય તે
જે દયાવાન હોય તે
જે મૌની મેવા છે તે
જે માગ ગમ કર તે
જે સ્વચ્છ ગૃહે તે
જે દેશદાઝ ધરે તે
જે ભગવાનને ભજે તે

હું યુવાન, હું યુવાન,
હિંદનો છું હું યુવાન
હું ઉગ્ર છું હિંદનો
વળી ઉગ્ર છું મૌને
કરતી એવી ઉગ્રવળ કરતા
પાડું પાછા સૂરજ-સોમ
હું યુવાન, હું યુવાન
હિંદનો છું હું યુવાન

કેળવવાય પડે

★ દેશનું ગૌરવ વધે એવાં કામ કરો. ★

છોકરાઓ માટે!

ડોંગરે નું બાલ્યાશ્રમ

પીવાથી રૂઝ પુષ્ટ થાય છે. એથી છોકરાનાં
ઉછરતાં શરીરને ઘણી સારી મદદ મળે છે.

માલી ન ન દી ડોંગરે કા મુખ્ય-૪

પ્રમશક ચક્રમન્ત વ્યવસ્થા મદદતા બીજાઈ કાર્યોત્ક પીગમશા નહ અમવાદ
મદમ મિત્રતાવ વ્યવસ્થા શાદ ભગવાત પ્રીતીય પ્રેમ ધીમાત મેડ અમદાવાદ.

સુધાશુ કેશવર્ધન તેલ

ADVANCE

જ્ઞાન અને શબ્દશાસ્ત્ર માટે સુધાશુ કેશવર્ધન તેલ ઉચ્ચ
વર્ણના પદ્ધતિથી બનાવેલું હોવાથી લાંબા સુધેર કેશવર્ધન
ઉપાધ્યાયો મર્દે કરે છે. એ હેતુ યોગિક હોવાથી તુરતજ
ખરતા વાળને બદલાવે છે, મગજ અને આંખોને કંઈક
આપે છે, માથાનો દુખાવો મટે છે, સ્મરણ શક્તિ વધે છે.

મારી ખાતરી કરી. રૂ. ૩-૮-૦

નાની ખાતરી કરી. રૂ. ૧-૪-૦

સુધાશુ કેશવર્ધન તેલ
જી શા પોળે માર્યુ છે સીલીક ગેસ
સામદાની

== સ્ટીફન્સ ડિસ્ટેમ્પર ==

Stephen's

DISTEMPER

રંગીન ડુનીયાના પ્રસારકો, મકાન માલીકો, થીએટર માલીકો,
કોન્ટ્રાક્ટરો. અંગતવાપરના માનીતા દરેક દેશમાં વધુ સારો
તેવા કુદરતી રંગોમાં પુરથી મળી શકે છે.

હું મેશાં : : : : : વાપરો : : : : :

કાનુ કે. સ્ટીફન્સ ડિસ્ટેમ્પર, એટલે આપના મકાનો,
અંગકાર્યા. થીએટરો સિગરેટ રંગના સારા અર્થશિક્ષા પુરા નાણાંને
બદલો, આકર્ષક તથા વધુ વખત સુધી સહી વાળી આપે છે.
ખાતી કરવા આસ લસામળ છે.

— ( ) દરેક જગ્યાએ એજન્ટો તથી સ્ટોકીસ્ટો બેઠાએ છે ( ) —

— : ફી સેમ્પલ અને શોટ કાર્ડ માટે લખો : —

ધી ડેનિઅલ કલર પ્રોડક્ટસ.

જાલકોર દેવાળ અહાર—અમદાવાદ.

છોકરાઓ માટે!

ડોંગરે નું બાબામૃત

પીવાથી રૂપ પુષ્ટ થાય છે. એથી છોકરાનાં ઉછરતાં શરીરને ઘણી સારી મદદ મળેછે.

માલીક:- કે. ડી. રંગે કું. મુંબઈ-૪.

વિશ્વમંગલ માસિક મહાભારતાક વિશ્વમંગલ માસિક મહાભારતાક

(માસિક) માત્ર વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૩-૦ માં

વિશ્વમંગલ

રૂ. ૪૦૦ પૃષ્ઠો અને ૪૦૦ ચિત્રોનો પ્રથમ વિશેષાંક (પ્રથમ ખંડ)

મહાભારતાક

ભેટ આપે છે, આપ ગ્રાહક ન થયા હો તો આજે જ તેની વધુ માફિતી મેળવવા માફિતી પત્ર મફત મંગાવો.

લખો:- શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, અમદાવાદ.

વિશ્વમંગલ માસિક મહાભારતાક વિશ્વમંગલ માસિક મહાભારતાક

પ્રગણક ચંદ્રકાન્ત જ્વનવાલ મહેતા 'શ્રીમોખ' કાર્યાલય પીંચમશા રોડ અમદાવાદ
મદ્રાસ નિબિવાલ જ્વનલાલ શાહ નવપ્રજાન ઓફીસ ગ્રેમ શીકાલ રોડ અમદાવાદ

બાપુનું

પરમપ્રિય બાપુનું

વેળાનું જન તો તેને કહીએ

તો પીડ પરાઈ બાપુ છે !

★

પરદુઃખે ઉપકાર કરે તો એ

મન અભિમાન ન બાપુ છે !

★

સકલ લોકમાં સાદું વદે

નિદા ન કરે કેની છે !

★

વાચ કાઢ મન નિયજી રાખે

ધન ધન જનની તેની છે !

★

ગોડ માયા વ્યાપે નહિ જેને

પરતી જેને માત છે !

★

નિન્દા થકી અશત્ય ન બોલે

પરધન નવ આલે લાય છે !

દુઃખ વેરાંય જેના મનમાં છે !

★

સમ નામ શું લાગી છે લાગી

સમદષ્ટિ ને સૃષ્ટિ ત્યાગી

કામ કોય નિવાર્યો છે !

★

બાપુ નરસેયા તેમું દર્શન કરનાં

કુલ કંકાલેર તાપી છે !

વર્ષ ૧૯૨૦

માર્ચ

૫

અંક ૩

૧૯૮૮

સ્વપતિ

સાધવ

રામરામ

પતિત

પાવન

ત્રીનારામ

દેશર આચાર એક હિ નામ

અબકો સન્મતિ દે જગવાન

અપને હી હાથોં સે હમને અપના બાપુ જોયા....

આજ અહિંસા કી દીવારે ટોલ રહી: આજ શાન્તિ મરજીગમેં જોલ રહી !
 આજ ભારતી વ્યાકુલ હો હો કર ચહુ ઝોર ટોલ રહી
 કિન્તુ દેશ કા મહાસારથી નયન મૂંઢ કર મોયા
 અપને હી હાથોં સે હમને અપના બાપુ જોયા:
 કહાં જન્મ સિયા કહાં તપે
 ઝોર કહાં લગાઈ ધુની-બાપુ, કહાં લગાઈ ધુની !
 રહેન કરે શુભરાત આજ
 હુઈ સાબરમતી હે સૂની-તુમ જિન સાબરમતી હે સૂની !
 આ બરન જમના કયુ તૂને છવનધન પ્યારા છીન લીયા !
 દિયા હમેં વેધવ્ય દુઃખ ઝોર તૂને અમર સુકાગ સિયા
 આજ દિલ્લી કા લાલ કિલા લી જા ભર હિયરી દાયા
 અપને હી હાથોં મેં હમને અપના બાપુ જોયા
 હુબલી પતલી કાયાવાલા દિલ્લી કે દુર્ગ કે કિલા ગયા
 આઝાદીકા મનધારી થા આઝાદી હમ કે દિલા ગયા :
 ખુદ કિયા હલાલક પાન ઝોર ઉનિયા કે અમૃત પિલા ગયા
 અપને પ્રાણોં કી દે દે આહુતિ પ્રેમ કા દીપક જલા દિયા
 ભેડ જાગ હે નોજવાન લી તુ કમેં હય સોયા
 અપને હી હાથોં મેં તૂને અપના કુછ જોયા:
 અજ કોન હમેં પગદંડી કહો દિખાયેગા !
 ઉપદેશ કોન પ્રાર્થના મેં હમેં સુનાયેગા !
 હમ હિન્દુ-મુસ્લિમ ગેર નહીં ચે લેલ કોન સમજાયેગા !
 હરિજનકી ઝોપડીઓ મેં બાપુ, દીપક કોન જલાયેગા ?
 પૂછ નહીં હય સાબરમતી કજ અપના વગન નિલાઓગે
 આઝાદી મિલનગઈ તુમહે અજા: મોહન કજ ઘર આએગે ?
 આજ ભારતી રીખ રીખ કર રેતી, ઉઠ લાલ મેરે ક્યોં સોયા,
 આઝાદી કી આંખોને લી જિખર રહે હ મોતીકર અસે પ્રભુ ક્યોં
 હમ મેં કહો બીછાયા
 અપને હી હાથોં સે હમને ચે બીજ દુઃખકા જોયા
 અપને હી હાથોં મેં હમને અપના બાપુ જોયા
 દીન દેશકી દીન પ્રાર્થના દીનાનાથ સુન લેના
 આજ શાન્તિ કે ચાહક કે પ્રભુ શાન્તિ દેના
 આજ બાપુ કે વિરહ નો મેરા ચહ વ્યાકુલ મનરોયા
 અપને હી હાથોં મેં હમને અપના બાપુ જોયા ... ...

કુંજાલ શરીરવાળા આ નાનકડા પુરે-
પંખાં કંઈક એવું વજન જેવું હતું. કંઈક એવું
ખડકનું તત્વ હતું કે જે આદે એટલી જાગરી
સ્થિતિ સંક્રિતિઓને વશ થતું ન હોતું. અને
પ્રભાવશાળી ન ગણી શકાય એવું એનું મુખ
એનો કંઈ અને એનું હિંમત્ કીડાઈ ડીસ હોવા
છતાં, એ માણસમાં એક એવું રાજસ્વ અને
પાશ્વર્યાદિત દર્તા કે જેના પ્રભાવ આગળ લોકો
ત્રેવેચ્છાપુર્વક નથી પડતા : પ્રયત્નપુર્વક ઇચ્છા-
દાપુર્વક વિનમ્ર અને અભિમાન વિહોણો હોવા
છતાં આ પુરૂષ સક્રિય અને સત્તાધી કારપુર
હતો, એનું જોને જ્ઞાન હતું અને કેટલીક
બખતે એ સત્તાવાદી આગ્રાઓ, કરતો કે જેનું
પાંજન કરવું જ પડતું. એની શાંત ઉંડી
આંખો માણસનું વશીકરણ કરતી અને એના
આત્માના ઊંડાણ સુધી દબાવેલી પહોંચી
જતી, જોજ કરતી.

એનો સ્વપ્ન અને સચોટ સ્વર માણસના
હેવાની અંદર ઘેરી જતો અને ઉર્મિનું સંવે-
દન જગાડતો. એની આંખે એક માણસ હોય
કે એક હનનર પણ એ માણસના 'બદ્ધ' અને
પ્રભાવ સામા ઉપર પડતો જ અને દરેકને
એમ લાગતું કે જોલનાર સાથે પોતે એક રસ
છે. ગાંધીજી વિષે સૌથી ખ્યાન એવું એની
એવાંત, તે એ છે કે એમના વિશાળીઓને
જતી લેવાની અને કંઈ નહીં તે એમને
નિઃસંશય કરી નાખવાની શક્તિ એમનામાં
હતી, અને છે.

મહેત્વી ભીતરમાં અગ્નિ

અધિસાનો, શાંતિમય અસહકારનો માર્ગ
અખત્યાર કરવા માટે ગાંધીજીએ એમની
સર્વ વાક્યશક્તિ અને સમજનવટ માટેની તાકાત
(જે એમનામાં ખૂબ છે) વડે આમલ કર્યો

હતો-એમની વાંધા સાદી અને અલંકાર-
રહિત હતી, એમનો અવાજ અને દેખાવ શાંતે
સ્વસ્થ અને સર્વ લાગણીઓથી રહિત હતો
પરંતુ વચ્ચેના એ બાજુ પડની ભીતરમાં ધમ
ધમતા અગ્નિની અને નીચ આવેશની ગરમી
હતી. એમણે ઉચ્ચારેલા શબ્દો પાંખોં ધારણ
કરીને અમાર્ગ ચિત્ત ને હઠગત આંતરવાઓમાં
પહોંચી ગયા અને ત્યાં એક પ્રકારનો વિલક્ષણ
સંક્ષોભ જન્માવી. એમણે દશવિદ્યો માર્ગ
વીરતાનો હતો અને એ માર્ગ મુક્તિના મંથન
ધામ તરફ જતો દેખાવો.

જનતા ઉપર પ્રભાવ

આશ્ચર્યજનક અને લગભગ લાગવાય દહી
શકાય એવો પ્રભાવ તથા જનતા પૂરો
રહસ્યમય કાણુ ધરાવતા ગાંધીજી કેવા અદ્ભુત
પુરૂષ હતા ! એમનાં લખાણો અને બાપુજી
એની પાછળ રહેલા વ્યક્તિત્વનો બહુ મામુલી
ખ્યાલ આપતા એ શબ્દોથી દેખાવ છે એ
કરતાં એમનું વ્યક્તિત્વ ધણુ વધુ મહાન હતું
અને હીંદની એમણે કરેલી સેવાઓ કેટલી
વિરાટ હતી ! એમણે હિંદની પ્રજામાં બંદા-
દુરી અને મહાનગી શીત્ત અને સહનશીલતા
અને આદર્શ માટે હરેકે મંદાએ ખસિદાન
આપવાની તાકાત તથા પૂર્ણ નમ્રતા સાથે
સ્વાભિમાનનું સિંચન કર્યું. એમણે કહ્યું કે
નિર્જયતા અગ્નિપ્રનો એક માત્ર સુદૃઢ ધારો.
છે અને નિર્જયતા વિના આરિય ધર્મ કે
અરિસા કંઈ પણ શક્ય નથી. ત્યાં સુધી
માણસને બધ છે ત્યાં સુધી એ સત્ય કે
અધિસાનું અનુચરણ કરી શકે નહિ. હિંસા
પ્રત્યેના એમના કારોહાડના અણુગમાં છતાં
એમણે અમો એમ કહ્યું. હવે કે કાયરતા તો
હિંસા કરતાં પણ વધુ તીવ્રશકારવા

‘પણ આ સદ્વિચારોનું એક માફું પગિણામ આપ્યું ને મારે એક પત્નીના પાળવું નેહએ તો પત્નીએ એક પતિવ્રત પાળવું નેહએ. આ વિચારથી હું અરેખો ધણી બન્યો. “પાળવું નેહએ.” માથો “પળાવવું નેહએ” એ વિચાર પર આવ્યો અને ને પળાવવું નેહએ તો મારે ચોક્કો રાખવી એહએ અને કાંઈ પત્નીની પવિત્રતા વિશે કશા લાવવાનું કારણ ન હોતું. પણ અદેખાઈ કારણ નેજ કયાં જેસે છે ? માગી સ્ત્રી હમેશાં કયાં જાય છે ? એ મારે જાણવું નેહએ. તેથી મારી ગળ વિના કયાંયે જવાય જ નહિ, આ વસ્તુ અમારી વચ્ચે દુઃખદ અઘડાનું મૂળ થઈ પડી. રજા વિના કયાંય ન જવાય એ તો એક જાતની કેદ જ થઈ પણ કસ્તુરનાઈ એવી કેદ સહન કરે એવી હતી જ નહિ ઇચ્છાર્થ આવે ત્યાં જરૂર મને પૂછયા વગર જાય; જેમ હું દાખ મૂકું તેમ તે વધારે છૂટ લે અને તેમ હું વધારે ચિડાઈ, આથી અમે બાળકો વચ્ચે અબોલા એ સામાન્ય વસ્તુ થઈ પડી કસ્તુરનાએ જે છુટ લીધી તેને હું નિર્દોષ માનું છું. એક ‘બાળા જેના મનમાં પાપ નથી, એ રેનદશને જવા ઉપર કે કાઠને મળવા જવા ઉપર કામ સહન કરે ? નો’ હું તેના ઉપર કામ મૂકું તો તે મારા ઉપર કાં ન મૂકે ? આતો હવે સમજાય છે, ત્યારે તો મારે ધણીપણું સિદ્ધ કરવું હતું.”

“પણ વાંચનાર એમ ન માને કે અમારા આ ઘર સંસારમાં કયાંયે મીઠાશ નહોતી. મારી વક્તાનું મૂળ પ્રેમમાં હતું. મારે મારી પત્નીને આર્દ્રશં સ્ત્રી બનાવવી હતી એ સ્વચ્છ થાય, સ્વચ્છ રહે, હું શીખવું તે શીખે, હું બાણું તે બાણે, અને અમે મંને એક બીજામાં એતપ્રેત રહીએ એ બાવના હતી.”

“કસ્તુરનાઈને એ બાવના હતી એવું મને જ્ઞાન નથી. તે નિગદ્યર હતી. સ્વભાવે સીધી, સ્વતંત્ર, મરેનતું અને મારી સાથે તો બોલુ બોલનારી હતી. તે પોતાના અઘાન અને અસંતોષ ન હતો. હું બાણું છું ને પોતે પણ બાણે તો સાફ એવી એની ઇચ્છા એ કદી મારા બાળપણમાં અનુભવી નથી. એથી હું માનું છું કે મારી બાવના એક પક્ષે હતી માફ વિષય મુખ એક સ્ત્રી ઉપરજ નિર્ભર હતું અને હું તે સુંખને પ્રતિધોષ ઇચ્છતો હતો. જ્યાં એક પક્ષ તરફથી પણ હોય ત્યાં સર્વાંશ દુઃખતો નજ હોય.”

ગાંધીજી હાઈસ્કૂલમાં

ગાંધીજી ગાજકોટની આર્દ્રક દાઈકૂલમાં જન્મ્યા હતા. ઠાક નહિ તેમજ અસાધારણ તેજસ્વી નહિ એવો એમનો અભ્યાસ હતો અભ્યાસ કરતાં તેમનું વર્તન સાફ રાખવા તે હમેશાં કાળજી રાખતા હતા પરિણામે નિયામકોના શિક્ષકોનો એમના પર સારો સદસાવ હતો. હાઈસ્કૂલમાં બીજા ધોરણ પછી ગાંધીજીએ ઇનામો મેળવ્યા હતાં પાંચમાં અને છઠ્ઠા ધોરણમાં અનુક્રમે માસિક ચાર અને દશ રૂપિયાની શિષ્ય હસ્તિઓ મેળવી હતી. એક વખત રાજકોટની હાઈસ્કૂલની એ વખતના પ્રાધ્યાપક રોગબળ એદલજી ગીમીએ જાણા છૂટયા પછી કોટની અમતમાંથી એકાન્ત રહેવાથી ગાંધીજીનો દંડ કચો હતો એ શિક્ષા ગાંધીજીને જલૂ સાલી હતી. કિશોરવયમાં તેમને તથા તેમના વચેટ ભાઈને ચોરી છૂપીથી બીડીના કુટો ભેગા કરી બીડી પીવાની ટેવ પડી હતી. અને જનરમાંથી બીડીએ ખરીદવા માટે નોકરોના લગામનાં છેડે બાંધેલા પૈસાની ચોરી કરતા, અને ગાંધીજીને એ વયમાં એક

દુષ્ટ મિત્રની સેવત થતાં અંગ્રેજને માંસ ખાપ છે એટલે એટલા જગવાન અને બહાદુર છે એટલાં જ દિંદુઓ માંસ લક્ષણ કરતાં ઘાપ તો જગવાન અને બહાદુર અને એવા ભ્રામક ખ્યાલો થયેલા, પરિણામે જે વખતે ગાંધીજીએ અરપટ ખ્યાલે માંસ ખાવું તદુપરાંત પેલો દુષ્ટ મિત્ર ગાંધીજીને એકદ વખત વેચાને ત્યાં પણ લઈ ગયો હતો. પણ ગાંધીજીની જે વખતની અતિ શરમાળ વૃત્તિએ એમને અનિતિના પંચમાં સપડાતાં અચાવી લીધા હતા. ગાંધીજી વેચાના ખાટલા પર બેઠા, પણ કંઈ બોલી ન શકવાથી પેલી વેચનાએ એમને બે ચાર ગાળો આપી ગળાચી પકડી કાઢી મૂક્યા હતા. અને એજ દુષ્ટ મિત્રની સેવતથી ગાંધીજીએ પોતાના હાથે પહેરવાના કામથી સોનું ચોરી વેચ્યું હતું. આ બધી વાતોનો તેમને યુગ યુગ પરતાવો થયો હતો અને પેલી ચોરીની વાત તો પિતાજીને ચિઠ્ઠી લખી તેમને જણાવી ખરા અંતઃકરણથી પ્રાપ્તિત થયું હતું.

વિલાયતની સફર

રાજગઢની હથિરકુતમાંથી ૧૮૮૭ની સાલમાં ગાંધીજી મેટ્રીક થયા અને એકાદ વર્ષ કાવનગરની શામળદાસ કોલેજમાં લખ્યા. ત્યાં એમના પિતાના એક મિત્રે એમને વિલાયત મોકલી બેરીસ્ટર બનાવવાની સલાહ ગાંધીજીના વડીલ બંધુ અને તેમની માતાને આપી. એમની દલીલ હતી કે જેમના બદલાતો જમ્ય છે. કુટુંબનો એક છોકરો બેરીસ્ટર થશે તો કંઈ ગાંધીને પગમાં ચાલી રાજગઢ કે પોરબંદરનું કારખાંડ સંભાળી શકે. એ જમાનામાં વિલાયત જવામાં પાપ મનાતું હતું અને યુવાન છોકરાએ ક્લેરેન્સ જઈ વંદી જમ્ય છે. એવો ભોક્ષમાં વહેમ હતો એ ઉપરાંત એવી પણ માન્યતા હતી કે ત્યાં ઇંગ્લેન્ડમાં મૂલ્ય મંદીરાં વધાર આવે નહિ. યુવાન મોહનદાસને વિલાયત મોકલવા સંબંધમાં કુટુંબમાં યુગ યુગ વિચારણા અને ચર્ચાઓ ચાલી. ગાંધીજીના કાકાશ્રીની સલાહ લેવામાં આવી. મુંબઈની મોટ વણીક નાતના શેઠ મોહનદાસને નાત બહાર ક્યાં પણ ગાંધીજીએ પોતાના માતૃશ્રીને પોતે વિલાયતમાં જ્યાં સુધી જાય ત્યાં સુધી દારૂ. માંસ અને ઓ સંજયી દુર રહેશે એમ વચન આપવાથી વડીલ બંધુએ કાકાશ્રીએ અને મોહનદાસના માતૃશ્રીએ એમને વિલાયત જવાની રજા આપી. એક સારાં કસવારા સાથે મોહનદાસ વિલાયત ગયા ત્યાં પહેલાં થોડાં દિવસ હોટેલમાં રહી એક એવો ઇન્ડિયન કુટુંબમાં રહ્યા અને પછી ત્યાંના રીત રીવાજથી પારવંશ બની જતાં પોતે અને ચોરડીઓ બાહે રાખી રહેવા લાગ્યા. જમવાનું હાથે બનાવી લેતા અને અનેક મિત્રોના આર્થિક સાથે માંસ નહિ ખાવાનું પોતાનું પણ જળવી રાખ્યું. નાચતાં પણ શીખ્યા, કાપણ કરવાની કળા શીખવનાર એક કલાસમાં જોડાયા અને પોતે એક સમયે લોકનની જે શેરીમાં રહેવા હતાઃ ત્યાં એક શીતાદારની દિમાયત કરનારી મંડળી સ્થાપી. હાંડનમાં ત્યાંની મેટ્રીકની પરીણા પાસ કરવા એક કલાસમાં જોડાઈ લેડીન અને ફેન્સ શીખી લીધું અને લેડીનમાં એક વખતે નિષ્ફળતા મળ્યા પછી ફરી પ્રયાસ કરી પાસ થયા. ફેન્સ લાપ્સ પણ એમણે એ સમયે જ શીખી લીધી હતી. એ ઉપરે પણ ગાંધીજીમાં એમની હાથલિખત ચીવટ અને પ્રમાણિકપણ જણાઈ આવતું હતું. પોતાને જણવા મોકલ્યા માટે એક ચીનીટ પણ નકામી ન સુભાવાય અને એક શીલીંગ પણ જોડી રીતે ન ખર્ચાય એ એમની વૃત્તિ હતી. યુવાન મોહનદાસ દરરોજ આખા દિવસમાં કરેલા ખર્ચનો દિસાળ

લખતા અને રાત્રે સુતા પહેલાં હંમેશાં મેળ મેળની જતા અને પોતાના મકાનો એવી રીતે શોધતા કે લંડનમાં પોતાની કોલેજ આગળ પહેાંચી જવા માટે બસ કે ટ્રામનો ઉપયોગ કરવો ન પડે. આ રીતની કાળજી રાખવાથી વિદ્યાર્થી રહ્યા તે સમયમાં તે કદી માર્ગ પાયા ન હતા એ વખતે પણ તેમને એક બે ધન સંકેતો નડ્યાં હતાં. એકમાં એક બસના વાતથી તેમને કુઝ થયું હતું. એક અગ્રજ ડોક્ટર એમનામાં રસ લેતી હતી. અને દર રવીયરે મોહનદાસને પોતાને ત્યાં આ પીવા બોલાવતી હતી. યુવાન ગાંધીજી એ વૃદ્ધાને ત્યાં જતા પણ હતા. પેલી બાઇએ એક યુવાન છોકરી ગાંધીજીની ઝાગખણ કરાવી હતી. એ છોકરી સાથે ગાંધીજી ફરવા કે નાટક જોવા કોઈ કોઈ વખત જતા હતા. પણ પોતે કુંવારા છે. એ ભ્રમમાં એમણે એ લોકોને રાખ્યા હતાં એ મટે એમના મનમાં બહો પડ્યાતાપ થયો હતો. અને એક પત્ર પેલી પ્રજા પર લખી એમણે એમની માફી ચાહી હતી. યુવાન મોહનદાસની આ સત્યનિષ્ઠા અને ખાનદાની નિદાણી પેલી ડોક્ટર પર બહુ ઉઠી અસર થઈ હતી. અને તેમણે યુવાન મોહનદાસને પોતાને ત્યાં આવવાનું આમ તણ આપી રાખ્યું હતું.

બેરીસ્ટર થયા

લંડનના કાયદાનો અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે ગાંધીજીને પેલા વિચિત્ર સાધુચરિત્ર ગુજરાતી લેખક નારાયણ હેમચંદ્રનો મેળાપ થયો. અને લંડનની એક શેરીમાં રહેતા હતા અને ધણીએ વાર સાથે જાતા હતા. એ અરસામાં પારીસમાં એક જબરજસ્ત પ્રદર્શન કરાએલું ગાંધીજી એ પણ ભેઠ આવેલા આમ તણ વરસ લંડનમાં ગાળી ૧૮૯૧ની ૧૦મી જુને ગાંધીજી બેરીસ્ટર થયા હતા.

અગ્રીઆરમીએ હંગેરીની હાઇકોર્ટમાં બી શીટીંગ આપી નામ નોંધાવ્યું અને બારમી જુને હિન્દુસ્તાન તરફ પાછા આવ્યા.

પહેલો કેસ.

લંડન જઈ બેરિસ્ટર બન્યા પછી હીંદ પાછા આવતાં વકિલાંત સર કરતાં મોહનદાસને કેના વસમાં દિસો પસાર કરવા પડ્યા હતા અને કેટકેટલું એમનું મનોમંથન થયું હતું એ હકિકતો એમના આત્મજીવનના પુસ્તકમાં "સંસાર પ્રવેશ" "પહેલો કેસ" અને "પહેલે આધીન" એ પ્રકરણોમાંથી મળે છે. અને આ પ્રકરણો દરેક દરેક નવા બેરીસ્ટરે વાંચી જવાં જોવાં છે. અન્ય બેરીસ્ટરો અને ગાંધીજીમાં એ વખતે પણ તફાવત હતો, કે બેરીસ્ટર થઈ આવ્યા પછી ગાંધીજી જોટાં ગુમાન અને રૂઆબમાં રસા નહોતા. પણ એમને એમની હજીયો અને તુડીઓ અને જવાબદારીનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન હતું, એ ભ્રમ વર્ણવતાં પોતાની આત્મકથામાં ગાંધીજી લખે છે કે જાણ વિદ્યાવતથી ઘેર આવે તે પહેલાં ધરમાં રિસાવતની કંઈક હવા તો દાખલ થવી જ નેહાં એમ મોટા કાષ્ટએ વિચાર્યું એટલે ચીનનાં જાસણ, ચા વગેરે જે વસ્તુઓ ધરમાં પ્રથમ રહેતી તો કેવળ હવા તરીકે તે સુધરેલા મહેમાન અર્થે તે હવે તો જધાને સાડાં તપરાવા લાગી હતી. આવા વાતાવરણમાં હું મારા "સુધારા" લાગ્યો, ચા, કોશીમાં કાકાનો ઉમેરો થયો. જુદા મોજાએ ધર લાડ્યું હતું. મેં કોટ પાટલુનથી ધર પુાનન કર્યું આમ ખરચ વધુ, નવીનતાઓ વધી. ધેર

ધોળા દાથી ખંધાઓ, પણ ખરચ લાવવું ક્યાંથી ? રાજકોટમાં તુરત ખંધા સર કરનામાં તો દાંસી માય. રાજકોટમાં પાસ ચએલા વકીલ સામે ઉતરવા જેટલું મને જ્ઞાન ન મળે તે ફી તેમના કરતાં દસ ગણી લેવાનો દાવો ! કયો મૂર્ખ અસીલ મને રૂઝ ? અથવા એવો મૂર્ખ મળી આવે તોયે મારે શું મારા અજ્ઞાનમાં હિંદતાઈ અને દગાનો ઉમેરો કરી મારા ઉપરનું જગતનું કરજ વધારવું ?”

ગાંધીજી મુંબઇ આવ્યા.

મુંબઇ જવાની રતેલીઓ અને મિત્રોએ સલાહ આપી એટલે ગાંધીજી રાજકોટથી મુંબઇ આવ્યા અને મુંબઇમાં એક રથને એક જગા બાંડે રાખી એક રસોયો રાખી રવા. આ સમયની પોતાની મનોરૂતિ અને મિત્રોએ વિરે આત્મકથામાં ગાંધીજી લખે છે કે “મુંબઇમાં એક તરફથી કાપદાનો અભ્યાસ સર થયો. બીજી તરફથી ખોરાકના અખતરા અને તેમાં મદદી સાથે વીરચંદ ગાંધી જોડાયા. ત્રીજી તરફથી બાઈનો પ્રયાસ મારે સાર કેસ શોધવાનો સર થયો.”

*

*

*

“કાપદા વાંચવાનું કામ દીધું માલુમ. ‘સિવિલ પ્રોસિજર કોડ’ કેમ કરી મળે ઉતરે નહિ. પુરાવાનો કાપદો કીક આલ્યો વીરચંદ ગાંધી સોલિસીટરની તૈયારી કરતા એટલે વકીલોનો પછી વાતો કરે, ફિરાજસાહની હોશિયારીનું કારણ તેમનું કાપદાનું અમાધ જ્ઞાન છે. તેમને ‘એવોલન્સ એક્ટ’ તો મોટેજ છે. બત્રીસમી કલમ ઉપરના એકાએક કેસ તેઓ જજે. ખરડોળીની બાહોશી તો એવી છે કે જજને તેમનાથી અંજાઈ જાય છે. તેમની દલીલ કરવાની કાકિત અજબ છે. જેમ જેમ એવા અડીખમોની વાતો સાંભળું તેમ તેમ હું ગભરાઉં.”

“દર માસે અર્ચ ચડે. બહાર ખારિસ્ટરનું પાટિયું ચોપતું તે બરમાં ખારિસ્ટરી કરવાને મારે તૈયારી કરવી આ મેગ માર્ડ મન કેમ ન મેળવો ચર. એટલે માર્ડ વાંચન બાકુળ ચિતે માલુમ. પુરાવાના કાપદામાં કંઈક રસ પડવાનું હું લીડી ગયો. મનુનો ફિંદુ લો ખુબ રસપૂર્વક વાંચ્યો પણ કેસ ચલાવવાની દિમ્મત ન આવી. માર્ડ દુઃખ કેને કહ્યું ? સાંસરે મએલી નવી વહુના જેવી મારી રિમીત ચઇ ?”

“એટલામાં મુમીઆઇનો કેસ મારે નસીબે આવ્યો. રમોલ કોલ કોર્ટમાં જવાનું હતું. ‘દલાલને કમિશન આપવું પડશે !’ મેં ધસીને ના પાડી.

“પણ ફેલ્ડહરી કોર્ટમાં પંકાએલા પેલા મદિને પણ માર દબાર પાકનાર પણ કમિશન તો આપે છે !

“મારે ક્યાં-તેના જેવા મનું છે ? મને તો દર માસે રૂ. ૩૦૦ મળે તો બસ આન બાપુને ક્યાં વધારે મળતા હતા ?”

“પણ એ જગાનો ગયો. મુંબઇના અર્ચ મોટા તારે બવહારે વિચારવો જોઇએ.”

હું એક તો બે ન થયો, કમિયન નજ આપ્યું પણ મમોગાઈને કેસ તો મળ્યો
કેસ સહેલો હતો અને ઘોડના રૂ ૩૦ મળ્યા કેસ એક વિસથી વધારે ચાલે તેમ નહોતું "

સ્મૈલ કાઝ કોર્ટમાં પહેલવહેલો દાખલ થયો હું પ્રતિવાદી તરફથી હતો એટલે મારે
ઉસ્ટ તપાસ કરવાની હતી, હું ઉભો તો થયો પણ પગ કુળે, માથું ફરે અને ઘાજે કે
કોર્ટ ફરે છે સવાલ પૂછવાનું સુએજ નહિ જજ દરરો દરો વકીલોને તો ગમતજ પડી
હશે પણ મારી આખને ક્યાં કઈ જોવા પણ હતું "

"હું બોલો દલાલને કહ્યું મારાથી આ કેસ નહિ ચલાવાય, પોતને શિક્ષા મને આપેલી
શી પાછી લો! પોતને તેજ દલાલના એકાવન રૂપિયા આપી શક્યા તેમને તો રમત
વાત હતી "

"હું નાહો અને માલ નથી કે અસીલ જીલ્લો કે હાથો, હું યરમાશે, પૂરી લીમ્મત ન
આવે ત્યાં લમી કેસ ન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો ને રમિશ્ય આફ્રિકા મળે ત્યાં લમી કોર્ટમાં
નજ મળે "

પાછા રાજકોટમાં

ગાંધીજી મુખર્મી ગીરનામ પર એક ચોગ્ડી બાઝે મખી છ મહિના રહ્યા હતા, પણ
એમનું થેરીસ્ટરનું ગાડું આમજ ચાલ્યું નહોતું પેતાના જીવનચરિત્રમાં ગાંધીજી ખુદરો એક
શર કે છે કે પોતે હાઇકોર્ટમાં જઈ કોર્સ ખાતા હતા, અને દ્રામના પૈસા જચાવવા
હાઈકોર્ટથી પેતાને મકાને દમેશ ચાલીને જતા હતા મુખર્મી ન હાજવાથી ગાંધીજી
રાજકોટ ગયા હતા અને ત્યાં અરજીઓ ધરી આપવાનું કામ એમને મજત મળ્યું અને
એક જણીતા વકીલની ગાગીરીમાં રહેવાથી મહીને ત્રણસો સુધીનું કામ મળતું હતું આ
અરજામાં ગાંધીજીને એક અગ્રેજ અમલદારના તુમાખતો કરવો અનુભવ પહેલ વહેલો થયો
હતો ગાંધીજીના બાઈ સામે એક ખોટું બાળ મુકામા આવેલું, અને એ વખતની કાઠી
આવાસન પોસ્ટીકલ એજન્ટ આગળ એ વાત મળેલી આ મેરા અમલદારને ગાંધીજી
ઈંગ્લેન્ડમાં એક વખત મળ્યા હતા, એટલે ગાંધીજી એમનું પેતાનું મન માનવું ન હતું છતાં
બાઈની બનામચું કરવા એ અગ્રેજ અમલદાર પાસે ગયેલા, અને મોદનદાસને પહેલી જ
વખત રાત પર ઈંગ્લેન્ડ એક અગ્રેજ અમલદાર અને દિલ્હી સત્તા મોગવતા એક
અગ્રેજ વચ્ચે કેવો જમશે અતર હોય છે એ વાતની પહેલવહેલી પ્રતિતી થઈ, અને
સત્તાના મદથી અગ્રેજ અમલદારો કેવા તુમાખી જતી જાય છે અને આખની પણ કમ
નથી રાખતા તેનો અનુભવ થયો અને પૈસા મેરાએ ગાંધીજીની વાત પૂરી સાબળા વગર
પેતાના પટાવાગાને બોલાવી ગાંધીજીને બહાર કાઢ્યા ગાંધીજી બહુ ઉસકેરાઈ ગયા હતા,
પેઠ આવીને સાહેબ બહાદુર ઉપર ચીઠી લસડો કઢાડી અને તેમને લખ્યું કે ' તમે માફ
અપમાન ક્યું છે, માફ નહી મળે તો તમારી પર ફરીવાર કરીશ "

સાહેબે પ્રત્યુત્તરમાં તોહડો જવાબ આપ્યો અને ગાંધીજીને થાય તે કરી લેવાનું કહ્યું
એ અરજામાં સર ફિરોજશાહ મહેતા કઈ કામે રાજકોટ ગયા હતા તેમને આ વાતની

ખબર પડતાં તેમણે ગાંધીજીને સલાહ આપી કે આવ્યા હિસ્સા તે બધા વકીલ-ગારિસ્ટરના અનુભવમાં આવ્યા હશે તું નવો-સવો છે. તને હજી વિલામતની ખુમારી છે. તું બિટોસ અમલદારને ઝોળખતો નથી. બે તારે મુખેથી બેસતું હોય અને બે પૈસા કમાવા હોય તો તને મળેલી ચકી ફાડી નાંખ અને ચણેલું અપમાન મળી જા કેસ કરવામાં તને ફોકડો એક નહિ મળે, ને તું ખુવાર ધરો. જીંદગીનો અનુભવ તને હજી હવે મળવાનો છે. ”

આફ્રીકા કેમ ગયાં ?

ગાંધીજીએ અપમાનનો કાલો છુટકો મેળવ્યો. હરમાન કાઢીઆવાડની નટપટોતો પશુ એમને અનુભવ થયો. આમ બે અઠનાઈ રહ્યા હતા ત્યાં એમના વહિવ બાઈ પાસે પોર-બંદરની એક મેમ્બર પેટીનું કહેણ આવ્યું કે “અમારા વેપાર દક્ષિણ આફ્રીકામાં છે, અંગ્રેસી પેટી મોટી છે. અમારો એક મોટો કેસ ચાલે છે. હવે આલીસ હજાર પાઉન્ડનો છે. કેસ ધણો વખત થયાં ચાલી રહ્યો છે. અમારી પાસે સારામાં સારા વકીલ ગેરિસ્ટર છે. બે તમારા બાઈને મોકલો તો તે અમને મદદ કરે ને તેને પણ કંઈક મદદ મળે. તે અંગ્રેસી કેસ અમારા વકીલને સારી રીતે સમજાવી શકશે. વળી તે નવો મૂલક બેસે ને ધણી નવાં માણસોની ઝોળખાણ કરશે. ”

ગાંધીજીના વકીલ બંધુએ એ વાત ગાંધીજી આગળ કરી એમને એ વાત રૂચી.

કાંકા બેન્ગલુરુના બાઈદાર મંરુજી શંકર અમલદાર હશે મહેનતો ભેડે મોહનદાસની ઝોળખાણે કાંઈવામાં બાંધી. શેડે ગાંધીજીને કહ્યું કે “તમને કાઠી મહેનત નહીં પડે. અમારે મોટા ગ્રાંડિયોની સાથે ફોક્તો છે. એમની તમે ઝોળખાણ કરશો. અમારી કુલમાં પણ તમે મદદ કરી શકશો એમને બંધેલું પણ બચકાર ધણો રહે છે. તેમાં પણ તમે મદદ કરી શકશો. તમારું રહેવાનું અમારા ગંગામાં જ થશે. એટલી તમારો ઉપર કંઈ જ ખર્ચ નહીં પડે. ”

પગાર અને નોકરીની મુદત સંબંધમાં ગાંધીજીએ પૂછતાં શેડે કહ્યું હતું કે “તમારું કામ એક વર્ષથી વધારે નહીં પડે. તમને ફરટું કલાસનું આવવા જવાનું ભાડું ને રહેવા તમા ખાખા ખર્ચ ઉપરાંત ૧૦૫ પૌંડ આપશું. ”

ગાંધીજીએ આ શરતો કબુલ કરી અને દક્ષિણ આફ્રીકા જવા તૈયારી કરી.

નાતાલ પહોંચ્યા

૧૮૯૬ના એપ્રિલ માસમાં ગાંધીજી મુળપત્ની નાતાલ ભેંચી ઉપરવાં હતાં. સ્ટીમરમાં એક વખતે ગોરડી બહુ હતી. એટલે ગાંધીજીએને ફરટું કલાસની લીમીટ નહોતી મળી સંકો પશુ ગાંધીજીએ પોતે સ્ટીમરના કેપ્ટનને પાત કરતાં કેપ્ટને પોતે એમની પોતાની જાતી-નર્મ રહેવાની સમજા કરી આપી હતી. કેપ્ટન અને ગાંધીજી અને આ ગોરો એક બીજાનાં મિત્ર થઈ પડ્યા હતા. બંને કેપ્ટનમાં સાથે રહેજી રમતા સ્ટીમર લાંબુથી મોખ્યાઆ અને ત્યાંથી ઝાંઝીગાર પહોંચી હતી. ઝાંઝીગારમાં સ્ટીમર આઠ કે દસ દિવસ રોકાવાની હતી. પેલાં કેપ્ટનને ગાંધીજી ભેડે એવી રનેહમાં ખંધાઈ હતી કે ઝાંઝીગાર જોત્યાં પછી કેપ્ટને ગાંધીજીને પોતાની સાથે રહેલ કરવા નોત્યાં. સાથે કેપ્ટનનો બીજો ગોરો મિત્ર પણ હતો.

એ રહેલ કેવા પ્રકારની હતી. તેની ગંધીજીને આશ્ચર્યમાં હતી ગતાગમ નહોતી. ૧૯૫૧ અને તેનાં જોડાં મિત્ર અને ગાંધીજી ઝાંઝીયારના દબાવી સ્ત્રીઓના વેરવાવામાં એક દલાલની મદદ લઈ પહોંચ્યા ૧૯૫૧. અને તેનાં જોડાં નોંધીદાર એક એક જોરતની સાથે ટાટકોમાં પુરાયા ગંધીજી પણ એક દબાવી સ્ત્રીના કમરમાં દાખલ થયા એમને ખૂબી સરમ લાગી અને ૧૯૫૧ને ધડ દઈને પહેલેથી ના નહી કહી દેવાની પોતાની અટકિત માટે એમને શરમ લાગી, પણ એ શરમને લીધે આ ત્રીજી વાર મોહનદાસ અનીતિના માર્ગમાં લપસતા બચી ગયા. પેલી આઈ તો ગંધીજીની મુંઝવણ કળી બઈ જોરકામાંથી બહાર નીકળી મઈ ઝાંઝીયારમાં આઠેક દિવસ મોહનદાસ રહ્યા હતા. અને એ માસની લગભગ આખરે નાતાલ પહોંચ્યા હતા પાંચડી માટે ઝંઘડો.

સત્યને માટેના આમદી સ્વભાવ તો ગંધીજીમાં કિશોર અવસ્થામાંથી હતો. એ એમની આત્મકથા વાંચતા આપણે જોઈ શકીએ છીએ. તેમ ગંધીજીમાં અન્યાય સામે અસત્ય સામે બધાં સ્વમાનને બંધ થતો હોય તે સામે લડવાની વૃત્તિ પહેલેથી હતી. અને એવા પ્રસંગો આફ્રિકામાં એમના પર ધણી આવ્યા હતા. અને એ દરેક પ્રસંગ વખતે ગંધીજી સામા થયા હતા. અલખત વિનયથી. સવિનય અનાદરની એમની જમને કદી આજળ નહી, માંગણી, એવી એમની લડતોના બીજા આફ્રિકામાં વવાયાં હતાં. ગંધીજી ડરખત ઉતર્યા કે બીજા કે ત્રીજા દિવસે અખડુલા શેક એમને ડરખતની કાટ જોવાને લઈ ગયા આ હકીકત આપણે આત્મકથામાંથી જ જોવાની છે કારણ કે આ પાંચડીના પ્રસંગને રજૂ કરતાં એ વખતે આફ્રિકાના દિલ્હીઓમાં ફરી મનોવૃત્તિ હતી. અને દિલ્હી તરીકે પોતાને જોળખાવતા પણ આપણા કાષ્ઠોએ કેવા શરમાતા હતા એ વાત પર પણ ગંધીજી લખે છે:—

“અખડુલા શેક મને ડરખતની કાટ જોવાને લઈ ગયા ત્યાં કેટલીક જોળખાણો કરાવી કાટમાં પોતાના વડીલની પાસે મને બેસાડ્યો. મેજરટ્ટ મારી સામે જોવા કરે તેણે મને મારી પાંચડી ઉતારવા કહ્યું. મેં ઉતારવાની ના પાડીને કાટ છોડી.”

“મારે નસીબે તો અહીં પણ લગભગ જ હતી. પાંચડી ઉતારવાને બેઠે અખડુલા શેક સમજાવ્યો. મુસલમાની પોસાક જેણે પહેર્યો હોય તે પોતાની મુસલમાની પાંચડી પહેરી શકે બીજા દિલ્હીઓએ કાટમાં દાખલ થતાં પોતાની પાંચડી ઉતારવી જોઈએ.”

“આ કીજો બેઠે સમજાવવા સાફ કેટલીક હકીકતમાં મારે ઉતરવું પડ્યું.”

આફ્રિકાના દિલ્હીઓના વાડા

મેં આ જે ત્રણ દિવસમાં જોઈ લીધું હતું કે દિલ્હીઓ પોતપોતાના વાડા રચીને બેસી ગયા હતા એક લાગ મુસલમાની વેપારીનો—તેઓ પોતાના આરખને નામે જોળખાવે. બીજા લાગ દિલ્હી કે પારસી મહેતાઓનો દિલ્હી મહેતા સ્વરૂપે લેટકે, કાષ્ઠ અરખમાં બળે. પારસી પોતાને પશ્ચિમ તરીકે જોળખાવે. આ ત્રણને વેપારની બહારનો અરસપરસ સંબંધ જોળખાવતા પ્રમાણમાં અરે. એક યોથો ને મેટા વર્ષ તે તામિલ તેલંગુનો ઉત્તર તરફના ગિરમીટિયાનો અને ગિરમિટિ એટલે જે કારાર કરીને પાંચ વર્ષની મજૂરી કરવા ગરીબ દિલ્હીઓ તે વેળા નાતાલ જતા તે કારાર અથવા ‘એમ્પ્રેન્ટ’.

એમીએટવું અપમંસ ગિરમોટ અતે તે ઉપરથી ગિરમોટીયા થયું. આ વર્ગની સાથે બીજાને બચકાર માત્ર કામ પુરતોજ રહે, આ ગિરમોટીયાને અંગ્રેજે “કુલી” તરીકે ઓળખે અને તેમની સંખ્યા મોટી તેથી બીજા દિલ્હીએને પણ કુલીજ કહે. કુલીને બદલે સામી પણ કહે. સામી એ ખર્ચા તામિલ નામને છેડે આવતો પ્રત્યય. “સામી” એટલે “સ્વામી” સ્વામીનો અર્થ તો ધણી થયો તેથી કાંઈ દિલ્હી સામી સંખ્યાથી ગિલાયને તેનામાં કાંઈ દિશ્મત હોય તો પેલા અંગ્રેજને કહે:—“તમે મને સામી કહો છો પણ જાણો છો સામી એટલે ધણી ? હું કંઈ તમારો ધણી નથી !” આવું શબ્દોના કાંઈ અંગ્રેજ સરમાય ને કાંઈ બિજામ ને વધારે જાણ દે અને બલો હોય તો મારે પણ ખરો, કમકે તેને મન તે “સામી” શબ્દ નિંદાસ્પન્ન હોય; તેનો અર્થ ધણી કરવો તે તેવું અપમાન કર્યા પરાવરજ થયું.”

કુલી બેરિસ્ટર

“તથા હું” “કુલી બેરિસ્ટર” કહેવાયો. વેપારીઓ કુલી વેપારી કહેવાય. કુલીનો ખોલે અર્થ મજૂર એવો જુનાઈ ગયો. વેપારી આ શબ્દથી ગુસ્સે થાય ને કહે “હું કુલી છું” જરા વિનયી અંગ્રેજ હોય તો એવું સંજોગ ત્યારે મારી પણ આવે.”

“આ સ્થિતિમાં પાપડો પહેરવાનો પ્રચલ મોટો સ્થ પડ્યો. પાપડો ઉતારવી એટલે માનમંત્ર સહન કરવો. મેં તો વિચાર્યું કે હું દિન્દુરતાનની પાપડોને રજા આપું અને અંગ્રેજ ટાપો પહેરે જેથી તે ઉતારવામાં માનમંત્ર ન લાગે ને હું કળામાંથી બચી જાઉં.”

અબદુલ્લા શેકને એ સૂચના ન ગમી. તેમણે કહ્યું “જે તમે આ વેળા એવો ફેફાર કર્યો તો તેનો અનર્થ થશે. બીજાઓ દેશની પાપડો પહેરવા પ્રતિતા કરશે, તેમની સ્થિતિ શ્રેષ્ઠી થશે, વળી આપણા દેશની પાપડીજ તમને તો દોષે. તમે અંગ્રેજ ટાપો પહેરશો તો તમે “વેટર” માં અપડો.”

“આ વાક્યોમાં દુનવી કદાપણ હતું, દેશાભિમાન હતું” ને કંઈક સહિષ્ણુ હતું. દુનવી કદાપણ તો રષ્ટ્રજ્ઞ છે. દેશાભિમાન વિના પાપડોનો આશય ન હોય. સહિષ્ણુતા વિના “વેટર” ની ટીકા ન હોય ગિરમોટીયા દિલ્હીમાં, દિલ્હી, મુઝલમાનને ખિસ્તી એવા ત્રણ દતા. ખિસ્તી તે ગિરમોટીયા દિલ્હી ને ખિસ્તી થએલા તેની પ્રજા આ સંખ્યા ૧૮૬૩માં પણ મોટી હતી, તેઓ બધા અંગ્રેજ પેશ્વાજી પહેરે. તેમાંના સારો બાજ હોટલોમાં નોકરી કરીને આજીવિકા પેદા કરે. આ સાગ્રને ઉદેશને અંગ્રેજ ટાપોની ટીકા અબદુલ્લા શેકના વાક્યોમાં હતી.

“મને અબદુલ્લા શેકની દલીલ એકંદરે ગમી. મેં પાપડોના કિસ્સા ઉપર મારીજ પાપડીના બચાવનો કાળજી જાપામાં લખ્યો. જાપામાં મારી પાપડીની ખુબ ચર્ચા થઈ. “અનરેકલમ વીકેટર” વર્જીનાનવી પરીણે:—એવા મચાલેથી હું છાપે ચાલ્યો ને ત્રણ સાર વિવસની અંદરજ અનાવાસે મને દિણિય આફિકામાં અહેસાત મળી. કાંઈએ મારો પણ લીધો, કાંઈએ મારી જીંધતાઈની ખુબ નિંદા કરી, આમ મારી પાપડો તો લખમજ ફેરવ સુધી રહો.

પ્રિટોરીયા જતાં

કરબનમાં ગાંધીજી અબદુલ્લા શેકને ત્યાં રહી એમના કેસનો અભ્યાસ કરતા હતા અને પેદીના દિંદુ મહેતાજીઓ પાસેથી એમણે નામાનું સિદ્ધિ પણ લેવા માંડ્યું હતું, કારણ કે પ્રિટોરીયાથી અબદુલ્લા શેકના ગોરા વકોલ તરફથી કાગળ આવ્યો હતો, જેમાં લખ્યું હતું કે કેસ સમજાવવા પાટે અબદુલ્લા શેકે પ્રિટોરીયા જવું અથવા પોતાને બદલે કોઈને મોકલવો, એટલે ગાંધીજીને મોકલવાનું નક્કી થયું હતું સાત વ્યાઠ દિવસમાં પેદીના મહેતાજીઓ પાસેથી કેસને લગતી દરેક વિગતો સમજી લઈ ગાંધીજી આઠમે દહાડે કરબનથી પ્રિટોરીયા જવા ટ્રેનની પહેલા વર્ગની ટીકીટ કઢાવી રવાના થયા. ટ્રેન રાત્રે નવેક વાગે નાતાલની રાજધાની મેરીટસબર્ગમાં પહોંચતાં એક ગોરા ઉતારી ગાંધીજીવાળા કબજામાં આવ્યો અને ફર્ટ કલાસમાં એક દિંદોને જોતાં જે રેલ્વે અપલદારને ગાંધીજીના કબજા આવળ લઈ આવ્યો અને પેલા ગોરા અપલદારે ગાંધીજીને કહ્યું કે તપાસે છેલ્લા કબજામાં જવાનું છે, " ગાંધીજીએ કહ્યું કે " મને કરબનથી આ કબજામાં બેસાડવામાં આવ્યો છે. મારી પાસે પહેલા વર્ગની ટીકીટ છે, એટલે હું બીજા વર્ગના કબજામાં નહિ જઈશ "

પોલીસે ગાંધીજીને ધકકો માર્યા

આ ઉપરથી રેલ્વે અપલદારે પોલીસને બોલાવ્યો અને પોલીસે ધકકો મારી ગાંધીજીને કબજામાંથી નીચે ઉતાર્યા, અને એમનો સામાન પણ ઉતારી મૂક્યો. આફ્રિકાના રૂબ દેખેના ગાંધીજીને એ પહેલો અનુભવ થયો, પણ એ વખતે પણ એમનામાં અન્યાયની સામે પ્રતિકાર કરવાની લડાઈક વૃત્તિ હતી. બીજા દોષ નજાણા દિંદોની માફક એપને ફર્ટ કલાસના કબજામાંથી ઉતારી મૂકવામાં આવ્યા ત્યારે જોગ રેલ્વે અપલદારેની આઠા માથે ચઢાવી ગાંધીજી ત્રીજા વર્ગના કબજામાં નજી ગયા, આખી રાત મારીત્સબર્ગ રેલ્વે સ્ટેશનના વેઇટીંગ રૂમમાં બેસી ગયા, સદવારે રેલ્વે મેનેજરને ફરિયાદો લાંબો તાર ક્યો, અબદુલ્લા શેકને ખબર આપ્યા, શેકે રેલ્વેના બનગલ મેનેજરને મળ્યા વળી અબદુલ્લા શેકે મેરીટસબર્ગના દિંદો વેપારીઓને તાર કરતાં વેપારીઓ સ્ટેશન પર ગાંધીજીને મળવા આવ્યા અને એ સૌએ દિંદોઓને દક્ષિણ આફ્રિકામાં પહેલા બીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતાં દોંદોઓની ટ્રી કનક્રેટ ચાલ છે તેનાં વધુનો ક્યો. ગાંધીજીના તારના જવાબમાં જનરલ મેનેજરને તાર આવ્યો, અલબત્ત તેણે પોતાના પાણસોના વર્તનનો બચાવ ક્યો, પણ ગાંધીજીને વગર દરકને પહેલા વર્ગમાં મુસાફરી કરવા સ્ટેશન પાસ્ટરને લલાપણ કરી અને રાત પડતાં ટ્રેન આવતાં ગાંધીજી પહેલા વર્ગમાં જ મેરીટસબર્ગથી ચાર્જ ટાઉન પહોંચ્યા.

અપમાન અને તપાસ

ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં પત્ર મુકતાં એપને મેરીટસબર્ગ રેલ્વે સ્ટેશનપર ગોરાઓના રંગદેખેના કડવો અનુભવ થયો હતો, તે પ્રવાણે ચાર્જ ટાઉનથી જહોનીસબર્ગ ધોડાની શોગરામમાં જતાં એમને શોગરામ કંપનીના એક ગોરા મુખીના હાથનો પાર પણ ખાવો પડ્યો હતો. ગાંધીજીએ શોગરામની ટીકીટ લીધી હતી, એમને અંદર બેસાડવાની શોગરામવાળાની ફરજ હતી, છતાં ગાંધીજીને અજણપણ જાણી પેલા ગોરા મુખીએ એમને શોગરામની બહાર હાંકનારની બાજુએ બેસાડ્યા હતા. આ ખુલ્લો અન્યાય હતો, છતાં ગાંધીજી કંઈ

બોમ્બા નદિ, અને સુમે મ્હોડે હાંનારની વાણી જગ્યા લીધી. પણ વચમાં એક ગામ આવતા પેસો. ગોરા સુખી ને સીંગરામની અંદર ભેડો હતો, તેને જદાર બેસવાની ઇચ્છા થઈ એટલે હાંનારની પાસેથી એક મેલુ મુળીયું લઈ. પગ રાખવાની જગ્યા આગળ તે પાથર્યું અને ગાંધીજીને કહ્યું કે “ સામી તું અદિ આં બેઠા, મારે હાંનારની પાસે બેસવું છે.”

આટલો દંદ સુધીનું અપમાન સહન કરી લેવા ગાંધીજી તર્કવાર ન હોતા. તેમણે પેલા ગોરા સુખીને જવાબ આપ્યો કે “ તમે મને અહીં બેસાડ્યો, એ અપમાન મેં સહન કરી લીધું. મારી જગ્યા તો અંદર બેસવાની, પણ તમે અંદર બેસીને મને અહિં બેસાડ્યો, હવે તમને જદાર આવવાની ઇચ્છા થઈ છે અને બીડી પીવી છે. તેથી તમે મને તમારા પગ આગળ બેસાડવા ઇચ્છો છો. હું અંદર જવા તૈયાર છું. પણ તમારા પગની પાસે બેસવા હું તૈયાર નથી ! ”

આટલું ગાંધીજી બોલી રહ્યા હશે તેટલામાં તો એમના પર પેલાએ તમાચાનો વરસાદ વરસાવ્યો અને ગાંધીજીનું આવકું ઝાલી એમને નીચે ધમકવા માંડ્યા, પણ ગાંધીજી બેઠકની પાસે પીતળના સળાયા દતા, એને ઝોડની જેમ વળગી રહ્યા, પેસો એમને મારી રહ્યો હતો. પેસો ઈર્ષાવાન, ગાંધીજી એ વખતે પણ માનવમળેખડા જેવા હતા. સીંગરામની અંદર બેઠકા ઉતાડ્યોમાંના કાષ્ટ બોલી ઉઠ્યા, “ બોમ્બા એ નિચારાને ત્યાં બેસવા દે, તેને નકમો માર નહિ, તેની વાત સાચી છે. ત્યાં નહીં તો તેને અમારી પાસે અંદર બેસવા દે. ”

આ-સાંભળી પેસો જરા ભેડો પડ્યો, અને તેને ગાંધીજીનું આવકું ઊઠાડ્યું.

સાઠી સ્ટેશન પહોંચી, અને ત્યાંના ઈસ્ટ રોડની દુકાને અજદુલ્લા રોડે તાર કરેલો હોવાથી ઈસ્ટ રોડના માણસો ગાંધીજીને તેડવા આવ્યા હતા. ગાંધીજીએ ઈસ્ટ રોડ અને તેમના વાણીતરો આગળ પોતાના પર ને વીલી હતી, તે વાત કરી, એટલે એ વાણીએ આફ્રિકામાં પોતાને કેવા કેવા અપમાનો સહન કરવા પડે છે તેની વાત કરી. અને ગાંધીજીએ સીંગરામ કંપનીના એજન્ટ પર પોતા પર ને વીલું હતું, તેની વાત એક ચીકી લખી કરી હતી, અને પછી સ્ટેશનથી જહોનીસબર્ગ પહોંચતાં એમને સીંગરામની અંદર જગ્યા મળી હતી અને માર્ગમાં કશી મુશ્કેલી નહીં ન હતી.

લડતરના નિશ્ચય

જહોનીસબર્ગ પહોંચ્યા પછી ગાંધીજી એક યુરોપિયન હોટેલમાં ગયા હતા, પણ ત્યાં એમને રહેવાની જગ્યા મળી ન હતી. આખરે ગાંધીજી જહોનીસબર્ગમાં અજદુલ્લા રોડના એક ઓળખીતા મદમદ કાસમ કમરૂદીનની દુકાને ગયા અને ત્યાં હરી કામ થયા, અને જહોનીસબર્ગ સ્ટેશનથી ફર્ટ કલાસની ટીકીટ લઈ પ્રિટોરિયા પહોંચ્યા, જહોનીસબર્ગથી પ્રિટોરિયા જતાં પણ રસ્તામાં એક સ્ટેશન આગળ રેલ્વેના ગોરા યાર્ડે ગાંધીજીની ટીકીટ ભેગા માંગી હતી. અને ટીકીટ ફર્ટ કલાસની હતી. ગાંધીજી ફર્ટ કલાસમાં બેસા હતા, છતાં તેમને ત્યાંથી ઉઠી યાર્ડ કલાસમાં જવા કહ્યું હતું. પણ આ વખતે ગાંધીજીના ડગળામાં એક બોલો અમ્રેજ હતો, તેણે પેલા યાર્ડને ધમકાવી પાછો કલાસમાં હતો, અને કહ્યું હતું કે “ આ મુદ્દરથને તું નકમો હેરાન ન કર. કેખતો નથી, તેની પાસે ફર્ટ કલાસની ટીકીટ છે. એના બેસવાથી મને કશો લાધો નથી. ”

આ ઉપરથી “ તમને કુલી નોડે એમનું ગમતું હોય તો હું યુ કરું ” એમ જવાબો આપી ગયો. આમ કમળથી પ્રિયારિયા પહેલેથી ગાંધીજીને જીતીમાં પહેલી જ વાર જોરાઓના રમણેષનો પુત્ર પુત્ર કાવો અનુભવ થયો હતો પણ એ અનુભવથી એ દિગાઈ જવાને બદલે એમણે એવી સારી લાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. અને દરેક અપમાન અને પ્રસંગને પ્રકાશમાં આણી, લીગતા વાગતાઓ ઉપરી નોડે પત્રવ્યવહાર કરી પોતાને જે સદન કરવું પડ્યું હતું તેની રાત્રે વિરોધ જાહેર કર્યો હતો, અને આ રૂઝ-આતના અનુભવોને લીધે એમને દિયુજી આફ્રિકામાં વસેલ અને વેપાર કરી રહેલા આપણા દિંદી લાઇઓની સ્થિતિનો આનાદ ખ્યાલ આવ્યો હતો.

પ્રિયારિયામાં ગાંધીજીને હોટલ સંબંધમાં જરા સારો અનુભવ થયો હતો. એક હોટલ વાળાએ પહેલાં ગાંધીને ઓરડો તો આપી પણ ક્યુ કે હોટલના જાહેર ખાણાં ધરમાં બીજાં માણસો વાધો નહીં હોય તો તેઓ એમને લખ જરી, નહીંતર એમનું ભોજન એમના ઓરડામાં આપી જરી, હોટલમાં રહેતા બીજા માણસોએ કંઈ વાધા ન લેતાં ગાંધીજીને હોટલની મુખ્ય કાંઈનીંગ રૂમમાં જવાની છૂટ મળી.

પ્રિયારિયામાં ગાંધીજીને કેટલાક ખ્રીસ્તી કુટુંબો સાથે સંબંધ બંધાય છે તેમાં એક જે સંબંધ તે બહુ ગાઢ બંધાય છે. આ ખ્રીસ્તી મિત્રો ગાંધીજીને ખ્રીસ્તી સમ્રદાય તરફ વળવા પ્રવાસ કરતા હતા, ગાંધીજી એમની નોડે ધર્મની અને તત્વજ્ઞાનની ચર્ચા અવસ્ય કરતા, અને જીસસ ક્રીસ્ટનાં બોધવચન તરફ જરૂર આદર રાખતા હતા. પણ એમને હિંદુ ધર્મ પર એવી અમુક શંકા હતી કે એમના ખ્રીસ્તી મિત્રો એમને ક્રીશ્ચિયન, જનાવવામાં ફાળો ન હતા.

અંગેલ અનુભવ ।

અહિં પ્રિયારિયામાં એ સમયમાં ગાંધીજીને દિંદીઓને ત્યાંના જોરાઓ કેવા હલકા અને કુલી મણે છે તેનો અગત અનુભવ થયો. ઓરેજ ફી રોટમાં ૧૮૮૮માં કે તે પુર્વે એક કાયદો થયો દિંદીઓના જવા હકક છીનવી લેવામાં આવ્યા હતા ત્યાં માત્ર હોટલના વેટર તરીકે કે એવી કોઈ મજૂરીમાં રહેવા નોટલીજ દિંદીઓને છુટ રહી હતી. જે દિંદી વેપારીઓ હતા. તેમને નામનો અવેજ આપી કાઢી એટલા દિંદી વેપારીઓએ અરજીઓ કરી પણ તેમના અવાજ પ્રત્યે કાંઈએ લક્ષ આપ્યું નહીં.

ફ્રાન્સવાલમાં ૧૮૮૫માં સખત કાયદો થયો. ૧૮૯૧માં કંઈક સુધારો થયો, તેને પરિણામે દિંદી માત્ર કામચલાવીના તથા પોલીસ આપે એમ થયું. જમીનની માલેકો તેઓ માત્ર તેમને સાફ નીમેલા વાઘામાં જ કરાવી શકે. આમણે માલિકી તો મળેજ નહિ. દિંદીઓને કંઈ મતોપિકાર હતોજ નહિ આ જવા એશિયા વાસીઓને લગતા કાયદો હતા. જપરાંત કાળો લોકોને લગતા કાયદો પણ દિંદીઓને લાગુ પડે દિંદીઓ સહેરના કુટપામ પર ચાલી ન શકે અને રાતના નવ વાગ્યા પછી પરવાના પગર ગામમાં ફરી ન શકે, ગાંધીજી એમના જોરા મિત્રો સાથે ઘણી વાર ગતે ફરવા નીકળતા ત્યારે દસ વાગી જતાં એમને અને એમના જોરા મિત્ર સી. કાટસને હંગેશ એમને માટે ચિતા ગ્રહીતી. પ્રિયારિયાના સરકારી વડીલ ડો. કાકેજે ગાંધીજીને રાતે ફરવાનો પરવાનો લખી આપ્યો હતો. તેનો

ઉપયોગ કરવાની તેમને જરૂર નહોતી પણ પ્રિટોરીયામાં જે શેરીમાં પ્રેસીડન્ટ કુચનું ઘર હતું ત્યાં આમળાં ગાંધીજી હંમેશાં સહવારે ફરવા જતા હતા પણ એક દિવસે એક કચ્છી સીપાઈએ એમને મામુલી દિંદી કુશી રમણ લાન મારી કુટપાય પરથી નીચે જીતાવી દતા. આ બનાવ ગાંધીજીના એક ચોરા મિત્રે નજરે નજરે જોયો હતો. એણે ગાંધીજીને પેલા સીપાઈ સંગે કેસ કરવા કહ્યું હતું પણ ગાંધીજીએ એ વાતની ના પાડી હતી. પેલા મિત્રે પેલા-સીપાઈ જોડે વાત કરતાં એણે ગાંધીજીની માફી માગી હતી. અને એ વાત ત્યાંથી અટકી હતી. પણ દક્ષિણ આફ્રિકામાં દિંદીઓની હાકમારી જેવી હતી તેનો અંગન અનુભવથી ગાંધીજીને બરાબર ખ્યાલ આવ્યો હતો.

જીવનનું અમુક વર્ષ

પ્રિટોરીયાના પોતાના આ સમયના એક વર્ષના નિવાસ સંબંધમાં ગાંધીજી પોતાની આત્મ-કથામાં લખે છે કે “પ્રિટોરીયામાં મને જે એક વર્ષ મળ્યું તે મારા જીવનમાં અમુક્ય હતું. જાહેર કામ કરવાની મારી સંકેતનું કંઈક માપ મને અહીં મળ્યું. તે શીખવાનું પણ અહિં મળ્યું. ધાર્મિક ભાવના એની મેળે તીવ્ર થવા લાગી અને ખરી વકીલાત પણ અહિંજ શીખ્યો એમ કહેવાય.”

“દાદા અબદુલ્લાના કેસ નાનો ન હતો. દાવો ૪૦૦૦૦ પૌંડનો એટલે કેપિઆ જ લાખનો હતો. તે વેપારને અંગે હોઈ તેમાં નામાનો અંચ મણી હતી. ફેટલોક લાખ પ્રેમી સરી નોટ ઉપર અને ફેટલોક લાખ પ્રેમિસરી નોટ આપવાનું વચન પગાવવા ઉપર હતો. ખ્યાલ એ હતો કે પ્રેમિસરી નોટ ફરજથી લેવામાં આવી હતી. અને પૂરા અવેજ નહોતો મળ્યો. આમાં હકીકત અને કાયદાની ખારીઓ ધુમળી થતી. નામાની ગૂંચો પણ મળી હતી.”

“મેં તો અસીલના કેસને અતિ જોઈ લીધું કે તેનો કેસ મળે મળે જાય છે. કાંદો તેની મદદે પહોંચવો જોઈએ પણ કેસ લડતાં અને સગા એકજ સહેરમાં રહેનારા ખુવાર થશે. આ મેં જોયું, કેસનો અતિ કોઈ જોઈ ન શકે. કાદેમાં રહેવો કેસ ધમ્મામાં આવે તેટલો લંબાવી શકાય. લંબાવવાથી બેમાંથી એકને કામદો ન થાય આથી કેસનો અતિ થતો હોય તો તે એક જ સ્વચ્છતા હતા.”

“તૈયબ શેકને મેં વીનખા. પર મેળે પતાવવાની સલાહ આપી. તેમના વકીલને મળવાનું મેં સુચવ્યું, જતેને સુચવ્યું. જતેને વિશ્વાસ આવે તેવા પંચને તેણે નીમે તો કેસ ચડે. પતી જમ. વકીલોનાં ખર્ચ એટલા બધા ચડ્યા હતા કે તેમાં મોટા વેપારી પણ ખર્ચી જાય. અને એટલી ચિંતાથી કેસ લડતા હતા, કે એકે નિરાંતે બીજું કશું કામ ન કરી શકે. દરમ્યાન વેર પણ વધે જતાં હતાં. મને વકીલાત ઉપર તીરસ્કાર મુલ્યો. વકીલ તરીકે તો જતે વકીલોએ એક બીજને જીતવાની કાયદાની ખારીઓ જોઈ. દેવાનો રદી. જીતનારને ખર્ચ ખર્ચ કોઈ દિવસ નથી મળી શકતું એ મેં આ કેસમાં પ્રથમ જાણ્યું. મજાદારની પાસેથી લઈ સકાય એવી શીંગે એક આંકડો હોય, આ બધું મને અસજ લાગ્યું, મને તો લાગ્યું કે મારા ધર્મ જતેની ગિજતા કરાવવાનો હતો. જતે સમાને મેળવવાનો હતો. મેં સમાધાનને સાફ લાગળ વૃદ્ધ મહેનત કરી. તૈયબ શેક માન્યા. ઉવટે પંચ નિમાયક કેસ આલ્યો. કેસમાં દાદા અબદુલ્લા જીતા.”

“એટલેથી મને સંતોષ ન થયો, જે પંચના કરાવની બળવણી થાય તો તૈયમ હાથ મક્કમ એટલા પૈસા એકાએક નજ આપી શકે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા પોર-પંદરના મેમ્બરોમાં એક ધર મેળેનો અક્ષીપીત કાપડો હતો કે પોતે મરે પશુ દેવાળું ન કાઢે તૈયમ શેઠ ૩૭૦૦૦ પૌંડ અને પંચ એકાએક નજ આપી શકે. તેમને એક દમડી એાછી નહોતી આપતી. દેવાળું નહોતુંજ કાઢવું. રસ્તો માત્ર એકજ હતો કે દાદા અબદુલ્લાએ તેમને પુરતો વખત આપવો. દાદા અબદુલ્લાએ ઉદારતા વાપરીને ખૂબ લાંબો વખત આપ્યો. પંચ નીમવામાં મને જેટલી મહેનત પડી તેના કરતાં આ લાંબો હપ્તા કરાવવામાં વધારે મહેનત કરવી પડી. બંને પક્ષ રાજી થયા. બંનેની પ્રતિષ્ઠા વધી. મારા સંતોષનો પાર ન રહ્યો. હું ખરી વકીલાત શીખ્યો. મનુષ્યની ખરી બાજુ જોણી કાઢનાં શીખ્યો. મનુષ્ય હૃદયમાં પ્રવેશ કરતાં શીખ્યો. મેં જેવું કે વકીલનું કર્તવ્ય પક્ષકારોની વચ્ચે પડેલી તૂટ સાંધવાનું છે, આ શીક્ષણે મારા મનમાં એવી જગ કાલી કે મારી વીસ વર્ષની વકીલાતનો મુખ્ય કાળ મારી ઓશીસમાં બેઠાં સેંકડો કેરોની સમાધાનોએ કરાવવામાં જ ગયો તેમાં મેં દ્રવ્ય જોયું એમ પણ કહેવાય આત્મા તો ન જ જોયો.

નાતાલમાં જુએશની શરૂઆત

અબદુલ્લા શેઠેનો કેસ પુરા થયો એટલે પ્રીટોરિયામાં રહેનારું ગંધીજીને પ્રયોજન રહ્યું નહીં, એટલે એ કરબન ગયા. બંને ત્યાંથી દિંદુસ્તાન પાછા ફરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. અબદુલ્લા શેઠે ગંધીજીના માનમાં એક ખાનપાનનો મેળાવડો યોજ્યો હતો. આ મેળાવડામાં બેઠાં બેઠાં ગંધીજી જેટલાં જાપાંઓ જેમ રજા હતા, ત્યાં એક જાપામાં એક એવા સમાચાર હતા કે નાતાલની ધારાસભામાં એક એવું બીલ ચર્ચાઈ રહ્યું હતું જે નાતાલમાં વસતા હિંદીઓને ધારાસભામાં પોતાના સ્થળે મોકલવાનો જે મતાધીકાર હતો તે બર્ષ લેવો. આ વાત વાંચી ગંધીજી ચમક્યા. આ તો નાતાલમાંથી પણ હિંદીઓનો વગ કાઢવાની વેતરણ હતી. એ વખતે નાતાલમાં વેપાર કરતા હિંદી વેપારીઓ જાપાં વાંચવામાં બેઠેસાર હતા, અને આવી વાર્તામાં કેમ લગત કરવી તેની ચતાગમ ન હતી. એ નવા કાયદાથી હિંદીઓની કેવી હાલત, થાય એ વાત ગંધીજીએ મેળાવડામાં હાજર રહેલાઓ સમજા કરી, મેળાવડામાં હાજર રહેલા હિંદી વેપારીઓએ ગંધીજીને એકાદ મહીનો કરબનમાં રોકાઈ જવાની વીનંતી કરી અને નાતાલની ધારાસભામાં હિંદીઓ વીરોધના કાપડા સામે જખરદસ્ત ઝુલેથ ઉપા-કવામાં આવી. એક મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું ધારાસભાના પ્રમુખ નાતાલ સરકારના વડા પ્રધાન અને ઇન્ડેકમાં સંસ્થાન ખાતાના પ્રધાન લોર્ડરીપન પર જખરદસ્ત ચરજીઓ મોકલવાનો નીશ્ચ કરવામાં આવ્યો, હિંદીઓમાં પહેલી વખત જગૃતી આવી મઠ. પોતાના હક માટે સામુદાયીક લડત ચલાવવાની દિમત આવી અને નાત જત, ધર્મ કે પ્રાંતને કોઈ જૂઠી હિંદીઓ એક યજ્ઞ હોમનથી અને ઉત્સાહથી કામે લાગ્યા. દાદા અબદુલ્લાનું ધર ધર્મશાળા જેવું યજ્ઞ થયું. ગંધીજીએ એ વરસ ચોપાનીના લખી નાતાલના હિંદીઓનો કેસ સરસ રીતે રજુ કર્યો. એક ચોપાનીયામાં તો નાતાલમાં વસતા દરેક જોરાને અપીલ કરવામાં આવી હતી. આ ચોપાનીયામાં આફ્રિકાના અને દિંદના આમેવાનો અને આમેવાન જાપાં-ઓને મોકલવામાં આવ્યા હતા, મુંબઈના “ટાઈમ્સ એન્ડ ઇડીઆ”એ નાતાલના હિંદીઓની

તરફથી અમતેજ લખ્યો. લંડન-ટાઇમ્સે પણ હિંદીઓના કેસનું વાજખીપણું સ્વીકાર્યું. આમ ચારે બાજુ ઉત્સાહ ફેલાઈ રહ્યો. અને દરબનના મેમેજી વેપારીઓએ ગાંધીજીને એક વર્ષનું વર્ષાસન ગાંધી આપ્યું. આ રીતે દક્ષીણ આફ્રિકાની એમની રાજદારી કારકીર્દીના શ્રીગણેશ દરબનમાં મંડાયા અને તે પણ હિંદીઓ વીરદના એક ખીલ સંજવમાં છાપામાં આવેલાં એક માત્ર નવાના પેરમાફ પરથી.

નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ જન્મ

નાતાલમાં વકીલાત કરવાની સનદ ગાંધીજીને મળી પણ વકીલનો ધધો કરવો એ વરતું ગાંધીજી માટે ઝોણ હતી, અને એમજ રહી હતી. નાતાલના જાહેર કામ યથા થકે તોજા એમનું ત્યાં રહેતું સાધાર્ણ કામ એમ એમને લાગતું હતું. હિંદી મતાધિકાર પ્રતિજ્ઞના કાયદાની સામે માત્ર અરજી કરીને તો નજ ગેસી રહેવાય. એ વિષે પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે તોજા સંસ્થાનોના પ્રધાન ઉપર અસર પડે. આને માટે એક સંસ્થાની સ્થાપના કરવાની આવશ્યકતા જણાઈ. તેથી ગાંધીજીએ અગદુલા શેઠ સાથે મસલત કરી ખીજ સાથીઓને મળ્યા, તે એક જાહેર સંસ્થા બનાવવાનો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો. સને ૧૮૯૪ ના મે ૨૨ મી તારીખે નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસનો જન્મ ધધો દરબનમાં ઘણા અગદુલાને મેડો બરાઈ ગયો હતો. લોકોએ આ સંસ્થાને ઉત્સાહપૂર્વક વધાવી લીધી હતી. જંધારણું સાફ રાખ્યું હતું. સભ્યો બનાવવામાં સાથીઓએ અસીમ ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો. તેમાં તેમને રસ આવતો હતો. આ કોંગ્રેસની સભા દર અઠવાડિયે કે દર માસે જરૂર પ્રમાણે થાય, તેમાં આગલી સભાનો હેરાલ વચ્ચેય ને અનેક પ્રકારની ચર્ચા થાય. લોકોને આ કોંગ્રેસ મારફત જાહેરમાં ઉમા યદને બોલવાની હિંમત આવી. આ નાતાલ કોંગ્રેસની જરૂરયા અને તેનો હિસાબ કિતાબ જરાજર રહે એ માટે ગાંધીજીએ પહેલેથી કાળજી રાખી હતી.

x

x

x

નાતાલ કોંગ્રેસનું ખીજુ અંગ સંસ્થાનમાં જન્મેલ લગ્નલાલ હિંદીઓની સેવા કરવાનું હતું. તેને અંગે કોલોનીઅલ બોર્ડ ઈન્ડિયન એજ્યુકેશનલ એસોસીએશનની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી, તેમાં આફ્રિકામાં જન્મેલા નવયુવકોજ મુખ્યત્વે સભ્ય હતા. આ યુવાનો હિંદી વેપારીઓને કે સંજવમાં આવે અને તેમની પોતાની હાજરો તેમને જણાવે, અને તેમનામાં સેવાવૃત્તિ પ્રગટે એ આદ્ય રાખવામાં આવ્યો હતો.

x

x

x

કોંગ્રેસનું ત્રીજું અંગ બાલ પ્રવૃત્તિ હતી. આમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના અંગ્રેજોમાં, ઈંગ્લેન્ડ અને હિંદુસ્તાનમાં આફ્રિકાના હિંદીઓની ખરી સ્થિતિ વિષે પ્રચાર કરી તેમને સાચી માહિતી આપવાનો આશય રાખવામાં આવ્યો હતો. આ સંજવમાં ખુદ ગાંધીજીએ પોતે બે ચોપાતીઆ લખ્યાં હતાં. પહેલું ચોપાતીયું “દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા દરેક અંગ્રેજને વિનંતી” એ નામક હતું. અને તેમાં નાતાલવાસી હિંદીઓની સામાન્ય સ્થિતિનું ચિત્રણનું પુરાવાઓ સહિત હતું, ખીજું “હિંદી મતાધિકાર-એક વિનંતી” એ નામનું હતું. તેમાં હિંદી મતાધિકારનો દર્શાવ, આફ્રિકાઓ અને પુરાવા સહિત આપવામાં આવ્યા હતા. આ બંને ચોપાતીયાની પ્રાચીન ખૂબ મહેનત અને અભ્યાસ હતા; તેનું કળ પણ

તેવુંજ આખું. તેનો બહોળો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો હતો. અને નાતાલ ડેએસની આ પ્રચાર-નીતીથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓના મિત્રો ઉત્પન્ન થયા. ઇંગ્લેન્ડમાં અને હિંદુસ્તાનમાં બધા પણ તરફથી મદદ મળી.

x

x

x

ગિરમીટીયાના મીત્ર અને છ

ગાંધીજીએ નાતાલમાં રમિસ તો રચાપી તેમાં સંસ્થાનામાં જેનું પામેલા દોંદીઓએ પ્રવેશ કર્યો હતો. હોંદી વેપારી અને સહેતા વર્ગ એમાં ભેગાથો હતો. પણ આફ્રિકામાં વસતા ગરીબ હિંદી મજૂર ગિરમીટિયા વર્ગે તેમાં પ્રવેશ કર્યો ન હતો. ખુદ ગાંધીજીએ પોતે આ ગિરમીટીયાનો અભ્યાસ કર્યો ન હતો તેટલામાં એક દિવસ ગાંધીજીની આશીસ આગળ ફોટા કપા પહેરેલા, ધુબતો મેટિથી લોહો કરતો, જેના આગળ બે દાંત પડી ગયા હતા એવો, મદાસી શતો શતો ગાંધીજી આગળ જઈ હોમો, તેને તેના માલિક સખત માર માર્યો હતો, એ માણસનું નામ હતું બાલ મુન્દરમ, તે એક ગોરાને ત્યાં મજૂરી કરતો હતો. માલિકનો ગુસ્સો ચડ્યો હતો ને તેણે બીજા બોસ બાલમુન્દરમને સારી પેટે પીડી નાખ્યો હતો. હવે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદી ગિરમીટીયાની દાલત શુકામ જેવીજ હતી, સામાન્ય નોકર ને નોકરી છોડે તો શેડ તેના ઉપર હોવાની હાલો મારી શકે, તેને ફોજદારીમાં ન લઈ જઈ શકે. ગિરમીટ અને સામાન્ય નોકરીમાં ધણો ભેદ હતો, પણ મુખ્ય ભેદ એ હતો કે ગિરમીટીયો શેડની નોકરી છોડે તો તે ફોજદારી શુનો ગણાય ને તેને શાક તેને કેદ બોમવનો પડે.

x

x

x

ગાંધીજી બાલમુન્દરમને પહેલાં દાકતર પાસે લઈ ગયા, એને જે માર પડ્યો તેની વિગત મેળવી. પછી ગિરમીટીયાઓને અંગે નિગામલા અમલદાર પાસે લઈ ગયા, અને ત્યાર પછી બાલમુન્દરમના માલિકને મળી ગાંધીજીએ એ ગરીબ કુતીને તેના પત્નીમાંથી છોડાવ્યો, અને તેને બીજો ગોરા માલિક મેળવી આપ્યો. કરનનના ગોરા મેજસ્ટ્રેટ બાલમુન્દરમને ધાવલ માર મારનાર તેના ગોરા શેડ પર ધણા ગુસ્સે થઈ ગયા હતા, અને તેને સખત સગ કરવા માંગના હતા, પણ ગાંધીજીએ માલિકને સગ કરાવવા મંજૂરતા નહોતા, એ તો બાલમુન્દરમને એની ગિરમીટમાંથી છોડવા માગતા હતા. બાલમુન્દરમને છુટકારો થયો અને ઉપર આપણે જોયું તેમ ગાંધીજીએ એમને નવો શેડ મેળવી આપ્યો. આ કિસ્સાથી ગિરમીટીયાઓ ગાંધીજીને પોતાના મિત્ર ગણવા લાગ્યા, અને એમની આશીસે એ ગરીબ લોકો આવતા થયા, અને એ વાતના બહુકારા છેક મદાસ ઈલાકા સુધી પહોંચ્યા.

x

x

x

હિંદીઓ મજૂરમાંથી જમીનદાર

“મુમારે ૧૮૬૦ માં જ્યારે નાતાલમાં શેરડીનો સારો પાક થઈ શકે એમ છે એવું ત્યાં વસતા ગોરાઓએ જોયું ત્યારે તેમણે મજૂરીની બીજ કરવા માંડી. મજૂર ન મળે તો મેગી પાકે નહિ, અને સાકર બાકી રાખ નહિ. નાતાલના હજારો હિંદીઓ આ મજૂરી કરે તેમ નહોતા. તેથી નાતાલવાસી ગોરાઓએ હિંદી સરકાર સાથે મસલત ચલાવીને

હિંદી મજૂરોને નાતાલ જવા દેવાની રજૂ મેળવી. તેમને પાંચ વર્ષ મજૂરી કરવાની ખંધણી, તે પાંચ વર્ષને અંતે સ્વતંત્ર રીતે નાતાલમાં વસવાની છૂટ, એવી લાક્ષણિકતાઓ આપવામાં આવી હતી. તેમને જમીનની માલિકી મરાવવાના પૂરા દર પછી રાખ્યા હતા, તે વખતે ગોરાઓ ઇચ્છતા હતા, કે હિંદી મજૂર પોતાના પાંચ વર્ષ પૂરા કર્યા પછી જમીન ખેડે તે પોતાના હિસ્સાને લાભ નાતાલને આપે.

આ લાભ હિંદી મજૂર ધાર્મિક ઉપરત આપ્યો. શાકભાજી પુષ્કળ વાગ્યાં. હિંદુસ્તાનનાં ટેલકાં મીઠાં શાકો વાગ્યાં. જે શાક યતાં હતાં તે સોંધા કર્યાં. હિંદુસ્તાનથી અમિા લાવીને વાળ્યાં. પછી તેની સાથે તેણે તો વેપાર પણ કરવા માંડ્યો. ધર અધિવાને સાકાં જમીનો ખરીદી તે મજૂર મદી બધા સારા જમીંદાર અને ધરધણી બધા મજૂર થયા. મજૂરમાંથી ચમોલા આવા ધરધણીઓની પાછળ સ્વતંત્ર વેપારીઓ પણ ગયા.

x

x

x

ગોરા વેપારીઓ અમર્યા

ગોરા વેપારીઓ અમર્યા, તેમણે પટેલાં હિંદી મજૂરને વધાવ્યા ત્યારે તેમને તેઓની વેપારચક્ષિતાનો ખ્યાલ નહોતો આવ્યો. તેઓ એકત તરીકે સ્વતંત્ર રહે ત્યાં લમીતો તેઓને તે વખતે હરકત નહોતો. પણ વેપારમાં તેમની હરીફાઈ અસહ્ય લાગી."

"આ હિંદીઓ સાચેના વિરાધનું મૂળ." "તેમાં બીજી વસ્તુઓ બળી, આપણી નોખી રહેણી કરણી. આપણી શાકાઈ, આપણને એજા નફાથી થતો સંતોષ. આશચર્યના નિપત્રો વિષે આપણી બેઠકકરી, ધર અધિવાને સાકાં રાખવાનું આજસ, તેને સમારવામાં કંજૂસાઈ, આપણા ભુલ ધર્મ—આ બધું વિરાધને ઉત્તેજન આપનાર નીવડ્યું."

"તે વિરાધ પેના અતાધિકારને ખુચવી લેવા રૂપે જે ગિરમીટીયા ઉપર કર નાખવા-રૂપે કાયદામાં મૂર્તિમંત થયો. કાયદાની બદાર તો નાના પ્રકારની અણખોલ આજુ યઈ જ ચૂકી હતી."

"પ્રથમ સૂચના તો એ હતી કે ગિરમીટ પૂરી થયા બાવે એટલે હિંદીઓને જબર-દસ્તીથી પાછા મોકલવા, એવી રીતે કે તેના કારાર હિંદુસ્તાનમાં પૂરા માપ એ સૂચના હિંદી સરકાર મજૂર રાખે તેમ મોકલું એટલે અત્યંત સૂચના થઈ કે—

૧. મજૂરીનો કારાર પૂરો થયે ગિરમીટીયા પાછો હિંદુસ્તાન જાય, અથવા,
૨. જાંબે વર્ષની ગિરમીટ નવેસર કરાવ્યાં કરે તે દર વેળાએ તેને પગારમાં કંઈક વધારો મળે.
૩. જે પાંડો ન જાય, તે ફરી મજૂરીનું કારારનામું પણ ન કરે તો તેણે દર વર્ષ પાઉંડ ૨૫ કરતાં આપવા.

આ સૂચના કળ્લ કરાવવા સાકાં સર હેત્રી બીન્સ તમાં મો. મેસનું ડેપુટેશન હિંદુસ્તાનમાં મોકલવામાં આવ્યું. તેણે એટલું વાચસરોય હતા, તેમણે પચીસ પાઉંડનો કર તો નામંજૂર કર્યો પણ તેના દરેક હિંદી પાસેથી પાઉંડ નખૂનો કર લેવો એમ સ્વીકાર્યું, મને ત્યારે લાગેલું અને હજી લાગે છે કે વાચસરોયની આ ગંભીર સ્વ હતી. તેમણે આમાં

કીર્તિગ્રીન $\equiv$ ચામડીના દર્દોના શર્તિયા ઇલાજ

ઓઈન્ટમેન્ટ

તમારી ચામડીમાં સુમારે પંચ કરેલ જેટલા છિદ્રો છે, જેમાં ખુશ્બીના જંતુઓ છુપાઈ જાય છે અને ખુબ ખુશ્બી, ખાસ, દાદર, બળતરા અને ખીછ અનેક તકલીફો એ જન્મી પેદા કરે છે. સામાન્ય સારવાર કામચલાઉ રાહત આપે છે. કીર્તિગ્રીન એ જન્મનાશક ચરખી રહીત લીલી મલમ છે અને ચોક્કસ સમયમાં એવા જન્મીને મારી નાખવાની શક્તિ ધરાવે છે. એકજ બાટલીના વપરાશથી ખાસ, ખુશ્બી, દાદર, બળતરા, ફેલા વગેરે નાશુક કરી તમારી ચામડીને સુંવાળી, સાફ, અને આકર્ષક બનાવે છે.

કીર્તિપેઇન

બામ

દરેક સ્ટોર્સ અને દવાવાળા, વેચે છે.

માથાના દરેક દરદો માટે

માથાના તેમજ શારીરિક દુઃખાવા માટે તાત્કાલીક ઉપાય એકજ છે. તે 'કીર્તિ પેઇન બામ' નો અનુભવ કરવાથી પુરેપુરી ખાત્રી થશે.

ખરાનો દુઃખાવો, માથાનો દુઃખાવો વી. માટે અસરકારક છે.

કીર્તિ અગરબત્તી

દેવમંદીરો ને પવિત્ર સ્થળોએ વપરાતી "કીર્તિ અગરબત્તી" • સુગંધીત • સુવાસીત • મનમોહક, શુદ્ધ ને પવિત્ર વસ્તુઓમાંથી તૈયાર કરવામાં આવેલી છે.

ખરાબ હવાને દુર કરી હવામાન શુદ્ધ અને સુગંધીત કરે છે. હંમેશાં વાપરવાની ખાસ લાલામણ છે.

સરસ્વતી કેમીકલ વર્કસ

જવાહર હોટલ સામે, ... રીચીરોડ

ક્ર અમદાવાદ ક્ર

હિંદુસ્તાનનું કિત મુદ્દસન નિઆયુ. નાતાલના ગેરાઓને આવી સમવડ કરી આપવાનો તેમનો મુદ્દલ ધર્મ નહોતો, તથા ચાર વર્ષ બાદ આ કર તેવા દિંદોની ઓ પાસેથી અને તેમના દરેક ૧૬ વર્ષ અને તેથી વધુ ઉંમરના પુત્ર ને ૧૩ અને તેથી વધુ વર્ષની ઉંમરની દરેક પુત્રી પાસેથી ૫૫૫ લેવાનું હતું. આમ પત્ની પત્ની અને એ બાળકોનું કુટુંબ જેમથી પતિને બાળ્યે બહુ બહુ તો માસિક ૧૪ શીશીંગ મળતા હોય તેની પાસેથી પાઉંડ ૧૨ એટલે ૩૧. ૬૮૦ કર લેવો એ મહા જુલમ ગણાય. આવો કર દુનિઆમાં કયો આવી રચીતિના ગરીબ માણસો પાસેથી લેવાતો ન હતો.

+

+

+

કર સામે મંડાયેલી લડત

“આ કરની સામે સખત લડત મંદાઇ. એ નાતાલ ઇંડીઅન કેમિસ તરફથી મુદ્દલ પોકાર ન થયો હોત તો વાઇસરોય કદાચ ૨૫ પાઉંડ ૫૫૫ કસુલ કરત. પાઉંડ ૨૫ના ૩ થયા, તે ૫૫૫ કેમિસની દિલ્લાલનાજ પ્રતાપ હોવાનો પુરા સંભવ છે. ૫૫૫ આ કલ્પનામાં મારી બાંધે જુલમ થતી હોય એવો બંદો સંભવ હોય કે હિંદી સરકારે ૨૫ પાઉંડની વાતુનો પ્રથમથીજ ઇન્કાર કર્યો હોય ને બાંધે તે કેમિસના વિરોધ વિના ૫૫૫ પાઉંડ ૩ નોજ કર સ્વીકારત, તોયે તે હિંદુસ્તાનના દિલ્લો બંધ તો હતોજ હિંદુસ્તાનના કિત મુદ્દસ તરીકે આવો અમાનુષી કર વાઇસરોયે કરી કસુલ કરવો જોઈતો ન હતો.”

પ્રથમીસના તથા પાઉંડ [૩૧, ૩૭૫ ના ૩૧. ૪૫) મવાને સાફ કેમિસ થી રીતે જુલમ લે ! કેમિસ ગિરમીટોવાના કિતની પુરી રજા ન કરી છકી એજ રીતે તો સાચું, ને તથા પાઉંડનો કર કાઈ દિવસ તો જવોજ જોઈએ એ નિશ્ચય કેમિસે કહી જતો નહોતો ક્યો, એ નિશ્ચય પાર પાતા ૨૦ વર્ષ પીત્યા, તેમાં નાતાલના જ નહિ ૫૫૫ આખા દક્ષિણ આફ્રિકાના દિંદોઓને સડાવાયું પડ્યું. તેમાં ગામલેને નિમાત થયું પડ્યું. તેમાં ગિરમીટોવા દિંદોઓને પુરા આમ લેવો પડ્યો. તેને અંગે કેટલાકને ગાળીમારથી મરણ પડ્યું, દસ દળાર ઉપરાંત દિંદોઓને જીલ બોમ્બરી પડી.”

આફ્રીકામાં રહેવાનો નિશ્ચય

દાદા અબ્દુલ્લાના કેસને અંગે ગંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકા ગયા હતા. તે ત્રણ વર્ષ ત્યાં રોકાઈ ગયા હતા. એમણે એ પ્રદેશમાં દિંદોઓમાં જાહેર જીવન માટેની મગજ ઊત્પન્ન કરી હતી. અને આફ્રિકન ઇંડીઅન કેમિસ અને કંગવણી મંડળની રચાવના કરી હતી, એમની વધીલાત ૫૫૫ ઠીક ચાલતી હતી. અને જાહેર કામમાં એમની દાબરીની જરૂર લોકો સમજતા હતા અને તેથી ગંધીજીએ સદકુટુંબ આફ્રિકામાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ૧૮૯૬ ની સાલમાં ૬ માસ માટે દિંદ આવા પરવાનગી માંગી અને દિંદ અબ્બા અને કલકતા, મુંબઈ, મદ્રાસ, પુના બાદિ ગ્રહેરમાં જઈ ત્યાંના આગેવાનોને મળી તેમણે તેમને આફ્રિકામાં દિંદોઓની શી દાલત છે તેમજ ચિતાર તેમની આજીવ આપો. સજાઓ બરી તેમની અમલ બાવણે કર્યા. કલકતા, મુંબઈ, મદ્રાસ, અને અલાહાબાદના વર્તમાન પત્રોમાં આફ્રિકાના મામલા સંબંધમાં લેખો લખ્યા, અને ખુબ ખુબ દિંદોને પ્રમત આફ્રિકાની પરિસ્થિતિ સંબંધમાં જાગૃત કર્યા. મુંબઈમાં ગંધીજી એ સમમના મુંબઈના તાજ વચરના

રાજ સર ફિરોઝશાહ મહેતાને મળ્યા હતા. અને એ મહાન નરે ગાંધીજીની વાત સાંભળી. એમનું બાળ્ય ગાંધી આપું હતું. દિંદાર આવી આફ્રિકામાં વસતા દિંદારોની ખરી સ્થિતિનો મિતાર આપનાર એક લીલા પાનાનું ચોપાનિયું પ્રગટ કરી ગાંધીજીએ દિંદારો દરેક દરેક છાપા પર એ ચોટલું હતું. આ ચોપાનીઆમાંથી ધણી વર્તમાનપત્રોએ અવતરણો છાપ્યા હતા. ધણીએ હીંદીઓના કેસને ટેકા આપનારા અમલોએ લખ્યા હતા. આમ એ જમાનામાં પણ ગાંધીજીએ જખ્ખર પ્રચાર કામ કરવાની પોતાની શક્તિનો અજબ પરચો ખતાવ્યો હતો, અને દિંદાર રાજકારણમાં ધુમના ધણીખરા અમલદાર આજેવાંતોના પરિચયમાં એ સમયેજ એ આવ્યા હતા. અને તેમાંનાં કેટલાકની સાથે ખાસ કરીને સ્વર્ગસ્થ ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેની સાથે એમને મીઠો સંબંધ બંધાયો હતો; દરમ્યાન મી. જોસફ એબરહેમ દલિયુ આફ્રિકા જવાના હતા, એટલે આફ્રિકા જલદી પાછા ફરવા એમને તાર કરવામાં આવ્યો હતો.

કુટુંબ સહિત દરિયાની મુસાફરી ગાંધીજીએ એ વખતે પહેલ વહેલી કરી હતી. ગાંધીજીના અમોહ અને હવે તો મિત્ર યર્ષાએલા શેઠ દાદા અબદુલ્લા સ્ટીમર “નાદરી” અને સ્ટીમર “કુલેન્ડ” નામની બે સ્ટીમરો ચારટર કરી હતી. અને એ બે સ્ટીમરોમાં નાતાલ અને ટાન્સાન્યા જનાર ધણી દિંદારો કુટુંબો હતા. ગાંધીજીએ દિંદારો આફ્રિકા વિષે કરેલા બાળણોથી કરજનના ગોરાઓ ઉશ્કેરાયા હતા; રાઈટર અતિશયોક્તિ કર્યા ખોટા સમાચાર આપવાથી ગોરાઓ એમ માતના હતા કે નાતાલ હોંદી થી ભરી દેવા માટે ગાંધી બે સ્ટીમરો ભરીને હોંદીએ લાવ્યા હતા. અને હોંદમાં એ નાતાલના ગોરાઓની ખુબ ખુબ બજોઈ કરી હતી. આથી જ્યારે સ્ટીમર “નાદરી” ને “કુલેન્ડ” કરજન બંદરે લાંમરી ત્યારે કેટલાક દિવસ સુધી તો સ્ટીમરને કોરન્ટાઈનમાં ગણવામાં આવી. ગોરાઓ સ્ટીમરના એજન્ટને અને દાદા અબદુલ્લાને અને સ્ટીમરના ઉતારોને ધમકી આપતા હતા; અને ઉતારોને પાછા દિંદારો જવામાં આવે તો તેમનું ખર્ચ આપવા પણ તૈયાર હતા. પણ દાદા અબદુલ્લા સ્ટીમરના ઉતારો અને ગાંધીજી કચ્છા નહોતા તેમણે કરજન ઉતરવાનો પોતાનો નીશ્ચય મક્કમ રાખ્યો હતો.

x

+

x

ગોરાઓનો ખીજવાટ

આ પ્રસંગ ધણીજી જાણ્યા જોય અને મદદનો હોવાથી ગાંધીજીની આત્મ કથામાં જે રીતે એમણે એ લખ્યો છે તે અહિં ઉતારી લઈએ “આગખોટ કુરખપર આવી ઉતારો ઉતર્યા પણ મારે માટે મી. જોસફે કપ્તાનને કહેવાયું હતું કે “ગાંધીને અને તેના કુટુંબને સાંજે ઉતારને તેની સામે ગોરાઓ બહુ ઉશ્કેરાઈ ગયા છે. ને તેના જન જોખમમાં છે. કુરખનો સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ટેટમ તેને સાંજે તેડી બરી”

કપ્તાને આ સંદેશની મને ખબર આપી મેં તે મુજબ કરવાનું કમ્પલ કયું પણ આ સંદેશ મળ્યાને અર્ધી કલાક પણ નહિ થયો હોય તેવામાં મી. લોટન આવ્યા. મી. લોટન વકીલ હતા. અને બહાદુર અગ્રજ હતા ને કપ્તાનને મળી તેને કહ્યું “જે મી. ગાંધી મારી સાથે આવે તો હું તેમને મારે જોખને લઈ જવા છત્તું”. સ્ટીમરના એજન્ટના

હોમ તરીકે હું તમને કહું છું કે મી. ગાંધીને લગતો જે સંદેશ તમને મળ્યો છે તે વાળતમાં તમે મુક્ત છો.”

“કપ્તાનની સાથે આમ વાતચિત કરી પોતે મારી પાસે આવ્યા ને મને કંઈક આ પ્રમાણે કહ્યું “જો તમને જાણીતો ૩૨ નં હોય તો હું છઠ્ઠું છું કે મીસોસ ગાંધી અને બાળકો મારીમાં ફરતમજી રોકે તે ત્યાં જાય અને તમે ત્યાં હું સરિયામ રસ્તે ચાલતો ચાલતા જઈએ તમે અંધારું થયે છાનામાનાં સહેરમાં દાખલ થાઓ. એ મને તો મુશ્કેલી પડે નથી, મને લાગે છે કે તમારો વાળ સરખો વાંકો નથી થવાનો, હવે તો ‘જય’ કાત છે. ગોરાઓ બધા વિખરાઈ ગયા છે. પણ મને તેમ હોય તોયે તમારાથી છુપી રીતે તો પ્રવેશ નહીં થાય એવો મારો અભિપ્રાય છે.”

“હું સંમત થયો મારી ધર્મપત્ની ને જે બાળકો ફરતમજી રોકે તે ત્યાં મારીમાં મળતો સહીસલામત પહેાંચ્યાં. હું કપ્તાનની રજા લઈ મી. લોટનની સાથે ઉતર્યો ફરતમજી રોકતું બર લગભગ એ માંધલ દુર દૂરે.”

“અમે આગળોટમાંથી ઉતર્યા કે તેવાજ કેટલાક છોકરાઓએ મને ઝાળખી કઢાડ્યો અને “ગાંધી” “ગાંધી” એમ જુમ પાડી લાગતાજ એ ચાર માણસો એકઠા થયાને જુઓ વધી મી. લોટને જોઈ કે ટોળું વધી જરી. તેથી તેમણે રીચા મંભાવી મને તો તેમાં બેસવાનું કહી ન રમતું આ મારો પહેલોજ અનુભવ થવાનો હતો. પણ છોકરાઓ ચાન્ત બેસવા કે તેમણે રીચાવાજાને ધમકી આપી એટલે તે નાહો.”

×

+

+

સડેલાં છંદાનો વરસાદ

“અમે આમજ ચાલ્યા ટોળું પણ વધતું ગયું. સારી પેઠે બીજા ચપ્પ. સૌ પહેલાં તો ટોળાએ મને મી. લોટનથી તોળ્યા પાડ્યો. પછી મારા ઉપર કાંકરાના—સડેલાં છંદાના વરસાદ વરસાળ્યો. મારી પાલકી કેપ્ડેએ હાટી દીધી. લાતો ચડે લઈ.”

“મને તમ્મર આવી. મેં પકળેના ધરની જાળો પકડી. થાસ ખાધો. ત્યાં ઉભું રહેવાય એમ તો નહોતું જ. તમારો પકળા લાગ્યા.”

“એટલામાં પોલીસના વડાની સ્ત્રી જે મને ઝાળખતી હતી, તે આ રસ્તે ચાલતે જતી હતી. મને જોતાં જ તે મારે પકળે આવી ઉભી. તેણે જો કે તકે ન હતો છતાં પોતાની છત્રી હાટી. આથી ટોળું કંઈક નમ્યું. હવે થા કરે તો મીસોસ એલેક્ઝાન્ડરને ખચાવીને જ કરવાના રહ્યા.”

×

×

×

ફરમાન કાઢી દિંદી યુવાન મારા ઉપર માર પડતો હતો તે જોઈ પોલીસ માણા ઉપર દોડી ગયો, સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાન્ડરે એક ટુકડી મને ધેરી વળીને ખચાવી લેવા મોકલી. તે વેળાસર પહેાંચી. મારો રસ્તો પોલીસ માણા પાસે ચાલતે જ જતો હતો. સુપરીન્ટેન્ડેન્ટે મને યાજ્ઞમાં આશ્રય લેવા મુશ્કેલી મે ના પાડી ને કહ્યું કે જ્યારે લોકો પોતાની બૂલ બેસે ત્યારે જાત થશે. મને તેમની ન્યાય શુદ્ધિમાં વિશ્વાસ છે.”

“કુકડીની સાથે ગદીને હું સહોસવામત પારસી ફરતમણને ઘેર પહોંચ્યો. હપીમને ઉપર મૂક મા પડતા હતા. એક જ જગ્યાએ થોડો છોલાયો હતો. રટીમરના ફાકર ફાદી બરબરે ત્યાં જ ફાજર હતા. તેમણે મારી સાગવાર ચગસ કરી.”

“આમ બાંધર થાતિ હતી, પણ બહાર તો ગોરાઓએ ધરને ઘેરું”. સર્જ પડી ગઈ હતી, બાંધર થયું હતું હમરો મોક બહાર કીડીઆરી કરતા હતા, ને “અમને ગાધી સોપી દો” એવી ખૂસો ચાલી ગઈ હતી સમય વરતીને સુપરિન્ટેન્ડન્ટ બેઠકઝાંઝર ત્યાં પહોંચી ગયા હતા, ને ટોળાને ધમકીથી નહિ પણ વીતોદથી વચ રાખી ગયા હતા.”

x

x

x

“હતાં તે ચિતામુક્ત નહોતા તેમણે મને આવી મતલબનો સરેશો મોકલ્યો “તો તમે તમારા મિત્રના મકાનને તેમજ માથેને તથા તમારા કુટુંબને બચાવવા માંગતા હો તો તમારે હું સુચવું તે રીતે આ ધરમાંથી છૂપી રીતે બાગવું જોઈએ.”

x

x

x

છુપાવેશમાં નારાસાગ

“એક જ દહાડે મારે એક ખીજથી ઉલટાં બે દામ કરવા વખત આવ્યો. ત્યારે જનનો બધું માત્ર મધ્યનિક સામતો હતો ત્યારે મી લોટને મને ઉપાડી રીતે બહાર નીકળવાની સલાહ આપી ને મેં તે માની ત્યારે જોખમ પ્રત્યક્ષ મારી સામે ઉભું થું ત્યારે ખીજ મિત્રે એથી ઉલટી સલાહ આપી ને તે પણ મેં માન્ય રાખી કે કોણ કહી શકે હું મારા જનનના જોખમથી ઘેરો કે મિત્રના જનમાલના જોખમથી કે કુટુંબના કે ત્રણેના.”

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે ગાઢ નિંદ્રા આવે છે ધોળા વાળ કાળા ચાચ છે, વાળ ખરતા અટકે છે ટાલમાં વાળ ઉગે છે જોડો મટે છે ચાદ્યક્તિ અને આંખની દષ્ટિ વધે છે હરેક જતુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે સહાન કાયદો કરનાર છે માથાનો દુઃખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૬ ૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ-૪

કાણુ નિશ્ચયપૂર્વકે કહી શકે કે મારું સ્ત્રીમર ઉપરથી દિવસ જતાવી ઉતરવું ને પછી જોખ-
મની પ્રસવ દસ્તી પેળાએ છૂપી રીતે લાગી છૂટવું ચોખ્ય હતું ? પણ અનેલા ખનાવો વિશે
આવી ચર્ચા જ મિથ્યા છે. અનેલાને સમજી લઈએ. તેમાંથી સીખવાનું મને તેટલું સીખી
લઈએ. એટલું જ ઉપયોગી છે. અમુક પ્રસંગે અમુક મનુષ્ય શું કરશે તે નિશ્ચયપૂર્વકે
કહી જ ન શકાય તેમજ મનુષ્યના આજ્ઞાચાર ઉપરથી તેના ગુણની જ પરીક્ષા થાય છે
તે અધુરી દોષ અનુમાન માત્ર હોય છે. એમ પણ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. "

x

x

x

" અમે તેમ હો, આખવાના કાર્ખમાં ગૂંચાતાં મારા જખમોને બૂલી ગયો. મેં દિંદી
સિપાઈનો પહેરવેશ પહેર્યો, માથે કદાચ માર પડે તો તેમાંથી નયવા સાર એક પીતળની
તાસક રાખી, તે ઉપર મદાસીનો મોટો ફેટો લપેટયો. સાથે બે કોટેક્ટીવ હતા. તેમને એક
દિંદી વેપારીનો પોશાક પહેર્યો, પોતાનું મોઢું દોડીના જેવું રંગ્યું. ખીભએ શું પહેયું
હતું એ હું બૂલી ગયો છું. અમે પાંખેની ગલીમાં યઈને પડોશની એક દુકાનમાં પહોંચ્યા,
તે જાદામમાં ખાકીથી ગુણીઓની ઘૂંપોએ અધારામાં ટપીને દુકાનને દરવાજોથી રોળામાં
ચઈ પસાર થયા. શરીરને નાકે ગાડી ઉભી હતી તેમાં બેસાડી મને પેલા યાજુમાં ન્યા
આશ્રય લેવાનું સુપરિન્ટેન્ડન્ટ એલેક્ઝાન્ડરે મુચ્છું હતું તેજ યાજુમાં મને લઈ ગયા. મેં
સુપરિન્ટેન્ડન્ટ એલેક્ઝાન્ડરનો તેમજ છૂપી પોલીસના અમલદારોનો ઉપકાર માન્યો. "

x

x

x

સાહીરાસામત છટકયા

આમ એક તરફ ત્યારે મને લઈ જતા હતા ત્યારે બીજી તરફ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ એલેક્ઝ-
ાન્ડર રોળાને ગીત ગવડાવી રહ્યા હતા. ગીતનો તરજૂમો આ છે. "

" ચાલો અમણે માંધીને પેસે,

આમલીના કાંડે ફાંસી લટકાવીએ. "

ત્યારે હું સહીસલામત પોલીસ યાજુ પહેર્યાની ખાતમી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ એલેક્ઝાન્ડરને
મગી ત્યારે તેમણે રોળાને કહ્યું. " તમારો યિકાર તો આ દુકાનમાંથી સહીસલામત છટકી
ગયો છે, " રોળાંમાના કાંઈ ગુરસે થયા, કાંઈ દસ્તા, ઘણાએ આ વાત માનવા ના પાડી. "

ત્યારે તમારામાંથી જેને નીમો તેને હું અંદર લઈ જઈને મે તમે તપાસી જુઓ. જો
તમે માંધીને કોઈ કાંડો તો તેને તમારે દલાવે છે, ન કોઈ શંકા તો તમારે વેરાઈ જવું.
તમે પોરસી વસ્ત્રમજીનું મહાન તો નહીં જ બાળો, અને માંધીનાં બેરાં કોઠરાંને ઈંખ નહિ
કરો એ તો મારી ખાતરી છે. એમ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ એલેક્ઝાન્ડરે જોડ્યો.

" રોળાંએ પ્રતિનિધિ નીમ્યા. પ્રતિનિધીએએ રોળાંને મિરાજાજનક, ખચર આપ્યા;
સહુ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ એલેક્ઝાન્ડરની સમમુચકતા ને અગ્રગાઈની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પણ
ફેટાકા ધુમતાતા વિખરાયા. "

x

x

x

" મરદૂમ મીં એન્ડરસેને (મેસર એન્ડરસેન) મારા ઉપર દુમસો કરનારાંએ પર
કામ ચલાવવા ને મને ન્યાય મળે એમ થવા તાર કહ્યો. મીં એન્ડરસેને મને પોતાની પાસે

ખેલાઓ. મને ઈન્ન મધ તે માટે દિલગીરી જતાવીને કહ્યું તમારા વાળ સરખો વધી યામ તેમાં હું રાજી નજ હોઈ એ તો તમે માનદો જ. મીં લોટનની સલાહ માની તમે ઘુસ્ત ઉતરી જવાનું સાદસ કહ્યું. તેમ કરવાનો તમને હક હતો. પણ મારા સદેશને માન આપ્યું હોત તો આ દુઃખદ જનાવ ન જનત. હવે જો તમે હુમલો કરનારાઓને જોળખી શકો તો તમને પકાવવા તેમ તેમના ઉપર કામ ચલાવવા હું તૈયાર છું મીં એબરલેન પણ તેવી માંગણી કરે છે. ”

x

x

x

“ કોઈના પર કામ ચલાવવું નથી. ”

“ મેં જવાબ આપ્યો. મારે કોઈના ઉપર કામ ચલાવવું નથી હુમલો કરનારાઓમાંથી એક બેને કદાચ હું જોળખું પણ તેમને સજ કરાવવાથી મને શો લાભ ? વળી હું હુમલો કરનારાઓને દોષિત પણ નથી ગણતો. તેમને એમ કહેવામાં આવ્યું કે મેં ‘દિ’દુસ્તાનમાં અતિશયોક્તિ કરી નાતાલના ગોરાઓને વગોળ્યા. આ વાત તેઓ માને ને ગુસ્સો કરે તેમાં નવાઈ શી ! દોષ તો ઉપરીઓનો. મને કહેવાશે તે તો તમારા ગણાય. તમે લોકોને સીધી રીતે દોરી ચક્રતા હતા, પણ તમે રોઈટરના તારને માન્યો ને મેં અતિશયોક્તિ કરી હશે એમ કહ્યો સીધું. મારે કોઈના ઉપર કામ ચલાવવું નથી. બ્યારે ખરી હકીકત જાહેર થશે ને લોકો જાણશે ત્યારે તેઓ પસ્તાશે. ”

“ ત્યારે તમે મને આ વાત લેખિતવાર આપશો ! મારે તેવો તાર મીં એબરલેનને મોકલવો પડશે તમે ઉતાવળે કહ્યું લખી આપો એમ હું નથી માંખતો. તમે મીં લોટનને અને તમારા બીજા મિત્રોને પુછીને જો થોડા લાભ તે કરે એમ હું હમ્મણું છું. એટલું કહ્યું કે છું કે જો તમે હુમલો કરનારાઓ ઉપર કામ નહી ચલાવો તો અહીં સ્થિત પાકવામાં મને જહુ મદદ મળશે ને તમારી પ્રતિષ્ઠા અવસ્ય વધશેજ ”

“ મેં જવાબ આપ્યો ” આ બાબતમાં મારા વિચાર ધકાઈ ગયેલા છે. મારે કોઈના ઉપર કામ નથી ચલાવવું એ નિશ્ચય છે. એટલે હું અર્થિજ લખી દેવા ધારું છું ” આમ કહી મેં ધટતો કાગળ લખી આપ્યો ”

+

x

x

ગોરાઓ શરમાયા : છપાઓએ નિરૂપિ ઠરાવ્યા

માગળ ચાલતાં આજ કિરસા સંજધમાં એક બીજા પ્રકરણમાં વધુ વિવેચન કરતાં ગાંધીજી લખે છે કે “ હુમલા પછી બેએક દહાડે જ્યારે હું મીં એરકનને મળ્યો ત્યારે હજી પોલીસ ઘાણામાંજ હતો. મારી સ.યે રજૂવને અર્થે એક બે સીપાઈ રહેતા પણ વારતનિક રીતે જ્યારે મને મીં એરકનની ખાસે લઈ જવામાં આવ્યો ત્યારે રજૂવની જરૂર નહોતી. ”

x

x

x

જે દહાડે હું ઉતર્યો તેજ દહાડે એટલે પીચા વાવેટા ઉતર્યો કે ઘુસ્ત “ નાતાલ એકવરટાઈકરનો ” પ્રતિનીધી મને મળી ગયો હતો, તેણે મને ખુબ પ્રશ્નો પુછ્યા હતા, તે તેના ઉત્તરમાં હું એકેએક આરોપનો જવાબ સંપૂર્ણ પણે આપી શક્યો હતો. સર

ફિરોઝશાહના પ્રતાપે હિન્દુસ્તાનમાં તે વેળા મેં લખ્યા વિના તો એકે લાખજી આપ્યું જ નહોતું. એ અર્ધ મારા લાખજી અને લેખોનો સંમત. તે મારી પાસે હતોજ. મે તે એને આપેલો તે સાબિત કરી દીધું કે મેં હિન્દુસ્તાનમાં એવી એક પ્રજા વસ્તુ નહોતી કે જે વધારે જલદ, સંદેશમાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં ન દેવી હોય. મેં એમ પણ ખતાવી આપ્યું હતું કે “કુરુક્ષેત્ર” તથા નાફરીના ઉતારએને લાવવામાં મારો હાથ મુકેલ નહોતો. તેઓમાં ધણા તો જુદાજ હતા. ને ધણા નાતાલમાં રહેનારા નહિ પણ દાંતસવાલ જનારા હતા. તે વેળા નાતાલમાં મંદી હતી. કમાણી દાંતસવાલમાં ધણી વધારે હતી. તેથી વધારે દિલોઝો ત્યાં જ જવાનું પસંદ કરતા હતા. ”

x

x

x

“આ ખુલાસાની તેમજ દુમલો કરનારા ઉપર ફરિયાદ આપવાના મેં કહેલા ઇન્કારની અસર એટલી બધી પડી કે નોરાએ સરમાયા વ્યાપારીઓએ અને નિર્દોષ ઠરાવોને કુલ્લક કરનારાઓને નિંદ્યા. એના પરિણામે તો મને લાભજ થયો અને મારો લાભ તે કાર્યનોજ લાભ હતો. દિલ્હી કેમની પ્રતિષ્ઠા વધીને મારો માર્ગ સરળ થયો. મે ત્રણ માર દિવસમાં હું મારે ઘેર ગયો ને ચોથા દિવસમાં ચાલે પડી ગયો. મારો વડીલ તરોકેનો ધણો પણ આ બનાવ ઉપરથી વધ્યો. ”

બાબર-વોરમાં રેડકોસ ટુકડી ઉભી કરી,

સને ૧૮૯૧ થી ૯૬ માં બાબર યુદ્ધ દક્ષિણ આફ્રિકામાં ફાટી નીકળ્યું ત્યારે ગાંધી-જીની સરદારી નીચે દોરીઓએ એક રેડકોસ ટુકડો ઉભી કરી બિટીજ સરકારની સેવા બજાવી હતી. આ વિષે પોતાની આત્મકથામાં લખતાં ગાંધીજી લખે છે કે “આ યુદ્ધ ન્યારે ત્યારે મારી પોતાની લાગણી કેવળ બોઅરો તરફ હતી. પણ આવી બાબતમાં બહિત્રત વિચારો મુજબ કામ કરવાનો અધિકાર મને હજી પ્રાપ્ત નથી થયો એમ હું માનતો હતો.

આ બાબતની ચામચલતું સુદ્ધ નિરીક્ષણ મેં દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યામહના ઇતિ-હાસમાં કર્યું છે, તેથી અહિં કરવા નથી ઇચ્છતો. અહીં તો એટલુંજ કહેવું બસ છે કે બ્રિટિશ રાજ્ય તરફની મારી વંશદારો અને તેયુંદમાં લાગ લેવા બળાતકારે ધંસાઈ ગઈ. અને લાગ્યું કે જો હું બ્રિટીશ રેવનુ તરફ બ્રિટીશ રાજ્યના રમણમાં લાગ આપવામાં મારો ધર્મ હતો, હિન્દુસ્તાનની સંપૂર્ણ ઉન્નતિ બ્રિટીશ સામ્રાજ્યમાં થઈ શકે એવો મારો અભિપ્રાય એ કાળે હતો.

+

+

+

તેથી જોટલા સ્ત્રીઓ મળ્યા તેટલા મેળવીને અને અનેક મુશ્કેલીઓ વેળીને અમે ધાવણ થયેલાઓની સેવા આકરી કરનારી એક ટુકડી ઉભી કરી. અત્યાર સુધી સામાન્ય રીતે અહિંના અંગ્રેજોમાં દિલોઝો જોખમના કામ ન એડે, સ્વાર્ધ ઉપરાંત બીજું કશું તેમને ન સુઝે એવીજ માન્યતા હતી. તેથી ધણા અંગ્રેજ મિત્રોએ મને નિરાશાનાજ જવાબ આપ્યા, માત્ર ‘દી. જુવે. ખુજ. ઉત્તેજન આપ્યું. તેમજે અમને ધાવણ થોડાઓની સારવાર કરવાની તાલિમ આપી.

અમારી લાવકાતનાં-લાકતરનાં પ્રમાણ પત્રો મેળખ્યાં. મી. લોટન અને મહંમદ ગી

એકઠે પણ આ પગલું પસંદ થયું. આખરે લડાઈમાં સેવા કરવા દેવાની અમે સરકારને અરજી કરી. જવાબમાં સરકારે ઉપકાર માનીયા. પણ અમારી સેવાની તે વેળા જરૂર ન હોતી એમ અમને જણાવવામાં આવ્યું.

પણ મારે એવી 'ના' થી સતોષમાંની બેસી રહેવું ન હતું. હી. બ્રધની મદદ લઈ તેમની સાથે હું નાતાલના બિશપને મળ્યો, અમારી દુકાનીમાં ધણી ખ્રીસ્તી દિંદોઓ હતા, બિશપને મારી માગણી બહુ મળી. તેમણે મદદ કરવાનું વચન આપ્યું.

"હરમાન સન્નેજો પોતાનું કામ કરી રહ્યા હતા. બોઅરોની તૈયારી, હફતા વીરતા વિગેરે, ધારતા કળા વધારે તેજસ્વી જણાતાં સરકારને ધણી રમૂરોની જરૂર પડી. અંતે અમારી માગણીનો સ્વીકાર થયો.

ઉપકારનો બદલો અપકાર

બોઅર યુદ્ધમાં ગાંધીજીએ આફ્રિકાની અંગ્રેજ સરકારને સાથ આપ્યો હતો, અને તેથી દિંદોઓની પ્રતિષ્ઠા ખૂબ વધી હતી. આજ પ્રમાણે દરબનમાં ચરકોનો રોગ આવ્યો ત્યારે ગાંધીજીએ મ્યુનિસિપાલિટીને દિંદોઓનાં ઘર સ્વચ્છ રાખવાના કામમાં કિંમતી મદદ કરી હતી, એટલે નાતાલના સરકારી અમલદારોને એ વાતની ખાતરી થઈ હતી કે ગાંધીજી જેમ દિંદોઓ તરફથી ફરિયાદ અને લડત કરવામાં એકા છે, તેમ સહેર પર આક્રમિત આવે ત્યારે સરકારની પાસે ઉભા રહેવામાં પણ એટલા પાવરલા છે. આ પછી ગાંધીજી દિંદ પાછા ફરે છે. કેન્ટ્રીસના અધિવેશનમાં હાજરી આપે છે, જોખલે સાથે એક માસ માળે છે. મુંબઈના એક પરામાં બંજલો લઈ સ્થાયી થવા પ્રયાસ કરે છે ત્યાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં એ વખતના સંસ્થાન ખાતાના પ્રધાન બેસેફ એમ્પરસેનની પંચમણી થતાં ગાંધીજીને તાર કરી પાછા આફ્રિકામાં બોલાવવામાં આવ્યા. અને ગાંધીજી દરબન પહોંચ્યા. અને એમ્પરસેન પાસે દિંદોઓનું જે ડાપુટેશન લઈ જવાનું હતું તેની તૈયારી કરવામાં પડ્યા.

બોઅર લડાઈ પુરી થયા પછી. બ્રિટીશ સરકારે દક્ષિણ આફ્રિકાના અંગ્રેજોનું અને બની શકે તો બોઅરોનું મન હરણ કરવા પ્રયાસ કરવા માંડ્યો હતો. અને ઈંગ્લાંડના સંસ્થાન ખાતાના પ્રધાન મી. એમ્પરસેન નેઓએ યુદ્ધ પછી સાદા નણ કરાઈ પાઉંક દક્ષિણ આફ્રિકાથી સેવા આવ્યા હતા તેમણે એમને મળવા એટલા દિંદો પ્રતિનિધિઓને ઠંડો જવાબ આપ્યો, કે "તમે તો બહુ છો કે જવાબદાર સંસ્થાનોની ઉપર વડી સરકારનો માન નામનો જ અંકુશ છે. તમારી ફરિયાદો તો સાચી લાગે છે. હું મારાથી બનતું કરીશ. પણ તમારાથી અને તેથી રીતે અહિંના જોરાઓને રીઝવિને તમારે રહેવાનું છે."

આ જવાબ સંભળી દિંદો પ્રતિનિધિઓ તો ઠંડાજાર બની ગયા. જાળજોળ કહેવાને બદલે તેઓ સીધું બોલ્યા, મારે તેની તત્કારનો કાવડો તેમણે કંઈક મધુર ચપ્પોમાં સમજાવી દીધો. બોઅર યુદ્ધ વખતે દિંદોઓએ બ્રિટીશ સરકારની કરેલી સેવા આમ જોરાઓના સ્વાર્થથી એણે મૂકી. પણ આવી નિરાશાથી ગાંધીજી હતાશ ચાપ તેમ ન હતા, તેમણે દિંદો ધામને ફરીને એકઠે એકથી પોતાના હક્કો માટે લડવાની સલાહ આપી.

ગાંધીજી દ્વાન્સવાલમાં

એ વખતમાં ખાસ પરવાના સિવાય કોઈ પણ દિંદો દ્વાન્સવાલમાં દાખલ થઈ શકતો ન હતો. ગાંધીજીએ દરબનના પોલીસ કમીશનરની હાજવઅથી દ્વાન્સવાલમાં દાખલ થવાનો

પરવાનો મેળવ્યો હતો. અને દ્વાન્સરાલના એક મોટા ઘરે જોહાનીસનગર્મમાં તે ઠરી કામ ચલાવતા. એક સારા લતામાં મકાન બાંધે રાખી ત્યાં વસીલાત શરૂ કરી. જોહાનીસનગર્મમાં વસવાટ દરમિયાન ગાંધીજીએ ત્રણ લાંબીઆ ગોરા અમલદારો જે દિંદીઓને અને ચીનાઓને ખૂબ કનડાતા હતા. તેમની સામે પૂરાવા અને સામીતી એકઠી કરી ત્યાના પોલીસ કમીશરને મળી તેમની સામે કેસ કરાવ્યો પણ જુરુરી ગોરાઓની હોવાથી પ્રતિબંધાનું વૃત્ત આમળ કરી એમને છોડી મૂક્યા. પણ દ્વાન્સરાલની સરકારે એમને નોકરીમાંથી કમી તો જરૂર કર્યા. આ જનાવધી જોહાનીસનગર્મમાં ગાંધીજીની આજ્ઞા વધી. અને ત્યાંથી દિંદી કામની ફરજ મળી અને બિચારા ચીના મજૂરોને પણ લાભ્યું કે એમની મદદે આવનાર એક એથીઆવાસીઓને તેના આફ્રિકામાં આવ્યા છે. આ કિસ્સામાં પણ ગાંધીજીએ એક માણસના કેસમાં ઉદારતા અને ખાનદાની બતાવી હતી. ગાંધીજી જે વિરોધ ન કરે તો તેને જોહાનીસનગર્મની મ્યુનિ-સિપાલિટીમાં નોકરી મળે તેમ હતી, ગાંધીજીએ વિરોધ ન કર્યો અને ઉદ્યોગ તેને નોકરીએ રખાવી આપ્યો, ગાંધીજીના આ પ્રકારના વર્તનથી આફ્રિકાના મજૂર ગોરાઓને તેમના તરફ ભારે માનનો લાગણી યથા હતી, અને જે એમના શબ્દ ચારિત્ર્ય, સત્ય મોટેના એમના આમદથી સહેર, સરકાર કે સમાજ પર આકૃત ગ્યાની પડે ત્યારે સેવા કરવાની એમની ધમચાથી મજૂર ગોરાઓ ગાંધીજી પ્રત્યે આકર્ષાતા હતા. અને તેમના હેટલાક તો એમના આજીવન સાર્થકો બની ગયા હતાં. એવાઓમાં મી. રીચાર્ડ, મી. વેસ્ટ, મી. પોલાક અને તેમના પત્ની અને મી. હેલનએકન મુખ્યત્વે ગણાવી શકાય. જોહાનીસનગર્મમાં એક વખતે લાંબકર પ્લેમ ફાટી નીકળતા ગાંધીજીની સરકારી નીચે દિંદીઓએ પ્લેમના દરદીઓની રાત કે દિવસ ભોમા વગર માવજત કરી હતી. અને આ સેવાનો જોહાનીસનગર્મની મ્યુનિસિપલ કોમિટી મુક્તકંઠે સ્વીકાર કર્યો હતો.

ગાંધીજી અને ઇન્ડિઅન એપીનીઅન

આફ્રિકામાં ગાંધીજીએ ૧૯૦૪ની સાલમાં શ્રીનીલ આશ્રમની સ્થાપના કરી. મી. વેસ્ટ, મી. કસેન એક અને મી. પોલાક તથા મીસીસ પોલાક તેમની ભેડે જઈને રહેવા લાગ્યાં. ગાંધીજીનાં લગ્નોગ્ન અને અન્ય સંબંધીઓએ શ્રીનીલ આશ્રમનીવાસી થયાં અને ત્યાંથી તેમણે “ ઇન્ડિઅન એપીનીઅન ” પત્રની સ્થાપના કરી. પ્રગટ કરવા માંડ્યું એ પહેલે દિવસ આફ્રિકાના દિંદીઓની ખૂબ ખુબ સેવા કરી હતી. અને તેના દર અઢવાડીયાના અઠોમાં ગાંધીજીના હૃદયનો નીચોડ લેખ રૂપે આવતો હતો. અને ગોરાક સંબંધમાં, માટી અને જંગના બીજા પ્રયોગોના અખતરા ગાંધીજી કરતા હતા, તેની વિગતો પણ આ પત્રમાં પ્રગટ થતી હતી. વળી એજ પત્રમાં “ દિંદ સ્વરાજ્ય ” નામના ગાંધીજીના જન્મ વિષ્ણાત પુસ્તકના છુટક છુટક પ્રકરણો હપાવા લાગ્યાં આફ્રિકામાં ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહની લડત આદરી અને ગાંધીજી, અન્ય આજેવાતો અને હજારો દિંદીઓ જેલમાં ગયા, તે લડતમાં આ પત્રે મજૂર સરકાર લાગ લગવ્યો હતો. સત્ય અને અહિંસા વિષે રસકીન અને ટોલરોય મુલું લખી ગયા હતાં. પણ અખતરા ઇતિહાસમાં પહેલી જ વખત ગાંધીજીએ ‘ આ એ સિદ્ધાંતોને અવહારમાં મુકી જમતે નહિ બેઝેલું, નહિ સાંભળેલું અને કહો નહિ કરેલું. એવું મુઠ્ઠા આંધ્યું ’ અને એકલા દિવસ આફ્રિકાના જ નહિ પણ જગતભરના લતાપીશો બારે વિસ્મયમાં પડી ગયા હતા. આફ્રિકાની મુતીઅન સરકારને આખરે નખું પકડ્યું હતું. અને જનરલ સમ-

મૂળરાજ સોલંકી તેજ

કર્મયોગી રાજેશ્વર

જે નવલકથાથી શ્રી સુનીલાલ વર્ધમાન શાહે અપુર્વ દીર્ઘિતિરયાન પ્રાપ્ત થયું તે યુગરાતના ઇતિહાસની આ નવલકથા માટે શ્રી વિજયરાજ કલ્યાણરાય વેદે પોતાના મનસી પત્રમાં અભિપ્રાય લખેલો તે અત્રે ઉતાર્યો છે

ઇતિહાસની પાતળી શી પોથી દ્વારા જે નાનાં દાકર્ષક ત્રીશક વર્ષે પર મારતરે રળ્યું કરેલાં યાદ આવે છે તેલ્લંખુર્ના, રામના સેનાપતિ બારણે મૂળરાજ સોલંકીને કાણે દાથી ભેટ મોકલો તેનું અપમાન કરવાથી મૂળરાજ અને એના કુવર ચામુડે લાટ પર ચડાઈ લઈ જઈ બારણે દાવ્યો અને સામેાં હતો, આજના અવદીય બ્રાહ્મણો એટલે મૂળગને ઉત્તરમંથી બોલાવો ગુજરાતમાં વસાવેલા સેકડો બ્રાહ્મણોના વશજ. આને પ્રાગૈતિહાસિક લાગતો એ જાણાણવનના અવશેષોમાં આ રમવતી નવલનું વાચન માંસરૂધિર પૂરી એને સોનલવણી અર્થે મટે છે--નારપતી દાગ અને વધ પછી તુર્ત ચરૂ થતી 'કર્મયોગી રાજેશ્વર' ઉત્તરાયણની સદસાધિક સસ્કાર મૂર્તિએ ગુજરાતમાં પદ-મારવા સાથે ઔચિત્યપૂર્વક સહલન પામતી જાય છે એ જે હેડાની વચ્ચે તથા ઔદિશ્યામન પછીનાં દસ પ્રકરણમાં થું થું છે એનો સારાંચ પશુ અહીં આપવો નથી, કેમકે નવલ તમે વાંચી દશી તો સારની જરૂર નથી, નહિ વાંચી હોય, તો તમારી પામે એ વચાવવી છે માટે, ને વચો ત્યારે એની લિજ્જત પૂરેપૂરી માણો માટે એ સાગ નથી આપ્યો.

સાર-બારને સારે આટલું જ. લાતો પૂરી કર્યા પછીનો દિવસો ને દિવસો લગી એનાં પાત્રોએ મારો કેડો મૂક્યો નહોતો આશ્વપાસ આદ્યકર્મમાં, અતરમાં આલાસ જ થયા કરતો હતો એ આમુક-પલ્તવી અને લલત-કેતકીનાં યુગલોનો એ પરમાર્થપથી-યુવરાજ અને રિયનપ્રસ કગનનો એ વિચક્ષુ જ બહદેવ અને અદ્ભુત વિલાસીયોગી વજ્રલ્લવદેવનો, એ લધુ ચાલુક્ય નિષ્ક્રપદમ્તો એ તેજસ્વિની જના પતિપરાયણા ઓઘાદેવી અને ગમતિયાળ વાલિણીનો વાચકની ચિત્તશૂષિમાં આમ જીવતાં જતી જતાં સમ્યાગધ પાત્રો પ્રસંગાનુકૂળ ખટતા રસને-અગડિત હોય ત્યાં અનુભિંધ છે સૂચાર હોય ત્યાં પણ મર્થોદિત છે. અચુકાતી સચોટ ક્લાયી જમાવતી ધટનાઓ, તટસ્થભાવી રહીને, એમાં રામ્યા વિના અપાયેલો ખટપટો અને કાવતરોના વાસ્તવિક ચિતાર, મખકાલીન ગુજગતને ખડુ કરી દેતાં નકશીદાર વર્ણનો, રચણો, સમારભો, વજેરેના ચાતુર્ભય છાં વાફ આપલરહિત, હુતિમય છતાં અજ્ઞમણી રહિત સજાણો, ચચારયાન મર્મગ્રાહી કર્મતત્વચર્યા, ખોટી અમકધમક વિનાની અને તેથી સમતોલપણે યહેતી રસાળ લેખનશૈલી આવાં મુખ્ય મુખ્ય લક્ષણોવાળી આ ઐતિહાસિક (એનાં વીસ જાવીસ મુખ્ય પાત્રોમાંના સોળ પાત્ર તો શુદ્ધ ઐતિહાસિક અને ઇતિહાસને વફાદાર ગદીને સર્મથેલાં છે) નવલકથા દરેક સામાન્ય તેમજ અસામાન્ય નવ લવાચકનું પ્રિતિભાજન થવાને યોગ્ય છે

આં નવલકથા નરી, સુધારેલી, ગુજગતના તે વેળાનાં નકશાવાળી આવૃત્તિ હમણાં-પ્રગટ થઈ છે ને તેની કિંમત રૂ. જા છે. મુગ્ધતા 'ગોડિવ સાહિત્ય મંદિર' માંથી અગર કોઈ પશુ ચોપડીવાળાને ત્યાંથી એ મળશે

દસને ગાંધીજી સાથે સમાધાન કરવું પડ્યું હતું. અને જગતના સારામાં સારા અને પ્રગતિ વાંચુ. માનવાંચી ગાંધીજીની આ નવી શક્તિની દક્ષિત બધી તેમના પર આક્રિંચ્યા થયા હતા. ગાંધીજીના જીવનમાં સૌથી મહત્વના, અને મોટી લાગતો અને અદિસક લાગતોના જે અનેક પ્રસંગો, આપ્યા હતા, એમાંથી સૌથી પદસો આ આફ્રિકાની સત્યામહતી લાગતો પ્રસંગ હતો. અને એ પ્રસંગે દિંદને જગતને અને આફ્રિકાની દિંદી વસતીને ગાંધીજીની સેનાપતી તરીકેની શક્તિનો અચ્છો પરિચય કરાવ્યો. દિંસક યુદ્ધો જેવી જ ચિરત, તાલીમ અને જીવનશ્યા ગાંધીજી આપ્યા હતા અને તેમની લાગતમાં બીજી એક ખુબીએ હતી કે સામા પક્ષ તરફ સંપૂર્ણ વિનય વાપરી, તેમના પ્રત્યે લેશમાન દ્વેષ રાખ્યા વગર ગાંધીજી પોતાની ફરેક બુદ્ધ રચના ઉઘાડી રીતે છોડે ચોક કરતા હતા અને વિરુદ્ધ પક્ષની ખુરકલી વખતે તેનો કદી લાલ ઉઘાવતા નહિ. એમના આ પ્રકારના અપૂર્વ પ્રકારના બળવાથી સત્યાધીશો વધુ અકળાતા અને મુંઝાતા હતા. ૧૯૧૪માં આફ્રિકાના સત્યામહત્વા સમાધાન મર્તા ગાંધીજી ઇંગ્લેંડ ગયા હતા. આ સમાધાનમાં ૨૫ જોખલેએ ધણો મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. ઇંગ્લેંડમાં એ વખતે મંદા યુદ્ધ ફાટી નીકળતા ગાંધીજીએ તેમાં સહકાર આપ્યો હતો. ધામણોની સુશ્રવા માટે એક દુકાની ઉઘી કરી હતી. પરંતુ તેમની તબીબીયત ખરાબર ન રહેવાથી એ દિંદ પાંછા ફર્યા હતા.

હિંદમાં સ્થાયી નિવાસ

ગાંધીજી સદકુદુજ હિંદમાં આવી સ્થાયી થયા. અમદાવાદમાં તેમણે સત્યામહ, આશ્રમની સ્થાપના કરી અને દિંદી રાજકારણમાં નવો જ ચીસો પાડ્યો તેમણે તેમની પહેલાની રાજદ્વારી નેતાઓ કરતા જૂદી રીતે જ કામ લેવા માંડ્યું. પોતે જેમને યુર અને માજ દેશક જેવા ગણતા હતા. એ રૂબ, જોખલેની આટા માથે ચઢાવી એમણે હિંદમાં આપ્યા પછી એક વરસ સુધી તેા દિંદમાં ચારે કોર ખુબ પરિશ્રમણ કર્યું. પછી લોકોના પરિચયમાં આપ્યા અને જ્યાં જેમાં અન્યાય થતાં જોયો ત્યાં ક્યાએલા, ક્યાએલા અને કુખી લોકોને પક્ષ લઈ તેમણે સત્યાધીશો સામે લડત ચલાવી હતી. એમની એ લડત અનેાખી ભાતની હતી. એમણે લોકોને લડત કરાવતો નવો કુતર શીખવ્યો. લોકોને સત્યામહતી ખુબી અને સફળતા બતાવી. લોકોમાંથી ખીક દૂર કરી, માટીમાંથી મરં સળ્યા અને સમૂદમાં બેમા મળી લડત કરી જે આકૃત અને કુખ બાવી પડે તે સંકેત કરવાનો ચકિત, લોકોમાં રેડી દિંસક બળવાખોરો કે દિંસક કાપલા બંજ કરનારોએને અંખત સત્યાધીશો ધરાવતા હતા, પણ પોતાની ચળા સામે પડકાર કરે, એમની આંતરણેતું છોડેચોક ઉલ્લંઘન કરે, છતાં વિનય ન છોડે, અને જે ફેડ કરવામાં આવે તે દસતાં મુખરે સ્વીકારી લે. એવા મુંઝેગારોનો કલ્પના મુદ્દા આ સત્યાધીશોએ કરી ન હતો. એટલે ગાંધીજીએ હિંદમાં આવી જે નવા પ્રકારની ચળાવણી ચલાવણે માંડી હતી તેથી દિંદતો તેમજ ખિટીસ સરકાર ભારે મુંઝવણમાં મુકાએ જતી હતી. એટલું જ નહિ પણ દિંદને ફળવાયેલો અને શુદ્ધિચળો વર્ગ જે સત્યાધીશો આજળ તો વિલેકો અને નરજી બાવામાં જરણ્યો જ થાય અને રીતસર અને બધારણ પૂર્વક જ કામ ચલું નેપ્રજી એમ માનતો હોતો તે પણ લડત આંતરમાં ગાંધીજી અને એમની પંક્તિને સમજી લેવાનો ન હતો. પણ ગાંધીજીએ એક પછી એક લડત ઉપાડી અને તેમાં વિજય મળતો ગયો ત્યારે દિંદના ફળવાયેલા અને શુદ્ધિચળો

વર્ષનો તેમનામાં વિશ્વાસ બેસવા માંડ્યો. ગાંધીજીએ હિંદની આમ જનતાનું દીધ તો પહેલેથી જ છતી લીધું હતું.

વિરમગામની જાકાત

હિંદમાં આવ્યા પછી ગાંધીજીએ સૌથી પ્રથમ કામુ વિરમગામની જાકાત દૂર કરવાનું ક્યું. અમદાવાદથી એક વખત એ રાજકોટ જતા હતા ત્યાં વલ્લાણ રેલ્વેને ત્યાંના જાણીતા પ્રજા સેવક સ્વ. મોતીલાલ એમને મળ્યા હતા. એ કાર્ય જાતે દરજી હતા. એમણે ગાંધીજીને વિરમગામ રેલ્વેને ગરીબ હતાકેને શું હાકમારી ભાગવવી પડે છે. તેનું ખ્યાન કહી સંજાળાવ્યું. અને એ દુઃખ દૂર કરાવવા વિનંતી કરી હતી. ગાંધીજી વિરમગામની લાઈનદોરી વિષે સુનંદના એ વખતના ગવર્નર લોડ વીલીંગ્ટનને મળ્યા હતા. એ સમયના વાયસરોય એમ્સફોર્ડ સાથે વિરમગામ સંબંધમાં ઘસઘસ એ વર્ષ સુધી પત્ર બ્યવહાર ચલાવ્યો હતો. લોડ એમ્સફોર્ડને મળી પછુ આવ્યા હતા. અને આખરે વિરમગામની એ જાકાત દૂર થઈ હતી.

ચંપારણના ખેડૂતોની મદદ

ચંપારણમાં ગળોના ખેડૂતો પર ત્યાંના જોરાઓ ને ભુલમ કરી રહ્યા હતા અને તીન કહીમાનો રીવાજ ને એક સદીથી ચાલી રહ્યો હતો તે બંધ કરાવવા ગાંધીજીએ કમર કસી. અને હિંદમાં એમના આગમન પછી પહેલીજવાર એમની સ્વિનય આનાદર અને સત્કારવતી સિદ્ધાંતને બ્યવહારમાં મૂકી એક નવીન પદ્ધતિથી લાકત કરી, આખરે એ લાકતમાં વિજય મેળવ્યો હતો.

૧૯૧૭માં ચંપારણમાં ગળોના ખેતરો હતા પોતાની જ જમીન કરો ભાગમાં ચંપારણના ખેડૂતો ગળોનું વાવેતર તેના મૂળ માલીકોને સાફ કરવા કાપડાથી બંધાએલા હતા. આનું નામ 'તીન કહીયા' રહેવાનું હતું. વીસ કહોનો એક એકર તેમાંથી ત્રણ કહોનું વાવેતર આનું નામ 'તીન કહીયાનો રિવાજ.'

રાજકુમાર શુક્લ કરીને ચંપારણના એક ખેડૂત હતા. તેમની ઉપર. દુઃખ પડેલું એ દુઃખ તેમને લાગી આવ્યું હતું. એટલે તેમને આ ગળોના કામ બંધાને સાફ પાઈ નાખવાની ધગસ પોતાના દુઃખમાંથી થઈ આવી. લખનો મહાસભાની બેઠકમાં ગાંધીજી ગયા હતાં. ત્યાંથી આ રાજકુમાર શુક્લ તેમનો પાછળ પડ્યા તે ગાંધીજીને ચંપારણ લઈ જઈ ત્યાંની ખેડૂતોની દુર્દશા જાતે નિકાળવા તેમને લઈ જવા માગતા હતા.

ગાંધીજીએ વખત મલે ત્યારે ત્યાં જવા વચન આપ્યું હતું. લખનોથી ગાંધીજી કાનપુર ગયા ત્યાં શ્રી. શુક્લ હાજર હતા. ગાંધીજી કાનપુરથી અમદાવાદ ગયા તે ત્યાં પછુ શ્રી શુક્લ પાછળ પાછળ ગયેલા એટલે ગાંધીજીને વચન આપવું પડ્યું અને કસકતા જતા ગાંધીજીએ રાજકુમાર શુક્લની સાથે ૧૯૧૭ની સાલમાં ચંપારણ જવા નીકળ્યા.

પહેલાં ગાંધીજી અને શ્રી શુક્લ. કલકત્તાથી પટણા ગયા ત્યાં બિહારના આગેવાન વડોદરાને મળ્યા એ વડોદરામાં રાજેન્દ્ર પ્રાણુ અને બાણુ સિંઘકિશોર હતા. ગાંધીજીએ એ વડોદરા મંડળનો સહકાર લીધો અને ચંપારણના પ્રદેશમાં જઈ ત્યાંના ખેડૂતોની કહીમતો ત્રાધવાનો નિંદ્ય કર્યો.

આ સંજયમાં માધીજીની આત્મકથામાં “ અદિસા દેવીનો સાચાત્માર ” મારે તો ખેડુતોની હાલતની તપાસ કરવી હતી. ગળીના માલીકા સામે જે ફરિયાદો હતી, તેમાં કેટલું સત્ય છે તે જોવું હતું. આ કામને અંગે હજારો ખેડુતોને મળવું જોઈએ. પણ તેમની સામે આમ સંજયમાં આવ્યા પહેલાં ગળીના કમીશીરને મળવાની રહે” જરૂરીયાત જોઈ જતેને ચિટ્ટી લખી.

કમીશનરની લખડી

માલીકાના મંત્રીની મુલાકાત વખતે તેણે સાફ જણાવ્યું કે, તમે પરદેશી ગયાઓ. તમારે અમારી અને ખેડુતોની વચ્ચે નહીં આવવું જોઈએ. છતાં જો તમારે કંઈ રહેવાનું હોય તો મને લખી જણાવો મેં મંત્રીને વિવેક પૂરક કહ્યું કે, હું મને પોતાને પરદેશી નમણું, ને ખેડુતો ઈચ્છે તો તેમની સ્થિતિના તપાસ કરવાનો મને પૂરો અધિકાર છે. કમીશનર સાહેબને મળ્યો. તેમણે તો લખકાવવાનું જુ. ચર કહ્યું; ને મને આગળ વધ્યા વિના તિરહુત છોડવાની કાલામણુ કરી, ”

“ મેં સાથીઓને બધી વાત કહીને કહ્યું કે તપાસ કરતાં મને સરકાર શકશે એવો સંભવ છે. ને જે જગતનો સમય મેં ધાર્યો હતો તેના કરતાં વહેલો પણ આવે. જો પડકારું જ જોઈએ તો મારે માતીદારી અને જતી રીક તો ખેતાલીમાં પડકારું જોઈએ. અને તેથી ખતતી હિતાવળે ત્યાં પહોંચવું જોઈએ ”

અંધારજી તિરહુત વિભાજનો જાણ્યો અને માતીદારી તેવું પ્રમ્ત કરેર. ખેતાવાની આસપાસની રાજકુમાર મુશ્કેલું મધન હતું. તે તેની આસપાસની કોડીઓના ખેડુતો વધારેમાં વધારે રંક હતા. તેમની હાલત ખતાવવાનો રાજકુમાર મુશ્કેલો લોક હતો. ને મને હવે તે જોવાની ઈચ્છા હતી. ”

“ તેથી સાથીઓને લઈને હું તેજ દિવસે માતીદારી જવા ઉપયોગ. માતીદારીમાં ઝેરખબાણને આશ્રય આપ્યો ને તેમનું બર લખકાણા ચર્ષ પડ્યું. અને જ્યાં માંદમાં તેમાં સમાઈ ચકતા હતા. જે દિવસે પહોંચ્યા તેજ દિવસ સાંજાળું કે માતીદારીથી પાંચેક માર્ગે દૂર એક ખેડુત રહેલો હતો, તેની ઉપર અત્યાચાર થયો હતો તેને જોવા મારે ધરણી-ધર પ્રસાદ વકીલને લઈ ને સવારે જવું એવો નિશ્ચય કયો. અને સવારે ઢાંચી ઉપર સવારી કરીને નીકળી પડ્યા.

અંધારજીમાં હાથીનો ઉપયોગ જેમ મુજરાતમાં મારાનો યાંય છે તેમ લખકામ થાય, અધે રસ્તે પહોંચ્યા ત્યાં પોલીસ મુખીએ-એનો માણસ આવી પહોંચ્યો ને મને કહ્યું. ‘ તમને મુખીએ-એનું કાઠેજ કવામ કહેવકાને છે. ’ હું સમજ્યો, ધરણીધર ખાણને મેં આગળ જવાનું કહ્યું. હું પેલા જાણસની સાથે તેણે સાડે લીધેલા ગાડામાં બેઠો, તેણે અંધારજી છોડવાની મને નોટીસ આપી. મને ઘેર લઈ ગયો ને મારી સહી માંગી. મેં જવાબ લખી આપ્યો કે હું અંધારજી છોડવા ઈચ્છતો નથી ને મારે આગળ વધવું છે. ને તપાસ કરવી છે, તિરહુતની કુશળતા જાણાર કરવા માટે બીજેજ દિવસે કાઠેમાં હાજર રહેવાને સમન્સ મળ્યો. આખી રાત જાગીને મેં મારે જે કાજે લખવાના હતા તે લખ્યા, ને નેતે સુચનાઓ આપવી હતી તે બીજેકોશર ખાણને આપી. ”

સરકારે કેશ પાછા ખેંચી લીધી

“ મને જે સજા કરવા મારો તે ઝાળી કરવાના હેતુથી આ ખ્યાન હું નથી રજૂ કરતો, પણ હુકમનો અનાદર કરવામાં કાયદેસર રચનાયથી સત્તાનું અપમાન કરવાનો મારો ઉદ્દેશ ન હોઈ, મારું અતર જે વધારે મોટો કાયદો સ્વીકારે છે.—એટલે કે અંતર આત્માનો અવાજ—તેને અનુસરવાનો જ મારો ઉદ્દેશ છે. એજ મારે જીજ્ઞાસુ હું

x

x

x

“ હવે કેસની સુનાવણી મુલતવી રાખવા પર્લે તો ન ગહ્યું. પણ મેજસ્ટ્રેટ કે વડીલ આ પરિણામની આજ્ઞા નહોતા રાખતા, તેથી સજાને સારું કોર્ટે કેસ મુલતવી રાખ્યો. મેં વામસરશને બધી હકોક્તનો તાર મોકલ્યો હોયો હતો. પટણી પર તાર ક્યો હતો, ભારત બુધ્ધ પંડિત માલવીયાજી વગેરેને પણ હકોક્તના તાર મોકલ્યો હોયો હતો, સજાને સારું કોર્ટમાં જવાનો સમય આપ્યો તેના પહેલાં મારી ઉપર મેજસ્ટ્રેટનો હુકમ આવ્યો કે ગર્વનર કાલેજના હુકમથી કેસ પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો છે, ને કલેક્ટરનો કામગીરી મળ્યો કે મારે જે મદદ અમલદારો તરફથી જોઈએ તે મંગવી. આવા તાત્કાલિક અને મુખ્ય પરિણામની આજ્ઞા અમે કામગીરી નહોતી ગમી.

x

x

x

હું કલેક્ટર મી. હેકેકે ને મળ્યો. તે પોતે બંસો ને ખન્સાફ કરવા તત્પર જણાયા. જે કામગીરીમાં કે બીજી કંઈ જોવાનું હોય તે, મારી લેવાનું ને ન્યારે તેને મળવું હોય ત્યારે મળવાનું તેને જણાવ્યું. બીજી તરફથી આજ્ઞા દિલ્હીસ્તાનને સત્કામલનો અથવા કાપડાના સવિનય વગેરેના પહેલો રચાનિક પદાર્થ પાક મળ્યો. છાપામાં વાન ખૂબ ચચોઈ તે ચ પારણને તથા મારી તપાસને અણધારેણું જાહેરનામું મળ્યું.”

ઈન્દરના ફીરસ્તા

ચંપારણમાં મીધીજી કેટલોક વખત રેસા હતા, અને ત્યાંના મગીના ખેડુતોની કેરીયતો નોંધવાનું અને એમની ખરી રિયત જણાવતી વિગતો મેળવવાનું તેમણે શરૂ કરી દીધું હતું. એ માટે ચંપારણના લોકો પાસેથી કયું દ્રવ્ય લીધું નહતું સુગમથી મીધીજીના મિત્રોએ તેમને ફીયા ૧૫૦૦૦૭ મોકલવાની તૈયારીના તાર ક્યો હતો. પણ એ મદદ તેમણે નહોતી લીધી. બોન્ડીશરનાથ અને રાનેન્દ્રનાથ પોતાના મિત્રોમાં ઉધરાણું કરી લેતા, અને મીધીજીને ડો. પ્રાણજીવનદાસ મહેતાએ જેટલી જોઈએ એટલી મદદ મગાવી લેવા લખ્યું હતું. પણ મીધીજી અને એમના ભેટીવારો જુદાજ કસરથી રહેતા હતા. અને એ લોકો દરમિયાન બહુ થોડું ખર્ચ થયું હતું, અને જે ઉધરાણું થયું હતું તેમણે પણ કેટલીક રકમ ખચી હતી.

“ ચંપારણમાં મગીના ખેડુતોની કેરીયતો નોંધવાની સાથે સાથે એ પ્રદેશના લોકોમાં અધરતાનું ફેલાવવા, અને તેમને સ્વચ્છતાના પાઠ શીખવવા મીધીજીએ પોતાના સાથીઓ અને કુટુંબીઓને ચંપારણમાં બોલાવ્યાં હતાં. અને ચંપારણનાં મામદાઓમાં શાળાઓ સ્થાપી તેમનામાંથી અંતર દૂર કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો, ચંપારણના મરીય, કંઝાલ બહીકણ ખેડુતો મીધીજીને કોઈ ઈન્દરના ફીરસ્તા સમજી એમનાં દર્શન કરવા આગ્રહ બની ટોળેટોળાં

એ જ્યાં જ્યાં ત્યાં જમતાં હતાં. અને લોકોનાં ટોળાંને બપોરમાં રાખવાનું વિષ્ટ કામએ સમયમાં માંધીજીના પરિચયમાં આવેલા આચાર્ય શ્રી કૃષ્ણાનીજીને કરવું પડતું હતું.

ગાંધીજીને મળેલી સંસ્થાના

એક તરફથી સમાજ સેવાનું કામ ચાલી રહ્યું હતું. ત્યારે બીજી તરફથી લોકોના દુઃખથી હઠાણીએ નેંધવાનું કામ વધતા પ્રમાણમાં ચાલી રહ્યું હતું. દમને લોકોની હઠાણીએ લખાઈ. તેની અસર યથા વિના કેમ રહે? મારે હિતારે જેમ જેમ લોકોની આવજવ વધી ગઇ તેમ તેમ નીલવરોતો કોષ વધતો ચાલ્યો. મારી તપાસને બંધ કરવાના તેમના તરફથી ચતા પ્રયત્નો વધતા ગયા.”

“એક દિવસ મને મિદારની સરકારનો ડાગળ મળ્યો. તેનો આવાચ આ હતો :—

“તમારી તપાસ ઠીક લાગી ચાલે ગણાય, અને તમારે તે બંધ રાખી મિદાર સમુદાયને મેંડવું.”

“કામગીર વિનથી હતો. પણ અર્થ રમણ હતો. એ લખ્યું કે. તપાસ તો જાણી. અને તે યાપ— પછી પણ લોકોનાં દુઃખનું નિવારણ ન થાય ત્યાં લખી મારા ઇરાદો મિદાર છોડવાનો નથી.”

“મારી તપાસ બંધ કરાવવાને સરકારની પાસે યોગ્ય કક્ષાએ એજન્ડા હતો કે તેણે લોકોની ફરિયાદ સાર્થક માની દાદ દેવી, અથવા ફરિયાદને માન આપી ચેતાની તપાસ સમિતિ નામની. ગવર્નર સર એડવર્ડ જેમ્સ અને બોલાબો, ને પોતે તપાસ સમિતિ નીમવાનો ચેતાનો ઇરાદો જણાવ્યો. અને તેમાં સભ્ય થવાનું મને નિમંત્રણ આપ્યું. બીજા નામો એમને મેં સાથીઓની સાથે મથુલત કરીને એ સરતે સભ્ય થવાનું કબુલ કર્યું કે, મને સાથીઓની સાથે મસલત કરવાની છુટ હોવી જોઈએ, તે સરકારે સમજવું જોઈએ કે, હું સભ્ય થવાથી ખેડૂતોને દિમાવતી નથી મટતો. અને તપાસ થઈ રહ્યા બાદ મને સતોષ ન થાય તો ખેડૂતોને દેવાની મારી સ્વતંત્રતા હું જતી ન કરું.”

“સર એડવર્ડ જેમ્સે આ સરતોને વાળજી મળીતે તેનો સ્વીકાર કર્યો. મરહુમ સર ફેન્કે રતાર્થ તેના પ્રમુખ નિમાવા હતા. તપાસ સમિતીએ ખેડૂતોની બધી ફરિયાદો ખરી ટપવી. નીલવરોએ જેરવાજીની ફરિયાદો લીધેલાં નાણાંને અમુક કામ પાસે આપવાની ને તોડ કીવાનો કાયદો રદ કરવાની લક્ષમણ કરી.”

સો વર્ષના કાયદો છુટ્યો.

“આ રિપોર્ટ સાંજોપામ થવામાં. ને ઉઘટે કાયદો પસાર થવામાં સર એડવર્ડ જેમ્સનો બહુ મોટો ભાગ હતો, તે દ્રઢ ન રહ્યા હોત, તો જે રિપોર્ટ એકમતે થઈ ગયો તે ન થવા પામત. નીલવરોની સત્તા બહુ પ્રબલ હતી. રિપોર્ટ થયા છતાં તેમનામાંના કેટલાકે નિલતો સખ્ત વિરોધ કર્યો હતો. પણ સર એડવર્ડ જેમ્સે ઉવટ સુધી મક્કમ રહ્યા. તે સમિતીની લક્ષમણોનાં સંપૂર્ણ અમલ કર્યો.

“આમ સો વર્ષની આસતો આવેલાં તોનકીયાતો કાયદો છુટ્યો ને તેની સાથે અંધરણમાં મળીના મોરા ખેડૂતો એટલે નીલવર રાજ્યોનો અસ્ત થયો. રૂંધત વગેરે જે દવા-

ચેલો રહેતો હતો તેને પોતાની શક્તિનું જ્ઞાન થયું. ને ગળીતો કાચ ધોધો. ધોનાવન નદી એ વહેમ દૂર થયો.

ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકાથી હીંદ પાછા ફર્યા પછી, સૌથી પહેલાં સત્યાગ્રહના પદાર્થ-પાક એમણે ચંપારણમાં લોકોને શીખવ્યો. જે વિનવર્ધી, જે કુશળતાથી, જે આગ્રતા અને નિરૂતાથી એમણે એ સહન ઉપાડી અને સંગીપાંગ ખાર પાડી તેથી આખું હિંદ ચમકી મયું હતું. આમજનતાને એમનામાં વિશ્વાસ બેસી હતો, કચ્છાચેલાઓને ન્યાય અપાવનાર અને ગરીબોના બેઠો તરીકે એ દેશકરમાં મશહુર બન્યા હતા, અને હિંદનો શુદ્ધિમાન અને આગળ વધેલો વર્ગ એમની અનેાખી પદ્ધતિઓથી અજ્ઞાતો હતા, પણ ધીમે ધીમે ગાંધીજીની નિરાજો પદ્ધતિથી ખારેસું કામ સિદ્ધ થાય છે, અને એમની અનેાખી રીતથી દેસના સામાન્ય વર્ગમાં સહન સહવા માટેની દિગ્ગત અને નિરૂતા આવે છે. એ જોઈ એ વર્ગ પણ એમની તરફ વળ્યો હતો. અને કંઈક સંજોગોએ એવા બનતા આવ્યા કે ગાંધીજીને એક પછી એક હક્કો ઉપાડવી પડી.

ખેડાનો સત્યાગ્રહ

ચંપારણ સત્યાગ્રહના જેટલું જ મહત્વ. પરિણામની દ્રષ્ટિએ નહિ પરંતુ ત્રેતી પાછળ રહેલા સિદ્ધાન્તની દ્રષ્ટિએ ખેડાની ૧૯૧૮ની સત્યાગ્રહની હકત છે. હિંદમાં આવો ગાંધીજી એ જાહેર જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાર પહેલાં હિંદ અને ગુજરાતના ખેડૂતો ભયંકર દુકાળના વરસોમાં પણ, જમીન મહેસુલ ઉપરાવવાના સરકારના હક સામે વાધો ઉઠાવવાનું જાણતા જ નહોતા. એમના પ્રતિનિધિઓ અલખત અગ્રજીએ અને વિનતીઓ કરતા. તેમજ મહાસમામાં હરાવો રચુ કરતા પરંતુ ત્યાં જ તેમને વિધિ પૂર્ણ હતો. પરંતુ ૧૯૧૮માં ગાંધીજીને નવા જ યુગ આરંભ્યો. યુજ્જ્વલ જ્ઞાકમાં ખેડા જિલ્લામાં દુકાળ જેવી સ્થિતિ હતી થઈ હતી, તથા વાવેતર નિષ્ફળ ગયું હતું એટલે જમીન મહેસુલ મોકુફ રખાવવાનો ખેડૂતોને હક હતો. ખેડૂતોને જાણ હતો કે, રૂપિએ ચાર આનાથી વધુ પાક ઉતર્યો નથી. બદકે તેનાથી પણ ઓછો ઉતરેલો છે. સરકારી અમલદારોની આંકણી ચાર આના કરતાં વધુ હતી. તેમજ એમનું કહેવું એમ હતું કે લોક રેવન્યુ કાઢ પ્રગણે મોકુફી ગાંધીજીને અધિકાર ખેડૂતોને નથી. બધી અરજીઓ નિષ્ફળ નીવડી એટલે નાહોજીને માટે ખેડૂતોને સત્યાગ્રહ આદરવાની સલાહ આપ્યા વગર માર્ગ રહ્યો નહિ પરંતુ ખેડૂતો માટે આ હકત નથી હતી. એટલે ગાંધે ગામ ફરીને ખેડૂતોને હક્કનું રક્ષણ સમજાવવા માટે રત્નસેવકોની જરૂર પડી. તે માટે ગાંધીજીએ અપીલ કરી. અને તેનો અપત સંતોષકારક જવાબ તરત જ મળ્યો. સરદાર વલ્લભભાઈ ગાંધીજીને આ હકત દરમ્યાન આવી મળ્યા. પોતાની ધીક્ષતી અને વધતી વડીલાત પકતી મૂકી, તેમણે ગાંધીજી સાથે જાહેર જીવનમાં કંપલાવ્યું. ત્યારથી તે આજ સુધી પોતાની સેવા અને સહકાર ગાંધીજીને ચરણે સતત ધરતા આગ્યા છે. ખેડૂતોએ હવે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે તેઓ પોતાની જમીન જપ્ત થવાં દેશે. પણ પોતાનો અધિકાર અને સ્વમાન જતું નહિ કરે. વંદારમાં તેમણે જજ્જાવ્યું કે, સરકાર જો ગરીબ ખેડૂતોને યોગ્ય રાહત આપે, તો સારા સિંચિતિયાળા ખેડૂતો પૂરી અમવા નાહી રહેલી મહેસુલ ભરવા તૈયાર છે.

સરદાર વલ્લભભાઈની ઘેર

ખેડુતોને માટે હવે કેળવણીનું નવું સય સર થયું. અમલદારો પ્રગ્નતા રોક નથી. પણ નાકર છે. એ વાત તેમના દિલમાં ઠસવા મોડી. અને તેમનો બપ દૂર ચલાવેલો. પરંતુ નિર્ભય થવાની સાથે સાથે વિનંતી રહેવાની નરૂર પણ તેમના દિલમાં ઠસાવતી અત્યંત આવશ્યક હતી. ગાંધીજી, સરદાર વલ્લભભાઈ અને બીજા સેવકો ગામડે ગામડે ભટકતા અને લોકોને તેમની ફરજ અને સ્વાભાવનું જાન કરાવ્યું. વળી તેમણે સમજાવ્યું કે, ટોર-દાંખર અને જંગમ મિલકતને જપ્ત થાય અને દંડની નોટીસો નોકળે છતાં ખેડુનોએ પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહેવું. આ લડત મોટે પેલાની બંદુ નરૂર ન હતી, અને તો પણ યુગ્મનના ધનોકાએ લડત ચલાવવા બેઠાં. તે કરતાં વધુ પેલા મોકલ્યા અને લલતને અંતે તેમાંથી કંઈક રકમ પડી પણ ખરી.

ખેડુતો વધુ મુશ્કમ અને અને ડરી મએલાંઓને પ્રોત્સાહન મળે તે માટે એક અચોખ્ખ રીતે જપ્ત થએલા ખેતરોનો તૈયાર થએલો કુળીનો પાક મોહનલાલ પંડ્યાની આગેવાની હેઠળ નીચે ઉતારવાની ધધીજીએ ખેડુતોને સલાહ આપી, તેમ કરવામાં દંડ અને જોલનું જોખમ પુરતું હતું. સરદાર મોહનલાલ પંડ્યા અને તેમના સાથીદારોને પકડવા. તેમ વતા જ લોકોમાં નરો ઉત્સાહ ફેલાયો. દહેરીમાં પંડ્યાજીનો કેસ જોવા માટે લોકોનાં ટોળાં ઉમરાયાં. જેલીઓને વળાવવા સરખસ નીકળ્યું, અને મોહનલાલ પંડ્યાને “કુળીનો ચોર” નો માનીતો હુલામળ લોકો પાસેથી મળ્યો.

ગુજરાતના ખેડુતોમાં જાગૃતિ

પરંતુ આ લડતનો અંત વિચિત્ર રીતે આયો. સત્યાગ્રામીઓએ કહેલું પ્રોત્સાહન દીધાં કે સારી સ્થિતિવાળા ખેડુતો મહેસુલ ભરી દે-તો મરીજોનું મહેસુલ મુલતવી રહેશે. ગાંધીજી ને લાગ્યું કે જો એમ થાય તો લોકોની પ્રતિવાદનું પાલન થયું જણાય. એટલે તેમણે તેટલાથી સતોષ માન્યો અને લડત સરોલી લીધી. જો કે મુખ્ય સરદારે તો એમ જ દેખાવ કર્યો કે “તેમાં તેણે કશું નવું નથી કયું”. બીજી રીતે પણ આ મોકુફી ધણી મોડી થઈ અને ચોક્કસને જ તેનો લાભ મળ્યો એટલે પ્રગ્નનો સત્યાગ્રહ જો કે સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ વિજયી નીવડ્યો, પરંતુ એ કષ્ટસપૂર્ણ હતું નહોતી એમ છતાં જો લડતનાં પરાક પરિણામો ધણી મોટાં આવ્યાં. ખેડાની લડતથી જ આજ ગુજરાતના ખેડુત-વર્ગમાં માણુમ પકડતી જાગૃતિનો અને રાજપ્રકરણી કેળવણીનો આરંભ થયો, એમ કહી શકાય તેમની ત્યાગશક્તિ વધી. ખેડુત જીવનમાં સિદ્ધિત વર્ગનો અરા પ્રવેશ પણ આ લડતથી જ થયો. ગુજરાતના પ્રજા જીવન માં નવું તેજ આપ્યું. સત્યાગ્રહે ખેડાની મારફતે ગુજરાતમાં જન્મ પાડી અને લવિષ્યનો રાજકુળ નિનારણનો માખે લેતે મળી ગયો. લોકોને સંગઠન પડી કે પ્રગ્નનો મુદ્દાનો અરા આધાર પોતાની ઉપર છે.

અમદાવાદના મીલ કામદારોનું સંગઠન

સંધ્યારણમાં ગાંધીજીએ સલામદનો પહેલો અંખતરો કર્યો, પછી ખેડાના ખેડુતોને આ પાઠ શીખવ્યો, અને તે પછી અમદાવાદનો મીલ કામદારોને લડતમાં સત્યાગ્રહ કરવાનો પાઠ શીખવ્યો. અમદાવાદના કામદારોના સંગઠનમાં મદામઆવાદીઓએ ને દિવસો આપ્યો.

છે, અને માધીજીએ તથા તેમના સાધીઓએ તેમને સત્યાગ્રહનો જે પાઠ શીખવ્યો છે. તે વિષે અહીં ટુંકમાં જોઈ જઈએ.

મહાત્માજીએ જે વેળા અમદાવાદની સુતરાઉ કાપડની મિલોના કામદારોની હડતરી આગેવાની લીધી, તે વેળા તેઓ મદાસભામાં નેતાપદે નહોતા. કોઈ પણ દેશના સ્વાતંત્ર્યના પ્રતિદાસમાં એ હડતરી શરમાયકારી થયા સોનેરી અક્ષરે લખાય તેવી છે. જગતના પ્રતિદાસમાં પહેલીજવાર સત્ય અને અહિંસાના પાવા ઉપર ઔદ્યોગિક તકરારોનો નિકાલ શાવવાનો નવીન રીત અજમાવવામાં આવ્યો, અને તેનાં પરિણામો એવા સુંદર અને કાયમી બાબમાં કે તેને લીધે અમદાવાદનું મજૂર મહાજન આજે અનેક ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોમાં સામે ઊઠી રહી, અનેક પ્રામાત્ય યુગાક્રોશનું પશુ-પ્રશંસા પાત્ર બનેલું છે.

૧૯૨૬ની સાલમાં શ્રીમતિ જનસુધા બહેન સાગભાઈ મજૂર લતાઓમાં કેટલીક પ્રાણીઓ સલાવતાં હતાં. આ શાળાઓ ખારડે તેઓ મિત્ર કામદારોના પરિચયમાં આવ્યા હતાં. એમનો દોગવણો અને સલાહથી પહેલો લાભ નાણાવાળાઓને મળ્યો. પરંતુ તેમણે જોઈ શીધું કે બધા કામદારોને સમર્થિત કરવા હોય અને તેમને અસરકારક મદદ કરવી હોય તો પોતાને જેનામાં વિશ્વાસ હોય એવા કંઈ પીઠ આગેવાનની મદદ તેમણે મેળવવી જોઈએ. એવામાં ૧૯૨૮ની સાલમાં મિત્ર માલિકો અને શાળા ખાતાના કારીગરો વચ્ચે તકરાર પડી તે પ્રસંગે જનસુધા બહેને મહાત્માજીની સલાહ માંગી. મહાત્માજીએ મિલવાળા ઓ ઉપર અધોગચ દબાવું લાવવાને બદલે તેમની પામે લવાદોના સિદ્ધાંત કબૂલ કરાવ્યો. મજૂર દિલ્લાસમાં એક મહાવતો જનાવ છે. માધીજી પોતે અને સરદાર વડલભાઈ કામદારો વતી પંચ નિર્માયા. પરંતુ કેટલીક મિલોમાં થોડા કામદારોએ હડતાળ પાડી દીધી એટલે પંચની આ ઝાઝવણુ પડી ગઈ. મહાત્માજીએ દીસગીરી દર્શાવી અને કારીગરોને પોતાની ભૂમનું પ્રાપ્તિત કરવા જણાવ્યું અલગલગ સમાધાનનો ભગ અને પક્ષોએ કર્યો હતો. પણ માલિકોએ તો કોઈ પણ સમાધ આપતા પહેલાં માધીજીએ આ તકરારના બધા મુદ્દા સંભાળથી વિચાર્યા. ઉદ્યોગની સ્થિતિ, મિલોના નફા, મોલકારી, માલ ઉત્પન્ન કરવાના ખર્ચના આંકડા વિગેરે બધી વિષયો તેમણે તપાસી લીધી, અને અંતે કામદારોને પાંત્રીક ટકા વધારો મળવો જોઈએ એ નીર્ણય પર તેઓ આવ્યા. કામદારો એથી વધુ માગતા હતા પરંતુ તેમને એટલું જ મળવા તેઓ સમજવી શક્યા. અને પોતાની માંગણી દર્શાવવાથી અને એમાં એથી દોવો જોઈએ એ જાતની પ્રજ્ઞાલિકા પાડી

પ્રથમ ઉપવાસની બહેરસત

કામદારોની આ માંગણી માલિકો સમક્ષ રજુ થતાં તેમણે વીસ ટકાથી વધુ ન આપવા જણાવ્યું, અને ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૮ ના દિવસે મિલોમાં લોક આઠેટ બહેર કર્યો માધીજીએ સાબરતીને કહી એક ઝાઝ નીચે જે હજી પણ પવિત્ર મનાય છે. કામદારો પાસે પોતાની માંગણી કબૂલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કામે ન ચલવાની અને તે દરમિયાન શાંતિને જાંચ થાય તેવું કંઈ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી. આ પછી પ્રચાર કાર્ય શરૂ થયું. અને શ્રીમતિ જનસુધા બહેન, શ્રી. સંકરલાલ મેંકર, જનલાલ માધી અને બીજાઓએ ઘેરઘેર ફરી કામદારોને આ પ્રતિજ્ઞાનો મર્મ સમજાવ્યો. પત્રિકાઓ કાઢવામાં આવી, દૈનિક સમાચારો કાઢવામાં. માધીજી પોતેજ આ પત્રિકાઓ લખતા. તેમણે કામદારોને

તેમની ધરમથુ ભાષામાં સમજાવ્યું. કે આ એક નાની શી ઔદ્યોગિક તકરાર નથી. પરન્તુ મહાન નૈતિક અને ધાર્મિક લડત છે. તથા તેને પરિણામે તેમને પગારમાં વધારો મળવા ઉપરાંત તેમની નૈતિક પ્રતિ પશુ થશે. એક પખવાડીયું આમ વીત્યું. પરન્તુ ધીરે ધીરે કામદારો ચાકવા લાગ્યા. રાજની સભામાં કાજરી મોળી પડવા લાગી. તથા મજૂરો કમવા લાગ્યા છે. એવી ચારે તરફથી ખબરો આવવા લાગી. કાંઈ કાંઈ ઠેકાણે મિલોમાં જનારાઓ ઉપર જળાશયે થાય એવો સંજોવ પણ લાગવા માંડ્યો. ગાંધીજી ધુન્ડાયા. તેમ રાજની સભામાં જાહેર કયું કે “મજૂરો પાછા સજ્જન થાય અને કમકામો નિશાલ થાય ત્યાં લગી હડતાળને ન નિભાવી શકે તો ત્યાં લગી તે ઉપવાસ કરશે.”

ગાંધીજીની સફળતા: કામદારોની છત

ગાંધીજીના અપવાસની ખબર દેશભરમાં વિજળીને વેગે ફેલાઈ ગઈ, અને ચારે બાજુ ખજભગાટ મચી રહ્યો, કારણ કે વાસ્તવિકરૂતે તે પ્રતિજ્ઞા મરજી પર્વત ઉપવાસ કરવાની હતી. તે પ્રતિજ્ઞામાં પ્રજના એક સમુદાયે પોતાની પ્રતિજ્ઞા જાળવવામાં મદદ કરવાનો ઉચ્ચ આજ્ઞા હતો, તો પણ ડીકાકારોએ તો કહ્યું હતું કે ગાંધીજી આમ કરી માનિકો ઉપર ખેડું દયાથી લાવવા માંગે છે. ગાંધીજીએ આ પ્રતિજ્ઞા તુટીઓ સ્વીકારતાં આરપૂરક જણાવ્યું કે તેમની પ્રતિજ્ઞાનું પણ પરિણામ અચળત એ રીતે આવે, પણ તેનો પ્રત્યક્ષ ફેવુ તો પ્રજને એક સમુદાયને પોતાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર આજ્ઞા રાખવાનેજ છે. ગાંધીજીને મન પ્રતિજ્ઞાની કિંમત નાની સુની નથી. તેથી જ્યારે તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞા લાચારીથી તોડે છે. ત્યારે તેમને વારેમાં વારે આપણે ધાર છે. કામદારોએ ગાંધીજીને ખૂબ વાર્યા. પણ ગાંધીજીને નીચું ફેરવાય તેમ ન હતો. તેમણે હવે કામદારોને વખત ગુમાવવાને બદલે તેમજ બીજા પર આધાર નહીં રાખતાં પોતાના પગ કપરે ઉઠા રહેવાની અને હાથ મજૂરી કરી પોતાના નિરધારમાં ટકી રહેવાની સલાહ આપી. સત્યાગ્રહાશ્રમમાં જામીને ઉદર મક્કને અધાર્તા દર્તા ત્યાં પાવડો અને કોઠાની લઈ મજૂરી કરવાની સરખાત જન-સુધા ખજેનની સરદારી હેઠળ કામદારોએ કરી. આની નૈતિક અસર વારે થઈ, એને લીધે. કામદારો વધારના બન્યા અને માલિકોનાં હૃદય પીચળ્યાં. દેશના નેતાઓએ મિલવાળાઓને અપીલ કરી જેમાં ડો, ખિસેન્ટે તાર દારા જણાવ્યું કે “દેશને ખાતર નમતું મૂકો, અને ગાંધીજીના પ્રાર્થ જાઓ.” અને કામદારો પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળી શકે અને માલિકે પણ પોતાનું માન જાળવી શકે તેવો નીચલો, અને પણ તરફથી ખંમતો સ્વીકાર થયો. અને ઉપર કામદારોએ માંગેલા ટકાનો વધારો પામે કણદાર રાખ્યો. હિંદમાં આવ્યા પછી જાહેર દસ્તાવજના એક પ્રકાર માટે ગાંધીજીએ પહેલી વખત અપવાસનું સત્ત્વ સફળતાથી અજમાવ્યું હતું.

x

x

x

મજૂર મહાજનની સ્થાપના

આ તકરારના સંતોષકારક નિવેદાથી મહાત્માના નેતાઓ અને અમલવાદના કામદારો વચ્ચે રતેલની અવૃત્ત અંકે ગંધાઈ, તેમ મજૂર મહાજન નામની સંસ્થાનો પાયો નાખાયો. અમલવાદ મજૂર મહાજન હાથ જગતભરમાં એક માત્ર કામદાર સંમંડ છે. તેના ઉદ્દેશમાં

સત્ય અને અધિકારના પાલનની પ્રતિજ્ઞા તથા મિત્ર ઉદ્યોગને રાષ્ટ્રિય બનાવવાનું અતિમ ક્ષેત્ર રહેલું છે. આ મહાબળમાં ૩૦,૦૦૦ સ્વાસ્થ્ય ભરનારા સભ્યો સ. ૧૯૩૪ માં થયા. મહાબળને ૪,૦૦૦ ફરીવારોમાંથી ૮૦ ટકા જેટલી ફરિયાદો અને હાતાઓમાંથી ૨૩ હાતાઓ કામ-દારોના લાભમાં પાર ઉતારી હતી. મહાબળને ૧, ૧૮૫ સ્ત્રીઓને સુવાસઃ રૂમિયાન મદદ તરીકે રૂ. ૨૬,૦૦૦ તથા બીજાઓને અકસ્માત વખતે મદદ તરીકે રૂ. ૧૮,૦૭૪ અપાયા હતા. વળી ૧૬૫ મજૂરોને મિત્ર સત્તાવાળાઓની કરડી નજરના ભોગ-યજ્ઞ પડવાને કારણે રૂ. ૬,૮૫૬ મદદ તરીકે આપ્યા હતા. તેનાં મજૂર ઉન્નતિનાં કાર્યોમાં. વૈદકીય મદદ, રૂઝવણી, વ્યાયામ, શાંતિગૃહો, મ્યુનિસીપાલિટીની સમવડો, મદ્યપાનનિષેધ, અને સામાજિક સુધારાનો સમાવેશ થાય છે.

x

x

x

આ પછી ગાંધીજીએ એક સાદી પણ અજરકારક સૂચના બહાર પાડી હતી. કે રાષ્ટ્રિય અને લીમનો યોજનાને સર્વ પ્રતિભા પ્રાપ્તિય વાપાઓમાં અનુવાદ કરી લોકોને સમજાવવામાં આવે, અને તેમાં સચવેલા સુધારાઓને લોકોને ટોડા છે. એમ બતાવવા તેના પર લોકોની સહિયો લેવામાં આવે. એ બીનાને દેશબારમાં વધાવી લેવામાં આવી. અને તે મુજબ તેના ઉપર-દશ લાખ ઉપર સહીઓ લેવામાં આવી મહાસભાએ દિંદારમાં આવું સંગઠન કરવાનો પ્રયત્ન પહેલીજવાર ગાંધીજીની સૂચનાથી કર્યો હતો. એમ કહી શકાય.

x

x

x

સોલેટ એક્ટ સાથે સંત્યાગદ

૧૯૪૭ના મુરોપના મહા યુદ્ધ વખતે ગાંધીજીએ અને લોકમાન્ય તીલકે પીટીસ અર-દાને મદદ આપવાનું વચન આપ્યું હતું અને ગાંધીજીએ અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લામાં ફરીને લશ્કરમાં જરતી કરવાના કામમાં સફર આરથો હતો, અને એક વખત લોહ માટેની વિદ્યોમાં પરિવઢ બોલાવી હતી. તેમાં ગાંધીજીને ખાસ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. અને ત્યાં નામદાર વાઇસરોયની સમક્ષ દિંદીમાં બાપજી કરી ગાંધીજીએ એ પરિવઢમાં હાજર રહેલા બેઝાંઓને ચમકાવી દીધા હતા. અને ઈલાકામાં પણ ઉતર વિમાનના કમીઝરે બોલાવેલી એક ઘામાં ગાંધીજીએ હાજરી આપી હતી. આ વખતે એક નીવેદન બહાર પાડી ગાંધીજીએ આજ્ઞા બ્યકત કરી હતી કે હિંદ ચિંતનને મુદ્દના સભ્યો જે સફર આપી રહ્યું છે તેની કડ વરૂર ચિંતીય સરકાર કરશે. પણ ૧૯૧૮માં યુદ્ધ બન્યા. થતાં દિંદી આ મદદ બૂલી જવામાં આવી હતી. અને ૧૯૧૮-૧૯ માં દેશમાં ધણો અસંતોષ વ્યાપ્યો હતો.

૧૯૨૬ના ફેબ્રુઆરી ચારમાં એ સોલેટ બીલ વઢી ધાર.સભામાં ગુલુ કરવામાં આવ્યા. મુરોપમાં સુરેક જાહેર થયા બાદ જ મહોને હિંદ સરકારના કાયદાની મૂલત પુરી થતી હોવાથી ઉભી થતી પરીસ્થિતીને પહોંચી વળવા તેને રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. જે વિકાસમાં કિનિકારક ચિંતવણો અને ગુનાહો પ્રચારમાં હોય ત્યાં તેવા ગુનાહોના કામકાઈના ત્રજુ-નાવાધીશો મળો તગત નિશાલ કરી નાંખે. અને તે ઉપર કોઈ પણ ગતની અપીલ સ્વીકારવામાં ન આવે. એવો એ અપીલનો મુદ્દો હતો. ઉપરાંત અમુક માણસ ગાંધી વિરુદ્ધના ગુનાહોને ઉત્તેજન મળે એવી ચળવળોમાં લાગતો એવો સરકારને શક જાય તો તેની.

પાસેથી જમીન મંગિવાની તે અમુક તિયત જગ્યાએ રહેવાની ફરજ પાડવાની સત્તાએ તેમાં આપવામાં આવી હતી. વડી ધારાસભામાં સર વિલીમવીનસેટ એ બોલેા રજુ કર્યા ત્યારે એસેમ્બલીના લોહનિયુક્ત સભાસદોએ તેની સામે સખત લડત ચલાવી હતી. પણ તેમનું કંઈ વળ્યું ન હતું. એટલે ગાંધીજી જેઓ તે વખતે સખત માંદગીરે બિછાતેથી તામળ ખચ્યા હતા, તેમણે સુઝાન હાથમાં લીધું. અને રોડેટ બીલ સામે સત્યાગ્રહ આદરવાની તેમને હાકલ કરી. અને દેશભ્રમમાં બધે ધુમી પ્રખળે જમત કરી ૧૯૧૯ ના માર્ચની ૧૪મી તારીખે ગાંધીજીએ આ બીલ સામે જે પ્રતિજ્ઞા પત્ર તૈયાર કર્યું હતું તે આ પ્રમાણે હતું.

“અમે અંતકરણ પુર્વક માનીએ છીએ કે ઈંગ્લેન્ડન કિમિનલ લો એમેન્ડમેન્ટ બિલ ની સને ૧૯૧૯ તથા કિમિનલ લો કમિટીનો પાવર્સ બીલ નં ૨ ૧૯૧૯ના નામથી જાળખાતા નિલો ગેરબ્યાબ્બી ન્યાય અને રવાત્રવના સિધ્ધાંતોને ઉપા વાળનારા તથા તેના પ્રજાજન કે જેના ઉપર આખા દિન્દુસ્તાનની અને સરકાર ચીસલામતી આધાર રાખે છે, તેના પ્રાથમિક હકોક્તોનો ભંગ કરનારા છે તેથી અમે પ્રતિજ્ઞા લઈ જણાવોએ છીએ કે અમે તે કાયદાનો તેમજ કમીટી કરાવે એવા બીજા કાયદાઓનો વિનયપુર્વક ભંગ કરીશું. તથા તેમ કરવામાં સત્ય અને અદિસાને સંપુર્ણ રીતે વળગી રહીશું.”

ખીલાફત ચળવળ અને હિંદુ...મુસલમાન અફિયાત

... ..આ દિશામાંથી સારો પ્રત્યુત્તર મળ્યો. દક્ષિણ દિગે પણ સારો સાથ આપ્યો ગાંધીજીએ ઉપવાસ કરી દિલ્હિયાલની શંક દારૂઆત કરી ૩૦મી માર્ચ ૧૯૧૯ના દિવસ હક્તાળ ઉપવાસ અને પ્રાર્થનાનો દિવસ કરાવવામાં આવ્યો પછીથી તારીખ ૧૬મી એપ્રિલ કરવામાં આવી તે સંબંધી જાહેરાત દિલ્હીમાં વખતસર ન પડેથી વળવાથી ત્યાં ૩૦મી માર્ચે હક્તાળ પડી અને સરલક્ષ નીકળ્યાં દુર્ભાગ્યે ત્યાં જાળીગાર થયો. રવામી શક્તિવંદના દેવતા નીચે કામ ચાલુ થયું સીપાઈઓએ જાળીગાર કરવા લમકી આપી તેની સામે તેમણે ખુલ્લી છાતી ધરી. અને સીપાઈઓ પાછા હઠ્યા પરંતુ દિલ્હી ફોરેન ઉપર રમખાણ થયું અને તેમાં પાંચ જણ મરણ પામ્યા. અને ધણા લાયલ થયા. છઠી એપ્રિલનો દિન આખા હિંદમાં પળાયો. ૧૯૧૯માંદીઠી સરકાર તરફથી બીલો પ્રગટ થતાં “જે બાપક ખજાનાટ મળ્યો તેનું એક લક્ષણ નોંધવા જેવું છે. હિંદુ અને મુસલમાનોએ એકબીજા પ્રત્યે નહિં સંજોગેલા આતુભાવ દર્શાવ્યો. હિંદુ-મુસલમાન એકબીજા રાષ્ટ્રીય દિલ્હિયાલના કાર્યક્રમોએ એક મુખ્ય રત્ન બની ગયું. અછૂત વર્ગ પણ પોતાના મતજોડે જુલો મળ્યો. મુસલમાનના હાથે હોંદુઓએ પીવાનું પાણી સ્વીકાર્યું” અને હિંદુઓને હાથે પાણી પીધું વાવડા અને જવનાદોમાં હિંદુ-મુસલમાન એકબીજા તરીકે આવતું હતું મરજી-દોમાં હિંદુઓને બ્યાખ્યાન કરવા દેરાની છુટ મળી”

આ એકવર્તુ તાત્કાલીક કારણ એ હતું કે તુર્કસ્તાનને મુખ્ય બાદ જે અન્યાય થયો હતા અને ખીલાફત જે જોખમમાં મુકાઈ હતી. તે પ્રત્યે હિંદુઓની સાચી દિલસોજી હતી.

+

+

+

દિલ્હીની જુમ્મા મરજીમાં રમામી અધ્યક્ષ અને ગાંધીજીએ લાવણુ કર્યાં હતાં. અને ખીલાફત સંબંધમાં મુસ્લીમોને પાંચે રહેવા હોંદુઓને હાકલ કરી હતી. કેટલાક હિંદુ ખીલાફતમાં મુસ્લીમોને સહકાર આપે તેના બદલામાં મુસ્લીમો પાસેથી જોવધ બંધ

બંદ કરવાનું વચન લેવું એવી સૂચના કરવામાં આવી હતી. પણ ગાંધીજીએ એવી કશરત કરવા ના પાડો હતી. તેમણે તો કહ્યું હતું કે દિલ્હીએ વચર કરતે મુસ્લીમોને ખીલાફતમાં સાથ આપવો. ઈસ્લામીઓ રાજી ખુશીથી ગોવધ બધ કરે એ એમની ખાનદાની મણાય.

+

+

+

જલીયાંવાળા હત્યાકાંડ

રાષ્ટ્ર બીલો સામે ગાંધીજીએ દેશભરમાં જે આદિલન ચલાવ્યા તેને લીધે લોકોમાં અસાધારણ નળિતિ આવી હતી, પણ જનના ગાંધીજીની અદિમાને બરાબર સમજેલી નહીં હોવાથી, પંજાબમાં કેટલેક કેટલેક રમખાણો ચર્ચા, લોકોએ જેટલાક ગોરાઓને પીટી નાખ્યા, મકાનો બાળ્યા અને બીજાં તોફાનો કર્યા પંજાબના આગેવાનોને પકડી અભણી જગ્યાએ લઈ જવામાં આવ્યા. ગાંધીજી પંજાબ જતા હતા તેમને વચમાંથી પકડી પાછા મુંબઈ મોકલી દેવામાં આવ્યા. પંજાબમાં લશ્કરી કાયદો જાહેર કરવામાં આવ્યો, જલીયાંવાળા ગામમાં દુશ્મરો નિઃશસ્ત્ર લોકોની જનગણ કાપરે ગોળીઓ ચલાવી કતલ કરી. લાહોર, અમૃતસર અને જલીયાનવાલામાં લોકો પર અસહ્ય ત્રાસ વર્તાવવામાં આવ્યો. સરકારે દંડો કમીટી નીમી ભારે કેમિસે પોતાની સમીતી નીમી દેશ આખામાં પંજાબના હત્યાકાંડે વારે બગબગાટ મચાવ્યો. કેમિસ સમીતીના રીપોર્ટ ગાંધીજીએ જોયે હાથે તૈયાર કર્યો હતો. જે રીપોર્ટમાં પંજાબમાં જે લશ્કરી અમલ વખતના દરેકે દરેક બનાવ વિશે પૂરતા પુરાવા આપી અત્યંત સંયમપૂર્વક તટસ્થતાથી એ આખો રીપોર્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. પછી તો સિદ્ધિક સરકારે ખાસ કુલક જોકે કોનાકને દિંદ મોકલી તેમની મારફતે લોકોને ગદ્ય મુજરી બૂલી જવા વિનંતી કરી હતી.

૧૯૨૦ ની લડતનો આરંભ

માર્ચ ૧૯૧૯ નું વર્ષ હીંદ માટે બહુ ભયંકર નીવાયું હતું એ પછી ૧૯૨૦ માં ગાંધીજીએ અસહકારની પોતાની યોજના દેશ આગળ રજુ કરી હતી. ૧૯૨૦ ના ગ્રામસ્વતંત્રી પહેલી તારીખથી ગાંધીજીએ અસહકારની લડતને આરંભ કર્યો હતો ગાંધીજી અને સ્ત્રી શાકોએ આખા દેશની મુસાફરી કરી કરી ગાંધીજીનો હેતુ લોકોને ચિરત હેડગ લાવવાનો અને તેમના ઉઘરાતા ઉત્સાહને સંમીટ કરવાનો હતો. સરકારે દંડો કમીટીના રીપોર્ટને આગળ કરી પંજાબમાં લોકો પર અસહ્ય બુદ્ધિ દુન્યાર અગાધારને બચાવી લેવાની યેરની કરી હતી. અને હીંદની વડી ધાગસબામાં એ સંબંધમાં ખાસ બીલો પણ લાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ તરફ મહાસભાએ પણ પોતાનું બ્યેબ બદલી શાંતિ, સત્ય અને અદિસાનાં બધાં સાધનોથી સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય મેળવવા એમ રાખ્યું હતું

x

x

x

x

x

૧૯૨૧ માં ગાંધીજીએ ઉપાડેલી અસહકારની ચળવળ પૂર જોસમાં આગળ વધે છે. બધાએ વડીલો વડીલાત ઝોડે છે, વિદ્યાર્થીઓએ સરકારી શાળાઓ અને કોલેજોના ત્યાગ કર્યો છે, અમદાવાદ મહાસભાના અધિવેશનના વરાવશા પ્રમુખ શ્રીયુત ચીતરજનદાસ જોલવારી બને છે, હડોમ અજમલખાન તેમને બાલે પ્રમુખ બને છે, વિદેશી કાપડના અધિકારની ચળવળ જોસબેર ચાલે છે. આ બધી ચળવળનું પરીણામ એ આવ્યું હતું કે ૧૯૨૧ માં વડી ધારાસભાએ દમનના કાયદાઓની તપાસ માટે એક કમીટી નીમી. એને

પરીણામે કોમીનલ લો એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ સિવાયના તેવા બધા કાયદાઓ ૧૯૨૨ ની અરજાતમા પાછા ખેંચી લેવામાં આવ્યા.

x

x

x

x

બારડોલીમાં તૈયારીઓ

કોર્ટો અને સરકારી કાળાઓના ગઢિખારની અગવળ સોએ સો ટકા ફતેહમંદ નહોતી નીવડી. પણ અસહકારની અગવળને લીધે એ સંસ્થાઓની પ્રતિષ્ઠા કુણું થઈ ગઈ હતી. અને આજ અરસામાં ગાંધીજીની પ્રેરણાથી જુદા જુદા પ્રાંતોમાં રાષ્ટ્રીય સ્વિયમ આંખનારી સંસ્થાઓ રથપાઈ હતી, અને દેશના નવજવાન વર્ગમાં નવું જોર અને ઉત્સાહ આવ્યા હતા.

+

x

+

આ સમયમાં અમદાવાદમાં મળેલી કમિટીની બેઠકમાં મુસલમાન લિફ્ટાઓએ રાજકોટ પ્રશ્નોની ચર્ચામાં અમલનો બાગ લીધો હતો. અને ગાંધીજીને રાષ્ટ્રવા સરમુખત્યાર બનાવવામાં આવ્યા હતા. અમારે એક વખત કિંદી સરકારે મહાસભા સાથે સમાધાન કરવાની શ્રુતિ દાખવી હતી, અને કમિટીની દાવના રાજકોટી અગેવાનેએ એક સર્વપક્ષ પરિવા બોલાવી હતી. અને તેણે બહામજી કરી હતી. પણ એ વખતના વાયસરોય રીડીંગે આ બસામજી પર કંઈ લક્ષ આપ્યું નથી. એટલે આખરે ગાંધીજીએ સવિનય અનાદરની અગવળ શરૂ કરવાનો વિચાર કર્યો, અને એ અખતરા માટે એમણે પોતે બારડોલી તાલુકો પસંદ કર્યો, અને એમની હાજરીની રીત મુજબ પોતે બારડોલીમાં સવિનય અનાદરની લક્ષ્ય શરૂ કરવાના છે. એ વાતની ખબર એમણે વાયસરોયે ખાસ પત્ર લખી આપી.

x

x

x

ગાંધીજી સામે રાજકોટનો આરોપ

૧૯૨૨ ના માર્ચની ૧૭ મી તારીખે ગાંધીજીની ધરપકડ કરવામાં આવી. અને તેમની સામે રાજકોટનો આરોપ મુકામાં આવ્યો હતો. ૧૮ મી માર્ચે એમની સામે અદાલતમાં કેસ ચાલ્યો હતો. શ્રીમતિ સરોજીની નાજુએ આ પ્રસંગે બહાન એક નાનકડો પ્રતિકાની પ્રતિવાદના લખતાં કહ્યું છે કે "ગાંધીજી કાયદાની દૃષ્ટિએ તો અપરાધી અને અન્યાયી હતા. પરંતુ, જ્યારે સનેટ પહેરેલા ગાંધીજીની મુક્તકંઠી મંબીર અને નિરૂપિત પોતાના વફાદાર રાજા અને કિલ્લા અંદરલાલ જેઠર સાથે કોર્ટમાં દાખલ થયા ત્યારે આખી કોર્ટ આદરપૂર્વક સ્વાભાવિક રીતે ઊભી થઈ ગઈ હતી."

વાદમાર નીવેદન :

કિંદી ગાંધીજીની એ પહેલી ધરપકડ અને અદાલતમાં તેમની સામે ચાલેલો કેસ એટલા કિંદીના ઇતિહાસમાં જ નહિ, પણ જનતાના ઇતિહાસમાં એક અનેક પ્રકારના મુકરરમાં તરીકે મુવર્જી અગ્રે નોંધાઈ ગયો છે. જરૂરી સંજોગોમાં સમય એ કેસ ચાલ્યો હતો, અને એ ન્યાયાધીશ ગાંધીજી પ્રત્યે ખૂબ ખૂબ આદર દાખવ્યો હતો, અને ગાંધીજીએ પણ શુભાદતો એકરાર કરી જનતાના ઇતિહાસમાં, વાદમાર એવું નીચે પ્રમાણે નિવેદન અદાલત સમક્ષ રજૂ કર્યું હતું.

“ દિંદુસ્તાન પ્રત્યે તેમજ જે વિદ્યાવતીની પાળને સંતોષવા ખાતર મુખ્યત્વે કરીને આ મુકદ્દમે મહિવામાં આવ્યો છે તે પ્રગતી પ્રત્યે પહેલો મારો ધર્મ વિચારતાં મને લાગે લાગે છે તે એક સુસ્ત રાજનિષ્ઠ અને સહકારી સહેરી મટીને આજે તું એક કદા રાજદ્રોહી અને અસહકારીઓના સારૂ બન્યો છું એવો ખુલાસો આપવા હું મંધાએલો છું. શિવાય કાટીને પણ દિંદુસ્તાનમાં કાયદાથી સ્થપાએલી ન્યારે સામે અપ્રીતિ ફેલાવવાના આધારે હું તે કારણે સ્વીકારી લઉં છું એ મારે જણાવવું જોઈએ. ”

“ માન જાહેર જીવનની સરૂચત સને ૧૮૯૩ માં દક્ષિણ આફ્રિકામાં વિષમ રાજ્યોમાં વચ્ચે યુદ્ધ. એ દેશમાં અગ્રીણ સત્તા જોડેતો મારો પહેલવહેલો સમાગમ ઝાઝો સુખદાયો ન કહેવાય, મને માલુમ પડ્યું કે, માણસ તરીકે અને એક દિંદી તરીકે મને કચાગ દક નહોતા. ઉપરું મેં મેળું કે તું દિંદુસ્તાની હતો એટલાજ કારણસર માણસ તરીકેના પણ મારા કંઠો માર્યા જતા હતા. ”

“ પણ આથી હું હાર્યો નહિ. દિંદીઓ પ્રત્યે ચલાવવામાં આવતું દુર્વર્તન એ એક મોટું બાજે સારા એવા રાજતત્ત્વ ઉપર ચળેલો બહારનો મેલ છે, મૂળ સહે તો તંત્ર સહે છે. એમ મેં મારા મનને મનાવ્યું. અને જ્યાં મને એ સરકારના દોષ જણાયા ત્યાં તે સારૂ મને વખતો વખત વખોડવા છતાં તેનો ઇશ્ક કદી પણ ન ઇચ્છતા એ સરકાર જોડે હું સ્વેચ્છાપૂર્વક અને સાચા દિલથી સહકાર કરતો રહ્યો. ”

સહતતનની બળવેવી સેવા

“ આથી સને ૧૮૯૬ના વિશ્વયુદ્ધ વેળાએ જ્યારે સસ્તાંતની હસ્તી જોખમમાં આવી પડી ત્યારે મેં તેને મારી સેવા અર્પણ કરી મેં જખમીઓની માવજત કરનારી સ્વયંસેવકોની ટુકડી ઉઠાવી કરી અને સેફી સ્ત્રીઓના બચાવને સારૂ થયેલી સખ્યાબંધ લોકોએ દરમિયાન મારાથી બનવું ક્યું. તેજ પ્રયાણે ૧૯૦૬ માં ઝુલૂ બગવા દરમિયાન પણ મેં જખમીઓને ઉઠાવનારા ટોળીયાઓની એક ટુકડી ઉઠાવી, કરેલી, અને જળવો સમતા સુધી સેવા માટે મને ચાંદ મળેલા અને સરકારી પત્રિકાઓમાં મારા કામની ખાસ તોષિ લેવાએલી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં મારા કામની કદરમાં સૌંદર્ય દાગો તરફથી મને કેસરે દિંદ સુવર્ણપદક મળેલો. ”

“ સને ૧૯૧૪માં જ્યારે ઇંગ્લંડ અત જર્મની વચ્ચે લશ્કર ખાજી ત્યારે મેં લંડનમાં તે વખતે વસતા દિંદીઓની મુખ્યત્વે વિદ્યાર્થીઓની એક એગ્રેગેશનસ ટુકડી ઉઠાવી કરેલી. આ ટુકડીએ કિમની સેવા બળબાની ત્યાગના અમલદારોની કથુક્તો છે. અને છેલ્લે દિંદમાં જ્યારે ૧૯૧૭ ની સાલમાં દિંદીમાં મળેલી યુદ્ધ પરિપરમાં લોડ ઝોમ્સકેડ યુદ્ધ ભરતીને માટે આગ્રહથી જરૂર કરી ત્યારે મારી તનિયત સામું પણ ન જોતાં એકા ઇચ્છામાં ઘસકરની બારતીને માટે હું મચ્યો. જે કે માગ પ્રયત્નતું ફળ આવવા

નીકળ્યા આ બધા સેવાના પ્રયત્નો દરમિયાન હું એજ આશાની હુંકે છવતો હતો કે, આવી સેવાઓ બખતીને મારા દેશબંધુઓને સાફ સલતનતમાં સંપૂર્ણ સમાનતાનો દરબજો મેળવી શકશે.”

રોલેટ એક્ટ

“એ મારી આશા પર પહેલવહેલો ફટકો રોલેટ એક્ટ ના રૂપમાં પડ્યો. એ કાયદા સામે મારે ઠગી ઝુઝેશ ચલાવવી પડી. ત્યાર બાદમાં પંખજનો કાંઈ સફ થયો નેનો આરંભ જલિવાનવાલાની કલમથી થયો. અને અવધિ પેટે ચલાવવાના હુકમોમાં, બહેર રસ્તાઓ પર ફટકો મારવામાં અને એવાજ બીજા એક અકચરીય અપમાન ભર્ષા ફર્યોમાં થઈ. મેં એ પછુ ન્નેયું કે વુશી તેમજ ધરલામનાં પવિત્ર સ્થળો પર કાય ન નાંખવાના સંબંધનાં દિંદો ખુસલમાનોને વધા પ્રધાને આપેલો કાલ પળાવાનો કાઠો સંભવ ન હતો, પણ એ ભર્ષા લક્ષ્ય દેખાતા છતાં અને મિત્રોએ પણ મને ખંભીર ચેતવણીઓ આપ્યાં છતાં અમૃતસરની મદાસમા વેળાએ સરકાર સાથે સહકારની તેમજ મોન્ટેગ્યુ ચેમ્સફર્ડ સુધારા સ્વીકારની તરફેણમાં હું ઝુઝ્યો. એવી આશા એ કે વધાપ્રધાન દિંદો ખુસલમાનોને આપેલો પોતાનો કાલ આખરે પાળશે. પંખજનો જખમ ફરવામાં આવશે. અને સુધારા ને કે અધુરા અને અસંતોષકારક દતા છતાં તે દિંદના છવતમાં એક નવા અને આશા-દાયી યુગના સુચક નીવડશે.”

x

x

x

“પછુ મારી આશાઓ બધી ધૂળ મળી. ખિલાફતને લગતા દાલ પાળવાનો મોખ ન હતો. પંખજનો કાંઈ પર સફો ફરવામાં આવ્યો. અને ગુન્હેગારોને સિલ્કા કરવાનું તો દાર રહ્યું, પણ ઉલટા તેઓ પોતાની તોટરીઓ પર કાયમ રહ્યા, અમર તો તેમના પેન્કનો દિંદો ખજનામાંથી જપાવા ચાલુ રહ્યાં. અને વળી કેટલાક દાખલાઓમાં તો તેમને ઉલટા ધનામ, અકરામો એનાગત કરવામાં આવ્યાં. મેં એ પછુ ન્નેયું કે સુધારાઓથી ને દિલના પલટાની આશા ખાંધવામાં આવી હતી, તેવો કોયે પલટો ન થતાં, માત્ર દિન્દુસ્તાનનું ધન વધુ ચૂમવાની અને માત્ર તેની ગુલામીને લંચાવવાની ને તે એક નવી તજખીર હતી.

તેજસ્વી તહોખતેનાયું અને સખ

“આફસોસપૂર્વક હું નિષ્કંધ પર આવ્યો કે ખિટીશ હકમતે રાજદ્વારી તેમજ આશિંક ખંને દષ્ટિએ દિંદને તે અગાઉ કદી નહોતું તેટલું લાચાર કરી મેથું છે. નિઃશસ્ત્ર દિંદ આને કાંઈ પછુ હુમલાખોર સામે સજની લાખમાં ફતરવા માંજે તો તેમ કરવાની બાજે કથી તાકાત તેનામાં નથી, અને આ રિયલિ એટલી હંફ સુંધી આવેલી છે કે જગારા કેટલાક સાશમાં સારા માણસો પણ આને એવું માને છે કે, દિંદે સરવાનોની કખતુ સ્વરાખ્ય મેળવવાને પછુ હજુ અનેક પેટીઓ વિતાકવી નેઈએ, દિંદુરતાન આને એટલું તો નાહાર બની ચલું છે કે, તેનામાં દુકાખ સામે ટકાવ કરવાની ગિલકુલ શકિત નથી.

અમરેએ અંદિ પગલાં કર્યાં તે પહેલાં હિંદ પોતાનાં લાખો સુપડાઓમાં કાઢતું તથા વણતું, અને જેતીમાંથી મળી રહેનારી પોતાની વાનીઓ આજી વિશામાં રહેતી જોઈ બરી કાઢતું. છવરોરી સમો આ હિંદનો મૂઠકોગ માની ન સકાય એટલા નિષ્કુર અને અમાનુષી ઉપાયો વડે નષ્ટ કરવામાં આવ્યો, જેનાં બ્યાનો અત્રેજ સાક્ષીઓએ કરેલાં છે. હિંદની અકબી શૂખી રહેનારી આમ પ્રભુ કેવી ધોમે ધોમે મૃત્યુપ્રાપ્ત થતી ગય છે, આની સદેરના રહેનારાઓને બાગે જ ખખર છે. તેઓને ખખર નથી કે તેમને જોખવા મુદ્દ એજઆરામ તેઓ હિંદને સુસનારા પરદેશી મુઠકોદારના ધર ભરવા બે મહેનત કરે છે તેની દલાલી સિવાય બીજું કશું નથી. અને પેલાઓનો બધો નફો તેમજ આમની દલાલી બન્ને હિંદની મરીત પ્રજાને નિયોરીને જ નિતારી કાઢેલાં હોય છે. તેમને મમ નથી કે જ્યોતીશ હિંદમાં કાયદાથી સ્થપાએલી સરકાર એ ગરીબ આમ પ્રજાને આ રીતે સુસવાની ખાતર જ ચલાવવામાં આવે છે, સાહે તેમાં કોષ્ટકોથી આજે જ જે પુરાવો હિંદનાં મામ-દરિયા પોતાનાં ચાલતાં-બોલતાં દાકીનીઓથી નરી આપને પશુ આપી રહેલ છે. તેને ઉઘાલી સકાય તેમ નથી. આમ મનને તો ઊંટાભાર સક નથી કે ઇશ્વર જેવો કાષ્ટ માનિક જે દુનિયાને માથે હોય તો તેના દરબારમાં ઇચ્છાકને તેમજ હિંદુસ્તાનના આ બધાં સહેરોમાં વસનારાંઓ મેળેને આ ગુનાને માટે ઇતિહાસમાં કદાચ જેતો નેક ન મળી શકે એવા આ માનવ જાતિના ગુનાને માટે જવાબ દેવો પડશે.

x

x

x

+

+

+

“ખુદ કાયરો પશુ આ દેશમાં હિંદને સુસો લેનાર પરદેશીઓની શેરાને અજેજ વપરાય છે. પંજાબ માઈલોના મુકરદમાઓની મારી તટસ્થ તપાસને પરિણામે મારી ઉપર એવીજ હાથ પડી કે સેંકડે મોઝામાં એછી પંચાણું ટકા સજાઓ દેવજ દુષ્ટ હતી. હિંદમાંના રાજદવારી મુકરદમાઓના આરા અનુસર ઉપરથી મેં જોયું છે કે તેમાં સજા પામેલા લોકોમાંના દરેક દસમાંથી નવ સાથ નિર્દોષ હતાં. રવરેલ પ્રોતી એજ એમનો ગુનો હિંદની અદાલતમાં પુરાબીઓનાં સામે કામ માંડનારા સોમાંથી નખાણુ હિંદીઓને ન્યાય મળતો નથી. આ ચિંતામાં રંગપુરણો કે અનિચ્છેયોક્તિ કયાંયે નથી. આવા મુકરદમાઓ જોડે સંબંધ મરાવવાને જે કાષ્ટ હિંદીઓને પ્રસંગ પડ્યો છે તેવા લખણ દરેક હિંદીનો અનુસર આવોજ છે.

x

x

x

શ્રીધી મોહું દુર્ગાંબ એ છે કે અમરે લોકો તેમજ દેશનો કારભાર કરવામાં બળનારા તેમના હિંદી સાથીઓ એતે મેં હવર વર્ણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તેજો કશો ગુનો કરવામાં પોતે શકાયલા છે એ સમજી સકતા નથી. મને ખખર છે કે મણા અમરે તેમજ હિંદી અમલદારો પ્રમાણુક પછે એવું માનનારા છે કે પોતે દુનિયામાંનું એક સારાનાં સારું રાજ્યતંત્ર ચલાવી રહ્યા છે. અને તેનીયે હિંદુસ્તાન ધોમે પગલે પશુ સંમોન પ્રમતિ કરી રહેલ છે. તેમને બાન નથી કે પ્રજાને થયરાવી મૃત્યુવાની એક અદાસ્ય પરંતુ અસરકારક કાર્ય પદ્ધતિથી તથા પશુ જાનના બચરિષ્ઠ દેખાવથી અને બીજી બાબુએ પ્રતિષ્ઠા કરવાની

અગર આત્મ રક્ષણની સુધા બધી શક્તિ પ્રાપ્ત પાસેથી ખુલ્લી લેવામાં આવ્યાથી પ્રાપ્ત આખી નપૂણક બની મઠ છે, અને તેનામાં દંભ અને પામરતા ફેલાય છે, અને આ બંધાનક કુરેવને પરિસ્થિતિ કારભારીઓમાં અજ્ઞાન અને આત્મ વંચના બેવાં બન્યાં છે. જે ૧૪૪ અ કલમનું સદ્ગામ્યે મારા પર તહોમત ચૂકવામાં આવ્યું છે તે કલમ હિંદી નાગરીકની સ્વતંત્રતા કલમો નીબંધ સારુ કલમમાં આવેલી રાજદારી કલમોમાં કદાચ સર્વોપરી છે. ”

x

x

x

પ્રીતિ કંઈ કામદારી પેદા થનારી કે નિષ્કર્મ રહેનારી વસ્તુ નથી. માણસને જે કાંઈ સખસ કે વસ્તુ પ્રત્યે પ્રીતિ ન હોય તો જ્યાં સુધી તે મારફત કે ખૂનામરકીનો ઇન્કાર ન રાખતો હોય અગર તો ખૂનામરકીને હિતેજન કે હિતેજીવી ન આપતો હોય, ત્યાં સુધી પોતાની અપ્રીતિ દર્શાવવાનો પૂરેપૂરો અખત્યાર હોવો જોઈએ, પણ જે કલમમાંનો આરોપ બાઈબલકલમ ઉપર તેમજ મારા પર મુકવામાં આવ્યો છે. તે મુજબ માત્ર અપ્રીતિ ફેલાવવી એટલે પણ ગુનો છે. આ કલમ નીચે આવેલા કેટલાક મુકરદમાઓ મેં તપાસ્યા છે અને હું જાણું છું કે હિંદના કેટલાક મોટામાં મોટા પ્રજામાન્ય પુરોએ એ કલમ હેઠળ સળગા કરવામાં આવી છે અને તેથી આ કલમ હેઠળ મારા ઉપર આરોપ મુકાયો એ મારી મોટી ઈજાત સમજું છું. ”

x

x

x

“ માન અપ્રીતીના શરણોની ટુંકામાં ટુંકી રૂપરેખા આપી દેવા મેં ઉપર પ્રયત્ન કર્યો છે. કાંઈ પણ અર્થસદાર કે શરમાળી સાથે મારે અંત કે વ્યક્તિગત એવું કંઈ જ નથી, તો રાજની સાથે તો મારે અપ્રીતિ હોઈ જ ન શકે. પણ જે સરકારે અગાઉમાં બીજા કાંઈ પણ રાજતંત્ર કરતાં સરવાળે દિનકુરનાનું અદિતજ વખતે કંઈ છે તેની સાથે અપ્રીતિ કરી એનો તો હું સદૃશ્ય સમજું છું. બ્રિટીશ સરકાર હેઠળ, હિંદમાં અસહિ કાંઈ કાળે ન થયેલો એટલો મરદાનગીનો લોપ થયો છે. આવી માન્યતા હોવાથી એવા રાજતંત્ર વિષે મનમાં પ્રીતિ હોવી એને હું પાપ માનું છું, અને તેથી મારી સાથે પુરાવા તરીકે રજુ કરવામાં આવેલા બુદા બુદા બેજોમાં મેં જે કંઈ લખ્યું છે તે ખુબ હું લખી શક્યો એ વાતને હું મારું અહોભાગ્ય ગણું છું. ”

+

+

+

અરુ જોતાં તો હું માનું છું કે જે અસ્વભાવિક રિધિતિમાં અત્યારે ઈંગ્લંડ તેમજ હિન્દુસ્તાન રહે છે, તેમાંથી ઉગરી જવાનો અસહકારનો માર્ગ બતાવ્યો તેમાં મેં બનેલી સેવાજ બળતી છે. મારા નંદ્ર અભિપ્રાય મુજબ તો જુરાઈની સાથે અસહકાર કરવો એ એ નેહીની એડે સહકાર કરવા જેટલો જ માણસની કરજ છે, પણ જુરાઈ કરનાર સામે ઇરાદા પૂર્વકે હિંસા અત્યાચાર કરીને જે એવો અસહકાર પ્રદર્શન કરવાની પ્રથા આટલા કાળથી દુનિયામાં આદતી આરેલી છે. હું મારા દેશનામોએને બતાવી આપવા મધ્યે રહ્યો છું કે, હિંસાવૃત્તિથી ચલાવેલો અસહકાર સરવાળે દુનિયામાં જુરાઈને ઘટાડવાને બદલે વધારવાનું જ સંધિઆર બને છે. અને જુરાઈને નબળાવાનું એક માત્ર સાધન હિંસા હોવાથી પોતાના તરફનો તેને મળતો ટેકા બેઠી લેવા બાંધનારે હિંસાને ત્યાગ કરવો રહ્યો, એવી અહિંસા વૃત્તિમાં જુરાઈ એડે અસહકાર કરવા જતાં બંધવા પડનારો દુનિયાને સ્વેચ્છાપૂર્વક

માથે સેવાં નોં એ એ આવી જાય છે. તેમ કાવદાની નજરે જે મારા ઇશાદાપૂર્વક ફેરવો
 યુનો ગણાય, અને જ્યાં મારી પોતાની નજરમાં જે ચહેરી તરીકેના માણસનો સર્વોપરી
 ધર્મ છે તેને સાચી આકારમાં આકરી સજ માગી લેવા અને તે સજ આનંદ પૂર્વક માથે
 ચઢાવવા હું ઉભો છું જરૂર સાહેબ ! આપને તેમજ પચના સાહેબોને માટે પણ એટલોજ
 માર્ગ ખૂલ્યો છે કે, જે કાવદાનો અમલ કરવાનું તમને ગોપતામાં આવ્યું છે તે કાવદો જ
 ખરું જોતાં હુ ખ છે અને હું વસ્તુત તિરોષ છું એમ જો તમે માનતા હોતો તમારે તમારી
 જગ્યાએનાં રાજાનામા આપી દેવાં ને એ રીતે પાપની કાગીદારીમાંથી નીકળી જવું આથી
 ઉત્તરુ જે તેજ અને જે કાવદો ચલાવવામાં તમે ચલવારે મદદ કરી દેવા છે, તે દિંદની
 પ્રજાને સાફ દિલકર એ અને તેથી મારી પ્રશંતિ જાહેર દિલને નુકસાન કરનારો છે એવો
 જો તમારો વિશ્વાસ હોય તો તમને ખો છે કે તમારે મને સખતમાં સખત રાજ દેવી "

" જરૂરીસ હુમશીરકે લોકમાન્ય તીલકનો દાખલો ટાંકી ગાંધીજીને ૭ વર્ષની આસન
 ફેદની સજ કરી

+

x

+

દિલ્હીમાં ઉપવાસ

૧૬૨૪ના સપ્ટેમ્બર માસમાં દીલ્હી જીલ્લામાં, નાગપુર લખનો ચદગઢાપુર, અલ્હાબાદ.
 જમલપુર અને દાહોદ, ખાતે કામી રમખાણો થયાં તેમાં કાઠાટનું હુલસો થયું ભયંકર
 હતું. ભયંકર ક્રોધેઆમ અને જાળીવારો પછી ૪૦૦૦ દિનકુએને કાઠાટમાંથી એક ખાસ

શ્રીઓ માટે સર્વોત્તમ શક્તિવર્ધક
 દવા

બદેના ! મદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે ચેટ કે મેદુમાં
 યતી પીડા, સુવમાર્ગમાં બળતર કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો,
 કમુવારક, સુગર્ભા અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અગ્રાવ, ઉત્તી, ઉમકા, છાતીમાં દાઢ,
 અયુગ્મલ, ઠેકું પતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવકમાં નમગાઈ, સુવાવકની નમગાઈ,
 સુવારોગ, ધાવળુની અછત, ઉધ ન આવવા, હીમ્તીરીના વિગેરે માટે જોમેજી
 વાપરો ખીજ નિષ્ફળ બનાવટોથી સાવધાન રહેવો અથવા કવાવાળા વચે છે
 એજન્ટો. —કંચનસાલ વાઠીસાવની કુંડ મગજદામ રોડ —સુઅર્ધ ૨

રહેવેત્રેન મારફત ખસેડવાપડ્યાં, અને તેમાંના ૨૬૦૦ જે એ મહિના સુધી રાવળપીડા અને ખીજી જગાઓની ઘ્યા ઉપર જીવવું પાડ્યું હતું. આ બનાવને અંગે ગાંધીજીએ દિલ્હીમાં એકવીસ દિવસના ઉપવાસ કર્યો હતા. એપ્રેન્ડીસાઈટોસના જીવન મરણના હુમલામાંથી ગાંધીજી તાત્કાલિક ઉઠ્યા હતા. એટલે આ ઉપવાસો એમને માટે સાચાના અગ્નિ પરીક્ષા રૂપ હતા. ગાંધીજીએ દિલ્હીમાં મીવાના મહમદ અલીને ત્યાં જ અપવાસનો આરંભ કર્યો હતો, પણ પછીથી તેઓ સુદેર જહાઝ એક મકાનમાં ચાલ્યા મથા હતા. આ પ્રસંગે આગેવાન દિલ્હીઓએ દિલ્હી ખાતે એક એકમ પરિષદ ઘોષાવી. એમાં કલકત્તાના ધર્માખ્યક્ષ પણ હાજર હતા આ પરિષદ ૨૬મી સપ્ટેમ્બરથી ૨૭ ઓક્ટોબર સુધી ચાલી હતી. અને જુદી જુદી કામે વચ્ચે વહવાડો પતાવવા માટે રાષ્ટ્રની એક મધ્યવર્તી “ કામ હવાદ ” નીમવામાં આવી હતી. જેના સભ્યો તરીકે હકીમ અજમખાન, લાલજી, જી. કે. નરીમાન, ડો. એસ. કૃત અને લાયલપુરના ભારતર મુદરસિદને ચુટવામાં આવ્યા હતા. ગાંધીજીને તેના પ્રમુખ નીમવામાં આવ્યા હતા.

ગુજરાતની રેલી

આ પછી ૧૯૨૭ની સાલમાં ગુજરાતમાં રેલનું ભારે સંકટ આવ્યું, ત્યારે મહાસભા વાદીઓએ ખુબ સરસ સેવા બજાવી હતી. ૧૯૨૭ના જુલાઈ માસના છેવટના ભાગમાં ગુજરાત ઉપર ભારે આફત આવી પડી હતી. ચાર-પાંચ દિવસના ગાળામાં લગભગ આખી ગુજરાત પ્રાંતમાં પૂં ઈંચ જેટલો વરસાદ પડ્યો. ઘેર ઢાંખર અને રાત રમીલા-સાહિત્ય ગામનાં ગામો બોલિ બેસાં થઈ ગયાં હતાં. હજારો લોકો નીરાધાર બની ગયાં હતાં. પાક નાશ પામ્યો હતો, અને તાર, ટપાલ તથા રેલ્વેનો વહેપાર તુડી ગયો હતો. બ્રિટિશ અને દેશી રાજ્યોના પ્રદેશો મળાને ઝોલામાં ઝોલા ૪૦૦૦ ગામે આફતમાં આવી પડ્યાં હતાં એમાંપૂંથી ૬૦૮૩ જેટલા અને કેટલક ગામોમાં તો ૯૦ ટકા જેટલાં ઘરો પડી મથાં હતાં.

આ વખતે ગાંધીજી સૈમુર રાજ્યમાં પોતાની તબીબત સુધારી રહ્યા હતા, રેલ્વેમાં સતત મુસાફરી કરવાને લીધે તેમનું શરીર લથડી ગયું હતું. ગાંધીજીએ રાહત કામમાં સહાય બૃત મળ્યા ગુજરાતમાં આવવા જવાનું. પણ વલ્લભભાઈએ તેમની મંગણી ના મંજુર કરી.

x x x

પાણીથી મલકતા પ્રદેશો પાસ કરી મહાસભાના સ્વયંસેવકોએ સંકટ મરત મામ-વાસીઓને ખોરાક, કપડા વગેરે જીવનની પ્રાથમિક જરૂરીયાતો પહોંચાડી. આ મદદમાંથી તેમણે સરકારી અધિકારીઓને પણ બાદ ન રાખ્યા કારણકે આફતમાં સપ્લાયલાઓને મદદ આપનામાં રાજકારણના બેદલાવને રચાન નથી. ખેડાના હલેકટરનો તે દિવસથી દુનિયા સાથેનો સમ્બંધ તુડી ગયો હતો. તેમને આસ સ્વયંસેવકો દ્વારા વલ્લભભાઈએ ખોરાક અને ખીજી જરૂરો વસ્તુઓ પહોંચાડી તેનો આભારપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો હતો. એક અઠવાડિયા સુધી સરકારનું તંત્ર તૂટી ગયું હતું. અને ઉપરી અધિકારીઓ પોતાના હાથ નીચેના અધિકારીઓ પાસેથી હેવાલની રાહ જોતા હતા. તે વખતે મહાસભાના સ્વયંસેવકો આફતને રચનાએ પહોંચી જઈ સંકટમંદરનો મદદ પહોંચાડી રહ્યા હતા. સેવાની ભાવનાથી પ્રેરાયેલા જુદિયાળો અને સાધન સંપત્તિ લેક સમુદાયના સ્વામ્ય પરંપરાધર્મી આ વિરસ પ્રજાનંત છે. ગુજરાતના પ્રજા લોકમત તથા સરકાર વલ્લભભાઈની

કુચળતાને વજ્ર ધર્ષ મુંબઈની સરકારને બળદો ખેતીનાં ઓગળરા, ધર ખાંધવાનો સરસામાન તથા દાણા ખરીદવાને દલકી શરતોથી ખેડૂતોને દાન આપવા માટે દુકાળ કુંડમાંથી રૂ. ૧૫૪૦૦૦૦૦ ની રકમ રાહત માટે આપવાની ફરજ પડી અને ગુજનત પ્રાંતિક કમિશન સમિતિએ “ જોએ સેન્દ્રસ રિલિફ કમીટીના ” સહકારથી ધણા મદિનાઓ સુધી રાહત આપવાનું કાર્ય કર્યું હતું. ગુજરાતમાં મદાસમાનું સંગઠન એટલું મુશ્કેલીરમત હતું કે રાહત આપનારી બીજી સંસ્થાઓ અને સરકારને પણ રાહત કાર્ય માટે તેનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો હતો. તે વખતના મુંબઈ સરકારના નાણામંત્રીએ સામૂહિક અને નડિઆદમાં મળેલી “ રિલિફ પરિષદમાં ” સરદાર વલ્લભભાઈ તથા બીજા કમિશન કાર્યકર્તાઓને આમત્રણ આપ્યું હતું અને મહાહથાની સંસ્થાઓની મારફતે રાહત આપવાનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

સરકારી મદદ ઉપરાંત મદાસભા અને બીજી સંસ્થાઓ મારફતે ૩૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા એકઠા કરી રાહત માટે વાપરવામાં આવ્યા હતા.

x

x

x

સાધન કમિશનનો બહિષ્કાર

સાયમન કમિશનનો બહિષ્કાર કરવામાં દેશને બારે સફળતા મળી, એટલે સરકારે દાણા અને ત્રાસની નીતી અજમાવી હતી, લાદોરમાં લાલાજીની સરદારો હેઠળ લોકોની પ્રવૃત્તિ મેદની કમીશનની વિરુદ્ધ દેખાવો કરવા ટોળે મળી હતી પોલીસે આ ટોળા ઉપર મારત્રુક ચલાવી, અને ધણા માનનીય આગેવાનોને બહુકના કુંદાથી તથા લાઠીથી ફટકારવામાં આવ્યા હતા.

ખાદ લાલાજીને પણ માર પડ્યો હતો. અને એવા એક દિવસમાં દુમલાને પરિણામે એમનું જલસી અવસાન થયું હતું, એમ માનવામાં આવે છે. કમીશને લખનીની મુલાકાત લીધી હતી યારે પોલીસે નીઃશસ્ત્ર અદિસક લોક સમુદાય ઉપર વગર મરણ જંગલી દુમલાઓ કર્યા હતા. પડિત જવાહરલાલને પણ મેયુકત પ્રાંતની પોલીસે બાકી રાખ્યા હતા નહિ. લખનો જાણે લરકરી છાપણી હોમ એવો દેખાવ ધર્ષ રહ્યો હતો. હજારો ધોડેસવારો અને પાવણ દુકીઓએ ચાર-ચાર દિવસ સુધી લાહોરમાં મારપીટ ચલાવ્યા હતા. “ સાયમન પાછા ” એમ જાણ બોલે તેનું આવી બનતું આટઆટલો પોલીસનો જીલમ છતાં લખનીના શહેરોએ દયાયા ન હોતા. કમીશનના માનમાં જોડેસો પાટીના સ્થાન પાસે લોકોથી જવાય એમ નહોતું ત્યારે તેમણે ‘ સાયમન પાછા જ ’ લખેલી પત્રોથી આગ્રહ કરી કાઢ્યું હતું.

x

x

x

ધરવીનીની જાહેરાત

૧૯૧૯ના ઓક્ટોબરમાં ધરવીની પાછા ફરી લોકો ધરવીને જે નિવેદન કર્યું હતું તેમાં જણાવ્યું હતું કે:—

“ સાધન કમીશનના પ્રમુખ સર જોન સાધનને વડા પ્રધાન સાથેના પત્રવ્યવહારમાં જણાવ્યું હતું કે બ્રિટિશ હિંદ અને દેશી રાજ્યોનો સંબંધી સુધારાની યોજના પગલે મહત્વનો છે. તેથી તે વિષે વિગતવાર તપાસ કરવી જરૂરી થઈ પડશે જે કમિશનનો રીપોર્ટ અને તે વિષે સરકારે કરેલી ફરમાસની બાબતમાં આ દષ્ટિબિન્દુ સ્વીકારવામાં આવે તે

અત્યારની યોજના સરકારે ફરીથી વિચારવી જોઈએ. તેથી કમીશન અને દિંદો મધ્યસ્થ સમીતિના રીપોર્ટ પ્રમુખ થયા બાદ બ્રિટીશ દિંદ અને દેશી રાજ્યોના પ્રતિનિધીઓની ઝોળમેઝ પરિષદ બોલાવવાની સુચના થયેલી છે. આ પરિષદનો હેતુ હેન્ટની દરખાસ્તો ઉપર વધુમાં વધુ એકમતે કેળવીને પાર્લામેન્ટ સમક્ષ તે દરખાસ્તો રજુ કરવી તે છે. અલગત જોઈંટ પાર્લામેન્ટરી કમીટીની જરૂરીયાત તો રહેશે જ પરંતુ તે પહેલાં આવી એક ઝોળમેઝ પરિષદ આવશ્યક છે. કહેનકાદની સરકાર આ વિચારો સામે સંમત છે. બ્રિટીશ નીતિનું દિંદ વિષેનું ધ્યેય એમસ્ટ ૧૯૧૭ના જાહેરનામામાં જણાવેલું છે. અને તે દિંદમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્યના અંગ્રહૂત ક્ષેત્રો; જવાબદાર સરકારની સ્થાપના કરવા માટે સ્વરાજ્યની કેળવણી મળે તેવી સંરચાઓનો ધીરે ધીરે વિદ્યાર્થ કરવાનું છે, પરંતુ ગ્રેટબ્રિટન અને દિંદમાં ૧૯૧૬ના કાયદામાં અર્જિત બ્રિટીશ નીતિના અર્થ વિષે કંઠાઓ ઉત્પન્ન થયેલી છે. એટલે હું કહેનકાદની સરકાર વતી સત્તાવાર રીતે જણાવું છું કે ૧૯૧૭ના જાહેરનામા મુજબ હિન્દુસ્તાનની રાજકીય પ્રગતિ એવી રીતે કરવાનો હેતુ રાખેલો છે જેથી તેને કુમિનિયન રોટસની પ્રાપ્તિ થાય.”

લોડઃ ઇરવીન તરફથી આ જાહેરાત થઈ તે વખતે કેમિસની કારોબારી ગાંધીજી પંડિત માધવીભાઈ સર નેજ બહાદુર સમુ વમેરે દિંદોમાં હતા. એ સપ્તાહોએ એક બેથ નિનેદન મુકાર પામી તેમાં વાચસરોયની જાહેરાત પાછળની સહુદયતાની અને બ્રિટીશ સરકારની દિંદના પ્રગમતને સતોષવાની કાવળીની હર પિછાનવાની સાથે સરકાર પાસે કેટલીક વાતો મોખવટ કરવાની રાજદ્વારી કોઠીઓને કોઠી યુકી દેશમાં યાત્રા વાતાવરણ દેશાવવાની અને જે ઝોળમેઝ બોલાવવાની વાત કરવામાં આવી હતી તે દિંદનું બધારણ થકે અને એ પરિવર્તમાં બધા પછોતે સ્થાન મળે અને કેમિસ દિંદની મોટામાં મોટી રાજદ્વારી પાટી હતી તેથી તેને યોગ્ય પ્રતિનિધિત્વ મળે એ માંજી કરવામાં આવી હતી.

x

x

x

આમ લોડઃ ઇરવીન દોંદની આજ્ઞાઓ પર ઠંડુ પાણી રેડી દીધું હતું. ખીજ બાજુ ઇંગ્લાંડમાં એ વખતનો કામદાર પથ્થનો દિંદો પ્રધાન કેપ્ટન વેન્જુ બેન દિંદના લોડા આગળ એમની સકાનુમતી મેળવવા કંઠક ત્રાત કરતો હતો. અને ઇંગ્લેંડના લોડા આગળ ભળતીજ વાત કરતો હતો. અને જમત આગળ ભળતુંજ ચિત્ર રજુ કરતો હતો. એક વખત કેપ્ટન બેન દિંદને કુમીનીયન રોટસ આપ્યા છે, જે ખતાવવા બેલ્સા હતા કે હેલ્સા એક દાયકાથી હિન્દુસ્તાનમાં સંરચાન જેવા સ્વરાજ્યનો અમલ યદે યદે યુકયો છે. તેના દાખલા તરીકે વર્સેલ્સની સંધીના હસ્તાવેજમાં હિન્દુસ્તાને કરેલી સહો હિન્દુસ્તાનના કાર્મકમીશરની કંડનમાં નિમણૂક લીમ ઓફેસનલમાંના દિંદો પ્રતિનિધિમંડળના આજેવાન તરીકે દિંદોની નિમણૂક, આંતરરાષ્ટ્રીય નૌકા ચૈન્યની તપાસ સમીતિમાં દિંદને મળેલો જુદો મત, કુમીનીયન લેજરલેટરની પરિવર્તમાં તેમજ પાંચ રાજ્યોના નૌકા પરિવર્તમાં હિન્દુસ્તાનની સામેલગીરી તથા આંતરરાષ્ટ્રીય મહુરે પરિવર્તના અધિકારી મંડળમાં હિન્દુસ્તાનને મળેલી એક વમેરે મથાબ્બા હતા. જગતની બહો ભોળવાજ પશુ દોંદની પ્રગ્ન બેન સાહેબના આવા રમકડાંઓથી ઉતરાય તેમ નહોતી. દોંદી પ્રગ્નને તો સ્વરાજ્ય નંકરે સ્વરૂપે જોઈવું હતું.

x

x

+

લાહોરમાં મહાસભા

આ સંમેલોગમાં લાહોરમાં પંડિત જ્ઞાનદરશાસના પ્રમુખપણી નીચે કોમિસનુ અધિવેશન મળ્યું. ત્યારે મહાસભાવાદીઓ સમસમી રહ્યા હતા એ બેઠકમાં હોદ માટેનો પુરુષ સ્વતંત્રતાનો કાગળ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. વાહાગ અધિવેશનમાં ગાંધીજી અને જ્ઞાનદરનો પૂરેપૂરો વિજય થયો હતો અને એ બેઠકમાં એક ઠરાવ પસાર કરી મહાસભીતીને જાણે તેને યોગ્ય લાગે ત્યારે અમુક પસંદ કરેલાં કે ખીજા સ્ત્રોતોમાં અને અમુક ચરતો રાખીને સવિનય ભંજ અને કદ ન બરવાની હિલચાલ કર કરવાનો અમિતાર આપ્યો હતો. ૧૯૨૯ની લાહોરની કોમિસન વિષે વખતા કોમિસના પ્રતિદાસમાં લખવામાં આવ્યું છે કે “વાત્રા વસમી હતી નાવ નમળું હતું. દિગ્ધો તોફાની હતો. વાદળ ધેગવણાં હતાં ચારે આજુએ ધુમ્મગ પથરાયેલું હતું અને ખતાસીઓ ઓખાલ અને ચિરત વચરના હતા. ધનધોર વાતાવરણ એકંદરે રૂપેરી રેખા હતી અને તે એકે સુકાની એટલે ગંધોજી નિષ્ણાત હતા અને એજ હેઠાવત રૂપેષ્ટ રિશા સુચન કરતું હતું કે ચાત્રીઓ એના આદેશને માથે ચલાવે તે વિજય નાકો હતો. નહિ તો રાષ્ટ્ર દેહાતની શક્તિ સજળાવે એ પશુ દિષ્ટિ સમક્ષ દેખાતું હતું.”

*

*

*

૧૯૩૦ નું ચાદગાર વર્ષ

૧૯૩૦નું વર્ષ ગાંધીજીના જીવનમાં, કોમિસના પ્રતિદાસમાં અને હિંદના પ્રતિદાસમાં જ્યેષ્ઠ રીતે ચાદગાર અને અનુપમ હતું. વિમાસણના વર્ષો પુરા થયાં હતા અને કાર્યના વર સનો આરંભ થયો હતો. કોમિસની નવી કારોગારીની બેઠક ૧૯૩૦ના જાન્યુઆરીની બીજી તારીખે મળી હતી. તેણે ધારાસભાઓમાં બિરાજતા કોમિસના ઉમેદવારોને પોતાની બેઠકના રાજીનામા આપવાનો આદેશ આપ્યો. અને તેને માન આપીને વડો ધાગસખાના રજ સમયે રાજીનામા આપ્યા હતા. આ વખતે આખા હિંદમાં પુરુષ રરરાન્ય દીન ઉજવવાનું પંથુ નાકો કરવામાં આવ્યું હતું અને તે વાટે રરમો જાન્યુઆરી ૧૯૩૦નો દિવસ નાકો કરવામાં આવ્યો હતો. એ દિવસે દેશવારમાં પ્રત્યેક ગ્રામ તેમજ સહેરના સમાગાં હાજર રહેલી પ્રજા સંમક્ષ વાચવા માટે જે જાહેરાત બંદાર પાઠવામાં આવે તે વાંચી તેના ઉપર મત લેવાનું નાકો કરવામાં આવ્યું હતું એ દિવસે જે જાહેરાત વાચવાની હતી તેમાં જણાવ્યું હતું કે

*

*

*

“અમે માનીએ છીએ કે જેમ ખોલુ કાંઈ પશુ પ્રજાનો તેમ હિંદુસ્તાનનો પ્રજાને પોતાનું તત્ત્વ પોતે ચંલાવવાનો, પોતાની મહેનતનાં ફળ ભોગવવાનો, અને સામાન્ય સુખ શાંતિમાં રહેવાનાં સંધન પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેમ કરીને પોતાનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવાનો જન્મસિદ્ધ હક છે. અમે એમ પશુ માનોએ છીએ કે, જો કાંઈ પશુ રાજ્યે કાંઈ પશુ પ્રજાના આ જન્મસિદ્ધ હકો છીનવી લેતે તેનના ઉપર સુધમ કરે, તો તે પ્રજાને રાજ્ય બદલવાનો અથવા તેનો નાશ કરવાનો એ જન્મસિદ્ધ હક છે. હિંદુસ્તાનમાં બ્રિટીશ સરકારે હિંદી પ્રજાનું સ્વાતંત્ર્યદરી લીધું કે એટલું જ નહિ, પશુ દેશના કરોડો ગરીબને સુરતીને પોતાનું રાજ્ય ચલાવ્યું છે. અમે માનીએ છીએ કે હવે હિંદી પ્રજાએ એ રાજ્યની સાથે સંબંધ તોડી પૂર્ણ સ્વરાજ અથવા સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય લીધે જ છુટકો છે.

*

*

*

"દેશનું આર્થિક સંતોષનાથ કેટલું વૈભવ છે ? તે જોઈએ. આપણી પાસે જેટલું મહે-
સુધ ઉપરાવનામાં આવે છે, તે આપણી આંતરિક સાથે સરખાવતાં મહુ દૃઢ બંધારે છે.
આપણી હોદ્દાઓનો સરાસરી આવક રાજની સાત પૈસાની છે, અને આપણે જે બારે કર
ભરીએ છીએ તેના ૨૦ ટકા જમીન મહેસુલ પેટે ભરીએ છીએ, જે મરોન ખેડૂતોને
ભરવા પડે છે. અને તથા ટકા મોઠાના કર પેટે છે. તે પૈસું મરોનના પેટેમાંથી નીકળે છે.

કાંતે જેવા ગૃહસ્થોમાં મામલોમાંથી નાથ પામ્યા છે, જેને પરિણામે ખેડૂન વર્ગને
વર્ગમાં જોડા આર મંદિના જોડાર રહેતું નડે છે. કારીગરના નાથને લાંબે જમની શુદ્ધિ
જદ થઈ ગઈ છે. અને જે ઉદ્યોગને નાથ થયા છે, તેને મંદિને બીજા કંથા ઉદ્યોગને બીજા
દેશોમાં થયું છે તેમ લાખલ કરવામાં આવ્યા નથી,

"જ્ઞાત અને નાણાં વિષે કોવે પ્રબંધ રચવામાં આવે છે કે ખેડૂતો ઉપરનો બોલો
વધતો જ ગયા છે. વિશ્વાતમાં જમલા માસની સુખ્યત્વે આપણા દેશમાં આવાત થાય છે.
જ્ઞાતની ગોઠવણ જોઈશું તો જણાશે કે બિટીય માલ ઉપર જોડામાં જોડા જ્ઞાત
છે. વળે જ્ઞાતમાંથી આવતું મહેસુલ મરોનની ઉપરનો બોલો જોડા કરવાને માટે
વાપરવામાં આવતું નથી. પણ અતિશય ખર્ચાને રાંજતત્રને સંલાવવાને માટે તેનો ઉપયોગ
થાય છે. હુંડીઆમળુનો દર કોઈ પહુ વધારે મનસ્વી છે. એમા એવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ થઈ
છે કે પરિણામે કોડોડા રૂપીયા દેશમાંથી તંબાઈ ગયા છે."

રાજકીય દ્રષ્ટિએ દિ-દુરતાનની સ્થિતિ આજે બિટિસ સત્તા તજે જેવી થઈ પડી છે.
તેની અગાઉ ક્ષી નહોતી સુધારાએને નામે જે જોળાય છે. તેથી પ્રજાને ખરી રાજ
સત્તા ક્ષી મળી નથી. પરંતુ સત્તા આજે આપનામાના મોટા મુદ્ધાતાને પહુ માણું
નમાવવું પડે છે. છુટથી વિચાર કરવાના અને છુટથી સમાજો ભરવાના દક્ષ આપણો
પાસેથી છીનવી લેવામાં આવ્યા છે. અને આપણા દેશમાં જોડામાં મળવાને દેશવટો જોડારે
પડે છે. અને પોતાને દેશ આવવાની છુટ રહી નથી. તેથી રાજ્ય કાય સંક્રિતનો આપણામાંથી
સંપૂર્ણ નાથ થયો છે. અને પ્રજાના સામાન્ય વર્ગને કારકુની અને પટેલ તલાટી મહેતા-
બીરીની તોફારી કીવાય બીજા તોફારી રહી નથી.

લેડઃ ઉદ્યોગનું ભાવણ

સ્વાતંત્ર્ય દિનની ઉજવણી ઉપરથી માણસ પાણું કે, પ્રજામાં ઉપર ઉપરથી દેખાતી
નિરાશા અને પ્રમાણની નીચે ભારે ઉત્સાહ અને આત્મભોગની ભાવના અગ્રત હતી. રાખથી
દુકાંએલા અગારને ગાત્ર એક કુકતી જરૂર હતી. સ્વાતંત્ર્ય દિનની ઉજવણી પહુ થતાં
વેત તા. ૨૫ મી જન્યુઆરીએ વાવકારાયે વડી મારાસલા સમયે આપણે બંધણ દેશની
જાણમાં આવ્યું. આ ભાષણે હજી પણ વિશ્વાસ ધારણ કરી એકલા દિવસના રાજદારી વર્ગની
જોડાવાટ કરી લોડ ઉરનીને પોતાના સાંપણમાં જણાવ્યું હતું કે:-

"કહેનશાહની સરકાર જે પરિવર ભરવા પડે છે તે કેટલાક લોકોની મંત્રણી
પ્રમાણની પરિવર નથી કે જેમાં મહુમતીથી હિંદ માટે જે બંધારણ નક્કી થાય તે કોઈ

પણ જાતના સુધારા વિના પાલામિટ પસાર કરવું જોઈએ. પરિષદ બોલાવવાનો હેતુ લોકોનો અભિપ્રાય તેનો સુમેળ સાધવાનો છે તેથી નહેનસાદની સરકારને દોરવણી મળે. હોર્નું રાજબંધાણુ ધરી તેને પાલામિટ સમક્ષ રજૂ કરવાની છેવટની જવાબદારી તો સહેનસાદની સરકારની છે. "

ગાંધીજીની અગ્યાર માંગણી

વાયસરોય લોર્ડ પ્રિન્સીપના આ હાથબુનો જવાબ ગાંધીજીએ યંગ ઈન્ડિયામાં આપ્યો હતો, જેમાં જણાવ્યું હતું કે પરિસ્થિતિની ચોખ્ખવટ કરવા માટે તથા આપણે અને પોતે (એટલે સરકાર) રૂબાં ઉભા છીએ? તે જણાવવા માટે પ્રત્યેક મહાસભાવાદીએ નામદાર વાયસરોયનો આહાર માનવો ધટે છે. આગળ આશ્વર્તા ગાંધીજીએ નીચે જણાવેલા અગિયાર સુદાઓ વાયસરોય આગળ રજૂ કર્યા.

૧ સંપૂર્ણ શરૂનિષેધ

૨ દુહિયામણના ૧૬ પેનીના ભાવની પ્રુનઃ સ્થાપના.

૩ જમીન મહેસુલમાં ૫૦ ટકા ઘટાડો.

૪ મીઠા વેરા નાબૂદ કરો.

૫ ગ્રામીણ જ લશ્કરી અર્થ અર્થો કરવો.

૬ ઉચી પદવીના અમલદારોના પગારમાં ૫૦ ટકા નેટલો એકદમ ઘટાડો = રેવે, જેથી આવક કમી થવાને લીધે મુશ્કેલી ન ઉપજે

૭ પરદેશી કાપડ ઉપર રક્ષક જકાત મૂકવી.

૮ દેશી જઠાણવટાં માટે જ દિંદના કિનારાનો વેપાર રાખવાનો કાયદો પસાર કરવો.

૯ ખૂન કે ખૂન જેવા ગુના માટે, સાધારણ અદાલતોમાં ગુનેગાર ફરેલા કેદી સિવાય તમામ રાજદારી કેદીઓને જિનસરતે મુક્ત કરવા, રાજદારી અળવળ માટે આરોપી ફરેલા તમામ સામેથી આરોપ એવી લઈ મુકરદમા બંધ કરવા, દિંદો ફાજદારી કાયદાની કસમ ૧૨૪ અ ગદ કરવી. ૧૮૧૮ ના અ તેના જેવા ખીજ કાયદાઓ રદ કરવા; અને દેશપાર રહેલા તમામ દિંદીઓને પ્રુનઃ દેશમાં આવવાની પરવાનગી આપવી. "

૧૦ છુપી પોલીસ બંધ કરવી અથવા તેને પ્રગટીવ શખૂ તળે મૂકવી.

૧૧ પ્રગટીવ અ કુલ હેઠળ આત્મ રક્ષણ માટે અંદુક વગેરે દધિયારો રાખવા માટે છુટથી પરવાના આપવા.

+

=

+

+

૧૯૩૦ ની જાન્યુઆરીના આરંભમાં મી. વસનજી આગળ આ સૂરતો ગાંધીજીએ સ્વીકારી હતી. તેમણે વડા પ્રધાન સમક્ષ મેકડોનાલ્ડ જોડે મસલત કરવાનું યાચે લીધું હતું, આ બાબતમાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું કે—

"આજે દુરત કરી નાંખવા જોઈએ. એવા સુધારાઓ બધા આમાં આવી જાય છે એમ નથી. પણ નામદાર વાયસરોયે સીધી સાદી પણ મહત્વની દેશની આટલી જરૂરીઆત

જાંવની વાત કહી તેમને કાને પડવાની નથી, અને પછી મત અને મતિથી રજૂ કરવાની સંપૂર્ણ છૂટ હશે તેવી કાંઈ પણ પરિવર્તન મદાસભા ખરા દિલથી ભાગ લેશે."

+ + + +

વડો ધારાસભાની જે બેઠક સમક્ષ વાચકોએ જે ભાવથી આપ્યું હતું, તેનું વાતાવરણ મીઠું હતું. કાંઈક પસાર થવાથી પ્રસન્ન નહોતું. જે કાચકાના વિરોધીઓનો એવો અભિપ્રાય હતો કે જે કાંઈક ઇંગ્લેન્ડથી પ્રેરેલ-સ ઠોકો બેસાડવાનો આશય સૂચવે છે. અને કોઈ પક્ષિત માલવીયા અને તેમના મતના ધારાસભાના સભ્યોએ પોતાનાં રાજીનામાં આપ્યાં, અને આ રીતે મદાસભાની અળવળને અણધારી દિશામાંથી મદદ મળી.

+ + + +

દેરામાં થયેલી ધરપકડો

હવે આપણે ૧૯૩૦ માં મદાસભા ગાંધીજીએ દિલ્હીમાં આરંભેલી મદાન લગત તરફ વળીએ, રજાતંત્ર દિન દેશભરમાં ભારે ઉત્સાહથી ઉજવાયો હતો. તે આપણે જાણે છીએ. આખા દેશમાં ઠોકોએ એક ના બીજા કારણથી ધરપકડો થઈ રહી હતી. મીરત કાવતરા કેસના ૩૨ આરોપીઓ પૈકી એક સિવાય બીજા બધાઓને રીલેન્સ કમીટી કરવામાં આવ્યા હતા. કેસમાં સુભાષચંદ્ર બોસ અને બીજા અગિયાર જુદાં એક વરસની સજા થઈ હતી. ૧૯૨૦ ના ફેબ્રુઆરી સુધીમાં મદાસભાની કાંઈકને માન આપી ૧૭૨ ધારાસભાના સભ્યોએ પોતાની બેઠકનાં રાજીનામાં આપ્યાં હતાં. એમાં વડો ધારાસભાના ૨૦ અને કેમીસ. જોડે રોટના ૬ સભ્યો હતા. પ્રતિની ધારાસભાઓ પૈકી બંગાળમાં ૩૪ બિહાર ઓરિસામાં, ૩૧, મધ્ય પ્રતિમાં ૨૪ યુક્ત પ્રતિમાં ૧૨, મુગર્ધમાં ૬, પંજાબમાં ૧૨, અને બ્રહ્મદેશમાં ૧ સભ્યોએ રાજીનામાં આપ્યાં હતાં.

+ + + +

૧૯૩૦ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૪, ૧૫, ૧૬, તારીખે સાબરમતી આશ્રમમાં કાર્જવાલક સમિતિ વળી એમાં ધારાસભાના જે સભ્યોએ રાજીનામાં આપ્યાં ન હોય અથવા રાજીનામું આપ્યાં હતાં ફરીથી ચૂંટણીમાં ઉભા રહેવાના હોય તેમને મદાસભાની ચૂંટણીમાં બનેલી કાંઈ પણ સમિતિના તેજા સભ્ય હોય તો પોતાની જગ્યાનું રાજીનામું આપવાની સૂચના કરવામાં આવી હતી. વળી રાજદ્વારી કેદીઓ પ્રત્યે સારો વર્તવ રાખવા માટે સરકાર ખાતરી આપી હતી, તેને અમલ ન કરવા માટે જે દરજ્જાવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ કોરોગારી સમિતિની સાબરમતીની બેઠકનો મદદતો હોવા તે સવિનય બંને અંગેનો હતો. તે નીચે મુજબ હતો.

+ + + +

સવિનય બંધાની લગત

"મદાસભાની કાર્જવાલક સમિતિના અભિપ્રાય પ્રમાણે સવિનય કાનૂન બંધો આરંભ અને અંકુશ એવી બ્યક્તિના દાહસાં હોવો જોઈએ કે જેને માટે પૂર્ણ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ માટે બદ્ધિસા એ ધર્મ રૂપ હોય, અને મદાસભાથી સંરક્ષામાં આવી રીતે બદ્ધિસાને કાળનારા શ્રી પુરુષો ઉપરાંત દેશની વર્તમાન અસહ્યતામાં બદ્ધિસાને એક અનિવાર્ય યુક્તિ માનનારા પણ છે. તેથી કાર્જવાલક સમિતિ મદાસભા ગાંધીજીની સવિનય

કાનૂન ભગ કંવાની કગખારતને વધાવી લે છે, અને મહાત્મા ગાંધીજીને તથા તેમની સાથે કામ કરનારા જેઓ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ માટે અદ્વિસાને ધર્મ માનતા હોય તેમને તેઓ ઇચ્છે ત્યાં અને તેવી રીતે અને તેઓ ઇચ્છેને મર્્યાદાની અંદર સવિનય કાનૂન ભગ શ કરવાનો મર્્યાવાદક સમિતિ અધિકાર આપે છે "

" કાર્વાદક સમિતિ આજ રાખે છે કે જુલારે સત્યાગ્રહની યજ્ઞત આનુ દશે ત્યારે મહાસલાવાદીઓ ખીજ બધા સત્યાગ્રહીઓને દરેક રીતે પૂર્ણ સદકાર આપશે અને ગમે તેટલી ઉદ્દેશ્યો છતાં પણ તેઓ સપૂર્ણ ક્ષાંતિ સ્થાપશે અને જળવશે "

' કાર્વાદક સમિતિ વળી આજ રાખે છે કે, સત્યાગ્રહ વ્યાપક સ્વરૂપ લે તો જેઓ તેઓને ઇચ્છાપૂર્વક સદકાર આપી રહ્યા છે, (જેવા કે વહીસો) અને જેઓ મદકાર પાસેથી કહેવાતા લાભ લઇ રહ્યા (જેવા વિદ્યાર્થીઓ) તેઓ પોતાના સહમત અને લાભને ત્યાં કરશે અને સ્વરાજ્યની આ આખરી સૂક્ષ્મતા અપલાવશે. "

" કાર્વાદક સમિતિ વિશ્વાસ રાખે છે કે, નેતાઓ પકડાય અને કેદમાં જાય તેને ત્યાં સંકેત હોય અને સેવાની લાવના હોય તેઓ મહાસભાની સરથા ચલાવશે અને પોતાની યક્તિ પ્રમાણે લડતને રૂપ આપશે. "

+

+

+

+

કેમિસ કારોબારીના આ દરાવમાં ગાંધીજીએ કહ્યા તેમના સિદ્ધાંતોમાં અદા રાખતા અનુયાયીઓને સવિનય ભગ આરભવાની સલાહ ખાનગી આપવામાં આવી છે પાછળથી અમદાવાદમાં મળેલી મહાસમિતિએ આ મર્્યાદા વિરત્ત કરી સવિનય ભગની દિલચાલને આરભ કર્યો અદ્વિસા મુલો એટલા માટે સ્પષ્ટ કરવો પડે છે કે ૧૯૩૪ ના એ માસની સવિનય ભગની દિલચાલ પાછી જેવી લેવામાં આવી ત્યારે પણ અપવાદ તરીકે ગાંધીજીને તે આદરવાની છૂટ આપવામાં આવી હતી. એટલે કે ગાંધીજીને સવિનય ભગ આદરવાની છૂટ આપ્યા પછી સવિનય ભગની જે દિલચાલ ચક્ર કરવામાં આવો હતી ગાંધીજી માટે તે છૂટ કાયમ રાખી પાછી જેવી લેવામાં આવી, આ વખતે કારોબારી સમિતિએ પસાર કરેલા દરાવો કરતા આ પ્રસંગે આગ્રેલા તેમના મિત્ર ગાંધીજીએ જે વાતચીત કરી હતી, તે અત્યારે મદનની છે આ વાતો મીઠાને કમરો કેવી રીતે તોડવો-મીઠુ ખતાવોને કે ન્યાં મીઠુ જાગ્યું હોય ત્યાંથી ઉપાડોને કે પછી મીઠાને સરકારી સમઢ હિપર દલ્લો કરીને એવી જાગતને બેની હતી.

+

+

+

+

મળ તકયારે નથી એવો લાય

ની સભામાં કેટલાક લોકોએ એવો એ પ્રદર્શીત કર્યો કે દેશ સામુદાયિક ભય પેટે તૈયાર નથી આ ભય પ્રદર્શીત કરનારાઓમાં દર વરસ આગળથી સામુદાયિક સવિનય મર્્યાદા નોટીસ મળી ચૂકી હતી સામુદાયિક સવિનય ભગ મોઢુ રાખવામાં આવે તો અમુક નિશ્ચિત દિવસે દેશ એને મટે તૈયાર થશે એવી ખાતરી તેઓ આપી એમ હતું કે તરવા માટેની ખરી તૈયારી તરલુ એજ છે.

+

x

x

સાબરમતીની મહાસમિતિની એક-પછી દેશનું વાતાવરણ મીઠામય બની ગયું. બધે પૂછવા સાચા કે આપણે જાતે મીઠું પકવતું પાલવરી કે કેમ ? સરકારી અધિકારી દ્વારા કહે "પહેલી ત્રણ અને મીઠું" બનાવવાનો પ્રયોગ કરવા મંજૂર પડ્યા અને પ્રયત્ન બળતણ. મજૂરી વગેરેનો ખર્ચ મળી જાહેર કબુતર કે સરકારી મીઠા કરનાર કાચે બીજું નવું ઘણું મેલું પડ્યું. અસોસની વાત એ હતી કે ગાંધીજીની લડાઈના મુદ્દો આપણે નૈતિક હતા. એની તેમને ખબર ન હતી.

x

x

x

સાબરમતીમાં એકાદ મળેલા બધા ગાંધીજીની યોજના વિષે પૂછપરછ કરવા હતા. એ સ્વાભાવિક હતું જો કે લોકો કિપસર, માર્ગેલ ફાઇ કે ટિન્ડનગર્મને મુકને કે એ પછી તેમની યોજના બહાર પાડવા નહોતું દારણ કે આ સેનાપ આગળથી પોતાની યોજના ખુલ્લી કરી શકે નહિ. સંત્રામદની ખાતરમાં એવું નથી. એવી કાંઈ ચોક્કસ યોજના તૈયાર હતી જ નહિ. સત્યાગ્રહી તો હાથમાં હાથે બંધને છે. અને તેની મદદથી જ આગળનું પગલું ભરે છે.

x

+

x

મીઠાના કાયદાનો ભંગ

ગાંધીજી મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરે ત્યાર પછી જ બીજાઓએ તે કાયદાનો કરવાનો હતો. સાબરમતી આશ્રમના ગાંધીજીના સાથીઓને તેખનામાં જ સમાવેશ થતો. વડલમભાઈને પણ તેમની સાથે કુચ કરવાની નહોતી. વધા આશ્રમના માણસોએ ગાંધીજી પકાવ ત્યાં મુકી ચોલી બંધ તૈયાર રહેવાનું હતું. પોતાના પકાવા પછી સમગ્ર દેશમાં ફેલાઈ જાય અને ઠેર ઠેર લોકો સમુદાય પોતાની મતિ પ્રમાણે વિશ્વ મેળ કે ધરતીના પર ઉપરથી જાવું. એવા નિશ્ચયથી તીવ સ્વરૂપમાં લક્ષ્ય ચલાવે. એવી ગાંધીજી હચ્છા હતી. પરંતુ જે પ્રજાએ કંઈ અંગ્રેજનું જૂઠું ઈચ્છ્યું નથી. તેને ઉખેડી નાખવા દરમિયાને મારે સહ્ય ન હતી. એવી પ્રજાને ઉખેડી નાખવામાં આવે તો એ કૃત્યથી સામ્રાજ્યના પાયા ગગડી જાય. અહિંસાના અમલનું એજ પરિણામ થાય.

+

x

x

ગાંધીજીની એવી માન્યતા હતી કે આપણી પક્ષ વાતાવરણમાં કિંસા વ્યાપી રહે એ દિશા વધતી જાય છે. એનું કારણ આપણે તેનો પ્રતિકાર કરતા નથી એ છે. કેસા દર કરવા અહિંસાનો આપણે તેનો પ્રતિકાર કરવો જોઈએ.

ગાંધીજીની યોજનાનો આધાર બૌદ્ધિક ગણતરી ઉપર ન હતો. પણ તે તેમના અંતરનું હતું. પોતાનો અંતરનાદ એજ તેમનો સદાચક્ર, મિત્ર અને સલાહકાર હતો. ગાંધીજી આશ્રમે વિષે તેમના નિરાધીઓને પણ શંકા નહોતી. મીઠાના સત્યાગ્રહને વિશ્વ વિશિષ્ટ પ્રકારનો અને વધારે ગણતાં છતાં તેની પાછળના આશય વિષે તેઓ કંઈ ઉઠાવતા નહી. ગાંધીજીએ એ સમયના વાયસરોય લોર્ડ ઈરવીનને એક લંબાણ પત્ર લખ્યું પોતાની યોજના સમજાવી હતી. એ પત્ર થોડા વખતથી આશ્રમમાં રહેતા રેણુ રેનોલ્ડસ નામના એક યુવાન અંગ્રેજ મારફતે વાયસરોયને પહોંચાડવામાં આવ્યો.

સાખરમતીની મદાસમિતિની બેઠક પછી દેશનું વાતાવરણ મીઠમય બની ગયું. લોકો બધે પૂછવા લાગ્યા કે આપણે જાતે મીઠું પકવતું પાલવયે કે કેમ ? સરકારી અધિકારીઓ પણ દરિયા કાંઠે પહોંચી ગયા અને મીઠું બનાવવાનો પ્રયોગ કરવા મંડો પડ્યા અને પ્રયોગને અંતે બજાવણ, મજૂરી વગેરેનો ખર્ચ ગણી જાહેર કબુત્રે કે સરકારી મીઠાં કરતે હોયે બતાવેલું મીઠું તબુ થયું મેલિયું પાડી. અફસોસની વાત એ હતી કે ગાંધીજીની લઘાઈનો મુદ્દો આર્થિક પણ નૈતિક હતો. એની તેમને ખબર ન હતી.

x x x

સાખરમતીમાં એકલા મળેલા બધા ગાંધીજીની યોજના વિષે પૂછપરછ કરવા લાગ્યા હતા. એ સ્વાભાવિક હતું જો કે લોકો કિપસર, માઈલ ફાસ કે ટિન્ડનગર્જને યુદ્ધને ટાંકણે કે એ પણ તેમની યોજના બહાર પાડવા નહોતું કારણ કે આ સેનાપતીઓ આગળથી પોતાની યોજના ખુલ્લી કરી ચકે નહિ. સત્યાગ્રહની બાજતમાં એવું નથી. પરંતુ એવી કાંઈ ચોક્કસ યોજના તૈયાર હતી જ નહિ. સત્યાગ્રહી તો હાથમાં હાથે લઈને ચાલે છે, અને તેની મદદથી જ આગળનું પગલું ભરે છે.

x + x

મીઠાના કાયદાનો ભંગ

ગાંધીજી મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરે ત્યાર પછી જ બીજાઓએ તે કાયદાનો ભંગ કરવાનો હતો. સાખરમતી આશ્રમના ગાંધીજીના સાથીઓને તેમનામાંજ સમાવેશ થતો હતો. નક્કરમાઈને પણ તેમની સાથે કુચ કરવાની નહોતી. વર્ષા આશ્રમના માધુસોએ પણ ગાંધીજી પકાવેલાં મુખી થોભી બંધ તૈયાર રહેવાનું હતું. પોતાના પકાવા પછી લાત સમગ્ર દેશમાં ફેલાઈ ગય અને ઠેર ઠેર લોક સમુદાય પોતાની મતિ પ્રમાણે વિજય મેળવવા કે ધરતીના પગ ઉપરથી જવું. એના નિમિત્તથી તીવ્ર સ્વરૂપમાં લાત ચલાવે, એવી ગાંધીજીની ઇચ્છા હતી. પરંતુ જે પ્રજાએ કહી અંગ્રેજનું ખૂંડ ઈચ્છ્યું નથી. તેને ઉબેડી નાંખવા એ દરેકને માટે સહ્ય ન હતો. એવી પ્રજાને ઉબેડી નાંખવામાં આવે તો એ કૃત્યથી જ સામાજિકના પાયા મગડી ગયા. અહિંસાના અમરનું એજ પરિણામ થાય.

+ x x

ગાંધીજીની એવી માન્યતા હતી કે આપણી પક્ષ વાતાવરણમાં દિસા બાપો રહી છે. એ દિસા વધતી જાય છે. એવું કારણ આપણે તેનો પ્રતિકાર કરતા નથી એ છે. આથી હસા દર કરવા અહિંસાના આપણે તેનો પ્રતિકાર કરવો જોઈએ.

ગાંધીજીની યોજનાનો આધાર બૌદ્ધિક ગણુતરી ઉપર ન હતો. પણ તે તેમના અંતરમાં રહુતો. પોતાનો અંતરનાદ એજ તેમનો સદાચક્ર, મિત્ર અને સલાહકાર હતો. ગાંધીજીના શુદ્ધ આદ્યને વિષે તેમના વિરોધીઓને પણ સંકેત નહોતી. મીઠાના સત્યાગ્રહને વિનિતો વિચિત્ર પ્રકારનો અને ભયંકર ગણ્યો છતાં તેની પાછળના આદ્ય વિષે તેઓ કદી સંકેત ઉઠાવતા નહી. ગાંધીજીએ એ સમયના વાવસરોય લોકો ઈરીવીને એક લંબાણ પત્ર લખી. પોતાની યોજના સમજાવી હતી. એ પત્ર થોડા વખતથી આશ્રમમાં રહેતા રજવાડા પેનોમંડે એક યુવાન અંગ્રેજ મારફતે વાવસરોયને પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો.

આતો વાવસરોને તરતજ દુઃખમાં રૂપરૂપ જવાળ વાળ્યો તે યુદ્ધના પાકાર રૂપ હતો. તેમણે ગાંધીજીએ લેવા ધારેલા પગલાં માટે ખેડ દર્શાવી જણાવ્યું હતું કે, તમે (ગાંધીજી, એવું કાવું ઉપાડવા ધારો) જો કે જેને પુષ્કાળે મુકેલશાંતિનો લાગ થવાનો તથા કાવદાનો અનાદર થવાનો ભય યોગ્યો રહેશે છે. આતો ગાંધીજીએ સાચા સત્યામદોને જાણે એવો નમ્રતા અને હિંમતભર્યો જવાળ વાળ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે " પગે પડીને ત્યાં મેં ખાવાનું માગ્યું ત્યાં ભાણામાં પથરો મળ્યા. " બિટીશ પ્રજા સરીર બળમાજ માને છે એટલે વાવ-રોયના જવાળમાં મને કશું આશ્ચર્ય પામવા જેવું લાગતું નથી. પ્રજાએ એક જ મુદ્દે શાંતિ અર્જીએ છે. અને પોતાના જ દેશમાં કેદી જેવી સ્થિતિમાં રહેવાની આખો હિંદુસ્તાન દેશ એક મોટું કેદખાનું થઈ ગયો છે. હું આવા કાવદાને મથુદારનો નથી. અને જે ફરજિયાત શાંતિ પ્રબળતા વિશે મોકળાશને અભાવે ગૂંગળાવી રહો છો, તેના સ્મરણવત એક સરનો નાશ કરવાની હું મારી-પવિત્ર ફરજ સમજું છું.

x

x

x

?

દાંડીની કૂચ

આમ ગાંધીજીની કૂચ અનિવાર્ય થઈ. તેને માટે જરૂરી ભધો તૈયારી થઈ ગઈ હતી. આશ્રમવાસીઓ અને વિદ્યાર્થીઓમાંથી કૂચ માટે ગાંધીજીએ પોતાના ૧૦૧ અનુયાયી સુદી કદાચ પીકાના કાવદાનો લાગ કરવાના નિયત રથા ૧ દાંડી જતા રસ્તામાં આવતાં દરિયાકાંઠાના ગામોને સ્વાતંત્ર્યના આ યાત્રાળુઓનું જરાપણ ખરમાળ સ્વાગત ન કરવાની સૂચના ગાંધીજીએ મોકલી દીધી. ગાંધીજી આમ કૂચની ગોઠવણ કરવામાં ગૂંચામાં હતા, એવામાં વલ્લભાઈ ખેડા જીલ્લાના ગસ ગામમાં સૌમ્ય આગળ ઝાપાઈ ગયા. તેમની ધરપકડ પછી આખુ ગુજરાત એક બકિતની જેમ સગદારની સામે ઉભું થયું. સાબરમતીની રેમાં ૭૫, ૦૦૦ માણસો ભેગાં થયાં. અને તેમણે નીચેનો કંરાવ રજું કર્યો.

" અમે અમદાવાદના શહેરીઓ વલ્લભભાઈને માર્ગે જઈશું અને તેમ 'કરીને પૂર્ણ' સંદર્ભના પ્રાપ્ત કર્યા વિના અમે જાપીશું નહિ અને સરકારને 'પણ' અપવા નહિ છપ્પે. અમે ગંબીરતાપૂર્વક જાહેર કરીએ છીએ કે હિંદની મુક્તિ સત્ત અને અહિંસામાં જ રહેલી છે."

x

x

x

ગાંધીજીએ પોતાના ૭૧ સાથીઓ સહિત ૧૯૩૦ના માર્ચની ૧૨ તારીખે ઐતિહાસિક દાંડીકૂચ આરંભી. એ રામ કે પાંડવોના વનવાસ જેવી મહાકાવ્યની ઘટના હતી. ગાંધીજીને આ કૂચ ચાલતી તે દરમિયાન ગુજરાતના ગામોના લગભગ ૩૦૦ પંડેલોએ રાજનામાં આપ્યાં. જેમ જેમ કૂચ આગળ ચાલતી ગઈ તેમ તેમ આખા દેશમાં અલૈકિક ભગતિ આવી. લોકો ગાંધીજીના ઉપદેશનું રહસ્ય સમજી ગયા અને આપ મેળે લાડતી ચોખના લામજી તેના સૂતધાર બન્યા. ગાંધીજીની યોજના પ્રત્યે નિરાશાનો નજરથી જોતાં બુદ્ધિશાળી વર્ગને ખાતરી થઈ કે લોકોત્તરના દર્શન આગળ તેમની પાસર બુદ્ધિનાં ખેાખાં લાગે એમ નહોતું. ગાંધીજીની આ કૂચ સરકારી મીડિયા સુરક્ષિત સંગ્રહો ઉપર ધાંડ પાડવા કે નિગવિધિ મહાસાગર ઉપર અડાઈ કરવા માટે નહોતી. એ તો ૩૧ કરોડ હિંદી પ્રબળના, ખમતી સંમતિ વિનાના તથા નતિ કે સૌજન્યતા અચળ નિયમોના આલંબન વિનાના બિટીશ કાવદાના વિરોધના પ્રતિકાર રૂપે હતી.

+

x

x

આ દિલચાલની સુધરેલી દુનિયા ઉપર ત્વરિત અને સચોટ અસર થઈ તે વર્ણવવાને બાબા દારી જામ એમ છે. ગાંધીજીની કૃપાથી દુનિયાએ જાણ્યું કે દિગ્દેશિય સંસ્તનત સામે અદ્વિસક યુદ્ધ આરંભ્યું છે. અને જો અસત્ય સામે સત્ય, અંધકાર સામે પ્રકાસ અને મરણ સામે આત્માના અમરત્વનો વિજય થાય છે, એ વિધિના અવગણિયો સાચા હોય તો દિંને આ લડતમાં અવશ્ય વિજય મળવો જ જોઈએ.

x

x

x

ધારે ધારે ગાંધીજીએ આરંભેલી દિલચાલ દેશના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી ફરીવળી અને ઉત્તરોત્તર-અલ્લે, વિસ્તાર અને લીધતામાં વધતી જ. જન. સરકારે પણ પ્રથમ એ દિલચાલને કુલ્લક મળી દશો કઠારી હતી. પણ હવે તે વધારે વખત સમતા ધારણ કરી ચક્રી નહિ. ચોક્કસ વખતમાં મુજબ, મદાસ, યુક્ત પ્રતિ અને મદાસની સરકારે ગાંધીજીની કૃપાની શ્રિષ્ઠ ખતાવવાની મનાઇ કરી.

x

x

x

દરેક જમાનાની એકાદ અદ્ભુત ઘટના હોય છે. ૧૨ મી માર્ચ ૧૯૩૦ને દિવસે વહેલી સવારે ગાંધીજીએ પોતાના સાથીઓ સાથે ડાહીકૃપ યુદ્ધ કરી ત્યારે સાજરમતી અ.થમ આજગે ઉતરેલી માનવમેદની એ એક અદ્ભુત ઘટના હતી. ગાંધીજીના આ મદાપ્રસ્થાનનું દર્શન કરવાને અશ્વિત માણસો આખી રાત આશ્રમમંભિ અને સાજરમતીની રેતમાં બેસી રહ્યાં હતાં. તેમાં દેશ પરદેશના વત માનવમેદના ખજૂરપત્રોએ તથા સીનેમાવાળાઓ પણ હતા. સવારમાં ગાંધીજી આઠવા. તેની પાછળ “ ગાંધીજીનો જન્મ ” ના મનભેદી પોસ્ટાર કરતો, પરંતુ મહુજ અવરિયત રીતે આખો માનવ સંમુદાય આવ્યો. ગાંધીજીના દર્શન કરવાને આખું અમદાવાદ શહેર ઉલટ્યું હતું અપંગ અને બાળકો સિવાય બાગ્યેજ બીજું કોઈ ધરમાં બેસી રહ્યું હશે. અમદાવાદથી દેશ માઉલ દૂર આવેલાં અસલાલી ગામ સુધી ગાંધીજી જતાંયો પસાર ચવાના હતા તે રસ્તા ઉપર દિંદના ઉદ્ધારને નમન કરવા કોડીદર સોઠા ઉભરાયા હતાં.

+

+

+

માર્ચમાં ગાંધીજી જ્યાં જ્યાં રોકાયા હતા ત્યાં ત્યાં પહેલાં કદી ન જોવામાં આવેલી એટલી મોટી માનવમેદની એકઠી યતી. તેમને ગાંધીજી ખાદી પહેરવાને અસ્પૃશ્યતા નિવારણને તથા અધ્યાપન નિષેધનો સત્યાગ્રહનો લક્ષ્ય-સાચ બાપબા-ઉપદેશ આપતા હતા. રસ્તામાં તેમણે જાહેર કથું હતું કે, પૂણે સ્વદાનજનો અશ્વિત વિતા આશ્રમમાં કદી પણ નહિ મૂકે. એક ઠેકણે તેમણે જણાવ્યું હતું કે “ દિંદના શિટીક અમતે આ મદાન દેહને નૈતિક, આર્થિક સંસ્કૃતિ તેમજ આધ્યાત્મિક વિનાશ કર્યો છે. એ અમલને હું સાપશ્ય લેખું છું. આ સાસન પદ્ધતિનો નાશ કરવાને હું જાકાર પાડ્યો છું. મેં ” ગાંધીજી ધી ધી ” નું ચીત આપ્યું છે. અને બીજાઓ પાસે એ મલ્યાવ્યું છે. હું અરજ કરવામાં, કેપ્ટુદેશન મોલવામાં, અને ચિતતાભરી મસલત કરવામાં માનતો હતો. આજે આમાંની એક બાબતમાં મને વિશ્વાસ નથી. ”

x

+

+

આ દિલચાલની સુધરેલી દુનિયા ઉપર તરિત અને સચોટ અસર થઈ તે વર્ણવવાને બાબા હારી જાવ એમ છે. ગાંધીજીની કૃપથી દુનિયાએ જાણ્યું કે દિગ્દેશીય સંતનત સામે અદ્વિસક યુદ્ધ આરંભ્યું છે. અને જો અસત્ય સામે સત્ય, અધિકાર સામે પ્રકાસ અને મરણ સામે આત્માનો અમરત્વનો વિજય થાય છે. એ વિધિના અચળ નિયમો સાચા હોય તો દિગ્દેશી આ લડતમાં અવરેશ વિજય મળવો જ જોઈએ.

ધારે ધીરે ગાંધીજીએ આરંભેલી દિલચાલ દેશના એક ખૂણથી બીજા ખૂણ સુધી ફરીવળી અને ઉત્તરોત્તર અણે. વિસ્તાર અને તીવ્રતામાં વધતી જ. ગ.મ. સરકારે પણ પ્રથમ એ દિલચાલને હુલ્લક ગણી દસો ટકાડી હતી. પણ હવે તે વધારે વખત સમતા ધારણ કરી ચકી નહિ. શોદાજ વખતમાં મુંબઈ, મદ્રાસ, યુક્ત પ્રાંતો અને મદ્રાસનો સરકારે ગાંધીજીની કૃપની દિલ્લ અતાવવાનો મનાઈ કરી.

દરેક જમાનાનો એકાદ અદ્વિજન ધર્મને હોય છે. ૧૨ મી માર્ચ ૧૯૩૦ને દિવસે વહેલી સવારે ગાંધીજીએ પોતાના સાધોનો સ.ચે. રીડીક્ય ચક્ર કરી ત્યારે સાતરમતી અ.અ.મ. અ.અ.ગે ઉત્તરેલી મંત્રવમેદની એ એક અદ્વિજન ધર્મના હતી. ગાંધીજીના આ મદાપ્રધાનનું દર્શન કરવાને અત્યુત્ત માણસો આખી રાત અ.અ.મ.મ.મ. અને સાતરમતીની રેતમાં બેસી રહ્યાં હતાં. તેમાં દેશ પરદેશના વત માનપત્રોના ખજાનખોજો તથા સીનેમાવાળાઓ પણ હતા. સવારમાં ગાંધીજી ચાલ્યા. તેની પાછળ “ ગાંધીજી જય ” ના જમનબેદી પોકાર કરેતા, પરંતુ અદ્વિજ વ્યવસ્થિત રીતે આખો માનવ સંયુદાય ચાલ્યો. ગાંધીજીના દર્શન કરવાને આખું અમદાવાદ-સંદેર ઉલટ્યું હતું અપંગ અને બાળકો સિવાય બાઝેજ ખીલું કોઈ ધરમાં બેસી રહ્યું હતું. અમદાવાદમાં દેશ માઈલ દૂર આવેલાં અસલાલી ગામ સુધી ગાંધીજી જયધો પસાર થવાના હતાં તે રસ્તા ઉપર દિગ્દેશી ઉદારકને નમન કરવા કોડીર લોકો ઉભાર્યા હતાં.

માર્ગમાં ગાંધીજી ન્યાં ન્યાં રોકાયા હતા ત્યાં ત્યાં પહેલાં કરી ન એવામાં આવેલી જોડલી મોટી માનવમેદની એકઠી થતી. તેમને ગાંધીજી ખાદી પહેરવાને અરપૂરપના નિવારણનો તથા ગમ્મપાન નિષેધનો સત્યાગ્રહની લઠનમાં સાચ આપવા ઉપદેશ આપતા હતા. રસ્તામાં તેમણે જાહેર ક્યું હતું કે, પૂર્ણ સ્વાત્મ્યની પ્રાપ્તિ વિના આત્મમર્્યા કરી પણ નહિ શકીએ. એક ઠેકાણે તેમણે જણાવ્યું હતું કે “ દિગ્દેશી સિદ્ધિ અમલે આ મદાન દેશનો નૈતિક, આર્થિક સંસ્કૃતિ તેમજ આધ્યાત્મિક વિનાશ કર્યો છે. એ અમલને હું શાપદય લેજુ છું. આ શાસન પદ્ધતિનો નાશ કરવાને હું ખદાર પડ્યો છું. મેં “ જોડેસ ધી કોન ” નું મીત પ્રાપ્ત છે. અને બીજામાં પાસે એ જગ્યાવું છે. હું અરજી કરવામાં, કેપ્ટુરેશન મોકલવામાં, અને ચિત્રતાકરી મસલત કરવામાં માનવો હતો આજે આમાંની એકે આપતમાં મને વિશ્વાસ નથી. ”

અલગત આ સમય દરમિયાન મહાત્માજીનું સમગ્ર જીવન વર્ણવેલ પરિવ્રજ સમય દિવસો અવાજ કરવામાં એકચીત થયું હતું.

અને તે પ્રથમ પ્રવચન સમીતના પ્રતિનિધીઓ સમક્ષ એમણે નયું તેમાં તથાવરના જોરથી નહિ પણ કાચા સુતરના પ્રેમના તાતલાથી દિવસે બાંધી રાખવાનો સીદનનો અનુરોધ કર્યો.

અને મુલશદી બીના ચટપટા ફાવને અતે પરિવ્રજની પુર્ણોદ્ધતિ થઈ ત્યારે પ્રમુખનો આજ્ઞાર માનવાની દરખાસ્ત રજુ કરતાં મહાત્માજીએ જાહેર કર્યું !

"આપણા માગે છે જે જુદા યાત્ર છે. અને આપણે જે જે જુદી જુદી દિશાએ પ્રવાસ કરીશું મનુષ્ય સ્વભાવનું જોરવ એમ માને છે કે જીવનના પ્રવાસમાં વહેતાં જે વારાઓમાં ઉડે તેની સામે આપણે ટકર જીવસી જોઈએ. મારો રસ્તો કઈ દીશા પકડશે એની મને આજે ખબર નથી. પરંતુ મને એની કશી ફિકર નથી તેથી મારે તમારો દીશાથી તલન લેવડી દીશામાં જવાનું થાય તો પછી તમે મારા હાથોંકે અને ઉઠા અંત કરજીના આંશાના અધીકારી છો.

આ જાહેરમાં મહાત્માજીએ પેતાનો જીવન માન નિર્માણ કરી લીધો હતો. જીવન આજ્ઞાનો ઉચ્ચારોને ગાંધીજીએ શોભામેળ પરિવ્રજની વિશાલ લોકો ત્યારે દિવસમાં પરોક્ષરૂપે વીકટ અને રહી હતી ગાંધી-છરવીન દ્વારા પછી ગાંધી ધર્મસંન કરાર સ્થાપિત હતા. તેનો પણ છોડેલો લાંબુ થઈ રહ્યો હતો અને મહાત્માજીએ ઇ.સ. ૧૯૩૧ કોમેન્સર તા. ૨૮ના રોજ મુંબઈ બંદરે પણ મુક્યો ત પહેલાં આખા દેશને સેવા પરસ્ત આજેવાનોની ધરમ કોડથી નોકરકાઠીએ સજાવાની મુક્યો હતો.

પુનઃ જંગ.

પરંતુ એ તેજ વીકટ સંલોકમાં પણ મહાત્માજી ખોલેલ મુખાને એ અસંભવિત વાન હતી.

મુંબઈ બંદરે ફરવા પછી મહાત્માજીએ લોહ વીતોંગનની મુલાકાતની માગણી કરી પરંતુ એ લોકાવી દેવામાં આવી. એટલે મહાત્માજીએ એક વધુ સંદેશ પાઠવ્યો પરંતુ કંઈ પણ સંદેશ સર થાય તે પહેલાં સેવકોની દિસ્ત આચર્યું કારક હતી. તેઓએ ગાંધીજીને અહિંસાનો ઉપદેશ જરાખર પચાવ્યો હોય એમ લાગતું હતું "

આખરે સંધી થઈ:—

૧૯૩૦-૩૧ ની એ સરિનવ જનાદરની લાન ગાંધીજી એ ઉપાડે છે. ખરેખરે સમામ જ હતો, અને પહેલાં તેં એ વખતના વાવફરોય લોહ છરવીને આ નવા પ્રકારની લાનને ફરી કાઢી હતી, પણ ગાંધીજીએ સાચરમતીથી કાઢીની કુચ કરતાં, અને ગાંધીજીનાં જાડુથી દેશભરમાં આ પુરવો અને હાકારાઓએ મુખ જેલો ભરી મુક્તિ લોહ છરવીનની સરકારે કમનનીતીના ઘેલા પૂરપાટ દોઢાવ્યા હતા, પ્રજાની સ્વતંત્રતા પર અંકુશ મુકવા અનેક એકોંનસો કલ્યાણ હતા, પોલીસોએ લોહ પર ન્તાયારો કર્યા હતા. ચોરસકમાં જાહેરનાં રોજા પર લાકી આવી જાણી પોલીસ તેમની છાતી પર જૂદ મૂકી ચાલી હતી, કેમિસની વરકોં કમીટીને જરકાથે કરાવી તેના સાથીદારોને પકડવામાં આવ્યા હતા, દેશના આ હેઠાથી બીજા હેડા મુકી જુરસો લાખી દેવા પારાવાર જખત

હસિને લેવામાં આવ્યા હતા. છતાં અહિંસક રહી હતી, અને મુદમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લઈ રહી હતી, અને જગતભરનાં વર્તમાનપત્રોના અજરપત્રોએ, જગતના માનવજાતના મિત્રતાસભા કરી નહિ થયેલું આવું આ વિચિત્ર મુદ્દા એવા હિંદમાં આવ્યા હતા. તે દરમ્યાન વાર્ષિકરૂપે સાથે થયેલા પત્રવહેરા અને અંગત મુલાકાતોને પરિણામે ગાંધી-ધરણીના કરાર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ અનેથી તદ્દુપથી પર ચીજ માર્યે સહીએ થઈ. અને મહાત્માજી મહાસત્યાના એકલા પ્રતોનાથી તરીકે દરીઆપારનો પ્રવાસ કરવાને કદીબદ્ધ થયા.

ઉલ્લેખ કરોશો:—

ઉલ્લેખ કરોશો:—“પી જ્વાને મારે મહાત્માજી સ્ટીમર “રંજપુતાના” પર સ્વાગત થયા.

સાથે મીરાબેન, મહાદેવ દેસાઈ, પ્યારેલાલ અને દેવીદાસે હતા. “ગ્રામ વિજયી” સેનાપતીની કુચ થતો હોય તેમ માર્ગમાં કેર, કેર મહાત્માજીનું સ્વાગત થતું હતું.

જગતના એક સર્વ શ્રેષ્ઠ નરપુત્રનું સ્વાગત કરવાને મીરાવાસીઓ ફૂલો અને અંધોએ રોળે મળ્યા હતા. મોટી માર્ગ ને રીજ મળશે મહાત્માજીની ધરપકડ કરીને ન્યાયી મુદ્દા પકડી મુકવામાં આવ્યું હતું ત્યાંથી સરકારે જ ચેર કર્યું.

ગત સંત્રાગના અનુભવનો લાભ લઈને નોકરચાહીએ પહેલો મા કૂચો અને સેંકડો આજેવાનોની એક સામટી ધરપકડ કરીને તેમજ પટ્ટકોમે બહાર પાડીને મહાસત્યાને પૂરવાના નજીમાં ધકેલી મુકી.

હોલ વીલોંગ્ડનની સરકારે દરમ્યાન લટકીએથી આપણે અમલ ચલાવ્યો રાખ્યો. છતાં મહાસત્યા સામે પારાવાર સખ્તાઈના દમન દોરે છતાં વિદ્ધો અને કલ્પનાનાં એપ્રીલ ૧૯૩૨ અને ૧૯૩૩ માં મહાસત્યાના બે અધીવેશનો કરાયા.

x

+

x

પરોડાનો યજ્ઞ

આમ નોકરચાહીની બારે તોફાનો છતાં પ્રાંત હૃદયમાં મહાસત્યાનું અને મહાત્માજીનું ને. અનન્ય સ્થાન હતું તે તો ન જ છુસી શકાયું.

દરમ્યાન તો ૧૭ મી એપ્રિલે રાત્રે મેકોનાઈડે મંચ તરીકે પોતાનાં નામચીન “કોમી સુકાંઠા”ની બહાર કહી અને હલો વર્ગોને પછી લાલો બંધારણમાં અલગ મતદાર, મંડળો આપવાની ઘોષણા કરી.

ખીજે જ દિવસે એટલે તો. ૧૮ મીએ મહાત્માજીએ પોતાનો કાનિષ્ઠ નિશ્ચ કરી લીધો અને લગા પ્રધાનને સંજગાથી હોધું કે જો કોમી સુકાંઠામાં હલોતો પુરતો ફેરફાર કરવામાં આવશે નહિ તો તો. ૨૦ સપ્ટેમ્બરથી ચોતે અનંતનનો ત્યાર લ કરશે.

નીચત દીવસે અને નીચીત પહેલે ચરોક્ષનાં જલ મંદીરમાં હવે ઐતીહાસિક અનેલા એ અમ્નવૃદ્ધ નીચે મહાત્માજીની યજ્ઞ ધુણી સળગી અને સારાય લારત વિષે એક શુક્રમ્ય અનુભવો સમૂહ દેશની નજર એ તપસ્વી ઉપર દરો અને પુના વિદ્ધી અને લંકન વચ્ચે તારનાં દોરકાંઓ દીનરોનં અજીજીયા લાગ્યા.

દેશભરમાંની આજેવાનોની મર્યાદા યાત્રાનો ત્યાર લ થયો અને હલો મંત્રણાઓને વિચારણાના પરિણામે ઉપતાસને પાંચમે દીવસે એક સમજુતીની ચોલના મહાઈ નેતો પુના કરારમાં સમવેશ થયો અને લગા પ્રધાન રાત્રે મેકોનાઈડે એ કરારનો સહીદાર કરી અને એ જાતના નીવેદનો એકા સાથે ધરજાક અને હિંદમાં બહાર પડ્યા.

અને પરિણામે દેશમાં હરિજન ઉદારનું એક પ્રચલ અશિલન શરૂ થયું.

ખુબ લખાપટી પછી સરકારે પણ જેલમાંથી અરપૂરવતા નીવારણને પ્રચાર કરવાની મદદમાંજીને છુટ આપી.

એકવીસ દિવસના ઉપવાસ

ઈ. સ. ૧૯૩૩ની સાલમાં ઠક્કતામાં 'ગેરકાયદેસર' મદાસલાતું અધીવેશન મળ્યું તથા પછી દેશમાં પાડો એક તદ્દન અશુદ્ધિથી બનેલ અન્યો. દરિયાનું પ્રવૃત્તિમાં વધારે વધારે માણસો પકવા લાગ્યા. તેમનું કામ તેઓ વધારે શુદ્ધ અને સાચા સેવા સાવધી કરતા થાય એ હેતુથી તેમને સદાયજીવત યવા માટે જરૂરી આત્મશુદ્ધિ મેળવવા તા ૮ મી એ ૧૯૩૩ના રોજ મદાસલાતીએ ૨૧ દીવસના ઉપવાસ કર્યા.

સરકારે એજ દિવસે જાહેરનામું બહાર પાડી જણાવ્યું કે ઉપવાસનું ૨૧રૂપ અને તે વિષેની ગાંધીજી દષ્ટિ લક્ષમાં લેતાં સરકારે તેમને છોડી મુક્યા; અને ગાંધીજીએ પણ ૭ અઠવાડીયા માટે સલામતની લાત મોઢુંકે રાખવાનો અનુરોધ કર્યો.

ધરતીકંપની આફત

આ પછી સોઠા જ વખતમાં જોદારના ધરતીકંપની આફત દેશ ઊપર આવી પડી અને દેશના સર્વે મદાસલાવાદી સેવકોને સેફ્ટ ગરતોને રાહત આપવાના કાર્યમાં સામીલ થઈ જવાની સલાહ આપી, અને નૂતન જોદારની રચનાની પ્રવૃત્તિમાં સૌ કોઈ મરશુલ બની ગયા.

ઈ. સ. ૧૯૩૪ મે માસમાં હોંદના રોજકારણનો નવો ફણો પુટયો, અને આચાર્ય નરેન્દ્ર દેવના પ્રમુખપદે સમાજવાદની પક્ષની સ્થાપના થઈ.

ઈ. સ. ૧૯૩૫માં હોંદમાં નવા રાજબંધારણનો અમલ શરૂ થયો ત્યારે મદાસલાતીએ સહી કાઢના આચાર્ય વચ્ચે પારાસભા પ્રવેશની પ્રવૃત્તિને સાથ આપ્યો. અનેક પ્રતિભા મદાસલાવાદીઓની બહુમતીએ ચુંટણી થતાં હોદ્દા સ્વીકારવાની પણ મદાસલાતીએ હીમાયત કરી અને લગભગ આ પ્રતિભા અઢી વર્ષ સુધી મદાસલાતું સાસન ચાલ્યું.

આ યામને માર્ગદર્શન કરવોમાં મદાસલાતીએ અદ્વૃક્ત રચનાતમક શક્તિનો સાધાર્ણર કરાવ્યો.

યુદ્ધનો દાવાનર

પરંતુ મદાસલાવાદી પ્રધાને વીરિય સીદીઓ સંપાદન કરી શકે તે પહેલાં પુરોપમાં યુદ્ધનો દાવાનર સળગી ઊઠ્યો અને ગાંધીજી સમગ્ર વીકેટ પ્રશ્ન ઊભો થયો. મદાસલા દારા બીડીય સરકારને નમુજવાની મદાસલાતીએ અનેક મહેનચ કરી છતાં યુદ્ધ નેમેની રખડ જાહેરાતને અસાધે ઇ. સ. ૧૯૪૦માં વ્યક્તી સ્વાતંત્ર્યનો - સમામ શરૂ કરવાની મદાસલાતીએ ફરજ પડી.

ત્યાર બાદ સને ૧૯૪૨માં મદાસલાતીએ અંગ્રેજોને સામે જગપ્રસિદ્ધ "દિંદ કોડો" ની લાત શરૂ કરી દિંદમાં કારાવસ અને સખત-દમન થયું. અને જેલમાં શ્રી કરતુરમાતું અવસાન થયું.

એ લોક લાતે દિંદને આઝાદી અપાવી, ત્યારબાદ દિંદ-સુરલીમ હુદસડો ફાટી નીકળતાં ગાંધીજીએ તોઆખલો મિદાર વજેરે જગ્યાએ બને કોમો વચ્ચે સલાહ સંપ રહે તે માટે કળીચ કારિય કરી.

દિંદના-દિંદ અને પાકિસ્તાન એમ બે લાગણ થતાં પાકિસ્તાનમાંથી દિંદેઓને ફાટી કાઢના કરોઆમ શરૂ થઈ અને દેશમાં દાદાકાર ફેલાઈ ગયો. પરિણામે દિંદીમાં પણ લગકર તોફાનો શરૂ થયાં પૂન્ય ગાંધીજી દિંદી ગયા અને સલાહ ચાન્તિ રાખવાના પ્રયત્ન કર્યા. એ દરમ્યાન પરમાત્માએ તેમને આપણી વચ્ચેથી લઈ લીધા. પણ જગતની એ મહાન વિશુતિનો આત્મા આપણને સદાયમાર્ગ દર્શક બની રહેશે.

સં. કે. ચ. ખ

શક્તિનો અખુટ ખજાનો

* સ્વપ્નદોષ * નામદર્ધિ * નપુસકતાપણુ*
વી. માટે સંપૂર્ણ અસરકારક અને અનોદ દવા

રીક્ષોટોન વાપરો!

ઉપરના બતાવેલ દરેક રોગ માટે સચોટ ઉ.
આ દવાના ફક્ત એક આડવાડીવાના સેવનથી
ઉપરની ગંધી ફરીવાર ફર. ફરી સંસાર સુખ
સાગે થીતે માણી શકાય છે. અને ખાસ સમયે
શરમાંડગીથી બચાવ છે. બાદથી ૧ ના રૂ. ૧૦)
એક-ટ્રા ફોર્મીઅલ બાદથી ૧ નો રૂ. ૩૦)
વી. પી. પોન્ટેજ દરેકનું અલગ. અગાઉથી તેની
કીમત મુજબ પિસા મોકલનારને પોન્ટેજ ફી.

વધુ માહિતી માટે સખો.

શંકર ટ્રેડિંગ કું. ભાવનગર
(હાંધીયાવાડ.)

“સ્રીબોધ”ના જાહેર અખરના

—ભાવ—

	૧ પાનું	૦૫ પાનું	૦૧ પાનું
૧ મહિના માટે	૬૦-૦	૩૫-૦	૨૦-૦
૬ મહિના માટે	૫૦-૦	૩૦-૦	૧૮-૦
૧૨ મહિના માટે	૪૫-૦	૨૫-૦	૧૫-૦

ટાઇટલ પોષણ પાનું ૬ કલરમાં ૧ વખત
માટે રૂ. ૧૨.૫-૦-૦

ટાઇટલ અંદરનું બીજું ત્રીજું પાનું ૧
કલરમાં રૂ. ૧૦૦) એક વખત માટે

મહિનાની ૫ થી તારીખે નિયમીત અંક
જાહેર પડે છે. ૧ કોલમ ઈન્ડિયન રૂ. ૬-૦-૦
એક વખતના

વધુ માટે મળો.....

એડવર્ટાઇઝિંગ એજન્ટ—

એડવાન્સ પેપલીસીટી કું
જ્વાહર હોટલ સામે, શાંધીરાહ : અમદાવાદ.

જ્યોતિષી દુનીયામાં અજબ અમકારો.

卐=====卐

સાનું, ચાંદી, કપાસ, (ફીગર) વગેરેનો
સચોટ ભાવો મેળવવા લખો:-

સોલ ૬૪૨ ૧ ના રૂ. ૫)

સચોટ રૂબ રૂબ ૧ ના રૂ. ૧૦)

પિસા પદ લખવાના ટાઇમ સાથે અગાઉથી
મનીગોડરીની જ મોકલવા.

—વી. પી. જવામાં આવડ નથી.—

લખો:- જ્યોતિષી જટારાંકર

C/o શંકર ટ્રેડિંગ કું.

ભાવનગર.

ડોરડો વાપરવા ભલામણ કરે છે

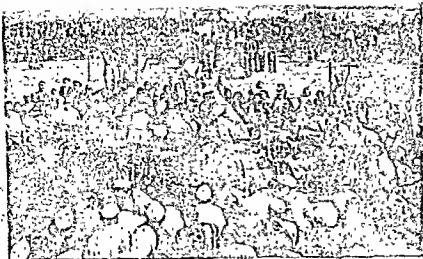

પ્રવીણ ચાઇ

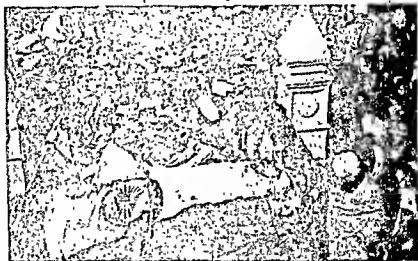
બાજાકને તંદુરસ્ત રાખે છે

દરેક દવાવાળા પાસેથી મળશે

પ્રવીણ લોજીસ્ટીક્સ અપરેટીવ્સ પ્રા. લિ.

અગિય સંચય

શમશાન યાત્રા

ચિર નિદ્રા

ગૃહલક્ષ્મી નું સાચું સૌંદર્ય

તેના સ્વાસ્થ્ય માં છે.

અશોકારિષ્ટ
એટલે
સ્ત્રીઓનો મિત્ર

૦ પ્રદર ૦ ગર્ભાશયના વિકાર
૦ અસ્તિમાધ
૦ સોજાકર
૦ અરુચી વગેરે
દૂર કરી
શર્કર
લેબોરેટરી
નો

અશોકારિષ્ટ

સ્ત્રીઓને ગૃહસ્થાશ્રિભક્તા
બોમ માટે સશક્ત બનાવે છે

૪, ૬ અને ૧૨
ઓંસના પેકિંગ માં

નામનગર શર્કર લેબોરેટરી
લિમિટેડ

નામનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

નોટીફિકેશન :—

વીરમગામ મહેતા મેડીકલ સ્ટોર બોમડી બજાર
મહેસાણા જે લર્ડુમાઈ એન્ડ સન્સ
અમદાવાદ એમ નોનલ્લુદામ એન્ડ કંપની, ગણપુર અમદાવાદ
પેટલાદ ધોળા સ્ટોર, ચાવડી નગર
ડાહોર વિજય સ્ટોર્સ, ટેમ્પલ રોડ
મોહનપાલુ અમવાલ સ્ટોર્સ, બજારમા
મુખર્જી કુમાર એન્ડ કંપની ૩૪, મજબુત રોડ અને બીજાઓ.

“માવડી માયા ભરી રે”

સારા સસારની વાડીએ

એક શીળી છુટાળી કુલ રે
માવડી માયા ભરી રે

મમતા બરેલ એની છાપરી

જાણે દેવે ધયા શીઠ હાથ રે
માવડી માયા ભરી રે

જાણે જ્યાં એના પોગડા

ને મગી ભૂંડે બધુ સદા દીલ રે
માવડી માયા ભરી રે

એકે લીધુ મુખ્ય આગળ

જાણે જગમા વૈકુઠ ગીયાત રે
માવડી માયા ભરી રે

અહિ હાથે ધગ વીક્તી

ગેમ હારે તપેલા ઉગ રે
માવડી માયા ભરી રે

ઉગના ઉગાડે દાગવા

એને હૈયે ઉમળ ના માય રે
માવડી માયા ભરી રે

હાથે હાથે હાથ નીતરે

ને વગી વરસે સદા મુખમેહ રે
માવડી માયા ભરી રે

પ્રીતિ પગમ અવગેનડી

હરી પીતા ખુટે નહિ નીર રે
માવડી માયા ભરી રે

દેયુ આનંદ ભર્યું ગાયતુ

કુખી કુનીયા ભૂલાવે સગ રે
માવડી માયા ભરી રે

હતી ગળેવાડી જાગથી

હરી લાગે નદિ ઉની આગ રે
માવડી માયા ભરી રે

હતી મન પ્રભુ પ્રાર્થના

પ્રભુ ગળે મદા મુખી માગ રે
માવડી માયા ભરી રે

દુખીસાગ દીનનો આસરો

મીઠી માડી જગત અમીઠાટ રે
માવડી માયા ભરી રે

ભાગનાનશામ પટેલ

સુંદરીનાં સ્મિત

(ગરબી)

સુંદરીને અમૃત સ્મિત એ મીઠું
માનવતાની ચારદા પીડે,
એ ઘેર શ્રાવણનું વનની રિદિ,
રિદિ સિદ્ધ ને સદૃશ સમૃદ્ધિ.
જીવતી તો ઘરની જોગે ધરી છે,
પર બ્રહ્મ સ્થાને તીથેશ્વરી છે,
રામચી સવાયાં સીતા માતા છે,
લક્ષ્મીને સ્મિતે વિષ્ણુ શ્રાતા છે,
કૃષ્ણેય ગાંધા રાંસે આરાધ્યાં;
શકરે પણ શું શક્તિને સાધ્યાં
માનુદેવે ભવ શાશ્વતું વાક્ય.
બાલદેવે ભવ જનનીનું વાક્ય.
જે હાથ કૃષ્ણે આગકનું પારણું,
તે હાથ કૃષ્ણે સસ્ત્રીનું પારણું.
હલ્યાણી એ તો નયન રાણી છે,
હલ્યાણી એ તો હૃદય રાણી છે.
શ્રેષ્ઠરાણી તો જનની રાણી છે.
વીણા રેવ સમી મંગળ વાણી છે.

કુસુમાકર

દે નો પ્રભુ

લેખક-હરિપ્રસાદ દે. આચાર્ય
એમ. એ.

હવે એ આલમાં હામી એ મેડીએ,
પદમના હાંદ કઈ ગૂંછ રહ્યા;
જાલરના કંઠા બાગ્યા મંદીરીયે,
પાયે પડીને બાલા મામી રહી.
માયુ માયુ ને પ્રભુ માયુ હું એટલું,
સ્વામી સહુજો દે નો પ્રભુ,
દે પાતાગિયો ને વાર્તે જોરોસે,
હસતો હસાવતો દે નો પ્રભુ.
પાયે પડીને બાલા મે વિનવે,
સ્વામી કલ્યાણે દે નો પ્રભુ;
મમજીભરી તેની આંખોમાં પ્રભુછ,
મગ પ્રાપ્તે મમી વહાવળે પ્રભુ;
રુને સધાગેલ, વચને બંધાયેલ
સ્વામી સસ્કારી દે નો પ્રભુ.
માયુ માયુ ને માયુ હું એટલું
સ્વામી સહુજો દે નો પ્રભુ.

★

વિશ્વમગલ માસિક મહાભારતાક વિશ્વમગલ માસિક મહાભારતાક

(માસિક) માત્ર વાર્ષિક ૦૮૧૫૩-૦૪૦૦

વિશ્વમગલ

૪૦૦ પૃષ્ઠો અને ૪૦૦ ચિત્રોનો પ્રથમ વિશેષ માંક ૦૪૧૫૩

મહાભારતાક

ભેટ રસપે છે, આપ આફક ન થયા હો તો આજેજ તેની વધુ માફિતી મેળવવા માફિતી પણ મફત રંગાવો.

દુર્ગા સાપ્તાહિક માસિક માસિક

વિશ્વમગલ માસિક મહાભારતાક વિશ્વમગલ માસિક મહાભારતાક

ભરત કામ માટેનું મશીન

ફક્ત આરજ સોપાથી બનેલા આ મશીનથી ઘેર મેઢા કાપક ઉપર મનમસદ રીતે ફુલ, પત્તાં, વેલ, બુદ્ધ, પશુ, પક્ષીઓનાં ચિત્ર, ગાલીચા, તેમજ તરેલ તથેલના સીન સોનેરી ધણીજ સહેલાઈથી કરી શકાય છે આ મશીન ધણુજ સુંદર હોવા છતાં મજબુત પણ છે કિંમત ૪ સોપા ફક્ત રૂ ૩-૮-૦ અને પોસ્ટેજ ૦-૧૨-૦ આલગ ભરત ગુચથુની ચોપડી દિં રૂ ૪-૮-૦

ઓગ. કે સકમેના, રગમહાન—અલીગઢ

કોઠારી

અસોક ચક્ર છાં

જમ્મીલીયર

કપડાને ડાઘ પડતા નથી

કોઠારી

=સ્ત્રીઓ માટેના ખાસ=

૧૦ :: પુરતકો

રૂ ૫૫ મા

વધુ વિગત માટે આ દર જા ખ લુઓ

ભારત સેવક ગોખલે અને ભગિની સમાજ

(શ્રી. કૃષ્ણદાસ—ચીતલીયા. હિંદ સેવક સમાજ.)

ભારત સેવક ગોખલે-ભગિની સમાજ

સ્વ. ગોખાલકૃષ્ણ ગોખલેના સ્મારક તરીકે તેમની પ્રથમ પુણ્ય તિથિએ 'ભારત સેવક સમાજ'ના છત્ર નીચે તા. ૧૯મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ના દિને તેની સ્થાપના થઈ ત્યારથી 'ભગિની સમાજ' ગોખલેજીની પુણ્ય તિથિ ધાર્મિક વૃત્તિથી ઉજવી તેમના સેવામય જીવન માંથી પ્રેરણા મેળવી તેમનાં સિદ્ધાંતને અનુરૂપ સેવા કાર્ય કરવા પયાદકિત પ્રયાસ કરે છે. ભગિની સમાજની સ્થાપનાના પ્રસંગેજ મહાત્મા ગાંધીજીએ ભારત વર્ષના સમગ્ર ભગિની સમાજ સાથે ગોખલેનો વારસો લખી આપ્યો. એ લેખ મનનીય છે, એમના શબ્દ-શબ્દ સહૃદય વાચકના અંતરને વલોવી દેશપ્રેમ-માનવ-સેવા-જીવનશુદ્ધિ-ધર્મવૃત્તિ-આદિ એટલે એ સચોટ છે.

"હિન્દના સરેરાશ પ્રજાજનની દુનિયાના દરેક પ્રજાજનની સરખામણીમાં સ્થિતિ શું છે ? સ્થાન શું છે ? ચારિત્ર્યમાં, આરાધ્યમાં દુનર ઉદ્યોગમાં, વિદ્યાશાળામાં, શુદ્ધિશક્તિમાં, નિયમનમાં, ત્યાગમાં કે તપશ્ચર્યામાં—બધી બાબતોમાં આપણું સ્થાન શેષી ઠાડી દોષોનું નિવારણ કરવાના પ્રયત્નો હાથ ધરવા સખ્યાપાત્ર, શુદ્ધિશાળી, ચારિત્ર્યવાન સુવાન યુવતીનાં સર્વસ્વ સમર્પણની દેશને જરૂર છે. પોતાપણનો, અકતાનો કીર્તિનો લોભ તજવો જોઈએ. કેવળ કર્તવ્યમાં મગ્ન રહેવાની ધૂન જોઈએ. અને આ બધું પડી એ પડી નહિ પાછું જીવન પર્વત અને જતાં વસતી અપેક્ષા આ જમાનામાં આપણે ન રાખી શકીએ. ન રાખવી જોઈએ."

આ તીક્ષ્ણ ગોચીના જોડનાર હતાં સદગત શ્રી. ગોખાલકૃષ્ણ ગોખલે. તેમના જન્મ અને જીવનનો દુંડ ચિતાર અત્રે આપીશ.

જન્મ:—સને ૧૮૬૬ ના મે. માસની ૬ થી તારીખે મોરહાપુર ગામમાં થયો.

બાલ:—ગોખાલ ગોખલેનો વિદ્યાર્થી: ગરીબ બાલક કુટુંબમાં ઉછરી ફક્ત ૧૩ વર્ષની કુમળી વયે પિતા વિદેહ થયા છતાં વતસલ માતા અને કાકાની દુકંમાં, અનેક દુઃખો સહીને 'ગોખાલ' ૧૮મે વર્ષે બી. એ. મવર. તેમની ગરીબ વિદ્યાર્થી અવસ્થાનો ઇતિહાસ કરુણ છતાં આજના વિદ્યાર્થીને બોલકો માર્ગદર્શક નિવડવા સંજોગ છે.

હવે શું કરું ? પોતાની અને કુટુંબની બરીબી ટાળવાનો સમય આવ્યો હતો. મોટું અમલદાર-વકીલ-એડિટર પદ પ્રાપ્ત કરી ખૂબ પૈસા કમાવા કહણ ન હતો. પણ જોગ-વિલાસ-સત્તાની-પદ્ધિનાં સાધન તેને ન આકર્ષ્યાં. સકાર્ય એથી ઉલટું નિર્ધન રહીને આ જગત જુલાને સતત નિષ્કામ સેવાનું અસિધારા-મત સ્વીકાર્યું. એવ અને પ્રેરતાં વચ્ચેના અધકામાં-મનોમન-ચનમાં સિદ્ધાસન છતાં સેવાસન ગોખલેજીને એકરૂર લાગ્યું. કુમળી ૧૮ વર્ષની વયે રવેન્ડાએ સ્વીકારેલો સેવા સંન્યાસ જીવનની ઉલ્લી પડી લગી એક પાર્શ્વે વહેવડાવી ભારત-વર્ષને સેવા સંન્યાસનો પદાર્થપાઠ પઢાવ્યો.

આ આજની ૬૩ વર્ષ ઉપરના સમયની વાત છે જે વેળા ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસનો જન્મ થયો, ૧૮૮૫-૮૬ માં તે વેળા-ગોખલેજીએ ઉક્ત એન્ક્યુરેશન સોસાયટીમાં અધ્યાપક તરીકે શિક્ષણ સેવાનું કામ સ્વીકાર્યું. જે ૨૦ વર્ષ પર્વત ફક્ત માસિક ૩૧ ૭૦ ના પગારથી કામ કરી, મેળવેલી વિદ્યાનો વિદ્ય ન કરતા વિદ્યાને દીપાવી

આ વર્ષો દરમિયાન ફગ્યુસન કોલેજમાંથી હબરો વિદ્યાર્થીઓ, પ્રેડેસ્ટ ગોખલેના પ્રસન્નમાં આવ્યા હશે સે કડો પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી શક્યા હશે જેમાંથી તેમના બાવિ બાગત સેવક સમાજને જીવન સમર્પણ કરનાર સાથીઓ થોડાજ સાપડ્યા. ગોખલે ખવાસના માણસો ન્યારે ફળવણીને કાજે પોતાની જીવની સમર્પણ કરે ત્યારે જ ફળવળી ફળદાતા નીવડે અને વિદ્યાર્થીઓને આર્થિક, સદ્વર્તનનો પાડ પડાવ્યા

અધ્યાપક તરીકે તેમની તૈયારી, વાણીનો અખડ પ્રસાદ અને નિયમન અદ્વિતિય અને મધ્ય કરે તેવા હતા. ૧૮૮૭ માં ઉક્ત એન્ક્યુરેશન સોસાયટીના સમાગમ પ્રસંગે તેઓ સ્વયં-નવદ હતા મહત્વના દ્વારપાલ ગોખલે હતા “ પાસ વગર કોઈ ન આવ ” એની ઉપગીની આજ્ઞા હતી. એક આગેવાન બ્રહ્મિ ગોખલે થી અપરિચિત અદર દાખલ થતા આજે છે નિનગી ગોખલે નમ્ર વદને પૂછે છે ‘આપનો’ પાસ’ પાસ વગર કાઈ અદર જઈ શકે નથી ’ પિતા મહની જેમ સ્વયંસેવકના નિયમનને માન આપી પૂદ્ધ પુરુષ ખડા થઈ ગયે છે તે પુરુષ તે એમના ગુરુ ન્યાય ચર્ચિ ગનડ જેમના અગ્રણીમા શિર મુકાવી ૧૪ વર્ષ પર્વત શિષ્યપદ સ્વીકારી દેશ મેવાના ગોખલે પાડ પડે છે

૧૮૮૮ માં ગનડેએ ગોખલેને હાથમાં લઈ ધડવા માડ્યા. સુધારક પત્રનું તત્ત તેને નોખુ ‘ ક્વાર્ટલી જર્નલ ’ પણ તેજ અથાવતા

૧૮૮૬માં મુંબઈની કોંગ્રેસમાં સક્રિય ફાળો આપ્યો

૧૮૮૫માં કોંગ્રેસના મંત્રી, તે રાષ્ટ્ર સભા સમાચારના તત્ત્રી થયા

૧૮૮૬માં ગોખલેજી અને મહાત્મા ગાંધીજીનું પ્રથમ મિલન ૧૮૮૭માં વેનની કમીશનમાં જુનાની આપવા ગોખલેને રાનડેએ તૈયાર કરી વિલાયત મોકલ્યા ગનડે અને સર વેડર્નબર્ન પ્રવાસ ખર્ચ જોગબી. વિલાયતમાં ગોખલે દાદાભાઈ સાથે રહ્યા કમીશનમાં જુના નીતું કામ ક્ષિટિશરોને પણ દબ કરી નાખે એવું બમન્યુ સર્વન એક અવાજે તેની પ્રસશા થતી ગરજાગ્યુમાં ગોખલેની જુનાનીએ અનોખી ભાત પાડી ધન્યવાદના વરસાદ વરસતા તેમને નમ્રપણે કહ્યું કે-એમાં કશું વખાણવા જેવું હોય તો તે તેમના ગુરુજને, આજારી હતુ તેઓ તો માત્ર નિમિત્ત હતા

૧૮૮૭ માં પૂનાનો પ્લેગ અને ગોખલેની લડત

ગોખલેનો સિતારો પ્રતિદિન ચંદ્રચંદ્ર જતો હતો, પગ જીવન પ્રવાહ એક ધારો થોડો જ વહે છે ‘ પૂનાના પ્લેગ પ્રસરણે કર્તવ્ય બળવતા ગોખલેને કારમી હસોગીમાં આખી મુશ્કા અનેક અપમાનો વેઠવાઓ, અસહ્યો, એ સળેગોમાં ગોખલેજી જેવા મદુ હૃદયે મગે મોઢે યાતિથી સલા જાહેર જીવનમાંથી તેમને હાળી કાઢવાના, જૂસી નાખ

વાના, તિરસ્કાર છૂટે એવા નીચ પ્રયત્નો થયેલા. એ બધામાંથી કર્તવ્યબુદ્ધિ, સત્યનિષ્ઠા-
પ્રમાણિકતાનો માર્ગ પ્રદર્શ કરી-તેને દૃઢપણે વળગી રહી લોકપ્રિયતાના લક્ષ્યતા તેજની
કે વિરોધની પરવા કર્યા વગર તેમના ઉન્નત આત્માને યોગ્ય લાગ્યું તેમ તે વર્ત્યા. ત્યારે
બહેર જીવનમાંથી મુક્ત થવાની સલાહ મોકળા તરફથી તેમને મળી ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો:-

‘લોક સેવાનાં કાર્યો’ નથી કોઇના કહેવાથી લેવાતાં કે મૂકતાં જે કક્ષામાં
માણસ કામ કરતું હોય, તે કક્ષા ઉપરથી છે કે નીચી એ બહુ મહત્વની બાબત નથી.
કર્તવ્ય બળવ્યાની કદર પ્રગટ કરે તો કર્તવ્યનિષ્ઠને તેટલો સંતોષ-આનંદ-
ઉત્તેજન મળે, તેની શક્તિનો વિકાસ થાય, એટલું જ આ દેશમાં પુરતું છે...મારો
કાર્યતંત્ર ઉગમ રથાન મારો આત્મા” આવો એક પત્રનો ઉત્તર ગોખલેજીએ લખેલો.

૧૮૯૬માં ગોખલેજીએ મુંબઈની પારા સભામાં લોકનિયુક્ત સભ્ય તરીકે પ્રવેશ કર્યો.
૧૯૦૧ માં પારાસભામાંથી ‘અસહકાર’ Walk-out થયો.

૧૯૦૨માં તેઓ દિન્દની વડી પારાસભામાં ચૂંટાયા. પોતે મુક્ત થઈને સર દિરાજયાદ
મહેતાએ ગોખલેજીને જગ્યા કરી આપી. કેસન એનકુદશન સોસાઈટીમાંથી ડા. ૪૫)ના
ચેન્ચન ઉપર નિર્ણય થયો.

માર્ચ મંગળ પ્રબોધ

૧૯૦૪ ના નવેમ્બરની ૨૬મીનો - પ્રસંગ મુંબઈ શહેરમાં ઈ. ને. કોંગ્રેસ મંડળવાની હતી.
નામદાર ગોખલે કોંગ્રેસના મંત્રી હતા. મુંબઈ શહેર ઉત્સાહથી ધમધમી રહ્યું હતું. વિદ્વાય
તપી સર હેત્રી ઝાટન પ્રમુખસ્થાને બિરાજવા સર. વિલીઅમ વેર્નર્ બર્નની સાથે પધારનાર
હતા. મુંબઈમાં-ઝાટમાં કાળા ઘોડા પાસેનું-મુખીઅમ વાણું સ્થાન ત્યારે ખુલ્લું મેદાન
હતું તે ઉપર કોંગ્રેસના મંડળની રચના થતી હતી. વર્તમાન પત્રોમાં અને ચોપાનીઆ-
ઓમાં કોંગ્રેસનો ઇતિહાસ આવેખાતો હતો. જુવાનોમાં અજબ ઉત્સાહ વ્યાપી રહ્યો હતો.
સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ કોંગ્રેસના સ્વયંસેવક થયા હતા. સેવક પણ તેમાંના એક હતા. કોંગ્રેસની
સાથોસાથ, ચોરેજના વિરાગ મેદાનમાં પહેલું જ સ્પર્દથી પ્રદર્શન પણ યોજાયું હતું. લાખોનાં
ખર્ચ માટે પેપરો મુળેને અર્પણ કરતાં હતાં. અમને પણ શરીર સેવા ઉપરાંત કોંગ્રેસને
આર્થિક મદદ મળે અને પ્રગતે પણ લાભ માવ એવું કાંઈક કરવાની વૃત્તિ જાગી અને
મિત્રોએ એક યોજના કરી કે કોંગ્રેસના આજ દિન સુધીના જીવલેલા પુરપર કાર્યકર્તા ચર્ચ ગયા
તે બધાની ઉગતી પ્રગતે પિછાન રહે-તો સારું એક મોટું ચિત્રપટ તૈયાર કરાવવું. એમાં બધા
જ આગેવાનોની જખીઓનો સમાવેશ થાય. એ થોડી દિશ્મતે વેમનું. કોંગ્રેસ જેનો મહત્વનો
ભારે પ્રસંગ છે, તેથી હજારો નકલો સહેજે ઝડપાઈ જશે, તો બધા જ કોંગ્રેસ તે જશે.
જાગતી પ્રગત અને આમ વર્ષ પ્રેરણા મેળવશે.

આ *Champions of the Indian National Congress*ના ચિત્રપટની કોંગ્રેસના
સના લાખની યોજના માટે આગેવાનોની જખીઓ એકત્ર થઈ. કેટલીક લખીને મેળવતાં પણ
મુસીબત પડી પરંતુ એકની તો ક્યારે નજ સંપાડી ન તે કોઈ સંસ્થામાં હતી કે ન તો તેના
મિત્ર મંડળને ત્યાં એ જખી સારું હતું બધે ફરી વળ્યો ને નિરાશ થયો. હેવટે (સર) લશ્ચુબાઈએ

જખી તો નહિ પણ જખીની-આશા આપી વળતે દિવસે મને તેમને ત્યાં જોવાન્યો હું ફરવેલ
 વખતે ગયો. લક્ષ્મીદાસ ઘેર ન હતો. તેમના મહેમાન હતા, કે જેમની જખીની હું શોધમ
 હતો. પણ પિછાન વિના મોટા માથુસને શી રીતે મળાય ? વિલંબ કર્યો પાલવે, તેમ ન હતું
 મેં દિનમત ધરી ચોખ્ખોદારને પૂછી લીધું કે, 'સહિબ છે ના ? મળશે ના ?' મેં માફ નામ
 મોકલીને પૂછ્યું. તુરત જ મને અંદર જોવાન્યો પ્રવેશ કરતાં જ તે પુરેય પુરેય આવકાર આપ્યો,
 બેસાડ્યો, પૂછ્યું 'ક્યાંથી આવો છો ? શું ક્ષબ્દો છો ?' મેં કહ્યું:- 'હું મોઢિના તરફથી નથી.
 આવ્યો હું જાપાવાળો નથી. હું સામાન્ય વિવાર્યા હું, કેમિસના લાકની યોગના માટે આવતી
 જખી મેળવવા આવ્યો છું. મને જખી આપો ! તેમજ કહ્યું:- "મને પૂતામાં તમારો પત્ર મળેલો
 મેં ઉત્તર ન લખેલો તે એમ માનીને કે, તમે મને જતો કરશો ઉદ્ધતાઈને લખને તેમ ન
 હતું. બોમો, જખી તો મારી પામે નથી. આટઆટલી કેમિસની લેવાપત્રી જખીઓમાં
 પણ તમે મને નહિ દેખો. દારણ મને તે પસંદ નથી. બીજી એ કે, હજી હું નાતો છું.
 અલગજ અગેવાનોનું કોટાશુષ ખતાવો. લાતો તમારી યોગના તેમાં રૂઢી જમ્બેલાં તમ
 તમને ખતાવુ. જુઓ આમાં લાલ મોઢન ધોષ અને પંકિત અલ્લેદાપ્રસાદ એ બે નામો રૂઢી
 મળ્યા છે, તે ઉમેરને, અને મને માફ કરજો." આ વંદનીય પુરુષને હું બાજક શું કહી
 શકું ? છતાં મેં દિનમતથી જખી મેળવવાનો આમ્રહ કર્યો. મેં કહ્યું:- 'જખી ન હોય તો
 લેવડાવીશું, પણ જખી તો જોઈએ જ.' તેમજે કામા ચાકીને બીજું કં કામ હોય તો
 જાણવવા કહ્યું હું અવાફ ખન્યો. નમન કરી ગયો. દાર. પાસે પહોંચતાં મારા હૃદયે મને
 ધક્કો માર્યો-કપકો, દીપો ! મૂખ ! આ શાંત, નમ્ર સાચા ભારત સેવકને બાદ રાખીને વં
 શિષપટની યોગનાનો અમલ કેમ કરી શકે ? હું પાછે પગે પાછો હસ્યો ને તેમને નમ્રતા
 પૂર્વક જણાવ્યું કે, "સહિબ, આ કેમિસના અને પ્રમ્મના લાકની યોગનાનો
 અમલ અમે વિલોચીઓ કરીએ છીએ. અમે એની પાછળ પૈસા ખરચ્યા, સમય ખચ્યો,
 અને અહિં લગી આવ્યા છીએ. હવે આપની જખીજ ગાફી છે. તે નહિ મળે તો યોગનાનો
 અમલ અમે માંડી વાળીશું. અમે નિરૂત્સાહ થઈ. કોમેસને કરવા ધારેલો લાભ નહિ મળે,
 તેના જવાબદાર આપ કરશો." એ શુદ્ધ અખરે પ્રેમને વશ થયા ને જખી લેવડાવવા
 સ્વીકાર્યું. પછી તો જખી ક્યાં લેવડાવવી છે, ને શું ખર્ચ થશે વગેરે માહિતી મેળવવા
 માગી. મને બીજી પ્રકારે સવારના સાત વાગ્યે ગર્વમેન્ટ પ્રેસ ઉપર આવવા કહ્યું. જો
 કે તે વેળા પ્રેસનું ક્યાન પણ જોયું ન હોયું છતાં તેમને મેં હા કંઠી તેજ ધડીએ પ્રેસ
 ક્યાં છે તે જાણ્યો આવ્યો અને એક અંગ્રેજ ફોટોગ્રાફર, સાથે ગોડવલુ પણ કરી. બીજી
 પ્રકારે પેશ્વો સાતે હુ ગર્વમેન્ટ પ્રેસના દરવાજો જઈને ગિઓ. સાતને ટોકારે તે શુદ્ધ
 આવ્યા. ત્યારે હું આમ તેમ આટો મારતો હતો-તે મને આડીમાં બેસવા કહી પોતે-ખાંચ જ
 મિનિટમાં આવી મને કહ્યું "ચાલો, કાલબાદેવી ઉપર તમાગ હોરમસજી ફોટોગ્રાફરને ત્યાં."
 ગાડી વાળાને મેં કોટમાં ગોરસ ફોટોગ્રાફરને ત્યાં લેવા કહ્યું. તેમજે મને પૂછ્યું 'ક્યાં લઈ
 જાઓ છો ? કોઈ ખર્ચાગ અંગ્રેજ જખીવાળાને ત્યાં ?' મેં હા કહી ને તેઓ નારાજ થયા.
 'આપણે લોક અવિચારીપણે આસ. કેટલાય પૈસા ખરચ્યા કરીએ છીએ, ઉદ્ગારમાં અક્સોસ
 બારોબાર હતો. જખીવાળાને ત્યાં જતાં જખીના પ્રકારની પસંદગી પૂજ્યામાં આવતાં
 તેમજે પૂજ્યામાં આવતાં તેમજે કોઈ ક્ષણાવ મારી તરફ-આંખળી કરી, મેં તેમને પ્રેરેસર

તરીકેના જ્યાં સાથે એક જાણીમાં જોવામાં હતા તે દિવસે બધું લાગતો હતો. ફોટો એવાની વેળાએ મેં નિર્દોષ બાવે હતું 'આ પિછાડી ઝાડી નાંખોને' એમણે પૂછ્યું:—કેમ એ પિછાડી ઝીક નથી લાગતી ?' મેં કહ્યું:—તેના વગર વધારે કંઈક લાગશે' આના ઉત્તરમાં મને જે કહેવામાં આવ્યું તેજ શબ્દો મહાત્મા ગાંધીજીએ '૧૨' વર્ષે દિંદે આવીને બગિચી સમાજને આવધાન રાખવા માટે કહ્યા, તેને તદ્દન મળતી હતા. બન્નેના 'કહેવાનો એકજ પ્વની—'એક જ સ્વર હતો: એકે કહ્યું:— "No let me be What I am I dont want to Show myself better." બીજાએ કહ્યું:—"કમયિ દુનિમતા ન પેસી જાય એ તપાસજો, કમણે દારોમાં દુનિમતા પેસી જાય છે તે પછી ફળ કાંઈ માત્ર થતાં નથી." આજેજ શબ્દો બોલનાર ગૃહસ્થ મહાત્મા ગાંધીજીના ગુરુ ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલે હતા.

ફોટો લીધા પછી અમે નીચે ગતયાં મેં તેઓને તક્લીફમાં ઉતાર્યા બદલ તેમની મારી માગી. મને તેઓએ મારે સ્થળે પહોંચાડવા માગીમાં સાથે લીધો. માગીમાં પથ આમે નહિ પથ મને શરમાવીતે પોતાને પડખે-સાથે જ બેસાડ્યો, પ્રેમથી પૂછીતે મારી બધી વિગત જાણી. મારે વિચારી તરીકે કેમ વર્તવું તેની સલાહ આપી યોગ્ય જ જ્યોત શબ્દોમાં દેશની પરિસ્થિતિ મને કથન કરાવ્યું. કમના કુબેરા દેખાડ્યા દેશ પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરે તેવાં સંજ્ઞાવધ માણસોની જરૂર સર્જાવી, મારો આત્મા જગાડ્યો. મારા અંતરમાં જ્યોત પ્રકટાવી. મારો ભારે પુનર્જન્મે થયો. તેજ કણે અને બાગ્યું કે, આ પુરુષને ચરણે બેસીને દેશ સેવાના પાઠ પડ્યાંદોષજી 'તો' તે અર્પણ સંકલ્પ નીવડે. એ કમ્ય દિવસની કણે મારા હૃદયમાં કેતરાઈ રહી છે. અને તે હૃદયે લગી રહેશે. એ શુભદિન મારું મંગળ પ્રવાસ મંગળવાર તા. ૨૯મી નવેમ્બર ૧૯૦૪.

જે દુઃકસમયમાં વિદ્યાળ ભારતની પરિસ્થિતિનું ચિત્રપટ તેમણે ને દોરણું તેમાં "જ્ઞાતના પટપર ભરતખંડ મનુષ્ય સંજ્ઞાના પ્રમાણમાં બીજો ન બને આવે. પહેલે ન બને 'મીન: છતાં' બીજા દેશના મુઠીબર માણસોં દુરોડોની ઉપર રાજતત્ર ચલાવે છે તે કેમ ?' તે ચોક્કસ જોઈએ. તેના સંરોધન માટે જોડો અભ્યાસ આરિક અવસોજન અને ચિંતન આવશ્યક છે. તે વગર બધું થયા છે."

જે ઉપર જણાવેલ 'દિવ્યો ભારતવર્ષમાં' સ્થાન, અને તેમની સ્થિતિ તથા ઉન્નતિના આગી રહેલા પ્રયત્નોનો અભ્યાસ, અવસોજન, અને સંરોધન કરવાની ધારણાથી મેં મુખ્યધલાશની સંસ્થાઓની માહિતી એકઠી કરવા માંડી તેતો આ પ્રસંગે જાણે આવ્યો.

આપણા મુખ્ય શહેરમાં જ લગભગ સે. ૧૦૦ સામાજિક સંસ્થાઓ છે. તેમાં સામાજિક કેળવણી વિષયક અને આરોગ્ય તથા સેવા સુધ્ધવાને લગતી છે. ગૃહરાત, મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટકમાં મળીતે ૧૦૦ જેટલી સંસ્થાઓ પ્રવર્તે કરતી સંસ્થાઓ મળી આવે છે. તેની સમાલોચના કરવાનું આ સ્થાન નથી. પરંતુ સામાજિક ઉન્નતિ અર્થે નિઃસ્વાર્થ સેવા અર્થે પ્રવર્તતી રહેલી આર્યામિક નિર્ધનની સંસ્થાઓના પ્રમાણમાં આપણું સ્થાન મીઠાસરોવરના એક બિંદુ સમાન છે, એટલું જ કહેવું બસ છે.

હિન્દનાં જન્મસો, પહાડો, રેલ્વેથી દૂર દૂર એવા અજાણ્ય પ્રદેશોમાં મીઠાનદીઓ ઝાવણી નાંખી લગ્નવધા, કંગાળ, નિરાધાર એવા લાખો મનુષ્યોની સુખ બાળકોની મુગી સેવા-કાર્યો

જાહેરાતો સિવાય આજ સો. સો. વર્ષથી મિશનરીઓ કરી રહ્યા છે. તેમની સંખ્યા અત્યારે ૧૦૦૦ ની છે. તેમાં ૪૦૦૦ એકલી સ્ત્રીઓજ છે. અને આ સંખ્યા તે તો ફક્ત પરદેશથી સેવાલાભે જિતરી આવેલ મિશનરીઓની મદદમાં ખીન હબરો દેથી સ્ત્રી પુરૂષો છે. તેમણે જમાવેલાં સંસ્થાઓની સંખ્યા જ ૧૦૦૦ની છે. ફક્ત મુંબઈ જિલ્લામાંજ ૪૫ મિશનરી સંસ્થાઓ છે. ત્યારે સંસ્થાની સંખ્યા ૨૬૪ છે. તેમાં કામ કરનારાં ફક્ત પરદેશી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૪૫૦ની છે. અને પુરૂષો ૨૫૦ છે. આ લોકો પોતાનો બધો સમય અને આખું જીવન પોતે ઉપાડેલા કામને સમર્પે છે. તેમની પ્રવૃત્તિના પ્રકાર અને સંસ્થાઓની સંખ્યા ફક્ત મુંબઈ જિલ્લામાંજ.

૧૪ બેલીવાડી	૨૦ સંસ્થાઓ	૧૪ ઉદ્યોગશાળા
૬ સહકારી	૧૦ સેવાશ્રમો	૩૨ મીકલરકુલો
૪ છાપખાનાં	૧ અધ્યાત્મ	૯ શિક્ષક ટ્રેનિંગ સ્કૂલ
૨ ઉદ્યોગશાળા	૪ શાવરોગીમદ	૫ પ્રચારક
૩ કોલેજ	૯ રક્તપીતરોગીમદ	૭ હાર્થકર્તા
૪૦ હાઇસ્કૂલ	૨૭ હોસ્પીટલ	૪ આરામગૃહો
	૧૭ અનાયાત્રમ	૩૪ દવાખાનાં

સેવા સંસ્થાઓને માનવ સેવાઓ અલ્પમોલ અધિકાર એટલા જીજ્ઞાસુ અનુયાયિઓને ઘેરો છે!

૧૯૦૫માં ગોખલેજી 'દિંદ સેવક સમાજ'ની સ્થાપના પૂનામાં કરી. અને બનારસ ફામિસના પ્રમુખ ચુડાયા.

તા. ૧૨મી જૂન ૧૯૦૫ની પ્રજાતે ફર્ગુસન કોલેજ પાસેની પાંડવ ટેકરી ઉપર ભારત સેવક સમાજના પ્રથમ સભ્ય ગોખલેજીએ આજીવન દેશ સેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી (આ રહી તે પ્રતિજ્ઞાઓ)

૧ દેશને મારા વિચારોમાં પ્રથમ સ્થાન રહેશે, અને મારામાં જે કંઈ ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે તે હું તેની સેવામાં નિવેદન કરીશ.

૨ દેશની સેવા મારફત હું મારો કોઈ પણ પ્રકારનો અંગત સ્વાર્થ સાધીશ નહિ.

૩ હું સર્વે હિન્દીઓને બાદમાં સમજીશ. અને યાત્રિ ધર્મના બેદ વિના સર્વેની ઉન્નતિ માટે હાર્ષ કરીશ.

૪ મારા તથા મારા કુટુંબના બરજી ચોખ્ખા માટે 'સમાજ' જે હાર્ષ નેજવાઈ કરી શકશે તેટલામાં હું સતોષ માનીશ. મારા પોતા માટે કમાણી કરવામાં હું મારી શક્તિનો અંશ પણ ખર્ચીશ નહિ.

૫ હું મારું અંગત જીવન શુદ્ધ રાખીશ.

૬ હું કોઈની પણ અંગત તકવારમાં ઉતરીશ નહિ.

૭ હું સમાજનાં ખોયોને સદા દ્રષ્ટિમાં રાખીશ, તેનું હિત પૂર્ણ ઉત્સાહથી તાકતે રહીશ. અને તેનું હાર્ષ ખીલવવા મારાથી બનતું સર્વ કરીશ સમાજનાં ખોયોથી અસંગત એવું વર્તન હું હરગીજ કરીશ નહિ.

અને એ પ્રતિજ્ઞા દેવધર, પટવર્ધન અને દ્રવીડ એ ત્રણેને દીધી.

દેવીને દેશ સેવાની દિક્ષા.

ગોખલેએ દેશ-સેવાનું મંડળ જમાવવા બારત સેવક સમાજ કાઢ્યો, પણ તેમનો આત્મા સમાજની નાની સીમામાં બંધાઈ રહી શકે એવો નહોતો. તેમને તો જ્યાં જ્યાં ત્યાં બારત સેવક સમાજ જ હતો. અને જે લાગુમાં આવે તેના ઉપર પોતાની છુરકી નાંખવી એ તેમનો સ્વભાવ યથા પડ્યો હતો. સરોજની દેવી કદી બારત સેવક સમાજના દફતર ઉપર સભ્ય તરીકે નોંધાયાં નથી, પણ ગોખલેજીએ એક ઈંગ્લીશ પણ તેમને દેવી દિક્ષા આપી તેનું વર્ણન દેવીએ પોતે એક પ્રસંગે પોતાની કાવ્યમય વાણીમાં કર્યું છે.

ગોખલે માંદગીને ધિજાને હતા. હિન્દુ અને મુસલમાનો વચ્ચે ઐક્યરાજ કરવાનો પ્રયત્ન લખનૌ મહાસભા વખતે ચાલી રહ્યો હતો. ગોખલે પોતે ધિજાને પડેલા છતાં એ બાબતની બારે ચિંતા રાખતા સરોજિની દેવીના પ્રેરક લાપલુધી હિન્દુ તેમજ મુસલમાન નેતાઓનાં હૃદય પીગળ્યાં અને એકતાની આશા બંધાઈ. દેવીએ પોતે આવી ગોખલે પાસે આ વાતની વૃદ્ધા બાધી, આ ખુશખબર સાંભળતાં જ ગોખલે પચાસીમાંથી ઉભા થઈ ગયા. તેમનાં મનમાં કંઈક કહેવાનું હતું. તે ખાતર તે દેવીને લઈ ઉપર ખુલ્લી અગાશીમાં જવા માગતા હતા. "

દેવી બોલ્યાં :— 'અરે! તમે કાદર કેમ કરીને ચડશો?'

ગોખલે :— "તમે આજે મારામાં નવી આશાનું જોશ રેહ્યું છે. હવે મને ફરીથી જીવનમાર્ગે ચડવાનો અને હાંમે લાગવાનો ઉત્સાહ આવ્યો છે."

આવી આશા અને ઉત્સાહની પણ ગોખલેજી અગાશી ઉપર જઈને સરોજની દેવીને સંબોધવા લાગ્યાં દેવી કહે છે "ગોખલેજીએ મને સોનેરી શબ્દો કહ્યા " 'આવો દેવી' આજે અહીં મારી પાસે જામાં રહો આ જીવિના તારાઓ તથા આ સામેના પર્વતો આજે તમારા સાક્ષી યાઓ. એમની કાજરીમાં તમારું જીવનધન અને તમારું લુહિધન, તમારું કાવ્ય અને તમારું વકતૃત્વ, તમારા વિચારો અને તમારાં સ્વપ્નો માતૃભૂમિને ચરણે સમર્પણ કરો. ઓ હવે! પર્વત ચિખરો પર ના પડો મીસો અને નીચેનાં મેદાનોમાં વેતરાં ફરી રહેલાઓમાં આંશાના સદેશો ફેલાવો "

સરોજની દેવીને આ રીતે કોઈ પ્રધારની કૃત્રિમતા વિના બારત સેવક સમાજનાં સળા કે કાવલ વિના દિક્ષા મળી:

ગાંધીજી બારત સેવક સમાજના દફતરમાં રેયાન પામી શક્યા પણ ગોખલેજીના હૃદયમાં તેમને પ્રેમબલુ રેયાન મળી ચૂક્યું હતું.

૧૯૦૭માં હિન્દ સેવક સમાજમાં જોડાવા માટે મેં ગોખલેજીને અરજ કરી હતી. અમે મિત્રોએ એક મંડળા કરી હતી. તેનું નામ 'સ્વદેશ સેવક સમાજ' આમાં અમે વ્યાખ્યાનો કરાવતા, ચર્ચાઓ કરતા, સ્વદેશીના પ્રચાર કરતા થી. શુલાબાઈ દેસાઈ અમારા પાંડેશી હતા; તેમને બોલાવતા, તે આવતા વ્યાખ્યાન આપતા, સલાહ આપતા, એક વેળા ગોખલેજી મુંબઈ આવ્યા, તેમને અમે વ્યાખ્યાન માટે આમંત્ર્યા. તેમણે તો લંબાણ પૂછપરછ કરી અને સૂચવ્યું કે, 'પેટ્રન કે લાઇફ મેમ્બર' જેનું પવિત્ર આસન વેચાણ કે કાડવી ન બનાવાય. "દેશસેવા કુલ રમ્યા નથી." એ સંબંધી પ્રવચન કર્યું અને દેશસેવાના મહા-

મંત્રની ગૂઢ અર્થોગ્ધોતો ઉદ્દેશ કર્યો. શાંતિની સમાજનું ધોરણ રચ્યો. આ દશમ સ્પર્શી/સલાહ-
દોષ. અમલ થયો.

“ ૧૯૦૮માં ગોખલેજીને હું ‘પૂના’ મુકામે મળ્યો. મને સારી નોટીસની આજ્ઞા મળેલી તે દેલી
પર તુ મારું મન સોસાઈટી પ્રતિ દેખેલું જણાવ્યું. તેમણે કહ્યું “તમે મારા પ્રત્યે ‘પ્રિયજન’ બીજા
ધરાવો છો ખરુંને” મેં “હા” કહી. “ત્યારે હું તમને ફરમાવું છું કે તમારું સંસ્કાર નોટીસી
સ્વીકારવી. જો તમાવતાં આવી ‘ઉત્તરવું, રહેવું, સંબંધ ચાલું, શાખવો સંગોમાં’ પધારો.”

મેં આજ્ઞા માથે ચડાવી, તેમણે ઉત્તર્યું. “હજી તમે બિન અનુભવી જાવનામય ‘બાળક’ છે.
You must Struggle તમારે ઘણાં જોઈએ. જગત જોવું જોઈએ.” કોસોડીએ ‘ચાલુ’
જોઈએ સમજ્યા.”

જે વિદ્યાર્થી કીમી વળુ વર્ષ નોટીસી કીધા, અનુભવ કીધો.

૧૯૦૬ની લાહોર કોંગ્રેસ વખતે ગોખલેજીએ (આસીસ વર્ષ ૭૫૨) ગાંધીજીની પિંજાન આ
પ્રભાણે કરાવી-દલી.

“ સત્યાગ્રહની આ લડતમાં શ્રી. ગાંધીએ અમર સાગ લગાવ્યો છે, અને
મારે કહેવું જોઈએ કે, કોઈપણ હિન્દી આ સલામાં અથવા હિન્દીઓની બીજા કોઈ
સલામાં, એવો નહિ હોય જે સદા તેમનું નામ ઉઠી લોગોણી અને અવિમાન
સાથે ન ઉચ્ચારે (આ વખતે આખી સલા ઊભી થઈ અને તેણે શ્રી ગાંધીના
નામનો ત્રણવાર ઘણાજ ઉત્સાહ પુર્વક ન્યાયધા કર્યો.) યુદ્ધરૂઢા ! શ્રી ગાંધીને હું ‘સારી
રીતે ઝોળાયું’ છું. તે હું મારું જાગ્ય સમજું છું-મારી ખાંતરી છે કે, તેમના કરતાં
વિશેષ પવિત્ર ઉદાર ચરિત્ર, ધુરં બહાનુંભાવ આત્માનાં આં ‘પૃથ્વી ઉપર અગાઉ
કહી પગલાં થયાં નથી. શ્રી. ગાંધી એક એવા પુરુષ છે કે જે પોતે તપસ્વી જેવું
સાદું જીવન ગાળી સત્ય નિષ્ઠ ન્યાયપરાયણ અને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમાર્દ્ર રહી
પોતાના તખ્તનાં જાણ્યા પર જોડાઈ અસર કરે છે અને તેમને નવાં ચક્ષુ અર્થે
છે તેમને મારે કહી શકાય કે, તે એક મહા, અદિતિય વીર, અનન્ય દેશભક્ત છે.
તેમનામાં ભારતીય આર્થ જીવનનો ધરમોત્કર્ષ અતિદેસિત થયો છે.”

૧૯૧૦માં હું પાછો ગોખલેજીને મળ્યો. અને મને સોસાઈટીમાં સ્વીકારવા પુનઃ વિનંતિ
કરી જોઈ મળ્યો. “હજી વાર છે”

૧૯૧૦માં ‘અજ્ઞાકિત-કપડા’ નામના એકમહેનના લખેલા છનામી નિબંધની પ્રસ્તિષ્ઠા
ગોખલેજીને અર્પણ થઈ. તેમાં ઉદ્દેશ્ય આ હતો “ગોખલેજીના આદર્શરૂપ હિન્દના બાળ-
કોને અનુસરણ કરવા લાપક દેશસેતામાં આત્મ સમર્થણની ચત્ર દિશિત વાદમાં અપર્ણ કરી
આનંદ પામું છું” ગોખલેજીના આદેશ મુજબ દેશમેવાન સેવના વિશાળ મહાસાગરમાંથી
મારા કાર્ય વિભાગ મારી સક્ષિત, મતિ, વૃત્તિ અનુસાર શોધી શકવા, હું મથતો હતો. મારા
ચિંતનમાં મને મરદમ મજાગારી, જ્ઞાનરામભાઈ પડીવાળજી, મહિસંકર વઢ, રણજીતરામ અને
જોગેન્દ્રગવ ઉપધારક નીવડેલા.

૧૯૧૨માં ગોખલેજી દક્ષિણ આફ્રિકા ગયા. ગાંધીજી તેમના મંત્રીનું કામ બજાવતા. ત્યાંના ગોરા અમલદારોને, વ્યાપારીઓને, પ્રમુખોને, ગોખલેજીનાં સૌજન્યે, શક્તિએ, ચરિત્રે પવિત્રતાએ સૌને મદદત કીધા, ત્યાંના હિન્દીઓને થોડો-અન્નાય દૂર દરવાનું વચન મેળવ્યું. વચન ન પાળતાં ગાંધીજીએ વત આદ્યો, જંગમાં જીત મેળવી.

દેવી સંકેત—ગ્રંથ અપૂર્વ પ્રસંગ:- આફ્રિકાના ગોખલે ગાંધી સદચાર સમયે શાંતશુભોમાં ભારતભૂમિની સેવાની મંત્રણાનેજ. અમરંચન હતું. ગોખલેજી થોડો માનતા ને કહેતા કે, ‘ગાંધીજી’ જેવી પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિની અસાધારણ શક્તિ થોડા દગ્ગર આફ્રિકામાં વસતા હિન્દીઓ માટે ખરવાય તેના કરતાં હિન્દી સેવામાંજ એ અમરિત થાય એ હપ્ત હતું.

એ પ્રદારનો દેવી સંકેત હશે કે-ગોખલેજી ગાંધીજીને હિન્દીઓવાળી ‘અધુ’ બળવાની વિદેહ ચાલ!

૧૯૧૩ની ૧લી મેને દિવસે માર્ચ સાત વર્ષની-ધીરજ ધરવાના કઠારીકમ પૂરા થયો. માર્ચ હિન્દી સેવક સમાજમાં કેલ્લીટ મુસીબતો ઝોળાળી ગયા આદ ‘એન્નાશીએટ’ તરીકે ફરીકાર થયો. આ તપશ્ચર્યાના સમય દરમિયાન મેં પ્રવાસ કર્યો. સંસ્થાઓનું અવસોદન હતું ને હિન્દી સેવક સમાજના ધોરણ ઉપર અમરેલી વગેરે ક્ષેત્રે કામ શરૂ કર્યું.

તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ ને દિન ભારત સેવક ગોખલેજી સમાજના સભ્યોને નિવંધન સેવાની બંબીંગ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવાની આદ આપતાં દેવસેનક ગયા શાશ્વત નિદામાં શ્રીન થયા. સેવા ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કરાવનાર અર્થદિક શત્રુવાદી સન્નાસીને આપણાં દગ્ગરો વદન !!!

૧૯૧૪-૧૫ ગાંધીજી દ્વારા આફ્રિકાથી મુંબઈ આવી પૂતા ગોખલેજીના હિન્દી સેવક સમાજમાં અણવાડીયુ ગાળી પ્રવાસ તીકલ્યો, અમદાવાદથી તેમણે સત્યામદની યોગના વિચારો અને પ્રસિદ્ધ કરી.

સેવકે તેમને લખીને પૂછ્યું કે. ‘આપનાં યોગના ધારણા સત્યામદાશ્રમમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન ખરૂં કે? તેમને તરતજ ઉત્તર આપ્યો કે, ‘મારી જેવી સ્ત્રી યોગના ન હોય કે જેમાં સ્ત્રી ને સ્થાન ન હોય.’

સને ૧૯૧૬ અમદાવાદ કોચરજમાં સત્યામદાશ્રમની સ્થાપના થઈ ચુકી હતી. સેવકે ત્યાં જઈ મારણી કરી કે, ‘અપ બગિની સમાજ માટે ગોખલેજીનો જીવન સંદેશ લખી આપો. બગિની સમાજ નામની સંસ્થાની સ્થાપના ગોખલેજીના સ્મારક ચિન્હ તરીકે તેમની પ્રથમ પ્રવૃત્તિ તિથિને દિને જોડેલે તા. ૧૯મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ના દિને કરવાની છે.’.....

તેમણે અવકાશ લઈ વિચાર કરી તેજ દિવસ લેખ લખી કાઢ્યો. અને બીજી પ્રકારે મને આપ્યો. મેં તે વાંચ્યો. જે-સંદેશો ભારતનાં બગિની સમાજ સાથે મને જોડેલો હતો તે તેમાં ન હતો. મેં કહ્યું—‘આપુ’ આપો મને ન લેઈજો. ફરીથી ને રખપરતા પૂર્વક ગોખલેજી જે જીવન જીવ્યા તે ભારત વર્ષની બહેનો બરાબર સમજી શકે, સ્ત્રીથી શરૂ થઈ સૌથી શીલિમાં લખી આપો.

આપુતો સામુજ્ય લેઈ રહ્યા! બીજેથી હસીને કહ્યું:— ‘એમ કે-કે ત્યારે..... પણ મારે તો હમણાં તો જરૂરી બીજું કામ છે. પાણી પ્રવાસે નીકળવાનું છે. પ્રવાસમાં હું તમારે સાથે ગોખલેજી વારસોને લખી કાઢીશ ને કાઢીથી તમને વખતસર મળી જાય તે પ્રમાણે મોકલાવીશ, ખસ! મેં. સતોષ પ્રદર્શોત કરી નમન કરી વિદાય લીધી.

દાગી ક્ષેત્રથી મહાત્મા ગાંધીજીએ મહાત્મા-ગોખલેનો વારસો લખીને ભગિની સમાજ સારૂ મોકલાવ્યો જે ગોખલેજીની પ્રથમ પુણ્ય તિથિ તા. ૧૯મી ફેબ્રુઆરીએ ભગિની સમાજ પત્રિકા માળાના અંક તરિકે પ્રસિદ્ધ છે જે સર્વદા ચિત્રમ્ભવીય રહેશે.

પ્રથમથીજ મહાત્મા ગાંધીજીએ આશીર્વાદ આપતાં ભગિની સમાજને સેવાધર્મના પવિત્ર પથે વિચરતાં નિરતર, સાવધાન રહેવા સૂચ્યું છે.

ભગિની સમાજની આપના યજ્ઞ તેના કાર્યથી-વારંદે થઈ ગાંધીજીએ આશીર્વાદ આપતાં લખ્યું કે, “ તમારો પ્રયાત્ન ભારે છે. મનોરથ પણ તેજાજ છે. કૃતદમક થાઓ એ ધ્યેયું છે. સાથે એ પણ માયું છે કે કયાંયે કૃત્રિમતા ન પેસી જાય એ તપાસજો. અત્યારે ઘણાં દાર્ગોમાં કૃત્રિમતા પેસી જાય છે. તે પછી કૃષ્ણ દષ્ટ પ્રાપ્ત થતાં નથી. પોતાના કાર્ય વિષે તરિલન યજ્ઞ શકે એવા મનુષ્યોની હિન્દને ભારે જરૂર છે. એક નિવ્દાશી કામ કરનારને બીજા જે વિશ્વતિઓની જરૂર પડશે તે પ્રાપ્ત થશે એવું ધૃષ્ટરી વચન છે. ને મહાત્મા ગોખલેજીનું જીવન તેનો મહાન પુરાવો છે. ”

મને ૧૯૧૭ના વર્ષની યરુઆતમાંજ પ્રસંગવશાત્ ગાંધીજીને મુંબઈ મધિ-બુવનમાં રહેલું થયું. મારે તેમને અવાર નવાર મળવું થતું, તેમણે તો એક ભારે જ્વાળાદાગી વાળો પ્રશ્ન કાઢ્યો વગવાને ભગિની સમાજને સૂચ્યું. ભગિની સમાજ હજી તો બાર માસનું બાળક! એટલે મળી પ્રશ્નના વિચારને ઉકેલ એ કેટલું કઠણ કામ? હતા તેઓશ્રીના આગ્રહને વશ યજ્ઞ તેમની જોયે હિન્મત ધરી. પ્રશ્ન હતો ફીજ બેટમાં હિન્દી ગિરમિટિયા જેને પડે થતા અત્યાચાર અટકાવવાના પ્રયત્નો, ભગિની સમાજદ્વારા અજવળ ઉપાદી શહેરની સ્ત્રી જનતાને જાગૃત કરી મરદાગને કાતે આ વાત લઈ જઈ તેનો ઉકેલ લાવવાનો હતો. તા. ૧૧-૨-૧૭ના દિને મમાજની સભા ભરી ૪૦-૫૦ જેને કાજર હતો જેને નહિજ પિટિટ, લેડી લક્ષ્મી બાર્ક, લેડી મહેતા, શ્રી મુગજ જેને મળીલાલ વગેરે એ કામ ઉપાડ્યું.

ગાંધીજીએ ફીજમાં હિન્દી જેને તો દુર્દશાનું ચિત્રખટ્ટ કયું. કાજર રહેલા જેને તોનાં હૃદય વગેવાયા ગાંધીજીએ સૂચ્યું કે, “ તમારી જેને તોના શિવજ આચવવા હરેક પ્રયત્ન કરવાનો તમારો ધર્મ છે. ” મીએ ત્યાં ત્યાજ મમલત કરી તરતજ શહેરની આગેવાન જેને તોની એક સભા તા. ૧૫-૨-૧૭ના દિને સર્વ-ન્ટસ બોર્ડ ઇન્ડીયા સોસાયટીમાં બેઠાવી શહેરની સ્ત્રીઓની કમિટિ નીમીઈ. વર્તમાન પત્રોએ અજવળને પુષ્ટિ આપી. જોહેર સમાજો દ્વારા ઉદ્ધાપોહ થયો. અને દરવવામાં આગ્યું કે, જેને જાજજ પિટિટની આગેવાની હેણ સ્ત્રીઓનું એક ડેપુટેશન ના. વાયસરોય પાસે મોકલી દાદ માગવી. ડેપુટેશને વાયસરોયને મળીને પુરેપૂરી સતોષ કાજ દાદ. મેગવી. સ્ત્રીઓના દતિદાસમાં આ એક નોંધવા લાયક દહિકત છે.

ગોધગમા મુજરાત સામાજિક તેમજ રાજકીય પરીપદો એક સાથે ૧૯૧૭માં શેળાઈ. આપ્રસ જે ભગિની સમાજનાં મુખ્ય કાર્યકર્તા ગાંધીજીના વિશેષ પરિચયમા આવ્યાં. અને ભગિની સમાજના બીજા વાર્ષિક સમેલનનું પ્રમુખસ્થાન ગાંધીજી ઉપર લાદવામાં આવ્યું. જેનો સ્તીકાર તેમને કગેવોજ પડ્યો.

૧૯૧૮ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૯મી તારીખે ભગિની સમાજનું બીજું વાર્ષિક સંમેલન અને ગોખલેજીની પુણ્યતિથિ ઉજવાઈ, તે પ્રસંગે ગાંધીજીએ પધારવા સ્વીકારેલું પરંતુ બીજા અગત્યનાં શોધણને અંગે જાતે લાગત ન રહી શક્યા પરંતુ પોતાનું તે પ્રસંગ સારૂ ખાસ તૈયાર કરેલું બાપજી વખતસર મોકલાવી, આપ્યું હતું. જેમાં સચ્ચ દર્શ છે. 'જેમ બીજાની તપશ્ચર્યા વડે આપણને વિમાન નથી મળી શકતું તેમ પ્રજાને મદદ સ્ત્રી જાતીની ઉત્તતિ નહિ થાય. દરકોઈ બક્તિ કે જાતિ આપ બળથીજ ઉન્નતિ મેળવી શકે છે. હું એવો અવસર જોવા ઇચ્છું છું કે આપ બહેનોમાંથી કેઈ કરસનદાસ બાઈની જગ્યા રોકીલે.

"જ્યારે આ સમાજ પોતાના અધિકારી વર્ગને સ્ત્રી મંડળમાંથીજ ચૂંટી લઈ પોતાનું કાર્ય, આજે દીપે છે તેના દરતાં વિશેષ દીપાવી લેશે ત્યારેજ તેનું સ્વરૂપ બહાર પડશે, હું માનું છું કે જો ભગિની સમાજનાં બહેનો પ્રજાના ૮૫ ટકાના જીવનનો સારો અભ્યાસ કરશે તો સમાજની કાર્ય—રેખા બહુ સુંદર રીતે ધરી શકશે. સમાજ કરવા ધારેતો સુંદર ફળદાયિ ધણી પ્રવૃત્તિ છે. જેનું એટલું વિસ્તીર્ણ છે કે જો સમાજ કાર્ય થાય તો મોટી પ્રવૃત્તિ તેની પાસે કંઈજ નહિ ગણાય.

મને તો લાગે છે કે.....આપણાં કાર્ય વડે જેટલો પ્રભાવ આપણે લેક્ટીપર નાખી શકીશું તેટલો કદી આપણા બાપજી કે લેખોથી નહિ નાખી શકાય. આ સમાજ મુખ્ય કાર્યને પ્રધાનપદ આપો એવી સમાજ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે."

સને ૧૯૧૬ ભગિની સમાજ એટલે ગાંધીજીએ લખી આપેલો ગોખલેજીનો વારસો. આ સંસ્થાએ તેના જન્મથીજ ગોખલે સંવત્સરી તેમજ ગાંધી જયંતિ ઉજવવાની પ્રણાલિધા પાડી છે. આ વેળા ગાંધીજીનો ૫૧ મો જન્મોત્સવ હતો. આ પ્રસંગે તેમના સુવર્ણ મહોત્સવનો હતો. આ પ્રસંગેને ત્રિરમ્ભરુણી જનાવવાનો ભગિની સમાજનો નિરધાર હતો.

ગોખલે રમારક સંસ્થા ભગિની સમાજ, દિન્દ સેવક ગોખલેજીના જીવનને અનુરૂપ સ્વરૂપ ધારણ કરે એવો તેનો અભિલાષ હતો. દિન્દ સેવક સમાજના ધોરણપર—ભારત ભગિની સમાજ રચવાનાં સ્વર્ણસેવાતાં દર્તાં, એમાં મહાત્મા ગાંધીજી જેવા પવિત્ર પ્રજાનો હાથ અને આપ હોવાનો જો લાગ્ય આશા ફળે એવી સમાજના સંચાલકોની પ્રતિતિ હતી.

ગાંધીજી સુવર્ણ મહોત્સવનાં લગ્ન સમારંભ ભગિની સમાજે રચ્યો. આ પ્રસંગે તેમને 'સમાજદારા એક ઘેલી અર્પણ કરવાની યોજના કરી, અપીલ કરી યોજાઈ દિવસમાં રૂ. ૨૪૦૦૦ એકા કર્યા.

તા. ૨૭ ઓક્ટોબર ૧૯૧૬ નાં દિને ગાંધીજીના સુવર્ણ મહોત્સવ નિમિત્તે તેમને ઘેલી અર્પણ રાઈ. પ્રતાપશીલ દદય કાવક લાવણે થયાં. ગાંધીજીને ઘેલી અર્પણ કરવાનો હિન્દુસ્તાનમાં આખો ખાદ આ જહેલોજ પ્રસંગ હતો! ગાંધીજીએ જર્મ સ્વીકારી. અને ગઈગઈ કંઈ જોલતાં કહ્યું : "ક્યા શબ્દોમાં ઉપકાર માનું? આ જોટ મારા પર ઘણીજ જવાબદારી નાખે છે. મારા જીવનમાં જે સારું લાગે તે લેવું. અજાણે રપિવાથી ઉત્તતિ શક્ય નથી. દરેક વસ્તુ પોતાને સ્થાનેજ રોજે. સત્યયુગ આજીવાનો મારો અખતરો છે. સ્ત્રી ઉન્નતિ સ્ત્રી રેજાવણીથી શરૂ. રેજાવણી સિયળનું રક્ષણ કરશે. તે રેજાવણી આપવા અરિજની જરૂર છે. એમાં વૈસાનીએ બલકુલ જરૂર નથી. મારાં પર એવો પ્રેમ જતાવો કે ફરી પાછો સત્યયુગ આવે. સ્વાધ્યયી થવા

માટે વીરનરો અને વીરંગનાઓ જોઈએ, તે હોયતો આપણે સ્વતંત્રજ છીએ આપનો પ્રેમ અગાધ છે, આ દ્રવ્ય અપૂર છે. સાગ હૃદયનું દાન જરૂર ફળશે.”

સને ૧૯૨૦—શાંદિઆવાડમા ૧૯૧૯ના દુકાળખાદ અમરેલીમાં ઉવોળ અને રેડીયા પ્રદર્શન ભર્યું નેવાભાડીઓને અમેલન ભર્યું. પરિણામે મેં ત્યાં દામનો આગ લઈયો. નવા પ્રદેશમાં મેં નવા દાર્પમાં અવનવા અનુભવ થવા સાધ્યા હું અદ્ધાગી... મહાત્માજીએ તો સત્તા-અલનો દદાર મળાગીયો. સારોય દેશ હતી અયો કેમ જાણે જનુ ન ક્યું હોય ?

હું તો લામા પત્રો લખી તેમને પઞ્ચતો. તેઓ ચદિ તેવા ન હતા જ્યાંય દીધજ જતા મેં પુછેલું—“આટલી ને-ગેશ દેગડની પ્રગ્નને તમે હલાડી કેમ ? દાદ જનુતો નથી ક્યું ?”

તેમનો ઉ-નર આ હતો.—“એ જનુ નથી પણ માગમા ગહેલુ સત્ય તરી નીકળે છે હું મરીશ ત્યારે કદ—અત્ય મગવાનુ છે ? મારે વિગેની શ્રધ્ધાને તમે માગમાં ગહેલા ગુણ ઉપર ઉતાગને. તેજ ગુણો જ્યાં મૂર્તિમત થયો ત્યાં ત્યાં તેટલીજ શક્તિ તમે આગળો. એ વિશે મને શકા નથી.”

મને તો ખાગીના પવિત્ર દાર્પમાં પણ લોકો અપવિત્ર, અપ્રમાણિક, ભુદા, કબી, જોતે એક બતાવે ખીલુ કર નીલુ ગેવા અનુભવ ચમેલા તેમ મહાત્માજીને ન્પષ્ટ જણાવલ. મેં માગા ગાગિનુ કે જોતામરી એટલે ખાદીખારી તો ઉગળી ખાદી જેવા મોકખાજ લેવા જોઈએ. પણ વાઅનવમા તેમ ન નિકાળતા મને અનવત જ્ઞાનિ થદ. મહાત્માજીએ જણાવુ કે—દહાથી કે બેવડી વાતોથી જાગગતા નહિ એ વાતાવજ્જને જતવુ ને આપણુ દાર્પ છે તેને આપણે વધ ન થયું. પણ તેને વસ કરવુ એ કર્તવ્ય આવુજ વાતાવજ્જ સર્પત સાધી ગયું છે નેથીજ મારી સુચના છે કે એક રયજે નિગતે ગેરી નુપચાપ—આપણે કામ કરી તપશ્ચર્યા કરીએ તોજ ફળ મળે તે વિનાનુ બધુજ ક્યું છે. આવનાગથી મજા ભગે શકાય છે. કામ કરનારા મેળવતા કદ પડે છે તેમથી આપણે જાણીલઈએ કે આપણે કામમા રસ ઉપનન કરીએ

હવે આપણને કાગેજર પ્રચારકોની જરૂર છે. મારી માનવતા તો એ છે કે, જેમ બદર ૫૨ રહેનાગએ ખચારીનુ કામ જાણી લેવુ જોઈએ તેમ જાગત વર્ષમા ગહેનારાએ ખેતીનુ, વણાટનુ ને કાતવાનુ જાણી લેવુ જોઈએ. આપણે બચપણમાં ન જાવયુ તો હવે જાણી લઈએ ને તે ન આવડે તો શાન ઉપજવી જોઈએ.”

સને ૧૯૨૪મા ગાંધીજીએ ૨૧ દિવસના ઉપવાસ કરેલા તે પ્રમગે ખાલાઓની એક મોટી સંખ્યાએ કાંતવાની હગિદાઈમા બાગ લદ પ્રાર્થના કરેલી. પ્રમગે પકાર થતાં ગાંધીજીને હાથેજ તે ખાલાઓને છનામ મળવાના હતા—ઉપદેશ મળવાનો હતો. ગાંધીજી તેમને બાવણ તો શું આપે ? સહાયાનુ શરુ ક્યું—વાર્તાલેખ આદર્યો અને દ્રષ્ટતો આપી... કૃતિમતાનો અર્થ ખાલાઓને ન્પષ્ટ સમજાયો. ગાંધીજીએ કહ્યું—“ધાર્મિક સુદર દેખાણ પણ કૃત્રિમ એટલે બનાવડી કુલ તમે જાણુ છે ? તેમા સુવાસ હોવ ખરી ? કૃત્રિમ ફળમા મિઠાશ હોવ ખરી ? કૃત્રિમ વચનમા નત્ય હોવ ખર ? માટે તમે કૃત્રિમનો અને ખગનો બદ પાગખતા શીખશો ને જે કરો તે સમજને કરો. બગિની અમાજ અત્યારે પ્રસશનીય પ્રદર્શિ કરી ગયું છે, ખાલમદીર, બગિની મદીર, સેવા મદીર, ઉવોળ મદીર, જાન મદીર, પ્રકાશન મદીર, વગેરે પરવ હૃદય

મંદીરના ચણતર વજર કદાચ પ્રત્યેક મંદીરનું ઇંદ્રચુનાનું ચણતર થાય તો પણ અધુરજ લેખાય.” પ્રત્યેક પ્રતિષ્ઠા નિલાવવા, દૈદ કરવા, સ્થાપી બનાવવા ઝોઝામાં ઝોઝી એકેક વ્યક્તિ તો એવી જોઈએજ તેની પાછળ તન-મય હોય. પ્રતિષ્ઠામાં રેડી તેને પ્રાણવાન બનાવે. નહિતો કાચી ઇંદના ચણતરની જેમ કામ કાચુ રહે. એટલેજ ભગિની સેવા મંદીરનો પાયો નાંખતાં મદદાત્મા ગાંધીજીએ હૃદય દત્ત કે, ઇંદ્ર ચુનાના ચણતર પહેલાં હૃદય મંદીરનું ચણતર આવશ્યક છે.

ભગિની સમાજની એ સો બેગોનું જીવ્ય બની પોતાનો પ્રાણ પાયરે એવી એક એક બહેને સોધી મદી તૈયાર કરી તેને લાયક પરિત્તમાં ન પડેલી શકે? આ પ્રશ્ન પાડી શકાય તો અનુકરણીય નીવડે એટલા સારજ ભગિની સમાજનું સર્જન છે.

ભગિની સમાજનાં મુખ્ય એટલાં હેતુ છે વર્ણના સતત અભ્યાસ અને ચિંતનબાદ નવારે સ્ત્રી શક્તિ—સેવા, શરદા, લક્ષ્મી (તન, મન, ધન,) આ ત્રિવેળીનો સુયોગ થયો—સંગઠન થયું ત્યારેજ સમાજે સ્વરૂપ પકડ્યું. સમાજના પાયામાં કદક બહેનોએ પોતાના પાણુ પૂર્ણ છે. ભગિની સમાજ, કેવળ સંખ્યા કે વિદ્યા કે સંપત્તિની મદદ કરતાં ભગિની ભાવથી સમાજ સેવા કરવા; અને જે જે બહેનોને જે જે કુદરી વૃત્તિ હોય તે બાબતમાં તેમને મદદ કરવા જન્યું છે. ભારત સેવક ગોખલે જેવી ભોળ ધારી ભારત ભગિની નિષ્કામવા જેવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવા જન્યું છે. ભગિની સમાજ—ગોખલે જ્ઞાનમંદીર, સેવામંદીર, હૃદયમંદીર, બની રહે એવી ભગિની સમાજ પ્રવર્તકાની માર્ગની છે.

સમયાનુસાર નવસર્જન આવશ્યક છે. અનિવાર્ય છે. પરંતુ પુનઃ રચના કરતાં પણ પાયામાં પૂરાપેલા પ્રાણથી સિધ્ધાંત નિરંતર અખંડિત રહે એ બેતાં રહેવાની સજાર નવસર્જન બેની ફરજ છે. સિધ્ધાંત સારજ સરથા જનમે છે. ને જીવે છે. ગોખલેજી શિદ્ધાંત વાદી હતા. ભગિની સમાજ ‘તેનું સ્મારક છે—તેનો વારસો છે.

એટલેજ દુનિયામાં ક્રેડ મનાતા માનવોમાંના એક મદદાત્મા ગાંધીજી જે વિશ્રુતિને પોતાના ગત્યવાહારી કાર્યકર્તા ત્રિવેળા આદર્શનો સંપૂર્ણ નમતો, પોતાનું હૃદયમંદીર સર કરનાર પોતાના મુરશીદ તરીકે સ્ત્રીકારે છે તે ભારત સેવક ગોખાજી કૃષ્ણ ગોખલેજીને ભગિની ભાવે શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ એ આપણી સૌની ફરજ છે.

૧. સ. ૧૯૨૯—ભગિની સેવા મંદીરનું ખાતમુહૂર્ત મહા-માછને શુભ હરતે થયું ત્યારે તેજોશ્રીગોખાવા કરતાં કહેલું કે —મુંબઈમાં હું ત્યારે બાઈ ત્યારે મુંબઈમાં બાઈબહેનો મને હોજી નહિ. મણિબુવનમાં બાઈબહેનોની મિજલસ જનમેલીજ હોય, પણ આ વખતે સાતમી તારીખે (૭-૯-૨૯) ગોખાજી જતા મુંબઈમાં ચાર કિયાઓ ગોઠવવામાં આવી હતી. તેમાં બે ત્રિગોખાવામાં ને બે મુંબઈમાં આમાં પહેલી કિયા કરી સેવા અર્થે એક આશ્રમ ભગિની સેવામંદીરનું ખાતમુહૂર્ત કરવાની હતી. આના અંગેતા લાઇ કરશનદાસ એતળીયા હતા. આનાં એક આશ્રમનાં સ્વપ્નાએ રોજ સેવ્યા કરતા હતા. તેમની નજર સુરજ બહેન અને બીજી બહેનો ઉપર હમેશાં રહી છે. દુકાંએ સુરજ બહેન વિખવા ગયા છે. તેમને સંધવા કરવાનો એક ઇલાજ એ રહ્યો કે તેમને સ્ત્રી સેવાના કામમાં પુરા હોમી દેવા ને તેમનું દુઃખ બુલાવવું. શ્રી. રમાપ્રાઈ યાનકે મજેરે લાખવિધવા બહેનોએ આ આદર્શને જીવતો રાખ્યો છે. બાઈ કરશનદાસની અનન્ય શ્રદ્ધા સુરજ બહેન ઉપર છે. એ બહેન છે તો નિરક્ષર પણ તેમનું હૃદય કોમલ છે. સ્ત્રી સેવા કરવાની ધત્રજ તેમને હમેશા રહી છે. પણ તેમને હજી તૈયાર થવાનું બાકી છે, એમ મારી માન્યતા છે. લાઇ કરશનદાસનો અધિપ્રાય છે કે, “તે તૈયાર થાય કે ન થાય પણ જો એકવાર તેમને સાર એક નાનકડું મકાન ચણી મક્યું હોયતો તે બહેન કોમલ હોવાથી એમની ગેલ તૈયાર થઈ જશે ને શાંતિ ગેળવશે. તે આત્મા

અમર્ષણ કરશે તો બીજી બહેનો પણ તેમા પોતાને યોગ્ય. આમા હું અધિરાષ્ટ્ર ને ઉનાવળ જોઉં છું. હું માનું છું કે—ત્યારે બહેનો તૈયાર થશે ત્યારે મકાનોતો તૈયાર હશે જ. હંટ ચુનાનું અગ્રતર થાય તે પહેલાં દલ્લમદીરનું અગ્રતર થવાની આવશ્યકતા છે, તે થયું તો બીજું તો પાછળ છે, તે ન હોયતો બીજું હોય તોએ નકામું ને ઘણી વેળા તે મેળવતાયે મુશ્કેલી પડે અથવા અનેક પ્રયત્ન, અથવા પડે, એવા મકાનો આને પડ્યા છે કે જેમા કામગીરી હોય છે. એવા બીજા પડ્યા છે જે આશ્રમના નામને લગ્ન છે. તે ત્યાં પરમાર્થની નદિ પણ સ્વાર્થની નીરની નદિ પણ અનીતિની આગળના થાય છે.

પણ હું પ્રેમવશ પ્રાણી છું. બાઈ કરશનદાસની અઠ નિષ્ઠા ઉપર હું મુગ્ધ છું. તેમના અને શ્રી નાઈજી પિટિટના પ્રવાસે દશ વર્ષ ઉપર મને ભગિની ગમાજ તરફથી લાગબંધ રા. ૨૩૦૦૦ ની થેલી મળી હતી.

ત્યારે જ મારે અકરૂંપ દત્તો કે નેનો ઉપયોગ કરવા સ્ત્રી મેવાર્થે કરીશ. અને તેના ઉપયોગ માટે મુખ્યત્વે આ એ બાઈ બહેનની સલાહ શોધીશ. આ આશ્રમને સાફ કંઈક ધન બાઈ કરશનદાસે પેશ કર્યું. કંઈક મુશ્કેલી બહેને આપ્યું હતું. તેટલેથી આશ્રમ, યામ નદિ એટલે બાઈ કરશનદાસની પ્રેરણાથી મેં પેલી થેલીના ઉપયોગ જોઈતી રકમને સાફ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, આટલેથી સતોષ ન માનતાં મકાનનું ખાત મૂર્ત માટે દાથે કરાવવાનો બાઈ કરશનદાસે આમદરાખ્યો એટલે તેમના આમદને વગ થઈને મેં આ ખાત મૂર્ત કર્યું છે. હવે જે બહેનોની ઉપર બાઈ કરશનદાસની નજર છે તે બહેનો તેમની શ્રદ્ધાને કળીમુત હશે એવી ભારી પ્રાર્થના અને આશા છે. આશ્રમનું ટ્રસ્ટ અને બધારણ થવાનાં છે એટલે અવહાર ભુલિ જેટલું મુશ્કેલી તેટલી સાવચેતીઓ તેના ઉદ્દેશને સુરક્ષિત રાખવાને લેવામાં આવે છે ને આવશ્યક આપી સ્ત્રી સેવા તો સ્ત્રી સેવિકાઓ ઉત્પન્ન થવાથી જ થવાની છે.

સ્ત્રીઓએ સાથે રહેતા, સાથે કામ કરતાં, એક બીજાના સ્વભાવ સહન કરતાં સ્વતંત્રપણે વિચાર કરતાં તેનો દિગ્મન અવસ્થા પૂર્વક અમલ કરતાં અને મુશ્કેલીઓ થતાં શીખવું જોઈશે, સ્ત્રીમાં ત્વાજ શકિત પુરવા કરતાં ઘણી વધારે છે. પણ ભારત વર્ષની સ્ત્રી હતું કુટુંબની સાંકડી હકથી આગળ નાપી જતી તે ઉણપ મટાડવાનો આ આશ્રમનો એક ઉદ્દેશ તો છે જ."

૪. મ. ૧૯૩૧માં ભગિની મેવા સંઘની સ્થાપનાને અંગે મહાત્માજીએ નીચે પ્રમાણે નોંધ લેવરાવેલી.

"ભગિની મેવા સંઘ" આ નામ સઘ સ્થાપવાનો નિશ્ચય બાઈ કરશનદાસ ચીતળીવાળે શ્રી. મુશ્કેલી બહેન મળિયાદની સાથે મળીને કર્યો છે, બાઈ કરશનદાસ ચીતળીવાળા અત્યંત નીચાપારંગતમાં ભગિની મેવામદીર જાણુ ને જાણુ દંપ સંઘની સ્થાપના સાફ તેમણે પત્રિકા બહાર પાડી છે. તે પત્રિકા આખી જીમને વાંચતી હોય તેમણે બાઈ કરશનદાસ પામંથી મંજાતી લેવી.

તેમાં મંધ વિષે આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

"જીવન પર્યંત દેશ મેવાની પ્રતિજ્ઞા પાલનનું તત્ત્વ સ્ત્રીદારી મેવામદીરમાં જોડનાર બહેનોનો 'ભગિની મેવા સંઘ' અને પ્રવધારી બહેનો ઉપરના એક બાઈ બહેનોનું મિત્ર મહા પાણુ રહેશે કે જે સંઘને અમુક નિમિત્ત સગવડ મેગજ સાધન પૂર્ણ પાડી શકે."

મેવાદાની પ્રતિજ્ઞા નીચે પ્રમાણે છે.

૧. હું પ્રજાનાં સર્વ સંતાનોને સમાન જણીશ.

- ૨ મારા ચિતનમાં મારો દેશ પ્રથમ ૫૬ ભોગવશે,
- ૩ મારી સર્વ શક્તિ હું દેશ ભાંડુઓની સેવામાં વાપરીશ.
- ૪ ન્યાત ભતતા તદાવત વગર ભગિની ભાવધી હું સર્વના ઉત્કર્ષ માટે સતત પ્રયત્ન કરીશ.
- ૫ સંધ મારે માટે જે વ્યવસ્થા કરશે તે ઉપરાંત કમાણી માટે ખાનગી હું કંઈજ વ્યવસ્થા નહિ કરું.
- ૬ હું આજીવન નિર્મળ પવિત્ર જીવન ગાળીશ. અને કોઈની સાથે ખાનગી કલહમાં નહિ ઉતરું.

૭ આ સંધના ઉદ્દેશનું ઉલ્લંઘન થાય એવું વર્તન કે એવો વિચાર હું કરી નહિ કરું.

નીચે પ્રમાણે યોગ્યતા ધરાવતી બહેનો દાખલ થઈ શકશે.

૧૮ વર્ષ ઉપરની કોઈપણ સ્ત્રી, કુમારી, વિવાહિત કે વિધવા જીવનભર સેવાવન લેવા ઇચ્છતી હોય તે આ સંધમાં સેવિકા તરીકે દાખલ થઈ શકે. માતૃભાષાનું (ગુજરાતીનું) સારૂ જ્ઞાન તે સાથે હિન્દીનું જરૂર પુરતું જ્ઞાન સેવિકા થનારને હોવું જોઈએ, પ્રથમનું એક વર્ષ ઉમેદવારીનું ગણાય. વ્યવસ્થાપક મંડળને જરૂર લાગે તો તે મુદત લંબાવાય પણ ખરી. સેવિકાઓની આર્થિક જરૂરીયાતો પુરી પાડવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા થશે.

દેશભરમાં દાહ સેવાભાવના સારા પ્રમાણમાં વ્યાપિ રહી છે-અને તે તકે આવા સેવા મંદીરની જરૂરીયાતો સૌ કોઈ સ્વીકારી શકશે. જે કોઈ બહેન આવી ભતગી સેવાવતધારી જીવે તો ગાળવા માટે આતુરતા ધરાવતાં હોય તેમણે દાખલ થવા માટે અગર તો બીજી રીતે કામકાજમાં સામેલ થવા માટે થી. સરજ બહેનને ભગિની સેવામંદીર પીસેપારલેમાં મળવું અગરતો થી. કરશનદાસ ચીતળીયા સાથે સર્વ-નિઃશ્ચયક ધંડીયા સોસાયટી સેક્રેટરી-શાંત મુખજ નં. ૪ સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો "

(ગાંધીજીની પ્રસ્તાવના) આ પ્રયાસમાં ભાષ કરશનદાસને સફળતાપ્રાપ્તિ હશે.

ભાષ કરશનદાસ ચીતળીયાને ખાતાં પીતાં, ભતગતાં મુતાં, ખેસતાં ઉડતાં, ભગિની સમાજ મનમાં વસી રહેલ છે. સ્ત્રી સેવામાં દેશ સેવા છે, ને ભગિની સમાજ મારફતે સ્ત્રી સેવા થઈ શકે છે એવી તેની માન્યતા છે. તેથી ભાષ કરશનદાસ ભગિની સમાજના આત્મા થઈ રહેલ છે. અને આમ કરવામાં હિંદ સેવક સમાજમાં પોતે કરેલી પ્રતિષ્ઠા પૂરેપૂરી પાળે છે, એમ તે માને છે. એક વેળા વ્યંગમાં ભાષ દેવધરે ભાષ કરશનદાસની આ રિયનિ ઉપર ટીકા કરેલી કે ભાષ કરશનદાસને રોગ મટાડવાનો કંઈક ઉપાય શોધવો પડશે ના ટીકા માનરૂપે હતી અને એ માન વાસ્તવિક હતું. પોતાના કાર્યને વિશે તદ્દસીન થઈ સહે એવા પુરોગામી હિંદમાં ભારે જરૂર છે. ભાષ કરશનદાસ એવા છે એમ હું જાણું છું એટલે તેમની પ્રસ્તાવના લખવાની મને યજ્ઞેલી માગજીનો અસ્વીકાર મારાથી થઈ શક્યો નથી.

પ્રસ્તાવના લખવાનું મારે નસીએ આવ્યું-એટલે ભાષ ભોગીદરાવ. દીવેડીવાનું પુસ્તક વાંચવાની ફરજ પડી. સુદર ને સરજ બાપામાં અને હું કાણુમાં સ્ત્રીઓને લગતા પળા વિષયોને સમ્યા છે. પોતાના વિચારો આગ્રહ પળે મૂકવાને બદલે તે સચતારૂપે જ મૂક્યા છે. એ ભાષ દીવેડીયાના લખાણની મને ખૂબી જણાઈ છે. સ્ત્રી વર્ગને, વળી પુરૂષ વર્ગને પણ, સામાન્ય દ્રષ્ટિએ વાંચવાના પુસ્તકમાં આગ્રહ અંતરાય પાડે છે. તેમણે દર્શાવેલા બધા સુધારાને હું પસંદ કરું છું એવો અર્થ આ પ્રસ્તાવના લખવાના કાર્યગાથી કે હું જે કંઈ લખું છું. તેમાંથી કોઈ વાંચનાર નહિ એવી કહાડે એવી હું ઉમેદ રાખું છું. ભાષ દીવેડીયાએ રસીકી રીતે પોતાના વિષયો વાંચક વર્ગ પાસે મૂક્યા છે એથી તેમનો લેખ બહુ વચસી એવી આશા બાંધી શકાય છે.

લેખકે પોતાના સંવાદોમાં પુરૂષને પોતાની સ્ત્રીનો શિક્ષક આલેખ્યો છે. આ બહુ વાસ્તવિક લાગે છે. કન્યા કેળવણી આપણને જોઈએ છે. તે કેળવણી કયા પ્રકારની હોવી જોઈએ તે હવે શોધારો. અત્યારે તો આપણે અખતરાઓ કરી રહ્યા છીએ. પણ સ્ત્રી કેળવણીમાં આપણે માત્ર કન્યા કેળવણીથી જ પહેંચી વળવાના નથી. હજારો કન્યા આર વર્ષની ઉંમરે બાળવનના બોજ યઈ આપણી નજરેથી અલોપ થઈ જાય છે. તેઓ ગૃહિણી બને છે! આ પાપી રિવાજ જ્યાં સુધી આપણામાંથી નહિ જાય ત્યાં સુધી પુરૂષોને સ્ત્રીશિક્ષક બનતાં શીખવું પડશે. તેઓની આ વિષયની કેળવણીમાં આપણી ધણી આશાઓ છુપાએલી પડી છે. આપણી સ્ત્રીઓ આપણા વિષયનું પાત્ર અને આપણી રમોયણ મરી આપણી સહચરી આપણી અર્ધાંગના, આપણા મુખદુઃખની ભાગીધણી બને તેનાં લગી આપણા સર્વ પ્રયાસ મિથ્યા જણાય છે. કેઈ પોતાની સ્ત્રીને પશુ સમાન ગણે છે. આ ગિચિત્તે સાર કેટલાક સમૃદ્ધ વચનો અને તુલસીદાસનો એક પ્રસિદ્ધ દુહો બહુ જવાબદાર છે. તુલસીદાસજીએ એક જગ્યાએ લખ્યું છે કે:- હોર ગંધાર શુદ્ધ અરુ નારી, યે સખ તાડનકે અધિકારી તુલસીદાસજીને હું પુણુ છું. પણ મારી પુત્ર આંધળી નથી. કાંતો ઉપરનો દુહો શેષક છે. અને જો તુલસીદાસજીના હોય તો તેણે વખરે વિચાર્યું પ્રવચીત કરીને અનુસરી કહાડેલો હોતો જોઈએ. સમૃદ્ધ વચનો વિશે તો એવાં વહેમ પેસી ગયોતો. જેવામાં આવે છે કે સમૃદ્ધમાં લખાએલા સ્લોકો તો કેમ જાણે શાસ્ત્ર કથનજ દોષ નહિ. આ વહેમ દુર કરીને આપણામાં સ્ત્રીને હલકી ગણવાની જે પ્રથા પડેલી છે તેને જડમુગથી ઉખેડવી જોઈશે. બીજી તરફથી વિષયાંધ યઈ આપણામાંના કેટલાક સ્ત્રીને દીંગતી દેવી ગણી તેની પુત્ર કરે છે તે જેમ કંઠારજીને આપણે પહોરે પહોરે નવીન આશુપણેથી રાણુગારીએ છીએ તેમ રાણુગાર છે. આ પુનઃકથામાંથી પણ નીકળી જવું જરૂરનું છે. છેવટે તો જેમ શંકર ને ઉમા, રામ ને સીતા, નળ ને દમયંતી હતાં તેમ આપણી સ્ત્રીઓ આપણી ગોઠિમાં બાજ લેતી, આપણી સાથે વાદવિવાદ કરતી, આપણા ઉદ્વેગો સમજતી, તેને પોષાતી પોતાની અઘૈાકી પ્રેરણા શક્તિથી આપણી બાહ્યોપાધિઓને સાગમાં સમજી તેમાં બાંધ લેતી, આપણને શીતળાતામય શાંતિ દેતી થશે, ત્યારે જ-પણુ તે પહેલાં નહિ-આપણે ઉદ્ધાર સંભવે છે. એવી દશા હાલ તુરતમાં કન્યાશાળા મારફતે પ્રાપ્ત થવાનો ધણોજ ઘોડો સંભવ છે. જ્યાં લગી બાળવનની હાંસડી આપણે પહેરતી સરજી હશે, ત્યાં, લગી પુરૂષોએ પોતાની સ્ત્રીઓના શિક્ષક બનવું પડશે. અને એ શિક્ષણ માત્ર અક્ષરનુંજ નહિ. ધીમે ધીમે રાજ્ય પ્રકરણી, સસાર સુધારાના વિષયોમાં તેઓને પ્રવેશીત કરી શકાય છે. આ કરતાં પહેલાં અક્ષર જ્ઞાનની જરૂર જણાતી નથી. આવા પુરૂષે પોતાનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું વલણ ફેરવવું પડે. સ્ત્રી પુખ્ત, ન, યામ, ત્યા, લગી, શિક્ષણપ્રદાયમાં, ગૃહે, અજ્ઞા, ત્યાં, લગી, પુરૂષો, તેમની પ્રત્યે બહુઅર્થ પાળે તો આપણે જડતા (ઈનર્શીયા) રૂપી શક્તિના દાખ તથા કચરાએલા ન હોઈએ તો આપણે આર કે પદર વર્ષની બાળા ઉપર કદિ પ્રસવની મહા બ્યથાનો બોળો ન જ સુધીએ એ વિચાર કરતાં પણ આપણને કપારી છુટવી જોઈશે.

પરિણીત સ્ત્રીઓને સાડ વર્ગો કાઢવામાં આવે છે તેઓને સાડ બાપણું ચાપ છે. આ બધું મરસ છે. આવી પ્રવૃત્તિ કરનાર પોતાના વખતનો બોજ આપે છે એ આપણા જનો પાસામાં નોંધાય છે. પણ તેની સાથે ઉપર બતાવેલી પુરૂષોની ફરજ જ્યાં સુધી સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી આપણે બહુ સારાં પરીણામો નહિ મેળવી મળીએ એમ જણાય છે. સહેજ ઉંઠો વિચાર કરતાં સહુને આ સ્વયંસિદ્ધ વાત જણાશે. તેથી ભગિની સમાજ જો પુરૂષોમાં પોતાની સ્ત્રીઓને કેળવવાની બાબતનો કેલાવો મરે તો તેની શાઙ તેમો વહેવી .ાર પડશે એગ ધારી શકાય છે.

મહાત્મા ગોખલેના વારસો.

જે કરે ભોગવે જેહ જે હોમે દેજ દાન જે
જે તપે તપ કૌતેય ! તે મ્હુને અર્પે સર્વ દુઃ.

શ્રી નાનાંસાહેબો ગીતાહીનો સરભુખો

હસતા રમતા પ્રજા હરિ કેળું રે
મારું જીવું સફળ તપ લેખું રે
મુક્તાનંદનો નાય વિહારી રે
ઓધા જીવન દોરી અમારી રે.

જે જીવે શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનને કંઠા તે કેમ જાણે દિંદ દેવીએ મહાત્મા ગોખલેને
કહ્યા ને તેમણે ઉચ્ચકો લીધા હેતુ નદિ, તેવું વર્તન મરહુમ મહાત્માનું હતું. તેણે જે કષ્ટ,
જે ભોગ્ય, જે હોમ્ય, જે દાન દીધું, જે તપ તપ્યા તે બધું દિંદ માતાને આપ્યું હતું
એ સર્વ માન્ય વાર્તા છે.

જે દશા ઓદવની મુક્તાનંદ શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યે ચીતરી છે તે દશા મહાત્મા ગોખલેની
દિંદ પ્રત્યે હતી.

આંધા જીવનનો સંદેશો શો હતો ? તેમનો વારસો શો છે ? મહાત્માજીએ એટલું પશુ
ખાકી ન રાખ્યું. તેમના અવસાન સમયે દિંદ સેવક સમાજના જે સેવકો દાબર હતા તેમને
જોધાવીને આવા ચપ્પો કંઠા:—“મારું જીવન મતાત કરવામાં તમે ન રાકાશો, મારા
આવકો કંઈ કરવામાં તમે કાંઈ ન રાખોશો. તમે દિંદના અરા સેવક હો તો તમે આપણા
ઉદ્દેશો પાર પાડવામાં—એટલે દિંદની સેવામાં—તમારું જીવન રેડજો.” આ સેવા વિષે પશુ
તેમના મનના ઉદ્દેશો આપણો પાસે છે. પ્રશ્નને નીચાવવી એ છે જ, કોણે કંપાણો
દ્વારા જનસમાજ પ્રત્યે દેશની ખરી સ્થિતિ મૂકી તે પશુ છે જ, દરેક દિંદોને કેળવણી
આપવાનો પ્રયત્ન કરવો તે પશુ છે જ, આ બધું શા સારું ? ક્ષત્રીય ? એનો જવાબ
આપવામાં તેમનું દષ્ટિબિંદુ નબરે આવે છે. તેમણે દિંદ સેવક સમાજનું ધોરણ રચતાં
લખ્યું છે કે, સેવકોનું કર્તવ્ય દિંદનું રાજકીય જીવન ધાર્મિક બંધાવવું એ છે. આમાં બધી
વસ્તુનો સમાવેશ થાય છે. તેમનું જીવન ધાર્મિક હતું. જે સમયે તેમણે જે કષ્ટ હતું તે
કેળવ ધાર્મિક વૃત્તિથી કરેલું એવી સાદી ખાંડી આપ્યા પુરે છે. ક્રીડા, વર્ગ પૂર્વે એ
મહાત્માના દેહાંશો કાઈ વેળા નાસિકના જેવા બાસતા. “જે અહાં રાનડેની : હતી તે
મને નથી, હોમ તો કેવું સારું !” એમ તેમણે એક વેળા કહેલું. પશુ તે વેળા પશુ તેમના
કાર્યમાં હું ધર્મવૃત્તિ બેઠું ચકતો હતો. તેમની ચકામાં જ ધર્મવૃત્તિ હતી એમ કહેવું
અધીત નથી. જે પુરુષ સાધુ જીવન રાખે, જેની વૃત્તિઓ સાદી છે, જે સત્યની મૂર્તિ
છે, જે નમ્રતામય છે, જે સત્યનું સ્વરૂપ છે, જેણે ચૈતાન્યજીનો આત્મિક ત્યાગ કર્યો છે
તે પ્રજા પોતે જાણે અથવા ન જાણે તો પશુ ધર્મોત્તમા છે. આવા પુરુષ મહાત્મા ગોખલે
હતા, એમ દુઃલગ્નમ વીજ વર્ણના તેમની સાથેના મારા અનુભવમાં બેઠું ચકતો હતો.

જને ૧૮૯૬ની સાલમાં 'નાતાલના ગીરમોટના સવાલ' ગાખત ચર્ચા મેં દિંદમાં ચલાવી હતી. તે વેળા દિંદના આગેવાનોને માત્ર નામથી જ જાણ્યો. તે પ્રસંગે કલકત્તા, મુંબઈ, પુના અને મદ્રાસમાં વજ્રતા આગેવાનોના પ્રસંગેમાં હું પહેલો આવેલો. મ. ગોખલે રાનડેના શિષ્ય તરીકે ત્યારે જોળખાતા હતા. હું કેવળ બીન અનુભવી જવાન હતો. અમારી પહેલી મુલાકાત ત્યારે પુનામાં થઈ ત્યારે જ અમારી વચ્ચે જે ઝાઝા બંધાઈ તે બીજા કોઈ આગેવાનને મારો વચ્ચે ન બંધાઈ. મહાત્મા ગોખલેજી વિષે મેં જે સાંભળ્યું હતું તેમાં મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું, પણ તેમના યુગાર્થિની કામગીરી મારા મન ઉપર જે અસર કરી તે હું હજી જૂલો સકરો નથી. તેમને મેં તુરત જ ધર્મચૂતિ તરીકે જોળખ્યા. રાનડેજીના પણ મને તે વેળા દર્શન થયેલાં. પણ તેમના અંતરમાં હું પ્રવેશ નહોતો કરી શક્યો. તેમને હું માત્ર ગોખલેજીના ચર તરીકે જાણી શક્યો. તેઓ વચ્ચે અનુભવે મારાથી બહુ મોટા હતા તેથી કે જ્યે તે કારણથી હોય, પણ હું જેમ ગોખલેજીને જોળખી શક્યો તેમ રાનડેજીને ન જોળખી શક્યો.

૧૮૯૬ ના ઉપર પ્રમાણે વર્ણવેલા સમાગમ પછીથી ગોખલેજીનું રાજકીય જીવન મને આદર્શરૂપે યદ્ય રહેલું. ત્યારે જ મારા હૃદયમાં તેમણે મારા રાજ્યચર તરીકે નિવાસ કર્યો તેમણે સાર્વજનિક સંજ્ઞાનું ત્રિમાસીક લખ્યું. તેમણે રૂઝગુસ્ત કોલેજમાં શિક્ષણ આપી કોલેજને દીપાવી, તેમણે વેલખી કમીશનમાં જુજાની આપી પોતાની ખરી જવેરાત દિંદને બતાવી આપી. તેમની કુશળતાની એવી રીતે છાપ લોઈ કર્જન ઉપર પાડેલી કે જે કાપથી ન કરતા તે મ. ગોખલેજી કરતા. તેમણે વાઝ ધારા સ્થાપનામાં મહત્ત્વ કર્યો કરી દિંદને ઉજ્જવળ કર્યું. પબ્લીક સર્વિસ કમીશનમાં પોતાની જાંદગીને જેખમે તેમણે સેવા કરી. આ બંને આવા અનેક કાર્યો તેમણે કર્યાં તેમ જ વર્તાત બીજાઓ મારા કરતાં બહુ વધારે સારાં આપી ચૂક્યા છે. વળી તેમને સદેશો જે મેં માન્યાં છે તે ઉપર વર્ણવ્યા છે. તે આ કાર્યોમાંથી રચી રીતે બતાવી શકાય એમ ન કહેવાય. એટલે આ લેખમાં જે મેં પોતે અનુભવ્યું છે તે જે તેમના સરેશના પુરાવા રૂપે છે તેજ આપી લેખ પૂરો કરવા ધારું છું.

સ્તલામદની જ્યારે તેમના મન ઉપર એવી હિંદી છાપ પાડી કે તેમની તબીબત બોલકુલ કણલ કરે તેમ ન હતું છતાં દક્ષિણ આફ્રિકાની મુસાફરી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને ૧૯૧૨ ની સાલમાં તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકા પધાર્યા. ત્યાંના દિંદવસ્તીઓએ તેમને બાદશાહી માન આપ્યું. કેપટાઉનમાં જિતમાં તેને બીજે જ દિવસે ત્યાંના ટાઉન હોલમાં હતી. ત્યાંના મેયર પ્રમુખ હતા, ગોખલેજીની તબીબત મેળાવાઓમાં ભાગ લેવાને બાંધણો કરવા જેવી જરાબે ન હતી, પણ તેમને સારું જે અસંખ્યને મહેનત આપનારી ગાંઠવણો પકાઈ ચૂકી હતી તે બધો તેમણે કામમ રહેવા દીધો. તે નિશ્ચયને આપીને યદ્ય પેલી ટાઉનહોલની સ્થાપના દાખર થયા. પહેલે જ અનુભવે તેમણે કેપટાઉનના ગૌરાના હરથ કરી લીધાં. બધાના મનમાં એવી છાપ પડી કે આ કોઇ પવિત્ર આત્મા દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલા છે મી. મેરીમેન જે દક્ષિણ આફ્રિકામાં મહાન નેતા ગણાય છે તે જે ઉદાર ચરિત્રવાળા પુરુષ છે તેમણે પોતાની સાથેની મુલાકાત વખતે આ જાહેર કહેલા

“સાહેબ, આપના જેવા પુરુષો અમારી જમીન પર આવે છે. ત્યારે અમારું વાતાવરણ પવિત્ર બને છે.”

જેમ મ. જોખલે પોતાના પ્રવાસમાં આજળ વખતે તેમ આ પ્રાથમિક અનુભવ વધારે હૃદયથી મળે. જોડો જોડોએ ધ્રુવરે તે જોરોને પડંવરણ વચ્ચેનો બેઠ જોતો રહ્યો. દરેક જગ્યાએ કેપટાઉન જેવા મેળાવામાં થયેલા ત્યાં જોરોને હિંદી એક પકિતએ બેસતા ને મ. જોખલેને એક સરખું માન આપી પોતે માન લેતા. જોડોની સમજમાં તેમના માનમાં ખાલું આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યાં હવે સમજ ત્રણસે નામાંકિત જોરો હાજર હતા, ત્યાંના જેવર પ્રમુખપદે બીરાન્યા હતા. જોડોની સમજમાં જોરો કાઢના તેમમાં અંતરમાં જ્યેવ જ્યેવ નથી. તેઓમાં કેટલાક જેમ કરોડાધીપતિ છે તેમ માણસોને જોળખનારા છે. તેઓ મ. જોખલેના હાથ મેળવવાની દરિયાઈ કરતા હતા. જાનું કારણ એક જ હતું. મ. જોખલેના બાપજીમાં શ્રોતાવર્ગ તેમનો પોતાના રેશ પ્રત્યે ઉત્તરાર્ધ જોતો પ્રેમ અને તેની સાથે તેમની ન્યાયદષ્ટિ જેમ ક્રમમાં રેશને સારું તેમણે સંપૂર્ણ માન મરતો મહિમા પણ પોતે બીજા રેશનું અપમાન ન કરે. પોતાના રેશનો સર્વ હોય જળવવાને સારું તેમની જેટલી તત્પરતા હતી તેટલી જ તેમ કરતાં બીજાના હૃદય ન હોય એવી તેમની આકાંક્ષા હતી. આથી તેમના વચનમાં બધાને સ્વાભાવિક માધુર્ય લાગતું હતું.

મ. જોખલેની માન્યતા હતી કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેમનું સરસમાં સરસ બાપજી જોડોની સમજમાં અપાયું હતું. તે બાપજી પોણા કલાકથી ઉપરાંત આવ્યું હતું. છતાં શ્રોતાઓમાંના કેટલાક કારણ થયેલા એવો આભાસ મારી ઉપર ન પડ્યો. આ બાપજી તેમણે કેવી રીતે કહ્યું? તેની તૈયારી તેમણે જ દહાડા અમાઉથી કરવા મરિલી. તેને સારું નેહતો છતિહાસ જાણી લીધો, નેહતાં આકાંક્ષા થાડ કરી લીધા પછી પોતે આમથી રાતે જાગીને પોતાની બાપા જોડો લીધી. પરિણામ મેં જણાવ્યું તે આવ્યું. તેમણે જોરો અને પોતાના જનને સંતોષ્યા.

જનરલ જોયા અને જનરલ રમટસને ત્યારે તેઓ ૬, આફ્રિકાની રાજધાની પ્રીટોરિયામાં મળ્યા ત્યારે તેને સારું તૈયાર થવામાં જોખલે વાપરેલી તે ફૂં, મરણ સુધી જુદું તેમ નથી, મુલાકાતની આગલી તારીખે મો. કેલનેકનીને મારી પૂરી હાજરી લીધી. પોતે સવારના ત્રણ વાગે ઉઠ્યા. અમને જનને ઉઠાડ્યા. તેમને આપેલું સાહિત્ય તેમણે વાંચી લીધું હતું. હવે મારી ઉલટ તપાસ કરવી હતી ને તેમ કરી પોતે. પૂરી તૈયારી કરી હતી કે નહિ એ જાણી લેવું હતું. મેં તેમને વિનવણી કરી કે “આટલી મહેનતની જરૂર નથી. અમને હાથ કંઈ નહિ મળે તો અમે હરી હાથે પછી અમારી સજવકતે સારું અમે આપનો બોમ આપવા નથી માગતા.” પણ જો પુરુષ પોતાનો આત્મ પોતાના સર્વ કાર્યમાં રેશની ટેવ પાડી હતી તે મારા સંબો - ઉપર કેમ ખ્યાન આપે? તેમની ઉલટ તપાસનું ફૂં થું વજન કરે! તેમની કાળજીમાં શું વખાણ કરે? આવી મહેનતનું એક જ પરિણામ આવે. પ્રધાનમંત્રી મ. જોખલેને વચન આપ્યું કે સત્તમદીઓની માગણી કલુલ રાખનારો કાપરો મુલાકાત પછીની ત્યાંની પાર્લામેન્ટની આવતી બેઠકમાં લાવવામાં આવશે ને બીરમીરીવાપરનો ત્રણ પોન્ડોને કર ૨૬ થશે.

‘એ વચન નીમેલે વખતે ન પળાવું. પછી મ. જોખલે, સુપ બેસી રહ્યા ? ક્યારે નહિ. મારી ખાત્રી છે કે ૧૯૧૪ ની સાલમાં તે વચન પળાવવા ખાતર તેમણે જે પરિશ્રમ લેયો. તેથી તેમની જીંદગીનાં ફરીકે વર્ષ’ તો ઝોઝાં થઈ જોઈએ. આમ તેમના કાંતરાએ માન્યું છે. એ વર્ષમાં દિંદને જન્મદાવામાં, ઘેસા એકઠા કરવામાં તેમણે જે મહેનત કરી તેનો ખ્યાલ આપવો મુશ્કેલ છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના સવાલે દિંદને દલાવી મૂક્યું હતું. એ પ્રતાપ મ. જોખલેના હતા. તવારીખમાં રહી જશે એવું બાપુશુ મદ્રાસમાં લોડ’ હાડી’ એ ક્યું’ તે પ્રતાપ પણ તેમના. તેમના ધાર્મિક પરિચયમાં રહેનારાઓ સાક્ષી પૂરે છે કે દ. આફ્રિકાના સવાલની શીકરમાં તેઓ ખાટલાવડ થયા. તેમ છતાં ઉત્તર સુધી પણ તેમણે આરામ લેવાની ના પાડી. દક્ષિણ આફ્રિકાના ઘાંતા કાગળો જેવા તાર મધરાતે આવતા ને તેજ ધણે વાંચતા, જવાબો તેજ ધણે ધડતા, તેજ ધણે લોડ’ હાડી’ ન પર તાર જતા, ને તેજ ધણે છાપાઓને આપવા યોગ્ય નોંધો તૈયાર થતી. તે સવાલની ઉપર ખ્યાન દેવામાં ખાવાનું ખંધ રહેતું, સૂવાનું ખંધ રહેતું, દિવસ અને રાતનો તફાવત રદ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અનન્ય નિસ્વાર્થ કાર્યો તે ધર્માત્મા હોય તેજ કરી શકે.

દિંદને મુસલમાનના સવાલમાં પણ તેમની કેવળ ધાર્મિક દષ્ટિ હતી. એક સમયે સાધુને લેણે દિંદુપણનો ફાવો કરનાર એક પુરુષ તેમની પાસે આવ્યો. તેની ઈચ્છા મુસલમાનને નીચા ગણાવીને દિંદને વધારવાની હતી. આ ફાવમાં મ. જોખલે ન આવ્યા ત્યારે તેમની ઉપર દિંદુપણને સાફ અભિમાન નથી એવો આરોપ મૂક્યો. મ. જોખલેએ પ્રભર મદાવી હાથેલેદક સરમાં જવાબ આપ્યો કે “જો તમે કહેો છો તેમ કરવામાં દિંદુપણ હોય તો હું દિંદુ નથી. તમે મારી પાસેથી વિદાય થાઓ.” સંન્યાસી સંન્યાસીને મેલી ચાલી જમા.

મ. જોખલેમાં નિર્ભયતાનો ગુણ બારે બારે દેખાયો. ધર્મનિર્ધારમાં આ ગુણ જુલજુલ પડેલું સ્થાન ભોમલે છે. લેફ્ટનન્ટ ફ્રેન્કના ખૂન પછી પુનામાં ત્રાસ છૂટયો હતો. આ લેણા મદાત્મા જોખલે વિદાયતમાં હતા. તેમણે પુનાના બમાવમાં ત્યાં બાપુશુ ક્યું’ તે જન્મ-જાહેર છે. તેમાં કહેલી કેટલીક હકીકત પાછળથી સાબીત થઈ શકે એવું ન બન્યું. તેઓ થોડી મુશ્કેલ બાદ દેશ આવ્યા. તેમણે અંગ્રેજ સિપાઈઓ જેની ઉપર આક્રોષો રાખ્યા હતા તેની આફી માંગી. તે માફીથી દિંદુસ્તાનનો કેટલોક પ્રજા વર્ગ નારાજ પણ થયો. મદાત્માને કેટલાકોએ સલાહ આપી કે તેમણે જાહેર કામ છોડી દેવું જોઈએ. બીફીતોને આરોપ મૂકતાં પણ કોઈક અત્યંત દિંદી અવગણ્યા નહિ. આ બધાને તેમણે એક જ જવાબ બહુ અંબીર ને મીઠી બાણમાં આપ્યો. “જો (દેશ સેવાનું) કામ એકે કોઈના હુકમથી માયે લીધું નથી તે હું કોઈના હુકમથી છોડી પણ શકતો નથી. મારી ફરજ બળવતાં હું પ્રજામત મારી તરફ રાખી શકું તો સાફ જીવું એ તેમનો જોખલેના ન થાઉં તો પણ સાફ જ દશે.” કરવું એ તેમણે ધર્મ આપ્યો. કામ’ હરતાં પ્રજામત ઉપર તેની થી અસર થશે એનો વિચાર તેમણે સ્વાર્થ દષ્ટિએ કર્યો હોય એવો અનુભવ મને નથી થયેલો. જો દેશને ખાતર સળીએ ચલું પડે તો તે કામ’ નિઃસ્વર્ણ હાથે અંદરે કરવાની તેમનામાં શક્તિ હતી એમ મારી માન્યતા છે. હું બહુ છું’ કે પછી લેણા

આપણે કમ્પેન્સેશન કમ્પેન્સેશન એ બોલેને સાધી શકે એવી ઓછો તો ગણી ગાંધી જ નીકળી શકે. પણ સાધારણ સ્ત્રીએ શું કરવું પડે, એ આપણે હવે વિચારવાનું છે. પ્રથમ કંઈ તો જોઈ શકીએ એવા અવનતિનું કાન કરાવી શકાય એટલીને બાન કરાવવાનું છે. એ કાંઈ અધર કેળવણીથી જ થઈ શકે; એમ માનનારાઓમાંના હું નથી. એમ માનતા કાંઈ સિદ્ધિને સારૂ થયો કાળ જોઈએ. તેટલા કાળની કશીએ જરૂર નથી એ હું ધણે ધણે અનુભવતો આવ્યો છું. અવનતિનું જ્ઞાન, આજે જ, અધરજ્ઞાનને સારૂ રાક્ષાષા વિના, આપી શકીએ છીએ. હું હમણાં જ બિહારના એક જીર્ણભૂતમાં આવ્યો છું ત્યાં ઉઝા કુળની મહી જોઈને મળ્યો, તેઓ બધી પરદામાં રહેવારી હતી. મારે સારું, બહેન જેમ બાઈની પાસે પરદો નથી રાખતી તેમ, તેઓએ પરદો દૂર કર્યો આ બહેનો બહેનો નહોતી.

તેઓને મળતાં પહેલાં ટુંટરજ અને એક અંગ્રેજ બાઈ મળી ગઈ હતી. એ બાઈ થયું બાઈઓની સાથે હું જોઈ દત્તો તેઓની વચ્ચે આવીને મળી ગઈ, પણ હિન્દુ બહેનોને મળવા મારે નોખી કાઢીમાં જવું પડ્યું મેં તેઓને વિનોદમાં સંચર્યું કે આલો આપણે બધાં જ્યાં પુરો જોડા છે ત્યાં જઈને બેસીએ. તેઓએ કૈમચી કહ્યું "અમે તો જલ્દી રાજ છીએ. પણ આપણા રીવાજ પ્રમાણે અમારે જન મેળવણી જોઈએ, અમને આ પરદો જરાયે ગમતો નથી, એ તમે તોડવા નાખો." આમાં જોડો કંઈયે રસ છે. તેટલું જ મારાં ઉપલાં વચ્ચેનાં સમર્થન છે. આ બાઈઓને અધર જ્ઞાનની પૂર્વે પોતાની દયાનું કામ થયું હતું આ બાઈઓએ મારી મદદ માગી તે તો થોડું જ હતું, પણ હું તેઓને વિશે જ તેઓના છુટકારીની સંક્રિત પ્રજ્ઞા, અને તે સંક્રિત તેઓમાં છે એમ તેઓએ કહ્યું પણ કહેડું, હું એવી જોડે રાખીને આવેલા છું કે આ બાઈઓનો પરદો થોડો દહાડાની અંદર જ પડી ગયેલો આપણે સાંભળીશું સાધારણ રીતે અમણ મનાય એવી બાઈઓ અંધારણની અંદર સુંદર કામ કરી રહેલી છે જે સ્વતંત્રતા તેઓએ ભોગવી છે એ સ્વતંત્રતાનું બાન પોતાની અતિશય અજ્ઞાન બહેનોને આપી રહેલી છે. ઓ એ પુરૂષની સંદ્યારિણી છે, તેના સરખાજ મનવાળો છે, પુરૂષની બધી પ્રવૃત્તિ જદમતાએ જાણવાનો તેને અધિકાર છે, જોઈ છુટ પુરૂષ ભોગવે છે તેટલી જ તેને ભોગવવાનો હક્ક છે, અને જેમ પુરૂષ પોતાના સ્વેચ્છા સર્વોપરી છે તેમ સ્ત્રી પોતાના સ્વેચ્છા છે આ સ્થિતિ સ્વાભાવિક હોવી જોઈએ એ કંઈ અધર જ્ઞાનના પરિણામ નહિ હોય અજ્ઞાન રૂપી અંધ કુચમાં ફેંસા જલ પુરૂષો પણ, ન શોભી શકે, ન ભોગવી શકે તેઓ અધિકાર, ફરી પ્રધાને લોધે, ઓછો જીવ ભોગવે છે. ઓછોની આ દયાને લોધે આપણી ધણી પ્રવૃત્તિઓ અધે જલ અટકી પડે છે, આપણાં મહા કાર્યો પૂરા શોભી નીકળતાં નથી અધે મુશીબીજ વેપાર કરનારા પદ્મજી સુદિ વેપારીના જેવી આપણી સ્થિતિ છે.

જો મારું કહેવું થોડું હોય તો આ સમાજની ધણી બહેનો, જેઓને પોતાની દયાનું બાન નથી તેઓને બાન કરાવવામાં રાક્ષાજીએનો અર્થ એમ થશે કે જોડો વખત મળે તેટલો વખત મેળવી, સુખમમાં અતિશય પછાત રહી ગયેલા વર્ગોમાં જઈ, તમને જે મળ્યું છે તે એમને આપશો, જો તમે પુરૂષ વર્ગની ધાર્મિક રાજ્ય પ્રકરણ અને સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં બાજ લેતા થઈ અંધ હો તો તેઓને એ વિષયનું જ્ઞાન આપશો.

તે તમે બાળકાને ઉછેરવા વિશે સારી માહિતી મેળવી હોય તો તે પણ આપશો. તે તમે સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પ્રાણી, સ્વચ્છ અને સાદા ખોરાક, કચરત વગેરેના સ્પૂળ અને સુક્ષ્મ લાભો જાણી અને અનુભવી લીધા હોય તો તે આ બહેનોને બહુવશી. આમ કરતાં તમે એકથી અને તેઓને એકાવશી.

તે કે આમ અક્ષરજ્ઞાન વિના ધણીએ કયોઈ ધર્મ શકે છે. તો પણ અક્ષરજ્ઞાન વિના ન ચાલી શકે એ મારી દૈદ માન્યતા છે. અક્ષર કેળવણીથી ભુદ્ધિ ધરાય છે, તિન ધાય છે. અને તે વડે આપણી પરમાર્થ કરવાની શક્તિ ધણી વધે છે. અજ્ઞાનની કીમત મેં કાંઈ દહાડો જિંદગી અફિલીજ નથી. મેં તો માત્ર તેને યોગ્ય સ્થાન આપના પ્રયત્ન કર્યો છે, પુરુષ, સ્ત્રી પાસેથી જન સમાજના સ્વાભાવિક હકો છીનવી લેવાનું અથવા તેઓને તે હકો ન આપવાનું કારણ વિદ્યાનો અભાવ ન હોવો જોઈએ, એ મેં વખતોવખત બતાવ્યું છે, પણ એ સ્વાભાવિક હકો નિભાવવાને સાડે, દીપાવવાને સાડે, તેનો પ્રચાર કરવાને સાડે, વિદ્યાની આવશ્યકતા છે. વળી વિદ્યા વિના લાખોને તો શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન પણ ન મળી શકે. અનેક લખાણોમાં આપણે નિર્દોષ આનંદ લેવાનો અપૂર્વ ભંડાર બર્ણી છે. તે પણ વિદ્યા વિના આપણને ન મળી શકે. વિદ્યા વિદ્યાનો માણસ પણ સમાન છે. એ અતિશયોક્તિ નથી, પણ શુદ્ધ મિત્ર છે. એટલે જેમ પુરુષને તેમ જોને કેળવણી તો જોઈએ જ. જેમ પુરુષને અપાય છે તેમજ સ્ત્રીને કેળવણી આપવી જોઈએ એમ કું નથી માનતો. પ્રથમતો મેં બીજે સ્થળે બહુવશ છે તેમ આપણી સરકારી કેળવણી ધણે અંશે ખૂલે બારી અને દાનિકારક અણમસી છે. એ વર્ગને સાડે તદ્દન ત્યાગ્ય છે. તેની ખામીઓ દૂર થાય તો પણ સ્ત્રીઓને સાડે તે સરંચા યોગ્ય છે એમ કું ન કહ્યું હશે. સ્ત્રી અને પુરુષ એક દરજ્જાના છે, એકજ નથી. એ અપૂર્વ જોડી છે. તે એટલે સુધી કે એકને અભાવે બીજાનો સંભવ જ નથી, પણ પુરુષ અથવા તો સ્ત્રી સ્થાનભ્રષ્ટ થાય તો બંનેનો નાશ થાય, એ સિદ્ધાંત ઉપલો રિયાતમાંથી જ નીકળી આવે છે. તેથી જો કેળવણીની રચના ધમ્મારૂને આ વાત નિરંતર યાદ રાખવી જોઈએ. દંપતિની બાલ પ્રવૃત્તિમાં પુરુષ સર્વોપરી છે, તેથી બાલ પ્રવૃત્તિનું વિશેષજ્ઞાન અને આવશ્યક છે. અંતર પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રીનું પ્રાધાન્ય છે, તેથી શુદ્ધવસ્થા બાળકાની માવજત, તેઓની કેળવણી; વગેરે વિષયોમાં સ્ત્રીને સાડે વિશેષ જ્ઞાન ન જોઈએ. હર્ષ પણ જ્ઞાન લેવાની દાખને અંધી કરવાની અહીં રહ્યાના નથી. પણ કેળવણીને કંઈ આ વિચારને ઉદ્દેશીને ધરાયેલો ન હોય તો અને વર્ગને પોતાનાં હોમમાં પૂર્ણતા મેળવવાની તેમની તક ન મળે.

સ્ત્રીઓને અંગ્રેજ કેળવણીની જરૂર છે કે નહિ એ વિશે પણ બે ખોલે દેવાની જરૂર છે, અને તો લાગ્યું છે કે આપણા સાધારણ કમમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ બેમાંથી એકને સાડે અંગ્રેજ આવશ્યક નથી. કમાણીને અર્થે અને રાજ્ય પ્રકરણી પ્રવૃત્તિને સાડેજ પુરુષોને અંગ્રેજ બાપાના જ્ઞાનની જરૂર હોઈ શકે. સ્ત્રીને તોફારીજો શોધવાની કે વેપાર કરવાની ઉપાધિ વિશે કું માનતો નથી. એટલે અંગ્રેજ બાપાનું જ્ઞાન શોધી સ્ત્રીઓ ને લેશે, જેને લેવું હશે તે પુરુષોની સાડે સ્વાધ્યક્ષી યાજ્ઞમાં જ લઈ શકશે. સ્ત્રીઓની યાજ્ઞમાં રેખા-યક્ષી યાજ્ઞમાં અંગ્રેજ દાખલ કરવું એ આપણી પરાધીનતા લંબાવવાનું કારણ ધર્મ પડશે.

મહાત્મા રમણજીલિ....

સોજ વર્ષે ભગિની સમાજનો ભાર
ભગિની મંડળે લીધો.

મહાત્મા રાધીજીએ ભગિની સમાજના બીજા વાર્ષિક સમારંભને પ્રમુખસ્થાનેથી ૧૯૨૮ માં ઉચ્ચારણુ કે, ભગિની સમાજનું તંત્ર કાર્ય કરસનદાસ મીતળીઆને રથાને, ભગિનીઓ પોતેજ સંભાળે અને શેઠાવા એ દિન હું એવા છનું છું. ૧૯૩૨ ના આગસ્ટની તા. ૨૦ મીએ એ દિન ઉગ્યો ત્યારે સમાજનું તંત્ર કેવળ સ્ત્રીઓએ પોને સંભાળી લીધું.

તે સંજના સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટીના હોલમાં ચોડાંક કાર્યમહેતો એકત્ર થયેલાં. લગ્નઓમાં માત્ર કરસનદાસ મીતળીયા ઉપરાંત ૨ કેશવપ્રસાદ દેસાઈ હતા. બહેનોમાં ૧ જયશ્રીબેન રાયજી, ૨ હંસાબેન મહેતા, ૩ હિર્મીલાબેન મહેતા, ૪ લીલાબેન બેંકર, ૫ જ્યાબેન કાનુખા, ૬ ચારદાબેન દેસાઈ, ૭ સુરજબહેન મણીલાલ ઉપરાંત, ૮ ચંચળબેન ઘીયા, ૯ ગુલાબબેન ચાહ અને ૧૦ રસિકમણી દેસાઈ હાજર હતાં.

ભાઈ કરસનદાસ મીતળીયાએ દરખાસ્ત કરીકે, આજથી ભગિની સમાજનું આખું તંત્ર કેવળ બહેનોજ પોતે સંભાળી શે એટલા સારુ હું સચવું છું કે ભગિની સમાજની કારેવારી કમિટી નીચે પ્રમાણે નીમવી:

પ્રમુખ: શ્રી જયશ્રીમહેન રાયજી
મંત્રીઓ:-શ્રી લીલાવતી બેંકર ચંચળબેન ઘીયા
અને કારેવાર મંડળના ૧૩ સભ્યો.

બહેનોને હિંદુસ્તાને ભાઈ કરસનદાસે કહ્યું :-આજ પર્વંત આ સમાજનો બોલો તેમના પર લાદવામાં આવતો. હવે હવંથી એ જવાબદારી સ્વીકારી લેવા તેઓ તત્પર બન્યાં છે એ આનંદની વાત છે.

સમાજની સ્થાપનાની ચક્રાતની રીતિ અને આજની રીતિમાં ધણો પડોઠો થયો છે. સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ સાથે જવાબદારીનું જ્ઞાન થયું છે. હાલમાં અને બીજીરીતે બહેનોએ પોતાની ચક્રિત અજમાવી આત્મવિશ્વાસ સંપાદન કર્યો છે. કંઈ જવાબદારીઓ શિક્ષાવીને તે અદા કરી દેખાડી છે.

આજળ બેભાંતા ચંબીરપજો તેમણે બહેનોને કહ્યું: આ તકે હું મારી દૃષ્ટિ રજુ કરું તો અરથાને નહિ લેખાય. ભગિની સમાજની સ્થાપનામાં બીજી સ્ત્રી સરચાઓથી કંઈક જુદી દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે. તે જોખલેજનું સમારક હોઈ. તેમનો વારસો છે તેમની દેશ સેવાની ધગમ, તેમની નિષ્કામ સેવાની અનેખી પ્રજાલિખ, કૃત્રિમ માર્ગે ન વિચરવાનો તેમનો દૃઢ નિશ્ચય, બધું લક્ષમાં રાખી, સમાજનું કામ ધર્મ માર્ગે અને નિર્મળ સાધનો દ્વારા કરવાનું છે.

આપણા હિંદી સમાજોમાં-સરચાઓમાં એવી કુદ પ્રથા પડી ગઈ છે કે, સામાન્ય રીતિની બહેનો, ચક્રિતચાળી અને ત્યાગ રૂતિની છતાં, તેમને માટે સંસ્થા દ્વારા બહાર આવવાનો અવકાશ જ મળતો નથી. એટલે ચક્રાતમાજ સંસ્થાના હિંદુશમાં એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે:-"ભગિની ભાવે સમાજ સેવા કરવી અને બીજાને તેમ કરવા ઉત્તેજન આપો અનુકૂળતા કરી આપવી." આ વસ્તુનું હાર્દ આપ સુચ બહેનો સમજ લેશો અને સદાય નહાની મોટાં સૌને બીલવાનો. નિકસવાનો અવકાશ અને અનુકૂળતા સંપાદે એવા પ્રકારનું વાતાવરણ રચશો અને વિસ્તરશો.

ભગિની સમાજ એટલે સમાજની ભગિનીઓનો સમૂહ, તેઓ સગી બહેનની જેવું અરજપરસ વર્તન રાખે.

ભગિની સમાજના સોજ વર્ષના ઇતિહાસમાં એક પશુ ઠરાવ એકપશુ વખતે વધુ મતે પસાર કરવાનો પ્રસંગ હિંમો યવા પામ્યો નથી, એટલે કે દરેક વેળા દરેક બાબત સૌએ એકમત થઈ સાથે મળીને ઠરાવ કર્યો છે; કારણ કયું છે

આ પટના પશુ નોંધ લેવા લાયક છે.

ભગિની સમાજ માટે મકાન

“ભગિની સમાજ”ના નામેથી મુંબઈ હંદેર ઠીક ઠીક બજારીતુ થયું છે. સ્ત્રીઓ માટે અને સ્ત્રીઓથી ચાલતી આ સ્ત્રી-સંસ્થાએ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્તિ કરી છે. અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ દ્વારા આ સંસ્થા કામી બેઠાવા વિના સ્ત્રી સેવા કરે છે. આ સંસ્થામાં સ્ત્રી કાર્યકરોનું એક સુંદર જૂથ બેઠું થયું છે. ૧૯૨૬ માં સ્થાપાયેલી આ સંસ્થાએ થોડા વર્ષો ઉપર પોતાનો રજત મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો. તે સમયે સંસ્થા માટે પોતાનું મકાન કરવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો હતો. આ સંકલ્પ સિદ્ધ થયો છે, અને સંસ્થાનું નવું મકાન ખુલ્લું મુકવાની કીધા ૨૦-૨-૧૯૪૮ ને રોજ ઘડી ગઇ છે. તે પ્રસંગેના હેવાલ ભગિની સમાજ પત્રિકામાંથી અગ્રે કિતાયો છે.

સુવર્ણ દિન:

તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ નો દિવસ તે ભગિની સમાજને માટે સુવર્ણ દિન હતો. તે દિવસે સમાજનું પોતાનું મકાન દિંદના આરોગ્ય ખાતાનાં પ્રધાન શ્રીમતી રાજ. કુમારી અમૃતકારને દાવે ખુલ્લું મુકાયું. સમાજનાં કાર્યકરોએ ઘણાં વર્ષોથી સેવેલા સ્વપ્નનો આખરે સાકારકાર થયો, અને સમાજની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓને વેચવાનું બનાવનાર મોડું સાધન-પોતાનું મકાન-પ્રાપ્ત થયું એ ખરેખર એક ભૌરવની વસ્તુ છે.

ભગિની સમાજના આમંત્રણને માન આપી મુંબઈનાં પશ્ચાત્તેક પ્રતિષ્ઠિત સભ્યોનો અને સન્મારીઓ મકાનના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે હાજર રહ્યાં હતાં. સમાજનાં સભ્યોએ પણ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. યજ્ઞાનમાં પ્રાર્થના પછી શ્રી. જયશીખહેન રામજીએ શુભેચ્છાના સંદેશો વાંચી સંબોધાયા હતા. જેમાં મુખ્ય મુખ્યના વડા પ્રધાન શ્રી. બાળાસાહેબ ખેર, શ્રી. વિદ્યાજીહેન નીલકંઠ, શ્રી. યારદાસજી મહેતા, લેડી ક્લર્કશીખહેન જયમોહનદાસ, પ્રિન્સેસ આનંદકુમારી એફ સંત અને ડૉ. જીવરાજ મહેતા તરફથી હતા.

સમાજનાં પ્રમુખ શ્રી. હંસાજીહેન સોને આવકાર આપતાં જણાવ્યું હતું કે “ભગિની સમાજની સ્થાપના સ્વ. જોખલેજીની પહેલી સંવત્સરિની દિવસે એટલે ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ ને દિવસે કરવામાં આવી હતી. તે વખતે બાપ્ત કરસનદાસ ચીતલીયાએ અને કામી બેઠાવાથી દૂર રાખીને જ એની સરચાત કરી હતી. સ્વ. જોખલેજીનો સમાજ સેવાનો આદર્શ સામે રાખીને જ ભગિની સમાજને પોતાનો કાર્યપધ્ધતિ ગોઠવી છે અને દરેક કોમનાં સ્ત્રી, પુરૂષો અને બાળકોની અનેકવિધ સેવા કરવામાં જ પોતાની ચકિત ખરચી છે. ભગિની સમાજની સ્થાપના યદ્ય ત્યારે એની પાસે એક જ્યારડો પણ પોતાનો કહેવાય તેવો નહોતો. આને ભગભગ પોણાત્રણ લાખની કિંમતનું મકાન સમાજે ખરીદ્યું છે એ ખરેખર દર્જની વાત છે. એ ખરીદવામાં ધણીએ પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. પણ મુખ્ય ફાળો સમાજનાં જૂનાં કાર્યકરે શ્રી. ચંદ્રજીજીહેન ધીવાનો છે. એમણે પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિની યાદગીરીમાં પચાસ હજાર રૂપિયાની ઉદાર રકમ બેઠે આપી છે અને એમની ઇચ્છાનુસાર સ્વ. ચમનલાલ ધીવાનું નામ મકાનને આપવામાં આવ્યું છે.

“દર વર્ષે જોખલે જયંતી ઉજવી એ મહા પુરૂષની-સ્મૃતિ જીવંત રાખવા ભગિની સમાજ ચલતું કરે છે. આ વખતે સમાજના નવા મકાનનું ઉદ્ઘાટન એ જ દિવસે કરી

રંજન સમારંભ રાખવાનું નક્કી કર્યું હતું અને તે માટે તૈયારીઓ પણ થઈ હતી. પણ દુર્ભાગ્યે આપણા દેશ પર મોટો આક્રમક આરો પડ્યો. મહાત્માજીનું કશું આશાન થયું ને દેશ દુઃખમાં ડૂબી ગયો. આને લઈ સર્વ રંજન કાર્યક્રમ બંધ રાખવામાં આવ્યો છે. પણ શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકારની મુખ્યધર્મી દાગરીનો લાભ લઈ માત્ર મહાનની ઉદ્ધાટન ક્રિયા કરવાનું કરાવ્યું છે રાજકુમારીએ પોતાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાંથી સમય કાઢી વિચિત્ર સ્વીકારી તે માટે સમાજ તરફથી અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. પૂજ્ય મહાત્માજીના સહવાસમાં તેઓ ધણે વખત રહ્યાં હતાં અને સ્વ. ગોખલેજીના પણ એમને પરિચય હતો. સમાજ તરફ એમને ધણી મમતા છે. એટલે એમને હાથે ઉદ્ધાટન થાય તે યોગ્ય જ છે. ”

શ્રી. કરસનદાસ ચીતલીઆએ સમાજનો સૂચનાતો ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો હતો અને પૂ. મહાત્માજી એમને પોતાના ગ્રંથ સેખતા એ ગોખલેજીની માદગીરીમાં એની રચાવના ઘણે હોવાથી તેમજ એ કામી બેલકાવધી દૂર હોવાથી પ્રથમથી જ ગાંધીજીના આશીર્વાદ એને મળ્યા હતા, એમ તેમણે જણાવ્યું હતું. શ્રી ચંચળજીને આટલી નાદર રકમની ભેટ આપી તે માટે તેમને શ્રી. કરસનદાસે ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

સમાજની ખજાનામાં શ્રી. વિદ્યાજીને સુનીમે મહાન ફેંક ખાતેની ભેટની યાદી વાંચી સંભળાવી હતી. આ બાદમાં શ્રી. ચંચળજીનેના કાળા ઉપરાંત મુખ્ય રકમો શ્રી બદ્રીનાથ દાગ તરફથી હોય માટે રૂ. વીસ હજાર, શ્રી શૌદાદેવી દાગ તરફથી સિદ્ધિ સમિતિને રૂ. બાર હજાર, શ્રી કામણી તરફથી પુસ્તકાલય, માટે રૂ. દસ હજાર અને સ્વ. પન્નાજીને ફક્તરોના સમારક માટે તેમના કુટુંબીઓ તરફથી કલ્પ ખાતે રૂ. દસ હજાર હતી. શ્રી. વિદ્યાજીને નાની મોટી ભેટો આપનાર સર્વનો સમાજ તરફથી આભાર માન્યો હતો.

શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકારે દિંદીમાં બોલતાં જણાવ્યું હતું કે “ જ્યારે જ્યારે હું અર્પણ આવતી ત્યારે મને ભગિની સમાજના ધણી કાર્યકરોનો પરિચય થતો અને એના કામકાજની માહિતી મળ્યા કરતી. તમે સમાજને કામી બેલકાવધી પર રાખી છે અને ઉચ્ચ નીચા કે શ્રીમત મરોબના કોઈ બેદ રાખ્યા નથી તે બહુ ગર્વ લેવા જેવું છે પૂજ્ય ગોખલેજીના જીવનને તમે આદર્શ રૂપે રાખ્યું છે એટલે તમારો ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ યશે જ.

“ જ્યારે હું નાંની હતી ત્યારે શ્રીમલામાં મારા પિતાજીને ત્યાં સ્વ. ગોખલેજી આવતા હતા. તેમના સ્વદેશ પ્રીતિ અને સેવાવૃત્તિનાં અમે સૌ પૂજ્ય પન્ના દનાં એક વખતે મારા પિતાજીએ ગોખલેજીને પૂછ્યું હતું કે ‘દિંદેને સ્વરાજ્ય ક્યારે મળશે? ત્યારે એમણે જવાબ દીધો હતો કે “ દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા મોહનદાસ ગાંધી હિન્દુસ્તાન આવીને રહેશે ત્યારે ” તે વખતે તો એ પાતને અમે કોઈએ મદત આપ્યું નહોતું પણ એમની એ ભવિષ્યવાણી-સાચી પડી. મહાત્માજીએ આપણી વચ્ચે આવી આપણું જીવન પસંદી નાખ્યું અને આપણને સ્વરાજ્ય અપાવ્યું. પણ એ સ્વરાજ્યને સુકળ થયેલું જોવા તે રહ્યા નહિ. કામી ઝેરવેરે એમનો ભોગ લીધો. એમના બલિદાનથી આપણે કામી માનસને ત્યાગી એકમને પથે વળ્યાએ તો જ એ બલિદાન સાર્થક થાય.

“ આપણા દેશમાં અનેક પ્રકારના પ્રભો છે. વિપત્તિઓના પણ પાર નથી. એ બધામાંથી રસ્તો કાઢવા માટે એકજની અને સેવા ભાવનાની જરૂર છે. ભગિની સમાજ એ અને માટે સતત ચલન કરે છે તે આનંદની વાત છે. તમે હરિજનોનો પ્રશ્ન પણ હાથમાં

મણેલી લલનાઓ

વર્ષગાંઠ ને દિવસે
પતિ પાસે
ભેટ
માગે છે

* પુસ્તકોની,
ધરણીની નહિ !

આ વરસગાંઠે તમે માંગો :—

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કવે કૃત
હસાહસથી ભરપૂર

રંગ તરંગના ભાગોનું ગુચ્છ

તમારી વરસગાંઠ એટલી ખુશખુશાલ જશે કે ન પૂછો વાત.
છ ભાગ—રેકના રૂ. ૧૫૫

બીજાં હાસ્ય પુસ્તકો : લખેાર શર્મા કિં. રૂ. સવા બે
કથાહાસ્ય કિં. રૂ. ૩૫ : બકેાર પટેલ (ચોવીસ ભાગ) કિં. રૂ. ૧૩.

ગાંડીવ બાળપણવાડિક

તમારાં બાળકો માટે મંગાવો

ધરમાં ખોદું તોફાન થતું અટકશે.

બકેાર પટેલની રમુજ વાર્તાં હર મહિને અપાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા સાત વી. પી થી જાન પહેલાં મિલકે ૧૬

થોડાક જ નવા ગ્રાહકો લેવાના છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદીર : : સુરત

વિવાહિત સ્ત્રીપુરુષોને ઐદ્યંતમાં જોવા તથા વાંચવાલાયક ૮૪ આસનો
તથા કામ કલાનાં રંગીન ચિત્રોથી ભરપુર શુભરાતી લાપામાં

જેની શોધ તમે
કરતા હતા તેજ.

અસલ કોકશાસ્ત્ર

[નવીન અવૃત્તિ

પશ્ચીમ મહેનત અને શોધખોળના અંતે પ્રાપ્ત થયેલું અનોખું પુસ્તક... પ્રેમ પ્રકારની અ-
રીતો, જીવાનીનો આનંદ પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગો... કૌમોત્તેજક વિવિધ પ્રયોજો, તાત્કાલિક અને
આવોજો, પરીણીત જીવનનો સાચો આનંદ દર્શાવતાં અનેકાનેક ચિત્રો, હંપતિ જીવનની શુભ
અને તેવા સંતાનો પેદા કરવા તેમજ વધીકરણ મંત્ર, મંત્ર-તંત્ર વગેરે કહી ન શકાયેલી
અલગી દર્શાવતાંથી ભરપુર પુસ્તક કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૨-

ગ્લોબ ટ્રેડીંગ કું. :: અલીગઢ સીટી

આમણીનાં દરેક દર્દી માટે

કીર્તિ શાંત આશ્રમનંદ

અને

માધાના તથા શારીરિક
કુખાવા અને શારી માટે

કીર્તિ ચેઈન ખા

તમારી પૂજામાં અને રહેવાસને મુગધિત

અને જંદુરહિત બનાવવા માટે

કીર્તિ અગરબત્તિ

હંમેશાં વાપરો

એજન્ટો જોઈએ છે.

સરસ્વતી કેમીકલ વર્કસ,

જવાહર હોટલ સામે,
મીડીરોડ, અમદાવાદ

અમદાવાદ સોલ એજન્ટ:-મે.

કમલ ટ્રેડર્સ ચક્રવર્તી બીહોડો, રોપપરા.

પેશ દીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ સોલ એજન્ટ

મે. ગોપાળજીવસ અંબાલાલ
(ગોપાળ ટી. ડીપી) સારંગપુર

તથા સારંગપુર વિસ્તારના રોડીસ્ટ

એલોસાધીજી વિસ્તારના રોડીસ્ટ:-મે. એલોસાધીજી જનરલ સ્ટોર્સ

રીલીફરોડ વિસ્તારના રોડીસ્ટ:-મે. પટેલ એન્ડ કંસાઈ

સ્ત્રીઓ માટે સર્વોત્તમ શક્તિવર્ધક

દ્રવ્ય

શ્રી રામતીર્થ

૨૭ નં ૨૦૦૦

બહેનો! પ્રકર, દોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેદુમાં થતી પીડા, મુઝમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, બર્બ ન રહેવો, બર્બ રહીને થતી જલો, કમુવાવડ, મુઝમાં અવસ્થામાં અમ ઉપર અભાવ, ઉત્તી, ઉમકા, છાતીમાં દાઢ, અમુજાજી, કોકે રતવા, પ્રસવ મમયે પીડાવું, મુવાવડમાં નમખાઈ, મુવાવડની નમખાઈ, મુવારેણ, ધાવણુની અછત, ઉંઘ ન આવવી, હીસ્ટીરીયા વિગેરે માટે એમેસી વાપરો. બીજી નિષ્કુળ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો અથવા દવાવાળા વેચે છે.

એન્ટો - કંચનસાલ વાહીસાસની કુંઠો - મંગળદાસ રોડ - મુંબઈ ૨

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્વેશીઅલ નં. ૧

મગજના ઝીનતંતુઓ બળવાન બને છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે ધોળા વાળ દાળા થાય છે. વાળ ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ જીગે છે જોડા મટે છે. યાદશક્તિ અને આંખની દૃષ્ટિ વધે છે. દરેક જતુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મુકાન કાયદો કરનાર છે. માથાનો દુઃખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

કે. ૪૪૮, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, મુંબઈ-૪

ઇન છાપે છે ?
કે બાળક
કજીયે સક્ષ્મ છે?

ક્રીયા સંત આત્મી વચ્ચે બાળકને જે તકલીફ પડે તેમાંથી કોરો
બામ નાં 'પાચનની વિશિષ્ટતા પ્રાપ્તિ' દ્વારા કે. વચ્ચેથી માંડીને વધુ
જરૂરી ઉપર પ્રમાણ બાળકને અવનવી વનનાં બોલા પ્રમાણમાં
અનુભવ થાય કે તે સમયે આધારીન બાળકની કોઈકરી બંને બાળ-
કાને આમ પ્રમાણમાં જે પડે. અર્થથી, બાળકી, 'મુકે' તથા કાલા
વિશે રીતે બાળકારીન બધો છે.

આદ્યપારીન

'બાળકોની પાચનશક્તિને બદલાનાર

છોકરાઓ માટે!

કોંગારે નું બાબામૃત

પીવાથી રૂપ પુષ્ટ થાય છે. એથી છોકરાનાં
ઉછરતાં શરીરને ઘણી સારી મદદ મળે છે.

આલીક- ડે. ટી. રાંગરે કાં. રાંગર-૪.

(સ્વ. મહાત્મા ગાંધીજીનાં ગાંધી.)

(જન્મના સ્મારકમાં તેમની પ્રથમ પુણ્ય તિથીએ તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી,
૧૯૧૬ દિને સ્થાપના થઈ.)

વર્ષ ૯૨

અંક ૬

સ્ત્રીબોધ

જુન ૧૯૪૮

કુટુંબ આદ્યાના

મંત્રી :

ચંદ્રકાન્ત જી. મહેતા.

કેશવભાઈ સી. કેશવ
જરખાલુ સંપાદક

... મીસ રથ પ્રેમર

[લંડન હેલ્થ સર્વિસના સંદેશ સંચાલક]

ગૃહલક્ષ્મી તું સાચું સૌંદર્ય

તેના સ્વાસ્થ્ય માં છે.

અશોકારિષ્ટ સ્ત્રીઓને ગૃહસ્થાશ્રિમાંનાં
જોના માટે અશકત બતાવે છે

અશોકારિષ્ટ

સ્ત્રીઓને ગૃહસ્થાશ્રિમાંનાં
જોના માટે અશકત બતાવે છે

જામનગર શાર્કુ ઘર લેબોરેટરી
લિમિટેડ.

જામનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

સ્ટોકીસ્ટો : —

વીરમગામ . મહેતા મેડીકલ સ્ટોર બોટી જાગર

મહેસાણા . જી. વાલુભાઈ એન્ડ સન્સ

અમદાવાદ . એમ. નારણદાસ એન્ડ કંપની, ગણપુર અહલા

પેરલાદ... પીરજી નેદ, સાવલી ખર્ગ

ડાકોર... વિનંચ સ્ટોર્સ, ટેમ્પલ ગેડ

આદિનિવાસી અમવાલ ગેટર્સ, બગરમા

સુબર્ષ... કુમાર એન્ડ કંપની ૩૪, મંગલદાસ રોડ અને ખીમગી.

પર્વ ૯૨]

જુન ૧૯૯૮

[અંક ૬

લગ્ન વિરોધ

વીસમી શદીની સ્વચાતુર્ય રાજકીય અધિકારો સાથે સમાજ સુધારાના પ્રયત્નો પણ થવા પ્રારંભ થતા. અન્ય સુધારાઓ સાથે તેમાં બાળલગ્નનિષેધ અને છુટાછેડાના પ્રશ્નો પણ હતા. સંસાર સુધારકોના પ્રયત્નિ વધેલા પ્રયત્નો પછી લગ્નવિરોધ-છુટાછેડા-નો કાયદો મુખર્ષિ ધર્વીકામાં પ્રાપ્તી સરકારના આબ્યા પછી અસલમાં આવી ગયો છે. અસમાન લગ્નો આપણા સમાજમાં પ્રચલિત થયેલા છે, તે વાત તો સ્વીકારવી પડે છે. આવા લગ્નોમાં સપડાવવાઓએ સદાયે જલન કર્યા જ કરવું તે અકિતરવ વિકાસના આ મુગ્ધમાં સ્વીકારવું મુશ્કેલ છે, પરંતુ છુટાછેડાથી આ પ્રશ્નો ઉઠવતો નિકાલ આવશે તે માનવું પણ મુશ્કેલ છે. વળી છુટા છેડાના કાયદા સાથે તેનો અમલ કેવી રીતે થશે તેના ઉપર પણ તેના લાભલાભનો સ્પષ્ટાર રહેવા સંભવ છે.

લગ્ન વિરોધનો વિચાર યુનાઈટેડ સ્ટેટસ-અમેરિકા-માં પ્રચોજ આગળ વધેલો છે. ત્યાંની પરિસ્થિતિથી વારંક મળે, ત્યાંના અનુભવો આનેમાં લઇને આપણે ત્યાં કાયદા બનાવ અને તેનો અમલ થાય તો જરૂર લાભ થાય. ૧૯૪૬ ની સાલમાં અમેરિકામાં પાંચ લાખ છુટા છેડા થયા હતા. તેજ સાલમાં પ્રેસિડન્ટમાં પચીસ હજાર અને કેનેડામાં સાઠ હજાર કેસમાં છુટા છેડા આપવામાં આવ્યા હતા. અમેરિકામાં છુટાછેડા લેવાનું પ્રમાણ વર્ષોથી વધતું જ નામ છે. ૧૯૬૭ના આંકમાં ૬૭ મળ્યા નથી પણ છુટા છેડાની સંખ્યા તે સાલમાં ૭ લાખની વધે એમ લાગે છે. મજૂરી મજૂરી એમ પરિણામ આવે છે કે ૧૨ પાંચ લગ્નમાંથી એ લગ્નમાં છુટા છેડા થાય છે. આ પરિસ્થિતિ અમેરિકામાં પણ પ્રચી ચિંતાજનક છે.

અમેરિકામાં આટલા બધા છુટાછેડા લેવાય છે એ માટે ૧ સામાજિક મનોવિજ્ઞાન આશીરો તેના મજૂ કારણો બતાવે છે. (૧) યુદ્ધ સમયના અતિ ઉતાવળે થયેલાં લગ્નો છુટાછેડાના આંકમાંથી બહાર છે કે તરતના પરણેલાઓમાં તેનું પ્રમાણ વિશેષ છે. (૨) ખીલું કારણ તેમના મત પ્રમાણે યુદ્ધ પછીની સામાજિક પરિસ્થિતિ, યુદ્ધમાં અલેલા પતિઓ અને ઘેર એકલી રહેલી સ્ત્રીઓના સ્વમાનનો મેળ ના આવે તે સમજ સમય તેમ છે. વળી યુદ્ધ પછી રહેવાની જગ્યાની તાણને લીધે ગાળાપ અને પરણેલું યુગલ સાથે રહેવાના બનાવો પણ પ્રચોજ બન્યા છે. આમ સામુ સમરા સાથે રહેનાર મુમલમાં પણ છુટા છેડા પ્રચા થવા છે. (૩) ત્રીજું કારણ એ બતાવાય છે કે પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ પછી સામાજિક નૈતિક વિરોધો હલકા થઈ ગયા છે અને કુટુંબ જીવન સંબંધી સામાન્ય બેદરકારી આવી છે.

માનસશાસ્ત્રીઓનો મત આમ છે પણ ખીજા કેટલાએક નિષ્ણતા એમ જણાવે છે કે લગ્ન વિગેરેનું પ્રમાણ વધી જવાનું કારણ તે સંબંધીના પશ્ચાત્ અતુલ્ય કાયદાઓ છે. યુ. એસ. એ. માં ઉડતાલીસ પ્રતિ, અને હવાઈદ્વીપમાં લગ્ન અને છુટાછેડા સંબંધી જુદા કાયદાઓ છે. તેમનાં કેટલાએક પ્રતિ અથવા “રેટ”માં છુટાછેડા મેળવવાનું ખુબ સહેલું છે. ત્યાંની કચેરીઓને છુટાછેડા માટેના કારખાનાંનું ઉપદાસપાત્ર નામ આપવામાં આવે છે. કેટલાએક ત્યાંના સમાજશાસ્ત્રીઓ એમ કહે છે કે જો છુટાછેડા મેળવવાનું ખુબ સહેલું ના હોય તો મણચે યુમતો જરા ધીરજ રાખી સંસાર સાથે સાલવવાનો પ્રયત્ન કરે. પરંતુ એક સરખા કાયદાઓ દરેક રેટમાં ન હોવાથી, જેને આવેશ આવે તે, જ્યાં અતુલ્યતા હોય ત્યાં દોડી જઈને છુટાછેડા મેળવી લે છે. અત્યારે પરિસ્થિતિ એવા થઈ છે કે જો છુટા છેડા થયેલા બધા દાખલાઓ સખ્ત કાયદેસરતાથી તપાસાય તો કદાચ પંચમાસી ટકા છુટાછેડાના દાખલાઓ ઝેરકામદેસર કરે. અમેરિકાની વરિષ્ઠ અદાલતે કરાવ્યું છે કે એક રેટ (પ્રતિ)ની કચેરી ખીજા રેટના કાયદાઓની નેધ ના પણ હોય, આ ચુકાદાથી મણીજી ગુંગવણ ઉભી થઈ છે. કારણ કે કેટલાએક રેટમાં છુટાછેડાના કાયદાઓ મણીજી છુટા આપે છે એટલું જ નહિ પણ કાયદાનો અર્થ અને અમલ પણ છુટાછેડા સરળ બનાવી દે છે, પરિણામે આસપાસના રેટના માણસો તેનો લાભ લેવા દોડી જાય છે. કાયદો અમુક બ્યક્તિને લાગુ પડવા માટે એ રેટમાં અમુક સમયનો વસવાટ હોવો જોઈએ. આ વસવાટનો સમય પણ દરેક રેટમાં જુદો જુદો હોય છે. કેટલાએક રેટમાં—દાખલા તરીકે બોમ્બેમાં ફક્ત સાઠ દિવસનો વસવાટ હોય તો ત્યાંના કાયદો લાગુ પડે છે. ફ્લોરિડામાં તેનું દિવસનો વસવાટ જોઈએ. અત્યારે ખીજા તરફ મેસેચુસેટ્સમાં પાંચ વર્ષનો વસવાટ જોઈએ.

છુટાછેડા માટેનાં કારણો પણ દરેક રેટના કાયદામાં એક સરખાં નથી. વોશીંગ્ટનમાં તે માટે બગીચાં કારણો છે, પણ ન્યુયોર્કમાં ફક્ત એક જ કારણ “ખદયાલ” જ છે: સાથેય કેસીલીના રેટમાં છુટાછેડા માટે કપડો નથી ન્યુ મેક્સિકોમાં સરળતા સરળ કારણ છે. સ્વભાવ મળતો ન આવે તો ત્યાં છુટાછેડા થઈ શકે છે.

એક રેટમાં કાયદો સખ્ત હોય તો ખીજા રેટમાં જઈને વસવાટ કરવામાં આવે છે. જો રેટમાં કાયદો નરમ હોય અને વસવાટ ઓછો હોય ત્યાં વધારે માણસો દોડી જાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ બાકે રાખવું, ત્યાં કરે આવે, વગેરે રીતે વસવાટની સામ્પતિ થાય છે. જોવા રેટમાં છુટાછેડાના કરનારાઓમાંથી સત્તાવાળાઓને, કચેરીઓને તમા વડાલોને સારી કમાણી થાય છે.

કાયદાઓ એક સરખા ન હોવાથી, કેમકે અદ્યક્ષ સચવાતો નથી એવી ફરીમાલ અમેરિકામાં કેટલાએક સ્થળોથી થાય છે. વળી ઉપર જણાવ્યું તેમ એક રેટ ખીજા રેટના છુટાછેડાના કાયદા લઘુમાં લેવા બંધાયેલ ન હોવાથી, સખ્ત કાયદાની દૃષ્ટિએ છુટાછેડા જેમાં અપામલા છે તેવા દાખલામાંથી ખુબ મોટા ભાગના છુટાછેડા અથવા ત્યાર પછીની ખીજા લગ્નો ઝેરકામદે કરી શકે તેમ છે. આ કાયદાની અંધાધુંધીની પરિણામે ન્યુયોર્કનો એક પતિ પોતાની પત્નીથી કંટાળીને “રેનો” નામે સરળ કાયદાના સ્થાનમાં જઈને છુટાછેડા મેળવે છે અને કોન્કટીકટ રેટમાં જઈને અન્ય સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે છે ન્યુયોર્કનો કાયદો તો હજીયે તેની પ્રથમ પત્નીને જ કાયદેસર લગ્નથી પરણેલી સ્ત્રી ગણે છે; અને ત્યાંની માટ

એમ જાહેર કરે છે. કે બીજાનું લગ્ન કાયદેસર નથી. આ પતિ ન્યુઝસીના રેટમાં જાય છે અને ન્યુયોર્કની કોર્ટનો ચુકાદો ત્યાં જાણીને છે કે તેનું બીજું લગ્ન કાયદેસર નથી. ત્યાં તે ત્રીજું લગ્ન કરે ને. આ ત્રીજું લગ્ન ન્યુયોર્ક કે કનેક્ટીકટ રેટમાં કાયદેસર નથી, આમ આમળ વધેલા અમેરીકા પ્રદેશમાં છુટાછેડાના કાયદાથી અતિશય મુશ્કેલી ઊભી થઈ છે. છતાંયે તેનો ઉકેલ આપવા કાંઈ તૈયાર નથી. છેક ૧૯૦૬ની સાલમાં ન્યુયોર્ક રજીસ્ટરે જાણાવ્યું હતું કે: "લગ્ન અને છુટાછેડાનો આખો પ્રશ્ન રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને સોંપવો જોઈએ." છતાંયે હજી સુધી તેમ થયું નથી. સર્વ પ્રદેશો માટે એક સરખો છુટાછેડાનો કાયદો કરવા માટે મૂખ્ય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસમાં જાવન વખત પ્રવલ્ન કરવામાં આવ્યા છે પણ હજીયે તે નિષ્ફળ નિવડ્યા છે. પ્રાંતની સત્તા માટેનો દુરામત, અમુક પ્રદેશના નગરોની કમાણી ધરી જવાનો ભય, અમુક પ્રકારના લોકોનો મત જીતવા માટેનો હેતુ, વગેરે કારણોને અનિષ્ફળતા આકારી છે. હવે અમેરિકાની ઔદ્યોગિકીઓની મદાસભાએ આ પ્રશ્ન ઉપાડ્યો છે, ગ્વા સપ્ટેમ્બર (૧૯૪૭)માં મળેલા અધિવેશનમાં તેમણે ઠરાવ કર્યો છે કે દરેક રેટની મદાસભામાં એક સરખો છુટાછેડાનો કાયદો રજૂ કરવો, તે માટેનો ખર્ચો તૈયાર કરવા પેટા સમિતિ પણ નીમી છે.

આપણા દેશમાં પણ આવાર સુધી છુટા છેડા માટે કાયદાથી પ્રયત્ન નહોતો. પરંતુ આવા પ્રયત્નની જરૂરીયાત હવે સામાન્ય રીતે સ્વીકારવામાં આવે છે. હિંદુ કાયદાઓને કમનસાર જોઈતી મારામારીમાં મુકવા માટે જે પંચમાં લેવામાં છે, તેમાં છુટા છેડા માટે પણ જોઈએ ત્યાં છે. કેટલાએક પ્રાંતોએ-ખાસ કરીને મુંબઈ પ્રાંતે છુટાછેડા માટે કાયદો ઘડી અમલમાં પણ મૂક્યો છે. વડોદરા રાજ્યમાં પણ આવો કાયદો છે. અમેરિકાનો અનુભવ ખાનમાં લઈને આપણે ત્યાં પંચમાં લેવાય તો ત્યાં જેવી મુશ્કેલીમાંથી આપણે બચી જઈએ. છુટા છુટા પ્રાંતો અને દેશી રાજ્યોમાં એક સરખો છુટા છેડાનો કાયદો બનાવ તે માટે અત્યંત જ પ્રયત્ન થવો જોઈએ. નહિ તો અમેરિકાની 'માફક અદિ' પણ મૂખ્ય પ્રાંતથી મુંબઈ અને સત્યાગ્રહી વડોદરા દોડી જઈને છુટાછેડા મેળવવા પ્રયત્ન થશે. વળી મુંબઈ પ્રાંતમાં તો એક પત્નીત્વનો કાયદો પણ છે. તેના કાયદા અન્વયે પ્રાંતમાં પણ હોય. જો વડોદરાના છુટાછેડા મુંબઈમાં સ્વીકારાય નહિ, અને છુટો થયેલો પુરુષ મુંબઈમાં લગ્ન કરે તો તે અનેક પત્ની કરવા માટે મુંબઈમાં મુજબાર હરે. આવી મુશ્કેલીમાંથી બચવા માટે દરેક પ્રાંતમાં તથા હિંદ પ્રદેશ સાથે જોડાયેલા દેશી રાજ્યોમાં લગ્ન તથા લગ્ન વિરોધ સળધી એક સરખો હોય તે ઈચ્છે છે.

પરંપૂર્વથી સાલની રૂઠી પ્રમાણે પણ આપણા પ્રાંતની પ્રજાના મોટા ભાગમાં છુટા છેડાની પ્રથા છે. બીજા કાળે, મારાજા, કજુખીની કેટલીએક જાતો, કુળજાઓ, હાથી, વગેરે કામોમાં એક મા બીજી રીતે આ પ્રથા અસ્તિત્વમાં છે. આ સર્વને એકલમ લગ્ન વિરોધના એકલ કાયદા નીચે આપવાનું મુશ્કેલ છે. પરંતુ સિદ્ધ પણ અને સંસ્કૃતિની અસર નીચે જેમ જેમ આ કામો સાલશે તેમ તેમ એક સરખો કાયદો તેમને લાગુ પાડવાનું કામ સરળ થશે.

લગ્ન સ્થીર અને સ્થાયી હોય તેનું તો ખોલ સર્વ કાયદાઓનું હોય જોઈએ. પરંતુ ત્યારે લગ્ન નિવાસી સકાય નહીં જ એવા સંજોગો હોય ત્યારે તે છુટું કરવાની યોજના.

જોઈએ છુટાછેટા એક નિયમ તરિકે નહિ, થણ કેવળ અગત્યના તરિકેજ હોઈ શકે. ઉત્સાહના અતિરેકમાં આ સિદ્ધાંત ન જાણીને વિચારકાએ જોવાનું જે એ માટે લગ્ન સરકારમાં સુધારા કરવાની પણ જરૂર છે, કુટુંબો પ્રગતિ આણુ છે. કુટુંબોની સફળતા ઉપર સમગ્ર પ્રગતિની સફળતાનો આધાર છે. કુટુંબજીવન સફળ થાય તે માટે સ્ત્રીઓના અભ્યાસક્રમમાં જેમ ગૃહન્યવસ્થા અને માતૃત્વના શિક્ષણની જરૂર છે તેમ યુવકોના અભ્યાસ ક્રમમાં પણ પિતૃત્વ તથા ગૃહ વિજ્ઞાનની જરૂર છે. સહિષ્ણુતા અને એક બીજા માટે માન હોય તો કશું સગે. સફળ નિવડે.

લગ્ન સંબંધમાં આપણે ત્યાં યુદ્ધોત્તર પ્રકાર સુધારાને નથી એટલે ઉતાવળીયા લગ્નનાં માફાં પરિણામથી આપણે મુક્ત છીએ પરંતુ લગ્ન પક્ષદમીના હોય તો યુગલ વચ્ચે ભવિષ્યમાં સુમેળ રહેવાનો સંભાવ વધુ રહે આ માટે પક્ષદમીનું જેન વિસ્તૃત થવું જોઈએ અને તે કાળજીથી યાતિમાંજ લગ્ન કરવાની પ્રથા નાણુદ મંત્રી જોઈએ ત્યાં છુટા છેડાની રજા કાપવાથીજ આવે ત્યાં લગ્ન તે ધાર્મિક બંધન હોઈ શકેજ નહિ એમાં તો કેવળ કાપડેસરપણું જોવાનું રહે, એટલે કાપડો સ્ત્રીકારે તેજ બંધનો તેમાં રહે યાતિ, તક, કે પ્રદેશ જેવા કૃત્રિમ વિકાસોનો વિચાર હવે લગ્નમાં થવો જોઈએ નહિ હવે તો ફરેક લગ્ન શુભજ નિવડે.—શુભ લગ્નનેજ સાથ-તેવા પ્રવર્તે કરવા જોઈએ.

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

(૭)

એકજ કાર્ડ લખી આજે જ ઉત્તમ પુસ્તકો મંગાવી લો.

દસ

પુસ્તકો

કિં. રૂ. ૫-૪-૦

૨. ખ. માફ

કલા અને કલાકાર, સાહ્ય અને શબ્દગાર
કરતગુણ, આદ્યનારી, પ્રસવ, વ્રતો,
માધવજીવણ, લગ્નના પ્રકાર સમાજિક
રીવાજો વગેરે.

રંગીન ચિત્રો-રંગીન છાપકામ સુંદર પુસ્તકો મંગાવો.

જીવનલીલ અમરશી મહેતા પીરમશા રોડ અમદાવાદ.

આપણો ખોરાક

લેખક :—શ્રી. રતુભાઈ દેસાઈ બી. એ.

દાહમાં માથુસો સુધરતાં ત્યાં છે અને તેમનો ખોરાક પહેલાનાં કરતાં સ્વાદિષ્ટ અને રોમાવમાં સુંદર થયો છે પણ તે વધારે પોષ્ટિક થયો છે કે કેમ તે કહેવું કા પડતું છે. કારણ ખોરાક આપણે તેને જ કદી સજીએ કે ને ચીજ આધા કે પીધા પછી પાચન ક્રિયાના અવધવામાંથી રોમાંધ જમ અને સરીરને મુકશાન ન કરતાં પુષ્ટિ આવે.

મુખ્યત્વે કરી ખોરાક બે કામ કરે છે. પહેલું, સરીરની તરખી કાપમ રાખે છે અને તેમાં દાહવા આહવાની કક્ષિત આવે છે. બીજું, સારીરિક અને માનસિક કામ કર્યાંથી સરીરના ભાગો ધસામ છે તે ધસારાને પહોંચી વળવા ને પદાર્થોથી સરીરના તંત્રો આપે છે તે પદાર્થો પૂરા પાડે છે.

ખોરાકને નવું નવું કામ કરવાનું રહે છે અને તેમાં ક્ષીનોં દિસે પણ મણે અમત્યનો છે. પોનાની અને કુટુંબની ઉત્તમ તંદુરસ્તી માટે થોડા પ્રકારના ખોરાકની તેને જણ્યુ હોવી જાવસ્ક છે એ જણ્યુ એટલે કેવો અને કયો ખોરાક આવે અને તે પ્રમાણે દેનિક આદારમાં તેનો સમાવેશ કરવો તે.

નીચેના કાકા પરથી આપણે જાનનો ખોરાક કેવો હોવો જોઈએ તે જોઈ શકાયો.

ખોરાકમાં લેવાની ચીજ

તેનું પ્રમાણ

૬૫

જમ્યાંએ રાજ ૧૪ થી ૧૬ ઓંસ

ઈંડા

ચોટાંએ જોણમાં જોણું ૬ ઓંસ

દર જાંવાડીએ બે થી ત્રણ વખત.

દરેકે રાજ એક બે વખત તો અવસ્થા લેવા.

રાજ એક વખત લેવા.

રાજ જોષતા પ્રમાણમાં જમ્યા વચર લેવું.

અને એટલાં વધુ રાજ લેવા.

છૂટાં ન લેતાં રાખવામાં જોષતા

પ્રમાણમાં જિપયોમ કરવો.

૬૫, ૬૭ થી નો સમાવેશ થાય

એવા મિઠાઇ ચોડે ચોડે દિવસે લેવી.

ચોડખું પાણી સકમ તેટલું વધુ.

સાકાશ અને ફળો.

દાળ, કોળ, સોયાબીન વિ.

અનાજ

માંજણ અને ઘી

ચરખો અને તેલ.

સાકર અને મિઠાઇએ

પાણી.

આ જાણવા પછી આપણે આપણા ખોરાકની વધુ સારી કિંમત અંકિતા થઈશું અને ખોરાકમાં રહેલાં તત્ત્વો અંગે જાણવા ઉત્સુક થઈશું. એ આપણે આપણો ખોરાક તપાસીશું તો તેમાં નીચે જણાવેલાં જૂઠાં જૂઠાં તત્ત્વો આવમ પડશે.

૧. કાળો-હાઈડ્રો-રેટાઈ અથવા કાંજવાળા પદાર્થો અને મિઠાશાળા પદાર્થોના આમાં સમાવેશ થાય છે. ખાજરી, ધકં, જવ, ચોખા વિ. કાંજવાળા પદાર્થો છે. અને ખાંડ, જોળ, ગધ, મીઠા ફળ વિ. મિઠાશાળા પદાર્થો છે જે લોકો ખોરાક બરાબર ચાવતા નથી તેમના પેટમાં આવેા ખોરાક પચાવવા રસ હોતા નથી અને તેથી ખોરાક પચતો નથી નાનાં બચ્ચાંઓનાં પેટમાં તે ખોરાક પચવાને કારણે નોંધતા પદાર્થો ગરતા નથી તેથી આવેા ખોરાક તેમને નુકશાન-કારક થઈ પડે છે.

૨. ચરબીવાળા અને તેથી પદાર્થો-કાપરેલ, મગફળીનું તેલ, ચરબી, કાઠલીવર ચોઈલ, ઘી, માખણ વિ. પદાર્થોના આમાં સમાવેશ થાય છે. આ પદાર્થોમાં પશુ કાર્બન અને હાઈડ્રોજન છે, જે દેશની કલા ધણી ઠંડી હોય તે દેશમાં કે આપણા દેશમાં જ્યારે શિયાળામાં ટાંઢ પડે છે ત્યારે તેના પદાર્થો વધારે આપવામાં આવે છે. કારણુ તેમનું મૂખ્ય કામ ચરબી ઉત્પન્ન કરવાનું છે. કાળો-હાઈડ્રો પદાર્થો કતાં પણ આ પદાર્થોની ચરબી વધારે ઉત્પન્ન થાય છે.

૩ પ્રોટીન અથવા ઔજસ પદાર્થો-માંસ, માંસા, ચોકણું ફૂલ, દહી, ઈંડા, વાલ વટાણા અને નાળિયેર બદામ, મગફળી વિઃ કાણુ હાલવાળા ફૂલોમાં પ્રોટીનવાળા પદાર્થોમાં એકિસજન હોઈડ્રોજન અને નાઈટ્રોજન પદાર્થો માલમ પડે છે. તેમાં નાઈટ્રોજનનો પ્રમાણ વામ હોવાથી આ પદાર્થોને નાઈટ્રોજન યુક્ત પદાર્થો પણ કહેવામાં આવે છે.

૪. ધારાઃ-સાધારણ રીતે ક્યારે એટલે મીઠું કે તુણ કહેવાય. મધુ અહીં તેનો તે અર્થ થતો નથી. અહીં કોઈ ધાતુ અને તેમથી પદાર્થોના સંયોગથી થતાં ધારા એ અર્થમાં ક્યારે વપરાયો છે. લોહનો ધાર આયોડીનવાળો ક્યારે, ચુનાનો ક્યારે વિ, ધારા લોહીની જાત સુધારે છે, પાચનરસ વધારે છે, કાંકડાં ખાંધે છે અને મજબુત કરે છે. લોહી સુધારવામાં લોહનો ધાર કામ લાગે છે ને હાડકાં બધિરામાં અને મજબુત કરવામાં ચુનાનો ધાર કામ લાગે છે. આમ દરેક ધાર એક વા બોજી રીતે ઉપયોગી છે. અથા ધારા એક જ ચીજમાં હોતા નથી તેથી જુદી જુદી ચીજો ખાવામાં આવે તોજ ચરીરને જુદા જુદા ધારો મળી શકે છે.

૫. પાણી :-આપણી ખાવાની ધણી વસ્તુઓમાં પાણી છે આ ઉપરાંત આપણે રોજ પાંચથી આઠ રોર જેટલું પાણી લઈએ છીએ. પાણી પીવાથી ચરીરમાંથી ઓગળી શકે એવો કચરો દૂર થઈ શકે છે અને લોહી નોંધે એ તેનું પ્રવાહી રહે છે.

૬ વીટામીનો-વીટામીનો ધણી જાતનાં હોય છે પણ એકની ચરબી બીજું સારું નથી તેમજ એક વીટામીનમાંથી બીજું ઉત્પન્ન થતું નથી પ્રોટીન, ધારા વિ. જુદા જુદા પૌષ્ટિક તત્ત્વોને યોગ્ય રચણે જોડવાને ચરીરને વધારવાનું તથા સમારવાનું કામ જુદા જુદા વીટામીનો અથવા પ્રજલકા કરે છે. જે ખોરાકમાં જુદા જુદા વીટામીનો ન હોય તો ખોરાકમાં લીધેલાં પૌષ્ટિક તત્ત્વોથી ચરીરને કંઈ પણ લાભ થતો નથી અને એવો વીટામીન રહિત કે ઓછા વીટામીનવાળો ખોરાક ખાનારા માણસોનાં ચરીર ધીમે ધીમે મશાઈ જાય છે અને મોતને નજીક આવે છે. વીટામીનોથીજ ચરીરનું રક્ષણ થાય છે.

આપણા પોષણ જેવી મુખ્ય ખાત અંગે યોરાકની ડેવી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ એ ખૂબ અગત્યનું છે. આપણા યોરાકની ખરીદી થોડી થોડી જોઈએ અને તે સારી રીતે રક્ષાયેલા હોવો જોઈએ. કારણ તેમ થતાં જ તેમાંના પોષણ તરત જ નજીવું રહેશે. અને ગરીબ કે પૈસાદાર હોઈ પણ વ્યક્તિ એ પોષણ તરત જ વચરે તો ચલાવી શકે નહિ.

બ્યારે બ્યારે તમે ખરીદીએ નીકળો ત્યારે તમારે શું જરૂરી છે એ પ્રથમ જણી લો. વિવિધ જોઈતા યોરાકનો ખાન નક્કી કર્યા પછી એ જાણવું સહેલું છે. યોરાક અંગેની પ્રત્યેક ખરીદી વખતે હિતમ પ્રકારની, તાજ અને સ્વચ્છ જગ્યાએ રાખવામાં આવેલી ચીજોને જ પસંદગી આપો. યોરાકને જાડુ જ કાળજીપૂર્વક રાંધવો એ ખીજ જરૂરિયાત છે. આ માટે નીચેનાં સૂચનો ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. ફળો અને શાકભાજી લાંબો સમય રહેવા દેવામાં આવતાં પોતાનાં વીટામીનો ગુમાવે છે. માટે તેમનો ઉપયોગ અને એટલો જલદી કરી નાખો.

૨. યોરાકને હિતાવળે તૈયાર કરો. લાંબો વખત ખરબીએ રાખવાથી દરેક ખારાકમાંથી વીટામીન ઓછાં થાય છે. શાકભાજી કે બીજો યોરાક બાફતી વખતે અને એટલું જોઈું પાણી લો અને તેમ કર્યા બાદ રહેલાં પાણીનો ખાસ ઉપયોગ કરો.

૩. મધ પણ રસોઈમાં સોસાનો ઉપયોગ કરશો નહિ. લીલાં શાકભાજી રાંધતી વખતે હંમેશાં દહીંનું ખરોતર સત્તજ રાખો જેથી વરાળ વધાર નહીં શકે નહિ.

૪. યોરાક તૈયાર થઈ ગયા બાદ તેને ઘૂરત જ આવવામાં લઈ લો કે જેથી વધુ વીટામીનો ઓછાં થાય નહિ.

આ ઉપરાંત ખીજ ધણીયે સામાન્ય વસ્તુઓ અમલમાં મૂકી સકાય કે જોને લઈને યોરાકમાંના પ્રચલિત જનવાદ રહે.

આપણા યોરાક અને પોષણ અંગેના દરેક પ્રશ્નો સામાજિક અને આર્થિક પ્રશ્નો સાથે સંકળાયેલા છે. સામાજિક અને આર્થિક પ્રશ્નોનો ઉકેલ લાભા સિવાય ધણીયે યોરાક અંગેના પ્રશ્નોનો તોડ લાવવો મુશ્કેલ છે. જાપણ તરીકે દુનિયાના કેટલાક ભાગોમાં અમુક પ્રકારના સામાજિક રિવાજો અને આર્થિક સંક્રમણો યોરાકની આંગેકુચને રોકી રહે છે. આમ ન થાય એટલા માટે સામાજિક દૃષ્ટિએ જોનો અવ્યાસ અને સામનો કરવો જરૂરી છે. અને આ દૃષ્ટિએ આપણાં ફરીરને રોજ જોઈવું લગભગ ૩૦૦૦ કેલોરી નેટલાં પોષણની વહેંચણી આપણે નીચે મુજબ કરી છીએ. જે કે હકીકતે તો આપણા ગરીબ દેશને સરેરાશ ૧૨૦૦ થી ૧૪૦૦ કેલોરી નેટલું જ પોષણ મળે છે.

યોરાકની જાત	પ્રમાણ (ઑસ)	એમાં રહેલ કેલોરી
પત્રચુકત શાકભાજી	૪	૫૨
કંદમૂળો (ખટાટા, વિ.)	૬	૬૦
કોળ, સોયાખીન વિ.	૩	૩૦૦
ફળો	૩	૫૪
અનાજ વિ.	૧૪	૧૪૦૦
દધ, દહીં વિ.	૧૦	૩૩૦
કૌ	૧	૮૬

માહલી, માંસ વિ.	૩	૧૨૦
ધી, તેલ વિ	૨	૫૦૦
સાકર અને મિઠાઇઓ	૨	૨૨૪

૧

કુલ ૩૧૨૧

દરેક માણસ પોતાનો ખોરાક આ પ્રકારનો રાખી શકતો નથી છતાં પોતે સુ ખાતું થોગ્વ છે એનો ખ્યાલ તો રાખવો જ જોઈએ પોતાને એસીને મગજમારી કરવાની છે કે સરીરને બળ આપવું પડે તેવું કામ કરવાનું છે એની પ્રથમ તપાસ કરી થોગ્વ જાગ્યે રહેવો. કાંચે કેટલો ખોરાક ભેવો તે નીચેના ક્રમાંક પરથી જણાયે

	આરામ	સાધારણ કામ	સખ્ત વૈતર
	ઓંસ	ઓંસ	ઓંસ
કાર્બોહાઇડ્રેટ	૧૨	૧૫	૧૬ થી ૧૮
ચરબી	૧૧	૩	૪
પ્રોટીન	૩	૫	૬

ધારો જોઈતા પ્રમાણમાં દરેક ભેવો

સામાન્ય રીતે આપણે જલદીથી ખચે અને બધાં તત્વો જોઈતા પ્રમાણમાં આવે એવો ખોરાક પચાઈ કરવો આપણા દૈનિક જીવનશૈલીની ચીજોનાં કેટલા પ્રમાણમાં દરેક તત્વો રહેલાં છે તે નીચેના ક્રમાંકમાં આપવામાં આવ્યાં છે

ચીજોનાં નામ

તેમાં આવેલાં તત્વો રકા પ્રમાણે

	પાણી	પ્રોટીન	ચરબી	કાર્બ	ધારો
ફળ	૭૮	૮	૯	૪	૧
મલાઈ	૨૮	૪	૬૫	—	૧
ધણેનો લોટ	૧૨	૧૧	૨	૭૩	૧
ચોખ્ખા	૧૨	૮	૭૬	૧	—
ફાળ	૧૨	૨૭	૨	૫૬	૩
વટાણા	૮	૨૪	૬	૫૯	૩
મગફળી	૭	૩૦	૪૭	૧૪	૪
બદામ	૬	૨૪	૫૩	૬૪	૩
કોપર	૪૮	૬	૩૬	૮	૧
ખજૂર	૨૧	૭	૧	૬૫	૧
સુકાં ફળ	૧૭	૬	૧	૬૬	૩
ફેળા	૭૪	૨	૧	૨૩	૧
બટાકા	૭૫	૩	૧	૨૦	૧
લીલાં ફળો	૭૮	૨	૧	૧૮	૧
ઉકાં	૭૪	૧૪	૧૧	—	૨
માહલી	૮૬	૧૨	—	—	૩

આ અભ્યાસને અતે પછી હું ખાતું અથવા ક્યા પદાર્થ ખાવા એ દરેક માણસની પોતાની મરજી ઉપર છે. ક્ષત્ર ચોજ વધારે ખાવાથી શું થાય છે તે અભ્યાસથી અને તે પદાર્થોમાં પૌષ્ટિક તત્વો ક્યા ક્યા છે તે અભ્યાસથી દરેક જણ પોતાને ભેષતી ચોજ પસંદ કરી શકશે.

ખૂન ચરબીવાળા પદાર્થો ખાવાથી શરીર મજૂ અને સ્થૂળ બને છે અને આપણું શરીરમાં પિત્તનું ભેર વધે છે. પણ એવા પદાર્થો નો ખૂન જોડા ખાવામાં આવે તે આપણે નખળા પરીએ છીએ અને આપણું માથું દુખે છે.

જલુ સ્થાઈ કે કાંજવાળા પદાર્થો ખાવાથી અપચો થાય છે પણ નો એવા પદાર્થો જોડા ખાવામાં આવે તો કામ કરવાની શક્તિ ધરે છે.

ખૂન પ્રોટેઈન ખાનાર સુસ્ત થાય છે અને તેમને હિંમત આવી નય છે. તેમનો સ્વભાવ ચીઢીઓ થાય છે. પણ ધણી જોડા ખાનારનું શરીર પંતિશું રહે છે અને હાકાં નખળાં પડે છે.

નો આપણે ખાવાની ચીજો પસંદ કરવાની હોય તો એક ચોજ પ્રોટેઈનવાળી લેવ તો નીજી સ્થાઈ કે કાંજવાળો લેવી અને ત્રીજી ચરબીવાળી લેવી. આપણા લોકો શાદલીને કાત જેમાં સ્થાઈ જલુ છે, અને દાળ તથા કોળ જેમાં પ્રોટેઈન છે તથા તેલ, ઘી દૂધ અને દહીં જેમાં ચરબી અને પ્રોટેઈન છે તે. ઉપર જીવી શકે છે એનું કારણ એ છે કે એ ત્રણેય મૂળતત્વો જેમાં આવે છે. પછી શાક અને કચુંબર ખાઈએ છીએ એટલે બાકીનાં તત્વો પણ આવી જાય છે. આ મધ્યાં તત્વો આવી જાય એવી ખાત્રાની ચીજો પસંદ કરીએ અને સંધીએ તો મધ્યાં વીટામીનો પણ તેમાં આવી જાય છે.

વળી આપણે ઝાડુ પ્રમાણે આહાર જલસેવો ભેષએ. જિવાળામાં ખડું, જોળ, ઘી, તેલ વધારે ખાવી ભેષએ. પણ ઉતાંગમાં જખરે તાપ પડે છે ત્યારે શાકભાજી, રસદાર ફળો અને ચોકખું દૂધ નિ ખાવાં ભેષએ. જૂદી જૂદી જાતની ચીજોવાળો ખોરાક લેવો એ સાફ છે અને એ ખોરાક ફરતાફરતી પણ લેવો જેથી શરીરને મધ્યાં તત્વો મળી રહે.

૭

લેકર હેક કાઈ કંકોતરી તેમજ દરેક જાતનું છાપકામ	વખતસર-સફાઈએ અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી કરી આપવામાં આવે છે.
<h1>લોટસ પ્રિન્ટરી</h1> <p>પીરમસા રોડ, અમદાવાદ</p>	

દરદ વીનાની નીંદ્રામાં નાખનારો દુન્યાનો

મહાન. સંત !

નામાંકીત તખીબ ડા. સર જેમ્સ યંગ સીમ્પસનની છંદગીમાં
એક રાકીયું

(લખનાર : “ ઝર ”)

કુસાર જેવા શબ્દમંદની કાલીલ છુરી આજળ બહાર-મેંદા માફક બરાદતી લાઈલાજ દરદીઓનો જમાનો હવે ધણા દૂરની ભૂતકાળમાં વીસરાઈ ગયો છે. શુગરાના કરો કે આપણે એવી વેદનાની આકૃત બધી નથી ! લગભગ એક સદીની ઉપર જ ડા. સીમ્પસન નામના એક હયાળુ તખીબની આશીશવંતી શોધ “ કલોરોફોર્મ ” ની બરખતલી ફાંની એક દુન્યા દુઓ આ ભળમાંથી સાવ બચી ગઈ છે. સીમ્પસને ઓરતની દરદા અને સુવાવકમાંથી ધણી નામાંકીત શોધોથી ઓરતોની મોટી વેદના કમની કરી બારે ઉપકાર કર્યો છે.

તખીબી ધધો પોતાની આવી માયાળુ શોધોથી જનતાનું મધ્યું દુઃખ ઓછું કરે છે અને એક સારી આભારી આસમનાં કેશનને લાખક અને છે.

૧૬ મી સદીમાં તખીબી મંડળતી બે મૂખ્ય નેમ એ જ હતી કે-દુઃખ દરદા. સાંભ કરવા અને છંદગી બચાવવી-મગર દરદની વેદના ઓછી કરવાનો આદેશ તો કેડો પાછળથી આ નેમોમાં ઉમેરાયો હતો.

તે વેળાના જમાનામાં એક “ સરજનલ ” ના શાસ્ત્રમંદ થયું તે પચ્ચરનું છગરલોખં-કના હાથને કસાર્પતી આશીયત ધગવવી જરૂરી હતી !

—મગર આવા કસાર્પના કામમાં માયા-ધીરજ-ગાંઠત-કાંતી લાવવાનું લીનલીધેનોના એક કાંધારાના સાતમા બેટા જેમ્સ સીમ્પસનની સરજનલમાં સરજનલું હતું આ ધધી મૂક્તીને રાહત માત્ર એક કલોરોફોર્મની બાટલી આપે છે !

તે વેળાની “ કોપરેચન ટેબલ ” પછુ અસલના જમાનાના રાજાઓનાં ગીલેટીન ચેમ્બર ” ની માફ આપની હતી !

માન દરદીઓને એક જ સંખ્યારો હતો કે તેઓને બચાવવા-સારાં કરવા-ત્યાં લાવવામાં આવતાં દર્તા-મારી નાંખવા-બંધેદ કરવા નહીં ! વળી કપ્યારોની જેનાં બેળા-કદરૂપાં ને બીંદામણીં દર્તા ! વળી તેની છાતી બેચાડી દવા મરમ મરમ કમવળી તૈયાર રાખવામાં આવતાં જેથી બહારકામના જખમો “ સીલ ” કરવામાં આવના હતા ! ધણીકવાર ખુદખુદા તેઓ ઉપર મકેય મૂકતો હતો ને બહારકામની શરૂઆત કે અધવચ્ચે તેઓ પોતે જખીયારાં મહારાતને માર્યા બેશુદ્ધ બની જતાં ! આમ ભણે કુદરત જ ખુટકાં કરતી હતી ! આ મામલો એટલો સાધારણ હતો કે કાકટ, વીંદાયાંઓ કે દરદીઓ બટીક ને તમેક પડી ગઈ હતી અને જ્યારે નવા સવા પોર્ષા સીમ્પસને એડીનબરોની હોસ્પીટલમાં તે બાળે બારે કચવાટ બતાવ્યોતી ત્યારે સમજા ધણા જ અજાણ થયા ! એમાં આમો તે શી હતી. બીજો ઉપાય જ શુ હતો !

૧૮૧૧ના જુનની ૭ મી તારીખે લીનલ્ડીયોના કાઉન્સિલ ખાતે રોકવાનામાં એક બહારના પેટે આ સંક્રમણ સંપૂર્ણ થયું. જન્મ લીધો હતો, ગામડીયાઓની સખ્ત છાંટીએ તેના મમ્મ પર અસર કીધી હતી. પોતાના ગામમાં જન્મવારે રહેવામાં જતાં તેણે ધણી ભેગાં હતાં. કાઉન્સિલ ભતની. વેદના-દરદારો તે દરમિયાન મળ્યા હતા. યતો અને તે કમ ઓછું કરવું તે બાબે બચપણથી ગંભીર ધોર કરતો. પોર્ચો બડો. કુંડીવાર, લીખવામાં બી સારો ને રમતરમતમાં બી. પહેલો. નીચાળથી પર આવે ત્યારે બહોતું કામ તપાસે ગામની નીચાળમાં બહુ માતીતો ને આવેવાનું. ને કે કુડુંજ ગરીબ, પણ, બધા કાઉન્સિલ કરીને નાના જેમને કેળવણી આપવાને બને તે ઓડીનગરે મુનીવરસીદી, સુધી મોકલવા રાજા. પહેલાં તે ખાલી છુપી બી. એ. થવાનો વીચાર લીધો, પણ પછી કાઉન્સિલ લાઇન તરફ ક્યું લીધું. ૨૨ વર્ષની ઉંમરે જેમણે એક સરખાવન તરીકે કહેલું, જોવ સરખાવન, પાસ થઈ સનદ મેળવી.

હવે તેની કારકીર્દી પર બારે અસર કરનારો એક મહાન બનાવ બની ગયો. પોતાની "કાઉન્સિલ"ની કીધી મેળવવા માટે તેને એક વીંટલામણે નીચું લખવો પડ્યો. આ "ચીસીસ"નું નામ કે સોળને સજાયે મરણ હતું, તે નીચું તેના "ચેચોલો" થાઓના વિદ્વાન પંડીત ડો. જેન થોમસનનું મજા સાથે ખ્યાન બેઠું. તેણે આ જવાબ ઉત્સાહીતજોગને પોતાના મદદનીશ તરીકે નેમવાની માંગણી કરી. સીમ્પસને તે માંગણી માન-ઉપકાર સાથે સ્વીકારી લીધી. તેણે પોતાના ઉચ્ચતાને એટલે બધા સંતોષ આપ્યો કે જ્યારે તે વડો ઉપાધ્યક્ષ ૧૮૭૭ માં એક વર્ષની રજા પર ગયો, ત્યારે તેને પોતાના બદલી પ્રેફેસર તરીકે બેસાડતો ગયો. હવે "ચેચોલો" સાથે સાથે મુલાવણી વીંટલાનો બી. તે અબધાસ કરતો રહ્યો. હવે તેણે આજ અરસામાં જેસી કોનલે નામની દૂરની સગી સાથે દોસતી માંડી.

હવે જન્મ્યું એમ કે ૧૮૭૯ માં ઓડીનગરે ખાતે મુલાવણી વીંટલામણી એક ખાલી પડો. કોનલેનમાં તબીબી મંડળમાં આ બહુ જ માનભયુ આજ્ઞાન હતું અને તે મેળવવા પડાપડી યથ રહેતી. સીમ્પસને દિવંતથી તે માટે ઉમીદવારી કીધી; પણ એક મોટી આઠ નહી. તે ઉમીદવાર ઓહા પર આવવા અગાઉ પરણેલો માણસ હોવો જોઈએ. જેમ્સ કાઉન્સિલ પાછો પહેલે તે મરી ગયા, પણ તેણે એક વીચાર સૂઝ્યો, કાઉન્સિલ ખ્યાનમાં તે હતી નહીં પણ લાવવી ઓહા જેસીને પૂછી જોઈએ. વખતે પોરી પીચને, મદદ લાગે! બીહોતા બીહોતા સીમ્પસને ચોખ્ખા ચોખ્ખા જોયા ને જેસીએ તે તરત લાધી પડ્યા! ઉતાવળમાં સીમ્પસનનાઈએ ચાર ચોખ્ખા છુટાંવા બી લીધા. ભલું કામમાં દીલ ફેલી! જાતી મોહો-છંદગાનો મોહો! બાબી બી મળો ને તોફારી બી મળો એક પંથ ને કે કાજ થવા!

સીમ્પસને કાઉન્સિલ દીવજ પોતાની પત્નીને બી કહડાવું પડે કરી હવે બહુ ખ્યાન પ્રસૂતી વેળા સીએને વેળા સાથ નહી. જ્યારે હથોટી મદદથી બહાર કાઢતાં માતાને દસ સાથ નહીં તેનો કાઉન્સિલ ચોખ્ખા વધુ ખ્યાન રાખ્યું.

૧૮૪૬ માં વીલાપતની કાકટરી દુઃખા બધી ઉચ્ચપાયલ યજ્ઞગૃહ કે એક કોષ મોરટન નામના અમેરીકન "ડેન્ટીસ્ટ" એક ધણા જ સડેલા જડ-સખત હાંતને સુધવાની દવાની મદદથી ખેંચી કાઢ્યો હતો! આઈરિશ "સારી"માં વ્યાથા "થી હાંત ખેંચી કાઢવાનો પહેલો જ વાખવો હતો. સર હમફ્રીડેવીએ "સારી"માં વ્યાથા" અરધી સદી આગળ ૧૮૦૦ માં શોધી કાઢી હતી ત્યારે એવી સૂચના કાઢી હતી કે જ્યાં લોકોને ધણે ઉછાળો થવાનો સંભવ નહીં હોય ત્યાં વદાકાગમાં તેનો ઉપયોગ કરે તો ખોટું નહીં. છેક અરધી સદી સુધી કોષ બી ક્ષત્રવર્ધે આવો અખત્રો કરવાનો જોખમ ઉપાધવાની દિશત નહિં કરેલી તે "સખ સોતા જમ દરમાન જમા"ની કહેવત મુજબ રહી રહીને અરધી સદી પછી મોરટન સાહેબનું લોહી ઉજળી આવ્યું તે તેમણે હાથ બીડી! મગર એક ફરક હતો. મોરટને "સારી"ને જેસ "નહીં" વાપડી તેણે તો વધારે મટ ને વધારે નીચે તેવી "ધર" ઉપયોગમાં લીધી. ત્યાર પછી વીલાપતમાં પ્રસીદ્ધ સરજનન શાયટ' લીરટને સુધવાની દવા સાથે પહેલ વહેલું એક "ઓપરેશન" વીલાપતમાં કીધું, તેમાં સીમ્પસને હાજરી આપી. હયાબી "ધર"ને વખાઈ, પણ તેની અસર થોડીને નામની ને ધણા જ શોધ વખતની રહે છે.

હવે સીમ્પસને પોતાનાં સુવાવડના ચોક્ક "કેસોમાં" ધર ધમધાકાર વાપરવા માંડી ધણી વેદના મટાઠી, બાનુઓને ધણા ખુશ કીધાં ને એ દવા સાથે સારા અનુભવ મેળવ્યા. તખીબી મંડળમાં તેની સામે જબરી વીરધતા જમી. ધૂર નાંખી ડોકટરો જ ખીસ્યા તે તો સમજ્યા! મધાકારીઓમાં તો હંમેશાં જ ફરમાઈ રહે! પણ કંઈ તો વધુ જાનમ જમ્યું! પાદરાઓ ખીસ્યા! કાય-કાય! કહે કે સીમ્પસન દેવના કરમાન વીરધ કાપ કરતો હતો. એક બંદગીમાં ફરમાવેલું કે "In sorrow thou shalt bring forth children genders" કે જખાતી, તું ભારે દીલગીરીમાં આશુ સાથે બચ્ચાં જખ્યજે! આ સીમ્પસનનો જનનીઓનું કામ આશાન સહેલું કરી આપતો! તે તેથી કુદરત સામે કાપ કરતો! તે વેજાના જમાનામાં ત્યારે કોઈ "બર્થ ઇન્ડોલ"નો આયુ કાઢતે તો કાણુ જણે થુંનું થું થતે! બીજા રજુ પર ચટવા કે સીમ્પસન ચેટસે-બચ્ચાવાળીઓને મોટી ઉધમાં નાંખી "બુ-કોટલ" કરતો હતો.

હવે બંને ખુલાશી કરવાની જરૂર છે કે તે જમાનામાં સુવાવડ વેજા તેણીની વેદના ટાળવા કેટલાક તખીઓ પોતાની બી દરદીઓને મેળે રાઈક્રક કે હોપનો ટાઈક્રક" કરતા હતા. અલગત દેવસ તેમની પર જહુ કદા હતું કે તે સ્ત્રીઓના આત્મા તેઓ આ કરતબ્બ થી ફરમનયા સ્વતાનતા હવાલામાં સોંપી દેતા હતા! મગર માણસ જતનના કાયદા માટે નેક મનજનીથી કોઈ બી હવાલાનો કાયદેસર ઉપયોગ કરવો એ કોઈ ગ્રતાક નથી.

જેઓ જીનેસીસની બંદગી રાંઠી સીમ્પસન સામે આણેપો મૂકતા હતા તે પાદરીઓને તે પોતાની ધણી બાહોષ તકરારથી ચૂપ કરી નાખતો "લેનસેટ"માં તેના વીરધીઓને કક જવાબ આપતા તેણે લખેલું કે જેઓ ધારમીક વાધો લાવે છે કે માન નબળી માણસ જતીને નામનાં દરબી બચાવવા કૃત્રીમ ચા દવા દારૂની ઉધમાં મેળવું કુદરતના

કાવદાની વિરૂદ્ધ થા શુનાદ બહુ" છે તેઓ તાન ખેટા છે. હું તેઓને આ દુનિયામાં માથુસ જાત પર કરવામાં આવેલાં સવે પહેલાં વઢાક કાપની બાઇબલમાં જીતીસીસ-વટામાં આવેલા અસંકરીક ને બારીક વધુનના કયાલો આપીશ જેમાં જબાવવામાં આવ્યું છે. પત્રીત્ર ખુદાએ એવો અમતકાર કીધો કે બંદો આદમ એક હાડી કાર કદમાં પડે અને તેમ તે હાંધાગો-ખોદાવજીએ તેની એક પાંસણી તે પછી કાઢી લીધી અને બાકીનું તેનું માંસ અને જખમ બંધ કરી દીધો।"

જેણી માથ સંક ખાધી કે કાઈબી પાંદરો આ સત્ય પકકરનો જવાબ આપવાની કિંમત કરે।

આવા અનુભવ કીમતી જવાબથી વિરૂદ્ધિઓનાં મોંઢા જ સીવાઈ ગયાં।

સીમ્પસનને થોડા અનુભવ પછી લાગ્યું કે સુવાવદના અધરા "કેસો"માં હંથરથી કાંઈ સારા પરીણાઓ આવતાં હતાં નહીં તે તેથી હિમંતથી જોઈ બીજો ઉપાય જોતવા પડ્યો, રાત અને દિવસ તરેહવાર જવાઓ, રમાવણો, ખારો સાથ તેજ્ય ખટકી નાખતો. આંખો દહાડો તો બેઘુલિ લાવનારી કાઈ દવા માટે ફાંફાં મારે, પથુ સંજો ધર આખા પછીબી એને એજ દખારામાં મચ્યો રહે। કાંઈ તોડ કાઢવાને શોધખોળમાં મદદ મેળવવા તે વારંવાર સાંજે પોતાના થોમાક વિદ્વાન મિત્રોને જમવા પોતાને ધરખી લાવે, બીચારી જેસી વઢુ બઢુ મકરાદમાં પડે કે રખેને હોંનર્સ કાંઈ યોમડું-જોમડું સુધી-નાંક-મોંઢામાં ગેલી પોતે જ લાંબા-ટાટ મઈ જાંવ! બધા મિત્રો એક દારમાં બાબક પર જેસે ને સીમ્પસને અખંતરા માટે આલેહી જાતજાતની વસ્તુઓ વારાફરતી બધા નાંક-આંખ-કાંન-મોંઢું બાગળે ધરે। બીચારી જેસીમાય જારજા બહાર આતુર હરણુદાર ક્ષમાથી મામલો તપાસતાં ટીંચાઈ રહે।

જોઈ દહાડો જોઈને બચુઆ કાવ. કાઈને ઉમેલી આવે. કાઈને કોઈઈવાં ઉઠે. કાઈને સુજ આવે, પથુ કાઈ ઉંવમાં તો નાજ પડે।

૧૮૪૪ ના નવેમ્બર માસની ૪ થી તારીખ મોંધી રાખો! એ દિવસે એક જખરો અમતકાર ધગાકો મચ્યો।

એક મજબુત હંમકમ યાવ તેવા વાસળી બાટલી સીમ્પસને જોતી લાવેલો. ચાર તબીબે વારાફરતી તેમાંની જુદી જાતી સખત પ્રવાહી સુંધી। અનુભવથી વચ્ચે ચારે જણે અનુભવ્યું કે નંમમાં કાંઈ ઓર મરમીને જેસ, મમજ્યા ખુમારી, જીભમાં ટાઢક આપી બઈ. એકે હાંથી મરકરી કૂર કીધી. બીજાએ તેમાં ચાર-આસણી ઉમેરી-ત્રીજો તો કઠા-મરકરી પર આવી ગયો ને ચોથો તો ખુદાલીમાં નચાગાજ પડ્યો।

દેવોએ તે દિવસ જેસીમાય બહાર સીધાવેલાં। હુમધીએસી હમમકરીવાળો રંબીલી-જીવોથી પારટીઓમાં બને છે. તેમ એક પછી એક એમ ચારે તખીબ-માસ્તરોએ ગટર માંથી મુરડાં માફક લાંબા ટાટ મઈ મંપા। ખુદા સિવાય થોડો વખત સુધી મુરડાં જેવા વાયોજાન એકલા પડી રહ્યા।

તેના મરણાગ્રાહીની અગાઉ, સીમ્પસનની ઉંઘ પહેલી હડી ગઈ ને તે યુદ્ધમાં આગ્યો. જરા મસ્તક ઠંકુ પડતાં તેણે શાનું આવી ગયું કે એ જોવા આ તો કાઈ મહાકારત, ફતેહ અખત્રો અતે પાર પડશે હતા. તેવામાં બારણું ખોલી એક સખી મીસ પેટ્રી દાખલ થઈ. તે તે, આ હાઉસનું-કાઉસન હકુતેખાન-તથા છાકટા માણસો મોટે સારે ધીરતા હતા ને એક અરુણ પીધેલો થેલછામાં હતો. રૂખી રંગ બની ગઈ. ડા. સીમ્પસન, એ આ ગયું શું ! "જવાબમાં સીમ્પસને પેલી બાટલી આગળ કીધીને બોલ બોલતામાં મીસ પેટ્રીમાય તો" હું તો એક શીરચતો છું હું તો છું રૂ દેવ" ત્રાવા પડ્યા ને પછી જોવણખો જોટલી મારી ગયાં !

સીમ્પસને આતુરતાથી પેલી બાટલી તપાસી તો ઉપર ચીકી મારેલી "Chloroform" ક્લોરોફોર્મ ! જોઈ, ત્યારે કુખ્યાની એક ખરી બેમુલ આશીશવંતી શોષ માત્ર એક અખત્રા સંજોગ સાટકનુંજ, પરીજામ હતીની !

તરત જ સીમ્પસને, આ માદ્યાર અભય, અનુભવ સુવાવકના પોતાના બોહોળા અનુભવમાં કામે લગાડતાં મોકલ્યો.

"જેથી વધારે સારા-કારવી-મુદર પરીજામો એ આગળ કરીજો જોઈ-મરણ-સમજમાં નથી, વળી તેથી માતા યા બચ્ચને જરાખી અલવલ પોહોંચી નથી. ઉલટું તેના ઉપયોગથી હવે રક્ષાપીત-રક્ષોજ, વેદના, આમ, દરદ, દાવસોસારા હંમેસને માટે દૂર થયા છે. અને એક કાઠરની છાંંગીની ખરી નેમ અને ફરજ-માણસાઈ દરદ-વેદના દૂર કરવી અને છાંંગી બચ્ચાવરી તે બન્ને ખરી પડી છે-પાર પડી છે."

તેણી, શોષ દેવી, બેમુલ નિવડી ને ફરી બોહોળો ઉધોગમાં આવી તેના જાંબો ખ્યાલ આ બીના પરથી આવ્યો કે ખુદ તેણી રાણી માતા પૂજ્ય ચીઝેરીશાહેરીએ, તેને પોતાને સ્કોટલાન્ડમાં તબીબી અમલદાર નેરમે અને ખુદ પોતાની બધી જ સુવાવક વેળા સીમ્પસનની જ ઉલવાની દવા. "એનેકેટીકસ"ના ખુદ પોતેનો ઉધોગ કીધો !

આના કરતાં વધારે માન-વીશ્વાસ તે શું હોય !

આણે એક વખત નસીબદેરી હસી તો કુખ્યાની આમરીખથી !

પારોશની "એકેટીકસ" જોવ મેડીસીને" તેને પોતાનો "એશીશીયેટ-મેમબર" બનાવી માન આપ્યું. હવે યુરોપ અને અમેરીકાની બધી જ વેદક મંડળીઓ વચ્ચે જાખરી હરોફામ જળી ! જે જ સીમ્પસનને તાણવામાં આવ્યો. જ્યાં આગળ કાવ ન પૂછાતા હતા, ત્યાં હવે પડાપડી થઈ રહી !

૧૮૫૬ માં ફ્રેન્ચ એકેટીકસ જોવ કાવ-સે ૨૦૦૦) ફાન્કનું મોનકીયોન પ્રાઇઝ લખચું કારણ, તેણે માણસાઈ જથ્થાને કારે, કલ્યાણની બખશીશ કરી હતી ! ૧૮૬૬ માં તેને કારે માન મળ્યું. તે પહેલે જ તબીબી હતો જેની ઉપર "તેની ધધાદારો બાહોશીને શુંધવાની દવાની બેમુલ શોષ માટે બારેમેટની ઉચી પદવીની નવાજી કરવામાં આવી હતી. મમમીની, ફોલમોરી, કમનસીબી સરખાઈ હતી.

આરોગ્યનેટકોની નેકમખતી સમઘો મુખરકખાદીના સદેશા સોયે જ વળી તેની પર આવી પડેલી એક કમનચીઓનાં કોળી 'શીટીવાળાં' દેખેજોઈએ બેલાયાં. જાપની બેરોનેષ્ટીને પૂરાં દસ દીવસખી ગયા નહીં તેટલા જ નેકમખત વારસ-વડોબેટા ડા. દેવીદ નેમ્સ સીમ્પસન બીચારે હુદયનાં બધાં ઘડાં ધેંચીની જોમોરિથી આવીતો મુજરો ગયો. સર નેમ્સ તો આ આકૃતથી ફાટી જ ગયો ! અરે આ શું ખુદરત તેની જીવ્વીની સાથે તેની સેવાઓ માટે-આવે ગમગીન બસેલો આપતી હતી !

હજી તો ચલો ધીમે ધીમે-આગે દય અડેરી ! આ નહેસ્તમાનને મહીનો થયો નહીં તેટલાં તો ૧૭ વરંચની તેની ખાલતી મુલિખની કંળી નેસીએટો સ્વંમ્વાસ થઈ ! તે લાલુમુલો બેકામ પોતા જીંદગીનો ઉમંત નેક નેમ છાડી પેસ પોતાના કોમોમો દટાઈ રહ્યો ! જીંદગી ન્યારે એકોથી બંની મુમાવેલી મીઠાચને કાવા આવેલ, માલુસ ન્યારે મુમાવેલ જોલ-જીવર સારે ભલે મરવા ધરીજ થઈ ગઈ જીંદગીની ઉમોરોની ઓટ ! વડો દીકરો ને વંદી દીકરી-બન્ને દાયો કપાઈ ગયા !

૧૮૭૦ ના મે માસની ૧ થી તારીખે તે પરમજી, પરમાથી, પ્રખ્યાત તંબીજ પોતે તે જાતી જડી ઉંખમાં પડ્યો. નેત્રી કામચલાઉ ઉંખ તેણે કમરો કાતીલ-દરોથી દલાઈ થતાં બીમારને પોતાની બેમુલ ચોધથી બખંથી હતી—

પણ તે તેઓ માફક તેમથી પાછો ઉઠ્યો કે જગ્યો નહીં !
પોલવા, દૂધ, દુ-માને ચાતી, રાહત, આરામ બખર્યા તેની તેને પણ વધુ નહર છે ! જાતી !

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનસંતુઓ બળવાન બને છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કોળો યોય છે. વાળ ખરતાં અટકે છે. ટાંલમાં વાળ જીગે છે. જોડા મટે છે. યાદચક્તિ અને આંખની દષ્ટિ વધે છે. હરેક ઋતુમાં બહેનો; મુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે. માથાનો દુઃખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

કે. ૪૪૮, મેન્ડલસ્ટે રોડ, મુંબઈ-૪

વાંક કોનો

સાકા વધુ વર્ષની વીણા ઝાકુ મધને ઝાકુ માટલી હતી. હસતી જમ, ધીરે ધીરે ગીત માતી જમ. મો પર આનંદ છવાયેલો હતો. ઝાકુ કાઢવામાં તલ્લીન બની હતી, ત્યાં તો બા આબ્યા. સરસ સાડીમાં સજ્જ થયેલા હતાં. ડું ઝાકુ માટે છે? મૂકી દે ઝાકુ. એમ કહીને ઝાકુ ઝુટવી લેવા પ્રવૃત્ત કર્યો. વીણાએ જમારે ન મૂક્યું ત્યારે જૂટાજૂટી થઈ. અને એ જૂટા જૂટીમાં બાની સાડી બમરી માર ખાધો એમાં વાંક કોનો?

૨. અનીલ ચાર વર્ષનો પોતાના છુટતે પોલીસ કરતો હતો. ઝોશીસ જવાને તૈયાર થયેલા પપ્પાજીએ જોયું પોલિસની કપી લીધી. એક છુટને તો પોલિસ થઈ ગયું હતું. બીજી છુટને અનીલ એન્ડાય કર એવો ન હતો. અનીલે પોલિસની કપી પાછી લેવા પ્રવૃત્ત કર્યો. અને પરીણામે પપ્પાજીના કપડાં પર પોલિસના કાપ પાયા. એમાં વાંક કોનો?

૩. ખલહરતો લઈને અશ્વિનભાઈ મળેથી કંઈક ખાંડી રહ્યા હતા. અને બલ્કે કોઈ તાલ હેતા હોય તેમ કરતો ઉપાડતા હતા. મો પર ખૂબ આનંદ હતો. પણ તે વધુ ન રહ્યો. મોટીબેન આબ્યા અને ખાંડવાની ના પાડી. પણ અશ્વિનભાઈ એમ કંઈ મૂકી દે તેવા ન હતા. એને તો આનંદ પડતો હતો ખાંડવામાં. પણ મોટીબેને તો તેના ખાંડવામાં ખલેલ પાડેલો શરૂ કર્યો. મોટીબેનના હાથમાં કરતો વાળ્યો. બંજરી ટુટી ગઈ. અને અશ્વિનભાઈને લપસાક પડી. એમાં વાંક કોનો?

૪. બાઈ અને પપ્પાજી જમવા બેઠા હતા. સુરેખાને પીરસવું હતું દાલ લઈને પીરસવા નીકળ્યા. પીરસતા તને નહિ આવડે, લાવ છઈ દે મને કહેતા બા ઉઠ્યા સુરેખાબેન દાલનું વાસણ દેવા તૈયાર ન થયાં. જેનાંબેચી ચાલી. વાસણ પડ્યું અને દાલ ઢોળાઈ ગઈ. બાએ સુરેખાને મારી એમાં વાંક કોનો?

૫. પાંચ વર્ષની ચકુન્તલા ધીમે ધીમે કાચના રકાખો ખાસા સાફ કરતી હતી. લગભગ એ ત્રણ કપ તો ધોવાય ગયાં હતા. બાદ બાની નજર તેના પર પડી. રામનું કામ તું જાનું કર છે? ઉઠ નકામા કપડાં જમાડે તે પાણીમાં તરાવને. પણ ચકુન્તલાને તો એમજ રહે હતો, આનંદ હતો એટલે ન ઉઠી. બાએ રામને કહ્યું છઈ લે એના હાથમાંથી કપડાખો. રામો લેવા ગયો. ચકુન્તલાએ ન આખ્યા ત્યારે રામાએ લેવા પ્રવૃત્ત કર્યો ચકુન્તલાના હાથમાંથી રકાખો વઢી અને ટૂટી ગઈ. એમાં વાંક કોનો?

૬. નકાસો કામલ લઈને રમીતા બેન કાતર વડે કાપતા બેઠા હતા. બાકો અવલી કાતર તેના મનમાં આવે તેમ આનંદથી ફરવતી હતાં. અંગળા કાપરી, મૂકી દે કાતર કહીને બાએ કાતર લઈને બીતે ટંચિલા ફોટા પાછળ મૂકી દીધી. બા બહાર ગયા સોતા બેન ટેબલ લાવી ઉપર ચમચા. કાતર લેવા પ્રવૃત્ત કર્યો ત્યાં તો સાથે ફોટા પણ પડી ગયો. અને કાચના સુરે ચૂર્ણ થઈ ગયા. આખા બાદ બાએ તેને ક્ષમાપી. એમાં વાંક કોનો?

સીખોધ.....વાર્ષિક.....લવાજમ

દેશનું રૂ. ૬-૦-૦ બ્રહ્મદેશ રૂ. ૬-૮-૦ પરદેશ રૂ. ૭-૮-૦

લખો : સીખોધ ઓફિસ, પીરમશા રોડ, અમદાવાદ.

સમાજસેવાની ફરજિયાત તાલીમ

ન્યુ દિલ્હી ખાતે વેપારી એન્જનેરીંગ કોલેજ ખુલ્લી થતાં આંખેણું પાંડા પ્રધાન પદિત જવાહરલાલ નહેરુએ એક ઉમદા સૂચના કરી છે. એ સૂચનાનો ન્ને બરાબર અંમલ થશે તો રાષ્ટ્રકોય આઝાદી મેળવનાર દિંદ આદર્શ સમાજ રચવાને બાગ્ય-કાળી થશે. પદિતેણે સૂચના કરી છે કે “સામોજિક તાલીમ ફરજિયાત કરવી.” ક્ષેત્રો તાલીમ ફરજિયાત, લક્ષ્યોના વખતમાં દરવામાં આવે છે અને તે તેણે થયેલું બંધકે માનવ જાતના સંહારમાં પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે. બ્યારે સમાજસેવાની તાલીમ લીધેલાં સમાજનું અંદર પરિવર્તન કરી માનવજાતનો ઉદ્ધાર કરવામાં પોતાની કક્ષિત ખચશે. સમાજના સમાર્માં અને જૂની પ્રજાલિખ્યામાં ચીનચારી મૂકી સમાજમાં કક્ષિત લાવશે.

રાષ્ટ્રકોય સ્વતંત્રતા પહેલો કે સમાજસુધારો પહેલો એને માટે મજા લાદવિવાદ થઈ જાય છે. મહાત્માજી સમાજસુધારાને મંદત્વ આપતા હતા બ્યારે ખીજા આપણા નેતાઓ સ્વતંત્રતાને પ્રથમ પસંદગી આપતા હતા. એમનું એમ માનવું હતું કે આઝાદી હશે તો સમાજમાં પહોંટા લાવતાં વાર નહિ લાગે. ન્ને લેણા સ્થિતિ ચુસ્ત રહેવાની જીદ પડે તો સત્તાની રૂએ, કામદાની રૂએ તેમ કરી રાકાય.

આ વિચાર ખીજા કોઈ દેશનેતાએ પ્રભુ સમજ મૂક્યો નહોતો એટલે એ બાજતમાં પહેલ કરવા માટે અમે જવાહરલાલજીને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. બ્યારે તેમનો એ વિચાર કામદાનું સ્વરૂપ લેશે ત્યારે એ દિવસ સુવર્ણ દિવસ તરીકે દિંદના ઇતિહાસમાં નોંધાય જશે. બીજો માટે તો આ તાલીમ આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે. લખજેલો બીજો, વિધવાઓ અને છુલ્લો અને સોતમેથી કંડાલેલી પત્નીઓનો તો આથી ઉદ્ધાર થશે સમાજને જારફ થશે આજલુ બીજોને તાકોમ આથી સમાજની યન્યલો અને એકતરફી સમાજ-રચનામાં સુરંગ મૂકવામાં ઉપયોગ કરવામાં આવશે. બ્યારે શ્રમજીવી બીજો કારખાનામાં કામે કરે છે કે ખીજા કોઈ રીતે પોતાની આજીવિકા ચેતવે છે. બ્યારે સીમંત બીજો પરમાં ખાટલેથી ખાટલે અને ખાટલેથી ખાટલે બેસવામાં, નવીનત્વો ફેફાનો કરી પૂતળોઓ જનવામાં પોતાનું જીવન ભૂલીત કરે છે. તેમનું જીવન એવું એકતરફી અને સ્વાર્થી બની ગયું છે કે તેમની ખીજા બંહેનો ક્યાં અને કેવી દશામાં રહે છે તેનું તેમને બાન નથી આવતું પોતાનાં જ દિનમાં રમ્યાપર્યા રહેનારાને ફરજિયાત તાલીમ આપવી આવશ્યક છે.

પદિતેણે કંલું કે દિંદમાં લેણા કીડીની માફક ઉકારાય છે પણ તેમનું જીવન અસ્તબ્ધ છે, સિસ્તમાં તો કોઈ સમજતા જ નથી. આપણે માટે નહિ પણ સમાજ માટે જીવવાથી આપણું જીવન ધન્ય થાય છે, એ વાત હજી તેમને ગેજે ઉતરતી નથી. સામોજિક તાલીમથી એકલા સમાજ માટે નહિ પણ દેશ માટે પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવી

ચક્રાશે. કેસ પ્રત્યે, સમાજપ્રત્યે અને નામરિક તરીકેનું આપણું શું કર્તવ્ય છે તેની અમજબુધ્ધિ આપી ચક્રાશે.

ફરકને ફરજિયાત તાલીમ આપવાથી કાંઈને હોશ નહિ થાય કે મોહાનો વિચાર નહિ આવે. તાલીમપદ્ધતિ રચનાત્મક કામ સરળ અને સુંદર રીતે કરી જતાવશે. એ રીતે આપણા “બાપુ”ના પ્રિય અને અધુરા રહેલા કામને પૂરું કરી ચક્રાશે. કોઈના પસાના પર કે મહેનત પર છત્રી બિનબ્યવસાયી રહેવાની ગાંધીજી કેટલા વિરુદ્ધ હતા તે આપણે ભણીએ છીએ.

હિંદુસ્તાનના દબરો માત્રના સ્થળોએ લાખો માણસો જેવા કે ચોખાઓ, બાહણો તકપદાઓ નિરૂપણી જીવન ગાળે છે. કોઠાની માફક જીવે છે એમને આ તાલીમ આપી સ્વાસ્થ્યની જાનાવવા નોંધ્યો. ફક્ત જન્મના દહની રૂએ તેમને ખીજાએ પોષવા એ માન્યતા ધરે કરી એકી હોય તો ફરજિયાત સામાજિક તાલીમ આપી એ નિર્ભૂજ કરવી નોંધ્યો. આવી રીતે ખીજા સેકાના બોએ માધમલોદા ખાવા છતાં તેમને સ્વર્ગ મળશે એમ તેઓ માનતા હોય તો તે બૂધ ભરેલું છે. ધર્મરત્ના દરબારમાં સર્વને એક જ ગ્રામ્યે તોળવામાં આવે છે અને ઇન્સાફ અપાય છે. આવી ધર્મની ખોટી માન્યતાઓ અને કાવનાઓને લીધે જ હિંદ ગરીબ રહ્યું છે. સ્વાધિમાન કે સ્વેચ્છાધિમાનની મદદતા લોધા ૬૭ સમજતા નથી તેથી જ આતું આળમુ અને શુષ્ક જીવન ગાળે છે. આત્મભોગમાં કેટલો આનંદ છે તે મહાત્માજીએ જીવનમાં અને મરણમાં સિદ્ધ કરી આપ્યું. સમાજસેવા જનસેવા કરી લોધા જીવ્યું સાર્યક કરશે.

શુભરાત કાઠિયાવાડના તખીજોની પાંચવનું ખીજું અધિવેશન રાજકોટ ખાતે થયું હતું. ત્યારે એક અમલની સુચના ડો. જીવરાજે કરી હતી કે તખીખી સેવા અમુક વખત માટે ફરજિયાત કરવી. એનો અર્થ એ કે નરા ચએલા દાકતરોએ પોતાની સેવા જનતાને અમુક વખત માટે આપવી જ.

અત્યારે શહેરમાં દાકતરો. શેરીએ શેરીએ છે, જગરે ગામમાંઆમાં દાકતરોના અર્થોએ ધણી કિંમતી નિંદગીનો અંત આવે છે. ત્યાં ઇરિપતાલ નથી કે રેકે ગામમાં દવાખાનું પણ નથી, એટલે દાકતરી મદદ નોંધી હોય તો લાંબું જાંતર કાપી બાલુનાં ગામમાંથી દાકતર બોલાવવા પડે છે.

તેમાં યે ગરીબ માણસનો કેસ હોય અને દાકતરની પૂરી શી આપવાની તેની શક્તિ ન હોય તો દાકતર ન જવા માટે બહાનાં કાઢે છે. એવાયે કેટલાક દાખલા છે કે, ગામમાં તો શું પણ શહેરોમાં પણ ગરીબ માણસ મરતો મરતો કોઈ દાકતરને બોલાવવા મોકલે તો તેની દાદ ફરિયાદ પણ લેવાતી નથી. કોઈ તાલીમનું જોપરેશન કરવાનું હોય, એ માણસની નિંદગીનો સવાલ હોય છતાં ટેબલ પર પ્રથમ પેસા મુકાવી કેસ કાયમાં લેનાર પણ પડ્યા છે. અમે કહી દાકતરોની આમ કદી નાલેથી કરવા માંગતા નથી, પણ આવા પણ દાખલા અને છે એમ. અમે કહેવા માંગીએ છીએ. દાકતરી ધધો સૌથી ઉમદા ધધો છે. એટલે એમાં મનુષ્ય પ્રત્યેની ફરજનો વિચાર કરવો નોંધ્યો. એટલે જ્યાં સુધી દાકતરી સેવા અમુક વર્ષ સુધી ફરજિયાત કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી ગામમાં જ્યાં કોઈ સેવા કરવા તત્પર નહિ થાય. અમે આ સુચનાને વધાવી લઈએ છીએ અને વહેલો એ માટે કાયદો થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ.

વિદુલાની ઓજસિવતા

(અનુ. શ્રી. ભાગીલાલ ખત્રી)

વિદુલા નામની એક રાજપુત્રી હતી. તે ધણી યાત્રી હતી. સાથેસાથ એ ક્ષત્રિયાણી હતી. તે વીર જનોના મુઠ્ઠા-નાકને પ્રેત્સાદન આપતી હતી. તેણે ધણધે ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસ કર્યો હતો, તેને માત્ર એક જ પુત્ર હતો, અને એ પુત્રનું નામ હતું સંજય.

એક વખતે એવું બન્યું કે સંજયને સમરભૂમિમાં સિન્ધુ દેશના રાજાને સામનો કરવો પડ્યો. એમાં એ હાર ખાઇને નાશી છુટ્યો. આમ સિન્ધુરાજની સાથે હારી જવાથી તે ધણો નિરાશ થઇ ગયો. આ પ્રમુખે તેની સ્થિતિ જોઇને વીર ક્ષત્રિય માતાનું હૃદય હલ-મચી ઉઠ્યું. અને કાપુરુષોને પાણી ચઢે એવા સંજોગમાં સંજયને કહ્યું કે:-

“તું મારો પુત્ર નથી. ખરી રીતે તો મારી કુખે ઉત્પન્ન થઇને ક્ષત્રિય કુળમાં કસંકે લગાડવાને તું કાણ જાણે ક્યાંથી આવતયો છું ! તું તો હંમેશને માટે નિરાશ થઈ ગયો છે ! અરે મૂર્ખ, ! જો તું તારું તારા કુળનું અને તારા કુંડનું કલ્યાણ ઇચ્છતો હોય તો અત્યારથી જ તું વીર પુરુષોની માફક કામ કરીને કંઈક પરાક્રમ કરી બતાવ. નિર્ભય થઇને ઉત્સાહ અને ઉલોમથી તું તારા હૃદયમાં પેઢેલી નિર્બળતાને ખાંખેરી નાંખ. જીવવાની આશા છોડીને બહાદુરી બતાવ. સત્તુના હાથે હારીને સુખથી મેલવાનો શું આ વખત છે ? દીનતાનો આશ્રય લઈને સંસારમાં વચનીયતાનો લાભ લેવો એ તો કાપરાનું લથણુ છે. આખી જીંદગી દીન દીન દશમાં પડી રહેવા કરતાં તો માત્ર એક જ ધણ માટે પરાક્રમ દેખાડીને પ્રેતને ભેટવું એ ગણું સાચું છે. મારો તો એ સિદ્ધાંત છે કે રાજના ધરમાં અતિ કઠોર અને અતિ કમળ સ્વભાવનો પુત્ર કોઈ દીવસ પેદા થશે નહીં. વીર પુત્ર કદાપિ ધણ પોતાના આત્માને પુગલ રજીતો નથી. તે તો પ્રાણની આજ્ઞા મુકોને પરમ કર્તવ્ય પાલનો આશ્રય લે છે. એટલે તું ધણ તારા બાહુબળનો જખતને પરિચય આપ. પોતાના ધર્મનો ત્યાગ કરીને પછી બધું જીવવાથી શો લાભ છે ? સંસારમાં જો જા-મીને કોઈ અદ્ભૂત અગર મહાન કાર્ય કરીને પોતાનું નામ અમર કરતો નથી તે માત્ર સંજ્ઞા વધારનાર તરીકે જ જાળખાય છે; એવાઓની રજૂની વીર લોકો તો નપુરુષાંજ કરે છે.

શન, તપ, મુરતા, સત્ત, વિદ્યા, ધનાર્જન, વગેરેમાં જોનો કોર્તિખજ જખતમાં નથી તે વિદેશ નહિ ધણ દિપકો કહેવાય છે. નપુરુષોની માફક વૃષ્ણિત, ગર્હિત, કુઃખદ, અને અપકોર્તિ કરનાર વૃત્તિઓના તારે કદાપિ આશ્રય લેવો નહિ જોઈ. વંચનો નાજ કરનાર તથા કુળને કલંકિત બનાવનાર તને પેદા કરીને હું અરેખરી રીતે તો કળીપુત્રી માતા થઈ છું અને તેથી ભજવાને પ્રાર્થના કરું છું કે કોઈ ધણ રાજખતા તારા જેવો કોઈ, ઉત્સાહ રહિત અને બલહીન પુત્રને કોઈ ધણ દિવસ જન્મ ના આપે. હે પુત્ર ! તું હવે ઉત્સાહી થા અને કંઈક મુરતન કરી બતાવ.

જે પુરુષ હંમેશાં ધર્મા આપવાની નીતિને અપનાવે છે અને કોઈ કરતો નથી તેનો માણસ પણ એક પ્રકારનો નપુસક જ છે. સંતોષ, દયા, શાંતિ આજીવ, અનુભવ, કેવળ નશીબ ઉપર આધાર રાખનાર આદિવાળા માણસ હોય તો કદાપિ પણ વિચારથી વરતી નથી સંતોષી માણસ રાજ્ય વગેરે સુખ મેળવી શકતા નથી. એટલા માટે તો હું કહું છું કે ઉપરના દોષોને તું વહેલામાં વહેલી ત્યાં છોડ કર અને તારું હૃદય વજ્ર જેવું કઠણ કરીને આપણું રાજ્ય વધારવાનો તથા પેલા મેળવવાનો પ્રયત્ન કર રાજાની પ્રતિષ્ઠા રાજદાસ તથા પ્રજા પાસેને આભારી છે અન્યથા ગાળ જેવી ફાંદ વસ્તુ નથી. જે રાજા પોતાના સુખને હોડીને રાજવલ્લભી નો આશરો લે છે તે બહુજાન હુકા સમયમાં સુખનું સ્વપ્ન પ્રાપ્ત કરે છે અને પોતાના આશ્રિતોને પણ સુખી કરે છે.

કીર માતાના આર્વા કાર્વા વચ્ચેના સંજોગોને સંજોગે પોતાની માતાને કહ્યું: "જે તું મને દેખીશ નહીં તો પછી તારું આ રાજસુખ અને જીવવાનું શું પ્રયોજન રહેશે?"

માતાએ ફરીથી કિસાદપુણું સંજોગમાં કહ્યું કે "બેટા, ત્યાંજ તારી બુદ્ધિ યાજ છે કે રાજ્ય અથવા સુખની અભિલાષાથી આગ કહેતી નથી. મારો તો એવો મત છે કે જેવી રીતે પાકેલા ફળવાળા વૃક્ષના આસરે પક્ષીઓ પોતાનું જીવન બતીત કરે છે તેવી રીતે સમસ્ત પ્રાણીવંશ ભાગ્યદાતાનો આશ્રય લઈને પોતાનું જીવન બતીત કરે છે. મારી તો એવી ઇચ્છા છે કે તું એવો ભાગ્યદાતા અને વિજયી થા. હે પુત્ર, જો તું યુવાનીમાં જ પુરુષાર્થ કરવાનું છોડી દઈશ તો તરત જ તું અધમ પુરુષોની માફક નરક માતના પ્રાપ્ત કરીશ એમાં મને કંઈ પણ સંદેહ નથી. ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થઈને જે મનુષ્ય

સ્ત્રીઓ માટે સર્વોત્તમ શકિતવર્ધક દવા

બહેનો! પ્રદર, લેહરીલા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેશુમાં થતી પીડા, મુત્યમાર્ગમાં બળતરા કે કળાતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને થતી જલો, કસુવાવડ, મુગમાં અવસ્થામાં અગ્ર ઉપર અભાવ, ઉચ્ચ, ઉમકા, છાતીમાં દાહ, અમુગજી, કોઈ રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાકું, સુવાવડમાં નખખાઈ, સુવાવડની નખખાઈ, સુવારોશ, ધાવણની અછત, ઉષ ન આવવો, હીસ્ટીરીઆ વિગેરે માટે જોમેક્ષી વાપરો. બીજી ભિષ્મળ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો. બધા દવાવાળા વેચે છે.

એચ.નંદો:—કંચનલાલ વાડોલાલની કુંઠ :: મંગળદાસ રોડ - મુંબઈ. ૨

આ અસાર જીવનની અભિલાષાની પોતાની સક્રિય અનુસાર પરાક્રમ અને બળને પ્રદર્શિત કરી પોતાનું તેજ પ્રકાશમાં લાવતો નથી તેની વિદ્વાન મંદળમાં કંઈ પણ મજબૂતી થતી નથી, તારા પ્રવલ ઉપર જ તારો વિજય રહેલો છે, જે બહિષ્કાર નીતિ અનુસાર કાયદો કરે છે તેને ક્ષીણ લોકો પણ મદદ કરતા રહે છે. પરિણામે તેનું કાયદો સફળ થઈ જાય છે. એટલા માટે તો હું કહું છું કે યુદ્ધનો જરૂર પ્રયાસ કર: પછી કસે એમાં મારું સર્વસ્વ નષ્ટ થઈ જાય. “આજે તો ધરમાં અનાજ નથી, કાલે શું થશે ?” એ ચિન્તા સદા જોતો હોય છે. એનાથી મોટું બીજું પાપ કયું હોઈ શકે છે કે પૈસા ન હોય તો વિશ્વકોને શું દાન આપી શકાય ? અત્યાર સુધી મહેં કોઈપણ માનવા આવનારને “નથી” સબો કહ્યો નથી. બધા લોકો આપણી જ પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યા છે પરન્તુ હવે એ હું તારી પરવશ રહીશ તો મારે હવે મરી જવું પડશે. માટે આ અગાધ દુખ સાગરપાંથી પાર કરનાર માત્ર તું જ છે, જો તું જીવવાની કૃપાને ત્યાગ કરીને યુદ્ધ કરીશ તો જરૂર સર્વે સત્તુઓને તું પરાજિત કરી વિજયશીને પ્રાપ્ત કરી શકીશ.”

સંજય યુદ્ધથી એટલો બધો કષાઈ મરેાદતો કે પોતાની માતાએ આટલું બધું કહ્યું છતાં પણ તેની કાયરતા પૂરપૂરી દર થઈ નહીં. તેણે ફરીથી કહ્યું “માતા મને એમ લાગે છે કે ભગવાને તારું હૃદય વજીથી પણ વધુ કોર બનાવ્યું છે. હાથ ! ક્ષત્રિય ધર્મ કેવો વિચિત્ર છે ! જેમાં સગી માતા પોતાના સગા પુત્રને પણ આધારણ પાણી સમજીને યુદ્ધના કસમાં જવાનો આદેશ કરે છે. સગી મા યદીને પણ શોક માની પાશ્વ વચનશાળીથી તું મારા હૃદયને વીંચી રહી છે, પરન્તુ મારે તારી પાસેથી એજ બચવું છે કે તું મને મરેા લોઈશ તો પછી આ રાત્ર, યુગ ભોમ અને જીવનનો તારો શો ભય રહેશે વા ? તારો એકમાત્ર આધાર તો હું છું, તેનો હાથ કરીને નાથ કરાવીને તું કેવી રીતે જીવી શકીશ એ તો કહે ?”

વિદ્વાનો હૃદયમાં પૂર્ણપણે કાતવ્ય ભરેલું હતું. એણે તો પ્રથમથીજ એ નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે હું યુદ્ધપાંથી કાયર બનીને ભાગેલાની મા તરીકે ધિક્કાર પામીને સમાજમાં મેા કેબાકી શકીશ નહીં. આમ હોવાથી જ એણે પોતાના પુત્રને સાહસપૂર્ણ અને જોબરતી સબોમાં ફરીથી સમનવર્તા કહ્યું કે:

“જો એટા ધર્મ અને અર્થના વિજયને લીધે તો હું તને યુદ્ધની પ્રેરણા આપી રહી છું, વસ્તુતઃ પરાક્રમ કેબાધવાનો તો આ ચોખ સમય મલ્યો છે, એટલે જો આ વખતે તું તારા કર્તવ્યનું પાલન નહીં કરે તો તને ધન, સંપત્તિ યજ્ઞ, પ્રતિષ્ઠા વગેરે મળી શકશે નહીં. હું તારી માતા છું એટલે તારી નિન્દા સાંભળીને જો હું તેનું નિવારણ કરવાનું કામ નહીં કરું તો પછી તારા ઉપરનો મારો રોદ નિરર્થક છે, ધર્મ અને અર્થને પ્રાપ્ત કરીને તથા સદાચારી બનીને જ તું મારો પ્રિયપાત્ર બની શકે છે. અન્યથા નહીં. હું પુત્ર એ તું બાતોપૂર્વક માનજે કે મારા જેવી માતાઓ કેવળ યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરાવવાને માટે જ મનુષ્ય રૂપમાં જન્મ લે છે. યુદ્ધમાં જલે પુરુષ જીતે ના હારે એ જન્મે રીતે તેને તો સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાતી જ છે. એટલા માટે માતાની કર્તવ્ય શુદ્ધિને લીધે પણ તને યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત કરાવવાનું મારું કાયદો મને ઉચિત લાગે છે.”

સંજયે ફરીથી એ વાતનું દબાણ કરતાં પૂછ્યું કે “પાતા, એ તો અતાવ કે મારી પાસે ધન, બળ, મદદ વગેરે કાંઈ નથી, તો પછી પારો વિજય કેવી રીતે થશે ? જો જીવવાનો કોઈ ઉપાય તું બચીતો હોય તો તે મને બતાવ.”

આટલું જાણુને.

ન સાંગે તેવા ચરમા :—પ્રાચીનમાંથી બનાવવામાં આવતા ચરમા કદિ ભગિતા પુટતા નથી આ બનાવટ કાલ છ'શ્વાસમાં પ્રચલિત થઈ છે.

રંગનારાક ઓપધ :—ની શીધ અમેરીકામાં થઈ છે. આ ઓપધ ચોપડો કપડાના કુંચાથી ધસવાથી તે દૂર થાય છે.

જમીન વગરની ખેતી :—આ અખતરો જાપાનમાં સફળ નીવડયો છે. જમીનમાં ખો વાવવાને બદલે અમુક રસાયણમાં ખો વાવવાથી અને તે ધરના ગમે તે ભાગમાં વાવવાથી ઉત્તમ પ્રકારે સફળતા મેળવી શકાય છે.

વૃદ્ધવસ્થાનું વિષ :—એક ગિરને આ બાળત પ્રવલ્ન બાદ્યો છે. ૧૨૩ થી ૧૪૦ વર્ષ જીવો શકાય તેવા અખતરના પ્રવલ્નમાં છે.

બે બેક્ટનાં બાંકડા :—ભાગમાં બેજે બેક્ટના બાંકડા મુકવા અટિની દિમાપત લંડનમાં આલો રહી છે. કારણ કે તે ઉપર ફક્ત પતિપત્નીજ બેસી આનંદ માણી શકે.

અપહતાદીન :—જુનની તા. ૫ મીએ અપહતાદીન ઉજવવાનું નકો કરવામાં આવ્યું છે.

હિજરતી યુવતીઓનાં લગ્ન :—દિલીમાં આ બવસ્થા માટે એક ખાસ ખાતુ બોલવામાં આવ્યું છે એવા કેટલાક લગ્નો થયાં જાણવામાં આવે છે.

ચંદ્રની ખાલીકોનો કાવો :—ચંદ્ર ઉપર વર્ષસ્ત્ર મેળવવા અમેરિકાના બે યુવકો પ્રયાસ કરી રહ્યા હોવાનું જાણમાં છે.

નવી જાતનો અરો :—ગમે ત્યાં ગમે તે રથોતીમાં રહેલાઈથી કોઈપણ વસ્તુની મદદવર દબાયત થઈ શકે તેવા અજાણી શીધ થઈ છે.

અગ્રેજી શબ્દના ઉપયોગ માટે દંડ :—જનાગસ-નાગરી પ્રચારીણી સજાની વાર્ષિક સજાની બેક્ટમાં અગ્રેજી શબ્દો વાપરવા બદલ સંયુક્ત પ્રાન્તના કેજવણી પ્રધાન શ્રી. સંપૂર્ણાનંદજીને કરાવ મુલ્તબ પાંચ આના દંડ થયો છે. જે તેઓશ્રીએ ભરી દીધો છે.

લાંબી લાંબી લાઈન લાગી કે :—સાજ વર્તમાન તા. ૧૪-૫-૪૮ મુકવારના પહેલા પાના ઉપર એક કાટુંનિરે જે બ્યબ ચિત્ર દોયું છે. તે ઉપર સૌ કોઈનું બાન દોરાય છે. જેમાં—બ્લોક નીચે લખવામાં આવ્યું છે કે—“એમ કહેવાય છે કે—દિન્દભરની આધેડથી માંડી જુદી સુધીની નસો, લેડી રોકટરો મખ્ખરથ સરકારના નિવાસરથાને પરણવાના કામમાં લાંબી એક લાઈન લગાવી રહી છે. મખ્ખરથ સરકારના એક પ્રધાન-ડૉ. અમિરકરે કલીનીકમાં નોકરી કરતાં ૩૫ વર્ષના એક આ ધંધાના ખાતુ સાથે તાજેતરમાં લગ્ન કર્યાં છે ત્યાં તો એવા સમાચાર સંપ્રદયા છે કે જીજી એક પ્રધાન કાકાસાહેબ ગાંધીજી ૪૨ વર્ષના એક ખાતુ તખીબી સાથે લગ્નગાંધીની જોડાઈ ગયાં છે. તે જોતાં આવી કતાર ધાગે એ સ્વાભાવિક છે.

સુરત—કુ. મદમ્ શેલોદાસ દેસાઈ ૧૯૪૭ની મેડીકની મરીયામામાં મૃત્યુ મેળવી ખીને નંબરે, તથા સુરત જેન્દમાં પ્રથમ નંબર ઉત્તીર્ણ થયા છે.

શ્રી. લીલાવતી આર. દેસાઈ લખી જીજીવે છે કે:—

“મનાવિલ કુમારી કન્યા મંડળ” ની સ્થાપના દુકે સમયમાં થનાર છે. આ ઉચિત તૈયારીઓ થઈ રહી છે. ધણી કન્યાઓના વાલીઓએ પણ સંમતીથી આ છે.

નિઝામ ફટેક—નિઝામી રજામરોએ ગયા એપ્રિલની તા. ૨૬ મીએ કટલીક ઓઝો નદીએ પાણી ભરવા જતી હતી ત્યારે તે વખતે ઝાળાઓ ચલાવી હતી.

સુરત—શાંતિ નામની એક યુવતિ ઉપર બદ ધર્મદેહ હાથ નાખતાં એક યુવકભાનને મક્કવામાં આવ્યો છે.

પાલનપુર—મંગી નામની કિન્દુ પરિણત યુવતીને અગાડી મુસ્લીમ વેસ પ્રદેશવી સુરત લાવતાં તે મુસ્લીમ મક્કાઈ ગયા.

સુરત—એક મુસ્લીમ મરાઠીપણ બાઈને ખિસ્સા કાતરવાના આશપસર પોલીસે પકડી છે.

છાલીપેર—(ગોડુંમેવાલ) બાઈ ચંચળ રામભાઈ સોમાભાઈ સાથે રવેંગળાએ લગ્ન પ્રત્યેથી બોમ્બે મેટ્રોપોલિટ પાસે સોમ્બે પૂર્વેક ભદેર કપુ” છે.

વડોદરા—વડોદરા ઓ મંડળ તરફથી ચાલતા સમાજગંજ રોડત જેન્દ તરફથી યોગલએલ આરોગ્ય દર્શનનું ઉદ્ઘાટન મીસીસ હસુમાવતીબાઈ ચંદ્રસુર ના હાથે થયું છે.

અમદાવાદ—કાળુપુર, ઝંપાસની પોળમાં લક્ષ્મીબાઈ નામની ઓ જુનારનો બહો ચલાવતાં પકડાઈ છે.

કાશ્મીર—પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય, સારી રીતે ટકાવી રાખવાને ત્યાંની યુવતીઓએ પણ સારો ફાળો આપવા માંડ્યો છે.

અમૃતસર—ટેકસેવા સેવિકા સેનાની યુવતિઓએ બે પાટી પાટી જેરીલા મુદ્દનો અખતરો ચોળ્યો હતો.

પેરીસ—પ્રલીજાએષ ના મુનનું યોગલએલ કાવત્રું નિષ્ફળ નિવડ્યું છે.

ભાવલપુર—કુ. અમલસલામિ આદેશ ઉપનાસ સફળતા મેળવી અંત આપ્યો છે.

ચીલી—દલવર્ગની એક બાળાએ પુન પ્રસન્ધ્યો છે.

અમેરિકા—મા ઓઝો પત્રકારિત્તના ધંધામાં પણ સારી એવી સંખ્યામાં કામ કરે છે.

વડા પ્રેસીડેન્ટ ની સુટથી માટે પંજી ઉમેરવારી નેધાવવા કેટલીક મહિલાઓ તૈયારી કરી રહી છે.

ગણુ—બાંધકામ બાણુ અને વિખળી ખાતાની પ્રધાન શ્રી. એન વી. ગાર્ગીએ શ્રી. રાહનાબાઈ ઉ. વ. ૪૪ સાથે સાદી વિધિથી લગ્ન કર્યાં છે.

દિલ્હી—કાવલખાતાના પ્રધાન શ્રી. અર્જુનકરે ૩૫ વર્ષનાં એક બાલુ સાથે લગ્ન કર્યાં છે.

વસાર—એક પાટીદાર યુવતિએ ધરત્રકાસથી કંટાળીને કુવે પુર્નાતું જીવવાવમાં અને છે, પોલીસ ફેસમાં અનેક અવનવી વાતો બહાર બાવી રહી છે. -

ભાભનગર—નાના મહારાણી સાહેબ નાદુરસ્ત તબ્યતને લઈને હવા ફેર માટે તેઓ રવીડ્ઝર્વેન્ક ગયા છે.

માતર—ખાદીઆના ના. મહારાણીને લઈ જતું વિમાન ચેન્નૈલ ખુદી પડતાં કુનેદ ભવ રીતે લોઈપટે લીબાસી મામની લીમમાં ઉતારી દીધું એથી સર્વ રહેજે બચી ગયા.

હોલાર્ક—ના. રાણી સાહેબ જહાવરવાને લઈને ઓન્સેસ જુલોવાના દિન માટે ગ્રાહી ત્યાં રેવાનું જાહેર રહ્યું છે.

દાહોઈ—મંજલમહુરી રોચન કોર્ટમાં એક બીલ જામનું તીક્ષ્ણથીઆરથી ખુન થયું છે. તેણીના ચરીરના બે કુકા કપેલા રોચન પાઈમાંથી મળ્યા આવ્યા છે.

નાગપુર—પાસેના નાનપુર મામમાં આમ લામતાં એક સ્ત્રી હતવતી જાજી મર્દ હતી, અમદાવાદ—અપહૃત મદિલાઓને પાછી મેળવવાની યુએઈને અનેના તીલકઠના અખામના મહંતથીએ આવકાર આપ્યા છે. અને તેઓએ પણ તે માટે ઉચિત સેવા આપવા તૈયારી બતાવી છે.

પાલીતાણા—વિભાગના રતનપર મામમાં તાજેતરમાં એક જામના મળામાંથી લગભગ પંચેક તોલાના કોલરની તકનીકથી ધપાતો જનાવ જન્મ્યો છે.

કેસોસ—ઉત્તર ગુજરાત પ્રાન્તમંડળના અધિષ્ઠા કાર્પેટર શ્રી. નટવરભાઈના માતૃશ્રી શ્રી. હમીયા પત્ર વર્ષની ઉંમરે પોતાના નિવાસ સાથે અવુજાન પામ્યા છે. મદૃમ પ્રભ સેવાના કાર્મમાં અખળ પાંતો બામ લેતા દર્તા.

વાનગર—રેડેઆ ખાદીદાર યાત્રિના ૨૨ વર્ષની હંમરના એક બચારીએ ૧૪ વર્ષની ઉંમરની કન્યા સાથે પ્રેમુતામાં પચલાં આપ્યાં છે તેમની દ્વિતીય પત્ની અને તેને ૧૫ વર્ષનો પુત્ર હપાત છે. આ લગ્ન ત્રીજી વખતનાં છે. ત્રીજી પત્ની પોતાના પતિ ઉપર કાયદેસર કામ ચલાવવા અજવળ કરી રહ્યાનું જાણમાં આવે છે

જામતા રહેજો

હમણાં હમણાં હિન્દુ બાળાઓને ભગવાની લઈ જવાના કિસ્સાઓ ખુબ જની રહ્યા છે.

તાજેતરમાં કોલોલમથી પંદર વર્ષની એક હિન્દુ બાળા મુમ મતાં ગામમાં શોધાશોધ થઈ બાળાઓ તાર થયા અમદાવાદ રેલ્વેને એક મુસલમાન ઘેર થઈ જતાં પોલીસે તપાસ કરતાં તેની સાથેથી એ બાળા મળી આવી. બાળાને પોલીસે કબજે લીધો, અને એ મુસ્લીમને પકડવામાં આવ્યો છે. ડોક્ટરીની માને બોલાવી ડોક્ટરી તેની માને સ્વાધીન કરી છે.

ઉકાંતરી

૧ નિવાહિત બાઈ નંબે નહાવા જતાં તેના કપડાં અને તેમાં રહેલી રકમ કાઢી લેવાની ગયો છે.

૨ તા. ૧૫ યનીવારના રોજે ડા. ફોર્જદારના દવાખાને દવા લેવા જનારની એક બાળકી રમતી હતી. તેને કાંઈ બદમાશ ઉપાડી જઈ શ. ૫૦૦ ના દાગીના તફારી બપોલે બનાવ જની ગયો છે.

વનિષ્ઠ વૃત્ત

૧ અપહૃત મહિલાઓની પુન : પ્રાપ્તિ કાઈ

મહિલા પરિપક્વો મળાદેરો સાથે

હિન્દી ભાષાની સાથે ફેલાઈ ગયેલા મમવાદી અપહૃત થયેલી નારીઓને મેળવવા બારે બહેમત લેવાઈ રહી છે. જેમાં કુમારી મુદલાબહેન જાંબાલાલ, સારાલાલ, શ્રી. મમજીરી, અશોકાચાર્ય અને કુ. અમલસલામ સાથે ફોજો આપી રહ્યાં છે. મહિલા પરીપક્વો પ્રમુખ શ્રી. અનુસુઆઈ કાંઈ એ હવે આ કાંઈ ઉપારી લીધું છે. સૌ બહેનો એ કામને હોમત મદદ આપે તો જરૂર આ કાંઈ સરળ બને.

૨, બહેન નારી

શ્રી. વત્સલાબાઈ કબુલે—સોલાપુર જલ્લાના આવેલ બાઈઓની સુધરાઈના પ્રમુખપદે ચુંટાયા છે.

શ્રી. મુખાકુમારી રાય—મુખપ્રાંતની ધારાસભામાં સભ્ય તરીકે ચુંટાયા છે. કુમારી કેળા પશોદારેલી—ને આંધ્ર વિધાપીઠે "ટેક્ટર ઓફ લીટરેચર"ની પદવી આપી છે.

અમેરીકામાં ન્યાયમંત્રી તરીકે વીસ બહેનો કામ કરે છે. ૧૦ બહેનોને ન્યુયોર્કમાં જ છે.

૩. ધરાનમાં બહેનોને ફરીથી પદમાં પુરવાની કુખેસ ઉપરતા ત્યાંની મહિલાઓએ જબર વિરોધ નોંધાવ્યો છે.

૩. સ્ત્રીઓને લશ્કરી તાલીમ " વીચે—શ્રી. અમૃતદેવ

લશ્કરી તાલીમ લેવાની પ્રતિ આંખોમાં વધતી જાય છે. એ ખુશી થતા જેની વાત છે. બપોરે કોટાદીના સમયમાં પુરૂષ દેશનું રક્ષણ કરવા જાય. ત્યારે અપહૃત થીના સમયમાં સ્ત્રીઓ ગૃહરક્ષણ અને સ્વાભરક્ષણ કરી શકે, આ કાંઈ પેતાને ખાતર ન જરૂરી છે એટલું જ નહિ પણ દેશની સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે પણ તેટલું જ જરૂરી છે. આ લશ્કરી તાલીમ લેવો સ્ત્રીઓ માટે અસારે પ્રમુખ અનિવાર્ય અભિપ્રાયસ્થ ખૂબ જરૂરી છે.

આશા છે કે આ બાબત નારીજનત પૂર્ણ જાગૃત બને.

૪. વંદન ! કાશ્મીરની આઝાદ નારીને

પાકો ફગાવીને આત્મરક્ષા અને દરારક્ષા માટે લેણે શસ્ત્ર સજ્જાં બેચન

અબદુલ્લાની સરદારી નીચે કાશ્મીરની નારીએ સારા એવા ફાળો મેળાવ્યા છે. કાશ્મીર જનતા છેલ્લા ઇશ્તાક વર્ષોથી આઝાદીના જંગમાં એવી રીતે લડી છે આઝાદીના જંગમાં કાશ્મીરની નારી પાછળ રહી નથી. એ એક ખુશ થવા જેવી વાત છે. નૈસર્ગિક સૌંદર્ય વરેલી કાશ્મીરની કમનીમ નારી વખત આપે વજી કરતાં કઠેર બની શકે છે. અને પોતાના દેશની આઝાદીને ખાતર અને પોતાની આત્મરક્ષા ખાતર એ નારી શસ્ત્રો પણ લઈ શકે છે. કાશ્મીરની નારી પહે નથીન છે પણ તેને ઉપરના કારણોસર પોતાની પવિત્ર રક્ત બદા કરવા ખાતર જેણે પાદાને પણ ફાવે દીધો છે. અને પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવા આજ એ બહાર પડી છે.

આઝાદીના સંગ્રામમાં એ જુદોએ સારા એવા સાથ આપ્યો હતો આજ પ્રજા સમોવડી બની પ્રજાની પગે લગી છે. અને કચેરીની તાલીમ લઈ રહી છે. એટલું જ નહિ પણ એક મહિલાશક્તિ પણ ઉભું થયું છે. તેમાં ત્યાંની સંખ્યાબંધ બહેનો જોશ છે અને લશ્કરી તાલીમ લઈ રહી છે. એ ફળનું નામ 'કેની' દુશ્મી રાખવામાં આવ્યું છે.

કાશ્મીરના જંગમાં ભાગ લઈ રહેલ એ વીરંગનાઓને વંદન! રત્નોઓએ આત્મબળ અને વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય ઉપર ખૂબ આધાર રાખી મનઃસંયમ રાખવો જોઈએ.

૫—નારી યુગ—

બીજા વિશ્વયુદ્ધના સમયથી નારીને પોતાનું આબરૂ જગતને પ્રસાર કરી બતાવ્યું છે. તેણે ઘાઈપણ કામમાં પાછી પાની કરી નથી. તે પ્રજા સમોવડી બની રહીને પ્રજાસિદ્ધિ અલેક કામમાં પ્રજાના અભેજનો અક્ષર અગત્ય પૂરું આત્મચક્રાધી કૌશલ્યો નિયમરૂપે એ સાથ આપ્યો છે. આજે સાથ આપે બળ છે. આ નારીયુગ તરીકે જરૂર પ્રતિષ્ઠાને પાને અમર રહેશે જ.

સુવાક્ય

સિદ્ધક દય ઉપસિદ્ધક કરતાં, પિતાઓ સિદ્ધક કરતાં અને માતા, હજાર ઉપસિદ્ધક કરતાં વધારે પૂન્ય છે.

લગ્નનો હેતુ,	×	×	×
×	વાસના નથી	×	પણ
×	×	×	સંયમ છે
પતિએ પત્નીવ્રત પાળવું	×	×	×
×	×	×	×
અને પત્નીએ પતિવ્રત પાળવું	×	×	×
×	×	×	×

સ્ત્રી-એક આછું ચિત્ર.....

લેખક :—દસરુખરાય છ. ડીમાણીયા.

જન્મતા પ્રતિદાસમાં દરિયાત કરતાં જણાય છે કે અને પુરૂષ કરતાં કષ્ટક નીચી મજુબામાં આવી છે છતાં નીચેનાં દામણુ જોઈએ તો તેનું મોઝ્ય સ્વપ્ન જણાયો.

તુલસીદાસને સત્યજ્ઞાન કરાવનાર સ્ત્રી હતી. એવાંના રાંછાને પોતાના આત્મજ્ઞાની નમાવનાર સ્ત્રી હતી. (શ્રીરા) પતિને દિવ્ય જ્ઞાનનાં માર્ગમાં અનુરૂપ થનાર સ્ત્રી હતી. રજપુતોને રજમાં લગવાની પ્રેરણા આપનાર, તેમનાં બાહુમાં બજા રેડનાર, ધુકમાં ધુક ફેરવનાર પતિનું મુખ ન જોનાર સ્ત્રી હતી. (રજપુતાણી) પતિના વનવાસમાં ભાગ લેનાર સ્ત્રી (સીના પોતાની ભાર્યમણી અનેક બાધીરો ઉત્પન્ન કરનાર સ્ત્રી હતી. (જેન એક આકે)

જેના પર ધૌવનું સામાન્ય સ્વપાઓલું હતું, જેની પર અપ્રુટ સૌંદર્યનાં વાવરા વાઈ રહ્યા હતા એવા એ મજુર એકાંચ સિદ્ધરાજ જેવા રાજાનાં મોહને વશ ન થતાં પતિવ્રતા. ધર્મ ખાતર છાતીમાં કટાર બોંધી મરનાર સ્ત્રી હતી. (જસમા એકાંચ)

પતિવ્રતા ધર્મ ખાતર સતી થનાર રાજુક હતી. પોતાની પ્રભુ અકિતથી પતિને દાનવ-મણી માનવ બનાવનાર સ્ત્રી હતી (મહાસતી દુલસી વૃન્દા) પ્રજાવત્સલ, સલાચારી તીક્ષ્ણ-શુદ્ધિવાળી, અને રાજનૈતિક એવી એ જીવનમાં અંત સુધી લગનાર અને લશ્કરને અપ્રુટ ઉત્સાહ આપનાર સ્ત્રી હતી. (સુસતાના ચાંદીખી).

ભક્તિપૂર્વક પોતાના મહુર કંઈથી કુરાન લઈને શ્રીમત્કોનાં નખોમાં અવિચલ અધુ-ધારા વહેવડાવનાર સ્ત્રી હતી (સુધુનિસા).

પોતાના રૂપ અને 'પ્રેમ' ખાતર દુનિયાની અજાણખીમાંની એક અજાણખી પામનાર સ્ત્રી હતી. (મુમતાઝ ચસલ).

મિંબીસાર રાજની આજ્ઞાનો અનાદર કરી શુદ્ધેવની પૂજા કરી ધર્મભાવના ખાતર પ્રાણ આપનાર સ્ત્રી હતી. આજ્ઞથી આઠસો વર્ષ પહેલાં બારકરાચાઈના રજોલા, 'સિદ્ધાન્ત સિદ્ધમણી' નામના મન્યને મોટો ભાગ (મણિતને) રચનાર અને જે અનેક સમસ્યાઓ યુરોપના પંડિતોએ દ્રોણ સમય અમાક કોણી છે તેને ઉકેલનાર સ્ત્રી હતી. (લીલાવતી). ઉચ્ચ કક્ષાનું વેપારીની દરેજમાં ઉભો રહેનાર પણ સ્ત્રી હતી (મેરે કોરેલી) હોમરૂલની ('Home Rule') ચળવળને પાયો નાખનાર સ્ત્રી હતી. (જેની બીસેન્ટ) આઝાદ હિંદ-ફાજનાં મુખ્ય સેનાની સ્ત્રી હતી. (અંબેદકી રાણી) મહારાજાજીના જીવનમાં અનેક પાક દેનાર સ્ત્રી હતી. (સ્વ. કર્તુરળા) રવત્રત હિંદના રાષ્ટ્રના ખાતેના એકમી પણ સ્ત્રી છે. (વિજયલક્ષ્મી પંડિત) હિંદની વિર્તામના પણ અરણ્ય છે.

અને છેલ્લે પોતાની લગ્ન અને મર્યાદા રહિત હાવબહારની પ્રેરકાના દેયા ડોલાવનાર પણ સ્ત્રી જ છે. (નદી).

આમ સ્ત્રી સ્ત્રી પણ ઘણું શક્તિ છે એક વેશમાં પણ બની શકે છે. અનેક અનિષ્ટો રચી શકે છે અનેક અનિષ્ટો ધોઈ પી જઈ શકે છે. સ્ત્રીએ અનેક રાષ્ટ્રોને નાશ કર્યો છે. અને અનેક રાષ્ટ્રોને પાયો નાખ્યો છે અનેક કાવરોની કમર કસાવી છે. એક સામાન્ય મહિલા ન જાણનાર પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનનાં ગુચળા ઉકેલા છે. પૈસા અને મોહથી જતાણી

છે. સાહસભર મૃત્યુને બેટી પણ છે. સંસારનાં ધારણે જીવન વિકાસ પણ કર્યો છે. 'ઉત્તમ જીવન' અને 'અધમ જીવન' એ બે પુત્રોની માતા પણ સ્ત્રી જ છે.

સ્ત્રી જાતિનો ઇતિહાસ જ્યેષ્ઠએ તો માફમ પડે છે કે સ્ત્રી ખાલી નથી, પણ એક વિશાળ વૃક્ષ છે. સ્ત્રી એ કૃષતી પધારી માગી છે અને જંગલનાં કાંટા પણ અનુભવ્યા છે. પુતળીની માફક પુરૂષનાં હાથમાં નાચી છે અને અનેક પુરૂષોને પોતાના હાથમાં નડાવ્યા છે. અનેકને પોતાની સ્વાર્થા મોહમયી જાળમાં ફસાવ્યા છે અનેકને પ્રભુનાં દિવ્ય પંથે દોર્યા છે.

પુરૂષે પણ સ્ત્રી ખાતર સંસાર છોડ્યો છે, ધન સંપત્તિ અને રાજપાટ પણ છોડ્યા છે એના બોલે સિદ્ધાસન ત્યજ્ય છે એના બોલે બીજા માગી છે, એના બોલે કુર ખૂન કર્યો છે. યુદ્ધ કર્યો છે. સ્વાર્થ, આસા અને લક્ષ્મીને એક બાજુ મુકી એના પ્રેમ મટે વનેવન બટક્યા છે. પ્રેમ તરસ છીમાવવા અટરીમાં આપક્યા છે. પુત્રી પત્ની માતા કે સખીનાં સ્વરૂપમાં સ્ત્રી, પુરૂષ મારે હાર્યો. દુઃશળીજ રહી છે.

કલ્પ છતાં કામજ છે, મીઠી છતાં પ્રતાપી છે. સ્વામી દર્શનની એક ધુણ બલે બન અનુભવતી ચક્રાન્તલા, દેવાની દુઃદિમ પીગળાવનાર પાવતી, કેસરબીના કંધની અડગત રજપૂત વીરાંગના, નયનોના તેજે ઉત્સાહ અને સક્રિય પ્રેરતી કાઈ સખી, શંકરાચાર્યનાં જનુન પ્રગલાવનાર પુત્ર સમોવડી થનાર દેવયાની સમાન મુત્રી આવી આદર્શ પાત્રોની સ્ત્રીઓની પ્રેરણા મુર્તિજ છે.

આજે સ્ત્રી પુરૂષની સામે સમાન હક્ક માગતી આગળ ઊભી છે. કેટલાક તેને ઉન્ન-તિનું પગલું કહે છે તો કેટલાક તેને અધોગતિ અને સમાનું પગલું કહે છે. આની સામે જો પડ્યો છે. એક પક્ષ સ્ત્રીને સમાન હક્ક ધારણી, આશા, પ્રેમ અને સૌરભ વેરતી, અભ્યમય જીવનવાળી સોદશની પ્રતિમા, ઉત્સાહની મુર્તિ અને પુરૂષ મંદિરની અધિષ્ઠાત્રી દેવી માને છે. કેટલાક તેને જીવન કાવ્યની સુદરી, પ્રેમ સરાવરની નાવડી દેશનું તોરણ જીવન પ્રગતિનો પવન અને હૃદયનાં આકાશ બીટી બાહ્યાન દેનાર દેવી મણે છે.

ત્યારે બીજા બાજુ સ્ત્રીને ઘીન શુદ્ધિવાળી, ચુલાની રાણી. પ્રજોત્પતિનું સાધન, ધરનું કામકામ કરનારું બોહલું વંન, વંશ વાંકનો જીવતો વેલો અને પુરૂષની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરવાનું જીવનું જીવનું જન્મ પ્રાણી ચલાવામાં આવે છે. જ્યે રસરીત જીવન વાળી મુર્તિ.

અત્યારે સ્ત્રી પોતાના ઉપર ગુજરેલા અને ગુજરવામાં આવતા અત્યાચારો અને શુભાચી સામે ન્યાય માગી રહી છે. વિશેષીઓ તેની સામે પ્રતિકાર કરે છે. જુના સમાજની જીવનવૃષ્ટિ દલીલો તેની સામે ધરે છે. ખુલ્લા મેદાનમાં જુજીરિત યદ્દ મજેલું એ, વૃક્ષ ક્યાં સુધી ટકી શકશે?

જેના તરફ પિતા, પતિ, કામર્ષ કે મિત્ર કાંઈ કારણ વગર વળે જેનું પવિત્ર આતિથ્ય સ્વીકારવા અનેક વ્યક્તિઓ ખેંચાય, જેની પ્રેરકતાના પ્રભાવથી સંસારની અનેક બીડીઓ સુધરે એવી જો કાંઈ વ્યક્તિ હોય તો સીજ છે. આપો ઉજળતો ઉત્સાહ આપનાર સ્ત્રી આજે સંસારની ધાત્રા કરવા નીકળી પડી છે. સંસારની આડીધુંડીઓની મઠિા છોડી, ગુલામીની બેઠી તોડી, અકુચિત દર્શિ અને જુના વિચારોને દ્વંદ્વારી નવા વિચારો આદર્શો અને કાર્યોનું શેષણ કરવા બહાર પડી છે. હવે તેને સ્ત્રી-અગળા નથી રહેવું પુરૂષ-નાઈ નનવું છે. ગુજરાતનો સ્ત્રી વર્ગ વ્યાપક રૂપે આ શુભો સેવશે? આ શુભોમાંજ તે સર્વની પ્રકુલ્લતા અને અમરતા છે.

પરસ્પર જીવન સહચારથી કેટલું ઉત્તમ જીવન થકાય? સાચી સ્ત્રીઓ નીવેકવાનું કામ પુરૂષનું છે; સાચા પુરૂષો નીપજીવવાનું કામ સ્ત્રીનું છે,

લગ્ન —

લેખક : શ્રી રતુભાઈ દસાંધ

ધોડી લીલી, ચમ્પરં છે સુવાળી
ઢોળાતી, સિરે સિરછવ, ઝાલુ
હરતાજલિમાં ફળ કંપવદ્યુત,
પ્રુષ્પેયુઓ ને કલગી, ગ્રીવામાં
મધુઅરન્તી કુંસુમાવલીઓ;
ઝોખાતણા છે કણ્ય આર બાલે
અખંડ સૌભાગ્યવતા થવાને.
કુમ્ કુમ્ ફેરી વળી દીલદી છે,
તપ તપ થતી રેસમી ફેરી બાધી,
ચઢી, લાજુડી ન્હાળી શ્રેય-ગાંધી,
અધી મહીયી દિન બે વીનાડયા

આ જિંદગીના; અવ ભવ માલ્યા
શૈયાઈ પૂર્ણાદિતિ ઢાળ હોકા—
કાકો ઢળી પોક કુંવારીકરા
સમાવવા કોઠ પળે સુપચે !
જેણે દશે પોઠક વર્ષ કુંધી
ભાન્યા-પૂન્યા શિવ-મહેસ સવે !
ન ભવ જાને કમભાગી ઢાણ !
આ લગ્ન માણે ન અભાગી ઢાણ ?

x x x

લગ્નને માણનારાઓ મહુ નિચે અભાગી છે,
હંગામીમાં માત્ર રાજગ દશે વા ગદભાગી છે,

આમીનાં ફરેક ફરેક આર

કીર્તિ શ્રીન ઝોણ-ઢમેન્ડ

માધાના તથા શારીરિક
દુઃખાવા અને શારદી માટે

કીર્તિ પેઠન બામ

તમારી પૂજમાં અને રહેવાસને યુગાધિત
અને જાણકિત બનાવવા માટે

કીર્તિ અ ગ ર બ તિ

હુમેશાં વાપરો

એજન્ટો એજએ છે.

સરસ્વતી કેમીકલ્સ વર્ક્સ,

જાંબર હાટલ સામે,
ગાંધીરાઈ, અમદાવાદ

અમરેલીના સોલ એજન્ટ:—મે. કમલ ટ્રેડર્સ મહેવતી બીલીંગ, ટાપવરા.

મે. કીરદીકેટના સોલ એજન્ટ } મે. ગાપાળદાસ અખાલાલ
તથા સારંગપુર વિસ્તારના રોહીરદ } (ગાપાળ દી. ડીપો) સારંગપુર

એલોસબીજ વીસ્તારનાં રોહીરદ:—મે. એલોસબીજ બનરલ રોહીર

રીલીફેશ વીસ્તારનાં રોહીરદ:—મે. પટેલ એન્ડ દેશાઈ

ભણેલી લલનાઓ

વર્ષગાંઠ ને દિવસે
પતિ. પાસે
બેઠ
માગે છે

* પુસ્તકોની,
ધરણીની નહિ !

આ વરસગાંઠે તમે માંગો :—

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે કૃત
હસાહસથી ભરપૂર

રં ગ ત રં ગ ના બા ગો નું 'ગુ ચ્છ

તમારી વરસગાંઠે એટલી ખુશખુશાલ જશે કે ન પૂછો વાત.
છ ભાગ—સેટના રૂ. ૧૫૫

બીજાં હાસ્ય પુસ્તકો : લંબોદર શર્મા કિં. રૂ. સના બે.
કથાહાસ્ય કિં. રૂ. ૩૫ : બકોર પટેલ (ચોવીસ ભાગ) કિં. રૂ. ૧૩

ગાંડીવ બાળપખવાડિક

તમારા બાળકો માટે મંગાવો

ઘરમાં બોદું તોફાન થતું અટકશે.

બકોર પટેલની રમુજી વાર્તા દર મહિને અપાય છે.

વાર્ષિક લગાજમ રૂપિયા સાત વી. પી થી જાન પહેલા ચિલીંગ ૧૬

ચોક્કસ જ નવા આલેકો લેવાના છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદીર :: સુરત

હિંદના સિપાર્થ

(કથાયત ગીત)

હિંદના સિપાર્થ. હિંદના સિપાર્થ
નાનકડા નરવીર
અમે હિંદના સિપાર્થ સા

હિંદ અમારો દેશ છે,
હિંદના સંતાન સો,
આઝાદ હિંદુસ્તાનના
ચેતનવંત સિપાર્થ સો : હિંદના

જનમ, જાતિ કે રંગના,
લેહથી અમે ફર સો,
એજ નીતિથી રક્ષણવાળા
નેક દીલ સિપાર્થ સો : હિંદના

કરવું, હટવું, ઝુકવાતું,
અમે કદિય શીખ્યાના;
જયહિંદ, જયહિંદ, જયહિંદ ?
હિંદ માની ઢાલ સો : હિંદના

—કેશવલાલ પટેલ

૧. જયહિંદ એવલતા કથાયત બંધ
કરી સુઠીવાળી હાય હવામાં ઉંચા
કરવા.

મારે

માનવ સુરજ થાવું
મારે માનવ સુરજ થાવું.
જગ સુરજ જેમ તિમિર સેદી.

વેરે પુરુષ પ્રકાશ :
માનવ દીલમાં પ્રકાશ વેરી,
ઉદ્વેગવા અંધાર.

મારે માનવ સુરજ થાવું
દિપક જેમ નિજ દેહ જલાવી,

અજવાળે ચોપાસ
દુખડાં સહતાં, દેહ ઇમનતાં; x
રેલવવા પ્રકાશ.

મારે જલતો દિપક થાવું

—કેશવલાલ પટેલ

x ઇમતાં

ભણેલી લલનાઓ

વર્ષગાંઠ ને દિવસે
પતિ, પાસે
ભેટ
માગે છે

* પુસ્તકોની,
ધરણીની નહિ !

આ વરસગાંઠે તમે માંગો :—

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કવે કૃત
હસાહસથી બરપૂર

રં ગ ત રં ગ ના ભા ગો નું 'ગુ ચ્છ

તમારી વરસગાંઠ એટલી ખુશખુશાલ જશે કે ન પૂછો વાત.
છ ભાગ—સેટના રૂ. ૧૧૧

જીન્ન' હાસ્ય પુસ્તકો : લ'બોહર શર્મા કિં. રૂ. સવા બે.
કથાહારય કિં. રૂ. ૩૧ : બકોર પોદ્દ (ચોવીસ ભાગ) કિં. રૂ. ૧૩

ગાંડીવ બાળપણવાડિક

તમારાં બાળકો માટે મંગાવો

ઘરમાં ખોદું તોફાન થતું અટકશે.

બકોર પોદ્દની રમુલ વાર્તા દર મહિને આપાય છે.
વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા સાત વી થી થી બાળ પદ્ધતિ પ્રાપ્તિ ૧૬
થોડાક જ નવા ગ્રાહકો લેવાના છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદીર :: મુરત

“દારકા” કેવી રીતે બનાવી

તમે જાણો છો કે દારકા કેમ વસે? અને તે નામ શા ઉપરથી પડ્યું? અને તેનું બાંધકામ કેણે કર્યું?

યદુપતી મહારાજ શ્રી કૃષ્ણની રાજધાની મથુરા નગરીમાં હતી કેશના વધ પછી તેના સગરીત રાક્ષસો કાળયવન અને જરાસંધ મથુરાનાં લોકોને ઓચીંતાના આવી હેરાન કરતા હતા. મહારાજ શ્રી કૃષ્ણ એક દિવસ પોતાની પ્રભાની શાંતિને માટે વિચાર કરતા બેઠા હતા. તેવામાં એક હંસ આકારનું વિમાન દેખાયું જેતજેતામાં તે વિમાન નીચે ઉતર્યું. અને તેમાંથી પ્રધાના બાઈ અને દેવતાઓના શીલ્પકાર વિશ્વકર્મા નીચે ઉતર્યા. શ્રી કૃષ્ણ તેમને આદર સત્કાર આપી બેસાડયા. અને કુશળ અંતર પુછ્યા પછી પોતાની ચીંતા જણાવી તેમની સલાહ માગી.

શ્રી વિશ્વકર્માએ કહ્યું કે તેમાં તમારે ચીંતા કરવાની નથી અને આનો બંદોબસ્ત હું કરું છું અને પછીથી “પરિત્રાણાય સાધુનામ વિનાશાય ચ દુશ્કૃતામ” તમને સુદર્શનચક્ર બનાવી આપીશ.

આપણા નિયમ પ્રમાણે માણસો સવારમાં અંધરામાં વહેલા ઉઠે છે. તે તે સુજળ એક દિવસ મથુરા નગરીના લોકો સવારમાં ઉઠ્યાં અને પોતાની હંમેશની દેવ સુજળ અટકળે દરવાજા તરફ જાય છે. તે દરવાજા તે જગ્યાએ ન મળે—

એટલે પોતાની માતૃભાષા હિંદીમાં “દારકહા” એમ બોલવા લાગ્યા. દાર એટલે દરવાજા, કહા એટલે ક્યાં? આ રીતે દરવાજા ક્યાં છે? એટલે દારકહા નું અપભ્રંશ નામ દારકાં પાડ્યું.

તમને અભયબી યશો કે એક રાતમાં આખી નગરી કેવી રીતે બંધાઈ ગઈ અને, માણસોને બહાર પડ્યા વગર કેવી રીતે ત્યાં સુવડાવી દીધાં.

તમે જાણો છો કે હાલમાં જે લકાઈ ચાલતી હતી તેમાં વિલાયતમાં સેંકડો મકાનો જમીનદોસ્ત થઈ ગયાં છે. એ લોકો ઘરબાર વગરનાં થઈ ગયાં છે. હવે તે બધાને માટે જરૂરી મકાનો બનાવવાની યોજનાઓ અને કામકાજ થઈ

બે મહાપુરુષ

અમેરિકામાં ન્યૂયોર્ક મોટું શહેર છે. ન્યૂયોર્ક દુનિયામાં મોટામાં મોટું શહેર છે. ન્યૂયોર્કમાં એક દિવસે વિજ્ઞાન માણસોની એક મોટી સભા મળી હતી. સભામાં ચર્ચાનો વિષય હતો કે દુનિયામાં સૌથી વધારે વિખ્યાત અને માનવંત વ્યક્તિઓ કઈ કઈ છે.

આ સભાના પ્રમુખ સ્થાને ફોલ્બ્રિયા-વિશ્વ વિદ્યાલયના એક અધ્યાપક હતા. તેમણે કહ્યું. એવી બે વ્યક્તિઓ છે ખરી. પરંતુ શું તે અમેરિકાવાસી છે?

સાંભળનારાઓમાંથી “હા” કહેનારાઓની સંખ્યા બહુજ ઓછી હતી. એટલે તેમણે પૂછ્યું. ‘શું’ ત્યારે તે અંગ્રેજ છે? આ વખતે પણ ‘હા’ કહેનારની સંખ્યાનું પ્રમાણ બહુજ થોડું હતું. એટલે તેમણે ફરીથી પૂછ્યું, ત્યારે શું તેઓ રોમન, જર્મન કે યુરોપના કોઈ દેશના રહેવાસી છે?

કેટલાએ લોકોએ આ બાબતમાં પણ સંશય રજૂ કર્યો. ત્યારે પ્રમુખ સાહેબે ઉભા થઈ કહ્યું ત્યારે એમાંની એક વ્યક્તિ ભારતના વિખ્યાત કવિ શ્રી રવિન્દ્રનાથ ટાગોર અને બીજી વ્યક્તિ ભારતના મહાન નેતા અને મહાપુરુષ મહાત્મા ગાંધી છે.

ચારેકોરથી બવાજ સંભળાયો, હા, હા.

[પાંચમા પાનાનું ચાલુ]

સંશય વિનાશનું કારણ બને છે. મૂર્તિપૂજા કરતાં જીવંત માનવીની પૂજા એટલે તેને શિક્ષણને ઉત્તતિના કાર્યમાં ધન વાપરવું એ જ સાચો ધર્મ છે એ આપણે હજી સમજ્યા નથી.

ભાંગી તૂટી હાલતમાં હજી જુનું મંદિર ઉભું છે નવું મંદિર અહલયા-બાઈએ બંધાવેલ છે તે જોવા લાયક છે. ગાયકવાડ સરકારે પૂજા તથા રક્ષણ માટે બંદોબસ્ત કરેલ છે. પ્રાચીનતાનું રક્ષણ કરવા તથા તેમાંથી બોધપાઠ લઈ નવો રસ્તો લેવા જેટલા આપણે હજી બંધત નથી થયા એ આપણા મહાન દુર્ભાગ્યનો વાત છે. હિંદ આજે ચર્ચા હિંદી સરકારે સોમનાથ મહાદેવનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા નક્કી કર્યું છે.

(૧)

મને પ્રેમ છે એ પુસ્તકમાં
 જે મનમાં ભરે સહભાવ.
 પાર લગાડે ભવસાગરથી,
 જે સુખ જીવનની નાવ.
 મને પ્રેમ છે એ જીવનમાં
 ભરેલ જેમાં છે ત્યાગ.

દીન દુઃખી, લંગડાં લુલાં પર
 જેને છે અપાર અતુરાગ.
 મને પ્રેમ છે એ મિત્રોમાં
 જે સુખ દુઃખમાં રહે સમાન.
 બેઠું, ઊડું સમજાવે સુજને.
 સદાય વધારે મારું જ્ઞાન.

(૨)

હે ભગવાન, કરુણા મામ,
 છે ચરણોમાં ઠાટિ પ્રણામ;
 છું હું બાળક નિર્દોષ અજ્ઞાન,
 મને દે જે નિર્મળ જ્ઞાન.
 ભણી ગણી બનું સમગ્ર સુખજી
 શીલવાન, વક્તા, વિક્તાન.

શુભનું કરી સન્માન,
 આદર પામું જગત મહાન.
 કોધ-મોહના પકડું કાન,
 કરું ન ધન, બલનું અભિમાન;
 સુખ ને છે તારો અધિકાર,
 ને હૃદય બને ચરણ, લિહાર.

(૩)

વર દે વર દે,
 સતત પ્રેમમાં મગ્ન રહું હું
 એવું કંઈ કરી દે,
 આજ જંગત છે જર્જર
 નિર્જની કુચક-રચનાથી,
 સરલ, સ્નેહમય કરું જોને,
 સુખમાં એવું બેળું દે.

(૪)

માણસ જેવી ભાવના રાખે
 અને જોની પાછળ જેટલી
 મહેનત લે તેવું ને તેટલું ફળ
 તેને મળે છે. માટે સારી
 ભાવના રાખો.

વરેણાને બદલે ગુણથી શોભાવાનું બનેા.

સાત રૂપીઆમાં પુસ્તકો

હાસ્યકથા મંજરી ભા. ૧ લો	૨-૦
યૌવનના સંરમ્ભો	૧-૦
નિરંજના (ત્રીરૂપમાદેવો)	૪-૦
વીર શાહુ (નાટક)	૦-૧૨
સત્યભામા (સાંભાણક નાટક)	૨-૦
વાત બહેના	૦-૮
અલોખાખા	૦-૬
પ્રભાવતી (નાટક)	૧-૦
ખાસખંડુક	૦-૧
મેના	૩-૦
ઈલા	૨-૦

૧૧-૦

ઉપરના પુસ્તકો રૂ. સાતમાં મેળવો.

ટ. ખ. જુદું

જીવનલાલ અમરશી મહેતા

પીરમશા રોડ, અમદાવાદ

૧૦ રૂપીઆમાં સેટ પુસ્તકો

ધોષામુદ્રા (અનરશી)	૪-૮
જીવન સુધારણા	૨-૦
નિવેકાનંદ (નાટક)	૧-૦
સત્યભામા	૨-૦
પ્રભાવતી (નાટક)	૧-૦
વીરશાહુ	૦-૧૨
વીરોદ્ધ વાટીકા	૨-૦
રાધારાણી (મંડીમયંદ)	૦-૧૨
૬મી વજુદર	૨-૦
મેના	૩-૦

૨૦-૦

ઉપરના પુસ્તકો રૂ. ૧૦ માં ખરીદો

ટ. ખ. જુદું

લોટસ પ્રિન્ટરી,

પીરમશા રોડ, અમદાવાદ

સીઓના ગ્રહસંસાર માટે ઉત્તમ પુસ્તકો

૫૫ રૂપીઆમાં પુસ્તકો ૧૦ મેળવો

સીઓ માટે ખાસ લખાવેલ દરેક જાતની માહિતી પુરા પાડતા

રંગીન સાહીમાં કાપેલ સચિત્ર પુસ્તકો

(૧) કલા અને કલાકાર	(૬) મોડી મધુરી વાનીઓ
(૨) શૌર્ય અને યજુગાર	(૭) પ્રસવ-ખાળ છોડ અને તેની ચિકિત્સા
(૩) ભરત-ગ્રંથલુ	(૮) સાંભાણક રીવાજો અને
	સંસારની સફળતા
(૪) નારી, જન પ્રકાર	(૯) યતો-તહેવારો અને કેટલીક સજારીઓ
(૫) આદર્શ નારી	(૧૦) આવજત કલા અને સૌંદર્યવર્ધક પ્રયોગો

આ દરેક પુસ્તકો સીઓ માટે ખાસ છે સચિત્ર લખો

જીવનલાલ અમરશી મહેતા પીરમશા રોડ, અમદાવાદ

દાંત આવેછે ?
કે બાળક
કશ્ચયે ચક્ષુંછે ?

કપીયા દાંત આવતી વખતે બાળકને કે તકલીફ પડે તેમાંને પ્રતી બાળક તે પાચનની સિદ્ધિને કારણે દેખે છે. જ્યારથી માંદગી થયે વર્ષની ઉંમરે દરખાત બાળકને અવનવી ભાવનાં ખોરાક પચાવવાને અનુભવ થાય છે તે સમયે ગ્રાઈપારીન બાળકની તોલરી અને આંતરક્રિયાને આસપાસ પ્રભાવતાં થઈ પડે. અપચા, બેચેની, જોડે તથા કાલા સિંચે દરોગે ગ્રાઈપારીન થાય છે.

ગ્રાઈપારીન

બાળકોની પાચનશક્તિને વધારનાર

ડૉ. સોલેન્કોવ્સ્કીની બનાવટ

AL 101

છોકરાઓ માટે !

ડોંગરે બાબામૃત

પીવાથી રૂઢ પુરું થાય છે. એથી છોકરાનાં ઉછરતાં શરીરને ઘણી સારી મદદ મળેછે.

માલીક:- કે. ટી. ડોંગરે કાં. મુંબઈ-૪.

આધ—

—વિદેશ સર્વિસ તરફથી જાણેલમાં ગ્રામાદલ આતે ખોલવામાં આવ્યુ છે.

જે ઉત્તમ ઔતિહાસિક રાજરોષ-

—પુસ્તકો—

રાજ્યાભિષેક

દેવની કિમ્તના ત્રણ/૮ ખ. લુક.

છવનલાલ અમરશી મહેતા પીરમલાગેલ, અમદાવાદ

લોટસ પ્રિન્ટરી, અમદાવાદ

ગૃહલક્ષ્મી નું સાચું સૌંદર્ય

તેના સ્વાસ્થ્ય માં છે.

અશોકારિષ્ટ સ્ત્રીઓને હોં જેવાંકે

ઑટલે સ્ત્રીઓનો મિત્ર

૦ પ્રદર ૦ ગર્ભાશયના વિકાર

૦ અગ્નિમાંથ

૦ સોજાકુરમ

૦ અરચી વગેરે

દૂર કરી

શાર્કુધર લેબોરેટરી

નો

અશોકારિષ્ટ

સ્ત્રીઓને ગૃહસ્થાશ્રિતના

બોજા માટે સશક વળાવે છે

જામનગર શાર્કુધર લેબોરેટરી

લિમિટેડ

જામનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

સ્ટોરીસ્ટો :—

વીરભગામ... મહેતા મંડીકલ ઝોર બોરી જાનર

મહેસાણા... જે લલ્લુભાઈ જેન્ડ સન્ન

અમદાવાદ... એમ. નારણલાલ જેન્ડ કંપની, ગયપુર અદવા

પેટલાદ... ધીરજ ઝોર, ગાયરી જાનર

હકોર... વિલ્લ ઝોર્સ, ટેમ્પલ ગર્ડ

મહિન્દ્રાપાલ્યુ અમવાલ ઝોર્સ, જાનરમાં

મુ'અઈ... કુમાર જેન્ડ કંપની કેટ, મહેસાણા રોડ અને પીગતઓ.

“સ્ત્રી બોધ”

Street-Bodh Office

[સ્ત્રીઓ-બાળકો માટે ૯૨ વર્ષ થયાં ચાલતું માસિક પત્ર]

તંત્રી:

જરબાનુ કોબરાજી

કેશવપ્રસાદ સી. દસાઈ

મંત્રી:

અંદાજાન્ત છ. મહેતા

પીરમણી રોડ, અમદાવાદ

Ahmedabad, 194

મહેરબાન સાહેબ,

વિ. આપના ઉપર આ સાથે અમારું પેપર ‘સ્ત્રી-બોધ’ જે આજે દિંદમાં જુનામાં જુનું ૯૨ વર્ષનું સ્ત્રીઓ-બાળકોનું એક જ માસિક પત્ર છે તે મળશે.

માસિક પત્રમાં સ્ત્રીઓ માટે ખાસ લેખો, વાર્તાઓ, ગૂઢ, સમાજિક વિગેરે માહિતી દર મહિને આપવામાં આવે છે. તેમજ વાર્ષિક ગ્રાહકને એક પુસ્તક લગભગ ૧૫૦ થી ૨૦૦ પાનાનું રૂપિયા ત્રણેની કિંમતનું મફત મળે છે. વાર્ષિક બલાન્કમ પદેથનું રૂ. ૭-૬-૦ સિદ્ધીગ બાર કોડ્ કર્યા વગરના મોકલવા.

અગો આશા રાખીએ છીએ કે આપ આ માસિક પત્રના ગ્રાહક થશો. અને આપના સંબંધીઓને પણ ગ્રાહક થવા વાલામણ કરશો.

મફત ગ્રાહક થવા માટે જે ભાઈ-બહેન આ માસિક પત્રના ગ્રાહક થાય તેવા ૧૦ સરનામાં અમેને મોકલવા. તેઓને અમે એક નમુનો મોકલીશું અને તેઓ ગ્રાહક થશે તો અમે ૧૦ નામો મોકલનારને બાર માસ સુધી બેટ પુસ્તક સાથે માસિક પત્ર મોકલતા રહીશું. જે દસમાંથી પાંચ ગ્રાહક થશે. તો બેટ પુસ્તક મહેનતાણી તરીકે આપીશું.

‘સ્ત્રી-બોધ’ માસિક તેની પ્રણાલિકાઓ મુંબઈ ગુજરાતી સ્ત્રી સમાજની આજ સુધીમાં બારે સેવા કરી છે. જે સૌ કાંઈને વિદિત છે. અને દરજો તે આધુનિક યુગને અનુરૂપ બનાવી સ્ત્રી-સમાજની ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજકીય ઉન્નતિ ગ્રેરે તેવી પ્રસાદી પીરસવાની બારે તમન્ના સેવે છે. ગત લઠાઈના કપરા સંજોગોમાં કાગળ નિવમન તથા બેદર મોંઘવારીના પરિણામે અમે ‘સ્ત્રી-બોધ’માં વધુ રસપ્રદ અને બહોળું વાંચન પીરસવામાં ખમચ્યા છીએ તે બદલ દિલગીરી બહેર કરીએ છીએ પરંતુ તેના ૯૩ માં વર્ષ-ગન્-યુઆરી ૧૯૪૯થી તેની આર્થિકતા, રસપ્રદતા અને વિવિધ સામગ્રી વડે સૌને પ્રુતઃ જોના વાંચનમાં રસ લેતા કરવાની પાછી પેવાહેશ રાખીએ છીએ.

‘સ્ત્રી-બોધ’ ની લાંબા વખતની સેવાઓની કદર કરી આપે તેને અપનાવજીવ જોઈએ અને આપના સ્નેહી સંબંધીઓને તેના ગ્રાહક થવા અવર નકામણ કરવી જોઈએ.

પુસ્તકાલય તેમજ ઘરમાં વસાવવા માટે નવાં ઉત્તમ

— પુસ્તકો —

ક્ર—ક્ર

નામ	કીમત	નામ	કીમત
તદ્દશિલાની રાજમાતા	૩-૮	ગોખલેનું જીવન	૧-૦
માર્ગદર્શક ભાગ ૧ થી ૬	૬-૦	સંવાદ ગુચ્છ	૨-૮
રેખાચિત્રો	૨-૮	સંવાદમાળા	૩-૦
નેરંગના (નિરૂપમાદેવી)	૩-૦	નિરાજદોહા	૪-૦
ખચલા (પ્રભાવતી સરસ્વતી)	૨-૮	કર્પુરમંજરી	૦-૮
તકીઆવાડી રાજરમત	૩-૦	યૌવનના રમરંગો	૧-૦
આવતી કાલના ધડવેયા	૨-૦	મેઝેનીના લેખો	૧-૦
સીતા (કિંગ્સફોર્ડ રાય)	૧-૦	હાથીકેશવદ્ર ભાગ ૧ લો	૪-૦
કુલદ્રા	૧-૦	સદર ભાગ ૨ નો	૩-૦
કુશિકિત રત્નો	૨-૦	સદર ભાગ ૩ નો	૩-૦
બી પ્રેમવપુરનો ખરો ઉપયોગ	૨-૦	સદર ભાગ ૪ થી	૪-૮
અનિતદા	૦-૧૨	અનંત આખ્યાનમાળા ભા. ૧-૨	૪-૮
આ નંદિની	૦-૮	માવાનો અગર ભાગ ૧-૨	૪-૮
મામી વહેપાર ભાગ ૧-૨	૪-૮	સંસારી કે મન્યાસી (પ્રેમચંદ્ર)	૨-૦
પ્રપત સતશાહી	૦-૫	પર્મપાળ (અંગણી ઉપરથી)	૨-૮
જર્જ સાક્ષર જ્યન્તીઓ	૨-૦	પ્રેમદાદેવી	૨-૮
ખરાનતી વિચારણા	૨-૦	વાતી ઉર્મિલા	૨-૦
પસાદાર કેમ થવાય	૧-૮	સ્તંભમાળા	૨-૦
બાલગીતા	૦-૮	સ્વામી વિવેકાનંદ	૧-૪
નવર્ગની સામગ્રી (જેમ્સ એલન)	૧-૦	તપસ્વી	૦-૧૦
નનુકા પામ	૦-૮	જીવન આકૃષ્ટ	૨-૦
મેટર લોકના નિખંધો	૦-૬	કુખી સંસાર	૧-૦
મેકેટીશની જીવનકથા	૦-૨	શ્રી કૃષ્ણજીવન	૦-૮
પશુપાથી દેવ (જેમ્સ એલન)	૧-૦	દીવાને સાગર (પ્ર. બીજી)	૨-૦
ટોમસ એલવા એડીશનર	૨-૦	હવાપીની પત્રપાઠ	૪-૦
ગેવડ પતન	૨-૦	કુમાર સંભવ અને બીજી કથાઓ	
શિક્ષાનો આદર્શ (ટાગોર)	૨-૦	(કાલીદાસની પ્રસાદી)	૨-૮
જીવન સુધારણાના સનમર્ગ ભા. ૧-૨)	૧-૦	માલતી માધવ-અને બીજી કથાઓ	
હિન્દુધર્મની પાઠમાળા	૪-૦	(સં. સા. કથાઓ)	૩-૦
સ્નાતકી	૨-૦	સતીમંડળ ભાગ ૨ નો	૪-૮
વિજય ખજા જેમ્સ એલન)	૦-૮	વીરમતી	૩-૦
માનવ વિચાર	૦-૮	મેટલીક નવનકથાઓ	૨-૦
દેશ દર્શન	૩-૦	સુધરીઓનો શણગાર	૨-૮

નામ	કીમત	નામ	કીમત
અભાગીની	૨-૦	વીણા-વિહારી	૩-૮
ચોખેરવાણી	૨-૮	મારોદેય	૨-૮
તરલા (દીવેટીઆ)	૩-૦	દુર્ગાદાસ	૦-૪
ત્યોત્સના	૨-૮	રામનો પર્વત	૨-૮
કુખરું વહાણુ [છપાય છે]		દાસ્યમંદિર	૩-૦
મરાઠી રિવાસત બા. ૧-૨	૨-૦	વિભુતિ મંદિર	૨-૮
કિષા-શિવાજી	૧-૪	વીગ્યાદુ	૦-૮
લગે અને પીછ કથાઓ	૨-૮	સાગરીકા	૦-૮
(કથા મંજરી બા. ૧ લો)		લણુ રામાયણુ	૧-૦
ખાનદાનીની ખાતર અને પીછ નવલ-		લણુ મહાભારત	૧-૦
કથાઓ (કથા મંજરી ૨ નો)	૨-૮	કામળી-વાસવદત્તા	૧-૦
નુકતિમાળા	૨-૦	મૃત્યુકલિંક-મુદ્રારાક્ષસ	૧-૦
આયુર્વેદ	૨-૦	ભવશ્રુતિ પદ્ય	૧-૦
ચોયણાં	૨-૦	લોખામૃદા બા. ૧ થી ૪	૪-૮
સં. રામાયણુ	૨-૮	ગુજરાતનો નાથ	૭-૦
સં. મહાભારત	૪-૮	કોનો વાંક ?	૨-૮
વસન્ત ગ્રંથ	૪-૦	દેખાચિત્રો	૨-૮
સંસ્કૃત સા. ઇતિહાસ	૪-૮	રસદર્શનો	૨-૦
ગુજરાતી ચંદ્રોદય	૪-૦	કામચંદ્રમ	૫-૦
વિમલ પ્રબંધ	૨-૮	વાંચિનાની	૨-૮
અગ્રેજ લોકનો ઇતિહાસ	૧-૮	હીલનાડ'મ	૨-૮
રનેડ સંગીત	૦-૩૨	રશિમ	૩-૦
સ્વદેશ ગીતાવલી	૦-૧૪	સુરખા (જેઠાલાલ ત્રિવેદી)	૩-૦
પ્રો. કર્વેનું આત્મ જ્વાલ બા. ૨નો	૧-૮	અમ્રાટ વિક્રમ	૩-૦
રાનડેના ધર્મપર વ્યાખ્યાનો	૧-૦	રાજરોગ	૩-૦
કરણવેલો	૨-૮	રાત્યાભિષેક	૩-૦
ઈસિનું અનુકરણ	૦-૮	ભાસ્યનાં પદો	૩-૦
કલાપી કાન્તાના સંવાદો	૧-૦	દેસની કેસિયત	૨-૮
બળવનો ઇતિહાસ બા. ૨ નો	૪-૦	રશિયા ભાગ ૧-૨	૫-૦
" " " ૩ નો	૨-૦	સ્વતંત્ર જર્મની	૨-૮
સંકેસિકા (ખજરદાર)	૧-૦	બાલ ગોપાલ	૧-૦
દલીલા	૨-૦	નાગમતી	૨-૦
નૃપુરજંદાર	૨-૦	કમાલપાસા	૩-૦
ચિન્તા હીરા	૨-૦	જંગીજખાન	૨-૮
અવનમાંથી જડેલી	૨-૮	વીરનાં લેજ (સિદ્ધરાજ જયસિંહ)	૩-૦
અવનની ઝાંખી	૨-૮	હૃદય ત્રિપુટી (કલાપી)	૨-૮
અખમેરનો અછતસિંહ	૨-૮	આમમાતા	૧-૪

નામ	કીમત	નામ	કીમત
સુવાસચંદ્ર [શરદાખાણ]	૩-૦	હીમાની ખાણ	૩-૦
મિન્દુ	૧-૦	વીસમીસદીનું પાઠશાસ્ત્ર	૩-૦
દક્ષિણ [ખંડોમ]	૨-૮	આયુષ્યાલી લા. ૧-૨	૪-૧૨
રાધારાણી	૧-૮	મોહાન રાત	૩-૦
ઈન્દીરાને પત્રો	૦-૮	કાલીદોસની વાંતો	૨-૮
ચોતબહેના	૦-૮	રાધેશ્યામ	૩-૦
ગોળી જમના	૦-૮	રસ મિન્દુ	૩-૦
બાળ બટક	૦-૮	રણારણ	૩-૦
શંકેશ વાર્તાવલી લા. ૧-૨	૦-૧૨	સેનાપતિ [આચાર્ય]	૪-૮
અલીબાબા	૦-૬	નમ તમામિ લા. ૧	૪-૮
ખંજન	૦-૪	નર નારાયણ	૪-૮
ગીતરજની	૦-૮	નિવેદિતા	૪-૮
વક્રારપટેલ [સેટ]	૭-૦	ભટ્ટાંગના	૩-૧૨
પ્રેમ પરખ	૨-૧૨	વતનના સાદ	૪-૦
પ્રિય મિલન	૨-૮	નિરૂપમા	૩-૦
દ અને સમર્પણ	૪-૧૦	ગૃહલાગ	૩-૦
ગદ્ય	૪-૧૨	ક્રાંતિની કીલરી	૩-૦
ગીતાં પ્રેમદાનાની	૧-૪	વિજેતા	૨-૦
દાદીમાનુ વૈદુ	૧-૧૨	બહાદુર એટલે	૨-૦
લક્ષ્મી આનંદ	૩-૧૨	મધુરગદની	૨-૮
વિક્રમની વાંતો	૪-૮	નપના	૪-૦
શરદ્વંદના	૩-૦	અદશ્ય માનવી	૩-૮
આનંદી	૩-૮	સમેગ્નતિ	૨-૮
શ્યામલી	૩-૮	ગોમતાં પાણી	૨-૮
માનોજીવ	૩-૦	પ્રારબ્ધના પાસા	૪-૮
જનક દુલારી	૨-૦	ડૉ. મધુરિકા [મુનશી]	૧-૪
અનપૂર્ણાનું મંદિર	૨-૮	વેરની વસુકાત	૧-૦
ગોલ્ડા	૩-૦	ગરાસણી	૪-૮
પતિ મંદિર	૧-૧૨		

આ હિપર્ગત દરેક અણ્ણિતા લેખકના પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી મળે છે.

પુસ્તકલયો—વહેપારીઓને આઈ કમીશન આપવામાં આવે છે.

અમારા પ્રકાશનો વેચનાર એજન્ટો નિમવાના છે.

માલ મળાવનારે એડવાન્સ રૂ. ૫) મોકલવા. તે વગર જોડર અધિકારવામાં આવતો નથી.

+ વધુ વિગત માટે પત્રવ્યવહાર કરો +

લખિપત્ર— જીવનલાલ અમરશી મહેતા. પીરમશા રોડ, અમદાવાદ.

વર્ષ ૯૨ :

આગસ્ટ : ૧૯૪૮

અંક ૮ મા

ઉપહાર ગૂડો કે રોગનાં ધામ !

સ્ત્રીઓ રસોડાની અધિષ્ઠાત્રી છે. સ્ત્રીઓ રસોડાં સ્વચ્છ રાખી જાય છે. સ્ત્રીઓ અસ્વચ્છ રસોડાનાં દુર પરિણામોથી માહિતગાર હોય છે. પરંતુ ઔદ્યોગિક રસોડાં ઉપરાંત અત્યારના મોટાં શહેરોમાં અનેક નહેર રસોડાં છે. બગાવાદ, વડોદરા, સુરત. મુંબઈ વગેરે શહેરોમાં સંખ્યાબંધ માણસોને ધર નથી, અને ધર હોય તો પણ ત્યાં રસોડું નથી. તેઓ વીરીઓ, આજીવાળો, રેસ્ટોરાં, નાસ્તાની દુકાનો કે ખાવ પદાર્થની ફેરીયાળાંઓ ઉપર પોતાના જમવાનો આધાર રાખે છે. આ આજીવાળો કે "હોટલો" ગણાવવા માટે સત્તાવાળા તરફથી લાઈસન્સ આપવામાં આવે છે. મુંબઈ શહેરમાં આવાં ૪૬૦૦ લાઈસન્સ આપવામાં છે. આમાં ફેરીયાળોનો સમાવેશ થતો નથી. આ ૪૬૦૦ ઉપહાર ગૂડોની રિપોર્ટ કેવી છે ? તેમાં મંદગી કેટલી છે ? તેમાં ખોરાક કેવો વાપરવામાં આવે છે તેની ચોક્કસ પૂર્વક તપાસ થતી જરૂરી છે.

ઉપહારગૂડો, હોટલો, આજીવાળો કે વીરીઓને જે લાઈસન્સ આપવામાં આવે છે તેની શરતોમાં મુખ્ય નીચે મુજબ છે.

જમવા વપરાય ગયેલાં ચાટણો ખંડ વાપરવામાં આવે તેની જોઈ સખ્ત પંદારની અને લીસી દોલી નોંધવે. ચુરદો એવી રીતે મોકલવો નોંધવે અને બજાતણ એવી જાતનું હોતું નોંધવે કે છુમકો ન થાય.

રસોડું અને જમવાનાં ખંડ વરણમાં બે વાર ધોળવાં નોંધવે અને તેમાંનું સાફ કામ દર ત્રણ વર્ષે તેમ નીચેના રજૂ થી રજવું નોંધવે.

ફૂધ અને માંસ વગેરે ખોરાક પાંચમાં રાખવાં નોંધવે. કે જેથી તેના ઉપર માંખી પેડો નહિ.

રંધિવાનો સામાન અને રસોડું હમેશાં ચોખ્ખાં રાખવા. ખોરાક ખરાબ સ્વચ્છ ભૂખે લેવી રીતે રંધિવો કે ખીરસવો નહિ.

રંધિવા કે ખીરસવામાં ચોખી રાખવાનો કામ પણ માણસ શકવો નહિ.

આ સરતો તો સુંદર છે પણ તે પગાલી નથી. તે બહુતું છે. ધૂળ, વિદોહ્યા અસંખ્ય બાદમીઓ અને પથ્થરી વિવિધતાઓ બહાર કાઢવાગુદોનો સાથપાસે છે અને ત્યાં માંગા દામ ખર્ચે છે. છતાંયે તેમને અસ્વચ્છ જગ્યામાં, અસ્વચ્છ દાંચે પીરસાયેલો, અસ્વચ્છ ખોરાક જ મળે છે. પરિશ્રામ બહુતું છે. મુંઝવે, અમદાવાદ, અને એવા મોટાં શહેરોમાં ટાઈફોઈડ તાવ ધર કરીને રલો છે. કૌભેરા ત્યાં વખતોવખત કાપડી આવે છે, મરડો અને કાઢાના રોમો ધર કરી રહ્યા હોય છે. રાત્રી અસ્વચ્છ ખોરાકના પરિશ્રામ છે કૌભેરાના કેમ મના મ્યુનિસિપાલીટી દોહાદોહ કરીને ગસી મૂકે છે. તે પાછળ પુષ્કળ ખર્ચ થાય છે. તેને બદલે સારા ઈન્સ્પેક્ટરો મોકલીને કાપડાગુદોની પ્રમાણિક તપાસ થાય તો લોકોના આરોગ્ય સુચાય, અને જીવ બચે.

કમનસિમે રસોડાની અધિષ્ટાત્રી સ્ત્રીઓની સંખ્યા મ્યુનિસિપાલીટીઓમાં બહુ ઓછી છે. જેટલી છે તેટલી સ્ત્રીઓ પણ આ જાગૃત મન હાર લે ના લોકોને સ્વચ્છ ખોરાક મળે. આ કામ માટે એકલા ઈન્સ્પેક્ટર ઉપર આધાર કરતાં જો લાભવાર સ્ત્રીઓની બહુ સંખ્યાવાળી વિશ્વ સમિતિઓ નિમાય તો કાપડાગુદોની તપાસ સારી રીતે થાય. આવી રીતે તપાસ સમિતિ નિમણા પછી, તેમના હેવાલ ઉપરથી મંદકીવાળા ગુદોના માલિકો કે ખરાબ ખોરાક ખવડાવનારને ચાલક મળે તેવી સજા થતી જોઈએ.

૧૯૪૮ના માર્ચની ૨૯ તારીખે મુંબઈની એક ઇસ્પીતાસમાં, પુરૂષ ૬૬૦ વિભાગમાં ટાઈફોઈડના ચાર કેષસ, કૌભેરાના ત્રણ કેષસ, અંગતો એક કેષસ અને મગના બે કેષસ દાખલ થયાં આબ્યા હતા. આ સર્વે રાજ ખોરાકના પરિશ્રામ રૂપ છે.

એકવાર મુંબઈમાં એક કાપડાગુદોના માલીક મારે પાડોશમાં રહેના હતા. આ શુદ્ધ ધર્મધેષ્ઠા આશુતું હતું. તેમને ઘેરથી સ્ત્રી વગર દેશમાં ગયો. એટલે તેમણે દાંચે રસોઈ કરવાં માંડી. મેં સહજ બાવે ૧૬૫૦ કે તમારી હોટલમાં તો સરસ “થાળી” મળે છે, ફરસાજ થાય છે, મીઠાઈ મળે છે, ત્યારે તમે કેમ દાંચે આગકુટ કરો છો? એમણે ઉત્તર આપ્યો કે ભાઈ એમાં ઉંડા ઉતરવા જેવું નથી. હોટલમાં ખાનાર ત્યાં ખાપ, આપણાથી ના ખવખ. આ ઉપરથી તમે હોટલના બનાવોની વાતે ચડ્યા તેમણે કહ્યું સાક પાંદડું કંઈયે નાંખી દેવાય નહિ એટલે હોય તેવું વાળાવું પડે. ફક્ત પાંદડું કે ઘરડું જ નહિ સળેલુયે ચઢાવી લેવું પડે. વળી મગની દાળ કે બનાટાનું સાક વધું હોય તે કમોરી કે બનાટાવામાં વપરાઈ જાય એમ એ ધંધાની અનેક કારીગરીઓ છે.

આતો સ્થિર જગાએ, માદકો હમેશા આવે તેવા કાપડાગુદોની વાત થઈ પણ આ ઉપરાંત રસ્તા ઉપર ફરતા ફેરીવાળા, અને ચોપાટી તથા તેવી જ કોઈ બહાર જગ્યાએ બેસનાર સંખ્યાબંધ પ્રવાસી વેચનાર છે. મુંબઈમાં રાજનો બેળ કેટલો અપતો દેશે? બેળમાં બીની ચટણી બજાર અને આગલી નાખેલી એ ખાસ હોય છે. આનું પાણી અને

જોડસો વાપરવા લાગ્યામણ કરે છે

પ્રવીણ
ગ્રાહ્ય શીરખ

જાણકને તંદુરસ્ત રાખે છે

દરેક દવાપાલના ઘસોવા મળશે

પ્રવીણ લેબોરેટરી કંપની લિમિટેડ મુંબઈ-૪૦

રસપદ દુઝી વાર્તા

લખ્યા લખ કોણ દાખે!

(લેખક : શ્રી ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી)

‘ઓહો! એમાં શું અખિલા! વિદ્યાશાળામાં ગસો. ડાકરાઓ જે એ બધા તો મારા છે!’ હેઠ મારતર સાહેબે તેમની પત્નીને આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું.

‘તમારે માટે એ વાત મન્ય દશે, તમે તેમને તમારા બાળકો માને તો તમારી ફરજ છે, પણ હું તો આખો દિવસ એકલી અટલી અહીં પડી રહું છું! સીના જીનમાં જમ્યાં વિનાનું જીવન વિતાવતું મુશ્કેલ છે. તમને શું ખચર પડે!’ અખિલાએ પોતાની મુશ્કેલી તેમના પતિરાજને જણાવી.

શ્રી. સ્વામીનાથ અચ્ચર ટંકા મંડળ દાઈરકુમમાં બાર વર્ષ સુધી હેડમાસ્ટર હતા. તેમની ધર્મપત્નીનું નામ અખિલા હતું. જાનેનું દાંપત્ય જીવન બહુજ સુખ રૂપ વહેતું હતું. પણ અખિલાને એકજ જાગતનું મદા દુઃખ હતું. તે એ કે “શેર માલીની ખામી!”

જેમ સમય વ્યતીત થતો બાળ્યો તેમ અખિલાને પુત્ર લાલસા વધુને વધુ ચિંતિત થવા લાગી. તેણે સ્વામીનાથને તિથે-માત્રા કરવાનો નિશ્ચય કરાવ્યો અને હેઠ માસ્ટર સાહેબે એ મહીનાની રજા પણ લીધી અને દક્ષિણમાં પત્ની અને રામેશ્વર જેવા પવિત્ર સ્થળે શાત્રા કરી તેઓ મદિસુર પહોંચ્યા.

મદિસુરમાં તેઓએ પવિત્ર મનથી પીપળાના ઝાડને પરિક્રમા કરી. આ પીપળાનું ઝાડ તે સ્થળે વન્યા સીંચાને પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે મહદુર મનાય છે.

આ ધાર્મિક દંપતિએ તે પછી ઘેર આવ્યા બાદ અખિલાની જન્મોત્તી જોઈ. જે પંડિતરાજે વર્ષો અગાઉ અખિલાની જન્મોત્તી જનાવી હતી તેમણે અખિલાના પુત્ર-પોત્રનું એજ વર્ષ જણાવેલું હતું, ચોમાનુયોગ બન્યું એવું કે, અખિલા તે વર્ષમાં મર્ગવતી થઈ.

આ હર્ષ સમાચાર જાણીને સ્વામીનાથે હસતાં હસતાં કહ્યું: “જ્યોતિષ કાઅ ખોટું તો નથી જ.”

“આ તો પીપળાની પ્રદક્ષિણાનું ફળ છે.” અખિલાએ ઉત્તર આપ્યો.

કારણ એ તે હોય પણ બન્નેએ નક્કી કર્યું કે બાળકના જન્મ પછી હજી એક વાર પલ્લી જઈશું અને ત્યારપછી તેઓ શુભ અવસરની રાહ જોવા લાગ્યા.

સ્વામિનાથના મિત્ર વર્ગે તેમને સલાહ આપી કે વિવાહ પછી બધા વર્ષ તમારી પત્ની મર્ગવતી થયા હોઈને તેમની ખુતબુ દેખરેખ થવી આવશ્યક છે. તેમજ “પ્રસુતિ શુદ્ધ”માં પ્રસુતિ થવી લાભદાયક છે.

અખિલાની મા બહુ વર્ષ પહેલાં સ્વર્ગવત્સી થઈ હતી અને શ્રીજીમાંથી માત્ર તેની ફાઈ આ ફરજ બજાવે તેજ અખિલાને ઠોરપીટલનો આસરો લેવો ન પડે એમ હતું, પણ કોઈ કારણસર તેની ફાઈ સદર ફરજ બજાવી શક્યા નહિ અને અખિલાને પ્રસુતિશુદ્ધાંજ બહુ પડ્યું.

અચ્ચાતો જન્મ રાત્રીના નવ બજે થયો નિમમાનુસાર નસે પુરેપુરી ફરજ બજાવી. બહુ એવું કે તે પ્રસુતિશુદ્ધાંજ તેજ રાત્રે ત્રણ શ્રીજી જન્મદાત્રી બની હતી. નસેને પુષ્કળ કામગિરી હોવા છતાં અખિલાને કોઈ પ્રકારની તકલીફ પડી નહિ. આથી સ્વામીનાથના હૃદયનો પારો ખૂબજ હિંચે ચડ્યો; એટલુંજ નહિ પણ તેમણે પ્રસુતિશુદ્ધાંજ રટાડને ઉપદાર દેવાનો પણ નિશ્ચય કરી નાખ્યો.

પ્રસુતિશુદ્ધાંજ નિમમાનુસાર જે ક્રિયાઓ યાવ છે તે યતી રહી અને આમાં તો આ ત્રણ અચ્ચાં એકો સાથે જન્મેલા હોઈ અશ્વા બહલી ન થઈ બધા તેનો પણ બધા હતો. તેથી દરેકના હાથ પર નંબરોનાં કાંઈ બાંધી દેવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

આ ત્રણ અચ્ચામાંથી એક કાળા રંગનું હતું. બાકીનાં બે સફેદ લાગતાં હતાં. છતાંયે તે ત્રણેનું વજન તો લગભગ સરખુંજ હતું. અખિલાનો પુત્ર જે નસેને ફરતક હતો તેની ફરજનો સમય પુરો થતાં બીજી નસેને તે બાળક સોંપીને મઘ હતી અને બધી નસેને ત્રણે બાળકોને નંબરના કાંઈ લગાવવા કહી મઘ હતી. પણ નસે બારે વાતોડીપણ હતી. આપાં સપામાં તેઓનો સમય એવો તો નહિ મયો કે, નંબરના કાંઈ લગાવવાની વાત વિસારે પડી મઘ, અચાનક એવામાં એક નસેને માદ આવ્યું કે, નંબર લગાવવાના તો હજી બાકી છે! તેઓએ તે જબાબી વિધિ શરૂ કરી.

ત્રણ બાળકોમાંથી એક કાળા રંગનું હતું તેને માટે કંઈજ અવાજ હિંચો થયો નહીં. આઠમા પોકમાં એક મુસ્લોમ બાઈ હતી અને તે રંજે સ્થામ હતી એટલે તે બાળક તેનું જ છે એવું નક્કો કરીતે તેને પ્રથમ નંબર આપી દીધો, બાદ બે રજા તેમાં પંચાત ઉભી થઈ. બન્ને સફેદ રંગના હતાં એમ અખિલાનું કહ્યું. અને બીજી એક હિંદુ બાઈનું કહ્યું. એનો નિષ્કૃંપ કરી શક્યા નહિ પણ આખરે બેમાંથી એકને અખિલાના બાળક તરીકે નંબર આપ્યો અને ત્રીજા બાળકને પેલી હિંદુ બાઈના બાળક તરીકે ત્રીજો નંબર આપીતે બાળકો તેમની માતાઓને સોંપ્યા.

બપોરે સ્વામીનાથ પ્રસુતિશુદ્ધાંજ મયા ત્યારે બહુ જ આનંદની સાથે નસે જણાવ્યું. “તમારું બહુ બહુ સુકર છે! એવું વજન સાત રતલ છે! શું તમારું એ પહેલું અચ્ચું જ છે!

“હા હા.” સ્વામીનાથે ક્ષતોષ બક્ષત કરતાં કહ્યું. તે વખતે અખિલા પણ આનંદી હતી તેના હૃદયની ખુશાલી હસવા વાટે બહાર નીકળી કારણ કે તે આજે પુત્રવતી કહેવારોવવાને સફળાંગી બની હતી અને શ્રી જીવનનો ઉદ્દેશ સફળ થયો એમ તેને આજ લાગ્યું હતું.

‘અચ્યુ’ તંદુરસ્ત અને રૂઝપુટ છે ને? સ્વામીનાથે પિતાની ફરજે પૂછ્યું. બહુધા માણસો વ્યવહારીક અને વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિના હોય છે એમ નર્સને બતાવ્યું.

“આજ ત્રણ અચ્યા પ્રસૂતિગૃહમાં બન્ધ્યા છે. તેમાં તમારું અચ્યુ સૌથી સુંદર છે. નર્સે અંગ્રેજીમાં હાથ બંધત કર્યો તે દોકોટ તામીલ ભાષામાં સ્વામીનાથે અખિલાને બોલાવી.

ઉપરની વાતચીત આઠી રહી હતી તે વખતે પહેલી નર્સ ત્યાં આવી ચડી અને તેણે અચ્યાને ઉપાડી થોડીક વાર રમાડ્યું એ પછી તે નીરીક્ષણ કરતી હોય તેમ સ્તબ્ધ થઈ એકી ટશે અચ્યાને જોઈ જ રહી પછી બન્ને નર્સ બ્લાર નીકળી ગઈ:

પહેલી નર્સે ખીજ નર્સને પૂછ્યું: લજા આ અચ્યાના પેટ ઉપર તથા હેતો તે આટલી વારમાં કેમ દેખાતો બંધ થયો? હશે?

શું તલવાળું અચ્યુ અખિલાનું હતું? મેં તો તેના ઉપર મુસલમાન અચ્યાનો નંબર ખાંધીને વોર્ડ નં ૮ માં મુકી દીધું છે। ખીજ નર્સે બવાબ આપ્યો,

હે પ્રભુ! હવે શું થાય! આમાં તો સુપજ રહેવું જોઈએ!” પહેલી નર્સે ખીજને સલાહ આપી.

ના, ના, એ વાત તો કાપંકર કહેવાય। જો તને ખરાબર માદ હોય તો આપણે તે બદલી નાખવું જોઈએ. અને આપણી શૂર મુધારી લેવી જોઈએ. ખીજ નર્સે મંતવ્ય રજુ કર્યું.

તું તો ગાંડી છે ગાંડી! પહેલી નર્સ બોલી: ખંખર છે? એમ કરવામાં આપણે નોંધીમાંથી હાથ ધોવા પડશે એટલુંજ નહિ પણ આપણા પ્રસૂતિગૃહની આજર બરી અને તેમ છતાં પણ બને માતાઓના દીસ કુઝ બનશે અને જીવનભર તેમને વહેમ રહી જશે, માટે હવે ‘હો’ ‘તેરી ખી સુખ’ એર ‘મેરી ખી-સુખ’ એજ રસ્તો ઉત્તમ છે।

દશ દિવસ પછી અબ્દુલ તૈયબજીની પત્ની અને અખિલાને પ્રસૂતિગૃહમાંથી સુખરૂપ રજા આપવામાં આવી. બદલાયેલા બાળકોમાંનું એક ચહેરને ઉત્તર છેડે અને ખીજું દક્ષિણ છેડે ગણ્યું.

બંને બંનેમાં બહુજ લાડથી બાળ ઉઠેરતું કાચું થોપ છે શેઠ તૈયબજીને ધેર પુછળ દ્રવ્ય અને આરામ છે જ્યારે સ્વામીનાથના ધેર પ્યાર અને સંતોષ ધ્રુવજ છે.

બંને ધેર અચ્યાની સંભાળ રાખવામાં કશી કમી નથી. જ્યારે અચ્યુ એકાદ વર્ષનું થયું ત્યારે સ્વામીનાથની માસી તેમને ત્યાં આવ્યા તેમણે અચ્યાને જોઈ કહ્યું, અચ્યાની અંખો મારા બાઈ જુતારવાથી જેવી જ છે માત્ર નાક સ્વામીનાથને મળતું છે, આથી સ્વામીનાથને સંતોષ થયો માતાને પણ પ્રસન્નતા થઈ.

આ રીતે જ શેઠ તૈયબજીના ઘરમાં તેમના સમગ્ર સબંધીઓએ કુટુંબ સાથે બાળકના મળતા ચહેરા જોતા અનુભવો રજુ કર્યા માત્ર વિધીને અને નર્સોને ખગર હતી કે બાળક બદલાયેલા છે.

શેઠ તૈયયજીનાં સ્વર્ગવારને ખાલીયાં વર્ષે ચીલી ગયાં છે પણ નેમનો પુત્ર કે ને જન્મથી ચતુર હતો તેણે પોતાના આપનો આપાર પૂર્ણ દોશીઆરીથી હસ્તાગત કરી લીધો છે.

સ્વામીનાથનો પુત્ર કે જેનું નામ અશ્વત્થનારાયણ રાખવામાં આવ્યું હતું તેના માટે પુષ્કળ કાળજી લેવા છતાં તે માત્ર રકુષ કિંચિત્ત પરિણામ જ પાસ થયા તે વખતે તેને ૨૨ વર્ષ થયા હતાં સ્વામીનાથે મિત્રોની સિફારસ લમાવી મુંબઈમાં તેને એક જગ્યાએ નોકરી પર મોકલ્યો પરંતુ 'ધર યા છુધુ ધર લોટે' જેમ તે માટે કહે.

આથી સ્વામીનાથને છુપ જ દુઃખ થયું તેમની જન્મેલીમાં પડિતે લખેલું હતું કે "તમારો પુત્ર જહુ જ મોટો ભાગ્યસાળી સોદાગર થશે. પરંતુ માતા-પિતાને કામ નહિ આવે." છુધુ જેવા અશ્વત્થનારાયણમાં આવા તો કંઈક લક્ષણ ન હતાં! એટલે હવે સ્વામીનાથ કહેવા લાગ્યા 'જન્મેનો મુજબ તો કંઈ જનવું જ નથી! નારાયણને કોઈ સફળતા કેમ મળતી નથી! કમમાં કમ તે વ્યાપારી તો થાય ને?' અને પછી તે કોઈ પૂર્ણ કહેવા લાગ્યા: લવિષ્યનાથી આમાં ક્યાં સાચી પડી! ન્યોતિષચાએ જ છુધું છે!

કેવી માંડી વાત કરો છો! અખિલા તકુદીને બોલી ઉઠી: "ન્યોતિષચાએ જરા થે છુધું નથી! નારાયણને જન્મ થયો એ ન્યોતિષ વાળી મુજબ સાચું નથી ક્યું! રિધાતાનો કોમ ખોટો હોય જ નહીં. કોણ જાણે કે, હજી હવે જેનું ભાગ્ય નહીં ઉપડે! કોઈ વેપારીની દુકાને જીને બેસાડી છો, તે જરૂર ભાગ્યવાળી વેપારી બની જશે."

ભાગ્યદેવો એ વખતે હસી રહ્યાં હોવાં નોંધ્યે. કેમકે, સ્વામીનાથ અને અખિલાનો પુત્ર તો મુહૂર્ત શેઠ તૈયયજીના પુત્ર તરીકે ભાગ્યસાળી સોદાગર મની ચુરમેજા હતો અને ન્યોતિષચે ભાણેલું લવિષ્ય સાચું પડી મુક્યું હતું કે, તે તેનાં સાચાં આપાપના કામમાં નોતો આવ્યો!

૬૬

મુચ્છા ગ્રહણના અવસરે ખાસ ત્યાર કરેલ દીવ્ય સિદ્ધિ તાંત્રીક વીંટી રજૂ કરેલ.

આપ જો મારદો તે ક્યો ગરીબી દુર ચાલી જઈ લક્ષ્મી આપના મન આગળ પૂજારી થશે. આપ મનવાન થશો. આપની સ્ત્રી અપુટ પ્રેય વર્ષારો: પ્રત્યુ મિત્ર બનશે, ઇચ્છીત અંતજાન થશે. ગ્રહોની નજળી અસરકુર થશે. સપાજમાં આપને વધશે, કોઈ કાળમાં ફોતલ વિવાહી પરિણામ પાસ, જેને તમે આદો કો લેની: સાચે લાજ થશે.

આ અંગુડી ખાસ ગ્રહણના શુભ અવસરના મુહૂર્તમાં ધણામ પરીએ તરવાર કરવામાં આવે છે. પરીણ કરી લાલકાદાવેલો આપની ફરજ છે. મુચ્છા રા. ૨-૮-૦૧: ૮. ખ. ૦-૧૪-૦ સચ્ચાઈ ન: જણાવું તો જ માસ: સૂચી પાછી: લેવામાં આવશે.

વેચનાર-ભારતીય તાંત્રીક: ભંડાર (D.I) અલીગઢ સીટી

નારી અને ધર્મ

પ્રયોગક : દલસુખ જી. ડીગણીયા

સૃષ્ટિનાં ઉત્પાદન વખતે માનવજાતને ધ્વજાએ જે સ્વરૂપમાં વહેંચી નાખી એક ભાગ નર અને બીજો ભાગ નારી. વેદ પુરાણ, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ પ્રાચીન સંસ્કૃતિ અને પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન દ્વારા સ્ત્રીને પુરુષની અર્ધજીવના જ કહેવામાં આવી છે. તેમજ ભારતીય પદ્ધતિ અનુસાર ઇશ્વર પશુ પાંચિંગ સામાજિક કે લૌકિક કાર્યમાં સ્ત્રી અને પુરુષનો સમન્વય જોગ્ય છે. તે સમન્વય વિના કોઈ પણ જાતનું કાર્ય સફળતાથી પાર ઉતરતું નથી. આપણા આર્થિકતાનાં વિકાસોએ, મદાન સંતોએ બાળકે કે વૃદ્ધે સર્વેએ સ્ત્રીને માતૃજી કહી છે. તેઓએ સ્ત્રીને ધરતી હૃદય તરીકે વર્ણવી છે. જે ધરમાં સ્ત્રીને વાસ નથી તે ધર વેરાન જેવું છે. પુરુષતા કમાઈને સ્ત્રીને પરીવર સાથે, ધરનું તંત્ર સુખવચ્ચિત રીતે ચલાવવું એ સ્ત્રીનું કાર્ય છે. જે ધરમાં સ્ત્રીનું અપમાન થાય છે. તે ધરમાં હૃદયીને નાશ થાય છે.

ભારતની નારીનું પ્રાચીન કાળથી ગૌરવપૂર્ણ સ્થાન છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ માનવીનાં જીવન વ્યવહારમાં પુરુષ મર્યાદા કરતાં સ્ત્રી મર્યાદા ઉચ્ચતર માનવામાં આવી છે. આપણી દિંદુ સંસ્કૃતિ આ કાવનાથી હલોછલ કરેલી છે એટલુંજ કહી કે, "યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા : । યજ્ઞતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તિપ્રાકલ્લાં ક્રિયા : ॥

આર્થ સંસ્કૃતિમાં નારી સમાજ માટે આ કાવના ગાત્ર ક્રાંતિક અર્થ માટે પ્રદર્શિત નથી કરી પરંતુ પુરુષને જીવન પંથનાં કમલેને પમલે વ્યવહારિક સાધનતા માટે સ્ત્રીની જરૂર પડે છે. કલે લૌકિકવાદી પાશ્ચાતિક નિયાય તેને કોઈ વિશેષતા ન આપે કલે નારી રક્ષા કે નાગી સન્માન તેમનાં ખ્યાલમાં ન આવે પરંતુ આપણા પુરાણો આપણને કહે છે કે પુરુષે હંમેશા સ્ત્રી રક્ષા અને સન્માન કર્યા હતાં તેને ખાતર અનેક ધરતીને સંતોષગી કરી હતી; અનેકે રાજપાટ વૈજય અને કહીએ તો સર્વેશ્વરનો ત્યાગ કર્યો હતો, આપણા ધર્મશાસ્ત્રો ૨૫૯-આરેક છે કે. "પિતા રક્ષતિ કૌમારે મર્તા રક્ષતિ યૌવને. રક્ષન્તિ સ્થવિરે પુત્રા નઃ સ્ત્રી સ્વાતન્ત્ર્ય મર્હતિ ॥

નારીનો પ્રધાન ધર્મ પતિવ્રતા ધર્મ છે. સ્ત્રીનાં જીવનને આધિકૃતિક, અધિકૃતિક અને આધ્યાત્મિક પંથ પર રાખવા માટે પતિવ્રતા ધર્મ ઉત્તમ કલો છે. તેના મુખ્ય ધર્મ પતિની સેવા, પતિ પ્રત્યે અપૂર્વ માન વિરે છે. જેમ મદારી પોતાના બળ વડે દરમાંથી પશુ સર્પને બહાર કાઢી શકે છે, તેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિને યમરાજનાં હાથમાંથી બચાવી સર્પમાં કોઈ જઈ શકે છે. મદાસતી તુલસીજીએ પોતાના રાક્ષસ પતિને બંધ કર્યા નહોતો બલાચો ! સ્ત્રીને બાળતાર અગ્નિ પતિવ્રત સ્ત્રીનું સતીત્વ અને તેજ નેઈ પોતે જાતે જ બળવા લાગે છે. ખરી પતિવ્રતા સ્ત્રી જેલ્લી પ્રકીએ પણ પોતાના જનનું

પાલન છોડતી નથી કારણકે મનુષ્ય સમયે માનવીને જે જીવનાનું સ્મરણ હોય છે તેજ જાતિને પામે છે.

જો સ્ત્રી પતિવ્રતા જનનું પાલન નથી કરતી તેનો પ્રધાન હેતુ કામવાસનાજ હોય છે. તેના આખા જીવન પર્યંત તેવી જાળ યુતિ રહે છે. અને તેના પરિણામે તેની બાવિ મતિ પણ તેવી જ જાય છે. તેને ફરીવાર એવો અવતાર ધારણ કરવો પડે છે. એથી વધુ પણ તેની બાવિમતિ અનુસાર 'પશુ જેવો હલકો અવતાર પણ ધારણ કરવો પડે છે. ત્યારે પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાનો જાત તરી જાય છે.

ઘરીરથી તો ઠીક પરંતુ મન અને વચનથી પણ જો સ્ત્રી પર પ્રવૃત્તિનો વિચાર કરે તો તેનું સતીત્વ નાશ પામે છે, પોતાની મામુલી જીંદગી બગાડે છે. આવી નારીનું મુખ જોવું પણ અધમ કણું છે, આવી નારીને કસોડો વર્ષ નર્કમાં કપ લોખવનું પડે છે.

પતિવ્રતા વ્રતના પાલનથી નારીનાં સ્વાભાવિક રૂપમાં અને સિદ્ધાંતો રૂપમાં કેવી શક્તિનો આવિર્ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. આ તેમના પાલનનો આધિદેવિક શાબ છે. પ્રવૃત્તિનાં ઘરીરમાં પણ જો અધૌકિક શક્તિ, યોગ, તપ, સંયમ આદિ ઉત્પન્ન થાય તો નારી આપ મેળે પતિવ્રતા ધર્મ પ્રતિ વળે છે.

રામાયણ, મહાભારત વિગેરે આપણા જુના ધાર્મિક ગ્રંથોમાં પતિવ્રતા ધર્મના પરિણામે ત્રિશાળદર્શી સંપન્ન નારીઓનાં ઉદાહરણો મળે છે.

પૂર્ણ સુખમય ગૃહસ્થાશ્રમ, ધનિષ્ઠ સંતાનની પ્રાપ્તિ સુખશાંતિ વિગેરે પતિવ્રતા ધર્મથી જાતો આધિભૌતિક લાભ છે, તેનાં નિયમોની સદ્મતા ખરેખર અસાધારણ હોય છે. ભારતીય ધર્મશાસ્ત્ર, સમાજ વ્યવસ્થા રાજકીય વ્યવસ્થા અને ધાર્મિક વ્યવસ્થા પરસ્પર જોડી રીતે સંકળાયેલા છે કે જોકની અપૂર્ણતા બીજાને હાનિ રૂપ માથે. આત્મારની નારીએ સમજવું જોઈએ કે તેમનો ધર્મ, તેમની સંસ્કાર, તેમનો જીવન વિકાસ વિગેરે જીવ સામાજિક અને રાજકીય સ્થિતિ અવલંબે છે.

નારી જીવનની પવિત્રતા, વિકાસ કે ધર્મબદ્ધ થાય તો જરૂર ધર્મદીન, 'હિંમત'અથ જાને નાંદાન સમાજનો જન્મ થવાનો મટિ આજની આમ જગતારી પોતાના પવિત્ર જ્યેષ્ઠમાંથી એક કમલું પણ પાછી ન હો.

હિંદ આજે સ્વતંત્ર છે. હિંદ આજે વીર અને ઈશ્વર સંતાન માણે છે. દરેક સ્ત્રીએ પોતાના બ્યવહારિક, સામાજિક, ધાર્મિક અને રાજકીય જીવનમાં આપણી પ્રાચીન કાળની સ્થિતિએ વિકાસ કરવો રહ્યો, અને સંસ્કારના ધોરણે પોતાના બાળકોનો જીવન વિકાસ કરવો જોઈએ.

The girl of to day is the mother of tomorrow માતા કાઠી, સૂશીલ અને સંસ્કારી હશે તો તેના બાળકો પણ તેવાજ થશે. સ્વાભાવિક રીતે બાળક પિતા કરતા માતા પાસે વધુ રહે છે-રહેવા ઇચ્છે છે. તેથી જ કહ્યું છે કે બાળકો પ્રત્યે પિતા કરતા માતાનું સ્થાન અધિક ચઢીપાડું છે. માતા એ બાળકનો ગુરુ છે.

જેમ-જેના જેવી પવિત્ર કાષ્ઠ સરિતા નથી, વિષ્ણુ જેવા બ્રહ્માજન નથી, શિવ સમા પ્રમુખ નથી, ભાર્યા સમાન કોઈ મિત્ર નથી, વિદ્યાદાન સમુ' કાષ્ઠ ઉચ્ચ જ્ઞાન નથી, ગંગા કિનારા જેવો રક્ષાળ કાષ્ઠ પ્રદેશ નથી તેમ માતા સમાન કોઈ ગુરુ નથી.

માતા ખરેખર જનની આદિ-હિંદ, ધર્મા શાંતિ અને દ્વાથી ભરપૂર છે. ખરેખર નારી એ માનવજીવનનાં નાટકની સૂત્રધાર છે.

ત્યાગનું મૂલ્ય

(અનુ : શ્રી ભોગીલાલ ખત્રી)

(૧)

ત્રીજાને અંદમા આકાશમાં ખીલી રહ્યો છે. વહેલી પરાંટ પારખા પાસે આવીને શોભાએ જોયું તો વિજળીનો બધા હોવા લાગ્યો. તેણે પોતાના ખંડની સ્વીચ દાખીને બંધ કરી, અને જોયું તો એક બાજુએ એક યાજ્ઞમાં કંઈ દાંત્રીને રાખેલું છે. વળતે આવતું દરો. તેણે વિરક્તિથી મોં ફેરવી લીધું, કારણ કે તેને સ્નેહ પણ ભૂખ લાગી નહોતી. તેને તો તરસ લાગી હતી. તેથી તે ભેગે બની મંદ્ર હતી. પાણી પીતાં તેને પોતાનું માળક માલ આવ્યું. આઠ મદિનાના એ અમુ બાળકને ભેટ્યાં બે દિવસ થયાં તે બૂલી ગઈ હતી. અત્યારે તેનું માતૃહૃદય તડપી ઉઠ્યું. તે પચારીની એક બાજુ પર પડી રહી. તેના હૃદયમાં અત્યારે ધૂણા અને વાતસલ્યતાનો સાથે સાથે ઉદય થયો હતો.

શોભા સીધી ને સમજદાર નારી હતી. તેના માતૃપિતા અને સર્ગવદ્વાજાએ તેમની ધુન્ડા મુજબ તેને એક પુરુષના હવાલે કરી દીધેલી તે પુરુષ-તેનો પતિ સર્વ રીતે સાધન સ્વપ્ન હોવા છતાં હાલની હતો. બહોળા કુટુંબમાં સૌ સૌનું હતું. માત્ર નહોતું કાંઈ શોભા જેવી નારીનું. તેનો પતિ સુગ્રામ પણ તેનો નહોતો ને! આથી તે હતાશ બની ગઈ હતી. માત્ર બહાર વર્ષની ઉંમરમાં જ આવી જતો પોતાના તરફનો વર્તણૂક હોય તેવી નારી પોતાનું જીવન જેવી રીતે વિતાવી શકે? તે માત્ર પરિત્યક્તા પત્નીજ નહોતી પરંતુ એક બાળકની માતા પણ હતી પતિથી વિમુખ અને સ્ત્રી માતા પોતાના બાળક ઉપર કેટલું વહાલ દર્શાવી શકે?

છેવટે તે ઉઘીને બાળકની શોધ કરવા આવી. તેને એટલું તો ઓછસ હતું કે બાળક નાની નચુંદ વિલાની પાસેજ રહે. એટલે તે સીધી વિલાની પધોરી પાસે ગઈ. હજી તો બધાં સુઈ રહ્યાં હતાં, પરંતુ વિલાની પાસે બાળક નહોતો. બધે શોધ કરી પણ તે જાણી નહીં. છેવટે તેણે વિલાને જગાડીને પૂછ્યું “બહેન બાબો ક્યાં છે?”

ઉંમરને ઉંમરમાં વિલાએ કહ્યું “અને કંઈ જગર નથી, લાભી શોધોને પરમાં કાંઈ દેખાયે હશે.”

હવે શોભા મહારાઈ ગઈ આખા પરમાં તપાસ કરી. મહેન્દ્રે આવીને કહ્યું “તે ક્યાં નથી. બાને પૂછી જાઓ તો!”

હવે કેવળ એક જગ્યા શોધવાની બાકી હતી; અને તે સુભાષને ખંડ, પરંતુ શોભા ત્યાં જેવી રીતે જઈ શકે? અને ત્યાં બાબો હોવાનો કાંઈપણ સંભવ નહોતો. આને જ

સુભાષ નવું લગ્ન કરીને પાંચે આવેલ છે. એટલે આ સમાગી સ્ત્રીના આગળને તે પોતાના ખર્ચમાં બધું જતા તે બનવું અશક્ય હતું. આમ હોવા છતાં શોભા વધુ વિચાર કરી શકી નહીં. તે સહજાટ ઉપર મુક. સુભાષને ખર્ચના બારણા બંધે હતા. એક બારી ખુલ્લી હતી, પશ્ચિમ પર સુભાષ બે પાનમાં સૂઈ રહ્યો હતો. તેની નજી પત્ની ચંદ્રકા બાબાને જોઈમાં લઇને સોફા પર બેઠેલી હતી. બાબા ત્ર. પરીએ શેતો હતો. ચંદ્રકા તેને જમરજસ્તીથી સુવરાવત. પ્રયત્ન કરી રહી હતી તેનું સુ બિપાકુ હતું. જોડની પોળી સાડી, માથે જિન્દુરતી આ અંતે કપાળે કુમકુમ શી રશ્મિ હતું. શોભા આ જોઈને ત્યાં કરી બધ. બાબા વારે ડીએ ચીસો પાડી ઉઠેલો હતો. શોભાને લાગ્યું નારીની પ્રતિ નારીની કેવી વૃથા!

તે પશુ મોરા જેવી એક : ૭ : ૭ : ૭ : પારા બાળકને પોતાની છાતીએ લગાવીને બેઠી છે. પારકું હોવા છતાં પશુ જાણે પોતાનું છે એમ! તે શું તે માંરાથી સગી આંખે જોઈ શકાય? ના...ના.

એવો દંઢ નિશ્ચય કરીને તેણે બારણે ટોચા માર્યા, ચંદ્રકાએ ઉઠીને બારણું ઉપા-ર્યું. બાળકને જોઈમાં રાખીને પૂછ્યું “કેણુ છે?”

“બાબાને લેવા આવી છું.” શોભાએ વિનયપૂર્વકે છતાં ધીમે અવાજે જવાબ આપ્યો.

“તું નોકર છું?” ચંદ્રકાએ પ્રશ્ન કર્યો.

શોભા ચૂપ રહી, તેણે માત્ર હાથ લંગાવ્યો, ચંદ્રકા એ કુકમ કરતાં કહ્યું, “આ રૂમાલ ઓઝાડીને બાબાને તેની મા પાસે મૂકી આવ.”

શોભાએ જતાં જતાં સંભળ્યો સુભાષનો અવાજ— “શું તું કંઈ સુધી જામે છે કે? આવ આપણે બધાં સુઈ જઈએ.”

આ સંભાળને શોભાનું અંજો અંજો યિયિય મઈ મળ્યું. સુભાષના સંબંધે તેનાં સરીરમાં આંખો ધુળરી ઉત્પન્ન કરી દીધી ઓહ! સુભાષે આવા સંબંધે અને કોઈ દિવસ પશુ કથા હોત તો?

શોભા પશુ નારી હતી, પત્ની બનીને આવી હતી, પરન્તુ તેને માટે સુભાષે કોઈ દિવસ સ્નેહના બે સંબંધે રહ્યા નહોતા સોભા આખા દિવસના કામગીરીથી થોડીને મૂક જાય ત્યારે પશુ સુભાષ તેને બે સારા સંબંધે પશુ કહે નહિ.

(૨)

વહેલો સવારે ઉઠીને શોભાએ વાંકી કામ કરી લીધું. લગ્ન પછી અહીં આવી ત્યાર-થી સવારે સંજ આખા ધરતું પાણી ભરવાનું કામ તેજ કરતી હતી. રાધરામા પશુ તે ઘણી કુશળ હતી. તેની રસોઇ બધાં વખાણતાં. મરના નાના મોટા સર્વે તેને હાથથી આહતા હતા સોભાનો કોષના ઉપર પ્રભાવ ન પડ્યો હોય તો તે માત્ર સુભાષ ઉપર જ.

આઠની ક્રીટલી સ્વપ્ન પર રાખીને શોભા બેઠી હતી. તેવાંમાં નાના ઓઝાએ તેને વળગા પડ્યાં. તેણે અધીને નાસ્તો કરી આપ્યો નાના દીવરની વધુ પશુ મદદ કરવાને આવી. જે સોફા કંઈ તૈયાર નહોતા તેમના નાસ્તાનો ભાર નાની વધુને સોંપતા શોભાએ કહ્યું “જરા તું બાબાને સંભાળે રૂં ત્યાં સુધીમાં નાહી આવું છું.”

“ભાભી, તમારી લખીવત તો દીક નથી તો આજે હું રસોઈ કરું તો નહીં ચાલે?”

“ના. ના. તું તેની પાસેજ જા.”

જ્યાં તે મદાર આવી કે સાસુએ કહ્યું “અરે શોભા! નવી વહુને નારતો પાણી આપી આવી કે કેમ?”

સૂચકારને માટે તો તે કિસ્કોબમદ બની ગઈ શોભી વાર પછી તે પાછી વળી. એક માળામાં નારતો તથા ચાહ મુકીને ઉપર ગયું.

ચંદ્રકલા તો રનાનાદિ કામથી પરવારી બારી પાસે ઉભી હતી. વાળ સમરતાં સમારતાં કંઈક ગચ્છુમચ્છી રહી હતી. શોભા માથોને ટેમવ ઉપર મૂકીને પાછી જવા લાગી. ચંદ્રકલાએ તેને જતાં જોઈને કહ્યું “સોસળ, તું જ રાતે બાનાને લઈ ગઈ હતી ને?”

“હા, હું લઈ ગઈ હતી.” શોભાએ જવાબ આપ્યો.

“જરા એને લઈ આવ તો. અને સાંભળ, આટલો ગ્રામી નારતો કેમ લાવી છે? એ તો કપારનાં નીચે મવા છે.” એટલું બોલતાં તો ચંદ્રકલાનાં જોડાં ઉપર આંધું રિખત ફરતી રહ્યું.

શોભા હોઝીથી પડી ગઈ તે બોલી. “દીક હું બાનાને મોકલાવી આપું છું.”

“અને સાંભળ તારું નામ શું? બાનાને હમજૂજ મોકલી આપજો હો.” ચંદ્રકલાએ ફરીથી દુકમ કરતાં કહ્યું.

શોભા કંઈપણ બોલ્યા વગર ચાલી ગઈ.

“વિશાખદેવ! ચાહ તો હંદી ગઈ ગઈ છે.” ચંદ્રકલાએ ધાટા પાદોને બોલી.

એ તો ચાહ કપારનીયે પી લીધી છે. બાબી બૂલથી એ ખાસા આપી ગયેલી છે. વિશાએ જવાબ આપ્યો:

“ના કોઈ નોકરડી લાવી હતી.” ચંદ્રકલાએ કહ્યું.

“નોકરડી! તમે એમ કેમ કહો છો બાબી? તે નોકરડી નથી—બાબી છે. તેમને તો મ્હેં ઉપર આવતાં જ દેખ્યાં હતાં ને.”

ચંદ્રકલા ક્રુદ્ધિત યત્નને બોલી. “પણ તે તો...”

વિશા ગંભીર બનીને બોલી ઉઠી. “તમે પણ જી છે બાબી. વિચાર તો કરો કે સુભાષ સાંઠની આટલી ઉંચેણું સહન કરીને પણ તે કેવું વળ જોડું હાથે રાખીને આખા ઘરનું વૈતરું કરે જાય છે.

“તો, તો શું તે એમની પત્ની છે?” ચંદ્રકલા આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠી. “અપરાધિની જેવી?”

“હા, બાબી હા સુભાષકાકાના ઉપર તે પ્રભાવ પાડી ગઈ નહીં. આખા ઘરનું કામ તેમના ઉપર જ નબે છે. તેમના સિવાય ઘરનું કામ ચાલી શકતું નથી, એક વખતે તે એક અહિના માટે પીપર ગયેલી એટલામાં તો માને એટલી ૧૫ મુરડેલી પડ્યા લાગી કે મહેન્દ્રને મોકલી તેને તરતજ પાછી બોલાવી લીધી ને આપી પછી જ ઘરનું કામ નિષ્ક્રિય આવડા લાગ્યું.

" મને તેની પાસે લઈ જઈશ બહેન ! મેં જમમાં રૂઢીને તેનો આદર કર્યો નહીં. હું તેની માથી માગી લઉં. "

" કેમ નહીં ? ચાલો તે પેલા સામેના ખંડમાં જ રહે છે. "

ચંદ્રકલા તરતજ ઉભી થઈ ગઈ.

બીના વઝીરના લપેટાએલી શોભાએ એકું કે ચંદ્રકલા પોતાના ખંડમાં આવીને ઉભી છે. તે વિચિત્રત થઈ ગઈ.

ચંદ્રકલા તેના પગે પડીને બોલી " બહેન, મને પહેલાં ખાતર પડેલી નહીં. અણુજાણમાં મેં જે અપરાધ કર્યો છે, તેને માટે હું તમારી માથી માગું છું. "

શોભા ધ્રુવચાર તો મૂઠ સરખી ઉભી રહી, પછી ચંદ્રકલાને જાને હાથેથી ઉઠાવીને બોલી " ઉઠો ચંદ્રા ! આ તો મારા જીવનમાં નાનામાં નાનો પ્રસંગ છે. "

ચંદ્રકલા મોટા ખવાળે બોલી. " હું જ તમ લેખિકાની વચમાં એક કાંટાની માફક આવી ચડી, બહેન. "

" ના. ના, એમ ન કહો. એ વખતે એમની એ ફરજ હતી કે મૃત્યુના દાર પર ઉમેશ પોતાના મિત્રના મિત્રને યાતિ આપવી; પરંતુ કાશ્વ જાણે વિધાતાનું વિધાન જ કંઈ જુદા જ પ્રકારનું છે. "

એમ કહીને શોભાએ બાબાને ચંદ્રાના બોલામાં આપ્યો. " લો, જલ્દાર સુધી તે માર્ગરેલી હતો. હવે તે જાગ્યો છે. "

ચંદ્રકલા પાછી ફરી.

(૩)

સુભાષના જીવનમાં ચંદ્રકલા અકસ્માત રીતે મળી ગઈ. તે શોભાથી અસંતુષ્ટ હતો. એ તો ઠીક પણ એક પત્ની તથા એક પુત્ર હોય તેનો પ્રુષ્ઠતા ફરોથી લગ્ન કરે જ નહિ. પાંચ છ દિવસ અગાઉ પોતાના મરણાન્ત્યુખ મિત્ર મજરાયનો તાર મળેલો અને તેથી તે તેને જોવાને કલકતા ગયો. જ્યારે તે ત્યાં પહોંચ્યો ત્યારે મજરાય માત્ર ગણીચીની પડીને જ મહેમાન હતો. તેણે સુભાષના હાથમાં પોતાની માતા પિતા વિદિન અનામિની બહેન ચંદ્રકલાનો હાથ સોંપતા કહ્યું " સુભાષ, આઠી અવળો વાત કરવાનો હવે વખત નથી. ચંદ્રકલાને તારે આશરે સોંપી જઈ છું. તેને મદદ કરી લે. બીજા કોઈની પાસે તે વધારે સુખી નહીં ચાલે, બોલ, આ સમયે ઇન્કાર કરીને હું મને ચિન્તા કરાવીશ નહીં એટલા માટે તો તેને તાર કહીને બોલાવ્યો છે, ચંદ્રકલા બધી વાંચી ચકે છે. તેમજ સુંદર પણ છે. તેને દરેક રીતે મુખ આપી શકશે. "

મજરાયે પોતાની વાત કહી દીધી પણ સુભાષની વાત સાંભળવાનો તેને સમય ન હતો.

અને સુભાષ પોતાના મિત્રની પાસે અંતિમ સમયે ઇન્કાર પણ કરી શક્યો નહીં. મજરાયના મૃત્યુના ચોથા દિવસે જ્યારે સુભાષ ચંદ્રકલાને લઈ જવાને તૈયાર થયો ત્યારે મહેલવાના તથા બીજા સ્નેહી સમાજોએ તેને કહ્યું " કુવારી છાંડીને આવી રીતે મોકલી શકાય નહિ. રીતબદ્ધ જન્મ કરીને જઈ જાવે. "

નિવશ બનેલો સુભાષ જ્યારે લગ્ન કરીને પાછો ફર્યો ત્યારે તારથી તેણે આ બાબતની ઘેર ખબર આપી. ઘરના બધા માણસો આશ્ચર્યમાં મરકાવ બની ગયા અને શોભા તો આ સાંભળીને નિઃશ્વાસુ બની બની ગઈ,

x

x

x

x

ગો હસતું રાખીને ચંદ્રા શોભાના ખંડમાં બારણે ઉભી રહીને કહી રહી હતી-“હજી ક્યાં સુધી ધોરશો ? સાત તો વાગી ગયા.”

આજસ મરકતાં શોભા બોલી. “બાબાની તખ્તીયત ઠીક રહેતી નથી. રાત સુધી જાગતી રહી છું. હમણાં જ ઉઠ્યા આવી. તમે જરા ઘાસે મારી પાંસે મોકલો.”

બધું કામકાજ ત્યાં પાતું મૂકીને ચંદ્રા બાબાની પાસે બેઠી ગઈ,

શોભા ઉઠીને બેઠી ગઈ, આસપાસ નજર કરતાં તે વિસ્મિત બની ગઈ. તે બોલી કહી. “આટલા બધા ડાખાને શીશીઓ અહીં કેમ લાવ્યા છે ?”

“આ તો માત્ર કામજાના ખાસો ડાખાઓ છે. તમે તમારે સૂઈ જાવને હું બાબાને ઘડીને બહાર જઈ છું.” એમ કહીને ચંદ્રા ખંડમાંથી બહાર જતી રહી.

શોભા સૂઈ ગઈ. સુભાષના મધ્ય રાતના ઉપહારો આજે તેના પગની નીચે પડેલા હતા. જ્યારે તે ઉઠી ત્યારે થડીઆળમાં દસ વાગ્યા હતા નીચે પડેલા ડાખાને તેણે જોઈયા તો ડાખામાં રેસમી બ્લાઉઝ, ફીમ, સેન્ટ, નિલાયતી હેર બ્રાઈડની શીશીઓ હતી.

“અહા ! ચંદ્રા કેટલી બાગ્યવતી અને કેટલી પામશ છે !” તેના ભાઈથી ઉદ્ભવતી નીકળી પડ્યા.

(૪)

સુભાષને લાગ્યું તો ખરું કે તેણે મોટા અન્યાય તો કર્યો છે જો શોભા પોતાના અધિકારો માટે લડી હોય તો આટલી ગાનસિક વેદના ન પણ યશ હોય, પરંતુ તે તો એકદમ મુંઘી બની ગઈ છે. પ્રથમની જેમ હજી પણ સુભાષનું કામ અવિરતપણે કરે જાય છે. યોગ્ય સમયે બ્રાઈડના કપડાં, પાન, પાણી વગેરે બરાબર આપી જાય છે. બોલ્યા ચાલ્યા વિના પણ નહીં કેટલીક વાર તો તેની સાથે વાતો પણ કરે છે. સુભાષના કાળા હાથમાં દરેક ઉપડે છે. ત્યારે શોભાની પાસે રહેતી હોમીઓપેથીકની બોકસમાંથી તે દવા પણ આપે છે. છતાં તે હવે પહેલાની શોભા નહીં નથી.

પહેલાં તેના પતિ ઠાકવાર ઉપેક્ષા કરે તો સમય આવે તેની સામે લડતી ઝગડતી પણ ખરી. હવે તે ઉપર તેનું જ્વાન રહ્યું નથી. ચંદ્રા આ બધું સમજતી નથી. તે હજી બોળો ભાળો જનવા મારે છે, પણ એ કેટલા દિવસ સુધી ચાલશે ? શોભાના ખર્ચને માટે કેટલાક પૈસા અલગ રાખવાની સૂચના આપવાનો તે કેટલાક સમયથી વિચાર કરતો હતો. ભવિષ્યના વિચારો તેના મનમાંથી અસતતા નહોતા.

એવી એક રાત્રે સુભાષ-શોભાના ખંડમાં જાય છે, બ્રાઈડબાળમાં એકનો ટકારો ચાય છે.

શોભા આંખ ઉઘાડી રાખીને બેઠેલી છે. બાજામાં તાવીકું બાજક પડેલું છે, આંખમાં અપાર કુરુણા, અશ્રીમ ચિન્તા હોવા છતાં તે બેઠેલી છે. સુભાષ કેટલીક વાર સુધી ઉભો.

રહ્યો. શોભાને તેના આગમનની ખબર પહોંચી નહોતી. પરંતુ બાબો જાગી ઉઠ્યો. અને ત્યારે જ તેને ખબર પડી કે સુભાષ પાતાના અંતમાં હોય છે. તે તેને એકાએક આવેલો જોઈને વિસ્મય પામી ગઈ.

સુભાષ જમીન ઉપર બેસી ગયો. તેણે વાત ઉપાડી “ બાબો બિમાર છે તે તે જાણને કેમ કહ્યું નથી ? ”

“ જાને કહ્યું ! ”

“ કેમ ની કું તો હતો ને ? ”

“ બધાંયે છે અને બધાંયે જાણે છે. પછી મારે જાને કહેવાનું રહ્યું ! ”

“ હવે પામ છે ? ” સુભાષે પૂછ્યું.

“ ખાઈ કું તો ખરું. હવે રૂપરો પહોંચ્યો છે. તારા નરમ પડી ગયો છે. કામ સુધીમાં સાબે થઈ જશે. ”

“ તું બાપી રાત એકલી જાગે છે તો પછી જાણને કેમ બોલાવી દેતી નથી ? ”

“ જાને બોલાવું ? ” શોભાએ નિરક્ષતાથી કહ્યું.

“ હમણાં તો તે કહ્યું કે ‘ બધાંયે તો છે. ’ સુભાષે કહ્યું.

શોભાની આંખમાં એક આંધી અમઝ આવી ગઈ. તે જાણને જાણવા નહિ દેતાં બોલી. “ કહ્યું કું તો ખરું. પણ એ ‘ બધા ’ લોકોમાં મારે જાને આધાર છે તેની આપને ખબર છે ? મું તેની મારા ઉપર કે નાના મજદુર બાળક ઉપર રહેજ પહોંચી છે ? ”

સુભાષ નિરુત્તર રહ્યો. શોભા બાજાને સોઝમાં લઈને જમીન ઉપર પાછી સધા ગઈ.

હેવટે સુભાષે અસ્વરસ જનીને કહ્યું “ સાંભળ. વીત્ર હમ્મર ફૂંચીયા તારા નામે અલમ જમા રાખવાનું મેં નક્કી કર્યું છે. તે ઉપરાંત દર મહિને પચીસ ફૂંચીયા તારા ખર્ચના તને મળશે. હું ધારું છું કે આટલી રકમ તારા માટે કંઈ જોડાઈ નથી. ”

સતી સતી શોભા બોલી “ મારે કંઈ નથી જોઈતું. તમે ‘ મારી ચિન્તા ’ કરવાંતી હવે મૂકી દો. મેં તમારી પાસેથી અત્યાર સુધી જે વ્યોજ મેળવી છે તે એટલી બધી અમૂલ્ય છે. તેની વૃક્ષના સંસારની કાંઈ પણ વસ્તુની સાથે થઈ સહે તેમ નથી. હવે તમોને મેળવવાનો કે તમોને આદરવાનો મને કંઈ પણ અધિકાર રહ્યો નથી. ”

આટલું બોલોને એ રાજરાણીની આંક સુગની નિંદ્રામાં મગ્ન થઈ ગઈ.

પોતાની ઓના આ અમૂલ્ય ત્યાગ પર-સંતોષપૂર્ણ મનોરુચિ પર સુભાષનું પાપાણુ જેવું લક્ષ્ય પહોંચી ગયું.

એ મિનિટ પછી શોભાનું માથું તેના પાંચ સુભાષના બેજામાં હતું.

નિવશ અનેકો સુભાષ ત્યારે લગ્ન કરીને પાછો રૂઝો ત્યારે તારથી તેણે આ બાજતની ઘેર ખમર આપી. ઘરના પ્રધા માણસો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની રહ્યા અને શોધતા તે આ સાંભળીને નિષ્પ્રાણ બેવી બની ગઇ,

x

x

x

x

મો હસતું રાખીને ચંદ્રા શોભાના ખંડના ખારણે ઉભી રહીને કહી રહી હતી. “હજી ક્યાં સુધી ધોરશો ? સાત તો વાગી ગયા.”

આગસ મરકતાં શોભા બોલી. “બાજાની તબીયત કીક રહેતી નથી. રાત સુધી જાગતી રહી છે. હમણાં જ ઉંઘ આવી. તમે જરા ધ્યાને મારી પાસે મોકલો.”

બધું કામકાજ ત્યાં પડતું મૂકીને ચંદ્રા બાજાની પાસે બેઠો ગઇ,

શોભા ઉઠીને બેઠી થઈ, આસપાસ નજર કરતાં તે વિસ્મય બની ગઇ. તે બોલી ઉઠી. “ઝાટલા બધા ડ્યાને શીશીએ અહીં કેમ લાવ્યા છે ?”

“આ તો માન કામળના ખાલો ડબ્બાઓ છે. તમે તમારે સૂઈ જાવને હું બાજાને લઈને બહાર જઈ છું.” એમ કહીને ચંદ્રા અડધાંથી બહાર જતી રહી.

શોભા સૂઈ ગઇ. સુભાષના ગઇ રાતના ઉપહારે આજે તેના પગની નીચે પડેલા હતા. ત્યારે તે ઉઠી ત્યારે પડીઆળમાં દસ વાગ્યા હતા નીચે પડેલા ડબ્બાને તેણે ખાત્યા તો ડબ્બામાં રેશમી પ્લાવેલ, કીમ, સેન્ટ, વિલાયતી હેર બ્રાઈલની શીશીઓ હતી.

“અફા! ચંદ્રા કેટલી બચાવતી અને કેટલી પામુ છે !” તેના મોંમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા.

(૪)

સુભાષને લાગ્યું તો ખરું કે તેણે મોટે અન્યાય તો કર્યો છે. જો શોભા પોતાના અધિકારો માટે લડી હોય તો આટલી માનસિક વેદના ન પશુ થઈ હોય, પરંતુ તે તો એકદમ મુઠો બની ગઇ છે. પ્રથમની જેમ હજી પણ સુભાષનું કામ અવિરતપણે કરે જાય છે. ચોખ્ખ સમયે આશીસના કપાળ, પાન, પાણી વગેરે બરાબર આપી જાય છે. બોલ્યા ચાલ્યા વિના પણ નહીં. કેટલીક વાર તો તેની સાથે વાતો પણ કરે છે. સુભાષના કાળા હાથમાં દરર ઉપડે છે. ત્યારે શોભાની પાસે રહેતી હોમીઓપેથીકની બોક્સમાંથી તે દના પણ આપે છે. છતાં તે હવે પહેલાની શોભા વધી નથી.

પહેલાં તેના પતિ પ્રાધિવાર ઉપેક્ષા કરે તો સમય આવે તેની સામે લડતી અપડતી પણ ખરી. હવે તે ઉપર તેનું ધ્યાન રહેતું નથી. ચંદ્રા આ બધું સમજતી નથી. તે હજી બોળી બાળી ખનવા માંડે છે, પણ એ કેટલા દિવસ સુધી ચાલશે ? શોભાના ખમરને માટે કેટલાક પૈસા અલગ રાખવાની સૂચના આપવાનો તે કેટલાક સમયથી વિચાર કરતો હતો. કાનિષ્ઠના વિચારો તેના મનજામાંથી ખસતા નહોતા.

એવી એક રાત્રે સુભાષ શોભાના ખંડમાં જાય છે, મહિઆળમાં એકનો ટકોરો યાય છે.

શોભા આંખ ઉઘાડી રાખીને બેઠેલી છે. બોળામાં તાવણું બાજક પડેલું છે, આંખમાં અપાર કડુણા, અધીમ મિન્ટા હોવા છતાં તે બેઠેલી છે. સુભાષ કેટલીક વાર સુધી બેઠો

રહી. શેલાને તેના આગમનની ખબર પહોંચી નહોતી. પરંતુ બાબો જાગી ઉઠ્યો. અને ત્યારે જ તેને ખબર પડી કે સુભાષ પાતાના ખંડમાં ઉમેરેલો છે. તે તેને એકાએક આવેલો જોઈને વિરમ્ય પામી ગઈ.

સુભાષ જમીન ઉપર બેસી ગયો. તેણે વાત ઉપાડી “ બાબો બિમાર છે તે તે જાણને કેમ કહ્યું નહીં ? ”

કાને કહ્યું ? ”

“ કેમ નહીં હું તો હતો ને ? ”

“ બધાંયે છે અને બધાંયે જાણે છે. પછી મારે કાને કહેવાનું રહ્યું ! ”

“ હવે પામ છે ? ” સુભાષે પૂછ્યું.

“ પાછું છું તો ખરું. હવે ફારસો પહોંચી ગયો છે. તાવ નરમ પડી ગયો છે. કામ સુધીમાં સાલે થઈ જશે. ”

“ તું આખી રાત એકલી જાગે છે તો પછી કોઈને કેમ બોલાવી દેતી નથી ? ”

“ કાને બોલાવું ? ” શેલાએ નિરમતાથી કહ્યું.

“ હમણાં તો તે કહ્યું કે ‘ બધાંયે તો છે. ’ ” સુભાષે કહ્યું.

શેલાની આંખમાં એક આછો ચમક આવો ગઈ. તે કોઈને જણાવવા નહિ દેતાં બોલી. “ કહ્યું તું તો ખરું. પણ જો ‘ બધા ’ બોલેલાં મારે કાને બોલાવે છે તેની આપને ખબર છે ? હું તેની મારા ઉપર કે નાના મળતુ બાળક ઉપર રહેજ પછી સામણી છે ! ”

સુભાષ નિરુત્તર રહ્યો. શેલા બાજાને સોડમાં લખને જમીન ઉપર પાછી સૂઈ ગઈ.

હેવરે સુભાષે અસ્વસ્થ જનીને કહ્યું “ સારાજી. વીત્ર હજાર રૂપીયા તારા નામે અમલ જમા રાખવાનું મેં નક્કી કર્યું છે. તે ઉપરાંત દર મહિને પચીસ રૂપીયા તારા ખર્ચના તને મળશે. હું ધારું છું કે આટલી રકમ તારા માટે કંઈ જોઈ નથી. ”

સતી સતી શેલા બોલી “ મારે કંઈ નથી લેઈવું. તમે મારી ચિન્તા કરવાની હવે મૂકી દો. મેં તમારી પાસેથી અત્યાર સુધી જે સ્ત્રી મેળવી છે તે એટલી જાણી અમલ છે કે તેની તુલના જાંસારની કામ પછી વાગુની સાથે થઈ શકે તેમ નથી. હવે તમેને મેળવવાનો કે તમેને આકર્ષવાનો મને કંઈ પણ અધિકાર રહ્યો નથી. ”

આટલું બોલોને એ રાજરાણીની માફક મુજબની નિંદામાં મગ્ન થઈ ગઈ.

પોતાની સ્ત્રીના આ અમલ ત્યાગ પર-સ્તૌત્યપૂર્ણ મનોવૃત્તિ પર સુભાષનું પાંખાળ બેઠું હલ પછી પીચળી ઉઠ્યું.

એ મિનિટ પછી શેલાનું માથું તેના પતિ સુભાષના બોજામાં હતું.

અનિદાન—

શ્રી. રત્નલાલ દેસાઈ બી. એ.

“દિન દિન”

બેઠ વાગ્યો એટલે દુરતજ હું હિતિ બારણું ઉપાડવા બેઠ. બારણું ઉપાડીને નેહું હું તો બહાર અરણ્ય ઉભો હતો. તેનું દસતું મોઢું અને ગોદક લાગ્યું. પણ તે એકજ ધણ માટે અને તરત જ મેં કપાળ પર દરમીસો ચઢાવીને તેને પૂછ્યું.

“તમારે કોનું કામ છે?”

“મારે જરા બાણ્ણનું કામ હતું. પરમા છે ને?”

“બહાર ગયા છે અર્ધો, ચોણો કલાકમાં આવી જશે. શું કંઈ અગત્યનો કંઈશો કહેવાનો છે? મેં પૂછ્યું.

“નાહિ પણ જરા ખાનગી કામ હતું.”

“ઠીક” કહીને મેં દરવાજો નેરમાં જમ કરી દીધો. તેણે અને ‘માલતી’ કહીને મારેલો બેઠો અર્ધો અવાજ મારે કાને અમર્યાદો પરંતુ મેં પાછો દરવાજો ઉપાડ્યો તે પહેલાં તો તેણે માલવા માર્કિયું હતું દરદર આવી જતી તેની આકૃતિ અને સ્પષ્ટ દેખાતી હતી.

x

x

x

મારી અને અરણ્યની મેઝી ખૂબ જૂની હતી. જૂની એટલે એમ ‘કે છેક અયપણથી અમે સાથેજ રમતાં. ત્યારે મને એ કહેતો “માણુ તું મને કેટલી બધી મમે છે તેની શું વાત કરે!” મોટી થશે ત્યારે પણ તું આટલીજ ગમશે કે?”

નાનપણ અને મોટપણ-અયપણ અને ચૌવન! કેટલો બધો ફર છે બન્નેમાં! નાનપણમાં આપેલાં વસ્ત્રો મોટા થતાં પાળવાનું જ કાષ્ટ નહોતું ક્યું હોય તો તે બિચારાને કેટલા જ-મ લેવા પડે તેની કાને અમર છે! દબે અરણ્ય એમ ચાપ છે કે મારી અને અરણ્યની મેઝી થઈજ ન હોત પણ બનનાર વસ્ત્ર કદી ટળે છે!

+

+

+

અરણ્ય અને હું બન્ને એકજ વર્ષ કોલેજમાં કાબલ થયેલાં અરણ્ય કોલેજમાં ખૂબ ચમક્યો. દરેક બાબતમાં એનો નંબર પહેલો. ડીમેટીંગમાં તેનું બાપણું હું ખુબ તન્મયતાથી શ્રાવણતી. કેટલું સુંદર અને અસ્ખલિતપણે તે બોલતો! અને તેને ધનામ મળતું ત્યારે અને કેટલું અભિમાન થતું! લાપણ પૂરું થવા પછી તે મને આવીને પૂછતો “કેમ માલતી ગારે બાપણ ગયું ને?” આમ અગાધ અધેરાથી તે મારા તરફ નેહ રહેતો ત્યારે હું અરમની મારી લાલ થઈ જતી તેને જવાબ આપવાનું રહેવા દઈ બંને એક સરખું તેની સાથે મોલ્યાજ કરે એમ મને થતું. પણ તે પાસે હોય અને કાણ બંને

મને શું થઈ જાયું ? અબ્બેની સરવાળી જાણ થઈ જતી. મોઝાઈ એક સખ્ત પણ નીકળ-
તો નહિ. કા મુઠ્ઠા કોઈ કોઈ વાર આરી મુઠ્ઠાવાળું હાથેના લાવેો વધુ સુંદર રીતે વહી
જાય છે. નહિ ? ક્રિસ્ટોચેચાં સો રન કર્યા પછી તેના મગામાં પડેલા દારૂનો ઢગ જોઈને
મરી જાતી કુબી જતી. અને આ મરે મને એનું અભિમાન ન આવે ? કારણ તે મારાજ
હતો. મારાજ શવાનો હતો. મારા 'યનારો' હતો. એજ માન્યતાએ હું આજસુધી
ચાલતી. પબ્લ-

x

x

x

એક દિવસ મને કોલેજમાંથી આવવાનું જરા મોડું થયું. હું ખરે આવી તો બાપુજી
બારણે જ ઉઠ્યા હતા. તેમણે મને ઘરતજ ઉપર આવવા કહ્યું, 'મેં મોડું' પોપું, ચડા તૈયાર
હતી તે પી લીધી અને માળ પર ગઈ. દિવાનખાનામાં બાપુજી અને એક બીજી બક્તિ
વાતો કરતી બેઠી હતી. દુરથી મને તે ગૃહસ્થનો અહેસા દેખાતો ન હતો. મને આવી મઈ
જોઈને ઘરતજ બાપુએ બાજુ પર પડેલો એક પુરૂષી પર બેસવાને મને કહ્યું. અને પેલા
ગૃહસ્થને જોઈને બોલ્યા. "આ માલગી એને જે પ્રશ્નો પૂછવા હોય તે પૂછી લો." હું તે
ગૃહસ્થને જોઈને ચકિત થઈ ગઈ. તે અબ્બિલ હતો, અબ્બિલજન તેણે મને એકવાર લગ્ન
ગાટે પૂછ્યું હતું તે મને યાદ આવ્યું. તેણે કહ્યું હતું, "માલતી છું" મને ખરેખર મને
છે. 'હું' મારી થયે ને ?" અને મેં તેને તેજ વખતે જાણશે હીલો હતો. "નહિ, નહિ,
માલતી મને નિરાશ ન કર મારું આપું છવતર તારી 'હા' પર છે." કેવો ગરીબ થઈ
તેણે મને આ પ્રશ્નને કહ્યું ! પણ તેની મારા પર જરાયે અસર ન થયેલી કારણ મારું
લગ્ન તો અરજી પર હતું ને ? આ બધું મને યાદ આવ્યું અને કોણ જાણે શું થયું મારી
સામેની બધી વસ્તુઓ જાણે નાચતી અને ફરતી દેખાઈ મને આખે ઘરેરે પરમેવો છટ્ટો
મારા અહેસામાં નિમિત્તમાત્રમાં ફેર પડી ગયો એ ફરક કદાચ અબ્બિલના ખ્યાનમાં આવ્યો
હશે કારણ ઘરતજ તે બોલ્યો "એને જવાનું કહેો આવો સુંદર અને ચોગ્ગ છોકરીને શું
પૂછવાનું હોય ?"

x

x

x

બીજો દિવસે મને પાછી જૂમ મારી. એજો શું કહેશે તે હું સમજી ગઈ હતી, પણ
ધીરજ પરીને પોણે રહીને હું ઉપર ગઈ દાદર ચઢીને હું માળ પર પગ મૂકતી હતી પણ
ત્યાંજ ઉઠી રહી ગઈ. બાપુ એક પુરૂષી પર બેઠા હતા. અને સામેના ટેમલ પર તેમણે
માયું ટેકવું હતું. હું લગભગ ઠસ મિનિટ ત્યાંજ ઉઠી રહી. તે ટેમલ પર જાતો મોટો
ફોરો હતો. વચમાં વચમાં બાપુ પોલીંગાના હેઠાથી તેમની આંખ લુગતા હતા. મને
આવેલી જોઈને "માહુ" રહીને મજાદ કહે તેમણે અને જોલાવી મેં મારું મન પત્થર
જેવું બનાવ્યું હતું. પણ તેમણે પ્રેમથી મારેલી જૂમ સીંગળોને હું બાંધીને આવેમ સદન
કરી ચકો નહિ, હું રોયતી બાપુ પાસે ગઈ અને લગભગ 'બાપુ' એજ જૂમ પાડી ઉઠી
ત્યારે હું પ્રુપ રહી. મા અને અનેની ફરજ આજસુધી જેમણે એકલે હાથે બનતો

હતી તે બાપુ મારા મારા પર પેમાળખને દામ ફેરવતા હતા ત્યારે મારાં દુઃખનાં આશ્રનો આવેગ હું લાંબો વખત સુધી રોકી રહ્યો નહિ જેમ તેમ કરીને તે બોલ્યા, “અજર છે મને, તારે અરજીની સાથે યગ્ન કરવાં છે પણ બેઠાં હું શું કરું? તારે અજિલની સાથે જ યગ્ન કરવું જોઈએ આપણે તેને ત્યાં કહેવું કશું તને અજર છે ને?” અને તેમજી મને ધીમે ધીમે બધી હકકત કહી.

બાપુએ અજિલને ત્યાં વીસ હજારનું હેલુ ક્યું હતું. બાપુએ તે બધા પૈસા વેપારમાં રોકાયા હતા, કમનસીમે કહો કે બાપુના બોળા રવતારે કહો પણ એમને વેપારમાં ખોટ મળી મુદત પર એઓ કશું ફેદી શક્યા નહિ. અજિલે પૈસાને માટે તકેદ કાઢી હતી અને બપોરે કરાવેલ સમયે પૈસા આપી શક્યા નહિ ત્યારે અજિલેજ આ પમાણે તોડ કાઢ્યો હતો. અને બાપુ પણ મારું અલિધાન આપવાને તૈયાર થયા હતા. હો, અલિધાન નહિ તો બીજું શું હતું? યગ્ન એમાં મુશ્કેલીનું જગર એમજ એઓ સમજતા હતા. મેં ક્યારે વાંચ્યું હતું કે ‘શ્રીમતાર્મની હોંકને માન આપીને, અધિકારના આમજને વગર સકે એ માન્ય કરીને અને વિષતા આગળ નથી જઈને છોકરીએ જન્મનો જોડીદાર પસંદ કરવો જોઈએ નહિ. તેણે માત્ર અંતગ્ના જવાબદાર માન આપી પસંદગી કરવી જોઈએ.’ પણ આ તત્વજ્ઞાન મારી બાજતમાં તદન નકામું નીવડ્યું.

તે રાતે લાંબો સમય ઉપ આવી નહિ રહી રહીને મારી આંખો મૂળ મૂળ મેં અજિલને ત્યાં કહી હતી તે દિવસે તેણે શું કહ્યું હતું તે યાદ આવ્યું. “માલતી તું હમણાં મજાં એકઠી ના કરેયે. પણ હ તને કહું છું કે આખરે તારી મારી સાથે જ પાનું પાડવું પડશે, તારા બાપુ મને પડે પડતા આવશે ત્યારે તારી બાંખ ઉઠાશે. “આમ બોલીને તે કહ્યું કૂર દરમો હતો! એ યાદ આવે છે અને આજે પણ કંપારી છૂટે રે. હા, પણ તેણે તેનું બોલવું સર ક્યું હતું. મારો પીઠો તેણે પકડ્યો હતો. પણ આમ ક્યારેયો શું ખરેખર પ્રેમ મળી શકે છે?

અને મારાં અને અજિલના યગ્ન થઈ ગયાં. લગભગ અરજી-મારો અરજી (દને એને ‘મારો’ કેમ કહો શકું?) આવ્યો ન હતો. તેમને ક્યાં દેખાયો નહિ. મેં ખૂબ તપાસ કરી પણ તેનો પતો લાગ્યો નહિ. મારો અરજી હવે અયો દરો? કે તે પણ કાઢી પાછા પડવામાં રોકાઈ ગયેલો દરો?

ક્ર

મકરંદ ટાંનીક પીલ્સ

શાન તંત્રજોની નિર્જળતા તથા અશાન્તિ માટે અકમીર હી. રા. ૧-૮-૦ દરેક જગાવાળાને ત્યાં મળશે પ્રાઈસલોસ્ટ મફત માટે લખો.

મકરંદ ફાર્મસી મુંબઈ નં. ૧૪

આઈરેકીમ

આમેચામ હવે તો આઈરેકીમ ગયે છે. " આઈરેકીમ કુષ મલાઈતો " એવી બરો હેર હેર સંભળાય છે. પણ સૌથી પહેલા આઈરેકીમ કાણે બનાવ્યો હતો ? શી રીતે બનાવ્યો હતો ?

બરફ તો કુદરતે પણ બનાવે છે એટલે કંઠા દેશમાં બરફની તો નવાઈ જ ન હોય માટે. પોસે નામે એક અલગ પ્રવાસી અસહનતા સમર્થતા ધર્મ મળે છે. કંઠા પ્રદેશી, ચીન તીમેટ, બમેરે એશીયાના દેશમાં પણ તેણે મુઠાફરી કરી હતી. ૭૨૦ વર્ષ ઉપર તેણે પોતાના પ્રવાસનું પ્રસ્તુત લખ્યું છે તેમાં પાશ્ચીના જાતબંધના આઈરેકીમ કરવાની રીતે તેણે એશીયામાં જોડેલી તેનું વર્ણન છે.

ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં અમેરિકાના કુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં અકસ્માતે આઈરેકીમની શોધ મળી. ત્યાં બરફ તો હતો. અને બોરાક સાચી રાખવા માટે બરફથી પેટીઓ પણ વપરાતી હતી. આવી પેટીઓ અત્યારે આપણા દેશમાં પણ વપરાય છે. હતા ન જાણે તેવા પેટીઓ, જેની છત્રે જાણ્યે એવો પદાર્થ રાખવામાં આવે છે કે બહારની હવાની અથવા પેટીની અંદર પહોંચી જાય. પોશાકવસ્તુઓ જાણ્યોમાં અપરખ અને લાકાને બહેર કે એવા પદાર્થો ભરાય તો બહારની હવાની અંદર અંદર ના થાય. આવી પેટીમાં બરફનું ખાનું રાખવામાં આવે છે, અને તેની અસપાસ ખાવાનું મુકવાની તેમ પાણીના સીંચા વગેરે માટે જગા હોય છે બરફની કંઠને લીધે રહેલો બોરાક, કુષ; ફળ બગેરે લાંબા સમય સુધી બચતા નથી.

કરટાઈ નાંમે બાની કુષ તથા ઈંડામાંથી અને છે. અમેરિકાના મોશા પ્રમુખની રાષ્ટ્રવાદી હબસી જાણે ૧૮૦૬ માં એક દિવસ કરટાઈ બનાવીને બરફ પેટીમાં મુક્યો. પછી તે એ વાત બૂલી મધ વજુ દિવસ પછી પ્રમુખનાં પત્ની ડોલી મેડીસને થોડા મેંમોનો અમરા આમંત્રા હતા. રાષ્ટ્રવાદી જાણ સાકી જોન્સને પેહુ કંડુ કરટાઈ પીરસ્યું. વજુ દિવસની ચાલુ કંઠને લીધે એ કરટાઈ કોણ મધુ હતું.

પ્રથમ મેમોને તેમાંથી કુકો કરી મોમાં મુક્યો તે એને એટલો વિચિત્ર લાગ્યો કે તેણે એર છે એર છે એવી સુમો પાડી. તે ઉપરથી સખ કોલાવત થયો, અને બેઠકવારી માટે ગરીબ બીચારી સાકી જોન્સનેને જોશમાં લઈ મ્કા. બધું જ કરટાઈ એમને એમ પડી રહ્યું અને મીન્જાતો સૌ વિખરાઈ જ્યા. ડોલી મેડીસને તે કરટાઈ બરફની પેટીમાં પાણું મુકી દીધું. ધરમાં જાતિ થયા પછી તેને કાંઈ વિચાર આવ્યો અને તેણે પેહુ કરટાઈ પાણું કડાડ્યું અને જરાક આખી જોયું, તેની સોડમ અને સ્વાદ એને બહુ જ ગમ્યા. તેમાંનું કુષ કંડુ યકતે ગામી મધુ હતું, મલાઈ જેવો સ્વાદ આવતો હતો. અને વિચાર કરતાં તેને લાગ્યું કે આ કરટાઈ એવી કેમ બને ! એ ખાવાથી એને તાજગી લાગી અને એક નરી વાની મેજાબાતો એક શુદ્ધિ તરિક તેને અભિમાન સાથે સંતોષ.

યથે પોતાની લાભવળ વાપરીને સાડી જોન્નનને તેણે બીજે જ દિવસે ઊઠારી બાણી. પ્રેસીડેન્ટના મેમાનેને હારદું કરટાઈ અથવા કપટાઈનો આઈડેન્કામ તે દિવસથી પીરસવામાં આવ્યો, અને સાડી જોન્નનો પગાર યજ્ઞ વધારવામાં આવ્યો. થોડા જ સમયમાં વોશિંગ્ટન ગામના મતનગ હરોમાં અને પરદેશી એજન્સીઓના મકાનોમાં મેલાવણ સમયે આઈડેન્કામ પીરસવાનું પ્રથમ પડી.

હંડા પ્રદેશમાં શીવાગામાં પાણીનો બરફ જમી જમ છે. જુના સમયમાં આ બરફના ચોસદાને જમીનમાં ખાડા કરીને ફાટી દેવા હતા, અને ગરમ ભોત્ર યતાં ને બરફ વાપરવામાં આવતો હતો મેકરીંગા શહેર પાસે પંદર ફાળ કુટાં ઉભો જાગામુખી છે, તેના કુખમાં હમેશાં બરફ જમી ગયેલો રહે છે બપોરે સૂર્યની ગરમીથી તેનું પાણી થાય તે નળીઓ વાટે નીચેના પ્રદેશમાં લઈને ટાંકીઓમાં ભરી રાખવામાં આવે છે. રાત્રે ઠંડી પડતાં બરફનું આ પાણી ફરી બરફ રૂપે ગ્રહાણ જાય છે છહેરની આઈડેન્કામ રી કુકાનો નાળાને આ બરફ વહેંચવામાં આવે છે અને છહેરની લહેજતથી આઈડેન્કામ ખાય છે. આમ કુદરતી બરફ કામમાં લેવાય છે.

કેશવપ્રસાદ કેસાઈ

ચામડીના દરેક દર્દો માટે

કીર્તિ ગ્રીન ચોઈન્ડમેન્ડ

માથાના તથા ચારીગક

કુખાવા અને ચરદી માટે

કીર્તિ પેઇન બામ

હ મેથાં વાપરી

સર્વ જગ્યાએ મળે છે.

કીર્તિ

અગરબત્તી

તમારી પૂજામાં અને રહેણાસને

સુખંધીત અને જંદુ રહીત

ખનાવવા માટે વાપરી

સરસ્વતી કેમીકલ વર્કસ ગાંધીરોડ, જવાહર
હોટલ સામે, અમદાવાદ
એજન્ટો જોઈએ છે

અજમેરના મોલ એજન્ટ:—મે કલ ટ્રેડર્સ ચકવતી ખીલીંગ, રોપધરા.
એકા ડીસ્ટ્રીક્ટના સોલ એજન્ટ } મે. ગોપાળદાસ અપ્પાલાલ
તથા સારંગપુર વસ્તારના સ્ટોકીસ્ટ } (ગોપાળ દી. ડીપા) સારંગપુર

એલીસબીજ વીરતારના સ્ટોકીસ્ટ:—મે. એલીસબીજ જનરલ સ્ટોર્સ
રીલીફેશ વીરતારના સ્ટોકીસ્ટ:—મે. પટેલ એન્ડ કેસાઈ

—: વિરાંગના બીબી ચાંદ :—

ઈન્દ્રપુરી જેવું સહેર હેતું. બર્ષ લુઓ ત્યાં લેંચા લેંચા મિનારા દેખાતા હતા. રસ્તાઓ પથુ સુંદર દેખાતા હતા. જિંચા જિંચા મહેલની અગાસીઓમાં સુંદર સ્ત્રીઓ દેખાતી હતી. સાહી બગીચાના ઝીણા ઝીણા ખુશબોદાર પુષ્પો ઉપર સુરજ ફરેલો. રમતાં દત્તાં લોકોમાં આજનો ઉત્સાહ અજબ હતો, કારણ કે આજે પોતાની રાણીનો જન્મ દિવસ હતો. તે દેખાવ જોવાને મહોલસે મહોલસે માળુસો આવ્યાં હતાં. ન્યાં લુઓ ત્યાં એક જ વાત ચલી હતી. આજે સહેનસાદ આગુતી જન્મનિધી છે, સહેનસાદના મહેલમાં પથુ ધુમ હતી, મહેલનો દરેક ખાણસ આજનો દેખાવ જોવાને મુસ્તાફ હતો. મહેલની દાસ દાસીઓ પથુ-આજના અર્જાને દિવસે ખુશ દેખાતા હતા. મહેલમાં ન્યાં ત્યાં સુંદર સંગીત ચાલી રહ્યું હતું. રમખીઓની રમઝટ ગોળી રહી હતી. એમના મોઢા ઉપર સર્પી પડો પડો હતો. જ્યારે નાચની ત્યારે લોકો વાદ વાદ બોલતા હતા. આજના આનંદને દિવસે દરબાર બરવામાં આવ્યો. દરબારની અંદર એક આલુએ અસંખ્ય પોદાઓ અને સેનાપતિઓ બેઠા હતા. બીજા આલુએ સહેરના પ્રતિષ્ઠીત વેપારીઓ અને સહેરોજનો મિરાજના હતા. હજુ સુધી દરબારનો વખત થયો નહોતો. એટલે અંદર અંદર સર્વ કોઈ શુપ શુપ વાત-ચીત કરવા લાગ્યા. લાં તો દરબારનો વખત થયો અને નેહો પોકારવામાં બાપી એટલે બધા શુપ થઈ ગયા. અને લોકો શુપ પાડી ઉઠ્યા કે, “સહેનસાદ નિગમવાનો જય ! રાજમાતા ચાંદબીબીનો જય !” સહેનસાદ એક લેંચા આસન ઉપર બેઠો અને તેની જમણી આલુએ ચાંદબીબી બેઠી કે તરત જ ડાબી આલુએ વજર બેઠા અને પાછી સર્વ લોકો પથુ બેઠા એટલે વજર ઉઠો થઈને કહેવા લાગ્યો,

વહાલા પ્રાજાનો, આજનો આનંદનો દરબાર શાનો છે એ તમોને કહેવાયી જરૂર નથી કારણકે તે તમે સર્વ કોઈ જાણો છો. આજનો દરબાર આપણા મહારાજાની કાપીથી જે રાજમાતા તરીકે પુખ્ત છે. તેમને વારતે બરાબો છે. આપણે સર્વેએ આજે પ્રાર્થના કરવાની છે, કે રાજમાતા ચાંદબીબીને ખુશ લાંલું આપવું બધું અને આપણા સર્વની મુશકે યર લાવે.

..... અજબ ! અજબ ! મહારાજા અજબ થયો ! એમ કહેતોકને એક દૂન દોડતો દરબારમાં આવીને મહારાજાની પાસે થયો.

“કેમ શું છે ? ચાંદબીબીને પૂછું” મહારાજા આપણા સહેર ઉપર આ વખતે ખુશ સહેનસાદ અજબ પોતાની રાજ લઈને ચડી આવે છે.” હાંફતાં હાંફતાં હોતે જણાવું શું સહેનસાદ અજબ ચડી આવે છે ! ચાંદબીબી નિચારમાં પડી પંજુ ધણસરમાં જ નિરાશાને ફેંકી દીધી અને પોતાના મોઢાઓને ઉઠેરાંને લોલો.

ખારા મિરાદો, આજે તમે ચાંદ શું કરવા આજ્યા હતા. અને શું થઈ ગયું ! આપણો દુરમન જે અજબ છે. તે આજે આપણા સહેર અને રાજ્યનો નાશ કરવા માટે આવ્યો આવે છે. એક વખતે આપણા હાથનો મારે ખાઈને તેનો વફાદાર. મુખો ચાલ્યો ગયો હતો. આ વખતે ફરીથી તે આવ્યો છે. તો તમે તમારો હાથ તેને બનાવો. દુનિયામાં મરતું છે તો એક વખતે તો-પાછી પાછી શું કામ કરવી મરના ખૂણમાં મરીને અદમમાં

જવું તેના કરતાં રજુસંચાલનમાં પોલીસ બેઠકમાં જવું શું ખોટું છે? તમારા માટે બેઠકની કુરસી હાથમાં પ્રભુભાગ લઈને વાટ જોઈ રહો છે. બોલો બોલો! આમાં કોણ પોતાની માતૃભૂમિને જાણવવા તૈયાર છે? અમે સમાજી માતૃભૂમી કાળે મરવાને સલાહ તૈયાર છીએ સર્વ સરદારો બોલી ઉઠ્યા. તો ચાલુ તૈયાર હું તમારી ધરધારી-લેવાને તૈયાર છું જાવ લશ્કર તૈયાર કરો. એક વખતે ભૂત સર્વ શોધો આનંદમાં હતો તે જગ્યાએ ચાલારે શુદ્ધતા નોંધો ગાળતા હતા. હૃદયપરનો ખડખડ અને યોદ્ધાઓના હથ્થહથાટ સંભળાતા હતા. આખા શહેરમાં જાણે મેળો ન હોય તે પ્રમાણે ચોંટાળો જણાતા હતા.

શહેરના આપણો એક દૂત મળવા માગે છે. નમન કરીને રજૂ જણાવું જાવ આવવાં શહેરના આગરે જણાવું. કેમ આવ્યો છે? શહેરના આગરે આવે મોકલેલો મુખ્ય અધ્યક્ષનગરના લશ્કરથી રાખત હાર ખાઈને પાંચ આવ્યો છે. માટે ખીજા લશ્કરની ખાસ ભર છે. કોને નમરકાર કરીને જણાવું.

શુ આવ્યા લશ્કરે હાર ખાધો? જાવ સેનાધિપતિને બોલાવ છું હજુર, સેનાધિપતિએ નમરકાર કરીને પૂછ્યું.

જાવ આવ્યા લશ્કરને આજે અજ તૈયાર મરાનું કહે છે તમારી સાથે આવું છું. ચોમાસામાં જારે લશ્કર ઉતર્યું ત્યારે જાણે કોઈ માનવ મેદાનમાં જાવ તો જણાવવા લાગ્યું. અસંખ્ય દાસો, યોદ્ધા, ઉંટ વિગેરે જણાવવા લાગ્યું. સૈનિકો કાન ફાડી નાખે એવા અવાજો કરવા લાગ્યા. કોઈના હાથમાં જરણી ચગડતી તો કોઈના હાથમાં લાલો દેખાતો. કોઈ કોઈ તો તાલી તલવાર કાઢીને સમાને જણાવતો કે, “આ તલવાર વડે હું તો દુશ્મનનું ફેંદીર પીચ.” આવા આવા અસંખ્ય અવાજો કરતા એટલામાં તો શહેરના આગરે પોતાના મારીતા હાથી ઉપર ચડીને આવ્યો. ત્યારે સર્વ લશ્કર ક્રાંતિ ઉઠું મળું હતું શહેરનાની ગાજીએ તેની માનીતાં નવ રત્નો. ગિરમલ, ફૂલ, અમુલ ફૂલ, વિગેરે પૂનું હતા. જાણે ઇંદ ગળ પર્વટન કરવા ના નિરજવા હોય એમ શોખતો હતો. લશ્કર જોઈને અકબર ખૂબ ખુશ થયો, અને પોતાના લશ્કરને ઉડેસી બોલ્યો. વદાસા સૈનિકો, આજે આપણે આંદોળ અધ્યક્ષનગરની ધમકી રાજી ચાંદબીબીને નમાવવા માટે જવાનું છે, માટે તમારે તમારું સર્વ પાણી બતાવવાનો વખત પામે આવી પહોંચ્યો છે. બોલો અલ્લાહો અકબર! અને તરત જ સર્વ સૈનિકો બોલો ઉઠ્યા. અલ્લાહ હો અકબર! ત્યાંથી લશ્કર ચાલવા લાગ્યું જાણે આમરનો લગ્નની હોમોળે ચડી ના હોય! ધીમે ધીમે લશ્કર ચાલવા લાગ્યું શહેરની સર્વ સુદરીઓએ ઓવારણાં બીધા અને અસ્થિર્વાદ આપ્યા. આખરે લશ્કર અધ્યક્ષનગર આવ્યું. અધ્યક્ષનગરના કિલ્લાના દાર ખેંધે કરી દીધા. અકબરે કિલ્લાને લેકા લાલવાનો હુકમ કર્યો. કિલ્લો પેરાયો. તરત જ ખંને લશ્કરોએ લડાઈ જાહેર કરી. ખંને લશ્કરો પશુ દિવસ સુધી લડ્યાં પણ એકે પણ લશ્કર પાછું હંક્યું નહિ.

ખચાવો...ખચાવો...? મદારાજી ખચાવો. કરતાક શહેરના લોકો રાજમહેલ આગળ આવીને ધા નાખવા લાગ્યા. કેમ બાઈએ? આ માટે ખૂબ પાડો છે? મદારાજી હવે અમેને ખાવા આપો અમારાથી આ ખૂબનું દુઃખ સહન ચતું નથી. ચાંદબીબીએ જણાવ્યું જાણે આનો ખંદોખત આવની કાલે કરીશ. સર્વ ચાલ્યા ગયા, પરંતુ ચાંદબીબી અત્યંત નિરાશ થઈ

દુશ્મનનું લશ્કર પાછું છે. શહેરમાં અનાજનો ગણો નથી. ખદારની મદદ પણ આવી શકે તેમ નથી એટલે તરતજ તેણે પોતાના ખાનગી રૂમમાં મત્રણા કરવા માટે સર્વ સરદારોને બોલાવ્યા ચાંદબીબી પોતાના તખ્ત ઉપર બેઠી હતી, પણ એના મોઢા ઉપર ખુશાલી હતી નહિ. એની આંખ ઉડી મઈ હતી એના હાથની કીચત ઉપર કોઈકે કંપળે કર્યો હતો એનું જીવન મુકાલ થઈ ગયું હતું. એની રીતે આખી સાલી રખાર પણ હતી. ચાંદબીબી

બોલી કે. "મારા આગ સરદારો આજે આપણી ઉપર કુદરતની ખડા નજર છે માટે તમે રહો તે પ્રમાણે કરવા તૈયાર છું કેટલાક સરદારો આપારે દારનાની પામે ચાંદનીઓના વિરોધી થઈ ગયા હતા પરંતુ બોલી સહ્યા નહિ છતાં સર્વ લોકો ચોક્કા, 'ત્યાં સુધી સહેરમાં આનાજ પાણી છે, ત્યાં સુધી અમે સર્વ લડવાને તૈયાર છીએ.

લાઈમ ધમધાકાર ચાલવા લાગી એટલામાં તેના નાથક આવ્યો મહારાણી કહે આપણા લશ્કરમાં દારૂગોળા ખૂટ્યો છે શું દારૂગોળા ખૂટ્યો છે ? જુલો શાકી મહેલના સર્વ દારૂગોળા માળી નાખીને દારૂગોળા ખનાવે બીજોને દારૂગોળા પચાજ વધાયા હોવા છતાં ચુરી ચાંદનીઓએ પોતાના અલંકારો સ્વદેશાભિમાન માટે ચાપીદીધા ધન્ય સે ચાંદની ! તરતજ મોટી મોટી બહોળા ચાલવા લાગી ચાંદનીઓ પોતાના ધોડા ઉપર પુરુષ પોષાકમાં લશ્કરની મોખરે હતી, અને રોનિફાને પાણી ચડાવતી હતી જાણે બીજા મહિષાસુર મહાની ના હોય !

"ચરેનલાદ આમ તો નંદ કિલ્લો છતાવાનો નથી." અકબરની ખાનગી ડાવણીમાં આપારે અકબર અને તેના સેનિયા વાતો કરતા હતા. તો બોલો રાજ્ય ચાંદનીઓનું ખૂન કરવા કરાવવા તૈયાર છે અકબરે કહ્યું.

હું તૈયાર છું હજુર ! હું અંદર જઈને તેના સેનિયાને ફેડું છું અને દરવાજા ઉપાડાઉં છું એમ કહેનોડને એક યુવાન સેનિક નમસ્કાર કરીને ઉભો રહ્યો તો અવ અને કૃતેદ કરો અકબરે આદિષ આપી તરત જ તે નિકળી પડ્યો.

અધારી ધોર રાત્રી હતી પરન સ...સ...વાતો હતો તારણીવાળો આકાશમાં ટમટમ થતા હતા. સિયાજવાંઓ પણ ઢમઢાં જ નજીકે જોઈએ હોય તેમ ચાંદ સર્વ મર્જા દત્તા. કમ કામ કામ રમ્યું ખમ્યું કુતરું આમતેમ ફરતું હતું. એવે વખતે એક સૈનિક ધામળા પહેરીને રિસ્લા આમજ આવ્યો તે વખતે કિલ્લાના સિપાઈઓ પણ કાંત બનીને ઝોઢા ખાત્રા હતા તરતજ તેણે એક પાટલા ધોળાની અને રિસ્લા ઉપર નાખી અને તરતજ સમચાકટ કરવો અને ઉપર ચઢી ગયો ઉપર ચઢીને ઠોરી એન્ડી લીધી ધીમે ધીમે તે સહેરમાં ત્યાં ચાંદનીઓનો વિરોધી રહેતો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો ટક...ટક...ટક દાર ઉપર દોડા પડ્યા રાજ્ય છે ? એનો હું દાર ઉપાડો તરતજ દાર ઉપરથી અને એક ફોડો દેખાયો તું રાજ્ય છે ? ધીમે રહીને જોલો ! હું તમારો કિલ્લો છું તેમ કહીને તેણે નિર્ભય પડે અંદર ગયો પાછળ પાછળ ધરનો માણસ પણ વિચાર કરતો ગયો અંદર જઈને જોયું તો એક મોગલ સરદાર જણાયો મોગલ સરદારને પૂછ્યું કેમ આવ્યો છું ? મહેરખાન; હું તમારા લલાને માટે આવ્યો છું જો તમે અમેને મદદ કરશો તો આવતી કાલે અમે અમે. તમોને આવા સહેરના બાદલાદ ખનાંરીશું મોગલ-સરદારે લાગ દેખાડ્યો લેલી સરદારને લેલો લાગો અને પૂછ્યું તમે કેવા પ્રમાણની આશા રાખો છો ? અમે તમારે લડઈ કરીએ ત્યાં તમારે તમારા રોનિફાયા ચાંદનીઓનું ખૂન કરવું અને દરવાજા ઉપાડી નાખતા સરદાર કણસ થયો તરતજ મોગલ સરદાર જેણે આવ્યો હતો તેણે ધમી ચાલ્યો ગયો આ ફુલીનાચાંજ્યાં સુધી આવ્યા દેવટોડી નર પીચાશે કહ્યો ત્યાં સુધી ? ક પરાધીન જ રહેતાનો ! વિક્રાર સે આવા પિચાશેનો ! બીજો દવસ થયો લડાઈ ખૂનખાર ચાલી ચાંદનીઓ પણ ધોળાની ઉપર કામ દેવાની સારૂ જખતેરે ચાલને બેઠી હતી. એક ખસા ઉપર અંધુક માથા ઉપર લશ્કરી ટોપ કમરે દટાર લટકાઈ દત્તા અને પોતાના રોનિફાને ઉત્સાહ ચાલતી હતી ત્યાં તો એક ગોળી આક્રમે તરતજ ઢળી પડી. દો...દો...મારી...મારી ચચા લાગ્યું મદ ઉધડી ગયો અને દુસ્મને મદમાં પ્રવેશ્યા.

ધન્ય છે ! આવી વિરાગના નારીને ! ધન્ય છે ચાંદનીઓને ! દારો ધન્ય હો ! બોરતની નારીને !

મૂળરાજ સોલંકી તેજ

કર્મચોગી રાજેશ્વર

જે નવલકથાથી શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહે અપૂર્વ કૌનિરચના પ્રાપ્ત કર્યું તે ગુજરાતના મહિલાઓની આ નવલકથા માટે શ્રી વિજયરાય દેવ્યાણુરાય જેઠે પોતાના ગાનસી પત્રમાં અભિપ્રાય લખેલો તે અત્રે ઉતાર્યો છે,

ઇતિહાસની પાતળી શી પોથી દ્વારા જે નાનાં દાઢાં ત્રીસેક વર્ષ પર મારતરે રજુ કરેલાં માદ આવે છે. તેલંગજીના, રાજના એનાપતિ પ્યારપે મૂળરાજ મોલકાને કાણે કાપી બેટ મોકલી તેનું અપમાન કરવાથી મૂળરાજ અને એના કુવર આમુડે લાટ પડે અરાધ લઈ જઈ પ્યારપતે દરાવ્યો અને માર્યો હતો; આજના અવધીય પાઠાણે એટલે મૂળરાજે ઉતરમાંથી બેઠાથી ગુજરાનમાં વસાવેલા સેકડે બાહાણોના વંશજ...આને પ્રાગૈતિહાસિક લાગના એ શાળાજીવનના અનુશેષમાં આ રસવતી નવલનું વાંચન માંતરુધિર પૂરી એને મોનવલ્લો મરે' મટે છે-પ્યારપતી દાર અને વધ પછી મુત્ત કશ થતી 'કર્મચોગી રાજેશ્વર' ઉત્તરપથની સદસાધિક સરકાર મુતિઓ મૂળરાતમાં પડ-ધારવા સાથે આશ્વિત્યપૂર્વક સકલન પામતી જાય છે. એ જે છેકાની વચ્ચે તથા ઓડિઆગમન પછીનાં દશ પ્રકરણમાં થુ થું છે એને સારાસ પચુ અહીં આપવો નથી, કેમકે નવલ તમે વાંચી હશે તો સાગની જરૂર નથી, નંદિ વાંચી હોય, તો તમારી ખાસે એ વંચાવવી છે માટે, તે વાંચો ત્યારે એની વિજ્ઞાત પૂરેપૂરી માણો માટે એ સાર નથી આપ્યો.

સાર-આગે સારે આટલું જ; વાર્તા પૂરી કર્યા પછીનાં દીવસો ને દીવસો લગી એનાં પાત્રોએ મારો કેડો મુક્યો નહોતો. આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આકાશ જ થયા કરતો હતો એ આટુંક-પહાવી અને લલ-ફેટકાના યુગ્મોને એ પરમાર્થપથથી કુવરાજ અને સિમ્તપ્રદ કંઈનતો એ વિચલ્યુ જ પડેવ એને અહલુન વિલાસચોગી વપનલવરેવનો, એ લધુ આજુકય વિશ્લુપદમતો એ તેજસ્વિની છતાં પતિપરાયણ ચૌહાદેવી અને રમનિમાળ વાંદિજીનો, વાચ્યની ચિત્તવૃત્તિમા આમ જીવતાં બની જતાં સંખ્યાબધ પાત્રો પ્રસન્નમનુકુળ ધમના અને-અજકિત હોય ત્યાં અનુર્મિલ છે શુંમાર તેમ ત્યાં પગ મૂકાઈને છે અજીજીતી સચોટ કલાથી જમાવતી વટનાગો, તટસ્થભાવી રહીને, એનાં રાખ્યા વિના અપાયેલો ખટપટો અને કવનગમે વાસ્તવિક ચિત્તાર, મપ્તકાલીન ગુજરાતને ખડું કરી દેતાં નમશીલ વલ્ચનો, રથજો, સમારભો, વજેરનાં આદુર્ભમ જતા વાહ આપન-દિત, છૂતિત્વ છતાં અજગણી 'દિન મલાપણે, પ્યારમાન મર્મગ્રાહી મર્મતત્વચર્યો જોગી ચમકપમક વિનાની અને તેથી સમતોલપણે વહેતી રસાળ લેખન-સૈલી આનાં મુખ્ય મુખ્ય લટજોવાળી આ ઐતિહાસિક (એનાં વીસ બાવીસ મુખ્ય પાત્રોમાંના સોળ પાત્ર તો શુદ્ધ ઐતિહાસિક અને ઇતિહાસને વફાદાર રહીને સર્જાયેલાં છે) નવલકથા દરેક સામાન્ય તેમજ અસામાન્ય નવ લવાચકનું પ્રતિસાગન થવાને યોગ્ય છે

આ નવલકથાની નવી, સુધારેલી ગુજરાતના મેળાના નકશાવાળી આવૃત્તિ દશજાજ પ્રજાદ થઈ છે ને તેની કિંમત રૂ. ૪૫ છે સુરતના "ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર"માંથી અગર કોઈ પણ ગ્રાંથીવાળાને ત્યાંથી એ મળશે

સામાજિક વિકાર

લેખક: શરદચન્દ્ર નાનડી એમ. એ. નામરવાડો, પાટણ

નીરૂપા સોળ વર્ષની હતી અને અંગ્રેજી પાંચમીમાં અણુતી ત્યારથી જ તેના વિવાહની વાતો ચાલતી. તેની મા તે નાનપણમાં જ તેને પિતાને બોલે કુટુંબને ચાલતી થઈ હતી. ડોક્ટરને જન્મ આપનારી માતાના માથા ઉપર રહેલો બધો બાર તેણે પિતાના ધરમ શીર ઉપર નાંખ્યો હતો. પિતાની શીતળ છાયા નીચે ગરીબ સ્વભાવની નીરૂપા વેલની માફક વધવા લાગી.

શ્રી અને પુરુષના સ્વભાવમાં ફેર છે. પુરુષ સ્વભાવથી જ એક કરતાં વધુ સ્ત્રીઓને માટે તૈયાર હોય છે. શ્રી એક જ પુરુષને ચાહી શકે છે અને તેનું હૃદય એક જ વખત અર્પણ શકે છે. અને તે અર્પણ બે કાર્મ પછી કારણે નિષ્ક્રિય બને, તો તે સમાજના બંધનને સ્વીકારી પરણે છે અરી પણ તેની પાસે પોતાના પતિને માટે પ્રેમને બદલે 'ફરજ' હોય છે. વહુ ઘેલા પતિઓ તે 'ફરજ'ને પ્રેમ જ માને છે અને તે બેઠકેવટ લગી અણુ-છાંદ્યો જ રહે છે. પરંતુ તેમાં સ્ત્રીનું હૃદય કમ્પાસિયન હોય છે. તેને જીવન આપું શુભ લાગે છે. તે તેના પતિ પ્રત્યે બહુ જ 'શીળા' બને છે. પણ હૃદયમાં કારેલી આગ કઠી ઝાલવાતી નથી. મોટી ઉમ્મરની કુવારીકાઓને વધુ પાતી છૂટ આપનાર માતાપિતા આ વાત ખાજ નેધિ. વિવાહ પહેલાં પુરોપની માફક આપણે ત્યાં પર પ્રુષ્ટ સાથે છૂટ આપેલી ડોક્ટરોએ સંભોજી બદલાતાં તેને ન પરણી શકે તો પોતાનું અને ભાવી પતિન બન્નેનું અકસ્માત કરે છે. પુરોપની સમાજમાં 'તલ્લાક' શક્ય છે. આપણા સમાજના બંધન તેને આવકારતાં નથી. એટલે નીચે મોટે સંસારનું શાકુ ચણાળા જિવાય અને તે શાક નીચે પોતાનું હૃદય કમ્પાસિયન જિવાય આપણી યુવતીઓને બીજી રસ્તા દોતો જ નથી.

મેટ્રીકની પરીક્ષા આપવા જતાં નીરૂપા અને સુરેશને યોગબાણ થઈ. રસ્તામાં નીરૂપાને સખત મરમીને કારણે ઉલટીઓ થઈ સુરેશ બહુ જ કાળજીપૂર્વક તેની સારવાર કરી. અને ત્યારથી જ સુરેશ નીરૂપાને સાથે લાગવા માંડ્યો. સુરેશ જમીનદારીનો વારસ હતો, બધી રીતે તે નીરૂપાને લાકડ હતો. એટલે જન્મે એક જ ન્યાતનાં હોઈ પરીક્ષા આપીને આવતાં જ તેમનાં મામાએ બન્નેનો વિવાહ કરવાનું ધરમરાઈ નક્કી નાંખ્યું. નીરૂપા અને સુરેશ હળવા મળવા લાગ્યા.

પણ વિધિના ખેસ કંઈ જુદા જ હતા. સાત જ દિવસમાં ટાઇફોઇડથી પીડાઈ સુરેશ મહાકાળની શ્વેત કુસાર્મ ચાલ્યો ગયો. આ ધડકા નીરૂપા માટે અસહ્ય હતો. તે બાળો ખુબ જ રહી અને વિચારશીલ મનને ખેસી જ રહી. તેનું હૃદય તેણે હૃદયમાં જ સંભાવી દીધું, અર્પણ કરેલા હૃદયનો આત્મિક ચાલ્યો ગયો હતો.

મેટ્રીકનાં પીતી બધાં ધરમ આપને પછી કાળ પાસે રેખાતો હતો, તે નીરૂપાનું હૃદય સમજતો હતો, પણ ડોક્ટરને પરણ્યાના જિવાય ચાલે જ નહીં તેમ પણ માનતો હતો.

છાકરીના વરની શોધની ચિન્તામાં તેથી આંખનાં તેજ ઓછાં થવા લાગ્યાં હતાં. એક દિવસ તેણે નીરૂપાને પૂછ્યું.

“ બેટા, તું મોટી થતી જાય છે. તારે વિવાહ તો કરવોજ પડશે. તારી નજરમાં કાઈ છે? ” નીરૂપા શો જવાબ આપે? તેની નજરમાં હતો તે અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો. તે કંઈજ ઓલો નહીં. પિતાએ એક સરળ સ્વભાવના બહેલા મણેલા ચાતાકે છાકરા સાથે નીરૂપાનાં લગ્ન નક્કી કર્યાં. અને વગર બોલે, ચાન્તિથી હૃદય ન માનતું હોવા છતાં, આપણે ત્યાંની ઘણીએ છાકરીઓ પરણે છે તેમ, નીરૂપા પરણી ગઈ.

આપણી દિનંદની લગ્ન પ્રથાને બહુ મુલ્ય માનનારા લોકો લગ્ન પ્રેમમાં માને છે. લગ્ન પછી સાથે રહેવાથી જ ખરો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ તેમનું માનવું હોય છે. ખરું જોતાં આ વાત વારતવીક દેખાય છે ખરી, પણ તેમાં આવા સ્થંભિયા દેખાતા હોવાનું ખાસ તો નવા ઉદ્ભવેલા કુટુંબના અનેક પ્રશ્નો, અને પતિ-પત્નીના સામાન્ય એકરૂપ થએલા રસોજ હોય છે. પરંતુ પહેલાં જો સ્ત્રીએ પોતાના હૃદયમાં બીજા પુરુષને રચાવ આપેલું હોય તો તે લગ્ન-બંધન, પ્રેમ-બંધનનું ખરૂં રૂપ લઈ શકે નથી, અને વિવાહીન જીવનમાં ઉડે ઉડે કંઈક ખામી લાગવાજ કરે છે. નીરૂપાએ નવ જીવનમાં પ્રેમને ખસે પોતાની ‘ફરજ’ અદા કરવા માંડી.

સુરેશ સારો વાંચક પણ હતો. જાતીયતાન વિષે અને માનસ શાસ્ત્ર વિષે તેની પાસે જાણ એવું યાત્ર હતું. નીરૂપાના લાંબા સહવાસ પછી તેને લાગ્યું કે નીરૂપાના હૃદયમાંથી પોતાના હૃદય જેવો ઉમંગજો આવતો નથી. સાધારણ રીતે નવયુવક-યુવતી લગ્ન પછી પ્રથમ વાર મળે ત્યારે બન્નેનાં હૃદયો ઉમંગજાથી છલકાતાં હોય છે. સુરેશ કહેતો ત્યારે નીરૂપા સાંજળી રહેતી તેને ધણીવાર લાગતું કે તેણે સામે જવાબ ઉમંગજાથી જ આપવો જોઈએ પણ તે તેનાથી બનતું નહીં ખામ સુરેશના ઉમંગજા નીરૂપાના શુન્ય હૃદય ઉપર પડ્યાઈ હંમેશા પાછા પાવા લાગ્યા.

સ્ત્રીને સુરેશ થઈ કંઈ પુછવામાં આવે અને જો તે ખરીબ નગરે મામું જોઈ રહે અથવા તો શાંત ચિત્તે જોઈ બહુ જ સહન કરવા તૈયાર છે તેવી રીતે જવાબ આપે ત્યાંને તેની પ્રત્યે દયા ખાવી કે સુરેશે યવું તે સમજ પડતી નથી. નીરૂપાને ‘સ્ત્રીજી’ જોઈને સુરેશનો પરીતાપ વધવા માંડ્યો ને મુંઝવા લાગ્યો અને નીરૂપાને કાંઈ પણ રાજી રાખવા અને તેના જેવીજ લાગણીથી ભરપૂર બનાવવા પ્રયત્ન પણ કરવા લાગ્યો. આ પ્રયત્નમાં જ તેને નસીબજોગે એક પુત્ર પેદા થયો.

માનસ શાસ્ત્રીઓનું અને જાતીયશાસ્ત્રી વિદ્યાનીકાનું ચનાનન કહેવું છે કે સ્ત્રીને બાળક થવા પછી તેને પોતાના પતિ પ્રત્યે રહેલા પ્રેમમાં જામ પડે છે. માતાની મમતા અને દરકાર બાળક ઉપર વધારે ચોટે છે. પુરુષ ધીમે ધીમે દૂર દૂર થતો જાય છે. અને એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે પતિ પત્નીનો પ્રેમ ગૌણ બની જાય છે પતિને કુટુંબનું ભરણું પોષણ કરવું જોઈ મુખ્ય બિંધ બની જાય છે. નીરૂપાને બાળક થતાં જ પોતાના હૃદયની સર્વ લાગણીઓ તેણે તેના ઉપર કેંદ્રીત કરી.

સુરેશે રહ્યું સહ્યું પણ મુમાળ્યું તેણે અકગાઈ એક વખત નીરૂપાને કહ્યું.

“ નીરૂપા, તું કેમ આટલી ચિંતિત રહે છે તારા હૃદયમાં મારા માટે જરાયે લાગણી હોય તેમ લાગતું નથી.

એનું તે હોય ? નીરૂપાએ હસતાં રેખિયી કહ્યું. તે બોલી તેના પાશ્વે તેના ચહેરા ઉપર જરા પણ પડયો નહીં. આ ‘કંઠાય’ સુરેશને ગાસમાં મૂકી પડી. ખીચારા બંને સમજતાં હતાં કે કંઈક ખામી છે. પણ તે દૂર કરવાને બંને જણાં નિઃશ્વસાવ હતાં.

સુરેશની વિવેકજ્ઞતા તથાની હતી. તેના સંસ્કાર તેને ખિન્ને રસતે જતાં શક્તા હતા. તેણે ઉવટની મુક્તિ અજમાવવા વિચાર કર્યો. એક દિવસ ઓખીંતા આવી તેણે નીરૂપાને કહ્યું “ હું ચાર વરસ માટે રોકાણરૂપી સજાવા પરેશ જઈ છું અને તેના જવાબની રાહ બેતો ઉભો.

સાંભળતાં જ નીરૂપા ચમકી ઉઠી તેના બચ્ચાનો વિચાર તેને આવ્યો. સાથે સાથે સુરેશને નમ્યા બદલ તેના ઉપર દયા પણ આવી પણ તે શું કરે ? તેનું હૃદય ચક્રોળે ચક્ર્યું. સુરેશના કરેલા અનેક ઉપકારો તેને યાદ આવ્યા. તેને પોતાના ઉપર તિરસ્કાર છૂટ્યો જીવનનાં મદામૂલ્ય વર્ષો તેણે વેઠી નાખ્યાં હતાં પોતાની જાતને અને સુરેશને તેણે દુઃખમાં તપાવ્યાં હતાં ગ્રેમ મેળવવાની વિવેકજ્ઞતાથી થેલો બનેલો સુરેશ ક્રોધે ક્રોધે અથવા તો સંસારનો ત્યાગ કરી ચારેય બંધો. તેણે તેને બીલી લાગી સુરેશનાં ઉપકારોનો બદલો આપવા લાગ્યો. એનો ઝોરો તેના હૃદયમાંથી છૂટ્યો અને સુરેશ પાસે જઈ તેના બંને હાથ નીરૂપાએ પકડી લીધા.

“ તમે નહીં જઈ શકો છો જાણ્યું છું કે તમને ખૂબ કનડા છે મને માફ કરો આટલું બોલતાં તો તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

વર્ષો સુધી પીઠાતા સુરેશને ચાંતી મળી. તેણે તેનાં આંસુ છુટવા પ્રયત્ન પણ કર્યો નહીં અને નીરૂપાનું માથું છાતી સાથે ડાબી દીધું બંને હૃદયો જીવનનો મોટો પંથ કાપ્યા પછી એક થયા બંને જણાં નીચે બેસી ગયાં

થોડીવારે દહતી હસતી નીરૂપા ચાહ બનાવવા ઉઠી અને સુરેશ પોતાને મળેલો વર્ષો પર્વતની સીધાનું કારણભૂત કાચુ હતું તેના વિચાર કરતો બેસી રહ્યો.

ક

વીરાહીત સો-પ્રકૃતિ એકાંતમાં જોવા યોગ્ય સુંદર આટું પેપર ઉપર

છપાયેલ ચિત્રાવલી ૨૪ ચિત્રો

ગ્રેમ-પ્રેમીઓનું એકાંત મીઠન, આનંદ વીહાર અને કસોલના અમલો ફોટા, ન પરજેલા તથા વિદ્યાર્થીઓ ન મંજાવે.

મુદ્રા ૩. ૨-૧૨-૦૦

પોસ્ટલ ૦-૧-૦૦ લુડ

સતોષ ટ્રેડીંગ કું.

પાક રોડ, જયમંજ, અલીપદ સોટી

-કદી હોઈ નો રાજકુમારી-

(૧)
કદી હોઈ નો રાજકુમારી-
બધી હોત મુજ કાયા ફાપારી
ગનમાં ન હોત ના મુજને ખુમારી
બધે હોત હું કાયા કુમારી.

(૨)
અપરિચિત રહું છું મો સારી,
કહે-“કાયા. સાપની બારી”-
જગ દરાવે, કશું ન કારી.
એ અભિલાષા જાણે મારી,

(૩)
પરજો તો પસ્તાવા વારી-
આશા-વાસનાને રાખી દે મારી,
પણોકા રાખનાર મુજને ખારી !
કદી હોઈ નો રાજકુમારી !

(૪)
કદી જઈ કોપર હું વારી-
તો જશે ખીજ અંતરે બારી;
કરે મુજ માટે મારા-મારી !
કદી હોઈ નો રાજકુમારી-

(૫)
મને ન મમે એ મારા-મારી-
મને ન મમે પસ્તાવા-વારી !
અર્પું મુજ છું દગી સારી;
સૌ માને રહું કાયા-કુમારી !

(૬)
કદી ખાવે નો લડવા-વારી
દેખી કશું ન લક્ષ્ય-બારી !
જતાં રહું હું જાતિ ધાગે.
કદી હોઈ નો રાજકુમારી !-

(૭)
રાજપાટના લાપટા બારો.
તેમાં કરેલી ખૂન-ખૂમારી !
મને ન મમે, એ ધૂત-ધારી-
કદી હોઈ નો રાજકુમારી !-

“ યશુ પટેલ ”

પકડાયેલી સ્ત્રીઓ:-સ્ટીફન હોસ્પિટલના મંત્રી મીસ ટનરને હુઝી જીવતી બાળી મુકવાના પ્રધાન કંઠવા માટે ગયા જીન માસની ૩૦ મી તારીખે પકડવામાં આવેલી મુબંધની ઇતરા અને રેથ નામની બે સ્ત્રીઓને તેમના સાથેની તપાસ પૂરી કરવા માટે વધુ ચાર દિવસ રી-માન્ડ ઉપર લેવાની પોલીસે આજી કરી હતી. જાન્યુરીમાં સ્ત્રીઓનો હિસ્સો:-

નિગમની જનસૂચી જાળમાં કામ કરવા માટે મુંદર નારીઓને “માતાહરી” તરીકે શિક્ષામાં આવી છે લગભગ દરેક મોમેની સ્ત્રીઓનો આમાં સમાવેશ થાય છે. જેમાં પરદેશી સ્ત્રીઓ પણ છે કે જેમનાં નામો જુબી પોલીસ ખાતાની કાવરીએ ચડી મળ્યાં છે.

આમાં એક મીસીસ એલમાં પ્રોફર લગ્નકરી મજૂરે કારકૂન તરીકે કામ કરતી હતી. વિચિત્ર પ્રકારનું પુનરલગ્ન:-

પાટણની સુધાર જાતિમાં એક વિચિત્ર પ્રકારનું પુનરલગ્ન થયું છે. કહેવાય છે કે, રમણલાલ નામના મીસ વરસની ઉમરના એક પંચોળી સુધારે તેમની જ વૈશ્ય સુધાર કામની લગભગ પચાસ વરસની ઉંમરની ગામતી નામની એક સ્ત્રી સાથે તાળેતરમાં પુનરલગ્ન કર્યું છે.

પેટલાદ-ચહેરમાં રામેલ ગામેથી સમા-ચાર મળે છે કે મીત્રાલ ગામે એક બારેવા કામની એક સ્ત્રીને એકી સાથે ચાર બાળકોનો

જન્મ થયો છે. તેમાંથી બે બાળકો તરતજ મરણ પામી બે બાળકો તથા તેની માતાની તંદુરસ્તી છે.

બગિની સેવાસમાજ સ્થાપના:-

બોરસદ : અગ્રેના સખજીનાં પત્ની શ્રીમતી શાન્તાબેન દેસાઈના પ્રયાસોથી અહીં બગિની સેવા સમાજની સ્થાપના થઈ છે.

તાળેતરમાં જ નટગળ ટોકીમાં શહેરની બહેનોની જાહેર સભામાં બગિની સેવાસમાજ સ્થાપવા અગ્રેના નિર્ણય લેવાયો હતો અને સમાજનું બંધારણ વગેરે નક્કી કરવા માટે સાત સભ્યોની એક કાર્યવાહક કમિટી નીમવામાં આવી હતી. જેમાં શ્રી શાન્તાબેન દેસાઈ મંત્રી તરીકે કામ કરશે.

અમેરીકાના એલચી તરીકે ?

શ્રીમતી વિન્યાસકમી પંડિત જેઓ કાલમાં રશીયામાં એલચી પડે છે. શ્રીમતી કાસ તેમના પતીને જેઓ હિંદી સરકારના એક પ્રતિનિધી હતા. તેમણે એવી આગાહી કરી હતી કે ટુંક સમયમાં શ્રીમતી પંડિત અમેરીકા ખાતે એલચી તરીકે નીમશે.

એક પર બીજી:-એક પત્ની હોવા છતાં બીજી પત્ની કરવા માટે અમગવાદના દસદોઈ તાલુકાના વખાણપુર ગામમાં રહેતા ભક્તિપૂજા નામના રાવળીયાને ૬ માસની સજા કેદ અને રૂ. ૧૦૦નો દંડ થયો છે.

ભરતકામ માટેનું મશીન

દ્રક્ત આરજ સોયોથી બનેલા આ મશીનથી ઘેર બેઠાં કાપડ ઉપર મનપસંદ રીતે ફુલ, પત્તાં વેલ, બુદ્ધ, પશુ પક્ષીઓનાં ચિત્ર, ગાલીચા ભરત તેમજ તરેલ તરેલના સોન સોનેરી મણીજ સહેલાઈથી કરી શકાય છે. આ મશીન ઘણું જ મુંદર હોવા છતાં મજબુત પણ છે. કિંમત ૪ સોયો સહિત રૂ. ૩-૮-૦ અને પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ અન્નજ. ભરત મુંથણની બોપડી કિંમત રૂ. ૨-૮-૦.

એસ. કે. સકસેના રાગમહાલ - અલીગઢ

પાંખાળો ઘોડો....

[ઝીણી ઝીણી ગોરલિયો વાગે છે.—એ રાગ]

卐=====卐

આજ પાંખાળા ઘોડો પલાણી મેહુલિયો ગાનું છે
 કાળી વાદળોની ગાદલી રૂપાળી   "   "
 નીજ અમકેને આભમાં નાથે   "   "
 લોળા ખેડૂનાં હેયાં રાથે   "   "
 મોર ટહુકે 'મે આવ' અવાજે   "   "
 બાલે બપેયા પીયુ પાણી કોળે   "   "
 આંક વેદીને ફૂલડાં ખીલાવે   "   "
 નદી સરવરનાં નીરને રેલાવે   "   "
 જાંચા જાંચા હુંગરદાની ધારે   "   "
 ઘેરા સાગરને શોભતા કિનારે   "   "
 સરજ આંદલાને તારલા છુપાવે   "   "
 કાળી વાદળીનાં આંસુ રેલાવે   "   "
 આઠ માસ એ કેમ ના આવે?   "   "
 બાર માસ લીલી રતી બનાવે?   "   "

હિંમતલાલ ઉ. દવે.

સ્ત્રી-આધનું:—

બાળક

વર્ષ

અંક

(વાદળ વાદળ વરસો પાણી-એ રાગ)

ઉપા દેવી આંગણુ આવો
 કેસરી રંગે આભ સજવો (ટેક)

તારા ટમકે

ચંદા ચમકે

રંગ રંગની

વાદળી સરકે

નિરખી બાળક હસતા રંગે

ઉપા દેવી સંગ ઉમંગે-ઉપા દેવી

હુંગર ધારે

સાગર પાળે

કલ કલ કરતી

સરિત કિનારે

પ્રભાતમાં ફૂલડાં વિકસાવો

ઉપા દેવી આંગણ આવો

હિંમતલાલ ઉ. દવે.

સૌનાનું અંકનું:—ગયા અંકમાંનું અપૂર્ણ
 આ અંકમાં જગ્યાના અગાવ આપી શકવા
 નથી. આવતા અંકમાં અવગ્રહ વાંચો.

લેખકોએ:— પોતાના લખાણો પુરા
 સરનામાં સાથે અમદાવાદ કાપોલપમાં
 મોકલવા. —મંત્રી

ખિગેડીઅર ઉરમાન

તમે જાણો છો હમણાં જ હિન્દી લશ્કરના યુવાન સેનાપતિ ખિગેડીઅર ઉરમાનનું મૃત્યુ થયું. તે કાશ્મીરના મોરચે પાકિસ્તાન લશ્કર સાથે લડતાં મરણ પામ્યા પાકિસ્તાન લશ્કરે એકેજ રાતમાં કોઈને પણ ખબર ન પડે તે રીતે રાતોરાત હિન્દી લશ્કરને ત્રણ પાન્યુએથી ઘેરી લીધું આ વખતે આપણા યુવાન સેનાપતિ ખિગેડીઅર ઉરમાને મુક્તિ અને હિંમત વાપર્યાં.

પોતે લશ્કરની આગળ આવ્યા અને દુશ્મનની ગોળીઓ સામી છાતીએ ઝીલી એટલી વારમાં આપણું હિન્દી લશ્કર આવી પહોંચ્યું અને દુશ્મનના લશ્કરને પાછું ફાંવ્યું. છતાંય આખા હિન્દુસ્થાનને એક મોટી ખોટ પડી તે એ કે સેનાપતિ ખિગેડીઅર ઉરમાનને શુભાવ્યો હતો. દુશ્મનની ગોળીઓ છુટી અને ખિગેડીઅરે ભારતમાતાની આઝાદી જાળવી રાખવા તે ગોળીને છાતી વચ્ચે વાગવા દીધી. એક પગલું પણ પાછા ન ફર્યા અને મરતી વખતે ફક્ત એટલું જ બોલ્યા કે -“ જો જો કાશ્મીર દુશ્મનોના હાથમાં ન જાય ”

આ ખિગેડીઅર ઉરમાનનો જન્મ સુક્ત પ્રાંતના આગમગઢ જિલ્લાના બીબી-પુર નામના ગામમાં થયો હતો તે બંને સુસલમાન હતા, પરંતુ તે ભારતમૈયાના

સાચા સંતાન હતા. દેશની આઝાદી માટે તેને ખૂબ મમતા હતી

મેટ્રિક મુખીનો અંગ્રેજી અભ્યાસ કાશીમાં કર્યો હતો અને અડસાદબાદ મુનિવર્સિટીની બી એ. ની પદવી મેળવી હતી. ત્યાર પછી લશ્કરી તાલીમ લેવા માટે ઈંગ્લંડ ગયા અને ત્યાં સેનાપતિ એટલી જ લાયકાત મેળવી તે પાછા દેશમાં આવ્યા

ખિગેડીઅર ઉરમાન સાચા રાષ્ટ્રવાદી હતા તે તેમજ તેમના વિચાર બહુ જ ઉંચા અને જીવન સાદું હતું. સુસલમાન હોવા છતાંયે તેમણે કોઈ દિવસ ફાફ પીતો નહિ અરે! એટલું જ નહિ પણ સીગારેટ જેવી વસ્તુ પણ પીતા નહિ તેમજ જીવન મહાત્મા ગાંધીજીના જેવું સાદું હતું અને બાપુજી તરફ ખૂબ માન હતું.

વધારે નવાઈની વાત એ છે કે તે લશ્કરની જાંચી પદવી પામેલા સરદાર હતા તેથી તેમની પાસે રાયફલ અને બદ્દક તો હોય જ. છતાંયે રેડિયો તે નિયમિત ડાંતતા અને તે સૂતરમાંથી ખાદી બનાવી તે કપડાં. પહેરતાં કોઈ લશ્કરી સેનાપતિ આવો સાદો હોય અરે! બીડી ન પીવી એ - લશ્કરના સેનાપતિ માટે કેટલું નવાઈ જેવું ગણાય!

(જુઓ પાન ૬)

★ ગાંધીજીનો રાજ્ય ★

★ - ★ ★

ગોડ દેશમાં એક રાજ્ય થઈ ગયો. રાજ્ય તો બાઈ બાઈ અત્યાચારી-નડારો. એને એક બાઈ ખરાબ કુટુંબ. લોકોનાં ગધેડાં ચોરી લાવે.

એક વખતે રાજ્ય શિકાર કરવા નીકળ્યો, ફરતો ફરતો એક જંગલમાં જઈ આવ્યો. શિકારની શોધમાં એ એકઠો પડી ગયો, એના પ્રધાન અને મોજાતીઓ લુદા પડી થયા.

રાત પડી ગઈ. તમરાં બોલવા લાગ્યાં. ધુવડ ને સ્ત્રીઓ ડોડવા લાગ્યાં, રાજ્ય એક ગામમાં પેહો.

ભાગોળે પેહો તેવો જ એક ગધેડાનો અવાજ ધાને પડ્યો. “હોંઘી...હોંઘી...હોં...હોંઘી...” એક લુવાનિયો ગધેડાને માર મારતો હતો. એણે તો ગધેડાને મારી મારીને બોખડું કરી નાખ્યું. બિચારાને એક પણ લંગડો બનાવી દીધો, એ જોતજોત રાજ્યનો પિત્તો ખરો થયો. એણે શુભે બરાબને કહેવા માંડ્યું:—“હે મૂખાં આ ગધેડા પાછળ શું કરવા પડ્યો છે? તારે બીજા કોઈને મારવાનું નથી? એટલી બધી તે તારા હાથમાં શી રીત ચાલી છે?”

પેહો લુવાનીઓ પણ કાંઈ ઉતરે એવો નહોતો. એણે સામે જવાબ દીધો:—“જા, જા હવે મોટા કડાપણ કરવાવાળો તે, તને જોશે. અમારું કામ અમે સમજીએ છીએ. ગધેડો મારો છે, એને કેમ રાખવો તે હું જ જાણું છું. તારે વાસ્તે બોલવાની શી જરૂર છે? હું માઉં ફોડી લઈશ. તું તારે માર્ગે ચાલ્યો જા.”

લુવાનનું આ કડોર કહેણ સાંભળીને રાજ્યને થયું માઉં લાગ્યું, એ બોલ્યો:—

“તારો માલ છે તું મારે પણ મને કહીશ કે નહિ? તું મારે છે આ માટે? મહેર-બાનીથી મને કહે તો ખરો? મને લાગે છે કે તું મૂખ તો નથી...હા...થોડો ગોડો થયો લાગે છે!!!”

લુવાન ટાટો પડ્યો. એ હસતો હસતો બોલ્યો. “એ ડોસતો સિપાઈ! તને ક્યાંથી ખબર હોય? મેં તારા માટે ગધેડાના પગ ભાંગી નાખ્યા છે? એની પાછળ શું હેલુ છે. અમારો રાજ્ય લપકર અત્યાચારી છે, એની સાત જાણે છે? એ જો આ મારા તમરાં જેવા ગધેડાને જુએ તો જરૂર મેં જી નખ. સાંભળ્યું છે એ અમારા તરફનાં ગામ-ડામાં શિકારે નીકળ્યો છે. એ મારા ગધેડાને ઊંચકી ન જાય એટલા માટે મેં એનો ઘંટિયો ભાંગી નાખ્યો છે.

આ પણ જેવા સુંદર ગધેડાને રાજ્ય લઈ નખ એના કરતાં લંગડો-લુદો મારી પામે રહે એ શું બોલું? મજા એ રાજ્ય.”

રાજ્ય ગામડાવાની આ વાત સાંભળીને કોથે તો બરાબો-પણ અચારે એ શું કરે? એ ધુઆંધુઆં થઈ ગયો. કંઈ પણ બોલવા ખબર ચાલ્યો ગયો. દૂર એક ઝાડ હવું, ઝાડની નીચી ડાળે થોડો જાંબો, ઇન ઝાંચકી મકોને સતો. પણ કોંઈ રોની આવે! આકાશના તારા ગણતારી ગણતારી રાત વીતી ગઈ.

સવાર થયું, સોજાતીઓ રાજ્યને શોધતા શોધતા આવી પહોંચ્યા ગામ ભેળું થયું.

રાજ્યએ પેલા રાતવાળા ગધેડાના મોઝિક જુવાનને બોલાવી મંગાવ્યો. સિપાઈઓ એને બાંધીને લઈ આવ્યા.

પુસ્તકાલયો માટેનાં દશ ઉત્તમ નવાં

પુસ્તકો

રૂ. ૫-૪-૦ માં

શ્રીગો માટે ખામ આ પુસ્તકો તથા
કવામા આપ્યા છે માટે મહેનોગો આ મેટ
પુસ્તક મંગાવી લેવા

૧. કલા અને કલાકાર કિં રૂ. ૧
૨. મૌદર્ય અને શણુગાર „ ૧
૩. ભરત-ગુપ્ત „ ૧
૪. નારી, લગ્ન અને પ્રકાશ „ ૦.૧૧
૫. આદર્શ નારી આનંદી „ ૧
૬. મીઠી મધુરી વાનીઓ „ ૦.૧૧
૭. પ્રગવ-ખાળઉછેર „ ૧
૮. મામાજિક રીવાજો
મસારની સફળતા કિં રૂ. ૦.૧૧
૯. પ્રતો-તહેવારો „ ૧
૧૦. માવજત કલા „ ૧

આ દશ ઉત્તમ પ્રકાશનોતો મેટ રૂ.
૫-૪-૦ મળે છે છુટક જોએ તો છાપેલી
નીમતે મળશે.

લખો:-

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

પીરમશા રોડ, અમદાવાદ

★

જૂરા થોભો-

કંઠકે અધુરું છે.

★

મોવ કી યુગની મરમ નવલ
કથાઓ લખાઈ છે ગ. મુનશી અને
રા. મુખર્જીએ આ યુગને જુગ
જાગ્રતો છે અને જો માથે માથે
રા. જંગલોલ ત્રિવેદીએ ‘ગાંગોત્રી’,
‘રાન્યાનીપક’ તથા પ્રતીદાસ મનમ
સીતે નવલકથામાં વર્ણવે છે, પણ
નીલકાંઠ જામિનને મહાન જાનાવ
વાળા જેની સેવાઓની પુરી ગણના
નથી થઈ એવા વીર જગદેવની
સાહસ, શૌર્ય, અને પ્રેમભરી નવલકથા
‘વીરનાં તેજ’ વાચ્યા અને
વચાવ્યા સીવાય તમારું જ્ઞાન અને
પુસ્તકાલય અધુરું ગણાશે

‘વીરનાં તેજ’ માટે કોઈપણ
બુકસેલરને ઓર્ડર આપો અગર લખો

‘શ્રી-ગોપ કાર્યાલય’

જીવનલાલ અમરશી મહેતા

પીરમશા રોડ, અમદાવાદ.

★